BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XVII
E
16
NAPOLI

XVIII
E-16-18-
9

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SAM. L. B. A PUFENDORF
DE
JURE NATURÆ
ET
GENTIUM,
LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clariſſimorum

JO. NICOLAI HERTII,

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI.

Accedit

ERIS SCANDICA.

Recenſuit & ANIMADVERSIONIBUS illuſtravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS.

TOMUS PRIMUS.

Francofurti & Lipſiæ,
EX OFFICINA KNOCHIANA.
MDCCLIX.

Digitized by Google

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO
S.

ACCIPENSER iſte non omnium horarum eſt, adeoque nec epulis Tuis inferri debet ſine coronis & tibiis. Exhibemus enim SAMUELIS, Liberi Baronis de PUFENDORF Juris Naturæ & Gentium Libros VIII. quibus Ars omnium nobiliſſima, ut plene & ſolide, ſic polite eleganterque exponitur. Equidem ingenii felicitate, Juris Divini & humani omnis ſcientia, eruditionis accuratione & venuſtiſſima ſtili concinnitate palmam forte Pufendorfio dubiam reddiderit HUGO GROTIUS. Sed quum belligerantium potiſſimum officiis ordinandis ſcriptum ſit opus immortale de Jure Belli & Pacis, non explet id ſpeciem perfecti Syſtematis. Unde penitus nova fere ſunt, quæ a Pufendorfio toto libro I. dicuntur, totieſque deinde Grotius ab eodem ſuppletur. Præterea argumentis nimis ſæpe Theologicis Grotius vacat, & in iis tractandis ſibi fere ſoli ſapit. Quæ tamen non a quibuſvis dijudicari facile poſſunt, præſertim autem Militibus captu difficilia ſunt, qui Jura Belli & Pacis tanquam gentilem ſibi poſſeſſionem vindicant. Sublimitate porro orationis fit, ut propter ſtili argutias etiam a paucis aliis intelligatur: quum apud Pufendorfium e contrario omnia plana ſint; iſque adeo omnes utilitatis numeros complectatur.

THOMAS quoque HOBBESIUS ſuperiore ſeculo inſignem famam in hoc ſtudiorum genere nactus eſt. Novum enim & inſolitum aliquid polliceri videbatur, quum in libro ſuo de Cive, Jus Naturæ, Methodo ei Geometrarum æmula, exſequendum ſuſcepiſſet. Arridebant adhæc multis dicta Viri, qui radicitus intuens lupinam hominis naturam, bellum omnium adverſus omnes minabatur, niſi ſuis ſtaretur præceptis. Dum tamen id ſimul agit, ut Poteſtatem Regiam contra cives ſeditioſos tueatur & homines fanati-

cos, lentas Imperiis aures abſterreat, ne in Jura Majeſtatis circa ſacra involent, & Divina Humanaque omnia miſceant; Tyrannidem commendat, qui turbas tantum & tumultus plebis ſopitum miſſus erat. Quare eorum exemplum ſequi deprehenſus fuit, qui baculum curvum nimis flectendo efficiunt, ut in alterum latus emineat, ſuique ſic ſimilis quodammodo idemque & diſſimilis fiat. Ab hoc vero incommodo ſolicite ſibi cavit Puſendorfius, qui Principi dando quæ ſunt Principis, Populo contra tribuens quæ ſunt Populi, ut cetera Jura Majeſtatica pleraque omnia, ſic illud circa Sacra juſtis limitibus circumſcripſit. Hiſce virtutibus Principatum fere inter Scriptores de Iure Naturæ adeptus eſt. Nam qui poſtea has litteras attigerunt, quorum apprime multi ſunt, eorum nemo verecundiæ adeo limites tranſiliit, ut cum ipſo de palma contendere velit, quandoquidem ex hoc fonte cuncti propemodum rivuli eorum manarunt.

DE vita ſummi Viri jam alii diſſeruerunt, inter quos exſtant JOANNES FABRICIUS (*a*) & NICERONIUS (*b*) e quibus præcipua delibabo, inſperſis hic illic obſervationibus, quæ mihi ſubnatæ ſunt e lectione Eridis Scandicæ. Natus eſt igitur SAMUEL PUFENDORFIUS die 8. Januar. An. MDCXXXII (*c*) Flohæ, qui pagus Miſniæ non longe abeſt ab Oppido Chemnitio. Patrem habuit Eliam Puſendorſium, Verbi Divini Miniſtrum, qui prout ipſe amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudivit, & eundem deinde, flagrantem incredibili cupiditate diſcendi, primo Grimmam, in ſcholam Provincialem, deinde vero Lipſiam, tanquam ad mercaturam bonarum artium deduxit. Ubi, quum per annos aliquot, primo ſtudiis quæ ad humanitatem faciunt, tum Philoſophiæ, dein Theologiæ, & tandem etiam Juris prudentiæ operam ſedulo navaſſet Puſendorſius, Jenam conceſſit, allectus celebritate ERHARDI VVEIGELII. Et hunc quidem Analyſin Ariſtotelicam ex Euclide reſtituiſſe non ſine laude commemorat, (*d*), quemadmodum idem Entia Moralia, de quibus Puſendorſio tanta deinde lis cum collegis fuit, Germanico antea ſermone expoſuerat (*e*), & Puſendorſium ad capeſſenda Juris Naturæ ſtudia ſtrenue ſæpe cohortatus erat (*f*). Non enim præceptorem eum tantum, verum etiam hoſpitem habuit. Accidit autem, ut

eodem

(*a*) Bibliothecæ T. IV. p. 133.

(*b*) Memoires des Hommes Illuſtres Tom. XIX. p. 224. ſeqq.

(*c*) Ita legitur Berolini in EPITAPHIO EIUS.

(*d*) De J. N. & G. L. I. c. 2. §. 3.

(*e*) V. ERIS SCANDICA in Epiſt. Auctoris ad Amicos.

(*f*) Præfatio ELEMENTORUM Jurisprud. univerſ.

eodem hic Muſeo uteretur, in quo antea ſpiritum reddiderat STAHLIUS, unde orta noſtro jocandi occaſio, quum a Velthemio, Metaphyſico Ienenſi premeretur. *Quin &*, inquit *(a)*, *cum Jenæ eo ipſo Muſeo, in quo Stahlius animam exhalaverat, uterer, quotieſcunque reſpirarem, Atomos quaſdam diſtinctionum & terminorum Metaphyſicorum videbar deglutire, quibus aer iſte pertinaciſſime infectus erat. Poſtea tamen diverſum cælum pulveres illos ultro diſcuſſit, & ex tota illa ſcientia id præcipuum remanſit, quod ſciam, eum qui iſta ſola ſcit, nihil ſcire.* Neque tamen Jenæ ultra annum commoratus eſt, ſed Lipſiam redux factus A. MDCLVIII. Hafniam inde evocatus fuit, ut ſtudiis præeſſet filii Illuſtris COYETTI Legati Suecici. Ceterum Jenæ Lauream Magiſtralem cepit, neque ullos deinde alios honores Academicos ambiit: quare a collegis, iiſdemque obtrectatoribus Schvvartzio & Becmanno ignominiæ cauſſa Magiſter Samuel Puſendorfius appellatus eſt. (*b*). Poſtremis autem temporibus ſatis liberaliter Lipſiæ vixiſſe videtur. Uſus enim eſt convictu JOANNIS BORNII Jureconſulti, ita tamen ut, ſicuti & antea fecerat, ſolis litteris immoraretur, neque in corporis quæ juvenilem ætatem decent, exercitiis verſaretur, aut more Germanorum peregrinaretur. Exprobrant id ei acerbiſſime collegæ Lundinenſes, *tu autem*, inquientes, *neque exercitia corporis nobiliora didiciſti, neque peregrinaſti* (*c*). Scilicet uterque & Schvvartzius & Becmannus Belgium & Galliam inviſerant, in qua peregrinatione illud Schvvartzio acerbum contigit, quod viaticum ei a crumeniſecis in Hollandia ſubduceretur, quapropter, peregrinandi certus, peregrinationem totam pedeſtri itinere abſolverat & Pariſiis per ſolum octiduum commoratus fuerat (*d*). Becmannus autem Polonice ſaltandi arte bellus ſibi homo videbatur, vir alias maximi corporis terribilique facie, ſolebatque ſaltationibus ſuis efficere ut Lundini non Matronæ tantum & Virgines, verum etiam ancillæ in conviviis laſſitudine deficerent & ab eo acquieſcere cuperent (*e*). Idem Becmannus palæſtræ vehementer operam dediſſe videri volebat, & ſolius animi cauſſa, in magna Studioſorum corona, ſpectante & pollicem premente PETRO VVINSTRUPIO, Epiſcopo Lundinenſi in Aula ejuſdem cum circumfora-

(*a*) ERIS SCAND. de Orig. Moralitatis, & Indiff. motus Phyſ. in Actione Humana c. 5. §. XXVII. fin.

(*b*) ERIS SCANDICA, Diſcuſſ. Calumn. Nic. Beckmanni.

(*c*) ERIS SCANDICA, ibid.

(*d*) ERIS SCANDICA, Apolog. prope finem, ubi de Decalogo.

(*e*) ERIS SCANDICA Epiſt. Petri Dunæi ad Nic. Beckmannum.

(*f*) ERIS SCANDICA, Epiſt. Auctoris ad Amicos.

ſoraneo Laniſta decertavit (*a*); ſed ſimul, ut ſunt res humanæ, vapulavit non perfunctorie (*b*).

HAFNIÆ degens Puſendorfius, recrudeſcente bello, quod inter Danos & Suecos gerebatur, confeſtim cum omni Legati Comitatu, ipſe enim Coyettus ad Regem Sueciæ excurrerat, cuſtodiæ mancipatur & in ea per octo menſes detinetur. In hanc conjectus ſolitudinem ad veteres amores revertitur. Itaque Hugonis Grotii perinde ac Thomæ Hobbeſii Scripta diligenter legit, & inter ſe confert, paullatimque quædam addere, quædam rejicere, pleraque in meliorem ordinem redigere incipit. Quæ enim aliis languorem adferunt, ſolitudo & cuſtodia, ea nobile Puſendorfii ingenium quam maxime acuebant. Inde ſuborta ELEMENTA JURISPRUDENTIÆ UNIVERSALIS, quæ biennio poſt, quum Hagam Comitum excurriſſet, typis exſcribi ſivit, & dedicavit CAROLO LUDOVICO, Electori Palatino. Inuſitata is Principibus humanitate, litteris, quarum exemplum exhibet LUDOVICI (*c*) gratam ſibi fuiſſe hanc dedicationem teſtatus eſt, Puſendorfiumque non ita multo poſt, ad ſubeundam Profeſſionem Juris Naturæ & Gentium, quam primus omnium in Germania ornavit, Heidelbergam evocat.

VERSATUM ſe ibi dicit Puſendorfius per ſeptennium (*b*) poteratque ſibi ſua facile ſorte contentus videri, adeo confertim ad eum confluebat flos juventutis Germanicæ, tum etiam Suecanæ. Verum Lundinum in Scaniam eum invitabat idem gentis Suecicæ favor, quem Heideldergæ expertus erat. Eo igitur, arceſſente eum Rege CAROLO XI. conceſſit, & deinde, non ipſe minus conſtante Suecorum gratia floruit, quam eorum partibus & commodis ſtudioſiſſime addictus fuit. Editum hic Lundini Scanorum de JURE NATURÆ & GENTIUM Opus A. MDCLXXII. in 4°. quæ editio omnium eſt emendatiſſima, niſi quod quarta parte auctior eſt, quæ Francofurti ad Mœnum MDCLXXXIV. in 4°. prodiit, & quod NICOLAI HERTII annotatis illuſtratur, quæ ibidem A. MDCCVI. & deinceps aliquoties in lucem emiſſa fuit. Erant autem inter collegas ipſius etiam JOSUA quidam SCHVVARTZIUS, ex ordine Theologorum & NICOLAUS BECMANNUS, JCtus, quorum neuter ultra artis ſuæ compendia ſapiebant. Hi, quum Puſendorfii Auditorium quotidie magis ac magis adoleſcentum ſplendidorum numero effloreſcere, ſe contra in ſolitudine, tanquam in ſcopulis relinqui viderent, invidia viri incenſi, conſilium ceperunt collabefaciendi eum. Adſpergebatur

(*a*) Delineat. Hiſt. Jur. Nat. p. 75. ad Beckmannum.
(*b*) Eris Scandica, Epiſt. Petri Dunæi
(*c*) Eris Scandica, Apolog. §. VI.

Digitized by Google

tur ideo Puſendorfius infamia Heterodoxiæ. Color inde ſumtus, quod qui per VII. annos Heidelbergæ amice cum Reformatis vixiſſet, & toties HOBBESIUM, Anglum, eundemque, ut ajebant, Calvinianum laudaret, non poſſet non videri altius imbibiſſe complures Reformatorum ſententias, damnatas ab Orthodoxa Lutheranorum Eccleſia. Detorquebatur huc, quicquid novi ſpeciem haberet in Scriptis Puſendorfii, ipſeque INDIFFERENTISMI, ut vocant, non tantum contemplatione religionis ſed etiam exemplo Hobbeſii in doctrina morum arguebatur. Quod ex Inſcriptione atrociſſimi Scripti Becmanniani inprimis manifeſtum, quæ ita ſe habet: *Nicolai Beckmanni legitima defenſio contra Magiſtri Samuelis Puſendorfii execrabiles fictitias calumnias, quibus illum contra omnem veritatem & juſtitiam, ut carnatus diabolus & ſingularis mendaciorum artifex, per fictitia ſua entia moralia (diabolica puto) toti honeſto & erudito orbi malitioſe ac ignominioſe exponere voluit. Naturalis ſive brutalis & gentilis Puſendorfii ſpiritus uſque adeo enormiter ſe exſerit, & perverſa operatur, ut nec diabolum, nec infernum, nec vitam æternam dari impie credat, & dum omnem actionem humanam ſtatuat eſſe indifferentem, boni ac mali nec præmium, nec pœnam futuram, hoc tamen pro Satyrico ſuo ingenio firmiter credit, ſi viris honeſtis & proximo ſuo audacter & malitioſe calumnietur, quod ſemper aliquid fecis, ſive mendacii in animis legentium hæreat. Impreſſum A. 1677.*

DIRUM illud inde exarſit bellum litterarium, quod per XIV. annos pari utrinque acerbitate geſtum eſt, & in quo Schvvartzius primum Indicem Novitatum, in Puſendorfii Jure Naturæ & Gentium obviarum conſcripſit, quem deinde Becmannus interpolatum, ut teſtatior eſſet memoria, Giſſæ edidit, donec utrique accederent FRIDERICUS GESENIUS, Antiſtes Gardelebienſis, VALENTINUS VELTHEMIUS, Profeſſor Jenenſis, Jo. JOACH. ZENTGRAVIUS, Theologus Argentoratenſis, cum JOANNE SCHERZERO & VALENTINO ALBERTI, Theologis Lipſienſibus, inter quorum certamina CAROLUS quoque SCHARENSCHMIDIUS in armis fuit, ægre ferens, Germaniam a Puſendorfio Rebuſpublicis Irregularibus accenſeri. Quarum contentionum Hiſtoriam diligenter expoſuerunt Jo. FRID. LUDOVICI (*a*) & CHRISTIANUS THOMASIUS (*b*).

A Danis interea capitur Lundinum, & Malmogiæ tempore obſidionis ejus deliteſcere (*c*) cogitur Puſendorfius, unde tandem Holmiam vocatus & defuncto Loccenio, Conſiliario & Hiſtorio-

(*a*) In Delineat. Hiſtor. Jur. Nat. p. 73. ſeqq.
(*b*) In paulo pleniore Hiſt. Jur. Nat. p. 90. ſq.
(*c*) ERIS SCANDICA, Specim. Controverſiarum in Proœmio ad Lectorem.

ſtoriographo Regio ſucceſſor datus eſt (*a*). Quodſi gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hieme, marique ſcopuloſo ſervat; cur non ſingularis ejus exiſtimetur prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis Academicis ad incolumitatem pervenit. In quo munere in primis Commentariis de Rebus Suecicis ſub GUSTAVO ADOLPHO, tum vero vita CAROLI GUSTAVI Suecorum Regis litteris mandata vehementer illuſtratus fuit. Tandem Berolinum arceſſitus Hiſtoriam FRIDERICI VVILHELMI M. Electoris Brandenburgici conſcripſit, & hoc quoque æterno opere inter Hiſtoricos Pragmaticos TACITIS & THVANIS accenſeri meruit. Depromta autem, ut Holmiæ, ſic Berolini pleraque ex Aularum Regeſtis fuere. Inter quæ quum in poſtremo opere Sereniſſimæ Domus Brandenburgicæ Arcana quibuſdam evulgari viderentur, pleraque libri exemplaria Aulæ juſſu immutata fuerunt: Unde hodie rariora ſunt, quæ illibata manſere. Quo pertinent ſequentes verſiculi:

Principis invicti virtutem arteſque Miniſtrum
Quæque bona e ſorulis geſta petita fide.
Non ſine judicio Scriptor dum prodit & ornat
Quæ fugienda notat, quæque ſequenda docet.
Non hoſtis bene facta premit cenſura maligna
Non ſocii errores gratia blanda tegit,
Qui ſapit Hiſtoricum communes ſervat in uſus
Nec temere arcanum ſupprimit Aula ſuum.

Poſtremo a Rege Sueciæ A. MDCXCIV. Liberi Baronis dignitate auctus fuit Puſendorſius & non ita multo poſt Berolini rebus humanis valedixit, die 26. Octobris anni ejuſdem.

SED redeo ad JUS NATURÆ & GENTIUM. Quæ igitur ſunt eæ præcipue dotes, quas in hoc libro viri eruditi ſuſpiciunt? Ingenium verſatile, judicium acre, perſpicuitas eximia, eruditionis cum veteris, tum recentioris copiæ immenſæ, genus dicendi nativum & dulce. Ita autem rationes ſuas compoſuerat AUCTOR, ut primo omnium exponeret Naturam Entium, ſive Modorum Naturæ humanæ Moralium, qui motibus Phyſicis ab ente intelligente, qualis eſt homo, ſuperadduntur, ad temperandam libertatem actuum voluntariorum. Pergit deinde ad certitudinem diſciplinarum moralium, & eas utique demonſtrari poſſe, oſtendit. Qui ante Grotium de doctrina morum ſoliciti fuerunt, ad unum fere omnes THEOLOGI erant, qui ſua intereſſe putabant, hanc artem in recondito haberi, ut in doctrina mo-
rum,

(*a*) ERIS SCANDICA, Scarſchmidus Vapulans prope fin.

rum, a ſe, tanquam e tripode Apollinis, deciſiones omnes peterentur. Quod regnum eorum morale in Germania ab Auctore hac nova arte everſum fuit. Demonſtrationis autem vocabulo laxius utitur, id omne pro demonſtrato habens, quod ex probe ſtabilitis propoſitionibus fundamentalibus prono alveo deducatur. Fruſtra igitur hic Geometrarum Axiomata, Theoremata & Corollaria quæſiveris. Deſunt enim hæ ſpinæ horto noſtro, & cum iis, quicquid apud Geometras triſte & aridum eſt, quorum loco omnia hic naturali pulchritudine eniteſcunt. Tranſit deinde Pufendorfius ad actiones morales ipſas, & poſtquam Naturam, Originem & Formam earum docuit, commonſtrat, non convenire Naturæ & indoli hominis, ut vivat ſine lege, ſed potius ingenio ejus congruere, ut quamdiu Inſtitutis Civilibus caret, ſecundum Jus Naturæ agat. Explicatur poſtea, quid ſit Jus Naturæ, cujus præcepta in duos faſciculos colliguntur, quorum alter officia hominum erga ſe ipſos, alter officia erga alios complectitur. Incidit autem Auctor in quorundam reprehenſiones (*a*), quod omiſerit officia erga Deum. Supplevimus huc pertinentia L. II. c. 3. §. 15. n. 2. idque eo confidentius, quod Pufendorfius ipſe Officiis Hominis & civis inſeruit caput de Religione Naturali, ad quod pulchra ſunt quæ nuper monuit Celeberrimus eorum interpres, Dn. Everardus Otto. Hypothetica deinde hominis Officia partim in Statu Naturali, partim in Statu Oeconomico, partim in Statu Civili conſiderat Auctor. Iſtius, Status Naturalis contemplatione agendum ei erat de Pactis, de Sermone, de Jurejurando, de Acquirendo Dominio, de Pretio denique & de Contractibus. In quibus quidem omnibus ſi quis lædatur, in Statu Naturali, jus ſuum, ſolis armis exſequi poteſt. In Statu Oeconomico officia conjugum mutua ſubducuntur, ut & ea, quæ inter parentes & liberos, dominos & ſervos intercedunt. Laſcivire non paucis Auctor viſus eſt in capite de Officiis Conjugum, in primis quum Polygamiam quoque Jure Naturæ licitam cenſeret. Quare ipſi quoque a Chriſtiano Vigile, ſeu, ſi mavis Friderico Geſenio tributus fuit Sinceri VVahrenbergii dialogus de Polygamia. Sed, ut ipſe Pufendorfius ſatis docuit (*b*), innocuam, ſi juſtis limitibus circumſcribatur, ſententiam ſuam eſſe, eo, quod Polygamia, licet illa omnibus Divinis legibus abſolute & ſemper fuiſſet permiſſa, tamen legibus civilibus, tanquam pleriſque civitatibus exitioſa proſcribi deberet, & inter Chri-

(*a*) Eris Scandica, Spicilegium Jur. Nat. c. 3. §. 13.

(*b*) Eris Scandica Apologia §. XXIX.

Chriſtianos pauciſſimi dentur, qui duas pluresve uxores ſimul habere velint cupiant; ita verus Dialogi Auctor eſt Joannes Lyſerus (*a*). In poſtrema denique parte hujus Operis, quæ ad Statum Civilem pertinet, illuſtratur Jus Publicum univerſale. Expoſita enim origine & Natura Civitatis, jura Summorum Imperantium, quæ appellari ſolent Majeſtatica, recenſentur & illuſtrantur. Succenſebatur autem Auctori a quibuſdam, quod, præeunte Hobbeſio, neminem Criminis reum ad pœnam ſubeundam obligari tradidiſſet, cui ſententiæ deinde inter ceteros ſubſcripſerunt Chriſtianus Thomaſius (*b*) & Nicolaus Hieronymus Gundlingius (*c*). Sed hunc quoque errorem refutavimus (*d*).

Nulla autem pars hujus Operis inimica & infeſta ſenſit virorum doctorum judicia, quam qua utrumque Auctoris proponitur Principium, ſive propoſitio cardinalis, ex qua concluſiones deinde omnes deducendæ erant. Eorum alterum principium *eſſendi*, alterum principium *cognoſcendi* vocari ſolet. Illud Auctori in *Voluntate Divina*, hoc in *Societate* quæritur. Contra prius cælum & terram, inter ceteros, movit Velthemius, indignatus, ſic ſibi eripi Honeſtum & Turpe *per ſe* & *antecedenter* ad voluntatem Divinam tale, in quo ſolo, tanquam in ſacra ancora, conſiſtere antea Doctrina Moralis omnis videbatur. Et ſane non immerito Tyrannicum vocabatur Principium Puſendorfii, quod improvide Hobbeſio, ſuæ cauſſæ ſervienti, & omne juſtum ex Principis voluntate metienti, ſublegiſſet. Si enim recte humana imbecillitas quicquid in ſe præſtabile eſſe obſervat, id omne Deo, omnium opifici & dominatori, in eminentiſſimo gradu tribuit; unio ſane abſolutiſſima ſimul poni debet perfectionum Dei omnium, nihilque velle fingi Deus poteſt, niſi quod conveniat Naturæ humanæ. Nam qui liberrimus eſſe dicitur, idem & ſapientiſſimus eſt, & qui juſtiſſimus, idem & optimus, nec opinione diſtrahi poſſunt, quæ natura cohærent. Seduxit Auctorem ab hoc temperamento Hobeſii amor, & cum eo conjunctum ſtudium nimium, receptis ſententiis contradicendi, & ſemel dicta præfracte tuendi cupido. Adgnoſcit enim L. I. c. 2. §. 5. *Entia moralia pleraque ut inducerentur, poſtulaſſe ipſam hominis conditionem a Creatore Optimo Maximo eidem pro bonitate & ſapientia ſua adſignatam*, & paullo poſt, *Actus, de quibus naturali lege diſponatur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem, etſi ut iſti actu exiſtant libera hominum voluntas efficiat*,

& in

(*a*) De quo conferri poſſunt P. Bælius in Dictionario Hiſtorico-Critico, Articulo Lyserus, & Christianus Thomasius in paullo pleniore Hiſtoria Juris Naturalis, p. 94.

(*b*) Fundam. J. N. & G. p. 197.

(*c*) In Via ad Jus Naturæ, p. 445.

(*d*) In nota 6. ad L. VIII. c. 3. §. 4.

& in §. 6. verſus finem *entia moralia non ex neceſſitate abſoluta ſed hypothetica poſita ea conditione, quam homini præ reliquis animantibus Deus liberi adſignaverit*, *repetit*, eoque ipſe ſententiæ noſtræ, quodammodo ſubſcribit, niſi quod deinde in alia omnia ſecedit.

Verum ut fulcienda fuit Auctoris propoſitio fundamentalis, quæ principium eſſendi dicitur; ſic per ſe ſtat principium ejus cognoſcendi, quod eſt Socialitas. Non commemorabo, commendari id veterum Philoſophorum calculis: nec dicam, præceptum Chriſti, quo proximum diligere jubemur ſicut noſmetipſos, in ſanctiſſimam reſolvi ſocietatis legem. Sufficit ex ejus ſtudio, mediantibus aliis præceptis, duci poſſe Officia omnia Juris Naturæ erga alios, & noſmetipſos, quatenus hæc Juris perfecti ſunt, & ad ea obſervanda cogi poſſumus. Officia enim erga Deum hic ſeponi ſupra monitum fuit. Vel ſic tamen Auctor L. II. c. 4. §. 3. animum religione imbuendum eſſe ſuaſit. Quidni enim conſtantius quis, id, quod ſuarum eſt partium recte & ordine faciat, qui Deum, remuneratorem virtutis, ſcelerum vindicem colat, &, reverentia Divini Numinis, ſtudium Socialitatis exerceat, quam qui bene & male facta ex præſenti utilitate æſtimet, & cuncta ſibi permiſſa credat, quæ vindictæ humanæ ſubduci poſſe confidat: de quo merito dixeris:

Sit ſpes fallendi, miſcebit ſacra profanis.

Equidem non ignoramus, pleroſque Doctores Juris Naturæ recentiores, ingenii exercendi cauſſa, aut, ut altius, quam majores ſapere viderentur, damnata Socialitate, partim alias propoſitiones fundamentales excogitaſſe, partim nullum ejuſmodi principium admittere voluiſſe. Sed hi vel aliis verbis idem dicunt, quod præ ſe fert Socialitas, vel diſciplinæ terminos, modo ampliando, modo contrahendo, in alia eam latitudine conſiderant, vel denique vitrea fracta adferunt, ne caſſa quidem nuce digna, eoque ſomniare magis quam diſſerere videntur. E contrario qui nullum dari principium contendunt, eos a via veri hic fere error deduxit, quod exiſtimarent, immediate ſtatim ad tale principium de omnibus quæſtionibus judicium ferri debere. Quod tamen non magis diſciplinæ noſtræ indoles patitur, quam ſi faber catenam fabricari velit, cujus annuli omnes ex annulo principe pendeant. Potius & hic, niſi quis ſcopas diſſolutas & arenam ſine calce malit, ſtudiorum admittendi ſunt gradus, ut pedetentim deſcendendo, omnes ex fonte concluſiones deducantur, & in eundem, ſi retrogrediaris, pedetentim refluant.

Atqui, inquis, vel ea ipſa, quæ modo laudaſti, Officia erga noſmetipſos parum congrue ex ſocialitate derivari videntur.

** 2. Vin-

Digitized by Google

Vincunt enim quoties cum iis quæ aliis debemus collidnntur, adeoque Socialitate antiquiora ſunt, & proinde illis præponi, non ex iis derivari debebant. Sic ratiocinari video Joannem Nicolaum Hertium V. C. (*a*) Sed fallitur Dominus Hertius. Socialitas enim non ex aliis tantum, ſed aliis & nobis ſimul conſiſtit, & , ut in colliſione, ea erga alios, iis erga noſmetipſos cedunt, ſic utraque Socialitati rectiſſime ſubordinantur in ceteris eorum partibus. Sic enim eos, qui infeſtas ſibi manus inferre voluerunt, naturali ratione recte punimus, quod cædes ſui ipſius Socialitati repugnet. Qui, ſi cauſſentur in eas ſe redactos fuiſſe anguſtias, ut Socialitati prodeſſe ſe poſſe diffiderent, inſanienti ſapientiæ eorundem ſic occurritur, ut dicamus, poteris prodeſſe Societati exemplo fortitudinis, conſtantiæ & patientiæ, ſi quamvis crucieris, ſi quamvis uraris, ſi in Phalaridis quamvis tauroſis, ſtationem tamen tuam tuitus fueris, donec te avocet, qui te in ea poſuit, Deus Optimus Maximus.

Mortui ut terræ mandentur, niſi cadavera eorum publice exponi ſceleris interdum gravitas poſtulet, ex lege Socialitatis quoque ad Officia humanitatis refert Auctor L. II. c. 3. §. 23. quum ad Jus Gentium voluntarium Jus Sepulturæ retuliſſet Grotius. Atque hic quoque recte rationes ſubducit Puſendorfius. Obeſt enim fœtor cadaverum ſuperſtitibus, eaque dum ſepelimus, tenero illi mentis noſtræ conſulimus, quo homo vivus ſemper horret adſpectum hominis mortui. Similiter ſævitia in beſtias contemplatione ſocialitatis recte interdicitur ab Auctore L. IV. c. 3. §. 6. Aliis enim prodeſſe poſſunt, quibus nos, dum ea enecamus, ſuperſedere nos poſſe credimus, & in ſui ſimiles ſævi eſſe ſolent, qui ſævitiæ in brutis adſueverunt.

Igitur finibus, quos ſibi conſtituit Auctor ſatis *adæquatum* eſt principium Socialitatis. Utinam idem, inſtas, non eſſet *obſcurum*! Capere enim te negas, ſi quando collidantur officia majoris, & minoris Societatis, utrius commoda præferenda ſint, & utrum officio tuo ſatisfeciſſe videaris, ſi Societati, cui adſcriptus fueris, prodeſſe ſategeris, dum damnum paras Societati majori. Atqui pro Auctore hic reſpondebit M. Antonius ex ea ſecta Philoſophus, quæ & ipſa Socialitatis ſtudium commendare ſolebat: Ἡ δὲ ἐμὴ, inquit is L. VI. §. 44. φύσις λογικὴ ϗ πολιτική· πόλις ϗ πατρὶς, ὡς μὲν Ἀντωνίνῳ, μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος· Τὰ ταῖς πόλεσιν οὖν ταύταις ὠφέλιμα μόνα ἐστί μοι ἀγαθά. *At Natura mea rationis eſt compos, & civili ſocietati accommodata. Civitas mihi eſt & patria, quatenus quidem Antoninus ſum, Roma: quatenus homo, mundus: hæc igitur tantum mihi ſunt.*

(*a*) De Socialitate primo Juris Naturalis principio, Sect. II. §. 8.

ſunt utilia, quæ his civitatibus conducunt. E quibus apparet, primum minoris Civitatis commoda curare nos oportere, tum, & ſi fieri id poſſit, majoris: neutri autem ulla ratione niſi laceſſitos injuria damno eſſe debere.

Displicuit porro nobis, quod diſſimulare non poſſumus, Auctor, & quando vitæ futuræ exſpectationem, & animæ immortalitatem, qua nullus locus in tota Philoſophia magis eſt neceſſarius, in Jure naturæ ſeponit. Facit id primo in Offic. de H. & C. §. 8. *Quamquam animus*, inquit, *hominis* (*non ſolum*) *ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, ſuique deſtructionem vehementer averſetur; atque inde apud pleroſque gentilium inoleverit perſuaſio de animæ a corpore ſeperatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male ſit futurum: ejuſmodi tamen circa hæc perſuaſio, in qua animus hominis plane & firmiter adquieſcere poſſit, ex ſolo Dei verbo hauritur*. Idem in hoc opere profitetur, quum L. II. c. 3. §. 19. virum fortem ex conſimili ratione intelligi poſſe, ait, *etiamſi ab immortalitate animæ abſtrahatur*.

Quantopere vel his quinquaginta annis proximis in confirmanda animi immortalitate laudabiliter elaboraverint Philoſophi, & adhuc elaborent, omnibus notum eſt. Præcipua tamen ratio, a qua parum abeunt, quæ hodie dicuntur de Monade, & Ente ſimplici ac Indiviſibili, Pufendorfii ætate jam omnibus cognita erat. Petitur ea inde, quod Cogitatio non ſit Modus Subſtantiæ *extenſæ*, ex qua æque certos nos eſſe quidam contendunt, mentem poſt corporis diſſolutionem ſuperſtitem fore, ac ubi valemus, certi ſumus, ſequenti nos momento ſuperſtites fore (*a*). Accedunt aliæ rationes ſecundariæ, veluti quod immortalis ſit anima, quæ æternitatem metitur, quæ complectitur infinitum; quæ in cœlum penetrat, & deſcendit in terræ abyſſum, quæ denique fruitur contemplatione immenſitatis divinæ. Neque tamen his omnibus utitur Auctor noſter, ſed ſatis habet adduxiſſe deſiderium immortalitatis, conſenſum gentium, quæ non penitus extra mores projectæ fuerint, & juſtitiam Divinam, qua quum malis hic ſæpe bene, bonis male ſit, vitam multi futuram ſperaverint, in qua, inverſo rerum ordine, malis male, bonis bene, futurum ſit. Imo hoc poſterius argumentum ipſe frangit, dum L. II. c. 3. §. 19. *nondum liquido probatum eſſe ait, quodlibet recte factum neceſſario aliquo præmio extrinſeco eſſe mactandum*. Depravatum ergo & hic judicium Auctoris lectione Hobbeſii videtur, utpote qui non tantum animam extenſam eſſe, blaterat, ſed ultra progreſſus, plane quidquam dari negat, quod extenſum non ſit, Leviathanis c. 4. Fateor vel ſic impium videri ipſi Pufendorfio

L. II.

(*a*) Add. Baylii Dictionarium Hiſtorico-Criticum Art. Lucrece.

L. II. c. 3. §. 19. ſi quis neget animæ immortalitatem; eamque ex Verbo Divino luculentiſſime intelligi, eundem adgnoſcere in Præfat. Officiorum d. l. Sed hæc quidem purgandæ huic noxæ minime ſufficiunt. Nam, ſi vel poſſibilis tantum eſſet animæ immortalitas, rationem ejus haberi in Jure Naturæ noſtra intererat, quia per eam adſtringitur obligatio interna, qua Dei reverentia in officio continentur homines: tantum abeſt, ut in tanta graviſſimorum argumentorum copia, omiſſis palmariis, elevatis ceteris, animæ immortalitatem tanquam ſententiam minus neceſſariam ſemovere deberet. Non obſunt hæc hominibus quidem Chriſtianis, qui, ut in Reſurrectione corporis, certi ſunt, futurum, ut corpus naturale mortale & corruptibile, induat immortalitatem, & perduret in æternum; ſic idem de anima, etiamſi eam natura mortalem eſſe opinarentur, credere poſſunt. Sed *omnis* religionis hominibus, quotquot rationis uſu pollent, ſcribere ſe profitebatur Auctor, ideoque omnium etiam hominum animis vinculum ei injiciendum erat, quo ad morum innocentiam, integritatem & ſanctitatem obligarentur. Quæ quanquam ita ſunt, non tamen ideo ſecum pugnat Puſendorfius, quando vim jurisjurandi in jure Naturæ admittit. Eſt enim adhuc validum ſocietatis vinculum, quatenus Deus perjuros etiam in hac vita punire intelligi poteſt, iidemque pœnis humanis obnoxii ſunt.

Ultimus locus de Auctoris noſtri virtutibus & vitiis ad eruditionem ejus pertinebit. Interiorum enim litterarum laudem ei negat Bœclerus (*a*). Nam quum apud Illuſtr. Boineburgium de Elementis ejus Jurisprudentiæ univerſalis judicium ferret, conſtare ſibi ajebat (*b*) invictis argumentis, Puſendorfium in lectione veterum non tam verſatum eſſe, quam jactitet. Neque ſe temere hic decipi addit, utpote qui nimis diu hoc ſaxum voluerit. Intelligi enim Ariſtotelem, Platonem & alios ſapientes Græcos Puſendorfio non niſi alieno ore loquentes, interpretes autem ipſorum Græcos, infinita doctrina plenos, Poetas porro cum doctiſſimis Scholaſticis Græcis, omne denique genus Scriptorum Græcorum ne a limine quidem ei ſalutatos eſſe. Pauca dari, quæ de Latinis habeamus. At Græcorum theſauros immenſos & inexhauſtos eſſe. Confirmantur hæc eo, quod Ariſtotelis, Platonis & ceterorum Græcorum Opera in his quoque libris ſæpe Latine tantum, interdum perfunctorie (*c*) adducuntur, & tot præterea loca a Puſendorfio excitantur ad rem nihil facientia, ut ex

Flo-

(*a*) In Epiſtola, quam poſt Haberkornium edidit Thomasius ad calcem paulo plenior. Hiſt. Jur. Nat. p. 197. ſq.

(*b*) Ibid. p. 182.

(*c*) Veluti Platonis T. I. pag. 97. Philostrati p. 447.

Digitized by Google

Florilegiis ſapere videri poſſit. Idem denique in interpretando loco Xenophontis, imperitiæ ſermonis Græci L. IV. c. 11. §. 10. manifeſtus reus videtur. Locum Xenophontis ex Hiſt. Gr. L. III. c. 3. §. 1. 2. Edit. Oxon. exhibeo. Ἀντέλεγον, inquit, περὶ βασιλείας, Λεωτυχίδης, υἱὸς φάσκων Ἄγιδος εἶναι, Ἀγησίλαος δὲ ἀδελφός. Εἰπόντος δὲ τοῦ Λεωτυχίδου· ἀλλ' ὁ νόμος, ὦ Ἀγησίλαε, οὐκ ἀδελφὸν, ἀλλ' υἱὸν βασιλέως βασιλεύειν κελεύει· εἰ δὲ υἱὸς ὢν μὴ τυγχάνοι, ὁ ἀδελφὸς βασιλεύοι· ἐμὲ ἂν δέοι, ἔφη ὁ Ἀγησίλαος. πῶς, ἐμοῦ γε ὄντος; ὅτι ὅν τινα καλεῖς πατέρα, οὐκ ἔφησε εἶναι ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἡ πολὺ κάλλιον ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ καὶ νῦν ἔτι φησίν· ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν ὡς μάλα σοι ψευδομένῳ κατεμήνυσεν, ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμῷ ἐς τὸ φανερὸν τὸν σὸν πατέρα· συνεμαρτύρησε ταῦτ' αὐτῷ καὶ ὁ ἀληθέστατος λεγόμενος χρόνος εἶναι· ἀφ' οὗ γὰρ τοι ἔφυγε, καὶ οὐκ ἐφάνη ἐν τῷ θαλάμῳ, δεκάτῳ μηνὶ ἐγένου. Negat in iis Ageſilaus, Leotychidem, qui ſe Agidis filium perhibebat, ſuceſſorem ejus in Regno eſſe poſſe, quatuor ex cauſſis. Primo, quod Agis Leotychidem filium ſuum eſſe negaſſet, tum quod idem mater ejus profiteatur, quæ rem longe certius ſciat: porro, quod Neptunus, ut Leotychidem mentiri indicaret, patrem ejus terræ motu e cubiculo in hominum conſpectum expulerit, & quod, poſt illud tempus quo pater ejus adulter fugerit, Leotychides menſe natus ſit decimo. Horum autem verborum ſummam ſic refert Pufendorfius d. l. *Apud Xenophontem Ageſilaus Leotychida ex hiſce rationibus controverſiam movet, quod aliquando pater eum eſſe ſuum negaſſet, quod patre eſſet formoſior, quod decimo menſe poſt ultimum congreſſum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipſius thalamo expuliſſet.* In quibus quatuor rationibus a Xenophonte adductis, ſola prima recte ſe habet, ſecunda plane a verbis ejus abit, tertia autem & quarta ſenſum eorum invertit, & quæ in tertia de decimo menſe dicuntur, ut conſtet Leotychidam eſſe filium adulteri, eo detorquentur, ut conſtet, eum non eſſe filium Agidis; quæ denique in quarta de Neptuno adulterum propulſante referuntur, fruſtra Agidi matrem expellenti tribuuntur.

Verum Pufendorfio non exiguam ſermonis Græci facultatem fuiſſe, indicio ſunt Joannis Meurſii Miſcellanea Laconica, ſive variarum Antiquitatum Laconicarum libri IV. & Laurembergii Græcia Antiqua, quod opus utrumque ab eo Amſtelodami editum fuit MDCLXI. in 4.to A placitorum porro Moralium Doctore nemo æquus judex tam exactam linguæ Græcæ requiſiverit notitiam, quam a Grammatico, quem ſolum omnia Scholiaſtarum ſcrinia excuſſiſſe oportet. Latine ſubinde Scriptorum Græcorum verba exhibendo, Lectoribus conſulere voluit Pufendorfius, quorum multi Græca horrent, & qui rariſſime damnum fecerunt, quum

fere

fere omnes hi loci recte tranſlati ſint. Quodſi ſemel & iterum in exhibenda Græcorum ſententia falſus eſt Auctor; facile in immenſa locorum copia excuſatio ei parari poteſt ab humana imbecillitate:

> *Namque ubi plura nitent in carmine, non ego paucis*
> *Offendar maculis, quas aut incuria fudit,*
> *Aut humana parum cavit Natura* (a).

Flores, qui ab argumentis, quorum cauſſa adducuntur, alieni ſunt, æque facile e penu Auctoris quam e Florilegiis depromti eſſe poſſunt: & quicquid id ſit, dandum eſt aliquid Auctori, acerbum judicium Boecleri a ſe amoliri cupienti. Locum denique Xenophontis veriſimiliter non inſpecto Xenophonte, ex alio quodam Scriptore Latino recentiore hauſit, qui Græcorum ſenſum ſola divinatione adſequutus ſibi videbatur.

Atque hæc quidem de Pufendorfio, ejuſdemque Jure Naturæ & Gentium celare Te noluimus, Benevole Lector. Jam, quid ipſi in hoc opere præſtiterimus, ut indicetur, exſpectas. Prima igitur nobis cura fuit, ut labes, quæ poſt Hertii curam contextui adhærebant, quanto poſſent, eluerentur ſtudio. Deinde ſoliciti fuimus, ut Auctorum, quos Pufendorfius laudat, opera per capita & paginas, quam ab ipſo fit, deſignarentur accuratius. Porro in id incubuimus, ut ejuſdem ſententias, quoties veræ eſſent, confirmaremus, non quod Deus quidam ἀναμάρτητος nobis videretur Auctor noſter, ſed quod deprehendiſſemus, quoſdam male ſæpe mentem ejus percepiſſe, alios contradicendi libidine complura ſine cauſſa damnaſſe. Quæ autem recta nobis videbantur, ea collatis præcipue legibus Divinis & Romanis illuſtravimus. Et Scripturæ quidem S. conſenſu Jus Naturæ non tantum colluſtratur, verum etiam confirmatur. Romani autem Juris æquitas facilius exigitur, ſi inſtituta ejus ad normam Iuris univerſalis examinentur. Quæ quidem æquitas potiſſima ejus pars eſt, quum eam propter receptum ſit Jus Quiritium, & placita arbitraria, quę in eo occurrunt, veteri Reipublicę Romanę plerumque propria ſint. Novi, multos etiam in applicatione forenſi Juris Romani, arbitraria naturalibus miſcere: ſed hi fere Bartoli glandibus veſcuntur, pane reperto, Juriſque diſciplina non ad juvandam ſocietatem humanam utuntur, ſed ad peſſundandos alios, quorum fortunis inhiant. In quorum hominum manibus ſi leges Corporis Juris Juſtinianei videas, recte eas compares dentibus Draconis a Cadmo interfecti. Ut enim ex his armatorum mul-

(a) Horat. de Art. Poet. v. 351. ſeqq.

multitudo prognata, quę inter ſe domeſtico bello conflixit; ſic ex fragmentis Jureconſultorum & Conſtitutionibus Principum, illotis quando manibus tractantur, innumerę indies lites cędemque ſuperfluę naſcuntur.

> —— *Creſcitque ſeges clypeata virorum.*
> *Exemploque pari ſunt omnis turba, ſuoque*
> *Marte cadunt ſubiti per mutua vulnera fratres* (a).

Inſeruimus noſtris Annotationes Nicolai Hertii, cum, quod profectę a manu viri perelegantis & pereruditi ingenii, tum quod plenę eſſent Philologicę, Hiſtoricę & Juridicę ejuſdemque Pragmaticę lectionis. Quę autem a Celeberrimo Viro, Joanne Barbeyraço, qui Pufendorfium & omnem rem litterariam dudum ſibi meritis devinxit, tradita fuerunt, in præſtantiſſimis Commentariis ad verſionem Gallicam Operis noſtri, ejus meſſis pręcipuam partem non malo ſed bono carmine in horrea tua excantavimus, adeo libero cęterum ſtilo, ut plus addidiſſe, quam ab eo nos accepiſſe jure meritoque dicamus. Indices tres, unus *Auctorum*, alter *rerum*, tertius *Eridis Scandicæ* quoque nova ratione a nobis adjecti ſunt, quoniam Pufendorfius iis non amplius carere poſſe videbatur.

(a) Ovidius Metam. L. III. v. 110. 122. 123.

SERENISSIMO POTENTISSIMOQUE

PRINCIPI

AC DOMINO, DOMINO

CAROLO XI.

SUECORUM, GOTHORUM, VANDALORUMQUE

REGI, &c. &c. &c.

N*ON longe ſunt arceſſendæ rationes*, Rex Auguſtiſſime, *quas excuſandæ audaciæ meæ debeam allegare, quod huncce librum* M. T. *conſecrare ſuſtineam. In ſapientiſſimis legibus, quas populo ſibi quondam peculiariter dilecto ferre dignatus eſt Deus, Ipſe ſibi vindicabat prima quæque fœcunditatis ſpecimina non animalium duntaxat, ſed & quæ mortalium provocata labore terra quotannis profunderet: ſcilicet quod fas eſſet, antequam ipſi eas res uſibus ſuis applicarent, publice profiteri, omnem iſtam naturæ ubertatem Dei beneficium eſſe; illum animantibus vires ſeſe multiplicandi, agris & arboribus fructus protrudendi inſeviſſe; Ejuſdem dono feliciſſima ſe regione potitos. Quin & mortales inter venerationis aut ſingularis affectus argumentum habetur, primitias ſelectiorum fructuum offerre, queis poſt tarde labentis anni moras ipſa novitas lenocinatur. Gratioſo primitiarum nomine, & hicce liber ad* M. T. *delubrum deponitur; primus quippe ingenii fœtus, in* Carolina Tua *conceptus edituſque, qui publicam eruditi orbis lucem ſubire non formidet. Eo impenſius propitiam* M. T. *auram ſibi exoptat, quod prout iſta allubuerit, ita vivacitatem ſibi, fatumque precepturus ſit; poſtquam ex eo ſolo, quod ad tanti argumenti illuſtrationem ingenium aut induſtria mea conferre potuit, applauſum ſeculi ſperare, ambitioſum plane & improbum foret. Cæterum ejus voti fiduciam ex ipſa potiſſimum* Carolinę *gratia adſumere audet. Hanc enim cum conditoris ſui nomen præferre juſſerit* M. T., *ejuſdem celebritatem ſibi peculiariter cordi futuram ſatis oſtendit; eoque iſthæc futuræ fœcunditatis rudimenta haud rejectum iri ſpes eſt, quod & cætera ejuſdem ingenia minus verecundentur famam laceſſere, poſtquam de tanto ſibi tutelari Numine cautum intelligunt. Et ſane quod ejuſmodi potiſſimum monumento teneros annos inſignire* M. T. *voluerit, id & futuræ Tuæ*

magni-

magnitudini lætiſſimo præludit augurio, quaſi recenti opus foret ac vegeta ingeniorum vi, qua geſtis Tuis dicendis ſit defatiganda: & de M. T. *in pietatem, honeſtamque animorum culturam propenſione ſplendidiſſime teſtatur. Quanquam ad iſtam capeſſendam* M. T. *non modo excitato Muſis novo delubro, ſed & proprio exemplo cives ſuos excitatum it. Sane enim mirabundi percipimus, quam felici ſucceſſu* M. T. *vividam iſtam capaciſſimi ingenii vim per omne ſapientiæ genus circumferat, qua quidem imbui decorum aut proficuum fuerit illis, quos ſummo rerum humanarum faſtigio Deus deſtinavit. Jam primum ſincero de divinis ſenſu imbutus animus, ut Supremi Numinis pace conciliata ſemper meminerit omnia ad ipſius placitum ac gloriam referre, atque ita ſubjectum ſibi gregem moderari, ut ratio eidem conſtare poſſit apud illum, cui in reges ipſos imperium eſt. Simulque perſpectum, ſanctiſſima morum præcepta, quæ cum divinis myſteriis ſimul inculcantur, ita cum indole vitæ civilis conſpirare, ut iſta per imperantes æque ac cives expreſſa beatiſſimum reip. ſtatum producere ſint idonea. Inde curæ fuit haurire linguas, eruditarum animarum interpretes, intelligere vitæ humanæ genium, mores ac ſtudia mortalium expendere; quæ vis irritandi animos, componendique, quibus mediis civitati intus quies, adverſus exteros ſecuritas conſtet. Aliorum præterea exempla Principum, ac inprimis Majorum Tuorum bello ac pace egregie geſta perluſtrata, quæ & ſtimulos ad paria aut majora patranda ſubdere poſſent, & planiſſimam deſignare viam offenſa procul ad immortalem gloriam graſſandi. Denique nec illa Regiorum ſtudiorum poſtrema pars fuit, noſſe, quæ inſtituta mortalium vitam temperent, quæ hominibus invicem obligatio, quibus legibus diverſorum inter ſe populorum negotia regantur, quæ cauſa aut compages civilium ſocietatum, quæ imperantium poteſtas, quod civium adverſus hos, aut inter ſe vinculum. Quorum pleraque cum iſti libro deducere propoſitum fuerit, vel ipſa argumenti commendatione apud* M. T. *molliorem ſibi admiſſionem pollicetur. Præſertim cum* M. T. *huic diſciplinæ maximam dignationem addiderit, dum eandem in Regni ſui Academiis publice doceri juſſit. Scilicet quod indignum videretur, Ulpiani ac Papiniani decretis omnia pulpita reſonare; Creatoris O. M. leges, per congenitæ rationis lumen mortalibus inſinuatas, incultu velut obſoleſcere, reliquarum utique legum fundamentum & norma, jura civilia nobilitate tantum excedentes, quantum omne genus humanum una civitate, totiuſque civitatis ſalus & tranquillitas ſingulorum civium incolumitate potior eſt. Et cum* M. T. *ad iſthanc diſciplinam in recens abs ſe inſtituta* Carolina *docendam lautis me conditionibus clementiſſime evocare dignata ſit, non viſa fuit ratio magis idonea exprimendæ devotiſſimæ venerationi eo nomine* M. T. *debitæ, quam ſi iſthoc qualicunque documento declararem, ſaltem voluntatis affatim eſſe, ſi qua tenuitas ingenii patiatur, aliquid ad exornandam, quæ commiſſa eſt,*

Digitized by Google

Spartam conferendi. Quodſi conatus iſte M. T. *quocunque nomine probatus fuerit, neque cæterorum, qui æqui ſunt, favorem deſpero, neque iniquorum malevolentiam formidabo. Ita Deus Optimus Maximus ſceptrum* M. T. *ſecundet, ut* Carolis, Guſtaviſque *Tuis per geſta Tua non minus ſplendoris accedat, quam Familiæ, Regnoque Tuo ipſi intulerunt;* Tuamque Majeſtatem *cælos adeuntem non niſi ſeri nepotes videant; poſtquam* Carolum Undecimum, *delicias & miraculum ſeculi præſentis, admirationem & exemplum futurorum abſolverit.*

SACRÆ REGIÆ MAJESTATIS TUÆ.

devotiſſimus & humillimus ſervus,
SAMUEL PUFENDORF.

LECTO.

Digitized by Google

LECTORI BENEVOLO

S. P.

SI INGENIO aut induſtriæ meæ ſatis conſiderem, ſupervacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operæ ſumſerim circa excolendam & illuſtrandam nobiliſſimam atque utiliſſimam diſciplinam; quæ diu neglecta & fere ignorata hoc demum ſeculo dignitati ſuæ adſeri cœpit: cum id apud omnes ſat favoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimvero cum tam celebri ferantur fama ſcriptores, qui primi lumen huic ſcientiæ intulerunt; cauſas hujus inſtituti exponere non abs re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam adverſus monumenta tam illuſtrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam juvenilibus annis Elementa quædam hujus diſciplinæ in lucem dare ſuſtinuiſſem, non tam ex temeritate, aut irriverentia adverſus eruditiſſimum ſeculum, quam ut illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunque haberent ſpecimen, ex quo occaſionem me commendandi arripere poſſent; quæ apud pleroſque bonos excuſationem ex ætatis atque conatus ſimplicitate invenerunt: decorum ſane videbatur, maturiore aliquo ſcripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipſo etiam manifeſti mendacii arguentur impuri cujuſdam ſycophantæ commenta, contra iſtud opuſculum libello famoſo diſſeminata. Etſi jam tum viri boni publicis quoque ſcriptis calumniam iſtam ultro confutaverint: & mihi nunquam par viſum fuerit, illi homini tantum dignationis addere, ut reſponſi quid eidem reponerem. Sed & illa cauſa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMUS ELECTOR PALATINUS ad iſthanc diſciplinam in Academia Heidelbergenſi docendam clementiſſime me evocaſſet, primumque me ab eadem diſciplina Profeſſoris titulum gerere juſſiſſet, (quo exemplo deinde alii eandem Profeſſionem Juris Naturalis & Gentium in ſuas Academias recepiſſe videntur:) omnino elaborandum mihi fuerit, ut ad eam diſciplinam excolendam aliquid conferrem, quæ primo me interprete in publicas cathedras adſcendiſſet.

Et

Digitized by Google

Et ſane poterat adhuc illa ſuppeditare materiam , quæ non minus inge-
nii quam induſtriæ caperet ; nec ſolum σωματοποιεῖν , quod erudito cui-
piam Viro viſum , hic relictum : hauſtum forte ex illo Quintiliani Hiſt.
Or. L. V. c. 10. *Dicta ſunt omnia , antequam præciperentur , mox ea ſcriptores
obſervata & collecta ediderunt* . Equidem palmam hactenus tuliſſe judica-
tus fuit non præter meritum Hugo Grotius , qui & primus ſeculum ad
iſtam diſciplinam æſtimandam evocaſſe videtur , & ita in eadem eſt ver-
ſatus , ut circa magnam ipſius partem cæteris nil niſi ſpicilegii laborem
reliquerit . Quantumcunque tamen ejus viri fama nobis cordi ſit , qui &
peculiari nomine ejuſdem Filio obſtricti ſumus , fatendum tamen eſt ,
non pauca ab ipſo plane eſſe præterita , quædam levi duntaxat brachio
tractata , quædam denique admiſta , quæ & ipſum hominem fuiſſe argue-
rent . Inprimis autem non exiguam nobiliſſimo operi labem adſpergunt ,
queis paſſim a receptis orthodoxæ Eccleſiæ ſententiis diverſus abit . Qui
quidem magnorum ingeniorum infeliciſſimus labor mihi ſemper viſus
fuit , circa divina aliquid novare ; cum tanta aliarum rerum ſuperſit co-
pia , in qua alicui innoxie cornicum oculos configere liceat . Et per iſt-
hæc etiam vere ac utiliter dictis auctoritas detrahitur , ac plurimorum
aſperrimæ cenſuræ provocantur , qui alias contra tales viros ne hiſcere
quidem digni erant . Conati quidem ſunt Viri quidam docti editis ad
iſtius libros *de Jure Belli & Pacis* commentariis his defectibus mederi :
quorum unus & alter operæ pretium fecit non ſpernendum . Aliis ta-
men longe utilius judicatum fuit , totam iſtam materiam denuo incudi
ſubjicere , ac in novam formam refingere . Sic & Thomas Hobbes in
operibus ſuis ad civilem ſcientiam ſpectantibus plurima habet quantivis
pretii , & nemo , cui rerum ejuſmodi eſt intellectus , negaverit , tam
profunde ipſum ſocietatis humanæ & civilis compagem rimatum fuiſſe ,
ut pauci priorum cum ipſo hic comparari queant . Et qua a vero aber-
rat , occaſionem tamen ad talia meditanda ſuggerit , quæ fortaſſe alias
nemini in mentem veniſſent . Sed quod & hic in religione peculiaria ſi-
bi & horrida dogmata finxerit , hoc ipſo apud multos non citra ratio-
nem ſui averſationem excitavit . Quanquam & illud non raro continge-
re videas , ut ab illis maximo cum ſupercilio condemnetur , abs quibus
minime lectus fuit aut intellectus . Joannes Seldenus nemini fortaſſe ſe-
cundus haberi poſſet , ſi ei propoſitum fuiſſet , eadem ἀκριβείᾳ jus na-
turale ad univerſum humanum genus , quam ad tradita Ebræorum ac-
commodare ; aut ſi unius populi ſcita pro ſufficienti promulgatione juris
omnes gentes obligaturi poſſent haberi . His ergo cauſis motus operi huic
manum admovi , atque univerſam hanc materiam eo , qui mihi commo-
diſſimus fuit viſus , ordine digeſſi ; atque id laboravi , ut omnia ſolidis
& perſpicuis rationibus , quantum fieri potuit , confirmarem , & illa , in
quibus antea laudati auctores impegerant , declinarem . Id quoque penſi
habens , quod eſt apud Quintilianum Inſtit. Orat. L. XII. c. ult. *Si hanc
cogitationem homines habuiſſent , ut nemo ſe meliorem fore eo , qui optimus
fuiſſet , arbitraretur ; ii ipſi qui ſunt optimi non fuiſſent . Ac ut tranſeun-
di ſpes non ſit , magna tamen eſt dignitas ſubſequendi* . De cætero uti omni-
bus ,

bus, a quibus aliquid ad hoc opus ſpectans didici, bona fide ſuum reſtitui, cum *benignum* ſit, *& plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, obnoxii* contra *animi, & infelicis ingenii, deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere*: ita in ejuſmodi materia, in qua ſuo jure ratio regnat, nullius hominis auctoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo graviores rationes ducebant. Eoque haudquidquam offenſam metuo Virorum eruditorum, qui adhuc in vivis ſunt, popularium cumprimis meorum, quod non raro ab ipſorum placitis diverſus abierim, modeſte tamen, & citra detrahendi ſtudium, & ut non niſi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi ſumſi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui ſtatim in odia & iras effervescunt, ſi ſua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum faſtu crepare non dubitant, ſe nullos agnoſcere errores. Id tamen denunciare non verear, poſtquam iſthoc opus S. REGIA MAJESTAS approbatione ſua clementiſſime dignata eſt, me nullius præterea cenſoris auctoritatem formidare. Atque iſtis quidem, quos aut faſtus cum ignorantia conjunctus, aut petulans quædam *πολυπραγμοσύνη* ad talia cenſenda propellit, promtiſſimum fuerit occinere illud: me ſutor ultra crepidam. Si qui alii ad iſta carpenda accedere velint, illi ſolis rationibus mecum ſibi agendum ſciant. Neque enim, ſi qui ex illis, queis divinas literas explicare injunctum, nonnullas quæſtiones, ad hanc diſciplinam proprie pertinentes, ſibi definiendas ſumſere, ideo aut hæ in articulos fidei potuerunt abire, aut ſanæ rationi ultima earundem deciſio ſubtrahi debet, aut ipſis majorem hic ſibi auctoritatem arrogare convenit, quam quibus iſthæc ex profeſſo aguntur. Neque vero novitatis exprobratio, modo ſana ratio addixerit, nobis in hiſce magis deſugienda aut metuenda eſt, quam illis, qui hocce ſeculo rem medicam, ſcientiam naturalem & matheſin incognitis antea inventis immortali ſua cum gloria illuſtrarunt. Quintilianus Inſt. Or. L. III. c. 6. *Supervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritis*. Idem L. VIII. c. 6. *Tanquam conſummata ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur*. Add. Baconi de Verulamio Cogitata & Viſa p. m. 581. 682. & Novi Organi L. I. c. 89. ubi rationem reddit, quare *verſus incrementa, & novas velut oras philoſophiæ, omnia ex parte religionis pravarum ſuſpicionum & impotentis faſtidii plena ſint*. Quanquam antiquitati debitum me honorem non detraxiſſe conſtat, utpote qui paſſim antiquos potiſſimum auctores dictorum meorum teſtes excitem. Recentiorum ſcriptorum nubem allegando cumulare, ſupervacuum viſum. Inprimis autem quare illos hinc excluſerim ſcriptores, qui inter Communioni Romanæ (*) addictos mores ſibi atque conſcientias hominum regendas ſumſere, quos ipſe Grotius & alii

(*) Præjudicatas Novatorum ſententias præ ſe ferens Puſendorſius, mirum non eſt, ſi prætereundum ſenſerit Romanis Orthodoxis Scriptoribus, quos ne ad examen quidem ullum revocaſſe, ſuorum tantum dicteriis adhærens cenſendus eſt.

& alii magno agmine in partes vocare gaudent; ejus rei ratio mihi apud cordatos ſatis puto conſtabit. Scilicet iſtis hominibus ſuorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypotheſin ſubſternere ſolenne eſt: ſed præter illa, quæ a JCtis mutuari ſolent, frivolas ut plurimum quæſtiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de cætero integras lectiones ſuæ communionis ſcriptorum allegaſſe præclarum habent, quorum unum ſi noveris, omnes noveris, ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: ut tamen vix ulla ſit quæſtio, in qua iſti in partes non diſcedant. Cujus inſtituti hæc eſt arcana ratio, ut poſtquam inter ſundamenta ſacræ iſtorum Reipublicæ eſt, hominum conſcientias non ratione, ſed auctoritate ſacerdotum regi, ubique in promtu ſit auctorum nubes, quæ qualemcunque ſententiam ſtabilire idonea ſit, prout quemque perſuaderi ipſorum intereſt. Atque inde bono publico peſſime mereri arbitramur, qui in tanta ſolidarum ſcientiarum luce ad iſtas adhuc nugas, regni tenebrarum fœtum juxta ac ſtabilimentum, juventutem manuducere laborant. Turpiter vero otio ſuo abutitur, & vulpes jungit ac hircos mulget, qui iſta in utramque partem diſceptare, & cum ſana ratione conciliare ſatagit (*). Cæterum id quoque monere viſum, me fundamentum univerſi juris naturalis poſuiſſe ſocialitatem hominis; quod nullum aliud principium deprehenderem, ad quod admittendum, ipſa mortalium conditione ſuffragante, adigi poſſent omnes homines, quamcunque demum circa divina perſuaſionem haberent. Neque vero poſito hoc fundamento, juſto arctiores hujus diſciplinæ videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cujuſdam operis arguit. Equidem dicitur: *Jus naturale ſocietate eſſe antiquius*. Verum præterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero exſiſtere, antequam exſiſtat objectum, in quod illa exerceri poſſit: etiam effatum Numinis, ſtatim atque primus hominum conditus fuit, extat: non eſt bonum hominem eſſe ſolum. Dantur ſane & officia ſeu *virtutes tum adverſus Deum, tum cujuslibet adverſus ſeipſum*. Verum cum religio, quatenus ad diſciplinam juris naturalis pertinet, intra ſphæram hujus vitæ terminetur: eo quoque intuitu ad ſocialitatem referri poteſt, quatenus illa ſocietatibus hominum efficaciſſimum vinculum præbet. Et quæ adverſus ſeipſum homini obſervanda ſunt, eundem utique ſocietati commodiorem reddunt. Quænam autem ſit illa *morum honeſtas & innocentia ubique & extra ſocietatem ſervanda*, ſeu citra reflexionem ad alios homines, nondum diſpicere potui. Quod additur: *Societatem formare, & ad eam media applicare, in naturæ arbitrio relictum; eoque ſi ſocietatis tantum eſſet jus naturale, fore mere voluntarium, arbitrarium, atque mutabile:* id inane eſt. Nam natura hominis ſemper ad ſocialitatem in genere a

(*) Aberrans a Catholica Romana Eccleſia quamnam ſibi calumniandi libertatem non vindicat? Sed quid, niſi falſas imputationes ab hujuſmodi Auctore expectare poſſumus? Quos lumen veritatis haud movet cum iis luctari, & obſtrepere ſupervacaneum duco, ſiquidem certus ſim, meliora quoque prolaturum fuiſſe, ſi in hujuſce rei veritatem inquirendam ſerio incubuiſſet Puſendorfius.

re a Creatore determinata eſt ; (*) ſed peculiares ſocietates conſtituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum : per quod nullo modo jus naturale redditur arbitrarium. Quid porro planius eſt, quam hoc ; naturam hominis, quatenus a Creatore ſocialis facta eſt, eſſe regulam & fundamentum ejus juris, quod in ſocietate tam univerſali, quam particulari ſit ſequendum. Neque vero majorem firmitatem aut lucem huic diſciplinæ inferunt, qui iſthoc fundamentum commendant : *Ejus, quod naturaliter unumquodque juſtum ſit, ultimum argumentum eſſe ipſam naturam, quæ legem ſui facit. Ductum naturæ ſequendum, ac diligenter conſiderandum, ad quod ex ſe in moralibus ducat, unde nos cohibeat. Quocirca jus naturale quærendum in convenientia & diſconvenientia cum natura. Naturam autem hic accipiendam, non ut per corruptam progeniem, & improbos mores nunc depravata eſt, ſed quæ primitus concreata eſt integra & incorrupta.* Enimvero præterquam quod pleraque hæc dicta videantur petere id, quod eſt in principio, & obſcurum per æque obſcurum explicare ; etiam illud, naturam hominis primitus a Deo creatam fuiſſe integram, & poſt culpa hominis depravatam, quæſtio facti eſt, de cujus veritate non niſi ex divinarum auctoritate literarum conſtare poteſt. Et conſequenter iſthoc fundamentum illi tantum ex Chriſtianis admittunt, qui cum noſtris Eccleſiis peccatum originis agnoſcunt. Aſt cum hæc diſciplina non ſolos Chriſtianos, ſed univerſum mortalium genus ſpectet ; tale ſane principium conſtituere convenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos ſit, abnuere queat. Sed de iſthac re judicium penes ſapientes eſto. Quod ſupereſt, uti bonos & cordatos viros huncce laborem meum ſuo favore dignaturos eſſe non deſpero ; ita ſicubi forte hallucinatus fuero, id ut humanæ conditionis imperfectioni adſcribant, ſummopere peto ; cum inhumana plane, ac veſaniæ proxima ſit immanitas, propter unam aut alteram inutilem herbulam toti ſegeti ignem immittere, juxta illud HORATII : *Ubi plura nitent in carmine, non ego paucis Offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura.* Neque vero ea eſt mihi ſuperbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, ut monitu ſapientiorum aliquid didiciſſe aut emendaſſe erubeſcendum mihi ductu-

ctūrus

(*) Nondum Auctores inter ſe conſentiunt quodnam haberi debeat juris naturalis principium, quod vocant cognoſcendi: ſiquidem alii in jure omnium in omnia, vel ſtudio pacis externæ, velut Hobbeſius; alii in ſtatu integritatis, velut Valerius Alberti; alii in ſocialitate velut Grotius, & Puſendorfius, alii in ordine naturæ, velut poſt Sfortiam Pallavicinum Henricus Bodinus ; ut prætereamus Hemmingium, VVincklerum, Seldenum, & Yvonem Pariſienſem, de quibus plura apud auctores, conſtituunt. Contra Grotii atque Puſendorfii principium Diſſertationem conſcripſit celeberrimus Samuel de Cocceii in libro, cui titulus, *Introductio ad Henrici de Cocceii Grotium illuſtrandum, continens Diſſertationes Proœmiales XII.* Lauſannæ typis Bouſquet, quem plura deſideranti ſuggerimus.

ćturus ſim . Quin & refellere ſine pertinacia , & refelli ſine iracundia paratus ero . Quomodo enim cuipiam cordato erubeſcendum ſit applicare ſibi illud MARCI ANTONINI Lib. VI. §. 21. *Si quis convincere me poterit , palamque mihi facere, , quod in re ulla minus recte vel ſentiam , vel me geram , læto lubentique animo mutabo .* Ζητῶ γὰρ τὴν ἀλήθειαν , ὑφ' ἧς οὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη . βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας . *Sector enim veritatem , a qua nemo unquam læſus eſt . Læditur vero , qui in errore ſuo & ignorantia perſiſtit .* Neque ex eorum numero eſſe velim , de quibus ARISTOTELES Nicom. VII. cap. 10. Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες , καὶ οἱ ἀμαθεῖς , καὶ οἱ ἄγροικοι . *Sunt pertinaces ſuæ ſententiæ homines , & ineruditi , & ruſtici .* B. V.

SAMUE-

SAMUELIS PUFENDORFII
PRÆFATIO
ALTERI EDITIONI PRÆMISSA.

Lectori Benevolo S.

HABES hic alteram editionem operis noſtri de Jure Naturali & Gentium, quarta amplius parte auctiorem, inſertis paſſim, quæ vel ad integritatem hujus diſciplinæ, vel ad ejuſdem illuſtrationem facerent. Fuerat animus iſta quoque intexere, quæ a quibuſdam uni & alteri loco objecta, quæque hiſce a me repoſita ſunt. Sed reſtiterunt Amici, convelli non tantum, ſed & fœdari compagem operis cauſati, admixtione illorum, quæ malevolis inſcitia fere aut calumniandi libido ſuggeſſit. Quibus a me occurſum eſt magis prout merebantur, quam prout genio meo arridebat. Superſunt non pauca, quæ ad exornandam iſthanc diſciplinam facere poſſent, quibuſque adeo Opus noſtrum longe auctius fieri queat: Sed ſtat ſententia, eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes ſumtus faciendi anſam præbeam amatoribus horum ſtudiorum, pluribus codicibus diverſarum editionum emendis. Sed ſi Deus vitam prorogaverit, & per alias occupationes horas ſubciſivas huic ſtudio impendere licuerit, Appendices quaſdam peculiaribus ſcriptis adornare conſtitui, ſupplendis iis, quæ adhuc deſiderari videntur. Nam præterquamquod paſſim occurrant circa hanc diſciplinam pravæ ſententiæ, quas convelli veritatis intereſt, non unum reſtat argumentum, quod rite elaboratum inſignem ſplendorem iſti fœnerari, dignationemque ejuſdem & veram æſtimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non conſtat, plurima ad diſciplinam Juris Naturalis & Gentium, ſeu Juris omnes homines genteſque obligantis in libris Juris Romani occurrere, ſed quibus non pauca poſitiva, & ad peculiares rationes Romanæ civitatis adaptata interſperſa ſunt. Iſta ſi non probe a ſe invicem ſeparata fuerint, non poteſt non notitia Juris inde provenire confuſa, vacillans, ac inanium litigiorum plena. Unde meo judicio magnopere expediret ſuccinctum indicem formare in libros Juris Romani, quo indigitentur, quæ ibi ad Jus Naturale, quæque ad poſitivum jus ſpectent, ſique adeo accurate *fines* inter Jus Naturale, ſeu univerſale, & Jus Romanum proprie dictum, ſeu civitati Romanæ peculiare *regantur*. Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de *Politica Græcanica*, ſed quem alia neceſſaria magis hactenus intercepere. In eo recenſere inſtitueram dogmata Politica a Græcis

ſcriptoribus, cumprimis Platone & Ariſtotele, tradita, quæ deinceps ſeſe in Auctores Romanos ac hujus quoque ſeculi ſcholas ſcriptoreſque diffudere: e quibus non pauca abſurda & erronea, alia turbas ac convulſiones civitatum parere apta inveniuntur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Ariſtotelis auctoritate conjurationes inire narrantur Catilinariæ ſimiles, niſi quod fratribus ſacramento adſtringendis non cruor ſanguine miſtus, ſed cereviſia fecibus turbida pateris circumlata ſit. Sed & operæ pretium foret inveſtigare, num quid perfectius & ſublimius præceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Senecæ, Epicteti & Marci Antonini. Inprimis autem, an & quouſque Theologia Moralis Chriſtiana ultra communes officiorum regulas Jure naturali traditas aſſurgat. Denique cum actiones ſummorum imperantium, & integrarum civitatum ſæpe videantur diſcrepare a regulis officiorum, quas privatis inter ſe ſervare neceſſum eſt, haut abs re foret inquirere, an & quouſque ſummi imperantes regulis privati Juris ſint exemti, & quouſque probari poſſint illa, quæ per *Rationem Status* vulgo fieri dicuntur, quæque Gallis vocabulo *Coups d'Etat* veniunt. Quam meditationem ſi quis ingreſſus fuerit, non modico ingenio juxta ac rerum civilium notitia opus eſſe ſentiet. Sed num hiſce elaborandis ſat otii nobis futurum ſit, polliceri non ſinit futuri temporis caligo. Et fortaſſe invenietur otio magis abundans, qui iſtis pro merito deductis eo labore nos ſublevaverit. Interim uti id unice mihi elaboratur, ut pro modulo ingenii aliquid publico utile enitar; ita & Tuum, Benevole Lector, favorem adverſus livoris morſicationes mihi decenter depoſco. B. V.

BENE-

Digitized by Google

BENEVOLO LECTORI
S. P. D.
JOANNES NICOLAUS HERTIUS.

PRODIT nunc tertia vice in Germania opus Sam. Puſendorfii de Naturæ & Gentium Jure, nova hac editione annotatis meis qualibuſcunque auctum. Ad ea quamobrem animum applicuerim, cauſa non una fuit. Videbam in Hugonis Grotii libros de Belli & Pacis Jure paſſim notas ac commentaria ſcribi: at qui in opus hocce tale quid molitus fuerit, noſſe licuit neminem; cum tamen id in argumento hoc aliorum, etiam Grotii, labores in quibuſdam æquare, in nonnullis ſuperare, non iniquis rerum æſtimatoribus videri queat. Primus ſane Puſendorfius, ni fallor, fuit, qui vidit, rerum moralium quoque eſſe Philoſophiam, quam vocant, primam, ejuſque fundamenta ita poſuit, ut non difficile ſit, plura ſuperſtruere, commodatura non tantum diſciplinæ huic, ſed & rei familiaris parandæ ac tuendæ regendarumque civitatum prudentiæ. Ad eam, ut hoc obiter dicam, pertinet etiam Characteriſtice, ſive diſciplina de moribus hominum, aut ſi cum Auctore malis loqui, de Affectionibus Entium Moralium, cujus ſpecimen Theophraſtus dedit, & ante ipſum Ariſtoteles in aureis Rhetoricorum libris. Neque enim exiſtimandum, quaſi diſciplina hæc ipſius juriſprudentiæ univerſalis ſit propria. Porro methodus ſive tractandi ordo, quo Puſendorfius utitur, eſt ſine exemplo. Poſtquam enim egit de Subjecto, hoc eſt, actionibus moralibus earumque vera indole ac natura, tum de Legibus ac imprimis de Naturæ ac Gentium Jure, quibus actiones illæ gubernantur, ad principia naturalis Juris ipſa ſive ad notiones in natura poſitas ſe contulit, caſque ita conſideravit ſecundum triplicem ſtatum, naturalem dico, œconomicum ac civilem, ut nihil inveſtigationem effugere, aut, ſi quid deſit, facile ſuppleri queat. Quod ut oculis quaſi cernatur, operis ſeriem in tabella, quam hic ſubjungo, adumbrare libuit. Jam & ratio demonſtrandi talis eſt, ut in ea deſiderare nihil poſſis. Si quæſtiones incidunt controverſæ; eas plane, dilucide ac ſine tricis expedit. Poſtremum doctrinæ, quæ hic exhibentur, ad mores egregie formandos, ad tranquillandas publicas res perquam ſunt idoneæ. Nemo certe felicius refutavit Hobbeſium, propriis ipſum ſubinde configens telis. Neque tamen ſprevit ſcriptorem acutum & in demonſtrandi arte, quam a Mathematicis petitam ad res morales tranſtulit, fere incomparabilem: imitatus hac in parte apes, quæ e floribus venenatis mel ſugunt, & in favos ſuos recondunt. Quanquam id æmulis aut inimicis occaſionem calumniandi non unam dederit, quaſi & in libris hiſce venenati quid lateret. Quorum calumnias cum Puſendorfius ipſe abſterſerit, erroreſque diſcuſſerit ſcriptis, quæ in publico ubivis proſtant, nolui ea annotatis ingerere, aut ſaltem.

ſaltem parce attigi. Juſtius forte nævi quidam alii poterant notari, de quibus ita judicavi, ut modeſtiæ limites non egrederer. Quo more etiam uſus ſum, cum aliorum opiniones in partes vocavi, ut nomina etiam non raro reticuerim. Alia nonnulla uberiorem expoſitionem illuſtrationemque requirere viſa: & profecto non ſemel conquerentes audivi Studioſos juvenes, deterreri ſe a lectione ob operis obſcuritatem. Quorum queſtus etſi non omnino juſti eſſent, dedi tamen operam, ut dictis cum aliunde, tum ex ipſo Auctore majorem lucem fœnerarer. A conglomerandis Auctorum, & inprimis JCtorum medii & recentioris ævi, nominibus, quod præſtare facillimum mihi erat, ex deſtinato abſtinui, contentus rationes ipſas adferre. Magis libuit, ſelecta veterum Philoſophorum, aut Poetarum, aut Romani juris Auctorum dicta adjungere. Scio id quibuſdam diſplicere, quod dicta ejuſmodi ab Ethnicis profecta ſint; quod illi ipſi Philoſophi inter ſe diſſenſerint, adhæc talia jactitare ſcholaſticum quid ſapiat, & mores hodierni nunc aliud ferant. Quos ut ſenſu ſuo abundare libenter patior; ita neſcio, an in Republica literaria, quam liberam utique eſſe oportet, mores allegari queant. Non quicquid e ſchola eſt, & ſummis etiam viris placuit, repudiari temere debet. Diſſenſus ille veterum intra certos terminos conſtitit. Et quod Ethnici illi fuere, tanto magis in diſciplina hac, quæ ad univerſum genus humanum pertinet, audiri debent, ut intelligamus, naturalis juris intelligentiam nulli hominum, nulli populorum interclusam eſſe. Cæterum, quem vocant textum a mendis quam plurimis, quæ in priores editiones irrepſerunt, diligenter repurgatum dedi; integrum tamen & ne minima quidem ſui parte mutilatum, ne crimen ſuppoſiti partus mihi objici jure poſſit. Si quid autem mihi humanitus contigit, ſi quid erratum eſt, qui tempus, intra quod annotata hæcce conſcribere licuit, & temporis mei rationes norunt, facile condonaturos confido. Sphalmata vero Typothetarum, quorum non pauca in ſubita annotatorum lectione deprehendi, quiſque ſuopte judicio non difficulter emendare poterit. Scribebam Giſſæ XII. Calend. Martii MDCCVI.

INDEX

INDEX CAPITUM.

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. De origine & varietate entium moralium. Pag. 1
II. De certitudine diſciplinarum, quæ circa moralia verſantur. 16
III. De intellectu hominis, prout concurrit ad actiones morales. 27
IV. De Voluntate hominis, prout concurrit ad actiones morales. 38
V. De actionibus moralibus in genere, deque earundem ad agentem pertinentia, ſeu ad imputationem aptitudine. 49
VI. De norma actionum moralium, ſeu de lege in genere. 64
VII. De actionum moralium qualitatibus. 82
VIII. De actionum moralium quantitate. 95
IX. De actionum moralium imputatione. 98

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. Hominis naturæ non congruere, ut vivat exlex. 105
II. De ſtatu hominum naturali. 112
III. De lege naturali in genere. 129
IV. De præſtationibus hominis adverſus ſeipſum tam circa culturam, quam curam corporis ac vitæ. 169
V. De defenſione ſui. 191
VI. De jure & favore neceſſitatis. 213

LIBER TERTIUS.

CAP. I. Ut nemo lædatur, &, ſi quod damnum fuit datum, reparetur. 225
II. Ut omnes homines pro æqualibus naturaliter habeantur. 238
III. De promiſcuis officiis humanitatis. 246
IV. De ſervanda fide, ubi etiam de diviſionibus obligationum. 271
V. De natura promiſſorum & pactorum in genere. 279
VI. De conſenſu circa promiſſa & pacta adhibendo. 288
VII. De materia promiſſorum & pactorum. 308
VIII. De conditionibus promiſſorum. 319
IX. De miniſtris obligationum contrahendarum in genere. 323

SERIES OPERIS
SAMUELIS PUFENDORFII
DE JURE NATURÆ ET GENTIUM.

Continet illud — Lib. I.

- 1. PROLEGOMENA
  - de origine & varietate entium moralium. — Cap. 1.
  - de certitudine diſciplinarum, quæ circa moralia verſantur. — Cap. 2.
- 2. TRACTATIONEM IPSAM, quæ abit in *partes duas*,
  - 1. ARCHITECTONICAM, explicantem *objectum hujus diſciplinæ*, hoc eſt,
    - *Actiones morales*, de quarum origine, natura & forma agitur — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.
    - Lib. II.
    - *Quatenus reguntur jure naturali*,
    - Ubi præmittitur, non congruere hominis naturæ, ut vivat exlex; — Cap. 1.
    - poſſe tamen eum eſſe in ſtatu naturali. — Cap. 2.
    - Hinc explicatur, quid ſit jus naturale. — Cap. 3.
  - 2. RECTORIAM, tradentem regulas ſive principia juris naturalis. Hæc *principia* ſunt vel
    - 1. ABSOLUTA & univerſalia, reſpicientia vel
      - 1. Officia hominis erga ſe ipſum. — Cap. 3. 4. & 5.
      - Lib. III.
      - 2. Officia hominis erga alios homines. — Cap. 1. 2. 3.
    - 2. HYPOTHETICA, pertinentia ad *ſtatum*
      - 1. NATURALEM, ubi licet
        - 1. Paciſci, hinc de fide pactorum agitur. — Cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9.
        - Lib. IV.
        - 2. Sermocinari. — Cap. 1.
        - 3. Jurare. — Cap. 2.
        - 4. Occupare res, quæ nullius ſunt; unde oritur dominium, de cujus acquirendi modis & effectu agitur. — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
        - Lib. V.
        - 5. Pretium rebus imponere. — Cap. 1.
        - 6. Contrahere; hinc de contractibus eorumque ſpeciebus. — Cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
        - 7. Judicare de rebus ſuis, & quod quiſque ex judicio ſuo definivit jus, armis aſſerere. Quanquam præſtet, molliora remedia adhibere. — Cap. 13.
        - Lib. VI.
      - 2. OECONOMICUM, ubi de ſocietate & officiis inter
        - 1. Maritum & uxorem. — Cap. 1.
        - 2. Parentes & liberos. — Cap. 2.
        - 3. Dominum & ſervos. — Cap. 3.
      - 3. CIVILEM, ſive ſtatum civitatis; ubi principia juris naturalis, quantum attinet ſtatum civitatis, ſive jus publicum univerſale, explicantur, — Lib. VII.
        - 1. In genere, ubi de origine & natura civitatis, tum ſummæ poteſtatis.
        - 2. In ſpecie, quantum attinet inprimis jura ſummorum imperantium. — Lib. VIII.

SAMUE-

CAPUT PRIMUM.

DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIUM MORALIUM.

I. *Introductio.*
II. *Vita humana temperatur per entia moralia.*
III. *Quid ſint entia moralia, quæ eorum cauſa, qui finis?*
IV. *Modus eadem producendi. Impoſitio. Eorundem operatio, & unde?*
V. *Diviſio.*
VI. *Status quid?*
VII. *Status naturalis & adventitius.*
VIII. *Pax & bellum quid, & quotuplex?*
IX. *Status determinati.*
X. *Status reſpectum ad tempus habentes.*
XI. *Monita quædam circa ſtatus.*
XII. *Diviſiones perſonarum ſimplicium.*
XIII. *Et compoſitarum.*
XIV. *Monita circa perſonas morales.*
XV. *Perſonæ fictæ.*
XVI. *Res morales.*
XVII. *Modorum moralium diviſio.*
XVIII. *Tituli.*
XIX. *Poteſtas.*
XX. *Jus.*
XXI. *Reliquæ qualitates morales.*
XXII. *Quantitates morales.*
XXIII. *Entia moralia quomodo pereant?*

AD Philoſophiam primam ſpectabat, ſiquidem genuinæ ſuæ indolis menſuram impletura erat, latiſſimas rerum definitiones tradere, ac eaſdem in certas claſſes congrue diſponere, adjuncto, quæ cujuſque rerum generis in univerſum natura ſit atque conditio. Verum uti in claſſe quidem rerum naturalium ſic ſatis hoc præſtitiſſe videntur, qui eam diſciplinam excolendam haſtenus ſiunſere; ita res ipſa loquitur, eoſdem circa entia moralia non pro iſtorum dignitate fuiſſe ſollicitos. Quin multi de iiſdem ne cogitarunt quidem; alii levi duntaxat brachio attigerunt, velut inania, aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data eſt facultas, & per cujus vitam iſtorum vis ſeſe penitus diffundit. Ea res neceſſitatem nobis imponit, neglectam a pleriſque doctrinam hic præmittendi, quantum quidem inſtituto noſtro ſufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obſcuritate aut novitate ſua lectorem morentur, cui ejuſmodi genera in vulgaribus libellis fortaſſe rarius occurrerunt. Quod ſi pleraque iſtæc delicatis innutriti literis faſtidiant, & ad nova vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poſcimus, ut ſi ipſos circa delicias ſuas quandoque plus ſatis argutantes ſerimus, etiam iidem nos paulisper ἀκρίβειαν magis rerum, quam floſculos verborum ſectantes (*a*), tolerent. Nam qua ratione iſthæc commodius exprimi poſſint, nondum diſpicimus, ni per tædioſas ambages majore obſcuritate eadem involvere.

(*a*) CICERO de Finib. Bon. & mal. L. III. c. 5. *Omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur: iſtiuſmodi autem res dicere ornate velle, puerile eſt; plane autem & perſpicue expedire poſſe, docti & intelligentis viri.*

vere velimus. Abs novitatis calumnia vindicabit nos illud Ciceronis de Finibus Lib. III. cap. 1. *Imponenda nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus uſus vulgaris communiſque non ſit, multam novitatem nominum eſſe*. Adductis dein is tum artium liberalium, tum opificiorum exemplis, ſubjungit: *quo magis hoc philoſopho faciendum eſt: ars enim philoſophia eſt vitæ: de qua diſſerens accipere verba de foro non poteſt*. Manilius Aſtron. Lib. III. v. 39. & ſeqq.

Ornari res ipſa negat, contenta doceri.
Et ſi qua externa referantur nomina lingua,
Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti
Poſſunt, & propria melius ſub voce notantur (a).

Sed & ſi quis nullo modo iſthæc tetrica digerere valet, ei licebit, his omiſſis, ad planiora ſtatim tranſire.

§. II. Res igitur omnes, quarum complexu hoc univerſum componitur, uti ſuis conſtant principiis, quæ cuiuſque eſſentiæ conſtituendæ aſſignavit, & attemperavit Creator optimus maximus, ita earum quælibet ſuas habere affectiones, ex diſpoſitione ac habilitate ſubſtantiæ redundantes, nec non in certas ſeſe actiones pro modulo virium a Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales ſolemus vocare; poſtquam naturæ vocabulo deſignari ſuevit tum ipſa rerum creatarum univerſitas, tum modus ille & actus rerum, ex congenitis ipſarum viribus fluens: per quas producuntur infinitæ illæ motuum varietates, quibus omnia in hocce univerſo agitari cernimus. Ac cætera quidem, quæ operationes ſuas vel citra omnem ſenſum, vel cum ſenſu tantum directo, aut parum exquiſite reflexo, exercent, ſolo naturæ inſtinctu aguntur, ſuaſque actiones modis quibuſdam a ſe ipſis inventis temperare haudquidquam norunt. (*) Aſt homini uti præter inſignem corporis habilitatem datum eſt ſingulare mentis lumen, cujus ope res poſſet accuratius comprehendere, eas inter ſe conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum convenientia inter ſe judicare; nec non ut motus ſuos non ad eundem ſemper modum cogeretur exſerere, ſed eoſdem expromere, ſuſpendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quædam invenire aut adhibere, quibus utraque facultas inſigniter adjuvaretur ac dirigeretur. Quid notionum inventum fuerit ſublevando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum eſt curatius tradere. Nobis illud jam eſt diſpiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potiſſimum actus certum attributi genus rebus & motibus hominum naturalibus ſit ſuperimpoſitum, ex quo peculiaris quædam convenientia in actionibus humanis reſultaret, & inſignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et iſta attributa vocantur ENTIA MORALIA, quod ad iſta exiguntur, & iiſdem temperantur mores actioneſque hominum, quo diverſum ab horrida brutorum ſimplicitate habitum faciemque induant.

§. III. Exinde commodiſſime videmur entia moralia poſſe definire, quod ſint modi quidam, rebus aut motibus phyſicis ſuperadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potiſſimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem ac decorem vitæ humanæ conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latiſſime dividere in ſubſtantiam & modum, quam in ſubſtantiam & accidens (b). Modus porro uti ſubſtantiæ contradiſtinguitur; ita eo ipſo ſatis patet, entia moralia non per ſe ſubſiſtere, ſed in ſubſtantiis, earumque motibus fundari, ipſaſque certa duntaxat ratione afficere. Cæterum modorum alii ex ipſa re natu-

rali-

(a) Addatur LUCRETIUS L. v. 137. & ſeqq. & HORATIUS in Arte Poetica, v. 48. & ſeqq. quem locum recte reſtituit BAXTERUS.

(*) De inſigni hominis præſtantia, ſive corpus, ſive animam ejus ſpectemus, præclare diſſerit CICERO I. de LL. 9. & 10. I. de Officiis 4. Hinc PLATO I. de LL. hominem θεῖον θαῦμα, *divinum miraculum*, SENECA I. de ira 5. *optimum naturæ opus & commendatiſſimum* vocat v. infra L. II. c. 1. §. 5. H.

(b) Modi enim ſubſtantiæ inſeparabiliter cohærent, ita, ut nunquam per ſe exſiſtere poſſint. Accidentia contra per ſe veræ ſubſtantiæ ſunt, & exiſtere poſſunt independenter a Subjecto, cui adjecta eſſe concipiuntur.

raliter velut profluunt (*a*) alii per potentiam intelligentem rebus modiſque phyſicis ſuperadduntur (*b*). Quod enim intellectu præditum eſt , id ex reflexa rerum cognitione , earundemque inter ſe collatione tales poteſt notiones formare , quæ ad dirigendam facultatem homogeneam ſunt idoneæ (*c*). Et ex hoc genere quoque ſunt entia moralia . Quorum primum auctorem merito DEUM optimum maximum dixeris , qui utique noluit , ut mortales hanc vitam ſine cultu , ſine more , ad brutorum inſtar tranſirent , ſed ut iſta , & eorundem actiones certa ratione forent temperata : id quod citra entia moralia fieri nequibat . Pleraque tamen arbitrio ipſorum hominum poſt ſuperaddita , prout vitæ humanæ excolendæ , & velut in ordinem dirigendæ , talia introduci proficuum videbatur . Hinc etiam finis eorundem pateſcit , qui non eſt , uti entium phyſicorum , perfectio hujus univerſi , ſed peculiariter perfectio vitæ humanæ , quatenus præ brutorum vita decori cujuſdam ordinis capax erat , utque in re maxime vaga , qualis eſt motus animi humani , concinna aliqua harmonia inveniretur .

§. IV. Porro uti modus originarius producendi entia phyſica eſt creatio; ita modum , quo entia moralia producuntur , vix melius poſſis exprimere , quam per vocabulum *impoſitionis* . Scilicet quia illa non ex principiis intrinſecis ſubſtantiæ rerum proveniunt , ſed rebus jam exiſtentibus & phyſice perfectis , eorundemque effectibus naturalibus ſunt ſuperaddita ex arbitrio entium intelligentium , adeoque uniee per eorundem determinationem exiſtentiam nanciſcuntur . Ac per eadem ipſis certi quoque effectus aſſignantur , qui iterum eorundem lubitu poſſunt deleri , nulla mutatione phyſica in re , cui erant ſuperadditi , proveniente . Unde vis operandi quæ illis ineſt , non in hoc conſiſtit , ut intrinſeca ſua efficacia motum aliquem phyſicum , aut mutationem in re aliqua immediate producant , ſed tum in eo , ut pateat hominibus , qua ratione libertas actionum ipſis ſit moderanda ; tum ut peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum , vel etiam ad certas actiones adverſus alium cum peculiari effectu (*d*) exercendas . Et efficacia quidem entium moralium a DEO inſtitutorum inde fluit , quod penes ipſum tanquam creatorem fuerit (*e*) libertatem voluntatis , quam homini concedere placuerat , certis limitibus circumſcribere , & reluctantem intentato aliquo malo verſus eam , quam ipſe vult , partem flectere . Sed & homines abs ſeſe inventis vim potuerunt addere , per ſuas vires repræſentato aliquo ma-

(*a*) Qualis eſt *figura* corporis : veluti rotunditas , quadratura , qui modi externi appellantur .

(*b*) Veluti *amor* aut deſiderium in re amata vel deſiderata .

(*c*) Quæ proinde a phyſicis multifariam differunt , non tantum fine , de quo auctor hic agit & ſubjecto , ſed & inprimis eſſentia , hoc eſt , impoſitione , quæ facit , ut , quod fieri phyſice nequit , fiat interdum moraliter : deinde quod in phyſicis eſt monſtrum , in moralibus nihil vitii habeat ; quando v. g. pater & filius , aut magna hominum multitudo pro una perſona habentur ; aut e contrario homo unus plures ſuſtinet perſonas : poſtremum , quæ moralia ſunt in entibus phyſicis , ſine ulla horum læſione aliquando minuantur , aut prorſus tollantur , de quo auctor §. 23. & infra c. 7. §. 6. aut ſublato ente phyſico permaneant , e. g. exiſtimatio poſt mortem . Quanquam negari nequeat , entium moralium & naturalium magnam interdum eſſe ſimilitudinem . E. g. corporis humani & civitatis ; quæ etiam corpus vocatur , & animam ſive vitam habere dicitur : de quo alibi . Dicta illuſtrat mordax jocus Antiſthenis apud LAERTIUM l. v. *Conſulebat is Athenienſibus , ut aſinos equos eſſe decernerent ; hiſque id abſurdum exiſtimantibus : Atqui , inquiebat , Imperatores apud vos ſiunt , qui nihil didicerunt , ſed ſolum porrigenda manu decernuntur* . H.

(*d*) Id eſt , ut vi & virtute entium moralium idonei fiamus ad aliquid faciendum , vel patiendum , vel ex diverſo ab aliis exigendum .

(*e*) Quod ita capiendum , ut dicamus , etſi ſumma libertate gaudeat eique integrum fuerit hominem & ratione donare , & non donare , tamen cum ſemel eum , rationabilem & ſociabilem creare decreviſſet , non potuiſſe non , pro ſumma ſapientia ſua impoſitionem entium moralium naturæ huic rationali & ſociabili convenienter facere . Perinde ut Architectus etſi ei integrum ſit , vel palatium extruere , vel caſam , tamen , ſi caſam ſemel ædificare decreverit , naturæ caſæ convenienter ædificat , ſi ædificare maluerit palatium , indoli palatii . Quare entia moralia non mere arbitraria ſunt , ſed impoſitio , ut auctor loquitur , divina , nititur partim indole naturæ humanæ , partim ſapientia divina , qua Deus non poteſt velle finem , niſi velit etiam media , ad obtinendum eum neceſſaria . Etſi autem voluntas divina nunquam ſeparari debeat a bonitate & ſapientia ejus , tamen entia moralia voluntati divinæ præcipue tribuuntur , 1) quia voluntas eſt principium actionum divinarum , 2) quia ſapientia & bonitate ſua Deus liberrime utitur ; hæc libertas autem ſine voluntate intelligi nequit .

malo ei, qui ſeſe iſtis conformare detrectaverit.

§. V. Cum igitur entia moralia ſint inſtituta ad conciliandum ordinem vitæ mortalium; cui fini requiritur, ut & illi, queis ad eam normam eſt vivendum, certo ſe modo invicem habeant, & actiones ſuas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana uſus eſt, certo modo ſeſe gerant: ideo eadem potiſſimum velut inhærere intelliguntur *hominibus*, ipſorumque *actionibus*, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adjuvante eam induſtria hominum, productis. Quamvis autem juxta hæc tria ſubjecta eorundem diviſio non abſurde poterat inſtitui; concinnius tamen viſum fuit, ad normam entium phyſicorum (*) iſta quoque moralia in claſſes redigere. Idque tum quia in illa majori ſtudio inquiſivere Philoſophi, ſic ut ex eorundem comparatione hiſce multum lucis accedere poſſit; tum quia vix aliter quam ad analogiam entium phyſicorum intellectus noſter materiæ immerſus moralia concipere valet.

§. VI. Etsi autem entia moralia non per ſe ſubſiſtant, adeoque in univerſum non in claſſe ſubſtantiarum, ſed modorum ſunt cenſenda: deprehendimus tamen quædam concipi ad modum ſubſtantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua ſubſtantiis corporeis quantitates & qualitates inhærent. Verum quemadmodum ſubſtantiæ phyſicæ velut ſupponunt ſpatium, in quo ſuam quam habent naturalem exiſtentiam ponunt, & motus ſuos phyſicos exercent: ita ad harum analogiam etiam perſonæ potiſſimum morales dicuntur, & intelliguntur eſſe in *ſtatu*; qui itidem iis velut ſupponitur aut ſubſternitur, ut in eo actiones atque effectus ſuos exſerant. Inde natura ſtatus non incongrue exprimi poteſt, quod ſit ens morale ſuppoſitivum, ob analogiam, quam habet cum ſpatio; quod itidem non videtur aliquod ens primarium, ſed eo deſtinatum, ut cæteris velut ſubſternatur, eaque certo modo ſuſtineat. Sic & certi ſtatus ſunt inſtituti non propter ſe, ſed ut in iis perſonæ morales exiſtere intelligantur (*). Quanquam in eo differat ſtatus a ſpatio, quod hoc ſit quoddam ſubſtantiæ genus immobile, & extenſum primo ac per ſe, quod etiam ſublatis rebus naturalibus exiſtere queat; ſtatus vero (ut & cætera moralia formaliter conſiderata & qua talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis perſonis, quæ in ſtatu illo morali eſſe intelliguntur, ipſe quoque ſtatus exiſtentiam ſuam vix amplius tueri poſſe videatur.

§. VII. Porro uti ſpatium duplex eſt; unum, ſecundum quod res *ubi* eſſe dicuntur, aut in loco, v. g. hic illic; alterum, ſecundum quod dicuntur eſſe *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri; cras: ad eundem modum duplicis eſſe generis ſtatum animadvertimus; unum qui notat *ubi* morale, ſeu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat reſpectum ad tempus; quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in iſto tempore exiſtere dicuntur. Prior ſtatus loco analogus conſiderari poteſt vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus reſultat: vel *determinate*, quatenus etiam reſpectum ad quantitatem aliquam moralem & comparationem involvit. Status hominis indeterminate conſideratus, eſt vel *naturalis*, vel *adventitius*. Naturalem hominis ſtatum vocamus, non quod is citra omnem impoſitionem ex phyſicis principiis eſſentiæ humanæ fluat; ſed quod ex impoſitione Numinis, non arbitrio hominum, hominem ſtatim ab ipſa nativitate, comitetur. Solemus autem ſtatum hominis naturalem conſiderare vel *abſolute*, vel *in ordine ad alios homines*. Priori modo conſideratum ſtatum hominis naturalem tantiſper, cum commodiore vocabulo deſtituamur, vocabimus humanitatem, ſeu conditionem illam, in qua homo eſſe genitus intelligitur, dum eximium præ aliis animantibus eum eſſe voluit Creator. Cicero de Offic. L. I. c. 28. *Nobis perſonam impoſuit ipſa natura, magna cum excellentia, præſtantiaque animantium reliquorum* (*a*). Ex

(*) Facit autem auctor eorum claſſes potiſſimum quatuor, *ſtatum*, de quo §. 6. 8. 9. 10. 11. *perſonam moralem*. §. 12. 13. 14. 15. 16. *qualitatem*, §. 17. 18. 19. 20. 21. *quantitatem* §. 22. H.

(*) Quando ver. grat. princeps civium ſuorum aliquem, ut virtutis ei præmium tribuat, dignitate auget alias ſupervacua, ſed qua is, in cujus gratiam id fit, ſingulari honore adficitur. Ex quo genere ſunt omnes tituli dignitatum honoratii.

Digitized by Google

(*a*). Ex quo ſtatu fluit, quod homo debeat eſſe creatura auctorem ſui agnoſcens, colenſque & ipſius opera admirans; quodque diverſa plane a brutis ratione vita eidem ſit exigenda. Huic ſtatui vita & conditio beſtiarum opponitur. Cum porro ex eo ſtatu, quod quis homo ſit, certæ obligationes proveniant, nec minus certa eidem jura competant, non abs re fuerit hic monere, quando iſte ſtatus in ſingulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur conſtitui, quando aliquis vere homo dici poteſt, etiamſi adhuc deſint illæ perfectiones, quæ non niſi poſt aliquem temporis tractum hominem ſequuntur; adeoque quando tanquam peculiaris ſubſtantia vivere & ſentire incipit (*b*), licet nondum viſceribus maternis ſit egreſſus. Sed quia obligationes ad ſui impletionem requirunt intellectum ſui, & ejus quod agitur; igitur non niſi tunc efficaciam ſuam actu exſerunt, quando homo actiones ſuas ad normam aliquam conferre, & eas inter ſe diſcernere novit. Aſt jura, quæ in aliis, rationis uſu jam gaudentibus, obligationem quid præſtandi inferunt, & prodeſſe poſſunt etiam ignorantibus quid geratur, ſtatim atque homo quis eſſe incipit vim ſuam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc jus competat, ne ab aliis lædantur, ſane ſi ejus quoque, qui in utero eſt, corpus dolo malo lædatur, injuria fit non parentibus ſolis, ſed & ipſi fœtui; quam etiam eundem adultum poſtea ſuo nomine exequi poſſe arbitramur, ubi de ea intellexerit (*c*). Sed antequam illud quicquid eſt in formam hominis in utero materno coaluerit (*d*), ſi quis efficiat, ut illud corrumpatur atque elidatur, in maſſam illam injurius dici non poterit; etſi revera in legem naturæ peccet, ſocietati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, & parentibus, quos prole ſperata ſpoliat. *In ordine autem ad alios homines* conſideratus naturalis ſtatus iſte dicitur, prout intelliguntur homines ſe invicem habere ex nuda illa & univerſali cognatione, quæ ex ſimilitudine naturæ reſultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo ſenſu in ſtatu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum unus alteri non eſt ſubjectus, quique inter ſe neque beneficio neque injuria ſint cogniti. Quo etiam accedit tertia *ſtatus naturalis* conſideratio, prout nempe abſtracta intelliguntur omnia inventa, & inſtituta humana, aut homini divinitus ſuggeſta, queis vitæ huic decor & commoditas fuit conciliata. *Adventitius* autem ſtatus eſt, qui naſcentibus, aut jam natis facto aliquo humano ſupervenit. Cujus diviſiones infra commodius adducentur. Ubi obiter obſer-

van-

(*a*) Intelligitur ergo humanitas cum reflexione ad legem: nam citra eam homo conſiderari poteſt. v. infra c. 2. §. 6. H.

(*b*) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. H.

(*c*) Sic porro, ſi naſcituro aliquid legetur, jure hoc legatum petere poteſt natus, juſtæ ætatis factus, cum jus ſuum interea ſalvum habuerit. Quo ſenſu JCti Romani regulam ſervabant: qui in utero eſt, perinde, ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur, quoties de commodis ipſius partus quæritur, *L. 7. & 26. D. de Statu hominum*, etſi phyſice partum conſiderantes, rei convenienter, antequam edatur, mulieris portionem vel viſcerum eum eſſe dicerent, *L. 9. §. 1. D. ad Leg. Falcid.* & nondum editum hominem eſſe, negarent; ſimiliter ſi *abſentibus* nobis bona noſtra nobis intercipiantur, aut damno afficiantur, magna utique nobis infertur iniuria, etſi admiſſum poſt tempus demum didicerimus, & poſt tempus demum rem noſtram vindicemus aut ſarciri damnum petamus.

(*d*) Quo a PHILONE Lib. de Leg. ſpecial. p. 612. ed. Genev. 793. 794. edit. Paris. refertur Lex Moſaica Exodi XXI. v. 22. 23. Verba Philonis hæc ſunt: *Ἐὰν μὲν ἄπλαστον καὶ ἀδιατύπωτον τὸ ἀμβλωθὲν τύχῃ, ζημιούσθω, καὶ διὰ τὴν ὕβριν, καὶ ὅτι ἐμπόδιον ἐγένετο τῇ φύσει ζωογονῆσαι τὸ κάλλιστον τεχνιτευούσῃ καὶ δημιουργούσῃ ζῷον, ἄνθρωπον. Εἰ δ' ἤδη μεμορφωμένον ἁπάντων μερῶν τὰς οἰκείας τάξεις καὶ ποιότητας ἀπειληφότων, θνῃσκέτω. Si quidem nondum ſictus & formatus ſit fœtus, mulctetur & propter iniuriam, & quia impedimentum factum eſt naturæ molienti & fabricanti pulcherrimum animal, hominem. Sed ſi jam formatus erat, & quibusvis membris ſuus ordo, ſua qualitas tributi, morte puniatur percuſſor.*

Vera verſio legis divinæ hæc eſt: *ſi rixantes viri percuſſerint mulierem prægnantem, ut fœtus ejus exierit; nec tamen mors fuerit ſequuta, mulctentur pro mulcta, quam iis impoſuerit vir mulieris, tamque dent apud judices: ſi autem mors fuerit ſequuta, animam pro anima dabis.* Quæ verba, cum ad mortem matris ſolius reſtringat Joſephus; Philo, patiente id latitudine eorum, de morte utriuſque, & matris, & fœtus, intelligit. Interpetatur enim hanc legem ita: *ut, ſi partus adhuc rudis & informis ſit, percuſſor arbitrarie puniatur; ſi vero jam formatus, morte mulctetur*: quam interpretationem etiam ſecuti ſunt LXX. interpretes, ex qua in foro diſtinctio repeti ſolet partus in *animatum* & *non animatum*. LEMPEREUR de Legibus Hebræorum forenſibus c. VIII. §. 2. p. 200. JOANNES CLERICUS ad Exodum d. l. SELDENUS de Jur. Nat. & Gent. ſec. Hebr. L. IV. c. 1. p. 479. Ed. Argentor.

vandum, non eſſe quod putet aliquis, ſtatum naturalem poſteriori ſenſu nunquam exſtitiſſe, aut exiſtere poſſe, ideo quod nunquam exſtiterint plures homines, qui nuda illa naturæ ſimilitudine, prout a cognatione abſtrahit, citra vinculum adventitium inter ſe fuerint conjuncti. Evam quippe Adamo vinculo conjugali fuiſſe ſociatam. Ex hiſce deſcendentes per communionem ſanguinis & ſtirpis, cognationemque arctius coaluiſſe. Verum ſciendum, vinculum illud ex cognatione reſultans paulatim inter eos exoleſcere, qui longe a communi ſtirpe ſunt remoti; nec idem ulterius fere judicatur vim aliquam obtinere, quam quouſque iſti exprimendo peculiaria homines vocabula invenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille ſtatus actu non exſtiterit (*a*); idem tamen deinceps lapſu temporum emerſit (*b*), poſtquam communis ſtirpis memoria, aut ex eadem ortæ neceſſitudinis ſenſus foret extinctus.

§. VIII. Quanquam autem omnis ſtatus reſpectum aliquem & habitudinem involvat adverſus alios in eo, qui in ſtatu eſſe dicitur; cum quemlibet ſtatum comitetur jus aut obligatio aliqua, quæ ſine obiecto, in quo vim ſuam exſerat, non intelligitur: magis expreſſe tamen quidam ſtatus reſpectum erga alios homines notant; quibus ſcilicet ſimul exprimitur modus, quo ſua negotia invicem expediunt homines. Uti ſunt præcipue *pax*, & *bellum* (*c*). Libanius Progymn. p. 5. *Δύο καιροὶ πάντα διαιροῦσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. Sunt tempora duo penes quæ totius vitæ eſt arbitrium, nempe pacis & belli*. Pax quippe eſt ſtatus ille, quo homines inter ſe quiete, & citra injurias violentas agunt, & quæ invicem debent, velut ex obligatione & ultro præſtant. Bellum contra eſt ſtatus injurias violentas mutuo inferentium & propulſantium, aut quæ ſibi debentur vi extorquere nitentium. Dividi poteſt *pax* in *communem*, quæ adverſus quoslibet homines per ſola officia, ex mero jure naturæ fluentia, colitur: & *peculiarem*, quæ expreſſis fœderibus, & certis præſtationibus conſtat (*d*). Quæ iterum eſt vel *interna* (*e*), inter membra ejuſdem reipublicæ: vel *externa*, erga alios extra noſtram rempublicam conſtitutos (*f*), amicos vulgares, aut peculiares ac fœderatos. *Bellum* aliquod *commune* aut univerſale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud ſit conſectarium ſtatus beſtiarum. Bellum *particulare*, quod in certos dumtaxat homines geritur, eſt (*g*) vel *internum*, ſeu civile; *vel externum*. Illud geritur inter ejuſdem reipublicæ membra (*h*); hoc inter eos, qui eadem civitate non continentur. Quando ſuſpenduntur actus bellici, ſtatu manente, *induciæ* vocantur.

§. IX. Determinate conſiderari poſſunt aliqui ſtatus prout adjunctam habent inten-

(*a*) Quandu homines primum in familias ſui juris, & poſtea in diverſas civitates ſegregari cœperunt; aut civitates in anarchiam ſive cycoplicam confuſionem delabuntur. In univerſo genere humaoo, ita ut ſinguli ſui juris eſſent, nunquam obtinuit; ſingi tamen non inepte nec ſine fructu poteſt, ut ex comparatione naturalis ſtatus civilium cœtuum præſtantiam eorumque ſtructuram penitus cognnſcamus v. AUCTOR L. II. c. 2. Jam & conſideratio hæcce prudentiam gignit. v. AUCTOR L. II. c. 2. §. 12. L. III. c. 6. §. 9. in fine, & L. VII. cap. 1. §. 9. SORBERIANA pag. 127. ſeqq. H.

(*b*) Talia exempla civitatum, quæ reſoluto vinculu civili, in ſtatu naturali verſatæ ſint, etiam Hiſtoriæ recentiores ſuppeditant. Sic Friſia, poſt tempora Caroli M. nullum Principem paſſa tandem in reſolotam plane licentiam degeneravit. Qua conditione per integrum fere ſæculum decimum quintum Friſii io vero ſtatu naturali vixere. Vid. HUCERUS de Jur. Civit. Sect. I. c. 3. §. 7. Simile exemplum io Germania occurrit tempore magni illius ioterregni.

(*c*) Jam dudum ARISTOTELES VII. Pol. 14. dixerat: *Διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολὴν, καὶ πόλεμον, καὶ εἰρήνην. Vita autem omnis in negotium & otium, bellum & pacem diviſa eſt*. H.

(*d*) Et vocatur concordia, *μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν. maximum bonorum civitatibus*, ARISTOTELI II. Pol. 2. H.

(*e*) Quæ non omni vi turbatur, ſed ea tantum, qua ſe non uſuros primi paciſcentes promiſerunt. Sic pax interna non turbatur, ſi magiſtratus ad coercendos tranſgreſſores legum vi utatur: quod contra fit, ſi cives reum pœnæ vi aperta eximere tentent, aut magiſtratui renitantur verſanti in exercitio jurium ſuorum.

(*f*) Qui inter belligerantes neutras partes ſequuntur, aut arbitrium interponunt, quam mediationem vulgo vocant. H.

(*g*) Cui affine bellum ſociale. Ita H. GROTIUS L.I. Ann. Belgic. ab initio: *Bellum ſcribere inſtitui, quod ſociale haud immerito dixeris. Quanquam & civilis in ſpeciem tranſiit, inventis domi partibus ſub Principis & legum nomine*. H.

(*h*) Quod bellum, quando in ipſo apparatu exſtinguitur, *ſeditio* vocatur. A qua proinde differunt *rebellio* & *bellum civile*. Illa a civibus arma contra Majeſtatem capiuntur in Monarchia; hoc ei inter ſe committuntur in Ariſtocratia & Democratia.

Digitized by Google

tenſionem aut remiſſionem exiſtimationis, ſeu prout multum aut parum honorifici cenſentur. Cum enim quemlibet ſtatum aliqua jura aut obligationes comitentur: eo ſplendidior plerumque cenſetur ſtatus, quo plura & validiora jura is adjuncta habuerit; aut ſi obligationes eo tendant, ut tales teneatur præſtare operas, quæ inſignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quæ craſſo labore obeuntur, utplurimum parum dignationis habere judicantur.

§. X. Posterius genus ſtatus, quod reſpectum ad tempus habet cum effectu morali conſideratum (*a*), dividi poteſt I. in *junioratum* & *ſenioratum*. Quorum uterque dicitur vel in reſpectu ad durationem exiſtentiæ in vita humana, vocaturque ætas; cujus gradus infantia, pueritia, adoleſcentia, juventus, ætas virilis, ſtata, vergens, ſenilis, decrepita: vel in reſpectu ad ſtatum aliquem adventitium, prout quis diu in eo fuit verſatus. II. *In majorennitatem*, quando quis per ætatem cenſetur idoneus ad bona ſua proprio Marte adminiſtranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob judicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus ſuis non ſatis dextre præeſſe poſſe præſumatur. Cui ſtatui apud diverſos populos diverſi termini conſtitui deprehenduntur. A minorennitate differt ætas doli capax, cui itidem in univerſum certus terminus aſſignari nequit (*b*). Memorabilem modum doli explorandi refert Ælianus L. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quæ ex Dianæ corona deciderat, ſuſtuliſſet, in judicium adductus eſt. Judices igitur crepundia, talos, & laminam auream propoſuerunt puero: qui cum iterum ad aurum ſe contuliſſet, plexus eſt tanquam ſacrilegus.*

§. XI. Antequam ad alia diſcedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum uno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & ſtatum, & attributum ſtatui proprium. Quæ tamen revera diſtincta ſunt, & diverſo modo concipiuntur. (Seneca de Beneficiis L. II. c. 34. *Ingens copia eſt rerum ſine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, ſed alienis, commodatiſque*) Sic v. g. libertas pro ſtatu concipitur ad analogiam ſpatii; pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat ſtatum, alias attributum perſonæ, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, paciſque & ſtatum, & conventionem notat. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum una perſona in pluribus ſtatibus ſimul exiſtere poteſt, modo obligationes, quæ ſtatus illos comitantur, ſibi invicem non adverſentur: ita obligationes, quæ uni cuipiam ſtatui adhærent, poſſe ex diverſis principiis per partes derivari. Unde haud ſtatim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermiſſis, ejuſmodi format ſtatum, cui præter eas, quarum ipſe meminit, nullæ poſſint adhærere obligationes aut debeant. Sic qui ex ſolis Scripturis Sacris partes officii ſacerdotum colligit, haudquidquam negat, ad illa quoque obeunda eoſdem obligari, quæ ex conſtitutionibus ſingularum civitatum requiruntur. Sic & nos, qui hic illa dumtaxat hominis officia tradimus, quorum neceſſitas ex lumine rationis colligi poteſt (*c*), nequaquam pertendimus, ejuſmodi ſtatum hominum unquam extitiſſe, aut jam eſſe poſſe aut debere, in quo ſolæ iſtæ obligationes in eumdem caderent. Quanquam illud fortaſſe ſupervacuum fuerit, multis inquirere, an talis ſtatus hominum exiſtere unquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc eſt, quod aliqui tradunt: *Si homo manſiſſet in ſtatu ſanctitatis primævæ, ſolam naturæ legem, uti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuiſſe, niſi quod una aut altera poſitiva accedere poterat* (*d*). Neſcio enim, an probabile ſit,

(*a*) Quæ diviſio etiam in perſonis moralibus locum habet. V. de Romana civitate FLORUS in prologo libri primi. H.

(*b*) Juris Romani enim arbitrarius eſt terminus, quo pubertati proximi quidem doli capaces habentur, infantiæ contra proximi, ut doli non capaces excuſantur, *L.* 3. *D. de Reg. Jur.* §. 18 *l. de Obl. quæ ex del.* Sunt autem pueri infantiæ proximi ab anno ſeptimo ad decimum & dimidium; cum puellæ uſque ad nonum & dimidium, infantiæ proximis accenſeantur.

(*c*) Quibus proinde opponuntur arbitraria *divina* & *humana*, ſive civilia: ex qua oppoſitione tres diſtinctæ diſciplinæ naſcuntur, I. *Juris naturæ*, II. *Theologiæ*. III. *Juris civilis*.

(*d*) Quæ ſententia *Valentini* inprimis ALBERTI fuit, Theologi Lipſienſis, quocum litem habuit noſter de principio Juris Naturæ, quod illi non *ſocialitas* ſed *ſtatus integritatis* eſſe videbatur. *Homo vero integer*, inquit in Comp. Jur. Nat. p. 31.

ſoci-

ſit, genus humanum, utut peccati expers, perpetuo intra unius horti ſpatia ævum fuiſſe exacturum, fructibus ſponte enatis victitans, nec per induſtriam ac varias artes inventas cultura vitæ allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares ſocietates, rerumpublicarum inſtar habentes, ſanctitati obſtitiſſent, nondum diſpicio. Aſt iſtiuſmodi ſocietates ſine legibus poſitivis intelligi non poſſe videntur.

§. XII. Entia moralia, quæ ad analogiam ſubſtantiarum concipiuntur, dicuntur *perſonæ* morales (*a*), quæ ſunt homines ſinguli, aut per vinculum morale in unum ſyſtema connexi, conſiderati cum ſtatu ſuo aut munere, in quo in vita communi verſantur. Sunt autem perſonæ morales vel *ſimplices* vel *compoſitæ*. Simplices pro diſcrimine ſtatuum vel munerum, in quibus verſantur, ſunt vel *publicæ* vel *privatæ* prout ipſorum munus immediate ad uſum ſocietatis civilis, aut proprium cujuſque commodum ſpectat (*b*). Perſonæ publicæ ex uſu populorum Chriſtianorum diſpeſcuntur in *politicas* & *Eccleſiaſticas* (*c*). Illæ ſunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quædam cum ſummo imperio rempublicam regunt; quædam poteſtate a ſummo imperio delegata partem aliquam imperii exequuntur, quos magiſtratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam rempublicam conſilia ſuggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reipublicæ & magiſtratibus ut talibus præſtant. In bello magiſtratibus reſpondent duces ſuperiores & inferiores, quibus ſubſunt milites gregarii; quos inter perſonas publicas eo reſpectu poſſis referre; quod per ſummam poteſtatem civilem immediate aut mediate auctorantur ad arma pro republica ferenda. Peculiaris quoque ſpecies perſonarum politicarum eſt, quas dicere poſſis *repræſentativas*, ideo quod perſonam aliorum referant; quæ ſcilicet poteſtate & auctoritate agendi ab aliquo inſtructæ, hujus vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac ſi ab illo ipſo eſſent confecta: ut ſunt legati, vicarii, ſyndici & ſimiles. Etſi recentius commentum ſit diſtinguere inter eos miniſtros (*d*), qui habent *characterem repræſentantem*, uti ſunt preſſe dicti Legati: & inter miniſtros ſecundi ordinis, puta Miſſos, aut Reſidentes, qui faſtigium eorum, a quibus mittuntur, haud ita, ſicut priores repræſentant. Vid. *Auctoris Anonymi Memoires touchant les Ambaſſadeurs* p. 542. (*e*). Iſtorum inſtar aliquod inter privatas perſonas gerunt tutores & curatores; quatenus pupillorum & minorum res atque negotia adminiſtrant. Quo loco minus recte monet Hobbes Leviathane cap. XVI. in civitatibus non raro contingere, ut quis repræſentet & gerat perſonam rei cujuſdam inanimatæ: quæque adeo per ſe perſona non eſt, puta Eccleſiæ, Noſocomii, pontis, &c. Nam non neceſſarium videtur, per fictionem quandam iſtarum rerum aliquam perſonam conſtitui; cum ſimpliciſſime dicatur, a civitate certis hominibus injunctam curam colli-

facile pauciſſimis legibus poſitivis contentus eſſe poterat, quippe quod jus naturæ poſſederit ex amuſſim, &, quamdiu integer ab eo aberrare haud potuerit.

(*a*) Monet hic Cl. BARBEYRACUS, JCtis Romania homines liberos proprie tantum perſonas appellari; ſervos autem in numero rerum haberi. Eadem Sententia HEINECCII eſt Elem. ſec. Inſt. §. 77. & ſec. Pandect. P. I. §. 132. Sed confunduntur ſic duæ diverſæ ſervorum relationes. Quando enim hominibus liberis opponuntur ſervi, utique perſonæ ſunt: nam omnes homines in liberos & ſervos dividuntur in *pr. Inſt. de Jur. perſon. &* L. 3. *D. de ſtatu hominum*, quatenus contra heris ſuis, vel patribus familias ſubſunt, in rerum numero cenſentur.

(*b*) Accedit alia denominationis ratio, qua muneribus publicis auctoritate totius ſocietatis, aut eorum, qui ſocietati præſunt, præficimur; cum munera privata voluntate tantum privatorum conferantur. Errori anſam dedit commixtio *Status* in genere conſiderati & *Status* Civilis. Nam illud conſtat, ſervos in Statu Civili perſona carere, cum neque civibus, neque peregrinis accenſeri poſſint.

(*c*) Perſonæ autem Politicæ ſunt, quæ negotia directo ad ſocietatem Civilem, conſideratam ut talem pertinentia auctoritate publica adminiſtrant, cum e contrario perſonæ Eccleſiaſticæ dicantur, quibus ſola cura ſacrorum relicta eſt.

(*d*) Ubi errant Carolus Paſchalius, Richardus Zouchæus, & alii, qui talem legatum, alteram quaſi, ſeu geminam mittentis perſonam eſſe exiſtimant, ita ut idem omnino, qui mittenti honos, ei debeatur, excepto tantum Principe, ad quem miſſa eſt legatio; quippe qui in territorio ſuo ſit potior. Etenim character ille ſummum legato tali imperium non confert; qui proinde nec titulis, nec inſignibus ſummo imperanti propriis utitur, nec vindicare ſibi poterit, ut vero Regi, qui forte præſens eſt, præferatur H.

(*e*) Vid. CORNELIUS VAN BYNKERSHOEK Quæſt. Jur. Publ. L. II. c. 9. p. 248. ſeq. & AMELOT DE LA HOUSSAYE dans ſes Memoires Hiſtoriques & Politiques T. I. voce Ambaſſadeur,

Digitized by Google

colligendi reditus iſtis rebus ſervandis deſtinatos, & quæ eo nomine oriuntur actiones perſequendi aut excipiendi. Quæ perſonarum eccleſiaſticarum ſit varietas, cuivis agnoſcere in proclivi eſt, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid perſonarum quoque ſcholæ generent, neminem eruditum fugere poteſt. Privatarum perſonarum magna eſt varietas. Præcipuæ illarum differentiæ deſumuntur 1. Ex negotio, quæſtu aut artificio, circa quod quis eſt occupatus, & unde rem facit, quod eſt vel ingenuo dignum, vel cum ſordibus conjunctum. 2. Ex conditione ſeu ſitu quaſi morali, quo quis utitur in civitate. Quo intuitu alius eſt civis, pleno aut minus pleno jure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo reſpectu aliquis eſt paterfamilias, qui mariti, patris ac heri perſonam ſimul complecti poteſt, alia uxor, alius filius, & ſervus; quæ ſunt membra velut ordinaria familiæ, quibus extra ordinem accedit interdum hoſpes. 4. Ex ſtirpe; unde ſunt nobiles, quorum diverſis in civitatibus diverſi gradus; & plebeii. 5. Ex ſexu & ætate. Hinc eſt puer, juvenis, vir, ſenex: illinc mas: fœmina. Quamquam enim ſexus & numerus annorum non ſit ex impoſitione (*a*), iſta tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis involvunt, quatenus diverſos ſexus diverſa decere intelliguntur, alioque modo diſpari cum ſexu agere convenit.

§. XIII. Persona moralis *compoſita* conſtituitur, quando plura individua humana ita inter ſe uniuntur, ut quæ vi iſtius unionis volunt aut agunt, pro una voluntate, unaque actione, non pro pluribus cenſeantur. Idque tunc fieri intelligitur, quando ſinguli voluntatem ſuam voluntati unius hominis aut concilii ita ſubjiciunt, ut pro omnium voluntate & actione velint agnoſcere, & ab aliis haberi, quicquid iſte decreverit aut geſſerit circa illa, quæ ad unionis ejus naturam ut talem ſpectant, & fini ejuſdem congruunt. Unde eſt, quod cum alias ubi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero perſonæ phyſicæ ſeu individua humana ibi numerantur; in perſonam tamen compoſitam coalitis una voluntas tribuatur, & quæ ab illis ut talibus proficiſcitur actio, una cenſeatur, utut plura individua phyſica ad eandem concurrerint. Hinc etiam ejuſmodi perſona compoſita jura ac bona peculiaria poteſt ac ſolet obtinere, quæ haudquidquam ſinguli ex iſto corpore, qua tales, ſibi arrogare aut vindicare poſſint. Sed & illud hic obſervandum, quemadmodum corpora phyſica manent eadem, etſi ſucceſſu temporis per varias particularum acceſſiones ac deceſſiones tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; ſic per particularem individuorum ſucceſſionem non deſinere eandem manere perſonam niſi uno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quæ prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Perſonas porro morales compoſitas, ſeu ſocietates ad modum perſonarum ſimplicium dividere poſſumus in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum ſunt vel *ſacræ* vel *politicæ*. Inter ſacras alias poſſumus vocare *generales*, ut eſt eccleſia catholica, eccleſia particularis vel certis civitatum terminis comprehenſa, vel publicis confeſſionum formulis diſtincta: vel *ſpeciales*, ut ſunt concilia & ſynodi, conſiſtoria, presbyteria &c. Societas politica itidem eſt vel *generalis*, ut reſpublica, cujus multæ ſpecies, ſimplices, compoſitæ, regulares, irregulares; vel *particularis*, ut Senatus, ordo equeſtris, tribus, parlamentum &c. Societas *ſagata* dicitur exercitus; cujus partes ſunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *privatæ* non ſolum ſunt familiæ, ſed & in civitatibus, quæ vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & ſimilia. Omnes ſpecies minutatim hic colligere, operæ pretium non videbatur.

§. XIV. Id porro circa naturam perſonarum moralium ſimplicium obſervabimus, quemadmodum unus idemque homo in diverſis ſtatibus, ſibi invicem non repugnantibus, eſſe poteſt (*b*). Ita unus idemque ſimul

(*a*) Hinc androgynis ſexus aſſignatur, gravi in mutantes pœna (in Hiſpania Vivicomburio) ſancita. In Gallia cum infans quidam per errorem ſequioris ſexus habitus eſſet, poſt annum ætatis vigeſimum cognitus mas, agente Procuratore Regio, juſſus eſt & nomen & habitum maris ſumere. Ut memorant Diurna eruditorum Gallicana A. MDCXCII. in calce. Nimirum non modo legibus poſitivis, ſed & naturæ jure maribus licent, quæ fœminis non permittuntur. V. A. L. VI. c. 1. §. 15. H.

(*b*) Illuſtravi hoc pluribus exemplis Diſſertatione *de Homine uno plures ſuſtinente perſonas* in Tom. III. Comment. atque opuſcul. H.

ſimul plures velut perſonas gerere poteſt, modo munia, quæ perſonas illas comitantur, ab eodem ſimul obiri queant. Nam uti ex naturali ratione idem non poteſt eſſe maritus & uxor, filius & filia: nec ex morali ratione ſimul dominus & ſervus, judex & reus, actor & teſtis: ita nil prohibet, quo minus idem ſimul eſſe queat v. g. domi paterfamilias, in curia ſenator, in foro advocatus, in aula conſiliarius. Scilicet quatenus ſingula iſta munia totum hominem non requirunt, ſed diſtinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquo modo facit illud CICERONIS Offic. L. I. c. 30. *Intelligendum eſt, duabus quaſi nos a natura indutos eſſe perſonis: quarum una communis eſt, ex eo quod omnes participes ſumus rationis, præſtantiæque ejus, qua antecellimus beſtiis. Altera autem, quæ proprie ſingulis eſt tributa. His tertia adjungitur, quam caſus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobiſmetipſis judicio noſtro accommodamus.* IDEM de Oratore: L. II. c. 24. *Tres perſonas unus ſuſtineo, meam, adverſarii, judicis.* Atque ea ratione ſapientiores gentilium πολυθεότητα, quam rationi repugnare ſatis intelligebant, excuſatum iverunt; ſcilicet ut in eodem numine plures velut perſonæ conciperentur, prout per diverſas operationes in rerum natura ſeſe illud exſerit. SENECA de Benefic. L. IV. c. VII. *Tot appellationes DEI poſſunt eſſe, quot munera.* MAXIMUS TYRIUS diſſert. 23. p. 240. Edit. Cantabr. 1703, Θεοῦ μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, *Deorum una natura, ſed multa ſunt nomina. Nos vero a ſubſidio, quod hominibus præſtant, ſingulis eorum, quæ noſtra eſt ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur.* Sed & hoc ex natura impoſitionis facile intelligitur, quando alicui homini nova perſona velut induitur, non fieri in ipſo phyſicam quandam mutationem, aut novas in eo qualitates phyſicas produci, vetereſve augeri: ſed quicquid novi hic generatur, id intra ſphæram rerum moralium ſubſiſtit. Sic quando aliquis conſul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque ſi magiſtratu abierit, ſimplicior; etſi aliqui obſervarint, multorum actiones ex ſplendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & privatos non eoſdem viſos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanium efficit, retulerim. Quomodo ruſtici ad efficaciam medicamentorum etiam Doctoris titulum aliquid facere credunt. JUVENALIS Sat. VII. v. 135. 136. ſeqq.

—— —— Purpura vendit
Cauſidicum, vendunt amethyſtina, convenit illis,
Et ſtrepitu & facie majoris vivere cenſus.

Niſi quod ſæpe ingenia quædam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpeſcant. Vid. CORNEL. NEPOS Alcibiade c. I. nu. 3. 4. Quin tamen DEUS, ſi ipſe alicui peculiarem imponat perſonam, eidem qualitates, moralium menſuram ſupergreſſas, addere poſſit, & ſoleat, dubitare non licet. Vid. Exod. III. IV. Deut. XXXIV. 9. 1. Sam. X. 6. 9. Matth. X. 1. 19. 20. Ex ſuperioribus etiam patet, Judæos quondam regenerationi ſuæ, per quam ante hac gentili nova perſona Proſelyti juſtitiæ imponebatur, effectus nimis amplos tribuiſſe, velut nulla ei reſtaret priſtina cognatio, nec fratrem, ſororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in ſuis haberet. Vid. SELDENUS de J. N. & G. L. II. c. 4. ubi & ejus erroris cauſſa notatur, quod ſcil. crederent, Proſelyto novam animam infundi.

§. XV. MONENDUM denique & hoc videtur, homines perſonarum moralium quaſdam velut umbras & ſimulacra quandoque fingere, quæ iſtas per ludicrum repræſentent. Unde factum, ut perſonæ vocabulum ſibi peculiariter ſcena vindicarit. Fictæ autem perſonæ eſſentia in eo conſiſtit, ut alterius feriæ perſonæ habitus, geſtus, oratio dextre exprimatur; ſicut & omnis ipſius adparatus non niſi ludicram faciem præ ſe fert; & quæ abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum poſt ſe effectum moralem relinquunt (a), ſed ſola repræſentationis dexteritate æſtimantur. Quam ob cauſſam, ut hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandriæ Epiſcopus adprobaverit baptiſmum a puero Athana-

(a) Quo pertinet *commentitia Platonis reſpublica*, ut CICERO vocat I. de Orator. Ens rationis morale ſive politicum, ſimulacrum civitatis, quæ nuſquam reperitur, humano tantum ingenio in id evecta, ſupra quod aſcendi non poteſt. Quanquam ejus conſideratio uſus non contemnendos in vita civili habeat. H.

thanaſio inter ludendum (*a*) collatum, apud SOZOMENUM Hiſt. Eccleſ. L. II. c. 16. Adde quæ ab Epiſcopo Minorenſi diſputantur de intentione miniſtri, ſacramentum adminiſtrantis, apud PETRUM SUAVEM Hiſt. Concil. Trident. L. II. pag. m. 214. 215. (α) Aſt veras perſonas morales quæ producit impoſitio haudquicquam ita eſt libera, quin ejuſmodi qualitates debeat præſupponere, quæ aptæ ſint, ut ſolidus aliquis effectus in vita humana inde proveniat. Et illas qui circa conſtituendas perſonas reſpicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus inſultare eſt cenſendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & ſtolidum hominem conſulem creare, dummodo civis Romanus ille foret, & inania ſaltem iſtius muneris obire noſſet. Aſt quod equo ſuo Incitato conſulatum quoque deſtinaret, id vero furor, & inſipida petulantiæ erat. Non minus, quam quod eidem patrisfamilias perſonam indueret, data familia, domo ac ſupellectile, quo invitati ejus nomine lautius acciperentur. Vid. SVETONIUS Calig. cap. 55. Par veſania, cum ſumma impietate conjuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, civitatum conditores, alioſque illuſtres viros poſt mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud TACITUM Annalium IV. c. 37. 38. (δ) Sed quid de relatione inter ſanctos apud Pontificios ſentiendum ſit, cordatis judicare in proclivi eſt (β).

§. XVI. ENIMVERO ut *Res*, quatenus ſub objectum juris veniunt, in cenſum entium moralium proprie referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diverſum ſtatum aut munus tanquam diverſæ perſonæ concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout noſtræ, aut alienæ, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quædam res dominium ſubierunt, reliquæ dominio vacuæ fuerunt relictæ, non nova qualitas ipſis rebus impoſita debet intelligi, ſed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines cœpit exiſtere, quæ hos quidem afficeret, in rebus autem dumtaxat terminaretur. Uti enim, quum res in communione primæva forent, homini jus erat, in medio poſita occupando uſibus ſuis adplicare: ita dominio conſtituto jus peculiare fuit datum domino de re diſponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abſtinendi. Res autem ipſæ non niſi denominationem aliquam extrinſecam inde ſunt ſortitæ, prout iſtius juris & obligationis objectum conſtituunt. Sic quando certæ res dicuntur religioſæ & ſacræ, non in ipſis rebus inhæret qualitas moralis & ſanctimonia, ſed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quæ obligatio quando remittitur,

in

(*a*) Quod hodie multis falſi ſuſpectum videri eleganter obſervat Cl. BARBEYRACUS, eo quod Athanaſius, cum ei Baptiſmus conferretur, jam XVIII. annos natus fuerit. Quam in rem laudat vitam Athanaſii a Patribus Benedictinis ſcriptam. Quicquid ſit, fini, quem auctor propoſitum habet, vel ſola facti poſſibilitas ſuffecerit. †

† Rufinus & Sozomenus ſupponunt Athanaſium eo tempore, quo illud idem factum contigiſſe narrant, in pueritia verſatum fuiſſe. At hoc omnino falſum vel ex hoc probatur, quod, referente eodem Sozomeno, Athanaſius non multo poſt ab Alexandro conſecratus fuit Diaconus, Œcumenicæ Nicænæ Synodo interfuit, & ad Alexandri, anno 326. fato functi, Sedem Epiſcopalem evectus eſt; quæ omnia fieri non potuiſſent, ſi Rufini & Sozomeni narratio veritate niteretur. At ſupponamus illud factum certum, ac minime dubium, nihil tamen ex eo conficitur: neque enim aſſirmant Athanaſium voluiſſe irridere, aut ſimpliciter exhibere ſolitum baptiſmatis ritum; immo colligitur ipſi adfuiſſe animum ritum illum ſerio, & vere peragendi, quum non omnes promiſcue ſocios, ſed Catechumenos ſolum abluerit. Unde recte Juenin advertit, quod quum Athanaſium luſiſſe narrant, nihil aliud ſibi volunt, quam eum in re ſerio, & vere ab eo peracta oblectamentum animi, tanquam finem extrinſecum ſibi propoſuiſſe. Diſſ. I. de Sacram. in gen. q. 2. §. 2. A.

(α) Synodus Tridentina vocem *ſerie*, alteri *jocoſe*; & hanc *vere*, alteri *repræſentative* opponens, vult miniſtrum, qui jocoſe aut repræſentative exterius ſacramentum celebrat, verum non conficere ſacramentum, contra Lutherum, Kemnitium alioſque Sectatores, de quibus multa apud Theologos. A.

(β) In Catholicam Romanam Eccleſiam injurius, brevi quidem, at iniquæ calumniæ haud pepercit author, Canonizationi Sanctorum immerito illudens; verum hoc præjudiciis, quibus firmiter adhærent hæretici nil de veritate inquirenda ſolliciti, accenſendum eſt. Et ſane ſatis ſibi conſuluiſſet, ſi hanc relationem inter Sanctos fieri præponderaſſet ab ea Eccleſia, cujus *in primis intereſt, ne quid ſuperſtitionis in ſanctiſſimam religionem invehatur, atque ut invectum tollatur*; ut ſapienter inquit percelebris Ludov. Muratorius, De Nævis pag. 157. A.

(δ) Cui ſimile, quod Imperator Sinenſium, mortuos declarat ſanctos, aut, ut ipſi amant loqui, Spiritus efficit puros, ut refert LUDOVIC LE COMTE novis Comment. de ſtatu præſenti Chinæ ep. 9. verſ. Cinquiemement. H.

in promiſcuum uſum illæ iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quaſdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, ut moralitas non formaliter, ſed objective duntaxat rebus tribuatur.

§. XVII. Hactenus de entibus moralibus, quæ concipiuntur ad analogiam ſubſtantiarum. Diſpiciendum jam de iis quoque, quæ & formaliter ſunt modi, & ut tales concipiuntur. Videntur autem modi commodiſſime poſſe diſtribui in *affectivos*, & *æſtimativos*: ſecundum illos perſonæ certa ratione affectæ intelliguntur, ſecundum hos perſonæ & res æſtimari aptæ ſunt. Illi vocabulo *Qualitatis*, hi *Quantitatis* latiſſime accepto veniunt. Qualitates, quantum noſtro inſtituto ſufficit, dividi poſſunt in *formales* & *operativas*. Illæ ſunt, quæ non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, ſed tantum ad inſtar nudæ formæ ſubjecto conveniunt, & tribuuntur. Unde iſtas quoque attributa ſimplicia poſſis vocare. Operativa qualitas eſt vel *prima* vel *orta*. Illa eſt, ſecundum quam res apta aut efficax eſſe concipitur ad actum, & eſt vel *interna* (*a*) vel *externa* (*b*), quam etiam dicere poſſis patibilem qualitatem moralem. Orta eſt, quæ a prima provenit, ut actus (*c*).

§. XVIII. Inter attributa moralia eminent *Tituli*, quibus deſignantur diſcrimina perſonarum in vita communi ſecundum æſtimationem ac ſtatum. Hi in duplici potiſſimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intenſionem exiſtimationis perſonarum in vita communi, earumve qualitates peculiares; ſtatum autem connotant & innuunt, clarius aut obſcurius, prout ille titulus pauci aut pluribus ſtatibus aſſignari ſuevit. Uti ſunt nomina adjectiva, quæ vocabulis perſonarum honoris cauſſa ſolent adjungi, verbi gratia, ſereniſſimus, eminentiſſimus, illuſtriſſimus, quorum ſignificatio pro ratione ſubſtantivorum, quibus junguntur, creſcit aut decreſcit (*d*). Quidam autem tituli directe notant aliquem ſtatum, aut ſitum ſeu locum peculiarem in ſtatu, indirecte vero connotant intenſionem exiſtimationis, quæ illi ſtatui aut officio ſolet adhærere: ut ſunt nomina perſonarum moralium, ſaltem honorificum ſtatum obtinentium. Quæ hic ſpectantur non tam in ſe, quatenus ſunt notiones alterius intellectui ſtatum & officium alicujus perſonæ repræſentantes; quam quatenus ex impoſitione hominum jura, poteſtatem, ac munus denotant ejus, cui tribuuntur (*e*). Inde non eſt prorſus de nihilo, quod interdum magno ardore ſuper titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur ſtatus, munus, poteſtas atque jura, quæ iſte titulus exprimere aut innuere ſolet. Id autem accurate hic obſervandum, quod circa pleroſque titulos impoſitio non ſit perpetua & uniformis, ſed apud diverſos populos, aut apud eoſdem diverſis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud majores noſtros oppido quam ſimplices & modici; & quod olim viro principi ſatis erat, hodie mediocri ſcribæ faſtiditur. Inde ejuſmodi titulorum incrementa non ſemper augmentum dignitatis arguunt; ſed ubi, titulis gliſcentibus, res ipſa permanſit, iſtorum valorem minuiſſe (*f*) eſt cenſendum (*g*). Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo

(*a*) Quæ ſcilicet perſonæ *inest*, ut poteſtas, jus, obligatio.

(*b*) Quæ aliunde perſonæ accedit, ut honor, ignominia, auctoritas, fides.

(*c*) Qui ratione qualitatis operantis ſe habet, ut effectus ad cauſſam.

(*d*) Quos proinde reales, ut illos nominales, vocabulis in ſchola uſitatis efferre poſſis. H.

(*e*) Secus ac DOMINICUS BAUDIUS III. epiſt. 41. judicat, non aliud inde ſolatium capi exiſtimans, *quam ut evoluti patrii avitique patrimonii poſſeſſione, vanis ſaltem nominibus ſe oblectare poſſint*. At Batavi Hiſpanis renuentibus, ita abſtitere ſeptem Nationum & Lingæ ac Tarantiorum imperio, ut nec titulos nec inſignia uſurparent, & exempla Regum Galliæ, Angliæ, Hiſpaniæque adferentibus, reſpondebant: *Regna ſua Majeſtate defendi; at liberis populis nunquam ſatis ſollicite caveri*, apud H. GROTIUM L. XVII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1608. Idem dicendum de inſignibus. V. Diſceptationem inter Eliſabetham Angliæ & Mariam Scotiæ Reginam, apud CAMBDENUM ad A. 1559. & 1560. & de cauſſis belli inter Svecos & Danos LOCCENIUM L. VII. Hiſtor. Svecan. ad A. 1561. H.

(*f*) Pro *decreviſſe*.

(*g*) Referas huc quod ſcribit CICERO ad Fam. L. X. ep. 6. *Complures in perturbatione Reipublicæ Conſules dicti, quorum nemo Conſularis habitus, niſi qui animo extitit in Rempublicam Conſularis*. V. quæ ſequuntur. H.

Digitized by Google

tulo notata pleriſque ex illo ordine adſit, aut adeſſe debeat. Quo titulo & illi frui ſolent, qui rem ipſam non poſſident. Sic ex ordine literario aliqui clariſſimi audiunt, qui nihil minus ſunt. Sic etiam ignavus nobilis maxime ſtrenuus ſolet ſalutari. Sæpe quoque privati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eoſdem parvi pendere ex conditione præſenti rerum ſuarum ducunt. Quin & in poſterioris generis titulis (*a*) ſæpiſſime contingit, ut titulus maneat, res ipſa, ſeu dignitas, & jus non parum augeatur (*b*), aut (*c*) decreſcat. Sed & hoc frequentiſſimum (*d*) eſt, ut apud diverſas civitates eodem vocabulo diverſus dignitatis gradus exprimatur. Unde valde imperitum foret, omnes, qui ubique locorum eundem titulum gerunt, eadem claſſe cenſere. Eſt & hoc obſervandum (*e*), aliquando alicui nudum titulum tribui ſine re, ſeu ſine functionibus & emolumentis illis, quæ alias illum titulum comitari ſolent; eo duntaxat fine, ut exteriora inſignia & certum inter cives ſuos locum per eum conſequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potiſſimum contingit, ut idem titulus aliquando notet proſapiam ſimul cum poſſeſſione nominatæ ditionis, aliquando proſapiam citra poſſeſſionem cum ſolo jure, ubi ordo tetigerit, ſuccedendi.

§. XIX. Operativæ qualitates (*f*) morales ſunt vel *activæ* vel *paſſivæ*. Illarum nobiliſſimæ ſpecies ſunt *Poteſtas*, *Jus* & *Obligatio*. *Poteſtas* eſt, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere poteſt. Qui effectus eſt, ut alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quæ antea aberat. Eſt enim hæc qualitas maxime velut diffuſiva ſui. Dividitur poteſtas ratione efficaciæ in *perfectam* & *imperfectam*. Illa eſt, cujus exercitium etiam per vim adſeri poteſt adverſus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in civitatibus exſeritur potiſſimum per actionem, extra civitates per bellum). Hæc eſt, cujus exercitio ſi quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen, ut ad idem aſſerendum actionem, aut bellandi jus non habeat, niſi forte, quod eidem efficaciæ deeſt, neceſſitas ſuppleverit (*g*). Dein intuitu ſubjecti poteſtas dividitur in *perſonalem* & *communicabilem*. Illa eſt, quam quis in alterum legitime transferre non poteſt. In qua ipſa tamen nonnullæ differentiæ occurrunt. Quædam enim poteſtates ita arcte cum perſona ſunt conjunctæ, ut earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis eſt poteſtas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges haudquidquam admiſerint. Quarundam autem, etſi ipſæ quoad κτῆσιν in alium transferri a nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum poſſunt, ita tamen, ut omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo iſtæ radicaliter hærent (*h*). Ex quo genere eſt poteſtas regum, qui voluntate populi ſunt con-

(*a*) Huc pertinet quod THUANUS L. XXIII. ad A. 1559. occaſione octodecim Equitum a Rege creatorum memorat, Carolum Tiercellinum Rupimanum, Equitem, mordaci dicterio indignabundum ſæpius dixiſſe: *Torquem conchyliatum, poſtquam indignis promiſcue communicari cœpiſſet, non jam eſſe fortium Virorum inſigne, ſed omnium beſtiarum collare*. H.

(*b*) Ut exemplo Archi-Officiorum Imperii conſtat, quibus olim munera Imperatoria Aulica deſignabantur, cum nunc Principibus propria ſint.

(*c*) Quod contigit Magiſtratibus veteris Reipublicæ Romanæ, cum qui antea præcipue rerum adminiſtrationi præfuiſſent, Conſules, Prætores & Proconſules, occupata Republica inane nomen gererent poteſtate eorum omni ad Præfectos urbi, Præfectos Prætorio & Præſides delata. Conferantur de his M. AUGUSTI CAMPIANI de officio & poteſtate Magiſtratuum Romanorum libri duo, editi Genevæ MDCCXXVIII. 4.

(*d*) Adde, interdum hos vel illos titulos adhiberi ex ſingulari arcano Reipublicæ, dum v. g. Principes audiunt, qui revera ſunt Reges, & retro; Tyranni malunt appellari Patres; Oligarchi Optimates. V. Elementa Pr. civil. Part. I. ſect. 6. §. 13.

(*e*) De Ducibus iiſdemque Paribus Curiæ, in Gallia GRAMMONDUS L. I. Hiſtor. ad A. 1610. *His feudi nomen inane eſt Ducatus: Vacuus auctoritate titulus*. H.

(*f*) Supple, *prima*, *interna*, ex §. 17. in fin.

(*g*) Sic, ſi innoxius nobis tranſitus negetur, inhumaniter quidem nobiſcum agitur, ita tamen ut vi tranſitus fieri nequeat. Quodſi ſalvi alias nulla ratione eſſe poſſimus, veluti, ſi infenſus nobis hoſtis inſiſtat, cui pares eſſe nequeamus, invito etiam Principe vicino tranſire licet.

(*h*) Eodem refert H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 5. §. 5. & L. III. c. 7. §. 4. jus patrium v. AUCTOR L. VI. c. 2. §. 9. Haud dubie etiam huc ſpectant ſervitutes perſonales. H.

conſtituti. Iſti enim jus regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus ejuſdem exercendos opera miniſtrorum uti poſſunt. Poteſtas communicabilis eſt, quæ ab uno in alterum recte transferri poteſt, idque vel proprio arbitrio, vel accedente auctoritate aut conſenſu ſuperioris (*a*). Denique reſpectu objectorum pleræque poteſtates ad quattuor ſpecies revocari poſſunt. Reſpiciunt enim illæ vel *Perſonas* vel *Res*, & utraſque vel *proprias* vel *alienas*. Poteſtas in perſonam actioneſque proprias vocatur *Libertas*, (etſi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret, alibi ſit tradendum). Quæ tamen non tanquam diviſum principium ab eo, cui tribuitur, eſt concipienda, aut tanquam vis ſeipſum invitum ad quid adſtringendi, conf. *L. 51. D. de recept. L. 13. D. ad L. Aquil.* ſed ut facultas de ſe ſuiſque actionibus proprio ex arbitrio diſponendi; quæ & ipſa involvit negationem impedimenti ex alia quadam poteſtate ſuperiore provenientis. Poteſtas in res proprias vocatur *Dominium*. Poteſtas in perſonas alias *Imperium* (*b*) proprie eſt; poteſtas in rem alienam *Servitus*.

§. XX. Juris vocabulum valde eſt ambiguum. Præter illas enim ſignificationes, quibus uſurpatur pro lege, & complexu ſeu Syſtemate legum homogenearum, ut & pro ſententia a judice pronunciata; frequentiſſimum eſt, ut accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel perſonis imperamus, vel res tenemus, aut cujus vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula poteſtatis & juris id diſcriminis intercedere, quod illa magis inſinuet actualem præſentiam dictæ qualitatis in res vel perſonas, obſcurius autem connotet modum, quo quis ea ſit potitus. Jus autem proprie & perſpicue indicat, recte eam fuiſſe acquiſitam, & recte jam obtineri. Quia tamen pleræque ſpecies poteſtatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret (*c*), eam hic peculiariter juris vocabulo inſignire placuit, etſi propter pervulgatum uſum aliis ejuſdem vocabuli ſignificationibus abſtinere nolimus. Referimus autem jus ad qualitates activas eo reſpectu, quod propter illud aliquid ab altero poſſit exigi. Sed idem quoque inter *Qualitates morales paſſivas* cenſetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere poteſt. Sunt enim qualitates paſſivæ, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere poteſt. Earum tres dari videntur ſpecies. Una, ſecundum quam recte quid admittimus, ſed ita tamen, ut nulla nobis ſit poteſtas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis eſt habilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Ejuſmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod verbi gratia judici, ne a partibus quocunque prætextu donum accipiat, interdici poteſt (*d*). Altera ſecundum quam idonei ſumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem ut ab invito id poſſit extorqueri, niſi forte ſubigente neceſſitate, ſed ita tamen, ut alter idem ex virtute aliqua morali præſtare teneatur. Hæc (*e*) Grotio vocatur aptitudo (*f*). Tertia ſecundum quam nos alterum vel invitum ad quid exhibendum poſſumus adigere, & ipſe ad idem plene eſt obligatus ex lege aliqua pœnam definitam dictitante. Obſervandum autem & hoc, multa communiter venire ſub cenſum jurium, quæ, ſi accurate velimus loqui, compoſitum quid ſunt ex poteſtate ac jure preſſe dictis, involventia ſimul aut ſupponentia obligationem, honorem, aut ſimile quid. Sic civitas ſeu jus civitatis com-

(*a*) Talis apud veteres erat patria poteſtas, quæ a patre naturali per adoptionem transferebatur. Oportebat enim hanc translationem fieri primum auctoritate populi, deinde magiſtratus. Vid. GELLIUS L. V. c. 19. & tituli Inſtitutionum & Pandectarum de Adoptionibus.

(*b*) Quod dividitur 1. in abſolutum & limitatum. Vid. L. VI. c. 5. §. 2. 2. in publicum & privatum. Illud perſonis publicis, veluti magiſtratibus competit commodi publici cauſſa: hoc privati utuntur in privatos. Quo pertinet imperium paternum, imperium heri in ſervos, mariti in uxorem, præceptoris in diſcipulos, tutoris in pupillos.

(*c*) Vulgo jus ad rem appellatur. ULPIANUS in *L. 12. D. Quod metus cauſſa*, juncta *L. 10. ſeq. D. de V. S.* niſi fallor, jus crediti vocat. H.

(*d*) Quo pertinet Crimen Repetundarum, a repetundis pecuniis injuſte a magiſtratibus extortis ita dictum, & propter quod repetitur quod judici datum eſt, quo magis vel minus officium ſuum faceret. *L. 1. 4. 5. D. ad L. Jul. Repet.* Quo genere corrumpi hodie ſæculum vocatur.

(*e*) AUCTORI jus imperfectum, v. infra c. 7. §. 7. L. III. c. 4. §. 6. & 9. & alibi. CICERO pro Co. Plancio: *Diſſimilis eſt pecuniæ debitio, & gratiæ.* H.

(*f*) Conf. infra C. VII. §. 7. Ubi diſtinctio juris perfecti & imperfecti latius exponitur.

complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus iſtius civitatis membris peculiares, & jus fruendi commodis eiſdem propriis, ſupponens obligationem erga eandem. Sic verbi gratia honores literatorum complectuntur poteſtatem exercendi certos actus iſti dignitati proprios & jus commodis ejuſdem ordinis fruendi, cui inſuper intenſio exiſtimationis adhæret.

§. XXI. (*a*) Obligatio eſt, per quam quis præſtare aut admittere vel pati quid neceſſitate morali tenetur; de cujus ſpeciebus infra pluribus (*b*) agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles (*c*), quæ certo modo judicium hominum afficere intelliguntur; ſicut inter qualitates phyſicas eo nomine vocantur, quibus facultas ſenſitiva afficitur: ut eſt honor, ignominia, auctoritas, gravitas, claritas, obſcuritas, & ſimilia.

§. XXII. Jam pauca quoque ſubnectenda de modis æſtimativis ſeu *Quantitatibus moralibus*. Apparet enim, in vita communi perſonas & res æſtimari non tantum ſecundum extenſionem ſubſtantiæ phyſicæ, aut intenſionem motus, & qualitatum phyſicarum, prout conſiderantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus reſultans: ſed & ſecundum aliud quantitatis genus, & diverſum a quantitate tam phyſica quam mathematica; quæ quantitas ex impoſitione, & determinatione potentiæ rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quæ dicitur *Pretium*, & in perſonis, quæ dicitur *Exiſtimatio*, quarum utraque ſub valoris notione venit; & in *Actionibus*, quæ peculiari vocabulo caret (*d*). De ſingulis ſuo loco agetur. Atque iſthæc de varietate entium moralium pro ratione inſtituti noſtri ſufficere poſſunt. De moralibus actionum humanarum quantitatibus inferius agetur.

§. XXIII. Cæterum entia moralia uti impoſitioni ſuam debent originem; ita ab eadem ſtabilitatem quoque, aut mutationes ſortiuntur, & ubi iſta velut ceſſaverit, ipſa ſimul evaneſcunt; non ſecus atque extincto lumine umbra ſimul diſparet. Et quidem, quæ divina ex impoſitione orta ſunt, non niſi divino arbitrio iterum tolluntur. Quæ hominum placito conſtituta ſunt, eodem iterum abolentur, ipſa perſonarum aut rerum ſubſtantia phyſica haudquidquam immutata. Quanquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, ut quod ſemel eſt factum, factum non ſit, ut qui conſul fuit, conſul non fuerit; ut tamen quis, quod fuit, deſinat eſſe, id tota die videmus, ſimulque ut entia moralia, quæ in aliquo hærebant, penitus exoleſcant, nullo velut veſtigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis phyſicæ evaleſcere poteſt. Unde valde imperitum eſt credere, ſi alicui perſona quædam imponatur, per nudam impoſitionem moralem ipſi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic ſi ex plebejo quis fiat nobilis, jura duntaxat nova accipit, ſubſtantia & qualitates phyſicæ ne hilum quidem mutantur (*e*). Nobilis ſi ſuo ordine ejiciatur, jurium tantum ſuorum jacturam facit; quæ natura dedit, omnia integra perſtant.

(*a*) Confer infra c. 6. §. 5. & ſeq. Quanquam hæc etiam interdum active, hoc eſt, jus ad rem, vi cujus creditori ſive promiſſario debetur, ſignificet. *Rubric. & tit. Inſt. Per quas perſon. obligat. L. 19. D. de Heredit. vel action. vendit. L. 3. de Obligat. & action. L. 21. D. de V. S. junct. L. 3. D. de Sentent. paſſ. & reſtit.* Ut fieri ſæpius conſuevit in rebus ſe mutuo reſpicientibus. H.

(*b*) Vid. C. 6. §. 5. hujus libri ex L. III. cap. 4.

(*c*) Quæ ſupra §. 17. extremo *primæ externæ* appellatæ fuerunt.

(*d*) Vid. de pretio L. V. c. 1. de exiſtimatione L. VIII. c. 4. de actionibus L. 1. c. 8.

(*e*) Plane ut Demetrius Phalereus, cum Athenienſes Statuas ſuas deturbaviſſe audiviſſet; *at non virtutem*, inquiebat, *ob quam eas poſuerunt*, apud LAERTIUM L. V. Vitar. v. infra c. 9. §. 6. H. Alia exempla modorum, quibus entia moralia exſtinguuntur videſis libri hujus capite ultimo §. 6.

CAPUT II.

DE CERTITUDINE DISCIPLINARUM QUÆ CIRCA MORALIA VERSANTUR.

I. *Plerique diſciplinis moralibus certitudinem apodicticam abjudicant.*
II. *Quid ſit demonſtratio?*
III. *Principia demonſtrationum.*
IV. *In illam duntaxat diſciplinam moralem cadit demonſtratio, quæ de rectitudine & pravitate actionum humanarum agit.*
V. *Objicitur rerum moralium incertitudo.*
VI. *An quid honeſtum aut turpe ante omnem impoſitionem?*
VII. *An iſtius rei argumentum ſit pudor?*
VIII. *De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.*
IX. *Grotii ſententia moralibus datur latitudo.*
X. *Quid vocetur moraliter certum?*

Insolita dudum pleroſque eruditorum tenet perſuaſio, diſciplinis moralibus deeſſe illam certitudinem, qua ſcientiæ aliæ, & cum primis mathematicæ gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonſtrationes, ex quibus ſolis liquida ſcientia, metuque erroris vacua provenit; ſed quæ circa eaſdem cognoſcuntur, probabili duntaxat opinione conſtare. Quæ res quidem immane quantum nocuit nobiliſſimis, vitæque humanæ maxime neceſſariis diſciplinis. Inde enim factum; ut ſuſpenſo ſere brachio docti excolerent, quæ tam lubrico inniti fundamento credebant; & plauſibilis hic negligentibus excuſatio ſuppetebat, certis demonſtrationibus iſta haudquidquam contineri, ſed craſſa duntaxat Minerva poſſe tractari. Quem errorem haud parum aluit auctoritas Aristotelis, quem plerique intellexiſſe ſummum eruditionis faſtigium credidere, quaſi quo ulterius progrederetur humani ingenii ſolertia non haberet. Ejus ſunt de diſciplinis moralibus iſthæc decreta Ethic. ad Nicom. L. I. c. I. Τὸ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Accurata tractatio non ſimili modo in unoquoque genere exquirenda eſt.* Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. *Honeſta autem & juſta, de quibus civilis diſciplina conſiderat, tantam differentiam tantumque errorem in ſe habent, ut lege, non natura eſſe videantur.* Ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. *Contenti igitur erimus, ſi nos, cum de talibus & ex talibus diſſeramus, pingui quadam Minerva, atque adumbrata figuratione verum oſtendamus.* Πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικοῦ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. *Eſt enim eruditi eatenus exactam in unoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipſius natura poteſt. Nam & mathematicum ſuaſionibus utentem adprobare; & ab oratore demonſtrationes exigere, ſimile vitium videtur.* Enimvero uti ſola hujus auctoritate haudquidquam movemur (a); ita quid ad rationes ipſius aut aliorum præcipuas reſpondendum ſit, exponemus, poſtquam de natura demonſtrationis pauca præmiſerimus.

§. II. Demonstrare igitur nobis eſt, rerum propoſitarum certitudinem neceſſariam e certis principiis tanquam ſuis cauſis indubitato cognoſcendam ſyllogiſtice deducere. Quod quam in ſe manifeſtum ſit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo ſanus artificium demonſtrandi abjudicavit; tamen unius atque alterius vocabuli pra-

va

(a) Forte autem excuſari poteſt Ariſtoteles: Scribebat enim diſcipulis, qui pro recepto ævi iſtius more mathematicis ſcientiis erant imbuti. Monuit igitur, ut ne expectent tales demonſtrationes quæ ἀκρίβειαν mathematicam exæquent, ſed quales materia hæcce ſuppeditare poſſit. Hinc I. Metaphyſic. parte altera cap. ult. ſcribit: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda eſt.* V. SAMUEL RACHEL Introduct. in philoſoph. moral. Ariſtot. c. 12. H.

va interpretatio effecit, ut plurimi philoſophorum hactenus miſere hic fuerint hallucinati, & ex multis philoſophiæ partibus per ſummam inſcitiam demonſtrationes excluſerint. Origo erroris inde potiſſimum promanavit, quod cum *Subjectum demonſtrationis* neceſſarium eſſe debere dicatur, id illi hoc modo ſint interpretati, quod in ſyllogiſmo demonſtrativo ſubjectum concluſionis, prædicato contradiſtinctum, debeat eſſe ens neceſſario exiſtens: exempli gratia in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno utuntur, homo eſt riſibilis, quia rationalis, *Homo* ſubjectum demonſtrationis habetur: qui utique ens neceſſarium (*a*). Enimvero ſubjectum demonſtrationis non eſt ſimplex aliquis terminus, ſed integra enunciatio, cujus neceſſaria veritas ex certis principiis ſyllogiſtice deducitur. Ubi quidem parum intereſt, an ſubjectum propoſitionis demonſtrabilis neceſſario exiſtat, vel non; ſed ſufficit, ſi poſita eius exiſtentia certæ ipſi affectiones neceſſario competant, eaſque eidem competere ex indubiis principiis oſtendi queat. Sicut parum mathematicis curæ eſt, neceſſarium an contingens ſit ens triangulum, dummodo id demonſtretur, ejus angulos eſſe duobus rectis æquales. Adeoque neceſſarium dicitur ſubjectum demonſtrationis propter neceſſariam connexionem, qua in ea enunciatione prædicatum ſubjecto cohæret (*b*).

§. III. Quales autem oporteat eſſe illas propoſitiones, per quas demonſtratio fit, ex fine, & effectu hujus facile intelligitur. Scientia eſt illud, quod per demonſtrationem quærimus, id eſt, cognitio certa liquida, undiquaque & perpetuo ſibi conſtans, & ab erroris metu immunis. Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν. *Omnes id quod ſcimus, non poſſe aliter ſeſe habere exiſtimamus*. Aristoteles Ethic. ad Nicom. L. VI. cap. 3. Igitur *veras* eſſe illas neceſſum eſt, reapſe, non ex ſola conceſſione, aut ex hypotheſi. Nam etſi ex poſita hypoteſi multæ concluſiones concatenatæ deduci queant: non poſſunt non tamen; quæ ex principio velut precario aut illiquido derivantur, ſcaturiginis ſuæ indolem ſapere. Et ſi vel maxime dentur duæ hypotheſes contrariæ, quarum alterutram veram eſſe neceſſum ſit; ex iiſdem tamen τὸ ὅτι duntaxat indubitato demonſtrari poterit, τὸ διότι firmitatem ſuæ hypotheſeos ſemper tanquam conditionem ſupponet. Eaſdem quoque oportet eſſe *primas*, idque ut vel ulteriori probatione non indigeant, ſed ipſa ſui evidentia fidem mereantur; vel ut demum ultimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quædam propoſitiones a primis principiis propius, quædam longius abſunt: ita non eſt credendum, quamvis demonſtrationem unico ſyllogiſmo ſemper debere abſolvi; ſed a propoſitione demonſtranda argumentationes eouſque ſunt continuandæ, donec ad primum aliquod principium deveniatur. Non enim illi ſolum recte ratiocinantur, qui ſubinde *quicquid*, *atqui*, *ergo* ingeminant, ſed & qui incipiendo a principiis evidentiſſimis texere norunt diſcurſum ex conſequentibus continuo neceſſariis. Requiritur & hoc, ut *immediatæ* ſint eædem, id eſt, citra interruptionem aut hiatum ex ſe continuo fluentes (*c*). Ad catenæ namque inſtar confertam oportet eſſe argumentationem demonſtrativam, ſingulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum una abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages. *Cauſæ* denique *concluſionis* ideo ſunt, quod rationem contineant, quare in propoſitione demonſtrabili prædicatum ſubjecto neceſſario competat. Quæ omnia prolixius explanavit Erhard. Vveigelius (*d*) in Ana-

(*a*) Non quod ita exſiſtat, ut non poſſit non exiſtere, quod ſoli Deo convenit: ſed quod neceſſario exiſtat, quia Deus eum exiſtere voluit.

(*b*) Proinde etſi actiones humanæ non exiſtant neceſſario, ſed a libera determinatione hominis, tanquam entis neceſſarii, dependeant; ſufficit tamen, poſitis relationibus inter actiones & regulam, ad quam examinantur, jus aliquod & obligationem eadem neceſſitate naſci poſſe, qua, poſito triangulo tres ejus anguli æquales ſunt duobus angulis rectis.

(*c*) Quodlibet enim membrum demonſtrationis ſua ſponte & ſine alio argomento ex proxime antecedenti propoſitione manare ejuſdemque certitudo ex ſola illius inſpectione pateſcere debet, ita, ut ratio ſibi relicta ſola & ſimplici conſideratione anteriorum cognoſcat convenientiam aut inconvenientiam, ideæ producentis & productæ.

(*d*) Profeſſor Matheſeos apud Jenenſes, qui primus auctorem noſtrum excitavit ad exercenda juris naturæ ſtudia, eidemque conſiliis ſuis hac parte magnopere profuit, ut teſtatur auctor in præfatione Elementorum juriſprudentiæ univerſalis. Præiverat autem Weigelio in primis NICOLAUS HEMMINGIUS in libello de lege naturæ apodictica methodo concinnata, qui prodiit Witebergæ 1564. Ceterum inter eos, qui demonſtrationibus in jure naturæ locum eſſe negant, eminet Celeb. HOMBERG A VACH in dubiis Juris naturæ, editis Francofurti 1724.

Analyſi Ariſtotelica ex Euclide reſtituta, quo ex noſtratibus de illa doctrina hactenus nemo melius eſt meritus.

§. IV. His præmiſſis ulterius & hoc obſervandum; etſi quicquid eſt diſciplinarum moralium id habeant commune, ut non intra nudam theoriam ſubſiſtant, ſed in uſum transferri debeant: non leve tamen diſcrimen inter duas illarum præcipuas licet deprehendere; quarum una verſatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges (*a*), altera circa dextram gubernationem actionum ſuarum & alienarum, ad ſecuritatem & utilitatem potiſſimum publicam. Poſterior quippe hæc ſedem ſuam potiſſimum ſortitur ſub prudentia, quam ARISTOTELES *ad Nicom.* L. VI. c. 5. definit; Ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγου πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. *Habitum verum cum ratione activum circa ea, quæ bona & mala homini ſunt.* Unde prudentis officium dicto loco ita deſignatur: Δοκεῖ δὴ φρονίμου εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βουλεύσασθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. *Videtur prudentis viri eſſe proprium, poſſe recte conſultare de iis, quæ ſibi ipſi bona ſunt & utilia ad bene vivendum in univerſum.* Atque hæc ſua dogmata ſuperſtruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque eventuum in rebus humanis obſervatione & collatione. Fabius apud LIVIUM Lib. XXII. c. 39. *Non eventus modo hoc docet, ſtultorum iſte magiſter eſt: ſed eadem ratio quæ fuit, futuraque donec eædem res manebunt, immutabilis eſt* (*b*). Iſta tamen axiomata tam firma eſſe non videntur, ut inde demonſtrationes indubiæ deduci queant, propter inſignem lubricitatem, & inconſtantiam, quæ ſubinde in hominum ingeniis occurrit; & quod eventus rerum ſæpenumero levi momento impulſi in diverſum cadant (*c*). Accedit quod in applicatione iſtorum axiomatum humana perſpicacia frequenter fallatur propter improviſos caſus, qui omnia repente turbant; & quod divina providentia mortalibus etiam aſtutiſſime diſpoſita ſæpe eludere ſoleat. Unde qui in actu rerum verſantur conſilia ſua haudquidquam ad ἀκρίβειαν demonſtrationum exigere laborant (*d*); ſed ubi ſagaciſſima circumſpectione, & quadam quaſi divinatione fuerunt uſi, eventum fatis committunt. Vid. 2. Samuel. X. v. 12. Licet enim ſciri poſſit, quid poſſibile ſit, poſſibiliaque inter ſe comparari queant, ac certo ſciri, quidnam ex duobus poſſibilibus non modo pluris aut minoris valiturum ſit, ſi quando exiſtant, ſed etiam quodnam e pluribus cauſis, quod a paucioribus nunc exiſtentibus aut mox extituris fieri poſſit; quod autem pluribus modis fieri poteſt, magis probabile ſit futurum eſſe, pluriſque valeat ejus expectatio: (vid. Richardus CUMBERLAND de legibus naturæ c. 3. §. 4. nu. 4.) tamen non omnia poſſibilia menti humanæ ſemper & ubique occurrunt, & rite ponderantur, &

(*a*) Intelligit prudentiam, quæ *in ſuis rebus domeſtica, in publicis civilis appellari ſolet*: ut loquitur CICERO in partit. Orator. c. 22. H.

(*b*) Enim vero argumenta, quibus utitur Auctor, non evincunt, nullam civilium rerum demonſtrationem eſſe. Etenim negotia hominum civilia, ex hypotheſi quidem conſiderata, multiplicem habent neceſſitatem, idque ſecundum omnes cauſarum ſpecies, ut optime docuit H. CONRINGIUS de prudent. civil. c. 8. aſſerens, rerum civilium plerumque dari aliquam certam notitiam, utut de harum potiore parte nihil pronunciari poſſit, quod non interdum exceptionem ſuam patiatur & fallat: quædam etiam rerum civilium fluxa & inſtabilia ſint, ut de iis certi nihil haberi poſſit per aliquam ἀπόδειξιν; ſed quicquid earum intelligitur, illud omne veriſimili dumtaxat collectione percipiatur. Præterea ſeparanda diligenter demonſtratio rerum civilium & eorum, quæ ſecundum eam decreta ſunt, executio, quam varii ſæpe caſus interturbant. Plane ut in hac ipſa diſciplina cauſæ obſcuram ſæpe habent diſceptationem, licet jus ipſum certo demonſtrari queat. H.

(*c*) Unde eſt, quod eventus hiſtorici ſæpe numero veriſimilitudine omni deſtituuntur.

(*d*) Sic in vita communi pauca admodum evidentibus ducti argumentis, pleraque veriſimilibus tantum impulſi rationibus agimus. Quod dudum SENECÆ obſervatum fuit de Benef. L. IV. c. 33. *Huic, reſpondebimus*, inquit, *nunquam expectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed ea ire, qua ducit veriſimilitudo.* OMNE HAC VIA PROCEDIT OFFICIUM. *Sic ſerimus, ſic navigamus, ſic militamus, ſic uxores ducimus, ſic liberos tollimus; quum omnium horum incertus ſit eventus. Ad ea accedimus de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos! Sequimur, qua ratio, non qua veritas trahit.* EXPECTA, UT NISI BENE CESSURA NON FACIAS ET NISI COMPERTA VERITATE NIHIL MOVERIS, RELICTO OMNI ACTU VITA CONSISTAT. *Dum veriſimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.* Similis locus apud ARNOBIUM occurrit L. II. p. 47. Ed. Lugd. Bat. 1651.

Digitized by Google

& propter caſus improviſos multa, quæ magis poſſibilia judicabantur, ubi in rem præſentem fuerit perventum, ſecus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam ſufficere putant ſequi illud Aristotelis ad Nicom. L. VI. c. 12. Δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι ϗ δόξαις, οὐχ ἧττον ἀποδείξεων. Διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς. *Peritorum hominum & ſeniorum ſeu prudentum pronunciationibus & opinionibus abſque demonſtratione, non minus quam demonſtrationibus attendendum eſt, quia namque ex ipſa experientia viſum habent, principia intuentur.* Verum ſuper hac Helena alii certent. Aſt illa diſciplina, quæ conſiderat, quid in actionibus humanis ſit rectum, & pravum, & cujus præcipuam partem nos jam tradere inſtituimus (*a*), omnino ejuſmodi fundamentis nititur, ut exinde genuinæ demonſtrationes, quæ ſolidam ſcientiam parere ſint aptæ, deduci queant. Adeoque ejuſdem decreta ex certis principiis ita derivari poſſunt, ut dubitationi locus non amplius ſuperſit. Seneca de beneficiis L. VII. cap. 1. *Natura quicquid nos meliores beatoſque facturum eſt, aut in aperto, aut in proximo poſuit.* Quod eo clarius fiet, ſi quæ in contrarium hic adduci poſſunt, diſcuſſerimus. Quanquam in eo fallat Hobbes de homine c. 10. qui ideo ethicam & politicam, i. e. ſcientiam juſti & injuſti, æqui & iniqui, a priori (*b*) demonſtrari poſſe putat, quod principia, quibus juſtum & æquum, & contra injuſtum & injurium quid ſit cognoſcitur; i. e. juſtitiæ cauſas, nimirum leges & pacta ipſi fecimus: cum ante pacta & leges conditas nulla neque juſtitia, neque injuſtitia, neque boni neque mali *publici* natura fuerit inter homines, non magis quam inter beſtias. Id quod falſiſſimum eſſe alibi demonſtrabimus (*c*), ſicuti & fraus ſub vocabulo *publici* latet (*d*).

§. V. Sunt igitur, qui jactant, res morales in univerſum eſſe incertas ac inſtabiles. Non poſſe autem majorem certitudinem eſſe ipſius ſcientiæ, quam earum rerum, quæ ſciuntur. Ad hoc reponitur: etſi entia moralia ſuam originem debeant impoſitioni, eoque ipſo non ſint abſolute neceſſaria (*e*), non tamen adeo diſſoluto ac vago modo provenerunt, ut eam ob cauſam incerta penitus ſit circa eadem ſcientia. Pleraque enim ut inducerentur, poſtulavit ipſa hominis conditio, a Creatore optimo maximo eidem pro bonitate & ſapientia ſua aſſignata; ut iſthæc ſaltem incerta atque inſtabilia vocari haudquidquam poſſint. Id quod infra clarius apparebit, quando in originem legis naturalis inquiremus. Et ſi vel maxime actiones humanæ ideo morales dicantur, quod ſint non neceſſariæ, ſed liberæ; ex eo tamen non conſequitur, poſitis certis principiis non poſſe competere illis actionibus ejuſmodi affectiones, quæ de iis indubio poſſint demonſtrari. Sane enim conſtat, actus, de quibus naturali lege diſponitur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem; etſi ut iſti actu exiſtant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus e noſtris actibus proventuri reſpectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: poſtquam tamen nos ad agendum determinavimus, nexus inter actus noſtros & effectus omnes inde pendentes neceſſarius eſt, & plane naturalis, eoque demonſtrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum poſſe ferri judicinm negent ob varietatem circumſtantiarum, quarum vel unica aliam actioni affectionem conciliare videatur; unde & legiſlatores raro poſſint ferre ejuſmodi legem, quæ nullam admittat exceptionem (*f*), atmatur, ſed potius corroboratur inductio auctoris.

(*a*) Traduntur tamen ab Auctore in poſterioribus duobus libris hujus operis etiam fundamenta & præcipuæ quæſtiones Artis politicæ.

(*b*) Id eſt, per rationes ex ipſa rerum eſſentia depromptas.

(*c*) Videatur hujus libri c. VII. §. 13. & L. VIII. c. 1. §. 5.

(*d*) Qua ſcilicet contendit, determinationem omnis boni vel mali moralis dependere a voluntate Principis.

(*e*) Imo, cum, ut mox oſtendetur, actiones humanæ utique *antecedenter* ad voluntatem divinam bonæ vel malæ ſint, entia moralia etiam abſolute neceſſaria dici poſſunt, quibus tamen non infir-

(*f*) Quod imperfectioni rerum humanarum omnium tribuendum eſt, qua etiam a Geometris nulla linea perfecte recta, nullus circulus perfecte rotundus, nulla planities perfecte plana fieri poteſt: quod ut non detrahit certitudini artis præſtantiſſimæ; ſic ſcientiæ morali nihil ideo decedit, quod nulla unquam lex lata eſt, quæ non admiſerit exceptionem, in primis cum legibus exceptioni exemtis non magis indigeat vita humana, quam linea perfecte recta, circulo perfecte rotundo, vel planitie perfecte plana.

atque adeo ubi deſerta legis litera non ſit ad æquitatem recurrendum (*a*). Nam dantur utique certa principia, ex quibus oſtendi poſſit, quantam vim quælibet circumſtantiarum habet circa afficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipſa principia faciunt, ut legislatores ſæpe non ita anxii ſint circa excipiendos a legibus ſuis caſus pecularibus circumſtantiis veſtitos, ſed paulo ſecurius verbis generalibus utantur. Scilicet quia confidunt judices, quibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quævis circumſtantia circa actionem aliquam valeat (*b*). Et ex his fere petenda eſt ratio *L.* 3. 4. 5. 6. *D.* de Legib. *Jura conſtitui oportet, ut dixit Theophraſtus in his, quæ* ἐπὶ τὸ πλεῖστον *accidunt, non quæ in* παραλόγου. *Ex his, quæ forte uno aliquo caſu accidere poſſunt, jura non conſtituuntur.* Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. *Id quod ſemel & bis exiſtit, prætereunt legislatores.* Aſt hinc non conficitur, quod decreta juris perpetui aliquando fallant; ſed quod operæ pretium non ſit, ut legislatores ſcriptas leges promulgent circa caſus rariſſime contingentes, cum illi per judices ex principiis juris naturalis facile decidi queant. Add. Richardus CUMBERLAND de leg. nat. cap. 4. §. 4. num. 1.

§. VI. AD hoc tamen, ut diſciplina juris naturæ, circa quam occupamur, & quæ genuinam ac ſolidam doctrinam moralem & civilem abſolvit, veræ ſcientiæ menſuram implere poſſit (*c*), haudquidquam neceſſarium arbitramur cum nonnullis ſtatuere, quædam per ſe citra omnem impoſitionem eſſe honeſta aut turpia: & hæc facere objectum juris naturalis & perpetui; cum illa, quæ ideo honeſta aut turpia ſunt, quia legislator voluit, ſub legum poſitivarum cenſum veniant. Cum enim honeſtas ſive neceſſitas moralis, & turpitudo ſint affectiones actionum humanarum, ortæ ex convenientia aut diſconvenientia a norma ſeu lege; lex vero ſit juſſum ſuperioris; non apparet, quomodo honeſtas aut turpitudo intelligi poſſit ante legem, & citra ſuperioris impoſitionem. SELDENUS de J. N. & G. L. I. c. 4. *Ex Jure efficitur in actibus diſcrimen boni & mali, ſeu turpis & honeſti. In perſonis naſcitur inde ad officium exſequendum obligatio & debitio.* Et ſane qui extra impoſitionem divinam moralitatis actionum humanarum æternam aliquam ſtatuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coæternum extrinſecum (*d*), quod ipſe in aſſignandis rerum formis ſequi neceſſum habuerit. Fatentur præterea omnes, Deum uti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creaſſe; cui conſequens eſt, in beneplacito ejuſdem fuiſſe, qualem ei, quem creaturus erat, naturam vellet aſſignare. Qua ratione igitur actioni hominis poſſit competere aliqua affectio, quæ ex neceſſitate intrinſeca & abſoluta, extra Dei impoſitionem & beneplacitum, promanet? Sic ut revera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam divina quam humana, ſint indifferentes; earum autem aliquæ ideo tantum naturaliter honeſtæ aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturæ, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipſo motu, & applicatione potentiæ phyſicæ per ſe inſit aliqua moralitas (*e*). Huc facit etiam illud PLATONIS Convivio (p. 1179. Edit. Francof. Ficini, 180. 181. T. III. Ed. H. Steph.) Πᾶσα πρᾶξις ὧδ' ἔχει· αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ, οὔτε αἰσχρά· οἷον, ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν, ἢ ᾄδειν, ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι τούτων αὐτὸ καθ' αὑτὸ καλὸν οὐδὲν οὔτε αἰσχρόν. (*f*) ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιοῦτον

(*a*) SENECA ep. 94. objicienti, infinita præcepta eſſe reſpondet: *Falſum id eſſe: nam de maximis ac neceſſariis rebus non eſſe infinita. Et licet tenues differentias habeant, quas exigunt tempora, loco, perſona; tamen his quoque dari præcepta generalia.* H.

(*b*) Adde, leges generales interdum propterea ferri, quia, ut SENECA ait, VII. de benef. 16. *Satius erat, a paucis etiam juſtam exceptionem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

(*c*) Conf. L. II. c. 1. §. 3. & c. 4. §. 4. & 5. & quæ contra Antagoniſtas diſputavit Specim. controverſ. c. 5. & Spicileg. c. 1. §. 2. ſeq. c. 3. §. 9. ſeq. & alibi H.

(*d*) Quo principio coæterno extrinſeco opus non eſt, cum idem, quod ab eo exſpectatur, præſtet principium intrinſecum ſapientiæ & bonitatis divinæ, qua Deus ea, quæ naturæ humanæ conveniunt, intelligit, quia perfecte ſapiens eſt, vult, quia perfecte bonus. Qua ratione commode affirmari poteſt, dari actiones antecedenter ad voluntatem divinam bonas vel malas.

(*e*) Sic hominem occidere in latrone crimen eſt, actio contra laudabilis, ſaltem haud vituperabilis in milite, carnifice, aut alio quovis, verſante in moderamine inculpatæ tutelæ.

(*f*) Has duas voces, quæ in vulgatis Editionibus omitti ſolent, bene reſtituit CL. BARBEYRACUS.

τοῦ ἀπέβη. καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον, καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται. μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρόν. *Actionis cujuslibet hæc eſt conditio, ut ſuapte natura neque honeſta ſit neque turpis, ut ea quæ nunc agimus, bibere, canere, diſputare. Nullum ex his ſeipſo turpe vel honeſtum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum. Quod enim boni rectique agitur, honeſtum; quod non recte, turpe exiſtit.* Atque id deinceps ad amorem quoque applicat (*a*). Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patratis graviſſimo ſe ſcelere fuerat obſtricturus (*b*). Non quod motus phyſici hominis & bruti in ſe differant; ſed quia quibuſdam hominis actionibus moralitas per legem eſt impoſita, quæ a bruti actibus abeſt. Nec eſt, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum deſtituitur, igitur naturale diſcrimen inter hujus & illius actiones exiſtere. Nam ſi conſideremus rationem, quatenus non eſt imbuta cognitione & ſenſu legis, ſeu normæ moralis, poteſt quidem iſta fortaſſe homini ſuppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, vireſque naturales per ſolertiam adjuvare. Verum ut citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere poſſit, id æque eſt impoſſibile, atque cœcum natum diſcrimina colorum dijudicare. Aliud argumentum ſuppeditat Jo. Adamus Osiander in Notis ad Grotium p. 60. *Si daretur aliquid bonum & malum morale ante legem, quomodo obligatio quæ non niſi a ſuperiore proficiſcitur, ili adeſſe poſſet? nam bonum & malum morale involvit reſpectum ad perſonam, quæ iſtam actionem edit; cui ſi nulla eſt obligatio, neque etiam eſt bonum aut malum.* Probe autem notandum eſt, indifferentiam illam motus phyſici in actionibus humanis a nobis tantum ſtatui in genere morum. Nam alias actiones lege naturali præceptæ ex determinatione primæ cauſæ nativam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, ſicut & actiones vetitæ contrarium. Verum hæc ipſa bonitas & malitia naturalis actionem per ſe haudquidquam in genere morum conſtituit. Nam & multa ſunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quæ non ſunt moraliter bona, utpote nec voluntariæ actiones, nec ulla lege imperatæ; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producunt, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic a mutuis læſionibus abſtinere, cibo & potu moderate uti, ſobolis curam agere ad brutorum conſervationem æque ac hominum faciunt: neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. Rich. Cumberland de Legibus nat. c. 5. §. 9. Unde & actionum humanarum, de quibus lege naturali diſponitur, ultima reſolutio fieri poteſt in vires earundem naturales ad commodum aut noxam hominibus, ſigillatim aut conjunctim ſpectatis, conciliandam. Sed non ſemper vice verſa, quicquid habet vires naturales ad juvandum & nocendum in quovis genere animalium, id legis naturalis objectum eſt. Opponitur quoque illud Aristotelis ad Nicom. L. II. c. 6. Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπή, ἀνδροφονία. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, οὐδὲ αἱ ἐλλείψεις. Οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε περὶ ταῦτα κατορθοῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν. *Neque tamen omnis actio, omniſque affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim ſunt affectus, qui ſtatim vel ipſo nomine cum pravitate implicantur, ut malevolentia, impudentia, invidia: & item actiones, ut adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim hæc & ejuſcemodi ita appellantur, quia non exceſſus ipſorum, aut defectus, ſed ipſa mala ſunt: ut nullo modo poſſit quiſpiam in ipſis recte agere, ſed peccare ſemper neceſſe ſit.* Enimvero non ſequitur: dantur vocabula affectuum aut actionum, quæ vitium deſignant per ſe, non propter exceſſum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in ſe tur-

(*a*) Unde aliud pro Auctoris ſententia argumentum naſcitur. Si enim actus honeſtatem aut turpitudinem ex ſe & natura ſua habent, cur eadem actibus brutorum quoque non ineſſet? Cur mutuæ lanienæ, promiſcui concubitus, & alia juri naturæ contraria, in brutis peccata non cenſerentur? Nimirum Deus natura, juris & decori intelligente, hominem præ cæteris animantibus exornare voluit, H.

(*b*) Bene AUGUSTINUS L. III. de doctrin. Chriſtian. c. 12. *Non propterea continentiores nobis ſunt pleræque beſtiæ, quia vilioribus aluntur eſcis: Nam in omnibus hujuſmodi rebus non ex earum rerum natura, quibus utimur, ſed ex cauſa utendi & modo appetendi, vel probandum eſt, vel improbandum, quod facimus.* H.

Digitized by Google

ſe turpis citra reſpectum ad legem. Quin hæc ipſa vocabula non notant nudos & ſimplices motus actuſve phyſicos; ſed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales (*a*). Cur enim ἐπιχαιρεκακία, & invidia pravi habentur affectus, quam quia per legem naturæ ab homine nihil humani debet eſſe alienum; cui repugnat non niſi ex aliorum malis lætitiam capere, & intabeſcere videndo ſucceſſus hominum. Add. Stobæus ſerm. CXI. Sic quid eſt impudentia, niſi prava firmitas animi adverſus ea, quibus patrandis leges erubeſcere jubebant? Nam non erubeſcere, ubi leges id nolunt, extra reprehenſionem eſt. Sic adulterium eſt pollutio uxoris alienæ, quam leges ſoli marito ſuo addicebant. Furtum eſt attrectatio rei alienæ invito domino, quem leges ſolum ejus arbitrum volebant. Homicidium eſt cædes hominis innocentis, & contra leges. Inceſtus eſt commixtio cum tali perſona, abs qua leges abſtinere jubebant ob reverentiam, quam vicino ſanguini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis quoque judicandum. Aſt ſane ſi abs his omnibus removeas reſpectum ad legem & illud, quod in iſtis actionibus eſt morale, in ipſo actu phyſico nulla implicatur contradictio, propter quam iſta etiam citra legem neceſſario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo utique indifferentia ſunt; miſceri cum illa, quæ origini tuæ naturali proxime juncta eſt: miſceri eidem, cui miſcetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare jus competit; eripere vitam ei, qui ſimilis tecum eſt ſpeciei: ſumere rem, quam alius in ſuos uſus deſtinaverat, cui tamen nullum jus per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem iſtam indifferentiam ægre concipere queant, inde eſt, quod a teneris iſtorum vitiorum deteſtatio nobis fuit inculcata; quæ opinio ſimplici adhuc menti impreſſa, in vim naturalis cujuſdam affectus videtur invaluiſſe; adeoque efficit, ut paucis in mentem veniat inter materiale & formale (*b*) iſtarum actionum diſtinguere. Unde apparet, non ſatis expendiſſe hanc rem Grotium de J. B. & P. L. I. c. 1. §. 10. dum inter illa, ad quæ divina ſe potentia non extendit eo quod contradictionem involvant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non poſſunt non bis duo eſſe quattuor, quia bis duo & quattuor reipſa ſunt unum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: maniſeſtiſſima autem contradictio eſt, idem ſimul eſſe idem, & non eſſe idem. Aſt talis ſane contradictio non apparet in actibus juri naturæ adverſantibus. Unde Idem mox eam malitiam derivatam it ex comparatione *ad naturam ſana ratione utentem*. Atqui in ipſo vocabulo *ſanæ rationis*, quando homini tribuitur, ineſt reſpectus ad legem ſocialitatis a Creatore homini injunctam. Sicuti etiam ib. §. 12. aliquid juris naturalis eſſe, probari, ait, ex convenientia aut diſconvenientia neceſſaria cum *natura rationali ac ſociali*. Atqui ſocialem naturam homo ſortitus eſt non ex immutabili quapiam neceſſitate, ſed ex beneplacito divino. Igitur moralitatem quoque actionum ipſi, ut ſociali, convenientium vel diſconvenientium ex eodem fonte derivari par eſt. Ut adeo iſta his attributa ſit & competat non ex neceſſitate abſoluta, ſed hypothetica, poſita ea conditione, quam homini præ reliquis animantibus Deus libere aſſignavit. Neque in dictis ſacræ Scripturæ, quæ dicto loco allegantur, alterius ſententiæ defenſoribus aliquid eſt præſidii. Nam ſine dubio ab initio Deus humano generi denunciavit, ſe bonis fore remuneratorem, malis vindicem. Hebr. XI. 6. & ſe cuique daturum ſecundum ſua opera. Rom. II, 6. Abs quo cum veracitas eum ſua diſcedere non patiatur, recte huc provocat Abrahamus Geneſ. XVIII, 25. Add. Ez. XVIII, 25. Rom. III, 6. Aſt quomodo inde ſequitur (*c*); moralitatem ineſſe actionibus humanis per ſe citra impoſitionem divinam (*d*)? Sicuti nec-

(*a*) Sic ſi ægrotus, medici juſſu, vinum, ſanitatis cauſſa, donec uſum rationis amitteret, hauſerit, actus hic phyſicus vitio carebit, contra, ſi idem ſanus, voluptatis ergo hoc fecerit, ebrietas contracta videbitur, vitioſa actione morali.

(*b*) *Materiale* eſt ipſa turpitudo, in his actionibus regnans; *formale* contra inſtitutio, ſeu educatio dicenda eſt, qua ſola plerique crimina & vitia deteſtari didicerunt, non autem, ut debebant, legis naturalis reverentia. Ita monſtro multia ſimilia videtur inceſtus, quod a teneris horrori ejus adſueverunt, non autem quod diſtincto animo coram obverſetur oppoſitio legis naturalis & nefariæ ejuſmodi conjunctionis.

(*c*) Vid. CL. BARBEYRACI annotatio 12. ad hunc §.

(*d*) Hoc ita commode fiet, ſi dicamus, naturam humanam, prouti nunc comparata eſt, aliter ſal-

ti necdum apparet, quomodo eadem concluſio elici queat ex ſententia illa apud Eſai. c. V, 3. merito omitti culturam ejus rei, in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique Mich. VI, 2. dicitur quidem, proprio ex judicio mortales intelligere, par eſſe, ut pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo, quod homines, quibus eſt beneficiorum ſenſus, debeant eſſe grati, id ipſis non eſt aliqua lege injunctum, ſed idem ante omnem legem per ſe eſt neceſſarium. Ex quibus apparet, dictum illud, quod multis in ore eſt, præcepta juris naturæ eſſe æternæ veritatis; ita limitandum, ut ne iſta æternitas ultra impoſitionem divinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam revera æternitas, quæ legi naturæ attribuitur, ex oppoſitione legum poſitivarum, quæ mutationi ſubjectæ ſunt, æſtimanda & interpretanda eſt.

§. VII. Nonnulla etiam apud vulgum probabilitate urgeri poteſt; actionibus humanis honeſtatem ac turpitudinem per ſe & ex ſua natura ineſſe, non autem ex impoſitione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem ſenſum videatur habere ipſe ſanguis, ad iſtorum memoriam aut exprobrationem, etiam nobis invitis, faciem rubore ſuffundens. Jam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum phyſicum. Quin contra, certus motus ſanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus phyſicus ex actione turpi reſultet, turpitudinem quoque affectionem ſeu qualitatem phyſicam & neceſſariam actionis habendam. Ubi fatemur quidem (*a*), ſapientiſſimum Creatorem animis hominum indidiſſe affectum pudoris, qui eſſet velut cuſtos virtutis, & validum frænum reprimendæ malitiæ. Probabile quoque videtur, ni Deus voluiſſet hominem ſuas actiones ad legem componere, ipſum hunc affectum animis humanis non fuiſſe inſiturum; cum citra hoc nullus ejuſdem uſus appareat. Enim vero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quæque adeo impoſitioni ſuam debeat originem, in homine ſaltem mediate producere effectum phyſicum, quippe cum anima, corpori conjunctiſſima, dum iſta moralia apprehendit, iiſdemque afficitur, eo ipſo quoque motum parti alicui corporis poſſit imprimere. Probe autem obſervandum, pudorem oriri non ex ſola actionum turpitudine, verum ex quavis re, etiam moraliter non turpi, quæ exiſtimationem noſtram lædere creditur. *Eſt* quippe *pudor ſpecies aliqua triſtitiæ, fundata ſuper amorem ſuimet ipſius, & qui procedit ab opinione vel metu vituperii*, juxta Cartesium de Paſſion. art. 205. (*b*). Aut, uti Aristoteles loquitur Rhetor. L. II. c. 6. Λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. *Dolor quidam, & confuſio in iis, quæ ad offenſionem exiſtimationis videntur pertinere*. Scilicet ambitioſum eſt animal homo, ſuæque præſtantiæ cumprimis jactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repoſitam habet, ſi talia in ſe deprehendat, quibus ſe præ aliis efferre, ac gloriari queat. De cujus præſtantiæ opinione, ubi quid apud alios ſibi deceſſurum metuit, penitiſſimam animo concipit triſtitiam; cujus ſignum in propria velut humanæ dignitatis ſede apparet, dum cor repente ſanguinem verſus faciem propellit. Aſt non ex ſola peccatorum abſtinentia præſtantiam ſuam vult æſtimari homo, ſed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil ineſt. Unde multos videmus valde erubeſcere puſilla ſtatura, claudicatione, calvitio, ſtruma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, ſordidis veſtibus, ignorantia etiam quæ citra culpam adeſt, errore etiam innoxio (*c*) aliiſque rebus, quæ moraliter turpes non ſunt. Add. Siracides c. XLII. 19. ſeqq. Et inter pec-

ſalvam eſſe non poſſe, niſi licita pro licitis, illicita pro illicitis habeantur. Vid. §. IV. c. 1. & nota 2. §. VI. c. 2.

(*a*) Præſertim circa res Veneris. V. AUCTOR L. VI. c. 1. § 31. H.

(*b*) Et VI. Eth. 9. φόβος τις ἀδοξίας, *metus quidam infamiæ*. Quanquam pudor interdum non tam hominum & famæ, quam æqui & boni, aut certe ejus, quod æquius meliuſque eſt, reſpectum ſignificat. Ut pluribus probat H. GROTIUS III. de J. B. & P. 10 §. 1. H.

(*c*) Nam *rubor graviſſimis quoque viris ſubitus offunditur*, ut ait SENECA ep. 11. id probans inter alia exemplo Pompeii, qui, quoties in concionem veniebat, etiam maximis rebus geſtis, erubeſcebat. H. *Nunquam non* inquit, *Pompejus, coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, quum in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed a novitate rei, quæ inexercitatos etſi non concutit, movet naturali in hoc facilitate corporis pronos.*

Digitized by Google

peccata illa potiſſimum ruborem incutiunt, quæ peculiariter infirmitatem aut abjectionem animi arguunt, quæque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quoſvis, ſed apud illos, a quibus præcipue æſtimari cupimus. Vid. Aristoteles Rhetor. L. II. c. 6. (*a*). Qui autem ſemel exiſtimationis curam digeſſerunt, etiam turpiſſimis non amplius erubeſcunt. Add. Cartesius de Paſſion. Art. 207. Iſthæc tamen omnia haudquidquam faciunt ad detrahendam diſciplinis moralibus certitudinem, quæ adhuc ſatis firma haberi poteſt, ſi vel maxime moralitas actionum humanarum impoſitioni originem debeat.

§. VIII. Sed quid fiet de tantopere jactata latitudine morali, quæ ſubinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicæ opponitur: an ne & illa certitudini hujus diſciplinæ aliquid detrahit? Id vero manifeſte apparebit, ſi conſideretur, quouſque demonſtrationes hic adhibendas afferamus, & in quibus demum rebus iſta latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potiſſimum demonſtrationes in moralibus circa qualitates morales haſtenus, ut eas, actionibus & perſonis certo competere, & quibus de cauſis, conſtet; puta, an hæc actio ſit juſta vel injuſta, an in hanc perſonam, in genere conſideratam, cadat hoc jus, aut hæc obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis ſuis principiis & cauſis deduci poſſe aſſerimus, ut nemo ſanus iſta in dubium revocare queat. Et ſi qua hic occurrerit latitudo aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipſi per ſe nihil officit. Equidem in ipſa actionum bonitate & malitia, quatenus notat convenientiam aut aberrationem a norma legis, latitudo non videtur dari, quin ſtatim, quod a recto diſceſſerit, in ſe pravum ſit habendum. Contingit nihilominus, ut alio reſpectu, ſaltem inter homines, aliquod hic quoque deprehendatur latitudinis inſtar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate eſt.) Et quidem primo, quia in ipſis legibus vis adſtringendi mortales non eodem ſe modo ſemper habet, ſed circa quaſdam actiones præcipiendas aut vetandas laxior, circa alias ſtrictior apparet. Unde eſt, ut aliud jure ſtricto, aliud ex æquitate, ſeu ex juſtitia ſtricte dicta, aut ex æquo & bono deberi dicatur. Quæ in eo differunt, quod iſtius præſtandi maior neceſſitas incumbat, ad hoc autem mollius adſtringamur; etſi hujus quam illius obiectum latius ſeſe extendat (*b*). Latius quippe patent aliarum virtutum, quam juſtitiæ officia. Quin & contingit, ut inter homines, & in foro humano levium a lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quædam etiam tam languido modo præcipiuntur, ut fere in cujuſvis pudore poſita cenſeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehenſionem non adeo formidet, qui omiſerit. Et huc referre videtur Grotius L. I. c. 2. §. 6. *Concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus fœminis*, antequam lege divina iſta interdicerentur. *Sunt quidem hæc*, ait, *ejuſmodi, ut eis abſtinere honeſtius eſſe dictet ipſa ratio; at non talia, ut abſque lege divina nefas* (id eſt, atrox delictum) *in illis appareat* (α). De quibus tamen ſuo loco agetur. Huc ſpectat quoque illud Aristotelis ad Nicom. II. c. ult. Ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ' ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ' ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. *Qui parum a recte agendo ſive ad majus, ſive ad minus declinat, non vituperatur; ſed qui multum excedit: is enim minime latet.* Sæpe etiam accidit, ut aliquid in ſe ſit indebitum ac indifferens, ut tamen ejus omiſſio quam actio, aut vice verſa, majorem utilitatem ſemper, aut certo tempore afferat (*c*). Quo pertinet illud *Apoſtoli* 1 Cor. VI, 12. VII, 6, 7. 8. 9. X, 23. (*d*) Eodem

(*a*) Apud quos *magnitudo infamiæ noviſſima voluptas eſt*, ut ait TACITUS XII. Annal. 26. v. infra c. 4. §. 6. in med. H.

(*b*) Virtutum in primis, quæ ſpectant affectuum moderationem, aut prudentiam diſpenſatricem in elargiendis, quæ cuique homini aut cœtui ſunt propria. V. SENECA de Ira L. II. c. 27. *Quam anguſta innocentia eſt ad Legem bonum eſſe! quanto latius Officiorum patet, quam Juris regula! quam multa Pietas, Humanitas, Liberalitas, Juſtitia, Fides exigunt, quæ omnia extra publicas tabulas ſunt.* GROTIUS prolegom. de J. B. & P. §. 9. 10. 41. AUCTOR infra c. 7. §. 7. 11. & 16. L. III. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 17. c. 4. §. 6. L. VIII. c. 1. §. 1. H.

(*c*) Talis eſt conſuetudo tegendi eas corporis partes, quibus mares a feminis diſtinguuntur, non, quod earum inſpectio per ſe turpis ſit, ſed quod ſæpiſſime tetræ libidinis occaſio exſtiterit.

(*d*) V. AUCTOR L. II. c. 3. §. 22. H.

(α) Concubinatus, divortium, polygamia cum pluribus fœminis perperam hic recenſentur: nefas enim in illis actibus apparet ex ipſa ratione naturali; proindeque a Servatore ſublati ſunt, quippe a primæva Dei inſtitutione diſcrepantes, & in Judæis tolerati magis, quam adprobati *ob duritiem cordis eorum*, teſte Matth. XIX. 8. Hæc & contra ipſum Grotium adnotanda cenſemus. A.

Digitized by Google

dem ſpectat quoque illud Grotii de J. B. & P. L. I. c. I. §. 10. *Interdum per abuſionem ea, quæ ratio honeſta, aut oppoſitis meliora eſſe indicat, etſi non debita, dici juris naturalis.* Ex quibus intelligi poteſt, an & quatenus bono poſſit dari aliquid melius. Scilicet ſi bonum eſſe conſideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifeſtum eſt, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Poteſt tamen unum bonum altero melius dici pro diverſo neceſſitatis gradu, qui in utroque deprehenditur, & per quem unum alteri cedit, ſi utrumque ſimul obiri nequit: vid. Matth. VIII, 21. 22. ubi bonum erat mortuum patrem ſepelire, melius Chriſtum ſequi. Actor. VI, 2. bonum erat miniſtrare pauperibus, ſed melius prædicare Evangelium (a). Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in ſe licitas & indifferentes utilitas metitur, una melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea provenit.

§. IX. Ex hisce quoque explicanda ſunt, quæ a Grotio L. II. c. 23. §. 1. traduntur, circa cauſas dubiorum in actionibus moralibus. Ubi ait, *in moralibus non æque, ut in mathematicis diſciplinis, certitudinem inveniri: quod eo evenit, quia mathematicæ diſciplinæ a materia omni formas ſeparant, & quia formæ ipſæ tales plerumque ſunt, ut nihil habeant interjectum, ſicut inter rectum & curvum nihil eſt medii. At in moralibus circumſtantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ, de quibus agitur, ſolent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id, quod fieri nefas eſt, medium eſt quod licet, ſed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas ſæpe incidit, ut in crepuſculo, aut in aqua frigida caleſcente.* Ubi fatemur tum circa alias actiones, tum potiſſimum circa ſuſcipiendum bellum poſſe dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum movetur, nondum liquido conſtat, juſtum an injuſtum fuerit; vel quia non apparet, an illud ad bellum, rem periculoſæ plenam aleæ, & ſecum tanta mala trahentem, ſufficiat: vel quia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reipublicæ expediat injurias bello exſequi, an potius eaſdem digerere aut differre, ne intempeſtive ſuſcepta ultio plura mala arceſſat. Sed quod cauſæ dubitandi proveniant ex ipſa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratæ dantur demonſtrationes, cauſa non eſt abſtractio a materia, ſed alia, quam mox adſeremus. *In moralibus circumſtantiam minimam variare materiam* ambigue dicitur. Si enim hic eſt ſenſus; minimam circumſtantiam variare actionis qualitatem, id eſt, efficere; ut ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem diſciplinæ moralis. Nam & linea, quæ vel minimum a rectitudine diſcedit, in curvitatem degenerat; neque tamen inde in geometria aliquid incertitudinis provenit. Sin hoc dicitur, minima circumſtantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id ſaltem in foro civili ſemper verum non eſt, ubi ſæpe minima non curat Prætor (b). Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima acceſſio aut deceſſio quantitatem variet. Licitum, quod inter præceptum & vetitum eſt medium, interdum ad alterutram partem vergere eo reſpectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id ullius incertitudinis cauſa exſiſtit; neque exinde formatur ejuſmodi medium, quod rectum an pravum ſit dignoſcere liquido non liceat. Unde non congruunt ſimilitudines de crepuſculo, & aqua tepida. Hæc enim ſunt ex eo genere, quæ ſolent vocari media participationis; ſicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quæ vocantur media negationis, quale eſt indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, ſed de utroque æque negantur. Æque enim dicitur, bonum non eſt indifferens, & malum non eſt indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis cauſa eſſe poſſit, non apparet.

§. X. Re vera tamen aliqua latitudo de-

pre-

(a) C. 3. §. 8. & L. V. c. 12. §. 23. H.

(b) Veluti in reſtitutione in integrum, *L. 4. D. de in integrum reſtitut.* quæ, ſi fieret propter rem minimam, maximum ſecum incommodum ducere videbatur, quia reſtitutione in integrum utrinque cauſſa redintegratur. Res autem minima, nominatim in reſtitutione ex capite doli, viſa eſt, ſi damnum duos non excederet aureos. *L. 14. D. de Dolo malo*, quia Prætori grave viſum fuit propter minorem quantitatem ignominioſo hoc judicio aliquem conveniri. In aliis autem etiam rem minimam Prætor curavit. Propoſuit enim interdicta de Stillicidiis, de Cloacis, de glande legenda. Vid. HERTII annotatio ad §. X.

prehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potiſſimum nomine diſciplinæ Mathematicæ morales ſubtilitate judicantur excellere. Cujus rei ratio dependet a diverſa natura quantitatis phyſicæ, & moralis. Phyſicæ enim quantitates inter ſe exactiſſime comparari, menſurarique ac in certas partes dividi poſſunt; idque quia repræſentantur in materia ſenſibus ſubjecta. Unde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem iſtæ inter ſe habeant, accedentibus præſertim numeris, quorum ope iſta omnia ſubtiliſſime exprimuntur. Ac ſunt præterea quantitates iſtæ aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Aſt quantitates morales proveniunt ex impoſitione & æſtimatione entium intelligentium & liberorum; quorum judicium atque placitum uti ſub menſuram phyſicam non cadit; ita quod iſta tanquam quantitatem ſua impoſitione concipiunt atque determinant, ad ſimilem menſuram revocari nequit, ſed velut libertatem ac laxitatem ſuæ originis retinet. Neque vero finis, ob quem quantitates morales ſunt introductæ, ejuſmodi ſubtilitatem & minutiarum conſectationem requirebat; ſed ad vitæ humanæ uſum ſufficiebat, παχυλῶς perſonas, res atque actiones æſtimari, atque inter ſe comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore perſonarum (*a*) ſive exiſtimationis; per quam fit ut licet intelligamus, unam perſonam alteri eſſe præferendam; non tamen præciſe poſſimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo una alteram dignatione ſuperet. Similis quoque latitudo in pretiis diverſarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit; per quam vix aliarum rerum, præterquam quæ functionem in ſuo genere recipiunt, pretia ad unguem exæquari poſſunt; de cætero fere pro æqualibus habentur, prout quæque hominum conventio & placitum determinavit. Sic & non niſi cum latitudine aliqua exæquatio inter delicta & pœnas inſtituitur: Quis enim examuſſim definiverit, quot plagæ, & qua violentia incuſſæ atrocitatem certi, verbi gratia furti exæquent; ſed hic quoque æſtimatio paulo craſſius & ſecurius capitur. Sed & in multis vitæ humanæ negotiis inſignis quandoque latitudo conſpicitur. Legiſlatores civiles non omnia ad vivum ſolent reſecare. *Aliter leges*, inquit Cicero Offic. L. III. c. 17. *aliter philoſophi tollunt aſtutias: leges quatenus manu teneri res poſſunt: philoſophi, quatenus ratione & intelligentia*. Et in dicundo jure (*b*) minima fere a Prætore non curari tralatitium eſt. Sic & in arbitriis bonorum virorum ſuo velut jure locum ſibi vindicat latitudo. Add. quoque *L*, 105. *D. de ſolutionibus*. Porro in exercenda juſtitia vindicativa non ſolum clementiæ, ſed & ipſi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo ſpectat illud Taciti Annal. L. XIV. c. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra ſingulos utilitate publica rependitur*. Et illud Jaſonis Pheræi apud Plutarchum de ſanitate tuenda, p. 135. Ed. VVechel. & in Præcept. gerendæ reipublicæ p. 817: Ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. *Neceſſe eſſe, ut in minutis rebus injuſte agant, qui in magnis juſtitiam ſervare velint*. Quin & pleræque virtutes extra juſtitiam in exercitio ſui ſat laxa libertate & latitudine gaudent, puta miſericordia, liberalitas, gratitudo, æquitas, charitas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Unde juſtus audit, qui paucula injuſta etiam ſtudio perpetrat (*c*) Denique ſi quando in moralibus nonnullæ quantitates ad punctum uſque reductæ deprehendantur, uti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliiſque; iſta tamen tam præciſa determinatio non tam ex ipſis rebus, aut temporum momentis, quam ex impoſitione & placito hominum provenit. Add. Richardus Cumberland de Leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hiſce igitur genuinum diſcrimen inter mathematicas & morales demonſtrationes patere arbitramur; quod nempe illæ circa quantitates potiſſimum, quæ ex ſua natura exactiſſime determinari aptæ ſunt, verſentur;

hæ

(*a*) Seu menſura meriti, de qua videſis GUNDLINGIUM Jur. nat. C. IV. §. 26.

(*b*) Bene dicit *ſive*: Obtinet enim hoc tantum, ubi Prætor extra ordinem ſuccurrit. Alias enim etiam de rebus minimis jus dicitur. Quo ſpectat βολίτου δίκη, *fimi judicium*, in jure Attico. v. Scholiaſtem Ariſtophanis in Equitibus, cujus locum quoque in ſuum Lexicon tranſcripſit Suidas, & MEURSIUM in Solone c. 20. Adde de Umbra *l.* 1. §. *pen. de arbor. cædend.* de fimo & ſtercore *l.* 17. §. 2. *D. ſi ſervit. vindic. l.* 7. §. 6. *l. ult.* §. 2. *quod vi & clam. l. unic. D. de via publ. l.* 2. §. 9. *ne quid in loco publ. l.* 13. *de re militari. l.* 9. §. 2. *ad exhib.* Adde *l.* 14. §. 2. *de condict. furtiv.* H.

(*c*) Vid. infra c. 7. §. 6.

hæ autem certam duntaxat qualitatem de ſubjecto demonſtrare ſatagant, quantitatum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. XI. Cavendum tamen eſt, ne hanc, quam haſtenus adſtruſtum ivimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quæ ſæpe quæſtionibus facti adplicatur; quando exempli gratia dicimus, hoc vel illud moraliter certum eſſe, quod a teſtibus fide dignis fuit confirmatum (a). Iſthæc enim certitudo moralis nihil aliud eſt, quam firma aliqua præſumtio, valde probabilibus rationibus ſubnixa, & quæ niſi rariſſime fallere poſſit. Et hanc a priori non ſatis diſtinxit Zieglerus ad Grotii L. II. c. 20. §. 1. dum communiora quidem præcepta Ethicæ æque evidentia eſſe concedit, atque ſcientiarum proprie dictarum propoſitiones; *Concluſiones tamen particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum ſæpe obſcuritatis conjunctum habere, quod res ipſæ, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes ſint*. Et exempli loco ſubjungit: *Moralis certitudo & evidentia eſt, verum eſſe, quod vir bonus & gravis jurejurando ſolenniter confirmat. Quæ tamen evidentia non abſolute talis eſt, ſed ſecundum quid; quia non ſimpliciter impoſſibile eſt, hominem juſtum & gravem pejerare; cum poſſit virtute ſua deficere*. Atqui longe alia eſt certitudo, qua ſcitur, periurium eſſe malum; & qua creditur, virum bonum non pejerare; neque poſterior propoſitio proprie concluſio eſt, quæ ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides hiſtoricorum, quando teſtantur de re, a noſtra memoria remotiſſima, & cujus non amplius teſtimonia velut realia extant, præſertim ſi plures eadem tradiderint. Nam non eſt probabile, plures de compacto falſa poſteritati voluiſſe propinare, aut ſperare potuiſſe, mendacia ſua non in apricum productum iri. Et tamen non deſunt exempla popularium velut fabularum, quæ multis ſeculis ſub ſpecie veri ſeſe venditaverunt.

(a) Bene Hugo GROTIUS L. II. de J. B. & P. 7. §. 8. *De factis nulla eſt certa perceptio: ſed ea, quæ ſolent in hominum conſpectu fieri, ſui generis certitudinem habent ex teſtimonio, quo ſenſu mater certa eſſe dicitur, quia inveniuntur, qui quæve partui & educationi adfuerint; at de patre hujus gradus certitudo haberi non poteſt*. Adde EUNDEM de verit. Religion. Chriſtian. L. II. §. 22. H.

CAPUT III.

DE INTELLECTU HOMINIS, PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Intellectus duæ facultates*.
II. *Facultatis intellectus repræſentativæ qualis indoles?*
III. *Intellectus circa moralia naturaliter rectus eſt*.
IV. *Conſcientia quid & quotuplex?*
V. *Conſcientia recta, probabilis*.
VI. *Regulæ conſcientiæ probabilis*.
VII. *Regulæ circa eligenda utilia*.
VIII. *Conſcientia dubia*.
IX. *Scrupuloſa*.
X. *Ignorantia quid, & quotuplex?*
XI. *Error quotuplex?*
XII. *Error circa actiones licitas*.
XIII. *Error theoreticus circa actiones neceſſarias*
XIV. *Aut indifferentes*.
XV. *Error practicus*.
XVI. *Error circa actionem malam*.

Cum diſciplinæ hujus, quam evolvendam ſuſcepimus, hoc præcipuum ſit opus (a) ut quid in actionibus humanis rectum aut pravum, bonum aut malum, juſtum

(a) Nimirum actiones morales, quatenus reguntur naturæ jure, & ex hujus principiis demonſtratur, quid in actionibus illis honeſtum aut turpe, juſtum vel injuſtum ſit, diſciplinæ hujus ſubjectum conſtituunt. Ut pluribus docui Comment. de juriſpr. univerſ. ſect. 1. §. 10. & §. 11. 12. 13. inde deduxi, qua ratione eadem ſubjectio hoc ab aliis diſciplinis diſtinguatur. H.

ſtum aut injuſtum ſit, demonſtretur: ante omnia iſtarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt conſideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis præ brutis maxime elucet, quod iſte (*a*) nobiliſſima præditus eſt anima, quæ & inſigni lumine circa cognoſcendas & dijudicandas res, & exquiſita mobilitate circa eaſdem adpetendas aut rejiciendas pollet. Sic ut eo nomine actiones humanæ longe eminentiori claſſe cenſeantur, quam motus brutorum, quos ſtimuli ſenſuum citra antegreſſam ſere reflexionem (*b*) eliciunt, quicquid in contrarium moliatur CHARON de la Sageſſe L. I. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animæ humanæ potentia, quæ inſtar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cujus duæ velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario ſuſceptas exſerit (*c*). Una eſt, per quam velut in ſpeculo objectum voluntati ſiſtitur, & quæ in ipſo ſit ratio convenientiæ aut diſconvenientiæ, bonitatis aut malitiæ, ſimpliciter oſtenditur (*d*). Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiæ, quæ ſeſe circa multa objecta in utramque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo, agendum ſit, judicatur, ſimulque de mediis ad finem maxime accommodatis conſultatur. Ubi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariæ initium eſſe ab intellectu hominis (*e*). Inde tritum illud: *Ignoti nulla cupido*. Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non ſemper ſit diſtincta; cum etiam confuſa ad hoc ſufficere poſſit, ut voluntas ſeſe moveat (α). Inde ſæpe oritur cupido ignotum experiundi.

§. II. EST autem circa priorem intellectus facultatem obſervandum, illam eſſe ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradiſtinctas *liberis* facultatibus; ſic ut penes hominem non ſit aliter res apprehendere, atque illarum imagines intellectui ſeſe offerunt; neque voluntas intellectum poſſit cohibere, ne alicui propoſitioni aſſentiatur, quæ ei clara & manifeſta apparet. Id tamen eſt penes hominem, objecto conſiderando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiæ exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat ſuperficie hærere, ſed in ipſa rei velut viſcera penetrare. Quo facto etiam accuratum de objecto ſequi poteſt judicium. Quemadmodum in diſcernendis per viſum rebus multum intereſt, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contempleris. Add. Richard. CUMBERLAND de legibus naturæ c. 2. §. 9. Unde obiter intelligitur, quouſque culturæ, & legibus circa hanc animæ partem locus ſit. (*f*) Id ſcilicet humana opera præſtari nequit, ut intellectus res aliter apprehendat, quam iſtæ apparent. Et cum aſſenſus ſeu fides non poſſit non reſpon-

(*a*) LUCRETIUS L. III v. 94. 95.
Primum animum dico, mentem quem ſæpe vocamus.
In quo conſilium vitæ regimenque locatum eſt. H.

Menti *regnum totius animi a natura tributum eſſe* dicit CICERO L. III. Tuſcul. Quæſt. Add. EUND. L. V. de finib. c. 23. H.

(*b*) Qua in re commodum eſt mediam tenere viam, inter eos, qui beſtias pro machinis Automatis habent, & eos, qui plus rationis iis ineſſe cenſent, quam homini. Inter illos regnat CARTESIUS in diſſertatione de methodo, inter hos principem locum tenet RORARIUS in libro: *quod animalia ratione melius utantur, quam homines.* Utique enim in iis agnoſcimus veſtigia rationis, quum a ſingularibus ea ad univerſalia concludere cernimus, dum ex uno homine omnes noverunt, ad hæc conſpecta conjungere & dividere objecta, quod niſi a ratiocinante fieri nequit, didicerunt, denique diſtinguere bonum a malo in uſum vitæ ac libertatis ſuæ ac parvulorum ſuorum poſſunt, etſi hæ facultates minime accedant præſtantiæ intellectus humani. †

(†) Actus tantum phyſici in brutis ſpectandi ſunt, neutiquam vero morales, utpote qui in brutis concipi nequeunt. Bruta licet ſimiliter agant, ſicut homo agit ex deliberatione, non tamen oportet, quod ſimili cognitione prædita ſint. In omni ſua actione aguntur, & non agunt, & ita nullius actionis domini ſunt, cum nihil agant providendo ſibi ex memoria præteriti futurorum reſpectu. A.

(*c*) Vis animi judicatrix. H.

(*d*) Vis animi conſultrix. H.

(*e*) *Certe amari aliquid, niſi notum, non poteſt,* ait AUGUSTINUS L. X. de Trinit. c. 1. H.

(*f*) *Ea nimirum*, ut recte ait H. GROTIUS I. Annal. Belgic. *quæ corpore exercentur, mortis & cruciatuum metu, vi atque imperio obnoxia ſunt, verum animus, ut eſt liber & immortalis, ſi quid per ſe arripuit, non ferro nec igne, evinceris: quin ipſa invitant pericula, beatumque & glorioſum habetur, extra ſceleris conſcientiam crudelia atque inviſa perpeti; cujus rei documento ſunt & veterum Chriſtianorum res & hæc tempora.* H.

(α) Quæ confuſe nimis propoſita ſunt, clarius diſtinguenda. Mens enim quatenus ideas percipit, percipiendi facultas dicitur; quatenus eas diſcernit,

ſpondere ſpeciei ab intellectu apprehenſæ; non poteſt quis aliter de re judicare, quam prout ipſe eandem percepiſſe viſus eſt; neque ut ſecus faciat, ulla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & ſimplici mandato (*a*) ſapiens eſſe poteſt (*b*) Quia tamen obiter conſiderantem multa ſolent fugere, quæ curioſe rimantibus ultro ſeſe velut offerunt, & voluntas intellectum a contemplatione alicujus veritatis impedire poteſt, alia objecta objiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus judicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & ut huic idonea ſuppetat occaſio, illi proſpicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam pœnis ſancire poſſunt, ut quis ſollicite adhibeat illa media, quibus rerum obſcuritas diſpelli, earundemque genuina conditio repræſentari valet.

§. III. Porro cum intellectus velut facem præferat noſtris actionibus, eoque non recte prælucente, non poſſimus non in devia aberrare; pro certo ſtatuendum eſt, & in ipſa facultate apprehenſiva, & in judicio naturalem ineſſe rectitudinem, quæ, debita adhibita attentione, nos decipi circa res morales non patiatur; nec utrumque ita depravari, ut circa eaſdem non poſſimus non decipi. Sane ſpeculum male conformatum utique diſtortas imagines refert; & bilis linguæ ſuffuſa de ſaporibus recte judicare prohibet. Nec vitio nobis verti poſſet, quod male egerimus, ſi bonum & malum liquido diſcernere non datum; & non niſi per ſummam iniquitatem imputaveris errorem, quem exuiſſe nunquam licuit. Ergo niſi omnem actionum moralitatem velimus evertere, omnino tenendum eſt, intellectum hominis naturaliter eſſe rectum, & præmiſſa debita inquiſitione res objectas liquido, & prout in ſe ſunt, apprehendere. Quin nec judicium practicum, ſaltem circa generalia præcepta juris naturalis, ita poſſe depravari, ut quæ inde ſuſcipiuntur actiones pravæ, ipſi nequeant imputari, velut ex invincibili errore aut ignorantia profectæ. Conf. Rich. Cumberland de legibus naturæ c. 2. §. 10 Quo loco monemus, non eſſe nobis hic ſermonem, quid circa res a peculiari Dei revelatione pendentes intellectus jam noſter valeat citra ſingularem divinitus allubeſcentem gratiam; de quo alterius diſciplinæ eſt inquirere. Neque de eo ſumus ſolliciti, an quis circa veritates theoreticas, ſubtili mentis indagine inveſtigandas, per pravam informationem falſam opinionem ita poſſit imbibere, ut ea ſe exſolvere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus; prout illis opus eſt ad actiones legi naturæ rite attemperandas. Ubi arbitramur, nullum hominem ætate matura, & rationis compotem tam hebetem eſſe, quin comprehendere queat (*c*) ſaltem generalia juris naturalis præcepta, & quæ in vita communi frequentiſſimum uſum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & ſociali habeant convenientiam perſpicere. Et ut maxime quis per ſocordiam de uno atque altero præcepto nunquam cogitaverit, aut per præcipitantiam & temeritatem falſas de agendis opiniones conceperit, aut ex prava informatione, vel corrupto per vitioſam aſſuetudinem pravoſque affectus animo, veritatem & neceſſitatem eorundem in dubium revocaverit, aut contrarias legi naturali agendi regulas ſibi finxerit: iſtam tamen ignorantiam, aut errorem haudquidquam arbitramur invincibilem, quique adeo efficiat, ut inde ſuſceptæ actiones non poſſint imputari. Ita enim iſta ſunt expoſita, ita penitus naturæ inſita, ut nunquam euſque obbruteſcere poſſit homo, quin ad iſta adprehendenda, ac dijudicanda ſit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quædam ingenii vis, aut peculiaris rationis ſolertia, ſed ſufficiat qualecunque nativæ rationis lumen,

nit, Judicium, quatenus in id, quod eædem boni aut mali repræſentant, fertur, aut ab eo refugit, voluntas nuncupatur. Perperam ſiquidem voluntati judicium attribuiſſe videtur Auctor, cui miror cæteroquin Barbeyracum incautæ nimis adhæſiſſe.

(*a*) Cui ſcilicet deſit mandandi ratio.

(*b*) Ex his refelli poſſunt, qui in civitate religionem cujuſque arbitrio permittendam eſſe contendunt. Quam in ſententiam multa Patrum dicta leguntur. De quo alibi. H.

(*c*) Vere GROTIUS proleg. de Jur. B. & P. §. 39. *Principia ejus juris, ſi modo animum recte advertas, per ſe patent atque evidentia ſunt, ferme ad modum eorum, quæ ſenſibus externis percipimus, qui & ipſi, bene confirmatis ſentiendi inſtrumentis, & ſi cætera neceſſaria adſint, non fallunt.* Item: *Et in mathematicis quædam ſunt notitiæ primæ, aut primis proximæ: quædam demonſtrationes, quæ ſtatim & intelliguntur & aſſenſum obtinent; quædam veræ quidem, ſed non omnibus patentes.* L. II. c. 20. §. 43. H.

lumen; modo morbo mens non ſit oppreſſa. Quo facit illud Ciceronis Tuſc. Quæſt. L. III. c. 5. quando *ſtultitiam*, id eſt, *inconſtantiam ſanitate vacantem*, *tueri poſſe*, ait, *mediocritatem officiorum*, & *vitæ communem cultum*, *atque uſitatum*; *furorem autem eſſe mentis ad omnia cæcitatem*.

§. IV. Solet præterea judicium intellectus circa actiones morales, quatenus iſte cognitione legum eſt imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori conſcius, peculiari nomine vocari CONSCIENTIA. Quam prout actiones hominum antecedit, aut conſequitur; diſtinctionis cauſa, poſſumus vocare *antecedentem*, vel *conſequentem* (a) Hæc eſt judicium velut reflexum intellectus ſuper omiſſis aut commiſſis approbans bene, damnans ſecus facta; quod comes ſequitur tranquillitas, aut inquies animi, prout cuique iſta teſtimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de cæterorum hominum erga nos benevolentia, aut infenſo animo, ſperare jubet, Plinius Paneg. c. 74. *Alius fortaſſe alium, ipſum ſe nemo deceperit. Introſpiciat modo vitam, ſeque quid mereatur interroget.* (b) Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum ſit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Ubi tamen probe obſervandum, conſcientiæ nullo alio reſpectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum eſt imbuta (c) nam harum proprie eſt actiones humanas dirigere (α) Unde ſi quis judicio practico aut conſcientiæ peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quæ a lege non dependeat aut proveniat, quibuslibet hominum phantaſiis vim legum tribuit, & ſummam confuſionem negotiis humanis inducit. Et fatendum eſt, iſthunc vocabuli conſcientiæ ſenſum neque in divinis literis, neque apud veteres auctores Latinos, quantum mihi conſtar, occurrere, ſed a Scholaſticis primo introductum, ac nuperis ſeculis qui vocantur caſus conſcientiæ, invenros a callidis ſacerdotibus, flectendis ad ſuam libidinem hominum animis. (β) Imo ſi genuinum ejus vocabuli ſenſum attendamus, contra conſcientiam facere nihil aliud notat, quam ſcienrem & volentem quid patrare, quod malum eſſe noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patratur. Nobis tamen ab uſu proſcripto in bono ſenſu id vocabulum retinere placuit.

§. V. Conſcientia recte informata duplici ſe modo habet; vel enim liquido intelligit perſuaſionem, quam ſuper agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, ſeu cum legibus congruere, quæ norma ſunt actionum & conſcientiæ: vel perſuaſionem quidem ſuam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium revocet idoneas rationes videt, etſi eandem ad formam demonſtrationis deducere non norit, ſed topicis (d) fere argumentis adquieſcat. Illam vulgo ſolent vocare conſcientiam *rectam* (e) hanc *probabilem*. Circa conſcientiam rectam hæc traditur:

(a) De qua v. infra L. II. c. 3. §. 20. H.

(b) Et eſt dictamen rationis ſecundum legem in actu rerum. Vel, ut alii definiunt, eſt dictamen ex cognitis principiis ſingularem aliquam actionem, his illiſve circumſtantiis determinatam, præcipiens, vel prohibens, aut etiam ſuadens, vel diſſuadens. H.

(c) Legi enim obſequi non poſſumus, niſi ejus conſcii ſimus. Exercetur autem motus mentis, actiones legi per conſcientiam applicantis, mirabili plane celeritate, ex qua proclive eſt agnoſcere providentiam divinam, ſtudentem hominis rectitudini. Obſervantur hi motus in ſurdis & mutis quoque, qui deliquerunt, certiſſimo indicio, nimis impiam eſſe Tolandi ſententiam, qua is conſcientiam pro vano Sacerdotum terriculamento venditat. JUVENALIS Sat. XIII. v. 2.

——— *Prima eſt hæc ultio quod ſe,*
Judice, nemo nocens abſolvitur: improba quamvis,
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

(d) Seu *popularibus*.

(e) Imo hæc melius appellatur certa, quum & *probabilis* recta eſſe poſſit. At poteſt tamen eadem falſa eſſe, quia quum ratiocinando decipi poſſimus ſub ſpecie certitudinis, id multo magis fieri poteſt, ſub ſpecie probabilitatis.

(α) Non norma eſt actionum humanarum conſcientia; ſed normam applicat factis, & ſpeciebus obvenientibus. Norma enim eſſe debet recta, certa, & conſtans, alioquin ſuum perderet officium. Quis, quæſo, pro norma ratiocinationem aſſumeret, quæ erronea aliquando; aliquando tantum probabilis; aliquando dubia, quin ſæpius pravis cupiditatibus oppreſſa eſt.

(β) Sed quid auctoritatis ſibi vindicant hujuſmodi dicteria ab animo ſeditioſo exorta contra viros cæteroquin eximios, ac integritate præcellentes, quos etiam inter Scholaſticos adnumeramus? Iſtiuſmodi calumniis eo magis parcendum erat, quo generalem perſequitur dicendi ſtylum. Nonne inter Scholaſticos recenſentur Albertus Magnus, Thomas Aquinas, Joannes Duns Scotus, aliique, quos incorrupta morum innocentia, vitæque ſanctitas eximia ab improborum conviciorum labe vindicat? Scimus jam horum doctrinam a recentioribus cachinnari, quippe qui.

ditur regula: omnis actio ſpontanea, quæ fit contra eandem, & omnis omiſſio actionis, quam eadem neceſſariam dictitat, eſt peccatum; & quidem tanto gravius, quo liquidius officium ſuum homo intelligebat, cujus tranſgreſſio eo majorem animi malitiam arguit. Vid. Lucæ XII, 47. 48. Conſcientiam autem probabilem a recta differre arbitramur non quoad ipſam perſuaſionis veritatem, ſed quod eandem ad modum demonſtrationis adornatam ita artificio ſe deducere ignoret, adeoque rectitudinis ſuæ ita evidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, ut alii loquuntur, probabile in ſe, ſed tantum reſpectu noſtri intellectus. Et iſta ratione pleraque pars mortalium ſuas actiones regit. Paucis quippe vitæ humanæ officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perluſtraſſe datum eſt (*a*). Plurimos vitæ communis tenor, & docentium, extra fraudis ſuſpicionem poſitorum, auctoritas, & ipſa adſuetudo, & manifeſtus actionum decor aut uſus ita ſecuros reddit, ut in talium rationes curioſius inquirere ſupervacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendioſa quædam inſtrumenta opera ſua exegiſſe ſatis habet; artificioſa eorundem demonſtratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propoſitiones, quæ a primis principiis longius diſtant, quæque adeo operoſiore deductione indigent; qualem comprehendere eſt fere ſupra captum eorum, qui ſcientiis variis animum non habent ſubactum. Quo pacto tamen nihil præſidii accedit peſtilenti iſti probabilitati, quam recentiores Caſuiſtæ, & Jeſuitæ (*b*) potiſſimum comminiſcuntur, quæ ſeſe in ſolam auctoritatem unius Doctoris, etiam a rationibus deſtituti, & abs quo cæteri diſſentiunt, reſolvit. Quo figmento omnem doctrinam moralem ſubverti, conſcientiaſque hominum a libidine ſacerdotum, commodis ſuis velificantium, ſuſpendi (*c*) manifeſte oſtendit Lud. MONTALTIUS in Literis ad provincialem (Epiſtola V.) & ad eaſdem WENDROCKIUS, & Sam. Rachelius. Ubi illud inſuper obſervamus, male ab iſtis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut juris. In quæſtionibus equidem facti unius viri gravis auctoritas poteſt efficere aliquam probabilem præſumptionem, & probationem ſemiplenam. Sed in definiendo jure abſurdum plane, & temerarium fuerit, unius viri effato, rationibus non ſuffulto, & abs quo alii non minori auctoritate præditi in diverſa abeunt, tantum tribuere, ut illud pro norma agendorum tuto poſſit admitti.

§. VI. CÆTERUM ſolent vulgo nonnullæ regulæ pro informanda conſcientia probabili tradi; de quibus noſtra ſententia eſt, eas locum poſſe habere, quando inter ſe collidi videtur jus ſtrictum & æquitas; aut quando utraque pars eſt quidem extra obligationem legum, ita tamen, ut vel una propius ad honeſtum videatur accedere, vel una magis apta judicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proveniat, quam altera. Nam in iis, quæ lege aliqua proprie præcipiuntur aut vetantur, non datur ejuſmodi electio, ut uno rejecto alterum liceat ſuſcipere, (quippe cum leges definite quid vetent aut jubeant, non per plura ac diverſa velut æquipollentia ſibi ſatisfieri velint;) ſed in licitis duntaxat, quæque adeo extra leges ſunt poſita. Sunt autem regulæ iſtæ fere tales: I. In conſcientia probabili duabus ſententiis propoſitis, quarum cum neutra legi adverſetur, una firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet ſuſcipi poteſt. II. Duabus ſententiis propoſitis,

pe qui vel maximæ accenſeant laudi Luthero, Melanctono, aliiſque aberrantibus, a ſordibus, uti ajunt Scholaſticorum Eccleſiam perpurgaſſe. Utinam non inquinaſſent, immo everti ſſent ſanctiora dogmata, potius quam perpurgaſſent: eam ſiquidem præ ſe tulerunt vivendi licentiam, ac docendi libertatem, quam ipſis veſanæ, ac ſeditioſæ libidines conſuluere. A.

(*a*) *Unaquæque gens hoc legem naturæ putat, quod didicit*, ait HIERONYMUS II. adverſus Jovinianum. V. AUCTOR L. II. c. 3. §. 8. H.

(*b*) Inter quos exſtant Eſcobar, Tambourinus, Diana.

(*c*) Scripta alia abhinc in Gallia edita non recenſebo. Vere dixit, quiſquis dixit, *totam hanc Caſuiſtarum ſcientiam nihil aliud eſſe, quam artem cum Deo cavillandi*. H. †

(†) Iterum contra ſcolaſticos & Caſuiſtas extra rem excandeſcit Auctor, & cum eo quoque Commentatores ob doctrinam de probabilitate. Sed quid per hoc? Everteruntne ipſi morum diſciplinam, juſtitiam internam, Evangelicæ Legis auctoritatem, uti recentiores novatores, & qui ipſis adhærent, uſque adhuc auſi ſunt? Num quæ protulerunt, ab Eccleſiæ unitate diſcedunt? In re tanti momenti, quales habendi ſunt mores, auctoritatibus SS. PP. aſſerta munite, atque ſententias ſuas ſanctiſſimis Eccleſiæ clavibus ſubjectare, proterviæ quidem incapaces haudquaquam aſpernati ſunt.

ſitis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præfertur. III. In conſcientia probabili vir doctus eam ſententiam ſequi poteſt, quæ ſibi probabiliſſima videtur (*a*) etſi aliis forte talis non videatur; niſi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod a communi opinione abeat. IV. Indoctus tutiſſime ſequitur auctoritatem prudentiorum. V. Alterius imperio obnoxius recte poteſt juſſu ſuperiorum agere, quod illicitum certo non novit, etiamſi non ita probabile ſibi videatur (*a*) VI. In rebus parvi momenti, ſi utrinque ſint probabilia argumenta, utrumlibet poteſt eligi. VII. In rebus magni momenti, ſi utrinque ſe oſtendant argumenta probabilia, præferenda eſt pars tutior, ſeu ubi, ſi vel maxime a ſcopo ſit aberratum, non adeo grave provenire poteſt malum, quam ſi ex altera parte fuiſſet impactum (*b*).

§. VII. Porro etſi nobis hic maxime de bono & malo, juſtoque & injuſto agere ſit propoſitum, diſquiſitione de utili & inutili (*c*) ad aliam diſciplinam rejecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus reſpicere debeat. Præſertim cum ſuperiores hiſce fere nitantur, & in dirigendis noſtris actionibus non minima ſoleat haberi ratio utilitatis: juxta illud *Apoſtoli* 1. Corinth. VI. 12. *omnia mihi licent*, nempe de quibus ibi egerat (*d*), *ſed non omnia expediunt*. Et in muneribus civilibus ſæpe negotia injuncta alicujus prudentiæ & dexteritati committuntur; ubi ſane male egiſſe cenſetur, qui per imprudentiam aut ſocordiam, quod minus utile erat, ſuſcepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia inſtitui ſolent, ad quæ neceſſitate aut obligatione determinata non adſtringimur, (neceſſitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata ſolam executionem agenti relinquit;) id fundamenti loco ſupponitur, ne quid ſuſcipiatur, ex quo moralí æſtimatione, (id eſt in quantum humana providentia inter incertam caſuum, & futuri obſcuritatem penetrare poteſt,) plus mali quam boni, aut etiam tantundem mali atque boni, videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo eſt. Tantum enim de cujuſque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoque exuit rationem boni, ſi æquale fuerit malum. Infauſtum cenſetur prædium, cujus reditus impenſas non ſuperant. Cato de Re ruſtica L. I. c. 1. *Ager quamvis quæſtuoſus ſi ſumtuoſus ſit, non multum ſupereſt*. Suſcipiuntur quippe ejuſmodi res, de quibus jam loquimur, eo fine, ut emolumenti quid inde nobis adquiratur. Xenophon rerum Græc. L. VI. (p. 346. Edition. Steph. cap. 3. §. 6. Edit. Oxon.) *Non illos laudandos cenſeo, qui in certaminibus ſæpius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, ut non antea deſiſtant, quam victi laborem demum amittant. Neque alea luſores, qui cum ſemel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum jam antea partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Quæ & nos conſiderare decet, neque unquam eo certaminis deſcendere, ubi aut omnia vincere, aut cuncta perdere neceſſum ſit*. Lucanus L. I. verſ. 282.

Par labor atque metus pretio majore petuntur.

Huc etiam poteſt facere illud Isocratis Archidamo, (p. 212. Ed. Pariſ. 1621.) *Propoſitis duabus rebus bonis, quarum altera evidens eſt, altera obſcura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controverſam velle amplecti* (*e*)? Ex quibus iſta deducit conſectaria Grotius L. II. c. 24. §. 5. *Si res, de qua agitur, æqualem, morali æſtimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum*, id eſt, ſi æque facile damnum quam

(*a*) Cui regulæ in primis locus eſt in ſubitaneis, vitæ humanæ caſibus, in quibus neceſſitate adigimur ad conſilium e veſtigio capiendum.

(*b*) Sic ſi da rei alicujus forte quæratur, præſtat dimittere ſontem, quam punire innocentem. GROTIUS de J. B. & P. L. II. c. 23. §. 5. n. 2. quod jam Trajanus imperator monuit in *L. 5. D. de pœnis*, *Sed nec de ſuſpicionibus*, inquit Ulpianus *debere aliquem damnari D. Trajanus Aſſidio Severo reſcripſit: Satius enim eſſe impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare*. Similiter ſi paria pro bello & pace ſuffragia lata ſint, calculum noſtrum paci adjici, intereſt, quia bellum tot malis obnoxium eſt.

(*c*) Pro *Nexio*.

(*d*) Varba Apoſtoli ad inſequentia potius, quam ad præcedentia referenda ſunt, ut appareat ex totius contextus inſpectione, cujus mamorabilem intarpretationem videſis apud BOCHARTUM Tom. I. pag. 1025.

(*e*) Cujus tamen regulæ videntur ſubtilius alaboratæ eſſa, quam ut in humanis negotiis locum invenira queant. V. BUCTOR L. I. c. 2. §. 4. Adda BOXHORNIUM Diſquiſit. politic. caſ. 37. H.

(*a*) Falſa omnino hæc regula eſt, & de ea alibi, præcipue vero l. VIII. c. 1. §. 6. dicemus.

quam lucrum ex ea provenire poſſit : *Ita demum eſt eligenda, ſi bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali*, id eſt, ſi lucrum longe majus futurum eſt, ubi res bene ceſſerit, quam damnum, ubi ſecus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, ſi centum ſis lucraturus, ubi ſors faverit. Conf. Epicteti Enchirid. c. 35. 36. *II. Si videatur eſſe æquale bonum & malum, quod a re, de qua quæritur, poſſit procedere, ita demum ea res eligenda eſt, ſi efficacia ad bonum, quam ad malum major ſit*, id eſt, ſi facilius ſit lucrum inde, quam damnum provenire. Facere huc poteſt illud Arnobii L. II. (p. 44. Ed. Lugd. B. 1651.) *Cum hæc ſit conditio futurorum, ut teneri & comprehendi nullius poſſint anticipationis attactu, nonne purior ratio eſt, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas ſpes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil eſt, ſi quod dicitur imminere, caſſum fiat & vacuum: in hoc damnum eſt maximum, ſi cum tempus advenerit, aperiatur non fuiſſe mendacium* (*a*). Adde Penſées de M. Pascal. cap. VII. *III. Si videatur & bonum & malum eſſe inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda eſt, ſi efficacia ad bonum major ſit collata efficaciæ ad malum, quam ipſum malum eſt collatum bono*, id eſt, ſi exceſſus mali minor ſit, quam facilitas, qua bonum provenire poteſt; *aut ſi bonum ſit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata* (efficaciæ (*b*)) *ad bonum*, id eſt, ſi efficacia, qua malum præ bono provenire poteſt, minor ſit, quam exceſſus boni præ malo. IV. Ubi autem rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utrumque ſit inevidens, cauti eſt re abſtinere, ubi nulla neceſſitas urſerit.

§. VIII. Quodsi autem judicium intellectus anceps hæreat, & diſcernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum ſit aut omittendum, vocatur *Conſcientia dubia* (*c*). De hac iſthæc fertur regula: quamdiu judicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit (*d*), actio erit ſuſpendenda; adeoque qui agit, conſcientia velut in æquilibrio adhuc hærente, peccat. Nam talis, quantum in ſe, legem violavit. Perinde enim eſt, atque ſi diceret; mihi quidem non liquet, an hæc actio legi repugnet, nihilominus ſive repugnet, ſive non, eam ſuſcipiam. Cicero de Offic. L. I. c. 9. *Bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum ſit an iniquum. Æquitas enim lucet ipſa per ſe: dubitatio autem cogitationem ſignificat injuriæ*. Subjungit Grotius L. II. c. 23. §. 2. *hoc locum habere non poſſe*, ut nempe actione abſtineatur, *ubi alicui omnino alterutrum eſt faciendum, & de utroque an æquum ſit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum eſſe videtur. Semper enim, ubi electio evadi non poteſt, minus malum rationem induit boni* (*e*). Ubi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in

(*a*) Locus hic Arnobii non ad ſecundam, ſed ad primam regulam Grotii pertinet, quod confeſtim apparebit, utriuſque verba inter ſe conferentibus.

(*b*) Hanc vocem Grotio reſtituit Cl. BARBAYRACUS in editione Amſtelædamenſi anni 1720. p. 630. n. 3. in fine.

(*c*) THOMASIUS Inſtitut. Juriſpr. Div. L. I. c. 1. §. 59. contendit, non dari conſcientiam dubiam, quia dubitatio non ſit animi judicium, ſed tantum judicii ſuſpenſio. Rejicitur hæc ſententia a TITIO Obſervat. XVIII. ad Auctoris noſtri libellum de officio hominis & Civ. quia & cogitatio ſit, nec judicium abſciſſe deciſionem requirat, ſed indoli ejus ſufficiat, ſi deliberetur. Quibus conſequens eſſe putat, ut conſcientiam dubiam adeſſe dicamus, ſi quis moralitate licet actus nondum intellecta, executionem ejus decernat. Qua in lite Titius de eo, quod ſit, Thomaſius contra de eo diſſerit, quod fieri laudabiliter debet. Itaque in his quidem nulla inter eos contradictio eſt. Præferenda tamen Thomaſii ſententia, quoniam utique ſuſpendendus eſt actus, de cujus juſtitia dubitamus, donec res ad liquidum deducta ſit, nec caret proterviæ nota, qui tam præcipitanter agit, ut de exploranda voluntate divina antea laborare ſupervacuum ducat. Jam dudum id CICERONI obſervatum fuit, qui de Officiis L. I. c. 9. *Quo circa bene præcipiunt*, inquit, *qui vetant quicquam agere, quod dubites æquum ſit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipſa per ſe, dubitatio cogitationem ſignificat, injuriæ*. Id eſt, qui dubitat de juſtitia actionis, & nihilominus agit, eo ipſo animum prodit agendi præter jus. Quod & Paulo Apoſtolo viſum. Rom. XIV, 23. *Qui ambigit*, inquit, *ſi ederit, condemnatus eſt, quia non edit ex fide*.

(*d*) ARISTOTELES Metaph. I. Ἧι γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus enim dubitat, eatenus ſimile quiddam ligatis patitur; utroque enim modo impoſſibile eſt ad ulteriora procedere*. H.

(*e*) V. AUCTOR infra L. III. c. 7. §. 5. circa finem. Addendum quoque hic: illum, qui contemplative dubitat (ſeu qui dubium habet, quod tantum in intellectu hæret, & non ſimul voluntatem in utramque partem trahit) poſſe activo judicio aliquando non dubitare; quoniam credere po-

re in malis damnoſis, ac non moralibus; ubi ſane lucri inſtar eſt, minori damno majus potuiſſe declinare. Quando autem idem adplicatur ad mala moralia, dextra opus eſt interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum eſt eligendum. Contingit tamen frequenter, ut duæ leges affirmativæ, aut altera affirmativa, altera negativa videantur inter ſe velut collidi, ſic ut utrique eodem tempore nequeat ſatisfieri. Hic ſimpliciores quidem putant, comparationem fieri inter duo mala ſeu peccata omiſſionis, illudque ſuſcipiendum, quod omiſiſſe majus peccatum videtur. Revera tamen hic non ex duobus peccatis eligitur minus; ſed quod extra ejuſmodi colliſionem peccatum erat, id peccatum eſſe deſinit, ubi validioris legis implendæ neceſſitas incumbit. Sic verbi gratia ubi colliſio fit inter præceptum affirmativum, *da eleemoſynam*, & negativum, *ne furtum facias*; ſine dubio non eſt furandum, ut eleemoſynæ ſuppetat materia; juxta illa Apoſtoli; *non ſunt facienda mala, ut eveniant bona*. In hoc tamen caſu non dare eleemoſynam peccatum proprie non eſt; quia præcepta affirmativa vim obligandi non exerunt, ubi agendi materia deficit. Sic ubi colliſio fit inter duo præcepta affirmativa, verbi gratia, pare Deo, & pare magiſtratui, ſine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam ſententiam etiam expreſſit Socrates (*a*) apud *Platonem* in Apologia (pag.23. Edit. Francoſ. Ficini): Ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ· πείσομαι δὲ τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. *O viri Athenienſes, diligo vos equidem, atque amo, Deo tamen parere malo, quam vobis.*) non quia ex duobus malis minus eſt eligendum, ſed quia malum non eſt, magiſtratui non obedire, ubi id citra violationem obſequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando utrique ſimul nequit ſatisfieri.

§. IX. Cum dubia conſcientia cognationem habet *ſcrupuloſa*, quam vocant, quando anxia formido judicium intellectus comitatur, ne forte id ipſum malum ſit, quod bonum aliquis exiſtimaverit, & contra. Ejuſmodi ſcrupulus ubi probabilibus argumentis nititur, actio erit ſuſpendenda, donec eximatur rationibus, aut ſapientum auctoritate: qui autem ex molli quadam ſuperſtitione oritur, negligendus atque animo ejiciendus eſt. Add. Cartesius de Paſſion. art. 170. & 177. ubi contra *Fluctuationem animi*, & *Morſus conſcientiæ*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *Remedium* præſcribit, *aſſueſcere formandis judiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quæ ſeſe offerunt*. Sed addendum eſt; judicia illa eſſe formanda ex genuina & ſolida ſcientia morali, ſeu diſciplina iuris naturalis, ac religione Chriſtiana, a ſuperſtitioſis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortaſſe animus utcumque poteſt, ne morſus aut fluctuationes ſentiat; ſed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque a peccato liberat. Inde probari nequeunt, quæ dicto loco ſequuntur: *& cenſendo ſemper officium præſtari, cum ſit quod melius eſſe judicatur, etſi forte peſſime judicetur*. Atqui hoc non eſt morbum curare, ſed per anodynum male temperatum ſtuporem animo inducere.

§. X. Ubi circa actionem aliquam ſuſcipiendam aut omittendam deeſt cognitio intellectus (*b*), vocatur *Ignorantia*. Quæ, quantum ad inſtitutum noſtrum, dividitur vel reſpectu *influxus in actionem*, vel *reſpectu originis* (*c*) Priori reſpectu eſt duplex: alia enim eſt cauſa ejus, quod ignoranter fit, alia non (*d*). Illam poſſis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præſente actio fuiſſet impedita (*e*) Qualis erat in Abimelecho Gen. XX, 4. 5. qui ſi cognoviſſet, Saram Abrahami eſſe uxorem, haud-

quid-

taſt, in re dubia obſequendum ſuperiori. Quæ diſtinctio judicii duplicis quin in multis actionibus locum habeat, negari haud poſſe, concedit ipſa GROTIUS L. II. de J. B. & P. 26. §. 4. [At ubi dubitatur de juſtitia belli, id locum habere negat, de quo v. AUCTOR inf. a L. VIII. c. 1. §. 6. & 8. H.

(*a*) Niſi quod Dei nnmine Platoni DÆMON, ſiva genius Socratis venit. CLERICUS Art. Crit. T. I. p. p. 145. §. 46. edition. 2.

(*b*) JCtis, at a Logicis ignorantia pravæ negationis. H.

(*c*) Quam doctrinam recte TITIUS obſ. XXIV. nequa adæquatam, neque ſatis parſpicuam dicit. Quare ignorantiam cocinnius conſidarat 1. ratione *objecti ad negotium ſuum relati*, unda fit error efficax concomitans; 2. ratione *objecti in ſe ſpectati*, unde fit ignotantia juris & facti 3. rationa *conſenſus*, unde fit arror voluntarius & involuntarius.

(*d*) Clarius, illam diſplicentia, banc delectatione comitatam. H.

(*e*) Sive, ignorantia efficax eſt, qua quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ea co-

quidquam ad eam ducendam animum fuerat appliciturus. Hæc negat in intellectu eam cognitionem, quæ factum non impediiſſet, ita ut aliquis nihilominus id facturus fuiſſet, etiamſi cognoviſſet, quod ignoravit (*a*). Ut ſi quis improviſo hoſtem ſuum occiderit, quem nihilo ſecius occiſurus fuerat, etiamſi ſciviſſet, in eo iſtum loco verſari, in quem ipſe telum fortuito, & citra intentionem quenquam lædendi, contorquet. Quo pertinet dictum iſtius*, qui cum lapidem devolveret in caneu, aberrante eo in novercam impulit, eamque occidit, ait: Τ' αὐτόματον ἡμῶν κάλλιον βουλεύεται (*b*) *Fors melius conſilium cepit quam nos*. Iſthæc duo ita aliqui volunt diſcernere, ut quod ex priori ignorantiæ ſpecie proficiſcitur, dicatur ſimpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex poſteriori, *ab ignorante*. Etſi & in poſteriori caſu non niſi fortuitum homicidium proprie ſit admiſſum. Nam pravus ille affectus cum vitio quidem eſt coniunctus, ad cædem tamen nihil ſane contulit. Aſt reſpectu originis ignorantia dividitur in *voluntariam* & *involuntariam*. Illa quibuſdam etiam vocatur conſequens, & vincibilis; hæc antecedens, & invincibilis. Illa; (ſive ſit directe affectata, ſive per oſcitantiam & ſocordiam contracta,) eſt (*c*) cum quis ea ignorat, quæ ſcire poterat & debebat. Hæc eſt, cum quis ignorat circa certam rem, quæ nec ſcire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro invincibilis eſt vel talis *in ſe, ſed non in ſua cauſa*: vel *in ſe & in ſua cauſa ſimul*. Illa eſt, quando quis in ipſa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac diſpellere nequit; in culpa tamen eſt, quare in eam ignorantiam inciderit (*d*). Sic ſæpe, qui per ebrietatem peccat, plane neſcit, quid agat: eſt tamen in culpa, quare iſtud neſciat (*e*). Hæc eſt, quando quis non tantum ea ignorat, quæ ſcire ante actionem non potuit (*f*), ſed etiam in culpa non fuit, cur in iſta hærerer ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quæ habet ARISTOTELES Nic. II. c. 1. & ad eum locum *Euſtratius*. Ubi diſtinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Hic enim, etſi ebrius aut iratus ſæpe quid agant, ignorent; actionis tamen cauſa non eſt ignorantia, ſed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compeſcere penes hominem erat. Addit deinde, invitos dici non poſſe, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum, quam ignorantiam ipſe vocat in electione (*g*), & univerſalium. Nam iſta quilibet ſcire tenebatur (*h*). Sed ignorantiam, quæ circa particularia verſatur, actionem reddere invitam. Particularia illa ſunt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo inſtrumento, (cujus cauſa,) & quo modo. Hæc omnia ſimul ignorare nemo ſanus poteſt. Saltem enim quis intelliget ſeipſum agere. Sed circa ſingula reliqua ignorantia intervenire poteſt. In eo quod agitur, dicunt lapſos ſe eſſe, qui locuti ſunt, quod nolebant (*i*). Item ſi quis catapultam oſtendere amico volens, jaculum emiſit, amicumque vulneraverit. Circa quid, & in quo, (quæ idem ſunt,) ignorantia verſatur, ut ſi fi-

goitione privatus fuiſſet, qua exiſteote actionem non ſuſcepiſſet. Hæc ignorantia caret imputatione: talis eſt ejus, qui mandatom exequitur, ignorans maodantem deceſſiſſe §. 10. *Inſt. l.* 26. & 28. *D. Mandati*, cujus argumentum plerumque eſt poenitentia.

(*a*) Sive ignoraotia concomitans eſt, qua quis aliquid fecit, quod feciſſet, etſi ignorantia non laboraſſet. Cujus argomentum plerumque eſt facti adprobatio. Ob talem ignorantiam, ſi eſſentialis ſit, actio plerumque redhibitoria, ſi accideotalis, actio quanti minoris ſit, inſtituitur *l.* 1. §. 1. *l.* 37. *D. de Ædil. Ed.* Quæ ignorantia merito imputatur.

(*b*) Imo apud PLUTARCHUM de animi tranquilitate *p.* 467. C. T. II. Edit. WENCHEL. ita loquitur οὐδ' οὕτω κακῶς, ne ſic quidem male.

(*c*) Ubi quis, ut Tacitus loquitur, *ad culpam ignarus eſt*. H.

(*d*) V. infra c. 4. §. 8. H.

(*e*) Ioterdum tameo abſolvendus erit, ſi ejus ætatis vel conditionis ſit, ut vim vini neſciviſſe præſumi poſſit, qua ratione clericum, qui ebrius homicidium feeerit, criminis abſolvit WIESTNER *X. de homicid. art.* 6. quod admittendum eſt, ſi Clericus alias frugi fuerit & ſobrietatis ſtudioſus.

(*f*) V. g. ſi quis dolo alterius decipiatur, ut apud Plautom io milite glorioſo: *Nos facetis fabricis & doctis dolis glaucomam ob oculas objiciemus: eumque ita faciemus, ut, quod viderit, non viderit*. H.

(*g*) Id eſt, quando ignoramus, bonum ne & honeſtum utili & jucundo, an hoc bono & hoeeſto præferre debeamus.

(*h*) Veluti furtum non eſſe faciendum vel oon committendum adulterium, aut homicidium.

(*i*) Vel, quod ſilere ſa debere igoorabant. Hæc enim eſt ſententia Ariſtotelis, quam referre voluit Auctor. Et utitur Philoſophus exemplo Poetæ Æſchyli; qui, accuſatus, quod in Tragoediis ſuis Sacra Eleuſinia evulgaſſet, abſolutus eſt, quod ignoraſſet, evulgari ea non debere.

ſi filium hoſtem quis putet, & interficiat. Circa inſtrumentum; ut ſi quis haſtam mucronatam, quam credat obtuſam eſſe, in aliquem projiciat, atque ita imprudens interficiat. Cujus cauſa; ut ſi pharmacum alicui ſalutis cauſa exhibeamus, idque mortiferum eſſe ignoremus. Quo modo; ut ſi quis docendi cauſa leviter percutere volens, ictum vehementem inflixit (*a*). JCti quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia juris & facti. Verum iſti hanc non tam conſiderant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad jus aut actionem aliquam retinendam, aut adquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quæ circa utramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia juris ut plurimum cum aliqua negligentia culpabili ſit conjuncta (*b*), ignorantia facti non item; igitur æquitatem ferre, ut illa quidem noceat, hæc non obſit.

§. XI. Quando autem non ſolum cognitio veri deficit, ſed & ejus loco falſa perſuaſio animum occupavit, ſic ut hæc pro vera habeatur (*c*); in *errore* verſari animus humanus dicitur. Qui error itidem eſt vel vincibilis, vel invincibilis. Ille eſt, quem quis adhibita diligentia moraliter poſſibili, ſeu quam communis conditio rerum humanarum admittit, diſcutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter poſſibili diſcutere non valuit. Ubi obſervandum, licet admitteretur illa ſententia M. Antonini L. IX. c. 42. (Add. Arrianus ad Epictetum L. I. c. 28.) Πᾶς ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. *Quiſquis delinquit, a propoſito aberrat, & deceptus eſt:* tamen cum ille error non fuerit invincibilis, per eundem neque prave facta a numero peccatorum eximi, neque iiſdem promiſcue veniam indulgendam (*d*)

§. XII. Accurate autem obſervandum, quod diverſos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu ſuſcipere poteſt, & intermittere, ſeu quarum exercitium in ipſius arbitrio eſt relictum; & circa illas actiones, quæ lege aut juſſu ſuperioris illi ſunt præceptæ vel interdictæ. Circa prioris generis actiones error conſenſum intercipere intelligitur; adeoque ex illis non ſequuntur iſti effectus, qui alias ex actione, in quam conſenſeris, fluere apti ſunt; præſertim ubi iſte error non ex ſupina nimis incuria obrepſerit. Inde in pactis error circa rem, ejuſve qualitatem, cujus intuitu quis ad paciſcendum fuit motus, pactum reddit invalidum. Cenſetur enim hic aliquis conſenſiſſe non abſolute, ſed ſuppoſita præſentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni conſenſum ſuum ſuperſtruxit. Qua non apparente, conſenſus quoque nullus fuiſſe intelligitur. Qua de re infra ſuo loco pluribus agetur.

§. XIII. Ast vero aliter ſe res videtur habere circa actiones neceſſarias, ſeu a ſuperiore præceptas, aut vetitas. Ubi diſtinguendum eſt, utrum error verſetur circa theoriam, an vero circa praxin; ſeu utrum aliquis falſam habeat opinionem circa actionum neceſſitatem, putetque intermittendas eſſe, quæ faciendæ erant, & vice verſa; an vero in ipſo actionis exercitio error intercurrat, per quem ſecus quam par erat actio applicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma præſcripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino cenſeantur eſſe vincibiles. Qui enim alicujus actiones ad normam adſtringere vult, is utique voluntatem ſuam ſufficienter declarare debet, ut ab illo, quem obligare inſtituit, liquido cognoſci queat. Alias enim iniquiſſimæ exigitur obſequium legis ignotæ, aut cujus ſenſum genuinum eruere ſit ſupra captum eorum, quibus illa eſt lata. Ergo ſi quis in theoria erret, id eſt, ſi quis ſibi perſuaſerit, præceptum eſſe, quod eſt interdictum, & contra, cenſetur non adhibuiſſe debitam diligentiam; adeoque non poterit recuſare,

(*a*) Adde tempus & locum. Igoorare enim poſſumus tempus, quo aliquid agimus, Feſtum eſſe, ſacrum autem vel religioſum locum, in quo agentes conſiſtimus. Dantur etiam circumſtantiæ particulares, quarum ignorantia non minus ſine excuſatione eſt, quam illa principiorum generalium, veluti ſi aliquis a nobis occidatur telum jacientibus in loco publico; noviſſe enim debebamus locum publicum quotidie hominum frequentia obſideri.

(*b*) Maxime alieni, in hac enim tolerabilis error eſſe dicitur *in l. final. D. pro ſuo*. Illud adhuc addendum: Ignorantiam quamcunque; non impedire quo minus actio imputetur agenti, ſi quidem actio illa reſpiciat tertium, qui in culpa non fuit, ut erraret. *v. l.* 12. & 13. *D. de novation.* H.

(*c*) Quem JCti errorem, Logici *ignorantiam pravæ diſpoſitionis* vocant. H.

(*d*) Sine qua reſtrictione ſi accipiatur locus Antonini, peccato is philoſophico occaſionem præbere poſſit.

re, quo minus ipſi imputetur, quod ex tali errore fuit commiſſum. Id ipſum alias ſic effertur: Si conſcientia verſatur in errore vincibili circa rem malam (*a*) peccat homo tam ſi ſecundum, quam ſi contra eandem agit, id eſt, ſi perſuaſerit ſibi, actionem eſſe præceptam, quæ erat intermittenda, aut contra intermittendam, quæ erat præcepta, peccat, ſi illam ſuſceperit, & hanc intermiſerit. Nam talis actio aut intermiſſio revera diſcrepat a lege: & agens verum legis ſenſum cognoſcere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccaverit, ſi actionem revera interdictam, quam tamen ipſe præceptam credebat, omiſerit; & actionem revera præceptam, quam tamen interdictam putabat, ſuſceperit. Etſi enim nullus hic ſit actus exterior, qui legi repugnet; tamen quia iſte judicat, conſcientiam ſuam legi congruere; ideo ſaltem proæreſis iſta legi repugnans pro peccato ipſi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, ſaltem contra agentem. Unde apparet, ex judicio intellectus erroneo non poſſe procedere actiones, quæ pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falſo perſuaſum eſt, aliquid eſſe injuſtum, id tantiſper pro illicito haberi, quamdiu eam perſuaſionem non correxit. Adde *l.* 46. §. 8. *D. de furtis*.

§. XIV. Quodsi tamen error theoreticus verſetur circa rem in ſe indifferentem; id eſt, ſi perſuaſus quis fuerit, aliquid neceſſario eſſe faciendum aut omittendum, quod revera eſt indifferens; peccabit tantum, ſi contra fecerit, atque falſa opinio ſuggerit, ob pravitatem proæreſeos; non autem, ſi ſecundum errorem ſuum fecerit. Indifferentia enim ſunt extra legem, quæ non violatur, ſive quis iſta ſuſcipiat, ſive omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato anſam non præbet: Id tamen in aperto eſt, non poſſe ex ejuſmodi errore ſuſceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias ſequuntur actiones legibus præceptas. Sic ſi legiſlator præmium obſequentibus legum conſtituiſſet, id ſane ſibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret diſpoſitum, obſervavit.

§. XV. Ast in exercitio actionum a legibus præceptarum frequentius eſt, ut error interveniat; puta ſi objectum actionis legitimum fuerit ſubtractum, & pro eodem aliud ſubſtitutum. Item ſi circa tempus, & locum executionis præſcriptæ ſit erratum. Tales actiones (*b*), uti non conſequitur ille effectus, quem alias rectæ applicitæ actiones producunt; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, ſiquidem iſte non ex culpabili negligentia ſit contractus. Quod alii ſic efferunt: error interveniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitioſa. Seneca Herc. fur. (verſ. 1237. Ed. Gronov.)

Quis nomen unquam ſceleris errori addidit?

Sic cum alias obligatione libereris, ſi ſolvas illi, cui debes; ubi per errorem ſolveris, peccatum non admiſiſti; prior tamen obligatio non fuit ſublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconſulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia ſit abuſurus, de proba actione gloriari haudquidquam poterit; excuſabitur tamen a participatione flagitii, quaſi ipſe ei patrando quid contulerit. Verum ubi quis præciſe objectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit juſſus, vix effugere poterit, quo minus ipſi effectus actionis prave applicitæ imputentur, niſi errorem moraliter invincibilem demonſtraverit. Sic ſi ſervo tuo præceperis, ut certa te hora noctis excitet, non audietur iſte, ſi pulſus æris non recte abs ſe nu-

(*a*) Hinc peccant, qui in eos, quos Deos putant, irreverentes atque irreligioſi ſunt: nec minus peccant quod falſos Deos colunt, & honorem vero Deo debitum in alios transferunt. V. H. GROTIUS de J. B. & P. 20 §. 51. & in not. AUCTOR infra L. IV. c. 2. §. 4. H.

(*b*) Hoc non eſt perpetuum. Finge: Ducit quis ex errore uxorem, alteri jam nuptam, aut proximo ſanguine ſibi junctam. Hic nec adulterium nec inceſtus committitur, & liberi inde nati cenſentur legitimi; præſertim ſi uterque conjugum impedimentum ignoravit: nam hi non peccarunt, & liberis nihil imputari poteſt. Henricus ARONDELIUS apud Thuanum L. XIII. hiſtor. ad A. 1553. loquutus de Maria, poſtea Angliæ Regina, quæ ex matrimonio, ob inceſtum diſſoluto, nata fuerat: *Uti ſcitis, matrimonii bona fide contracti, etiamſi poſtea ut illicitum diſſolvatur, ea vis eſt, ut liberi ex eo ſuſcepti pro legitimis habeantur. Id voluit Henricus pater, & publicus regni Senatus decrevit.* Pertinent huc quæ fuſe dixi Commentat. de matrimonio putativo, §. 21. ſeq. H.

Digitized by Google

ſe numeratos dixerit: culpa tamen carebit, ſi caſu aliquo ipſum horologium aberraverit.

§. XVI. Sed et illud ſæpe contingit, ut in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab objecto, quod ſibi quis deſtinaverat, deviatur. Quo ipſo agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipſa gravior aut levior habebitur, prout objectum fuerit, in quod illa caſu inciderit. Sic qui inimicum ſuum telo petere deſtinaverat, ſi alium quempiam caſu percuſſerit (*a*), homicida nihilominus erit. Vid. *Lib.* 18. §. 3. *D. de Injuriis*. *L.*14. *D. ad L. Corneliam de ſicariis* & Grotius in ſparſ. florum ad h. l. Ipſa tamen cædes eo plus, aut minus atrocitatis habere judicabitur, quo præſtantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere ſternitur. Huc etiam pertinet caſus, quando quis præter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus lædere. Nam de hoc ex ipſo facto decernitur. Ubi autem in objectum licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, præterquamquod ex prava intentione agentis profluit. Sic ut error talis efficiat ne iſte actus proprie ejus vitii nomine venire poſſit, quod quis patrate intenderat. Inde ſaltem in foro humano non obtinebit illud Senecæ de Conſtantia ſapientis c. 7. *Si quis cum uxore ſua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamvis illa adultera non ſit*. Add. Idem de Beneficiis L. II. c. 19. & L. V. c. 13. in fine. Conferatur tam Libanius Declam. 35. p. 780. B. C. C. edit. Morelli.

(*a*) Quoniam ad homicidium ſufficit adeſſe animum occidendi in genere, & id in cujuſcunque perſona eſt illicitum. Ita ſæpius judicatum, v. Joann. a SANDE Deciſ. Friſic. L. V. tit. 9. def. 6. CARPZOV. ad Conſtit. Saxonic. Part. IV. Conſt. 6. Def. 1. 2. 3. 4. H.

C A P U T IV.

DE VOLUNTATE HOMINIS,

PROUT CONCURRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Voluntatis actus.*
II. *Libertas voluntatis.*
III. *Indifferentia voluntatis neceſſario aſſerenda.*
IV. *Voluntas quomodo in bonum feratur.*
V. *Voluntatem ſollicitant conſtitutiones certæ corporis.*
VI. *Item habitus.*
VII. *Et affectus.*
VIII. *Nec non ebrietas.*
IX. *Actiones mixtæ.*
X. *Invitum quid.*

Cum ſapientiſſimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipſius animæ (*a*) voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; ut objectis propoſitis, & cognitis ex principio intrinſeco citra neceſſitatem aliquam phyſicam ad illud ſe moveret, & eligere poſſet, quod ſibi tanquam maxime congruum arrideret; & contra ab illis ſe averteret, quæ ſibi non convenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates ſeſe circa actiones humanas concipitur exſerere, per quarum unam intelligitur agere *ſponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, ut ita loquar, attribuunt certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui eliciti, alii exteriores, qui imperati ſueverunt vocari. Actus eliciti ſunt, qui a voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut volitio, intentio, fruitio: cæteri circa media, ut conſenſus, electio, & uſus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipſa ſimpliciter fertur in finem, non habito reſpectu, an ille præſens ſit, an abſens; ſeu quo ſimplici-

(*a*) Quæ ſecundum ARISTOTELEM I. Rhetor. 10. eſt *μετὰ λόγου ὄρεξις ἀγαθοῦ*, *appetitio boni cum ratione conjuncta*. *H.*

Digitized by Google

plicitèr ipſi probatur finis. Alii vocant voluntatem ſimplicis adprobationis, qua aliqua res cum alicujus natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen ut ad illam producendam, aut conſequendam actu nondum ſeſe efficaciter moverit. Intentio ſeu proæreſis eſt deſiderium efficax finem obtinendi; ſeu eſt actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem abſentem, eumque actu producere aut conſequi nititur. Hæc cum ſit conjuncta cum conatu, & ſpe finem adſequendi, facile colligitur, qualia ſunt illa, circa quæ occupatur. Nempe, uti Aristoteles dicit ad Nicom. III. c.4. Ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι. *Omnino in iis electio eſſe videtur, quæ in noſtra poteſtate ſita ſunt.* Προαιρεῖται τις, ὅσα οἴεται ἂν γίνεσθαι δι' αὐτοῦ. *Eligit quis illa duntaxat, quæ* (a ſeipſo) *fieri poſſe exiſtimaverit.* Inde προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων. *Electio minime eſt eorum, quæ fieri non poſſunt.* Idem Nicom. VI. cap. 2. Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς, οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι. διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων, Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ Θεὸς στερίσκεται, Ἀγένητα ποιεῖν ὅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα. *Nihil eſt eligibile quod factum eſt: non enim conſultat quis de eo quod factum eſt, ſed de eo quod futurum eſt, eſſeque aliter poteſt: quod autem factum eſt, quin factum ſit, fieri nullo modo poteſt. Idcirco recte Agatho inquit: Re namque ſola hac ipſe privatur Deus, ut facta minime infecta poſſit reddere.* Eſt quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας, *cum ratione, & cogitatione.* Cæterum intentionis etſi plures dantur gradus ratione vehementiæ, tamen in uſu vitæ civilis illa fere dividitur tantum in plenam & ſemiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius ſufficienter expenſa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, ubi ſufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine eſt concuſſa. Fruitio eſt quies ſeu delectatio voluntatis in fine jam obtento, & præſente. Cui opponitur pœnitentia, quæ eſt averſatio, ut plurimum cum pudore & dolore conjuncta, ejus, quod antea a nobis fuit deſtinatum, aut effectum. Conſenſus dicitur ſimplex adprobatio mediorum, quatenus utilia judicantur ad finem: quæ media, ubi in noſtra poteſtate ſunt ſita, electio ad finem obtinendum deſtinat (a), & ad uſus adplicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, executioni dantur.

§. II. Libertatem vocant facultatem voluntatis, qua poſitis omnibus ad agendum requiſitis, ex pluribus objectis propoſitis unum vel aliqua poteſt eligere, reliqua rejicere; aut uno duntaxat propoſito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Requiſita ad agendum alias (a) vocabulo occaſionis comprehendi ſolent, a quibus ultima agentis determinatio tanquam ſeparatum quid concipitur; quippe qua ad cætera requiſita accedente, actio utique ſequitur. Sic ut iſta requiſita contradiſtinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi libertatem ſpecificationis, ſeu contrarietatis; facultatem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem verſantem, libertatem contradictionis ſeu exercitii appellant. Intelligitur autem ſpontaneitati ſuperaddere libertas tum indifferentiam ſuorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum ſuorum, nempe τὸ velle & nolle, non neceſſario eliciat; ſed circa objectum propoſitum particulare (nam in univerſum non poteſt non in bonum quid tale ferri, & malum qua tale averſari,) utrumlibet elicere poſſit, etſi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinſeco impulſu alterutrum actuum ſuorum, velle aut nolle, hic & nunc eliciat. Eſt tamen & hoc addendum, etſi ut alicui res quæpiam appetenda vel fugienda videatur, id a voluntate non dependeat, ſed ab objecti conditione, prout id boni vel mali faciem repræſentat; tamen iſta appetitio & averſio, quæ objecti velut faciem ſequitur, non eſt adeo efficax, quin voluntati adhuc ſuperſit libertas ad actum externum circa id objectum ſeſe determinandi; præſertim cum unius mali facies tantiſper velut adpetibilis reddi poſſit, ad latus poſito alio malo. Inde ad elidendum dogma Hobbesii de homine c. XI. §. 2. quaſi appetitio & averſio neceſſario ſequatur præconceptum jucun-

(a) Etiam negative: nam & tum eligimus, cum non eligimus, v. infra c. 5. §. 2. H.

(c) V. infra c. 5. §. 5. H.

jucunditatis & moleſtiæ, ex ipſis objectis adfuturæ, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio ſimplicis adprobationis ab efficaci ſeu proæreſi eſt diſtinguenda: quarum hæc non ita neceſſario ab objectis particularibus dependet. In ſequentibus verbis inanem adhibet ſubtilitatem, dum tradit: *Quando dicimus liberum alicui eſſe arbitrium hoc vel illud faciendi, ſemper intelligendum eſſe cum appoſita conditione hac*, ſi voluerit. *Nam ut quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, utrum velit nec ne, abſurde dicitur*. Nemo quippe eſt tam ſtupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et ſtultum eſt, id ipſum, quod propoſitio aſſerit, eidem tanquam conditionem velle adjicere. Homo libere poteſt velle aliquid facere, ſi velit, eſt perinde ac ſi dicerem: Petrus currit, ſi currit. Quis hanc adjectionem conditionem vocaverit? Apparet quoque ex dictis, quid ſentiendum ſit de traditis ab Antonio LE GRAND Inſtit. Philoſ. Carteſ. part. 7. art. 5. Quaſi non poſſit non homo appetere, quod clare & diſtincte tanquam bonum percipit, & vice verſa: quodque adeo homo peccet, quia malum non clare & diſtincte percipit.

§. III. CÆTERUM primaria voluntatis affectio, & quæ immediate ex ipſius natura emanare videtur, eſt quod intrinſece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non ſit adſtricta, quod tantiſper *indifferentiam* vocabimus, & quod iſthæc intrinſeca ipſius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmius eſt tenendum, quod, iſta ſublata, actionum humanarum moralitas funditus ſimul tollatur. ARRIANUS in Epicteto, L. I. c. 17. *Quis appetitionem vincere poſſit? Alia appetitio. Quis deſiderium & averſationem? Aliud deſiderium, & alia averſatio. Qui mihi mortis metum objicit, cogit me, inquit. Non id quod objicitur; ſed illud quod præſtare tibi videtur, aliquid iſtiuſmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coegit opinio, hoc eſt, voluntatem voluntas*. IDEM L. I. cap. 29. Προαίρεσιν οὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. *Voluntatem nihil vincere poteſt, niſi ipſa ſeſe*. Add. SIMPLICIUS ad Epicteti c. 1. p. m. 22. Atque hoc revera facere cenſendi ſunt, qui neſcio quam prædeterminationem phyſicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipſe buidem motus in ſe, ut conſideratur tanquam ens phyſicum, a cauſa prima ita ſit determinatus, ut non poſſit non eo quo determinatus eſt, modo fieri, cui deinde a cauſa ſecunda moralitas accedat. Neque minus illi, qui ex præſcientia divina abſolutam actionibus humanis accedere neceſſitatem volunt. Quæ licet falli nequeat, tamen quod ideo non ſtatim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi poteſt, ſi vel vocabulum præſcientiæ, uti alia, quæ a rebus humanis petita Deo adplicantur, ab imperfectione, quam innuit, depuremus; (quippe cum in Deo nulla ſit temporum ſucceſſio;) vel dicamus, concurſum divinum ita cauſas ſecundas comitari, ut hiſce relinquatur agere illo modo, quem Deus ipſis aſſignavit; adeoque ut ne circa actiones morales ex claſſe cauſarum principalium inter cauſas mere inſtrumentales detrudantur. Add. LUCIAN. Minoe, (T. I. pag. 322.) & Jove confutato (T. I. pag. 117. & ſeqq. Edit. Amſtel.) Ant. LE GRAND Inſt. Phil. Cart. Part. VIII. c. 17. & 18. Quantopere autem Reipublicæ noxia ſint ejuſmodi dogmata, bene monet GROTIUS opuſculo de dogmat. Reipublicæ noxiis. *Liberum arbitrium ſi qui plane tollunt, evadere vix poſſunt, quin Deum omnium ſcelerum cauſam faciant, quod in Republica minime eſſe tolerandum dixit* PLATO de Republica L. II. (pag. 605. Ed. Wechel. Ficini & pag. 379. C. T. II. Edit. H. Steph.) Τῶν κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν θεόν. *Malorum quamlibet aliam præter Deum cauſam quærere decet*. *Nec temere* SUETONIUS (in vita Tib.) cap. 69. *Tiberium ideo ait religionum fuiſſe contemtorem, quod omnia fato agi crederet, aſſentiente ad Timæum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, eſſe genera: primum eorum, qui Deo curam eſſe rerum & actionum humanarum non agnoſcunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quæ neceſſitatem animis imprimat agendi quæcunque aguntur, nulla relicta homini libertate*. SALLUSTIUS Philoſophus de diis & mundo c. 9. Τὸ δὲ ἀδικίας τε, καὶ ἀσελγείας εἰς τὴν Εἱμαρμένην διδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ Θεοὺς ποιεῖν ἐστι κακούς. *Injuſtitias, & per laſciviam ac petulantiam commiſſa ſcelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam ac ſceleſtos efficiet*. Apud PLAUTUM Aulular. (Act. IV. Sc. X. v. 12. 13.) cum unus diceret:

Deos credo voluiſſe, nam ni vollent,
non fiet ſcio:

Lepide regerit alter: Ev.

At

At ego Deos credo voluiſſe, ut apud te me in nervo enicem. (*a*).

§. IV. Sed ut iſta voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura *Boni* in genere quædam monenda ſunt. Et quidem licet bonum a quibuſdam Philoſophis etiam abſolute conſideretur, ſic ut omne ens, quod revera exſiſtit, bonum eſſe feratur; nos tamen, non attenta hac ſignificatione, cujus nullum uſum perſpicimus, bonum hactenus tantum conſideramus, prout idem reſpectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui vel pro aliquo eſſe intelligitur. Quo intuitu natura boni conſiſtere videtur in aptitudine illa, qua res quæpiam alteri prodeſſe, eandem conſervare, aut perficere idonea eſt. Et quia hæcce aptitudo ab ipſa rerum natura, & nativa aut per induſtriam adaptata habilitate dependet; ideo iſthoc *bonum*, quod *naturale* poſſumus vocare, firmum eſt, atque uniforme, & nequaquam ab erroneis aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum appetitum hominis ultroneum non excitat niſi cognitum, ſaltem ſub confuſa notione; & vera cognitio velut ſenſualis (*b*) ſatis craſſe rerum genuinam indolem, & quæ inde provenire apta ſunt repræſentet, ipſi quoque intellectui ſæpe errores obrepant, ſenſuumque atque affectuum impetus velut obſtrepant; inde fit, ut aliqui notionem boni falſo alicui rei imponant, unde oritur bonum, quod vocant *imaginarium*. Et de cætero ſinguli homines quamlibet rem, quantum in ea ſui commodi, ſuæque conſervationis & perfectionis rationem contineri intelligunt, eandem etiam appetunt amantque; ac vice verſa prout malum concipiunt, ita & illud averſantur. Uti tamen ad rationem boni, ejuſque vim eliciendi appetitum non præciſe requiritur, ut illud conſideretur tanquam ſoli appetenti bonum, & prout abſtrahit a commodo aliorum, præſertim cum ob ſocialitatem & conjunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare poſſit: ita inter omnes homines ſatis concors eſt conſenſus circa generalem boni naturam, ejuſque partes & ſpecies præcipuas, ut propter diſſenſum circa particularia quædam haudquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcuſſa & uniformis boni notio, vel illa unice in libertate naturali abs cujuſvis, in civitate a ſummi imperantis opinione dependere, eaque ſola metienda tradi debeat. Add. Richardus Cumberland de Leg. nat. c. 3. ubi quos Hobbes circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *morali*, quod in actionibus humanis cernitur, infra ſuo loco agitur. His ita præmiſſis, manifeſtum eſt, hanc eſſe voluntatis naturam, ut bonum in genere ſemper appetat, malum in genere ſemper averſetur. Nam contradictionem non obſcure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi judicas. Atque in iſthac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia poteſt, quaſi perinde voluntas bonum, atque malum appetat appetitu ſimplicis approbationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiæ ſuæ vires exerit voluntas ſingulorum hominum, peculiaribus momentis in diverſa proclivium. Idque hanc ob cauſam, quod tantum non omnia bona & mala hominibus haudquidquam appareant velut pura, & ſimplicia, ſed invicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat ſingulis hominibus ad peculiaria quædam ſingularis inclinatio, neque omnibus ſolida & duratura a fucatis & momentaneis liceat diſcernere (*c*); inde infinita fere in voluntatibus ac ſtudiis hominum ſolet oriri varietas, & omnes ſuum ſibi bonum, ſed diverſa via quæſitum eunt. Imo & multi, quæ ſibi bona ſunt, ignorant, eoque non appetunt; multi præ apparente facie mali, bonum adjunctum non æſtimant,

(*a*) Bene quoque ARISTOTELES III. Nicomach. 5. *Quas res agere in nobis ſitum eſt, eaſdem non agere non poſſumus: & quas non agere in nobis ſitum eſt earundem quoque agendarum poteſtas noſtra eſt. Itaque ſi quid agere quod honeſtum ſit, in nobis ſitum eſt, non agere quoque, quod non agi turpe ſit, in nobis erit ſitum.* Mox cum dixiſſet, quod dicitur: *Sponte improbus nemo, nec invitus beatus nullus eſt*, partim verum, partim falſum videri; addit: *Nam invitus beatus eſt nemo. Vitioſitas autem ſponte noſtra contrahitur. Alioquin negandum erit, hominem eſſe principium ac parentem actionum quemadmodum & liberorum.* Conf. AUCTOR infra c. 5. §. 3. & L. II. c. 4. §. 4. H. GROTIUM L. IV. de Ver. Relig. Chriſtian. §. 11. ubi in not. inſignia Juſtini, Tatiani, & alia loca profert. H.

(*b*) Qua ſola, ut plurimum homines gaudent.

(*c*) V. infra L. II. c. 1. §. 7. H.

mant, eoque rejiciunt, quod appetendum erat; & contra appetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. c. 6. Ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τ' ἀγαθόν. ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον. *Numquid dicendum, ſimpliciter quidem ac revera voluntati appetibile eſſe id, quod eſt bonum: unicuique vero id, quod videtur unicuique* (*a*). Poſſis huc applicare illud GUNTHERI Ligurino L. III. (v. 289. & ſeqq.)

—— Tantum falſa loquendo,
Fallere nemo poteſt: veri ſub imagine falſum
Influit, & furtim deceptas occupat aures.

Sic igitur circa quamlibet ſere rem & actionem ſeſe offerunt ſimul ſpecies bonorum & malorum, verorum aut apparentium, quæ poſtquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram ſe partem voluntas intrinſece determinat. Et quæ hoc modo ſuſcipitur actio, ſpontanea dicitur, de qua ARISTOTELES Nic. III. c. 13. Τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. *Spontaneum illud videbitur, cujus principium eſt in eo qui agit, particularia cognoſcente, in quibus actio conſiſtit.* Ad quem locum EUSTRATIUS: *Utræque hæ particulæ ad ſpontaneum conſtituendum neceſſariæ ſunt, ut ſcilicet & principium ſit in agente, & agens particularia cognoſcat. Nam & qui ex ignoratione agit, in ſe agendi habet principium; & qui particularia cognoſcit, agere violentia inductus poteſt.*

§. V. ENIMVERO non ſemper contingit, ut velut in æquilibrio poſitus animus citra ullum accedens momentum ſeſe ad agendum vel non agendum applicet (*b*). Quin ſæpenumero per varias cauſas verſus unam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita graviter incumbit, ut illius vires non amplius locum invenire cenſeantur. Quemadmodum non ſemper ſecundo vento pelagus decurrit navita; ſed aliquando tranſverſa licet frementibus Zephyris clavum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excuſſus procellarum libidini navem committere cogitur. Inter illa igitur, quæ voluntatem hominis verſus alterutram partem vergere faciunt, ſunt peculiares ingeniorum diſpoſitiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur, quales tam in integris nationibus, quam in ſingulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur cœli nos ambientis, ſolique genius, (LUCANUS L. VIII. verſ. 365.

Emollit gentes clementia cœli.

HERODOTUS Calliope (circa fin.): *Natura comparatum eſt, ut e mollibus regionibus molles viri exſiſtant, neque ex eadem terra admirandæ fruges, & egregii bello viri gignantur.* Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 42.) (*c*) humorum in corporibus temperatura, ex ipſo ſemine, ætate, victu, valetudine, ſtudiorum ratione, aliiſque cauſis proveniens, conformatio organorum, queis animus ad functiones ſuas obeundas utitur, & ſimilia. Add. HOBBES de Homine c. 13. & BACO de Verulamio de augment. ſcient. L. IV. c. 1. (*d*) Circa quæ omnia id tenendum, nulli harum tantam eſſe vim, ut voluntas nullo modo poſſit in diverſam partem pertendere, in quantum iſtæ ſpectant ad actionem aliquam moralem producendam. HORATIUS II. Sat. 8. (verſ. 39. 40.)

Nemo adeo ferus eſt, ut non miteſcere poſſit.
Si modo culturæ patientem commodet aurem.

Socrates apud XENOPHONTEM Apopnem. L. I. (p. 416. Ed. Steph. Cap. II. §. 23. Ed. Oxon.) Πάντα μὲν οὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι (*e*). *Mihi quidem videtur omnia bona atque honeſta homines exercitatione conſequi poſſe.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis conſtitutione orti, quo minus exſiſtant, aut aliqua in actum erumpant,

(*a*) M. ANTONINUS ad ſe ipſum L. VI. §. 27. Πῶς οὐχ' ὠμόν ἐστι μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἀνθρώποις ὁρμᾶν ἐπὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῖς οἰκεῖα καὶ συμφέροντα. *Nonne, durum eſt, hominibus non permittere, ut ad ea convertantur, quæ ipſis utilia & ſalutaria videantur.*

(*b*) Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 10. *Quæcunque homines agunt, ob unam e ſeptem cauſſis agant neceſſe eſt: fortunam, vim, naturam, conſuetudinem, rationem, iram, cupiditatem.* H.

(*c*) SENECA L. II. de ira c. 18. 19. 20. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 19. vocat *concretionem corporis in animum tranſeuntem.* H.

(*d*) Vide de influxu aſtrorum in religionem hominis H. GROTIUM L. IV. de Ver. Religion. Chriſtian. II. Addenda his limitatio, niſi concretio illa corporis in morbum, qui vim intellectricem adimat, degeneret, uti ſolet melancholicis aliquando accidere. H.

(*e*) Quæ verba minus recte interpretatur auctor, vel potius is, cujus verſione utitur. Verus eorum ſenſus hic eſt: *Mihi quidem frigere videntur omnia bona atque honeſta, ſi ſint abſque exercitio.* Quo tamen ſenſu hic locus nihil facit ad ſententiam Auctoris.

pant, per voluntatem prohiberi quandoque non poſſe videantur; id tamen ſaltem effici poterit, ut ſine peccato erumpant. Sic ſi aliquis adeo validis in Venerem ſtimulis agitetur, ut eos reprimere non valeat; id tamen penes ipſum erit, ut citra peccatum iiſdem ſatisfiat. Vid. 1. Corinth. VII, 2. ET PLATO L. XII. de Legibus, recte diſputat, poſſe etiam in Græca civitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem ſexum, utut iſtæ apud eam gentem in publicos mores tunc invaluiſſent. Idem ſentiendum de illis, quæ apud HORATIUM de arte poetica, & paſſim de moribus ætatum traduntur. Sic ſint ad avaritiam proclives ſenes; penes ipſos tamen erit, citra aliorum injuriam rem quærere, nec alios ſuis bonis injuſte fraudare (α) Add. HUARTES Scrutin. ingeniorum. c. 5.

§. VI. VALDE quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earumdem actionum repetitio, & conſuetudo, per quam efficitur, ut expedite & libenter actio aliqua ſuſcipiatur, obiectoque præſente in id velut trahi animus videatur. Atque ejuſmodi inclinationes cum lubidine ac dexteritate agendi conjunctæ *habituum* vocabulo ſolent vulgo venire: qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non eſt quod & nos defatigemur, cum hactenus plerique, qui philoſophiam moralem ſe tradituros profeſſi ſunt, magnam diſciplinæ ſuæ partem, explicatis undecim virtutum vocabulis, repræſentaſſe ſe crediderint. Illud tantum in genere monuiſſe ſufficiat, virtutes eſſe illas animorum diſpoſitiones, quibus inclinantur homines ad actiones, ſe ac ſocietatem humanam conſervantes; & vitia contra, quibus proclives redduntur agere illa, quæ ad ſeipſos & ſocietatem deſtruendam tendunt. Quo loco etiam notandus eſt HOBBESIUS de Homine c. 13. §. 9. qui tradit, *niſi in vita civili virtutum & vitiorum communem menſuram non inveniri:* Eoque *talem non dari in naturali ſtatu, qua virtus aut vitium æſtimari & definiri poſſint*. Sane enim definitio a nobis propoſita etiam in naturali ſtatu locum invenit. Ad quam exigenda ſunt, quæ in civitatibus tanquam virtutes præcipi debent. Et ſi in civitate aliquid præciperetur, in quod iſta definitio non quadrat, id præceptum abſurdum erit habendum. Varietas, quæ in legibus diverſarum civitatum conſpicitur, non efficit, ut non detur communis aliqua & uniformis definitio virtutum. Nam ea diverſitas vel verſatur circa ea, quæ extra leges naturales ſunt; vel oritur inde, quod præcepto alicui legis naturalis alicubi vis legis civilis ſit tributa, alicubi non; vel denique indicio eſt, quoſdam legislatores ſanam rationem non habuiſſe propitiam: De qua re infra plura. Porro quanquam vitia pravique mores diuturna aſſuetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, ſic ut ægerrime iis reſiſtatur: (Calpurnius FLACCUS Declam. 2. *Ubi ſemel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis eſt*. Et LUCIANUS adverſus indoctum: Οὐ δὲ γὰρ κύων ἅπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοτραγεῖν μαθοῦσα: *Neque enim canis ad corium edendum adſuefacta facile deſierit*. Add. BACO Sermon. fidel. c. 37. (*a*) non ideo tamen inde profectæ actiones inter ſpontaneas cenſeri deſinunt. Quin etiam, licet illæ actiones, quibus habitus introducitur, quæque eum præcedunt pleniore cum proæreſi & intenſiore cum conatu ſuſcipiantur, quam quæ poſt contractum habitum fiunt, ubi velut ultro & citra juſſum voluntatis facultates reliquæ in objectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiæ earundem videtur decedere. Nam ſane inconveniens fuerit, ut ideo actio bona minoris ſit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut ut ideo minus quis cenſeatur peccaſſe, quia ſæpe peccavit. Præſertim cum quilibet ipſe in cauſa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. c. 8. Οὐχ ὁμοίως

(*a*) ARISTOPHANES Veſpis.

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
Φύσεως ἣν ἔχοι τις ἀεί.
Καὶ τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξυνόντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.
Uſus quo fuerit diu,
Mutare ingenium, grave.
Multos invenias tamen,
Qui mores moniti ſuos
Permutent melioribus.

V. AUCTOR L. II. c. 3. §. 9. in fine. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 19. n. 2. H.

(α) Attamen hoc haud ſemper uſuvenit; quinimmo addendum erat a Puſendorfio, plerumque ita fieri, ut licitum non ſit hiſce propenſionibus indulgere, atque perneceſſarium eſſe iis obſiſtere pro viribus, ut debellentur, atque conterantur, quod quidem ſerio volenti nequaquam difficile.

ὁμίως αἱ πρᾶξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοι ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα· τῶν ἕξεων δέ, τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἕκαστα δέ, ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι. *Non ſimili modo actiones ſpontaneæ ſunt, atque habitus; actionum enim a principio uſque ad finem domini ſumus, cum ſingula quæque cognoſcamus: at habituum principii tantum facultas in nobis eſt: ſingulorum autem additio non nota, quemadmodum in ægrotationibus, quoniam tamen erat in noſtra poteſtate vel ita, vel non ita uti, etiam habitus ipſi ſpontanei ſunt.* Ad quem locum Eusratius: *Habituum principii tantummodo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non advertitur: quippe cum ſenſim ac latenter augmentum accipiant; atque ulterius aliquando in improbitate ac vitiis progrediantur nonnulli, quam voluiſſent* (*a*). *Ut in ebrietatibus ac libidinibus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incautius progredientes, quaſi in noſtra poteſtate ſit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitiis ſolum additamenta atque incrementa non percipiuntur, ſed in virtutibus quoque profectus ipſi latenter fiunt, ut advertere, niſi ubi profecerit, queat nemo.*

§. VII. Non parum quoque voluntatem verſus certas actiones impellunt motus animi, objecta potiſſimum ſpecie boni aut mali excitati, quos *Affectus* vocant; præterquam quod iidem non parum judicium intellectus obfuſcant. Pindarus Olymp. Od. 7, Αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαγξαν καὶ σοφόν. *Mentis autem perturbationes in errorem impellunt etiam ſapientem.* Qui quotuplices ſint, & qua ratione exeitentur ac ſopiantur (*b*), quemque uſum illi habeant, argute cumprimis tradidit Cartesius de Paſſionibus, & Anton. le Grand Inſt. Phil. Carteſ. P. VII. c. 9. Quicum etiam conferri poteſt Hobbes Leviathan. c. VI. & de Homine c. 12. Illud inſtituto noſtro ſufficit annotaſſe, affectus utcunque vehementes (*c*) voluntatis vim haudquidquam omnino extinguere: quin *illos ipſos quoque, qui imbecilliores animas habent, poſſe acquirere imperium abſolutiſſimum in omnes ſuas paſſiones, ſi ſat induſtriæ adhiberetur ad eos inſtituendos & dirigendos* (*d*) quod oſtendit Cartesius dicto loco art. 50. Cicero Tuſc. Qu. 1. 3. *Animorum omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eveniunt.* Et fallit Medea ap. Ovidium met. 7. quando dicit: ſed *trahit invitam nova vis*: præſertim cum ipſa dictamen rationis affectui reluctari agnoſcat; *aliudque cupido, mens aliud ſuadet. Video meliora proboque deteriora ſequor.* Non inſuper quoque habendum, quod tradit Grotius ad Matth. c. V. v. 22. diverſa eſſe τὸ πάθος, τὴν ὁρμὴν, & τὴν συγκατάθεσιν. πάθος ipſum, ſeu facultatem, qua iraſci poſſumus, τὸ θυμοειδὲς a natura nobis inſitum evelli non poſſe, & eſſe in rebus mediis, quibus recte aut ſecus uti liceat. Quia autem pars animi, in qua ſunt τὰ πάθη, per ſe eſt ἄλογον, inde fieri, ut non expectato rationis judicio ὁρμαὶ ſeſe exſerant: quæ niſi diligenter refrænentur, ſolere ſequi συγκατάθεσιν, cum ſcilicet pars illa, quæ data eſt moderandis affectibus, habenis remiſſis trahi ſe patitur. Eſſe autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos Philoſophi comparant oculorum nictibus, ne

(*a*) Ex quibus intelligitur quam ſedulo nos cavere oporteat etiam ab iis quæ malæ conſuetudini maliſve moribus vel minimam in nobis occaſionem præbere poſſint.

(*b*) SENECA Epiſt. CXVI. in fin. *Scis, quare non poſſumus iſta? quia nos poſſe non credimus. Imo mehercules, aliud eſt in re: vitia noſtra, quia amamus, defendimus, & malumus excuſare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, ſi illo utamur, ſi vires noſtras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in cauſſa eſt: Non poſſe prætenditur. - - - Atque nihil eſt tam difficile, & arduum, quod non mens humana vincat: & in familiaritatem perducat aſſidua meditatio: nullique ſunt tam feri & ſui juris adfectus, ut non diſciplina perdomentur. Quodcunque ſibi imperavit animus, obtinuit. Quidam ne unquam riderent, conſecuti ſunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus brevi ſomno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuiſſimis & adverſis funibus currere, & ingentia vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immenſam altitudinem mergi, ac ſine ulla reſpirandi vice perpeti maria.* IDEM de Ira L. II. c. 12.

(*c*) Nam ſui juris non ſunt, ſed voluntatis, tanquam dominæ, imperio ſubſunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. H.

(*d*) Ita ſaltem, ut nulla inde actio naſcatur, punienda in foro humano. Quod omnium legislatorum judicio confirmatur, utpote quibus, peccata omnia in furore paſſionum admiſſa viſa fuerunt plectenda. Quod minime ab his factum foret, niſi eis ſediſſet, in poteſtate noſtra poſita eſſe, ſedare paſſionum rabiem.

ne aut durent diu aut invaleſcant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri ſolere. SENECA de Ira II. 4. Sed & peculiaria homini inſtrumenta a natura eſſe data moderandis affectibus ſimulque maximam vitæ & valetudini hominis noxam, præ reliquis animalibus ex violentis & male coercitis affectibus imminere, eoque ad eoſdem temperandos majorem homini neceſſitatem incumbere, docet Richardus CUMBERLAND de Leg. nat. cap. 2. §. 26. 27. Deinde cum affectuum alii excitentur ſpecie boni, alii ſpecie mali, & ſtimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id diſcriminis inter eos obſervatur, quod illi parum aut nihil excuſationis afferant, ſi quid eorundem impulſu ſecus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniæ habeant, quo infeſtius naturæ humanæ minatur malum, quod ipſos excitaverat. Longe quippe facilius eſt carere bono, ad naturam conſervandam non neceſſario, quam excipere malum ad naturæ deſtructionem tendens; quicquid ARISTOTELES Nicom. II. c. 2. pronunciet Χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam iræ* (*a*). Et ſi quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro præſenti voluptate eventuri inde mali aleam ſubiiſſe; adeoque cum jam fruitus fuerit aliqua re, quæ ipſius judicio tanti erat, quanti periculum ſecuturi inde mali, nullo prætextu, ut malum id ſibi mitigetur, poſtulare poteſt. Aſt qui terrore mali imminentis quid ſecus commiſit, ei humanæ teneritas naturæ vehementer patrocinatur, quod leviſſimo malo, ut ipſe judicabat, voluerit defungi (*b*). Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. VIII. DENIQUE voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas (*c*), ex potu potiſſimum, aut fumis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem avidiſſime uſurpato, proveniens; quæ violento motu ſpiritus atque ſanguinem impellit, & perturbat (*d*), & ad libidinem cumprimis, (PROPERTIUS L. IV. *Potæ non ſatis unus erit*,) iracundiam, atque temeritatem homines proclives reddit: ſic ut Lycurgo vinum dicatur *malum medicamentum*, *quod mentes immutaret*; *apud* HYGINUM fab. 132. ISOCRATES ad Demonicum: *Cum vino mens corrupta fuerit*, *idem ei quod curribus evenit*, *e quibus aurigæ ſunt excuſſi*. *Nam ut hi temere feruntur*, *carentes gubernatoribus*; *ſic animus in multa delicta impellitur mente ſubverſa*. Eoque lex Minois apud Cretenſes talis extabat: Μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, *non compotare invicem uſque ad ebrietatem*. PLATO Minoë. Add. PLINIUS N. H. L. XIV. c. 20. ARISTOPHANES Veſpis: Κακὸν τὸ πίνειν, ἀπὸ γὰρ οἴνου γίνεται ϗ θυροκοπῆσαι, ϗ πατάξαι, ϗ βαλεῖν κἄπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης. *Potaſſe valde noxium eſt*: *vinum facit pultare januam*, *& fores confringere*, *tum pendere æra poſt ſolutam crapulam*. Apud Indos ebrietas ſummopere improbatur, quam inter quinque graviſſima peccata numerant, quæ ſunt I. Cum matre concumbere, ſub qua continetur etiam noverca, & uxor præceptoris. II. Braminem occidere. III. Aurum furari. IV. Inebriari. V. Converſari cum illis, qui hæc faciunt. MANILIUS Aſtrom. L. V. *Ardeſcit vitio vitium*, *vireſque miniſtrat Bacchus*, *& in flamma ſævas exſuſcitat iras*. Machometes religionis ſubſidio fuit uſus, ut avidiſſimas vini nationes ab ejuſdem uſu abſtraheret. Hanc qui ſponte contraxerit, ſiquidem ipſius effectus apud ſe notos habebat, aut præſumere poterat (*e*), non magis ſibi per eam commiſſa delicta ne imputentur poſtulare poteſt, quam queri de imbre in domum deſcenden-

(*a*) Idem tamen ARISTOTELES aliter judicaſſe dicitur L. III. cap. 12. Χαλεπώτερον γάρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι; *Facilius eſt*, *moleſta ferre*, *quam a jucundis abſtinere*. Sed loquitur Philoſophus in priori loco de *Ira*, in poſteriore de *patientia*, quod facile, ſi mens non læva fuiſſet, intelligere poterat MURETUS in commentario poſthumo ad hæc loca, laudato a Cl. BARBEYRACO, in primis cum Princeps philoſophorum L. VII. c. 7. & 15. latiſſime evincat, difficilius libidinem quam iram ſubigi.

(*b*) L. VIII. c. 3. §. 21. Adde de ira infra c. 7. §. 16. in calce. H.

(*c*) ANTIPHANES Æolo, de vino:

Ὃς μόνος θνητοῖς ἄγει
Τὴν τόλμαν εἰς τὸ πρόσθε τῆς ἀβουλίας
Quo ſub duce
Audacia antecurſor eſt prudentiæ.

Diphilus Comicus apud H. GROTIUM in excerptis de Baccho:

Τἀπεινὰ μέγα φρονεῖν ποιεῖς μόνος.
Τὸν τὰς ὀφρῦς αἴροντα συμπείθεις γελᾶν
Τὸν τ' ἀσθενῆ τολμᾶν τι, τὸν δειλὸν θρασύν,
Tu ſolus cornua addis pauperi:
Ingenio duro lene tormentum admoves
Suppeditas arma inermi, *timido audaciam*.

(*d*) V. EURIPIDEM Cyclope. H.

(*e*) Peccat enim quidem per ignorantiam invincibi-

dente, qui tectum ſuum ipſe per petulantiam dejecit: Plautus Aulular. *Nimis vile eſt vinum, ſi ebrio impune facere, quod lubeat, licet* (*a*). Etſi in actibus indifferentibus, & quos ſuſcipere vel omittere cujuſvis eſt arbitrio, ipſa, ubi mentem nimis obfuſcavit, id efficiat, ut ne actum ille effectus ſequatur, qui ſecuturus erat, ſi deliberato fuiſſet animo ſuſceptus (*b*). Et iſthæc quidem fere ſunt, quæ voluntati vergentiam velut phyſicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quæ tamen, quantacunque ſit, neque intrinſecam voluntatis libertatem tollit, neque actionem reddit invitam, utut tendente forſitan in diverſum libidine. Quo applicare poſſis illud Aristotelis Nic. III. 3. Ἄτοπον τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. *Abſurdum eſt, invita ea eſſe dicere, quæ oportet appetere*. Dicimus autem, quod voluntatem *inclinare debet* obligatio. Nam ea eſt humani ingenii pravitas, ut ſæpe ipſum interdictum peccandi libidinem accendat. Ovidius Amorum III. El. 4. verſ. 9. 10. 17. 25. 31.

Nitimur in vetitum ſemper, cupimuſque negata.
Quicquid ſervatur, cupimus magis: ipſaque furem
Cura vocat. Juvat inconcuſſa voluptas.
Cui peccare licet, peccat minus. Ipſa poteſtas
Semina nequitiæ languidiora facit.

Id quod preſſius referre poſſis partim ad pravam curioſitatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico eſt; quam opinionem aſperitas interdicti, & ſollicitudo cuſtodiæ vehementer confirmat; partim ad odium & contumaciam adverſus vetantem; qua dedignamur libertatem noſtram circumſcribi ab eo, in quem male affecti ſumus. Cum contra amoris ſit, libenter ſeſe amati placito applicare.

§. IX. Præterea & hoc obſervandum (*c*) voluntatem quandoque ab imminentibus graviſſimis malis, & quæ communem animi humani firmitatem judicantur excedere, ita vehementer urgeri, ut in aliquid ſuſcipiendum conſentiat, abs quo extra illam neceſſitatem conſtituta maxime abhorrebat. Quales actiones ſolent vocari mixtæ ex ſpontaneis & invitis. Hactenus enim ſpontaneæ ſunt (*d*), quod utique principium eſt in agente, ſciente ſingula, quæ actioni inſunt; quodque adeo voluntas pro præſenti tempore & neceſſitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut majus malum foret ſubeundum. Id quod pro præſenti conditione naturam boni imitatur, quatenus utrumque ſimul non poteſt declinari. Aristoteles Nicom. V. c. 7. Ἐν ἀγαθοῦ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον. *Minus malum, ſi ad majus comparetur, boni locum obtinet*. Quintilianus Inſt. Or. I. VII. c. 4. *In comparatione malorum boni locum obtinent leviora*. Huc pertinet & illud Aristotelis Nic. III. c. 1. Ἁπλῶς γὰρ οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκὼν, ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. *Nemo ſponte abſoluta ſua abjicit, ſed ob ſalutem tum ſuam, tum aliorum omnes, modo mentis ſint compotes, face-*

cibilem, ſed non in ſe & ſua cauſſa. V. ſupra c. 3. §. 12. & infra c. 5. §. 10. Add. L. VIII. c. 3. §. 21. H.

(*a*) V. infra L. III. c. 6. §. 4. H.

(*b*) Quod de *effectu* ebrietatis intelligendum erit. Ratione *imputationis* diſtinguendum videtur, fuerit ne ebrietas I. *modica* an *ſumma*. In *illa* perpetratæ *Actiones* voluntariæ manent, in *hac* vero, quippe tollente omnem uſum rationis, intererit II. Fueritne ebrietas *voluntaria* an *involuntaria*. Nam ſi involuntaria fuerit, actio ab invito profecta, ideoque excuſanda videbitur. E contrario ſi ebrietas voluntaria fuerit, ſecernendi erunt II. actus *liciti* ab *illicitis*: Ex Actu quidem licito, quales ſunt contractus, adhuc obligari ebrius non videtur, quia ad hos ineundos mentis uſus exigitur. Verum actus illiciti, veluti delicta, utique imputabuntur, quia in iis etiam ſola culpa, ſine qua vix contrahitur ebrietas, vindicatur, imo gravius quam alias actus ejuſmodi puniri poſſunt, ſi quis animo ad flagitium obfirmato ſe inebriaverit, ubi nimirum ebrietas dolo prætexitur & roborandæ audaciæ adhibetur. Confer. TITIUS Obſerv. XXXVII.

(*c*) EURIPIDES Electra.

Αἴσθησιν γὰρ ἔν
Κἀκ τῶν θυραίων πημάτων δάκνει βροτούς.
Sæpe etiam mala
Externa mentem vellicant ſenſu ſui.
Et
Ἀλλ' ἔχει νόσον
Πενία· διδάσκει γ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν.
Sed vitio haud caret.
Peccare egeſtas multa nolentes docet.

(*d*) LUCRETIUS L. II. de Rer. natur.

Jamne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere ſæpe,
Præcipiteſque rapit, tamen eſſe in pectore noſtro
Quiddam, quod contra pugnare obſtareque poſſit.

AUGUSTINUS libro de Spiritu c. 31. *Si ſubtilius*

Digitized by Google

facere id videntur. Miſtæ igitur hujuſmodi actiones cum ſint, ſpontaneis tamen magis ſunt ſimiles. Ex invito autem ejuſmodi actiones id trahunt, quod ad eas contra ſuam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas ſuſceptura, ſi gravius malum alia via liceret effugere (*a*). Quam ob cauſam id quoque cum invitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere ſpontaneas conſequuntur, in hiſce omnino aut ſaltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio injungatur (*b*), ut ne per intentatam quidem mortem, quæ inter naturalia mala terribiliſſimum habetur, ab ea diſcedere debeat; tamen ubi illa expreſſe non apparet, haudquidquam facile eadem præſumitur, tanquam conditione humana aſperior; & ubi illa deeſt, ſtultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi. Unde nonnulla, quæ alias extra talem caſum perpetrata reprehenſionem erant meritura, ſi propter incumbentem ejuſmodi neceſſitatem ſuſcipiantur (*c*) ab æquis hominibus laudantur (*d*); alia commiſeratione magis, quam indignatione digna habentur (*e*), alia excuſatio penitus aut ex parte proſequitur (*f*), in quibuſdam denique odium ac culpa actionis in alium devolvitur, eo, qui factum exſecutus eſt, innocente declarato. Quo pertinet illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. *Ob hujuſcemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honeſtis rebus turpe aliquid*, id eſt, indecorum, *aut moleſtum ſubſtinuerint* (*g*). *Ob nonnulla vero laus quidem minime, ſed venia exhibetur, cum ea, quæ non debet, agit quiſpiam ob ejuſmodi, quæ & humanam naturam excedunt, & a nullo ſuſtinerentur. Quædam autem fortaſſe ſunt, ad quæ perpetranda nemo cogi, compellive poteſt: ſed potius extrema quæque pati ac mori convenit.* Add. EUSTRATIUS ad d. l. (*h*). Ubi tamen neſcio an in Epiſcopo cumprimis Chriſtiano probari poſſit, quod is actionis mixtæ exemplum tale proferat; *rem habere cum aliena uxore turpe cum ſit, efficitur non turpe, ſi interficiendi tyranni cauſa fiat.*

§. X. DENIQUE cum ad ſpontaneum requiratur, tum ut principium motus ſit in agente, ſeu ut agens voluntatis ſuæ impulſu ad agendum acceſſerit, tum ut ſciverit, quid ageretur; apparet, ubi alterutrum horum aut utrumque deficit; actionem reddi invitam. ARISTOTELES Nic. III. c. 1. Δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ, ἢ δι᾽ ἄγνοιαν γινόμενα. *Videntur invita ea eſſe, quæ aut vi, aut ignoratione efficiuntur.* Circa poſteriora recte monet, IDEM ib. c. 2. Τὸ δὲ τοιοῦτον τὸ δι᾽ ἄγνοιαν ἀκούσιον λεγόμενον, [illegible] [illegible] λυπηρὸν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. *Oportet, ut actio, quæ ex tali ignoratione involuntarie facta eſſe dicitur (i), dolorem ac pœnitentiam afferat*

tius advertamus, etiam quod quiſque invitus facere dicitur, ſi facit, voluntaria facit: ſed quia mallet aliud, ideo invitus, hoc eſt, nolens facere dicitur. H.

(*a*) Scilicet in negotiis indifferentibus aut licitis. V. infra L. III. c. 6. §. 10. 12. L. VIII c. 8. §. 1. H.

(*b*) Si ſcilicet violatio legis contemtum Dei involvat. V. infra L. II. c. 6. §. 2. H.

(*c*) Verbi gratia occiſio illius, qui ſtuprum per vim intentat. V. infra L. II. c. 5. §. 11. H.

(*d*) Verbi gratia cædes infantis, ut mater famem depellat. V. JOSEPHUS VII. de Bell. Judaic. 8. ubi flebile narrat exemplum H. (Recentius exemplum invenitur apud CARPZOVIUM L. VI. Reſp. 94. n. 19. quo tempore belli Germanici tricennalis maritus carnibus uxoris vetulæ, a ſe occiſæ, indomitam famem ſedatum ivit, cui pœna extra ordinem ideo dictata fuit.)

(*e*) Nimirum doloris juſti impatientia facit, ut quis mitius puniatur. V. de fœmina Smyrnæa, filii ſui necem mariti & hujus filii nece ulta, quam neque Dolabella, neque Areopagus damnare ſuſtinuit, VALERIUS Maximus L. VII. c. 1. in fine. GELLIUS XII. N. A. 7. AMMIANUS Marcellin. Libr. XXIX. V. infra L. II. c. 4. §. 19. circa fin. & c. 5. §. 15. H.

(*f*) V. L. II. c. 6. §. 4. Adde de Phoceoſibus Juſtinaum L. VIII. c. 1. H. (Quod exemplum parum huc pertinere, Juſtini verba inſpicientibus, confeſtim patebit.)

(*g*) Veluti ſi mulier aut virgo ſe ipſam occidat ad evitandum pudicitiæ damnum, cujus ei minæ inferantur ab homine impotente, & qui libidinem ſuam quacunque ratione explere velit. Videatur infra L. II. cap. 4. §. 19. Exemplum, quo Hertius utitur, mariti adulterum in ipſo delicto deprehenſum, occidentis, ad §. VII. referendum eſt, ubi de iræ effectibus agitur; non autem ad actiones *mixtas* de quibus Auctor hoc loco diſſerit. Idem dicendum de femina Smyrnæa, quam HERTIUS in nota 8. propter necem mariti in jus vocat.

(*h*) Idem alii dixerunt. V. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. 19. §. 2. & in not. Cæterum cauſſis, per quas impellatur voluntas in alteram partem, addendæ artes magicæ, quibus fieri experientia docet, ut homines ferantur in genera quædam delictorum, v. g. amorem illicitum, furta. V. SCHILTERUS manuduct. philoſoph. moral. ad Juriſpr. c. 6. §. 4. H

(*i*) Atqui ſupra AUCTOR Lib. II. c. 3. §. 10. dixerat, ob errorem, quem vocat concomitantem, homicidium non cenſeri commiſſum. Nimirum peccat quidem, qui facto improbo jam perpetrato non indoleſcit, ſed lætatur: eſt enim actio hæc non mere

ferat. Coactum autem ſtricte dicitur, ad quod ab extrinſeco principio validiore quis adigitur membra ſua applicare, ita ut averſationem, ac diſſenſum ſuum ſignis, & præcipue reluctantia ſeu renitentia corporali oſtendat. Exempli cauſa ARISTOTELES Nic. III. c. 1. affert: Ὅταν, εἰ πνεῦμα κομίσειε ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες, *quemadmodum ſi ventus aliquo, aut homines, qui poteſtatem habeant, nos detulerint*. Quo referri poteſt exemplum de navi roſtrata vi tempeſtatis in portum Rhodiorum compulſa, quam quæſtor ex lege publicare volebat; apud CICERONEM de inventione L. II. (*a*). Sic amici Lucretiam *conſolantur ægram animi, avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe*, apud LIVIUM L. I. c. 58. Iſta autem reluctatio in foro civili adfuiſſe præſumitur circa quaslibet actiones aut paſſiones, quæ communiter ſponte admitti non cenſentur, ubi omnia ſigna actualis conſenſus deficiunt; quæ nonnullis dicitur reluctatio interpretativa. Ut quando in lege Ebraica vim paſſa judicatur virgo, quacum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde PHILO Judæus de legibus ſpecialibus, (p. 608.) negat legem patrocinari puellæ, quæ in ſolitudine lubens ſtupratorem admiſit. Sicuti nec eadem nocet puellæ, quæ in urbe clamare non potuit, aut nequidquam clamavit. Eſt autem coactum aliquid in ſe, ſed non in ſua cauſa, quando quis in tali ſtatu verſatur in præſens, ut vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, ut in iſtum ſtatum perveniret. Quo referre poſſis ſtuprum Dinæ illatum Gen. XXXIV. Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in ſe, & in ſua cauſa ſimul eſt, quando aliquis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret ſtatum, quo per vim ad aliquid cogi poſſet. Dicimus, *ſi in culpa non fuit*, id eſt (*b*), ſi aliquid præter officii aut prudentiæ leges non ſuſcepit. Nam ſi quis munere ſibi injuncto fungitur, vel alias jure ſuo utitur, nec temere aut inconſulto quid agit, ei ſi vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

mere invita, ſed ſuo modo ſpontanea. Tamen ea ut homicidium non poteſt imputari.

(*a*) V. Infra L. II. c. 5. §. 11. Deuteron. XXII, 26. Nec Chriſtiani primorum temporum Diis Gentilium ſacrificaſſe cenſendi ſunt, etſi ad altaria eorum adducti, thus, manibus ſuis intruſum, impulſi injicerent in ignem. H.

(*b*) ARISTOPHANES Veſpis.

Ἀνὴρ Συβαρίτης ἐξέπεσεν ἐξ ἅρματος
Καί πως κατεάγη τῆς κεφαλῆς μέγα σφόδρα·
Ἐτύγχανεν γὰρ ὁ τρίβων ὢν ἱππικῆς.
Κᾄπειτ' ἐπιςὰς εἶπ' ἀνὴρ αὐτῷ φίλος.
Ἔρδοι τις ἣ ἕκαςος εἰδείη τέχνην.

Sybarita quidam preceps de curru datus,
Grave vulnus, & quidem ipſa in capite, acceperat,
Ignarus quippe frana regere quadrupedum.
Quem ſic amicus aſtans cœpit alloqui:
Quam quiſque callet artem, in ea ſe exerceat.

Conf. *L. VIII. §. 1. & ult. D. ad L. Aquil.* §. 8. *Inſtit. eod.* infra L. III. c. 1. §. 7. H.

CAPUT

C A P U T V.

DE ACTIONIBUS MORALIBUS

IN GENERE, DEQUE EARUNDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEU AD IMPUTATIONEM APTITUDINE.

I. *Actio moralis quid?*
II. *Ejus materiale.*
III. *Et formale; ubi de cauſa morali.*
IV. *Actio moralis formaliter conſiderata ſemper eſt ens poſitivum.*
V. *Cauſa, & fundamentum, cur imputari quid poſſit, vel non.*
VI. *Imputari non poſſunt homini neceſſaria.*
VII. *Vegetabilium facultatum effectus.*
VIII. *Impoſſibilia.*
IX. *Coacta; ubi de mera executione.*
X. *Per ignorantiam patrata.*
XI. *Per ſomnum viſa.*
XII. *Mala futura.*
XIII. *Malæ tamen actiones, etiam ex habitu profectæ omnino imputantur.*
XIV. *Actiones alienæ quomodo imputentur.*

POSTQUAM pro ratione inſtituti noſtri intellectum & voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanæ id trahunt, ut peculiari ab actionibus brutorum claſſe cenſeri queant; proximum eſt, ut de moralibus actionibus in genere diſpiciamus, circa quarum rectitudinem aut pravitatem inveſtigandam hæcce diſciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariæ cum imputatione ſuorum effectuum in vita communi ſpectatæ. Voluntarias actiones vocamus illas, quæ a voluntate hominis tanquam a cauſa libera ita dependent, ut citra ipſus determinationem, ab actibus ejuſdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; quæque adeo, ut fiant vel non fiant, in facultate hominis eſt poſitum. Quæ hic conſiderantur non quatenus ſunt motus producti a potentia aliqua per naturam conſtituta, ſed quatenus a decreto voluntatis, potentiæ ad utramque contradictionis partem flecti aptæ, proficiſcuntur. Duo quippe involvit actio voluntaria; unum eſt quaſi materiale, quod eſt motus potentiæ per naturam exſiſtentis, ſeu ejuſdem exercitium in ſe conſideratum; alterum quaſi formale, quod eſt dependentia ejus motus ſeu exercitii a decreto voluntatis, ſecundum quam ut a cauſa libera, & ſeipſam determinante, decreta concipitur. Ipſum exercitium ſeorſim, & in ſe ſpectatum, diſtinctionis gratia actio voluntatis potius, aut a potentia volendi in homine proveniens, quam voluntaria dicitur. Enimvero actio voluntaria ulterius conſideratur, vel in ſe & abſolute, prout eſt aliquis motus phyſicus prævio voluntatis decreto ſuſceptus; vel reflexive, quatenus effectus ejus homini imputari poſſunt. Quam reflexionem complexæ actiones voluntariæ (*a*) ſpeciali vocis uſu dicuntur humanæ. Et quoniam ab iſtis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, ſeu prout ad legem tanquam normam ſuam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipſæque animorum inclinationes, ex frequentibus reſultantes actionibus mores appellantur; inde factum, ut ipſæ actiones humanæ moralium vocabulo deſignentur.

§. II.

(*a*) Et ab actionibus phyſicis diſtinguuntur non tantum operatione ipſa (nam omittendo etiam moraliter agere cenſemur) ſed & imprimis imputativitate. Ita, ut uno utamur exemplo, concumbere actio eſt, ad quam phyſice conſideratam, nihil refert in quo fuit ſubjecto, modo hoc ſit habile ad actum recipiendum. At in conſideratione morali concubitus pro diverſitate ſubjecti oppido differt: eſt enim cum ſcorto fornicatio, cum honeſta vidua vel virgine ſtuprum; cum uxore alterius adulterium; cum illa, quæ proxima cognatione jungitur, inceſtus; cum bruto Sodomia; cum propria uxore honeſta res. H.

§. II. Actionum moralinm poſteriori modo conſideratarum (*a*) eſſentia duo complectitur, unum velut materiale, alterum formale. Materiale eſt motus aliquis phyſicus potentiæ phyſicæ, puta, locomotivæ, appetitus ſenſitivi, ſenſuum exteriorum & interiorum, & intellectus qnoad exercitium apprehenſionis; (nam judicium ex qualitate objecti apparente ita dependet, ut circa iſtud voluntatis directioni non ſit locus etſi in formando illo judicio non ſint nullæ arbitrii & induſtriæ partes (*b*), imo & ipſius voluntatis actus, in eſſe ſuo naturali conſideratus, ſeu prout præciſe ſpectatur ut effectus aliquis, per potentiam a natura inditam qua talem productus. Nec non privatio morus alicujus phyſici, quem homo vel in ſe, vel in ſua cauſa poterat producere. Nam non minus omittendo quam comittendo pœnæ ſit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, comparatæ per antegreſſas actiones voluntarias, ſaltem in quantum ad agendum ſtimulos ſubdunt. Neque tantum mei motus, habituſve, aut utrorumque privationes poſſunt eſſe materiale actionum mearum moralium (*c*), ſed & iſthæc omnia ab aliis (*d*) immediate profecta, ſiquidem a mea voluntate poſſunt ac debent dirigi. Sic Spartæ amaſii peccata amator luebat (*e*). Ælianus V. H. L. III. c. 10. Quin & meis actionibus moralibus velut materiam præbere poſſunt actiones aut operationes brutorum, vegetabilium, & rerum inanimatarum, quæ ſunt capaces directionis a voluntate mea proficiſcentis (*f*). Hinc in ipſa lege divina domino imputatur damnum a bove cornupeta datum, ſiquidem quadrupedis vitium ipſi antea fuerat notum. Add. *L. 1. §. 1. in fin. 2. 3. D. ſi Quadrupedes L. 11. §. 5. D. ad L. Aquil. Lex VViſigothorum L. VIII. tit. 4. c. 16.* Sic vinitor tenetur, ſi per ipſius negligentiam vitis omnem fœcunditatem in ſarmenta effudit (*g*). Sic ignis voracitatem luit, qui ſubjecit; vaſtationes a mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud Quintilianum Inſtit. orat. L. I. c. 10. argumentum declamationis ponitur *tibicen, qui ſacrificanti Phrygium cecinerat, actoque illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſatur, quod cauſa mortis extiterit.* Idem L. VII. c. 3. *Juvenes, qui convivere ſolebant, conſtituerunt, ut in littore cœnarent. Unius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt. Pater ejus a transmarina peregrinatione cum ad littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe; dicuntur hi cauſa mortis fuiſſe.* Denique & materiale actionum mearum moralium poſſunt eſſe admiſſiones ſeu receptiones actionum alterius, quatenus illæ ut perpetrarentur, ego in culpa fui (*h*). Sic fœminæ ex parte imputatur ſtuprum violentum, ſi per temeritatem ſeſe contulit in illa loca, ubi prævidere poterat vim ſibi illatum iri.

§. III. (*i*) Formale actionis moralis conſiſtit in imputativitate, ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariæ agenti poteſt imputari, ſeu tanquam ad ipſum proprie pertinens haberi, ſive ipſe agens effe-

(*a*) Scilicet, quatenus ſunt actiones voluntariæ quarum effectus hominibus imputari poſſunt.

(*b*) Conſ. ſupra C. 3. §. 2.

(*c*) V. infra §. 14. & L. III. c. 1. §. 5. H.

(*d*) Quando nimirum noſtrum eſt, alios ad faciendum, vel omittendum aliquid, commovere, excitare porro, aut impedire habitus honeſtos, vel inhoneſtos; nobis aliorum quoque imputari debent actiones, etſi non ipſi agamus, & ſolius negligentiæ rei ſimus. Quod in primis ad eos pertinet, quibus aliorum cura commiſſa eſt, quales ſunt parentes, domini, præceptores.

(*e*) Quod exemplum a moribus noſtris ſatis remotum eſt. Dicuntur autem hi Amaſii caſtiſſimo amicitiæ primum vinculo adoleſcentulis juncti fuiſſe & excitandis ſolum virtutis in iis ſcintillulis inſerviiſſe, donec hæc conjunctio degeneraret in fœdam libidinem, in primis apud ceteros populos, extra Lacædemonem. Vid. POTTERI Archæologia Græca & PERIZONIUS ad Ælianum dicto loco: ii igitur Amaſii, quum quaſi cuſtodes & inſpectores perpetui eorum eſſent, quos amarent; minime mirandum eſt, horum admiſſa ipſis imputata fuiſſe.

(*f*) V. d. L. III. c. 1. §. 6. H.

(*g*) V. *L. 30. §. pen. D. ad L. Aquiliam.* H.

(*h*) V. ſupra c. 4. §. ult. JCtorum verbum eſt: *Neceſſitas, in quam quis ſponte ſe conjecit, non excuſat.* H. (Rhetorico magis argumento, quam Morali: Quid enim hic accuſari poſſit præter infortunium, cujus innocens cauſſa fuerunt, qui abſantis nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt, & quod ipſi parum providere potuerunt.)

(*i*) Sunt alii, qui id quærunt in convenientia aut diſconvenientia cum lege, ſeu quatenus ſecundum legem actiones diriguntur. Enim vero imputativitas reſpectum ad legem non excludit, ſed involvit. Quando autem diſpicitur, an actio aliqua ſit moralis, primum in mentem venit, an ea imputari queat. Convenientia cum lege aut diſconvenientia eſt potius formale actionis bonæ vel malæ. Verbo: Actionis quatenus producta eſt, formale conſiſtit in imputativitate: quatenus vero producenda, alia ad eam requiruntur. H.

effectum quoque phyſice produxerit, ſive ut per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipſum quoque agens moralitatis denominationem participat, & *Cauſa moralis* appellatur. Unde facile intelligitur, cauſæ moralis proprie ac ſtricte loquendo formalem rationem in imputatione, ſed terminaliter ſpectata conſiſtere; adeoque eam nihil eſſe aliud; quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus eſt, ideo quod ejus auctor ex toto, aut ex parte extiterit; atque inde ſive boni quid fuerit, ſive mali, eidem in acceptis ſit referendum, ſic ut pro utroque rationem reddere teneatur. Sic cauſa moralis læſionis in altero eſt, ſive quis ipſi propriis manibus caput tuber reddiderit, ſive fuſte id diminuerit, ſive canes in eundem incitaverit, ſive ſicarios immiſerit. Sic muli cauſa moralis eſt Ana (*a*). Gen. XXXVI, 24. Sic cauſa moralis diverſi coloris in ovibus Labanis erat Jacob. Gen. XXX, 37. Sic LYSIAS orat. contra Agoratum (c. 22. Ed. VVechel.) cujus delatione aliquot cives ad mortem erant compulſi, dicit: 'Ουκ ὂν αἴτιος τῦ θανάτυ, ἔτος ἐπ' αὐτοφώρῳ ἐςί. *Qui itaque cauſa ipſis fuit mortis, hic eſt manifeſtarius*. OVIDIUS Heroid. ep. II. (verſ. 146. 147.)

Phyllida Demophoon leto dedit, hoſpes, amantem;
Ille necis cauſam præbuit, ipſa manum.

Etſi non ſemper, qui nudam occaſionem præbuit, ut aliquid ab altero fieret, facti cauſa moralis poteſt haberi. Unde ſtolida erat, non crudelis ſolum ſententia Cn. Piſonis apud SENECAM de Ira L. I. c. 16. qui rationem, quare duci juberet militem, ob cujus occiſi ſuſpicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *Te duci jubeo, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti*. Neque valde videtur opus eſſe, ut cum AUCTORE diſſertationis de principiis juſti & decori, p. m. 161. diſtinguamus inter cauſam moralem *per ſe, & per accidens*. Nam & obſcurus eſt iſte terminus, *cauſa per accidens*, ac inanibus litigiis anſam præbere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari poteſt, eam cauſam moralem per accidens haudquidquam dicemus, ſi vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etſi hoc manifeſtum ſit, ad ipſam imputationis gravitatem non parum intereſſe, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam (*b*), aut per aliam velut concomitantiam, ſecutus fuerit. Ex hoc enim contingit, ut alicui actio imputetur non velut contra juſtitiæ, ſed contra prudentiæ, aut providentiæ leges admiſſa; utque adeo aliquis non malitioſe, ſed imprudenter dumtaxat aut præcipitanter egiſſe, judicetur. Non tamen abs re fuerit paulo preſſius nonnulla expendere, quæ eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid ſua natura malum eſt, ita ut nunquam bonum fieri poſſit; illud per accidens ſequi poteſt ad uſum aut defenſionem mei juris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab uſu juris mei*. Similem regulam proponit quoque GROTIUS L. III. c. 1. §. 4. ſed quam ibidem, & L. III. c. 11. §. 8. bene reſtringit. Pergit: *Per accidens aliquod peccatum ſequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad uſum rei, ad quam jus habeo, ſequitur aliquis effectus, ad quem producendum extra illum uſum rei jus non habeo*. Exempli loco adduci poſſet, quod a Theologis vulgo ſcandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honeſtam, piam, & debitam omittere, ſi vel maxime pravus quiſpiam homo ſit offendendus; idque exemplo Salvatoris noſtri confirmant. Enimvero vel ob hoc ipſum exemplum abſtinendum fuerit a vocabulo cauſæ per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium eſt, cauſam mali nominare omnis boni fontem. Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam & neceſſariam actionem edit, nullo modo eſſe cauſam ejus peccati, quod alter anſa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus, qui jure ſuo utitur, nemini injuriam facit. Quod porro addit; *cum quilibet jus habeat ſanitatem ſuam conſervandi, licere medicata potione uti ad recuperandam ſanitatem, licet ſecutura inde ſit alienatio mentis (per exiguum temporis ſpatium,) aut ebrie-*

(*a*) Quod tamen eſt ex falſa verſione vocis ימים. Significantur ea non muli, ſed gens. Proinde verba Moſis non ſic reddi debuerunt: qui invenit mulos in deſerto, ſed qui obvios habuit Jemenſes, ut liquido probavit BOCHARTUS in Hierozoico P. I. L. II. c. 21.

(*b*) Veluti ex vulnere non lethali, per incuriam aut imperitiam male obligato, mors. V. *L.* 30. §. *ult. D. ad L. Aquil.* H.

ebrietas, *aut* (*ultronea*) *effuſio ſeminis* (*a*), *aut abortus*, quando ſcilicet alias matri & partui ſimul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento utitur, eſſe dumtaxat cauſam per accidens: Hic planius fuerat dixiſſe, iſtos effectus in præſentibus caſibus ſub peccatorum cenſum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *cauſam moralem per ſe*, id eſt, revera talem, illuſtrare vult, ſat recte ſe habent. Equidem *qui ad ſupplicium capitale ducitur, licet ad locum ſupplicii incedat*, *& ſcalas conſcendat*, hoc duntaxat nomine cauſa moralis ſuæ necis dici non poteſt; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honeſtis, & neceſſariis vires ſuas atterit, cauſa moralis acceleratæ ſibi mortis dici queat, non video. Etſi ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte cauſam moralem ſuæ necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipſius demonſtrari poterat.

§. IV. EST AUTEM & hoc obſervandum, quod formale actionis moralis, id eſt imputativitas, habeat rationem formæ, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & conſecutiva ejuſdem reſultant. Adeoque moralis actio ens poſitivum (ſaltem in genere moralium, ſi non ſemper in genere naturalium,) dici poteſt, ſive materiale ejus ſit motus phyſicus (*b*), ſive motus phyſici privatio. Ut enim aliquid in genere morum ſit ens poſitivum, ſufficit, ſi adeſſe aliquid intelligatur, ex quo veræ affectiones ejuſdem generis emanant: cum, ut non entis nullæ ſunt affectiones; ita illud, cui certæ ac poſitivæ competunt affectiones, non ens ſimpliciter dici haudquidquam poſſit.

§. V. CÆTERUM quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari poſſit, (in quo formalem ejuſdem rationem conſiſtere diximus;) ejus cauſa nulla eſt alia, quam quod in poteſtate & facultate alicujus fuit, illam fieri vel non fieri; ſuſcipi vel omitti. Id quod adeo manifeſtum eſt, ut etiam imperitiſſimi mortalium, ubi ſuper facto aut omiſſo aliquo accuſantur, non efficaciorem ſe poſſe excuſationem afferre putent, quam ſi dicant; penes ſe non ſtetiſſe, quo minus id factum vel non factum fuerit. Unde primarium axioma in moralibus eſt habendum, quod de illis actionibus rationem poſci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant, penes ipſum eſt. Seu, quod eodem recidit; quod quælibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem eſt fieri vel non fieri, ipſi poſſit imputari. Et contra; id quod neque in ſe, neque in ſua cauſa penes aliquem fuit (*c*), non poteſt ipſi velut ex debito imputari. Neque huic regulæ obſtat, quod aliquando quis caſum fortuitum, qui utique in noſtra facultate non eſt, teneatur præſtare. Nam illud non fit (*d*), niſi ultro ſe quis ad hoc obligaverit (*e*). Aſt hoc utique penes aliquem eſt, obſtringere ſe ad ſarciendum damnum, quod a cauſa extra directionem noſtram poſita provenit. Porro ut aliqua actio, ſeu factum, poſſit imputari, ſufficit, ſi non invita fuerit, juxta illa, quæ Cap. præc. §. 10. diximus, & ut directioni noſtræ voluntatis fuerit ſubjecta. Sed ut omiſſio alicui recte imputetur, requiritur, ut facultas, & occaſio actionem ſuſcipiendi adfuerit. Quæ occaſio iſthæc quatuor videtur complecti; ut objectum actionis ſit in promptu; ut adſit commodus locus, ubi ab aliis non poſſimus impediri, aut poſt actionem malo aliquo mactari; ut adſit commodum tempus, quo non ſint obeunda negotia magis neceſſaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt, ſit idoneum: ut denique vires agendi naturales ſuppetant. Ubi horum quidpiam citra alicujus culpam defecerit, abſurdum & iniquum fuerit ipſi imputare, cur quid factum non ſit. CICERO de Invent. L. I. (c. 27.). *Occaſio eſt pars temporis*, *habens in ſe alicujus rei idoneam faciendi*, *aut non faciendi opportunitatem*. Add. CARTESIUS de paſſion. art. 144. 145. 146.

§. VI.

(*a*) Hoc non vacat dubio, ſi incertum ſit, aborto procurato, matrem convalituram eſſe. V. Nicol. HENELIUM Otio Uratiſlav. 28. V. infra L. VII. c. 2. §. 6. H.

(*b*) Ut in intermiſſione actionis malæ, aut etiam bonæ, v. infra c. 9. §. 4. H.

(*c*) V. infra c. 7. §. 16. H.

(*d*) Vel conventione expreſſa, quæ ut plurimum valet in contractibus; vel tacita, ex natura negotii, in contractibus, qui aleam continent, de quibus infra L. V. c. 9. H.

(*e*) Vid. L. V. c. 9. Interdum etiam caſus fortuitus non promiſſus præſtatur, veluti ſi quis facere aliquid neglexerit, ad quod faciendum adſtrictus erat, etſi caſus ex hac abſciſſe culpa ortus non ſit. Confer. L. III. c. 1. §. 6. & L. V. c. 5. §. 3.

§. VI. His in genere præmiſſis, operæ pretium diſtinctius, & in ſpecie conſiderare, quæ homini poſſint imputari, quæ non. Non poſſunt igitur imputari ulli hominum(*a*) quæ proveniunt ex neceſſitate phyſica, aut quibuſvis cauſis, extra directionem hominum poſitis. Sic ſtultum eſt, quod de regibus Mexicanis traditur: eos ſub initium regni ſubditis promiſiſſe, ſe effecturos, ut ſol juſto tempore oriatur, & occidat, ut pluviæ, quando opus eſt, cadant, ut terra fruges proferat (*b*). Sed nec id homini poteſt imputari, quod cauſæ naturales hunc, & non alium effectum; hoc, & non alio modo producant; verbi gratia, quod ignis calefaciat, non refrigeret (*c*). Hactenus tamen effectus cauſarum naturalium imputationi uberrimam præbent materiam, quatenus ab homine vis earumdem activa fuit elicita, aut confirmata; activa paſſivis applicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur ubertas frugum, quantum ipſius diligens cultura fœcunditatem agri laceſſivit: incendiorum damnum illi, qui ignem ſuppoſuit: variegatus agnorum color paſtoris Jacobi ſolertiæ, Geneſ. XXX, 37. Poteſt etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod cauſam ſupremam iſta omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum (aut non determinandum) moverit. Quo intuitu triennalis ſiccitas precibus Eliæ imputari poterat. 1 Reg. XVII, 1. Jacob. V, 17. Sic deprecante Æaco diuturnam ſiccitatem Græciæ ceſſaſſe, in fabulis eſt. Apollodorus L. III. (c. 11. §. 6. Edit. Pariſ. 1675.) Sic & mors illorum, quos peſtilentia extinguebat, aliquatenus poterat Davidi, etſi non ad modum homicidii, imputari. 2. Samuel: XXIV, 13. 17.

§. VII. Imputari quoque non poſſunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quæ in ipſius corpore deprehenduntur, prout iſtæ per nativitatem, aut ex cauſis ab ipſo non dependentibus exſiſtunt. Etſi hoc penes hominem ſit, facultatibus iſtis objectum ſuggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipſarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robuſtum, procerum dedit, ipſi eo nomine nihil imputari poteſt. Sed debilitatem naturæ per induſtriam corrigere, nativaſque vires augere, laudi; & contra eaſdem per ſocordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Unde nemini poterit exprobari corpus imbecillum; tenerum, puſillum; membra diſtorta, aut mutila; robur languidum; ſiquidem debilitates iſtæ nulla ipſius culpa fuerint contractæ. Quo facit illud Aristotelis Nicom. III. cap. 7. *Non animi ſolum vitia ſpontanea ſunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos ſcilicet increpare conſuevimus. Qui enim natura deformes ſunt, eos reprehendit nemo ſed illos, qui* δι᾽ ἀγυμνασίαν ϗ ἀμέλειαν, *per neglectum exercitiorum, & incuriam tales evaſerunt. Simili modo, ſi turpitudo vel ex infirmitate, vel ex membri alicujus mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus ſit cæcus, cæcitatem exprobrabit, ſed miſerebitur potius: at eum objurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia excæcatus fuerit* (*d*). Similia habet Plutarchus de audiendis Poetis: (p.

35. E-

(*a*) Anicetus libertus apud TACITUM XIV. Annal. 3. in peſſima cauſſa non male ajebat: *Quem adeo iniquum* (fore) *ut ſceleri aſſignet, quod venti & fluctus deliquerunt?* Unde obiter intelligimus, damnandam merito eſſe conſuetudinem, apud multos populos olim frequentatam, quæ naufragorum bona fiſco vindicat. *Quod enim jus habet fiſcus* (verba ſunt CONSTANTINI *L. 1. C. de naufrag. L. 12.*) *in aliena calamitate, ut in re tam luctuoſa compendium ſectetur.* V. *L. 7. pr. de incend. ruin. naufrag.* AUCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

(*b*) Quod prudentiæ, quam fere nimiam dixeris, horum Regum & amori in populum ſuum acceptum fert KREBSIUS de ligno & lapide P. I. Claſſ. 2. Sect. 2. §. 1. apud TITIUM Obſ. XCVII. quibus, ſi in ſe eſſet, cœlum etiam & tempeſtates civium ſuorum votis propitia ſe velle oſtenderent. Vidiſſes enim augeri hac promiſſione fiduciam civium ſuorum, hominum ſimplicium quidem; ceterum ſtudioſorum recti.

(*c*) Pertinet huc *L. 6. §. 7. D. de Offic. Præſid. Sicuti medico eventus mortalitatis imputari non debet: ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet. Prætextu enim fragilitatis delictum decipientis in periculo hominis innoxium eſſe non debet.* V. infra L. III. c. 1. §. 7. in calce.

(*d*) Apud PHÆDRUM Eunuchus ad improbum, damnum amiſſi corporis inſectantem, ajebat:

Sed quid fortunæ ſtulte delictum arguis?
Id demum eſt homini turpe, quod meruit pati.

Bene ARISTOTELES X. Eth. 9. Τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας. *Quod ad naturæ donum attinet, non eſt id penes nos ſed divina quadam ex cauſa ineſt vere felicibus.* Apud Utopienſes irridere deformem ac mutilum, turpe ac deforme non ei, qui ridetur, habetur, ſed irriſori, qui cuiquam, quod in ejus poteſtate non erat, ut fugeret, id vitii loco ſtulte exprobret. Thomas MORUS L. II. Utop. H.

35. Edit. VVechel. T. II.) *Ulyſſes Therſitæ non claudicationem, non calvitiem, non gibbum exprobrat, ſed promiſcue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, cæcitatis, aut ſimilium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non ſit; neque turpe, cujus non penes nos, ſed penes fortunam eſt cauſa*. Et mox; *Sicut qui veſtes flagellant, ii corpora ipſa non attingunt: ſic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, ſtulte & incaſſum ii exteriora verberant, animam ipſam non attingentes, neque ea, quæ revera correctione, aut inſectatione indigent*. Add. Idem Sympoſiacon L. II. quæſt. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen ſine ratione apud veteres Gallos, referente Strabone L. IV. *multabatur juvenis, quisquis zonæ menſuram exceſſerat*. Quod ventrem prominulum in illa ætate ex ingluvie & deſidia provenire judicarent. Nicolaus Damaſcenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent menſuræ certæ, intra quam ſi venter cujuſquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* (a). Huc ſpectant & cæteræ facultates, quæ a natura citra noſtram operam inſunt; puta, quod quis ingenio præditus eſt acuto, aut ſtupido, ſenſibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta ſit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud Aristotelis Nicom. V. c. 19. Πολλὰ ϗ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες ϗ πράττομεν ϗ πάσχομεν, ὧν οὐθὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιον ἐστι. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. *Multa ex iis, quæ ſunt natura, ſcientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque ſpontaneum eſt, neque invitum; ut ſeneſcere vel mori*. Quæ, ut imputentur, idonea non ſunt. Referre quoque huc poſſis, quod parentibus imputari nequeat pravos genuiſſe filios, modo ipſi pravitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit ſententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipſo interfectam jure pronunciabat, *quia tale portentum peperiſſet*; apud Philostratum de vita Apollonii Thyanei, L. V. (c. 10. p. 196. Edit. Lipſ. 1709.)

§. VIII. Non posse quoque imputari, quæ vires noſtras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico eſt, modo illa Impotentia per culpam noſtram non ſit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impoſſibilium nullam eſſe obligationem: neminem lege ſua cenſeri præcepiſſe impoſſibilia (b); adeoque ſi in aliqua lege, ut & conventione aut teſtamento, tale quid occurrat, id pro non adjecto haberi, aut commodiorem ejus inveniendam interpretationem.

—— Nulla potentia vires
Præſtandi, ne quid peccet amicus habet.

Ovid. de Ponto L. I. El. 8. (v. 37. 38.) Quintilianus Inſt. Or. L. VI. c. 3. *Inhumana ſolet videri fortunæ inſectatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipſos, qui objecerunt, poteſt*. Huc etiam pertinet id, quod Herodotus Urania (pag. 315. Ed. Steph. 1575.) memorat, cum Themiſtocles Andrios pecuniam poſceret, duabus validiſſimis deabus ſubnixus, *Suadela & Neceſſitate*; illi validiores deas oppoſuerunt, *Inopiam & Impoſſibilitatem*. Probe autem obſervandum, aliud dici *phyſice*, aliud *moraliter impoſſibile*. Prior impoſſibilitas ponit obſtaculum, quod ipſam voluntatem conſtringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impoſſibilitas nullum impedimentum ponit ſuperans agendi efficaciam in voluntate hærentem, ſed illa tota ab ipſa voluntate oritur. Atque hoc modo impoſſibile dicimus, omnes homines velle conſpirare, ut gratis aliquod mendacium poſteritati tradant. Item, ut aliquis ita circumſpecte & ſancte vivat (c), ut ne minimo quidem, ſaltem per affectuum præcipitantiam, offendat. Ex hiſce infert Auctor de Princip. juſti & decori, p. 174. *Non poſſe quidem legislatorem præcipere quid phyſice impoſſibile, poſſe tamen imperare obedientiam de iis, quæ impoſſibilitatem moralem continent: quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipſa voluntate oriatur. Sicut nulli impoſſibile eſt mendacium gratis fingere, ſi nulli, ergo toti multitudini impoſſibile non eſt: certum tamen eſt totam multitudi-*

(a) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ ϗ μέτρον τι ζώνης, ἣ τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχρὸν ἡγοῦνται,

(b) Imo AUCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impoſſibiles, conventionibus adjectas nullam facere promiſſionem, recte ſtatuit, & qua ratione promiſſa circa impoſſibilia irrita ſint, vel valeant, diſtincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & ſeqq. H.

(c) Vere enim Æſchylus apud STOBÆUM:
Ἁμαρτάνει τι ϗ σοφοῦ σοφώτερος.
Sapiente qui plus ſapiat, eſt cum labitur.
Et ſtupendum eſt Velleii PATERCULI I. Hiſtor. 12. quod T. Scipioni Æmiliano dedit elogium, *nihil ipſum in vita, niſi laudandum, aut feciſſe, aut ſenſiſſe*. H.

tudinem id non facturam. Pari ratione cuivis liberum eſt veritatem dicere, ergo & toti civium multitudini; certiſſimum tamen eſt, nunquam Rempublicam tam beatam futuram, ut ſinguli cives a mendacio ſibi ſint temperaturi: attamen illa impoſſibilitas libertatem ſingulorum non tollit, nec a peccato excuſat. Sic legis adimpletionem dicimus eſſe impoſſibilem, nec tamen illam impoſſibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini ſingulari impoſſibile eſt in omnibus Dei voluntati obſequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram eſſe: tam autem a ſingulis actibus peccaminoſis ſibi cavere poteſt, quam cives ſinguli a mendacio ſeſe intemeratos conſervare: quod tamen nunquam eventurum eſt. Quæ quidem, quatenus ad dogmata theologica applicantur, ſuo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non apparet; quare iſthæc non potius admitti debeant (*a*), quam illa Grotii L. II. c. 20. §. 19. ubi de peccatis, quæ aliqui vocant, quotidianæ incurſationis agit: *Imo dubitari poteſt, an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem, quam in ſpecie habere videntur, in ſua generalitate conſiderata non habeant.* Quomodo enim velut collectim ſumpti ejuſmodi lapſus peccati naturam effugiant, cum tamen ſinguli peccata ſint? Etſi in foro humano iidem fere extra pœnam poſiti ſint.

§. IX. Imputari quoque nequeunt, quæ quis coacte potitur (*b*), aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui iſta excepit, aut exſecutus eſt; rationem duntaxat objecti aut inſtrumenti phyſici habet. Dionyſius Halicarnasseus L. I. (p. 47. edit. Sylburg. c. 58. Edit. Oxon.) Ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκούσιον. (*c*) *Omne involuntarium meretur veniam.* Cicero de Invent. L. I. c. (30.) *Si iis, qui imprudentes læſerunt, ignoſci convenit, iis, qui neceſſario profuerunt, haberi gratiam non oportet.* Coactum autem habetur, non ſolum quando principium motus eſt in alio, qui per vim alterius renitentis & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut patiendum applicat: ſed etiam quando quis intentato vitæ periculo, aut alio graviſſimo malo, ab altero compellitur ad ſuſcipiendam exſecutionem facinoris, quod ipſe alias vehementer averſatur; ita tamen ut non ipſe, ſed alter ille ejus facinoris Auctor haberi velit. Prioris exemplum eſt, ſi quis robuſtior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipſius manum eidem impegerit; aut ſi quis violentum ſtuprum fœminæ intulerit, quæ nulla ſua culpa alienam libidinem provocavit. Cujus quidem corpori hoc modo contumelia infertur, ut tamen ad animum ea labes non penetret. *Corpus eſt tantum violatum, animus inſons*; dicebat Lucretia apud Livium L. I. c. 58. De cujus facto eleganter diſſerit Henr. Stephanus Apolog. pro Herodoto c. 15. Quanquam illas nequiquam excuſaveris, quæ ſibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Poſterioris exemplum eſt, verbi gratia, ſi quis ſatelles jubeatur virum, quem ipſe inſontem novit, interficere, niſi ipſe malit interfici (*d*). Huic enim eo nomine nihil poteſt imputari, cum eidem nuda exſecutio injungatur, quæ neque a perſona ipſius abhorret, neque ut eum diſpendio vitæ detrectetur ratio eſt; cum is ſua nece innocentem haudquidquam ſit ſervaturus (*e*). Fatendum tamen eſt, exſecutionem quorundam actuum

ita

(*a*) V. & infra L. VIII. c. 3. §. 14. H.

(*b*) Conf. Lib. II. c. 6.

(*c*) Et Cleon apud THUCYDIDEM III. hiſtor. Ξύγγνωμον γάρ ἐςι τὸ ἀκούσιον. *Venia enim dignum eſt involuntarium.* Oedipus apud SOPHOCLEM Oedip. in Colono;

Πῶς γ' ἂν τόγ' ἄκον πρᾶγμ' ἂν εἰκότως ψέγοις;
Nec ſponte factum cur mihi objectas probo?

Adde quæ Athenienſes in purgatione ſui apud eundem THUCYDIDEM L. IV. diſſerunt: TERTULLIANUS in Apologetico: *Etiam leges veniam concedunt ex involuntate & neceſſitate delinquenti.* Adde H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 23. §. 5. H.

(*d*) Fuſius hoc exponit, & quibus cautionibus admitti poſſit, tradit AUCTOR L. VIII. c. 1. §. 6. Mihi ita videtur, quoties executio ad contemtum Dei pertinet, quidvis potius perferendum eſſe, quam ut miniſterium ad rem illicitam præbeatur, exemplo Judæorum, qui ſub Alexandro M. Babylone ad Beli templum extruendum materiam aggerere renuebant, ut ex Hecatæo refert JOSEPHUS adverſus Apionem. Quam in rem etiam inſignia extant Judæorum circa Manaſſis Judæorum, & Antiochi Syriæ Regis tempora; ſed multo plura Martyrum inter Chriſtianos, qui induci non poterant, ut levi etiam ſimulatione, puta thuris in aram jactu, a graviſſimis ſe ſuppliciis liberarent. V. inſignem locum EUSEBII L. VIII. hiſtor. Eccl. c. 9. Add. AUCTOR L. II. c. 6. §. 2. H.

(*e*) Imo, quum juſtitiæ repugnet, occidere hominem, quem innocentem noveris, & præterea verendum ſit, ne tyrannus, qui hoc fieri juſſit, promiſſi, noſtræ ſalutis contemplatione facti nimis negligens ſit, turpi triſte, tanquam honeſtius præferendum erit, & ſummum jure *nefas* videbitur ut ait JUVENALIS Sat. VIII. v. 84. *Animam præferre pu-*

ita eſſe gravem aut fœdam, ut generoſum habeatur mori malle, quam talibus patrandis ſua membra accommodare, licet culpa in alio ſit hæſura. Quo facit locus Aristotelis Nicom. III. c. 1. ſupra adductus. Et exempli loco poteſt eſſe, ſi quis jubeatur matri ſtuprum inſerre. Quo ex ignorantia invincibili admiſſo Oedipus ita indoluit, ut oculos ſibi ipſe eruerit. Unde etiam iu illo loco Aristotelis Nicom. III. c. 1. Οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων, καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν. *Ut ſi tyrannus aliquibus, quarum parentes ac liberos in poteſtate haberet, turpe aliquid agere juberet; & ſi id agerent, ſalvi eſſent; ſi non agerent, perirent:* τὸ αἰσχρὸν cum grano ſalis eſt accipiendum, & ne ad tale quid, cujus exemplum jam attulimus, extendatur.

§. X. Ignorantia quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit invitam. Xenophon Inſtit. Cyri L. (III. p. 41. Ed. Steph. c. 1. num. 20. Ed. Oxon.) Ὁπόσα ἀγνοίᾳ ἄνθρωποι ἐξαμαρτάνουσι, πάντα ἀκούσια ταῦτ' ἔγωγε νομίζω. *Quæcunque per errorem homines delinquunt, ea præter animi ſententiam committi arbitror.* Euripides Hippol. Coron. (verſ. 1334. 1335.) Τὴν ἁμαρτίαν τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης. *Erroris culpam primum ſolvis, quod neſcieris.* Quam ad rem illuſtrandam cumprimis faciunt luculenta quædam apud Aristotelem loca; puta Magn. moral. L. I. c. 34. *Quandocunque perpetrandi aliquid cauſa fuerit ignorantia, id non fit ſponte, & proinde ne afficit quidem injuria. At cum ipſe ſuæ cauſa fuerit ignorantiæ, perpetravitque quippiam ex ignorantia, cujus ipſe extiterit cauſa, is plane afficit injuria, ac ejuſmodi jure criminis arguetur: velut in ebriis evenit. Vino namque merſi ſi quid mali perpetrarint, ſine controverſia afferunt injuriam: quandoquidem ipſi ſibi ejus ignorantiæ cauſa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum prolaerentur, ut ignorantes cæderent patrem. Idem in aliis eſt ignorantiis, quæ ex ipſis gignuntur facientibus, ut qui per ipſas inferunt injuriam, ſint injuſti. Quorum autem ipſi non ſunt cauſa; ſed ignorantia, ut delinquant, neutiquam injuſti. Eſt enimvero ejuſmodi naturalis, velut neſcii infantes patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inſcitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injuſti. Ipſa ſiquidem hæc faciendi cauſa eſt inſcitia. Neque ipſi ſuæ ſunt cauſa inſcitiæ; ideo ne injuſti quidem dicuntur.* Seneca Phœniſſis. (v. 249. & ſeq.)

Aliquis intra viſcera
Materna letum præcocis fati tulit.
Sed nunquid & peccavit;

Quod tamen nolim ultra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipſos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod iſta in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, ſed per modum nudæ emendationis, ne per talia moleſtiam aliis faceſſant, aut illo, cui teneris in annis adſueverunt, poſt adultiores quoque facti deleſtentur. Idem de furioſis & mente motis habendum, quibus citra ſuam culpam iſte morbus provenit. His enim ſi quando verbera infliguntur, non magis rationem pœnæ delicto reſpondentis habent, quam quæ equo calcitroſo impinguntur, ut calces deinceps jactare deſiſtat. Add. Ant. Matthæus de crimin. proleg. c. 2. §. 6. 7. 8. Aſt qui ignorantiæ ſuæ cauſa eſt, ac ſciens volens effecit, ut ignoraret, quæ noſſe poterat, & debebat, perinde habetur, ac ſi ſciens, & deliberato quid animo patraſſet, Aristoteles Magn. moral. L. I. c. 9. *Ægrotos & deformes deprehendimus, cum ipſos putamus ſibi aut morbi alicujus aut deformitatis eſſe auctores, quia videlicet in ipſis id fuiſſe poſitum intelligitur.* Et plenius ad Nic. L. III. c. 7. *Legislatores eos, qui mala perpetrant, caſtigant, ac puniunt, ſi tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignoratione, cujus ipſi ſibi cauſam non exhibuerint. Ob ignorationem etiam puniunt, ſi ſibi ipſe ignorationis cauſa quiſpiam fuiſſe videatur. Unde ebriis duplices pœnæ (a) inſtitutæ ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt: cum ſui quiſque in eo dominus ſit, ut non inebrietur: id quod ignorationis eſt cauſa. Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quæ ad leges pertinent; quæ quidem & ſciri debeant, & difficilia non ſint. Simili modo etiam in aliis, quæcumque ignorare per negli-*

re pudori. Sed ipſe Auctor noſter, animi hac parte fluctuantis fuiſſe videtur, quum imperatum inceſtum, cum matre perpetrandum, paollo poſt penitus recuſandum cenſeat. Vid. quæ dicentur ad L. V. c. 11. §. 2. & ad L. VIII. c. 1. §. 6. nota, & THOMASII Juriſprud. Div. L. II. c. 5. §. 2.

§. 149. & 165. ſeqq.

(a) Una, quod ebrietati indulſerint, altera quod in ebrietate peccaverint. Non enim de omnibus ebriis agitur, ſed de iis tantum, qui in ebrietate maleficium aliquod commiſerint.

Digitized by Google

gligentiam videntur, eo quod in ipſis ſit non ignorare: quippe qui adbibendæ diligentiæ domini ſint, ac poteſtatem habeant. PLAUTUS Truculento act. IV. ſc. 3. (v. 57. 58.)

Non vinum hominibus moderari, ſed vino homines ſolent,
Qui quidem probi ſunt.

Sic & (*a*) imputationem tollit non ignorantia univerſalium, & ejus quod quis ſcire tenebatur; ſed tantum ignorantia ſingularium, & quæ in facto verſatur. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 2. *Invitus dici debet, non ſi quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quæ in electione conſiſtit, inviti eſt cauſa, ſed pravitatis: neque ea quæ eſt univerſalis: quippe cum ob eam homines vituperentur; ſed ea, quæ circa particularia verſatur, in quibus, & circa quæ actio exſiſtit. In his enim & miſericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is ſane invitus agit.* Exemplum a CICERONE de Invent L. III. (c. 31.) tale adfertur. Lex alicubi extabat, *ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ, cum adverſa tempeſtate in alto jactarentur, voverunt, ſi eo portu, quem conſpiciebant, potiti eſſent, et Deo, qui ibi eſſet, vitulum immolaturos. Caſu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exiſſent, vitulum immolaverunt. Accuſantur.* Quod ſi autem ab alicuius facto malitia quidem abſuerit, & ultro contracta ignorantia, ſed hæc duntaxat per aliquam inadvertentiam obrepſerit, (quod (*b*) ARISTOTELI proprie ἁμαρτήματα nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, ſed ex parte tamen minuitur. Et hactenus tantum admitti poteſt illud QUINTILIANI Inſt. Or. L. I. cap. 6. *Vel error honeſtus eſt, magnos duces ſequentibus.* Quo pertinet egregius locus ARISTOTELIS ad Nicom. L. V. c. 10. quem vertit, & illuſtravit GROTIUS L. III. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex ARISTOTELIS Magn. moral. L. I. c. 17. de muliere, quæ philtrum amatori præbuit, ex quo ille mortuus eſt. Hanc accuſatam (*c*) Areopagitæ abſolverunt, ideo quod non conſulto, & cogitato id feciſſet. Amoris enim cauſa, non hominis perimendi animo dediſſe: verum ab iſto aberraſſe. Circa quod judicium tamen omnino præſupponendum fuit, fœminæ iſti numquam in mentem veniſſe, poculum illud ullo modo noxium eſſe poſſe. Alias enim potior eſt *L. 38. §. 5. D. de pœnis* Add. Ant. MATTHÆUS de crimin. ad *L. 48. D. tit. 5. c. 5. §. 6.*

§. XI. CUM QUOQUE non ſit in arbitrio noſtro, quas per quietem imagines phantaſia formet; ideo non poſſunt imputari illa (*d*), quæ quis in ſomniis agere ſibi videtur; niſi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immorans (*e*), eorum imagines alte animo impreſſit. NONNUS Dionyſ. L. XLII. (p. 1096. v. 44. 45.)

—— Ἀντίτυπον γὰρ
Ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἤματι, νυκτὶ δοκεύει.

Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Unde nullum ſane crimen illius, qui Claudium per ſomnium corona ſpicea redimitum viderat, apud TACITUM A. XI. (c. 4) Add. Ammian. MARCELLINUS L. XV. c. 2. Sic & ne quidquam anxius erat piſcator ille apud THEOCRITUM Idyl. 22. (in fine,) qui per ſomnum juraſſe ſibi viſus erat, quod in mari non amplius pedem eſſet poſiturus. Add. tamen de juramento ab Evagrio per ſomnium facto, apud SOZOMENUM Hiſt. Eccleſ. L. VI. c. 30. (*f*) Neque inceſtus Cæſar ob ſomnium, quod refertur apud SVETON. Cæſ. cap. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quæ

—— Placita reſoluta quiete
Sæpe videt, quod amat, viſa eſt quoque jungere fratri
Corpus & erubuit, quamvis ſopita jaceret.

apud OVIDIUM Metam. L. X. (v. 468. & ſeqq.) Neque vana omnino ſunt, quæ PLU-

TAR-

(*a*) V. infra L. II. c. 3. §. 13. circa finem, & ſupra c. 3. §. 10. H.

(*b*) JCti culpam vocant. V. infra c. 7. §. 16. H.

(*c*) V. Nic. HENELIUS Otia Uratislav. c. 21. ubi hanc eorum ſententiam exagitat. H.

(*d*) Aut revera agit. Quo pertinent exempla in ſomniis alios lædentium, aut etiam occidentium. V. *Clement. unic. de homicidio*, & TIRAQUELLUM libro de pœnis temperand. cauſ. 5. H.

(*e*) Tunc enim vigilantis potius cogitatio punitur, quam ſomnium dormientis. Et ſolent hac parte plerumque vigilantes peccaſſe. qui ſibi dormientes in amantium amplexibus hærere videntur, dum ſimili redit ſub imagine ſomnus. In iis etiam, qui ſe magnorum conventibus adeſſe ſomniant, animus ſæpe anteceſſit corporis moram, de quibus egit BÆLIUS Reſponſe aux Queſt. d' un Provinc. T. I. p. 304. 305.

(*f*) Pollutionem nocturnam non ſpontaneam, etſi cum imaginatione conjunctam, non eſſe immunditiem, diſputavit Joann. ZONARAS, oratione ad eos, qui naturalem ſeminis fluxum immunditiem exiſtimant. L. V. Juris Græco-Romani. (Add. Edmundus BONEFIDIUS Juris Orientalis L. III. p. 216.) V. SCHILTERUS manuduct. philoſoph. moral. ad juriſpr. c. 6. §. 36. 37. H.

TARCHUS de profect. virtut. ſent. (I. 82. 83.) diſputat, ex ſomniis non obſcurum poſſe argumentum duci, quam compoſito aliquis animo ſit. Epicurus apud Diogenem LAERTIUM L. X. dicit, ſapientem ϗ καθ᾽ ὕπνους ὅμοιον ἔσεσθαι, *in ſomniis quoque ſibi ſimilem futurum*. Nonnulli etiam huc applicant Pſalmum XVII, 3. Add. CLAUDIANUS præfat. ad L. II. de raptu Proſerpinæ (*a*). THEOCRITUS Idyll. 22. (verſ. 44. 45.) Καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται. *In ſomno quævis canis panes divinat*.

§. XII. DENIQUE contra rationem eſt, ut futuri alicujus facinoris mali imputatio ad antegreſſos actus velut retro trahatur; niſi forte futurum illud facinus a præſenti quopiam aut præterito noſtro actu, tanquam effectus neceſſarius a ſua cauſa, dependeat. Nam ut effectus illi imputetur, ad quem cauſa pertinebat, frequentiſſimum eſt. Equidem illud haud abſurdum, ut per imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipſo agente, aut alio effectum velut in anteceſſum exſerat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, ſub aliquo titulo beneficium impertire. Aſt cum malæ actiones non niſi ex debito queant imputari, abſurdum prorſus fuerit, retrorſum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commiſſurus id erat, actionis communicatio interceſſit. CICERO de inventione L. I. (c. 49.) *Remotum eſt, quod ultra quam ſatis eſt petitur, hoc modo: Quid ſi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaſſet, atque ex ea duos Gracchos procreaſſet, tantæ ſeditiones ortæ non eſſent. Quare hoc incommodum Scipioni adſcribendum videtur.* (*b*)

§. XIII. EXTRA hæc nulla actio humana invita & imputationis incapax cenſeri debet, ſi vel maxime eam ſuſcipi a ſana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem PLATO de Leg. L. V. (p. 731. C. Tom. II. Ed. Steph. p. 841. Ed. Francof. Ficini) tradit: *in iis injuriis, quæ tales ſunt, ut ſanari poſſint, noſſe inprimis oportet, nullum injuſtum ſponte injuſtum eſſe. Nemo enim unquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quæ ſibi præſtantiſſima ſunt*; uti eſt ſuus cuique animus. Add. IDFM in Timæo p. m. 1085. A. & Marſilius FICINUS præfat. ad Platon. L. IX. de LL. & APULEJUS de Philoſophia. Ariſtippus dicebat apud Diogenem LAERTIUM L. II. (§. 95, Emdit. Amſter.) *Errata* (ἁμαρτήματα) *venia digna eſſe; neque enim volentem quenquam errare, ſed perturbatione aliqua coactum*. Eadem ſententia extat apud Marcum ANTONINUM L. IV. §. 3. L. VII. §. 22. 63. L. VIII. §. 14. L. XI, §. 18. Quam ſententiam non uno in loco refellit ARISTOTELES. Sic Magn. moral. L. I. c. 9. *Socrates dixit, in nobis non eſt, probis vel malis eſſe; quandoquidem ſi quis roget aliquem, velitne juſtus eſſe, an injuſtus? nemo delegerit injuſtitiam. Inde perſpicuum eſt, ſi mali ſint aliqui, non ſponte* (*c*) *eos eſſe malos, & proinde ne probos quidem*. Id quod eo argumento rejicit Ariſtoteles, quod alias abſurde legislator bona juberet, mala vetaret aut plecteret, ni utraque eſſent

(*a*) Indicare veriſimiliter voluit PUFENDORFIUS CLAUDIANI poema in VI. Conſulatum Honorii.

Omnia, quæ ſenſu volvuntur vota diurno,
Pectore ſopito reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat navita merces
Et vigil elapſas quærit avarus opes.

Ubi vide Caſp. BARTHIUM in annotationibus p. 714. ſeqq.

Addi hic potuiſſent Somnambuli; inveniuntur enim, qui, dum dormiunt circumambulant, vel alios verberant, cædunt, vulnerant, imo etiam occidunt, quo pertinet c. *un. X. de Homicid. voluntar. & cauſali*. Memorabile exemplum talis ſomnambuli habet MARVILLE Melanges d' hiſtoire & de Litterature. L. II. p. 237. Ubi facile apparet, adhuc culpæ reum eſſe ſomnambulum, ſi morbi ſui conſcius arma non ſepoſuerit, reliquaſve ſibi peccandi occaſiones præſciderit, etſi tunc editi ſint hi actus, quum agenti minime prælucceret intellectus, & ad ejus nutum decerneret voluntas.

(*b*) Ex eodem principio deducimus, eventus deſtinatis adverſos conſilium danti non poſſe imputari: non enim eventus, ut conſilia, in cujuſquam poteſtate ſitus eſt. CICERO XVI. ad Attic. 8. *Quid debet, qui conſilium dat, præſtare præter fidem?* Jam ante THUCYDIDES L. III. *Quod ſi quis non rectum conſilium dederit, is non modo mulcta nulla, ſed ne ignominia quidem puniendus eſt*. SENECA VII. de benef. 13. *Si omnia fecit ut ſanaret, peregit medicus partes ſuas. Etiam damnato reo conſtat oratori eloquentiæ officium, ſi omni arte uſus eſt. Laus Imperatori etiam victo & Duci redditur, ſi & prudentia & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt*. Adde CICERONEM pro L. Manilia c. 10. DEMONSTHENEM orat. de corona contra ÆSCHINEM. PICCARTUM I. Obſ. polit. 10. BOXHORNIUM diſquiſit. politic. caſ. 14. conf. AUCTOR infra §. 14. poſt. med. H.

(*c*) SALLUSTIUS Orat. II. de Rep. ordin. *Malitia præmiis exercetur: ubi ea demſeris, nemo omnium gratuito malus eſt*.

Digitized by Google

ſent ἐφ᾽ ἡμῖν, in noſtra poteſtate. Et quod alias abſurde virtutem laus, vitium vituperatio conſequeretur. Et prolixius Nicom. L. III. c. 7. Ubi recte quoque rejicit argumentum, Πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ᾽ ὁποῖός ποθ᾽ ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. *Omnes appetunt, quod bonum eſſe ipſis videtur: phantaſiæ autem dominus eſt nemo, ſed talis unicuique finis apparet, qualis quiſque eſt.* Nam id utique in noſtro arbitrio neque adeo arduum eſt, ut quid juſtum ſit, quid non, recte intelligamus. Add. Eustratius ad d. l. Sic & Ibidem recte docet Aristoteles: uti ignorantia, quam quis ſua culpa contraxit, invitam non reddit actionem; ita nec pravos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem invitam reddere. *Si quis non ignorans*, inquit, *ea agit, ex quibus injuſtus efficitur, ſponte injuſtus eſt: non tamen ſi voluerit, injuſtus eſſe deſinet, & juſtus erit.* (Quod poſterius tamen intelligendum vel in ſenſu compoſito (*a*), vel quod nuda voluntas non ſtatim contractum ſemel animi morbum tollat: quem tamen ſane connixum ſtudium abolere iterum poteſt. *Nam neque qui ægrotat, ſanus efficitur; licet, ſi ita contigerit, ſponte ægrotet, tum intemperanter vivendo, tum Medicorum præceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non ægrotare; ubi tamen ſemel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem projecit, reſumere eum amplius non poteſt, quamvis in eo projiciendi facultas fuerit: principium enim in ipſo erat: eodem modo quoque & injuſto & intemperanti a principio licebat non eſſe ejuſmodi: unde ſponte ejuſmodi ſunt: ubi vero ſemel tales ſunt, non amplius non eſſe talibus eis licet*; antequam ſcil. ſeſe correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quæ Auctor de princip. juſti & decori p. m. 165. ſeqq. diſputat; *habitus morales, quos vulgo malos vocamus, revera non eſſe peccata, nec pœna dignos, ſi in ſe conſiderentur* (*b*) *Illos quippe nulla cauſalitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac ſi virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quæ voluntas tunc eſt cauſa vitii moralis. Voluntatis autem cauſam aliam moralem ſuperiorum dare velle, eſſe voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere ſine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuiſſe, cum actus moralitas a voluntate proficiſcatur. Imo ante voluntatis actum eſſe tantum rem phyſicam, ſive motum animæ phyſicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc deſinere actu eſſe habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali diſponunt animam ad male agendum, eſſe diverſam ab ea, qua verbi gratia ſermo impudicus animis audientium inſtillat libidinem: cum ille ſermo operetur ante voluntatem ejus, qui eum audit, licet effectus non ſemper ſequatur.* Quæ illhac ſimilitudine declarari poſſunt. Pedis diſtortionem in ſe, & quamdiu pes quieſcit, non peccare contra regulas artis ſaltatoriæ. Sed ubi loripes greſtus male formatos fecerit, cauſam moralem eſſe non diſtortionem pedis, ſed voluntatem ejus, qui pedem movit. Addit; *cauſam quare malos habitus oderimus eſſe, tum quod malis actionibus homo eum comparaverit: tum quod homines iſtis imbuti in actus malos ſoleant eſſe proclives. Et quanquam iſti ſint morbi animæ; non tamen illos per ſe pœna dignos eſſe, ſed quia voluntarie contracti ſunt.* Sicuti ſi puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario ſaltu ſibi talum detorſit; cauſa plagarum non eſt ipſa talis detorſio in ſe, ſed ſaltus ille temerarius.

§. XIV. Porro imputari homini ſolent non propriæ duntaxat, ſed & alienæ actiones. Quod tamen ut recte fiat, neceſſum eſt, ut ad eas iſte aliquo modo efficaciter concurrerit (*c*). Alias enim ratio non fert, ut effectus actionis moralis de perſona in perſonam tranſeant, niſi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. Arriani Epictetus L. I. c. 28. Δι᾽ ἀλλότριον ἔργον πταίει οὐδείς. *Nemo ex alieno facto cladem accipit.* Marcus Antoninus L: VIII. §. 56. *Arbitrio meo ex æquo res indifferens eſt arbitrium vicini mei, atque animula aut caruncula ejus. Etiamſi enim alter alterius cauſa mutuo nati ſumus, mentium tamen noſtrarum peculiaris ſua conſtat poteſtas. Alioqui vicini mei malitia malum me faceret; id quod Deo non eſt viſum, ne alieni arbitrii eſſet miſe-*

(*a*) Id eſt, malos, ut malos, ſemper adfectare perſonam virorum bonorum.

(*b*) Id eſt ſi culpam ſeparamus, qua eos contraximus. Ceterum hæc Velthuyſenii Philoſophemata recte plus ſubtilitatis, quam utilitatis continere videntur Cl. BARBEYRACO.

(*c*) Præſertim in meritis, quæ perſonalia ſunt. V. L. VIII. c. 3. §. 33. junct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

miſerum me facere. Sic cum etiam nobis invitis ſonus ad aures accidat (*a*), crimine caret aliquid audiviſſe; ſi nihil præterea acceſſerit. Lucianus de imaginibus (Apolog. in fine): Ἐκτὸς εἰ μή τινα νομίζεις ἀκροάσεως εὐθύνην εἶναι. *niſi putes & in auditione culpam quandam eſſe*. Etſi aliquando quieta auditio pro aſſenſus ſigno habeatur. Hinc apud Tacitum Ann. I. (35.) Germanicus, cum ſeditioſi imperium ipſi offerrent, *quaſi ſcelere contaminaretur præceps tribunali deſiluit*. Themistius orat. (XIX. de humanitate Theodoſii p. 230. Ed. Paris. Harduini.) *Olim in ejuſmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam diſcernebatur, parque & idem erat noxæ genus nefarium aliquid ac ſceleſtum moliri, & id ipſum præter voluntatem audiſſe. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dediſſet, nec quemadmodum palpebras atque os, ſic etiam aures claudere ac diducere in noſtra poteſtate eſſe voluiſſet; cum fere unus hic ſenſus poteſtatem noſtram atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut janua carentibus & apertis ædibus, ita neceſſario ſint illi omnia ſuſcipienda*. Σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων. *Tu vero auditum prorſus ab crimine ſeparaſti*. Quandoque igitur contingit, ut ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, ſed alteri, qui eandem imperavit (*b*). Nempe ſi quis ſubjecto ſibi, ſub comminatione graviſſimorum malorum, & quæ repræſentandi facultas ipſi eſt, meram executionem alicujus actionis injungat. Quo ſpectat illud Procopii Hiſt. Goth. L. I. (p. 175. Edit. Auguſtæ Vindelic.) *Legatus mittentis juſſu verba enunciat; eorum culpam, ſi quid peccatur, non ipſi, ſed ei qui imperavit, æquum eſt imputari: cum legato obſequii incumbat neceſſitas*. Sic cum in Senatu Romano decretum eſſet de Conſule Romano Samnitibus dedendo, ſtolide quidem cenſuit, eum quoque dedendum, qui dum fœdus feritur, porcam tenuerat. Cicero de Invent. L. II. (c. 30.) Mamertinus Paneg. I. (c. 11. n. 5.) *Ab Imperatore proficiſcitur, etiam quod per alios adminiſtratur*. Seneca Troad. (v. 870. 871. Edit. Gronou.)

Ad auctores redit ſceleris coacti culpa.

Apud Appianum Alexandr. Mithridat. Cum bello Mithridates Attilium & alios inſidiarum ſibi ſtructarum reos occidiſſet, Attilii libertos illæſos dimiſit, ὡς δεσπότῃ διακονουμένους, *tanquam patroni ſui miniſtros*. Sed frequentius eſt, ut & ei, qui actionem patravit, illa ſimul imputetur. Idque fit triplici potiſſimum modo: vel ut alter principalis cauſa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut paſſu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis cauſa ſit. Ubique autem concurſus ad actionem alienam fit vel poſitive, vel privative; ſeu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur cauſa actionis ab alio immediate patratæ habetur, qui jubet aliquid fieri ab eo, qui ipſius eſt imperio ſubjectus; vel qui auctoritate duntaxat ſua, cui non facile erat reluctari, aliquem permonet ad patrandum aliquid, quod pro imperio, ſtricte accepto, injungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud Tacitum Ann. III. de M. Piſone, quem ipſe *crimine civilis belli purgavit: patris quippe juſſa nec potuiſſe filium detrectare*. Add. *L. 37. princ. D. ad L. Aquil. L. 11. §. 3. ſeqq. D. de injuriis*. Ant. Matthæus de Crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam ut iſto ſe crimine obſtringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui conſenſum requiſitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conſ. Valerius Maximus L. II. c. 8. §. 2. Libanius progymn. (p. 12. D. Ed. Pariſ. Morelli) Οὗ μὴ συγχωρήσαντος οὐκ ἂν ποτε ἐπέπρακτο τοῦτο, ἐγὼ δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. *Abſque cujus permiſſu nunquam perpetraretur, eum pœnas*

(*a*) Hinc ſola ſcientia crimen aliquod commiſſum eſſe, non imputatur ſcientiam nacto. V. *L. 48. §. 1. D. de furtis, can. placuit 6. Quæſt.* 2. Niſi quis pecuniam acceperit eo nomine, ne indicaret; aut quærente poſſeſſore rem aut furem occultaverit. V. *L. 4. §. ult. D. de condict. ob turpem cauſ. c. 4. X. de furtis*. Quin etiam in reticentes ſcelus commiſſum lege civili pœna ſtatui queat, dubitandum non eſt; ut apud Romanos in conſcios perpetrati criminis majeſtatis, aut etiam parricidii, ſimiliumve. V. *L. 5. §. 6. C. ad L. Jul. Majeſt. L. Pompej. de parricid. L. unic. C. de raptu virgin*. Quanquam ſi quis norit aut compertum habeat, crimen adhuc commiſſum iri, ipſum jus nat. dictet, id a conſcio aperiendum eſſe, ut damnum alii imminens avertatur, etſi leges civiles hujuſmodi reticentiam non ſemper puniant. V. multa JCtorum & Moraliſtarum nomina apud TABOREM Racemat. criminal. ad *l. 67. de Furtis*. H.

(*b*) Quod ea quidem admitti poteſt, in ejuſmodi mancipiis, qualia erant ea Græcorum, in quæ domini Deſpotica plane poteſtate utebantur, & de quibus eſt apud SPANHEMIUM ad Callim. hymno in Cererem v. 62. nam hic repeti debet, quod ſupra monuimus §. IX. nota a. actioni malæ nec a juſſu ſuperioris excuſationem peti poſſe.

nas commiſſi perſolvere debere ſtatuit. Idem ibid. Οὐ τὰ ἀδικήματα νομίζειν ὅ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον. ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων. *Maleficiorum auctores non tam putandi ſunt illi, qui patrarunt illa manibus ſuis, quam qui ut patrari poſſint copiam dedere*. Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri jus erat illud ab ipſo exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. *L. 45. D. ad L. Aquil. l. 2. D. de noxal. act. L. 1. §. 1. D. ſi famil. furt. fec. dic.* Seneca Troad. (verſ. 291.)

Qui non vetat peccare, cum poſſit, jubet.

Sophocles Philoctete (p. 400. lin. 3. 4. Ed. Steph.) Οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί. *Delinquentes fiunt mali exemplis regentium*. Quo nomine etiam Diogenes pædagogo pueri obſoniis edendis dediti pugnum incuſſit; Ὀρθῶς ὁ τῷ μὴ μανθάνοντι, ἀλλὰ τῷ μὴ διδάξαντι, τὸ ἁμάρτημα ποιεῖται. *Recte non ei, qui non didiciſſet, ſed qui non docuiſſet, culpam imputans*. Plutarchus libro; *virtutem doceri poſſe*. Vid. quoque Ælianus L. III. c. 10. Juvenalis Sat. XIV. (verſ. 233. 234.)

Nemo ſatis credit tantum delinquere, quantum

Permittas, adeo indulgent ſibi latius ipſi.

Add. *L. 4. §. 2. D. de Offic. proconſ.* Apud Tacitum A. IV. (c. 20. num. 5. Ed. Rycqu.) Meſſalinus cenſuit: *Cavendum SCto, ut quamquam inſontes magiſtratus, & culpæ alienæ neſcii* (*a*), *provincialibus uxorum criminibus, perinde quam ſuis plecterentur* (*b*). Sic & legibus Angliæ maritus pro offenſis uxoris, lingua aut opere adverſus alterum patratis, reſpondere, & ſatisfactionem præſtare tenetur, eo quod non ſit uſus poteſtate ſua, qua pollet circa errata ejus corrigenda. Quin ſi maritus ſimul & uxor feloniam committant, per leges uxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte acceſſorii, quod propter obſequium, quo marito tenetur, neceſſitas ipſi illata credatur. Edvvard Chamberlaine Notitia Angliæ Part. I. c. 16. Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. Ant. Matthæus dicto loco §. 12. & ad Lib. XLVIII. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adjuvat; puta qui furi per feneſtras in ædes invadenti ſcalas ſuppoſuit; qui alicui nummos ex crumena excuſſit, ut ab altero rapi poſſent; qui alterius pecora fugavit, ut alius eadem interciperet. Add. *L. 54. §. 4. L. 66. §. 2. D. de furtis*. Qui receptum præſtat, juxta verſiculum Phocylidis (verſ. 128.)

Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψίμενος, ϗ ὁ κρύψας.
Uterque fur, & qui furatus eſt, & qui occultavit.

Plato de LL. L. XII. (pag. 991. Edit. Francof. Ficini) *Si quis rem furto ſublatam ſciens receperit, in eadem culpa ſit, qua ille, qui furatus eſt. L. 1. princ. D. de fugitivis* (*c*). Add. *t. t. D. de receptatoribus*. Et edictum Regis Theodorici c. 116. De adjutoribus adulteriorum vid. *L. 8. L. 9. D. ad L. Juliam de adulteriis*. Periander Corinthiorum tyrannus τοὺς προαγωγοὺς πάντας κατεπόντισε, *lenas omnes mari demerſit*. Heraclides de Politiis. Add. Ant. Matthæus de Crim. proleg. cap. 1. §. 11. & ad Lib. XLVII. D. tit. X. cap. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet injuriam patienti; id non fecit. Cicero Off. I. (c. 7.) *Qui non defendit, nec obſiſtit, ſi poteſt, injuriæ, tam eſt in vitio, quam ſi parentes aut amicos aut patriam deſerat*. Add. Ant. Matthæus Proleg. c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum præſidium milites, ubi graſſatores ingruentes, quibus pares ſunt, repellere noluerint, pari cum his claſſe cenſebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere poſſet, neglexit. Add. Ezech. XXXIII. 6. (*d*). Sic apud Ægyptios

(*a*) CICERO IV. in Verrem. *Si innocentes exiſtimari volumus, non ſolum nos abſtinentes, ſed etiam noſtros omnes præſtare debemus*. In imperio Sinenſi & regno Siamenſi parentes de factis liberorum ſuorum, magiſtratus de factis & delictis miniſtrorum ſuorum rationem reddere ſunt obſtricti, ob ea etiam pœnis obnoxii. Vid. LOUBERIUS de regno Siamenſi Tom. I. part. 3. c. 14. n. 22. H.

(*b*) Et in Sinenſi Imperio inhumana illa quidem, ſed in ſpeciem neceſſaria, ob quorundam perfidiam ac avaritiam, conſuetudo eſt, ut Duces & præfecti rei morte mulctentur, in quorum adminiſtratione infelicius quidpiam inciderit. Si quis adverſo Marte pugnam iniit: ſi commiſſam ſibi provinciam perdidit; ſi populi defectione milites ſeditione tumultuantur; ea Reipublicæ vulnera undecunque provenerint, ad præfectos tranſeunt, quorum paucis vita relinquitur. Perſuaſi enim ſunt Imperatores, illa non ex inconſtantis fortunæ viciſſitudine orta, ſed vel ex negligentia, vel perfidia. Ut obſervavit MARTINIUS libello de bello Tatarico, ſive regni Sinenſis a Tataris tyrannice devaſtati enarratione. H.

(*c*) Et VI. Capitular. Francor. 150. H.

(*d*) Hanc legem forte ſecutus eſt Moſes, nece Ægyptii injuriam popularis ſui vindicans Exod. II. 12. Eſt autem Diodoro SICULO d. l. præcipuus ſermo de latronibus. H.

Digitized by Google

ptios ſi quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim ſuſtinere videns, cum poſſet, non vindicaſſet, capitali ſupplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuiſſet, indicare tamen latrones, & actione ſcelus perſequi tenebatur. Hoc negligenti plagæ certo numero inflictæ, ac triduo cibis interdictum. Diodor. Siculus L. I. c. 77. Add. *L. 7. D. Nautæ, caup. ſtab. L. II. l. 6. D. ad L. Pompejam de parricidiis L. 7. d. t. L. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falſis L. 6. §. 8. D. de Re militari*. Sic & Abas Perſiæ Rex, ut latrones extirparet, decretum emiſit (*a*), ut ſi quis occiſus aut ſpoliatus eſſet, incolæ proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus de Valle Itin. Part. II. Epiſt. 1. Sic apud Spartanos, *qui ſe præſente peccantem non caſtigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente*. Plutarch. Inſtit. Lacon. (p. 237. Ed. Vvechel. T. II.) Sic Cato, inſtigans magiſtratus ad imponenda ſontibus ſupplicia, dicebat: *Eos, qui male agentes prohibere poſſent, neque id facerent, eorum flagitiis aſſentiri*. Vid. *L. 2. D. de noxal. act. L. 7. D. qui ſine manumiſſione. t. t. D. de magiſtratibus conveniendis*. De ſilentio quoque, atque diſſimulatione magiſtratuum egregie Plato de LL. L. IX. (pag. 924. B. Edit. Francof. Ficini.) *Secundus ille hoſtis eſt civitati, qui quamvis particeps hujus ſceleris* (nempe læſæ majeſtatis) *non ſit; tamen cum ampliſſimis fungatur in ea republica magiſtratibus, eas conjurationes non animadvertit, & ſi animadvertit, timiditate quadam patriæ non ſuccurrit*. Addatur hiſtoria de filiabus Scedaſi apud Plutarchum in amatoriis narrationibus. Grotius ad Proverb. XXIX. 24. *Par furi eſt, qui a magiſtratu adjuratus furem ſibi notum non indicat*. Vid. quoque Levit. V. 1. Sic & qui furioſum ſuæ cuſtodiæ creditum negligentius habuerit, & iſte aliquem læſerit, cuſtos ex facto tenebitur; etſi ipſi furioſo nihil imputetur (*b*). Vid. *L. 14. D. de Offic. præſidis*. Minus principales autem cauſæ alieni facti habentur, qui conſilium dant, qui laudant, & aſſentantur ante patratum facinus, & ita, ut ipſorum conſilium, laus, & aſſentatio ad facinus ſuſcipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude ſua ad pravum facinus nihil contulit, non ipſum facinus, ſed pravam ſuam voluntatem luere poteſt. Ovidius Triſt. L. V. Eleg. ult. (diſt. ult.)

Qui monet ut facias, quod jam facis, ille monendo
Laudat, & hortatu comprobat acta ſuo.

Sic lex Longobardorum L. I. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinoroſum adſtans hortatur. Add. Roman. I. v. ult. Quintilianus Declam. 255. *Natura ſimile eſt, facere ſcelus & probare*. Ant. Matthæus de Crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. (*c*) Poſſis etiam huc referre, qui ſua commendatione efficiunt, ut negotium quoddam alicui committatur, quorum peccata non immerito iſtis quoque ruborem incutiunt. Vid. Socrates ap. Xenophontem memorab. L. II. p. m. 472. Peculiariter autem circa conſilium expendi meretur §. 11. *Inſt. de Obligat. quæ ex del. naſc.* & quæ ibi *Interpret.* diſputant; utrum verba, *Ope & conſilio*, conjunctim, an disjunctim ſint intelligenda, Si enim conſilium idem ſignificat cum intentione aut deſtinatione; ille ſane dumtaxat furti eſt reus, qui non per imprudentiam, ſed dolo malo furem adjuvit. *L. 52. §. 13. D. de Furtis*. Quod ſi vero conſilium quis citra opem dederit, videndum eſt, generale id fuerit, an ſpeciale. Prius eſt, verbi gratia, ſi quis de paupertate querentem hortetur, ut furto rem ſibi quærat. Talis conſiliarius, ſaltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed ſi ſpeciale conſilium quis dederit; puta ſi oſtenderit, qua via in ædes ſit penetrandum, & quo tempore, ubi res amoveri aptæ ſint poſitæ, aut quæ ratio latendi: hic ſane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. Matthæus de Crimin. proleg.

c. 1.

(*a*) Et ARISTOTELES in librum de rebus admirabilibus retulit legem Provinciæ cujuſdam Italiæ, qua cautum erat, ut omne damnum furtumque proxima civitas aut vicus reſarciret. Vid. & Ant. Dadin. ALTESERRAM de Ducibus & Comitib. provincial. Gall. L. II. c. 2. Adde legem Regis Scotiæ apud BUCHANANUM L. IX. Rer. Scotic. ſub Rege 98. ab initio. H.

(*b*) Quod exemplum recte ab Auctore inter ea ponitur, ex quibus perinde obligamus, ac ſi ipſi aliquid commiſiſſemus. Quamvis enim quod Cl. Barbeyracus monet, furioſis nihil imputari poſſit, ſufficit tamen, cuſtodem vice ejus fungi, & hujus negligentia læſionem contigiſſe.

(*c*) De commendatione & conſilio quouſque in actibus licitis imputari queant, agere ſolent Commentatores §. 6. *Inſt. de mandato, & ad tit. D. eod.* Adde *L. 20. D. de his, qui notantur infamia. L. 2. D. de proxenet. L. 13. C. quod cum eo qui in alien. poteſtat.* H.

c. 1. §. 7. Eſt præterea eirea conſilium, & ſimilem influxum ad actionem alienam obſervandum, per id communicari dumtaxat reatum, non autem a patrante in conſulentem plane devolvi; niſi hic peculiariter ad eventum præſtandum ſit obligatus. Inde non injuria queritur Diodotus apud THUCYDIDEM L. III. (c. 43. p. 173. Ed. Oxon.) quod oratores conſilii ſui rationem reddere debeant, non autem populus ſuæ auſcultationis. Addit: *Equidem ſi tam ſuaſor, quam is qui credit, damnum ſubiret, prudentius judicaretis. Nunc vero ſi quando ira ad irritum cadentis ſpei commovemini, ſuaſorem ſolum multatis, non vosmetipſos, qui vos frequentes erroris comites præbuiſtis.* Inde in univerſum pronunciat HOBBES Leviath. c. 25. *Dantem conſilium is qui petit neque punire, neque accuſare jure poteſt. Nam qui petit, conſilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarchæ vel cœtui conſilium dat petenti, ſive placeat, ſive diſpliceat, puniri non poteſt, ut quod volentibus datum eſt.* (Addiderim tamen, modo conſiliarius bona fide ſententiam dicat; & rei de qua conſulit, notitiam habeat. Improbum quippe eſt, circa res incognitas ſententiam velle dicere.) *Sed ſi civis civi conſilium det faciendi aliquid, quod lege probibitum eſt, ſive conſilium id a prava intentione, ſive ab ignorantia tantum procedat, puniri a civitate poteſt; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excuſat.* Inde & ſine grano ſalis admitti non poteſt illud axioma apud Anglos, cujus æquitatem commendat Georg. BATEUS Elencho motuum Anglic. part. I. *Rex nunquam poteſt errare, aut cuiquam injuriam facere: quippe in adminiſtros & conſiliarios, (quorum eſt admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam jubenti parere) tam culpa omnis, quam pœna derivari & ſolet, & debet.* Add. GELLIUS L. I. c. 3. de Chilone, qui conſcientiæ vellicationes ſenſit, quod amicum facinoris manifeſtum ipſe clam condemnaverat, ſed aliis judicibus, ut eum abſolverent, perſuaſerat. Memorabile eſt quoque illud apud EUNDEM L. II. c. 18. ubi refert, furem eſſe hominis judicatum, qui quum fugitivus forte præter oculos domini iret, obtentu togæ tanquam ſe amiciens obſtitiſſet, ne iſte a domino videretur. Huc, an ad priorem claſſem pertinent, qui exemplo ſuo alios accendunt ad peccatum, quod citra iſtud omiſſuri erant. Matth. XXVIII. v. 6. JUVENALIS Sat. I. (verſ. 79. & ſeqq.

—— Grex totus in Agris
Unius ſcabie cadit & porrigine porci,
Uvaque conſpecta livorem ducit ab uva.

Add. GROTIUS L. II. c. 17. §. 6. ſeqq. & cap. 21. §. 1. ſeqq. Anton. MATTÆUS de Criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. ſeqq. Ex hactenus dictis facile perſpicitur ratio juxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, ejus Auctor ipſe cenſetur. *L. 1. §. 1. De eo, per quem factum erit*: noſtra facimus, quibus auctoritatem noſtram impertimur: quod juſſu noſtro circa res nos ſpectantes ab altero geſtum eſt, nos ipſos obligat: noſtra actio habetur, cujus exſecutionem alteri injunximus; & ſimilia. Porro de illa actionum communicatione, quæ ex coitione in unum corpus morale reſultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permiſſione, ſeu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impedivit, de actione alterius quis participare dicitur; requiritur, ut non ſolum per vires ſuas naturales eam impedire valuerit, ſed ut obligatio quoque ipſi incubuerit eandem impediendi (*a*). Ubi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu ſuo agere permiſit. Unde Deo nihil poteſt imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non poſſent; id eſt, negando, aut ſubtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Hæc enim ni adeſſent, nulla actio moralis ab homine poſſet edi (*b*). Rotunde LUCIANUS de mercede conductis, in fine. *Θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένου.*

Deus

(*a*) Quod parum convenire videri poſſit principio Socialitatis, quo, ut eſt apud CICERONEM I. de offic. c. 7. *is, qui injuriam ab altero propulſare poteſt, ſi non avertat, non minus in vitio eſt, quam qui parentes, aut amicos, aut patriam deſerat.* Sed recte monet GROTIUS II. c. 17. §. 9. & XXV. §. 7. Intereſſe inter officia juſtitiæ attributricia, & expletricis, ita, ut ex illius quidem præceptis vir bonus ad avertendum damnum teneatur, ad damni contra reparationem ex juſtitia expletrice non obligetur: niſi aliud perſonæ, veluti cuſtodia qualitas exigat, aut lege civili cautum ſit. De qua proinde poſteriore juſtitiæ ſpecie, accipiendus eſt Auctor.

(*b*) Quod iiſdem verbis dixerat PLATO II. de Rep. cujus locum ita vertit in Timæo CHALCIDIUS: *Cauſſa penes optantem: Deus extra culpam.*

H. Un-

Deus in culpa non eſt, verum qui ſua ſponte delegerit. Sic iocularis tantum locutio eſt, quando verbi gratia permittere dicimus, ut pluat. Sic effectu morali caret illa permiſſio actionis ab altero ſuſceptæ, quam prohibere nobis non eſt injunctum, aut ſupra noſtras vires, niſi impotentia illa per noſtram culpam ſit contracta; aut ubi quid nobis ignorantibus ſit actum, niſi per ſupinam negligentiam ignorantia obrepſerit, & intra gradum diligentiæ, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non poteſt permiſſio actionis bonæ, quam de facto quidem prohibere poteram, ſed non debebam. Sic nihil ille mihi poteſt imputare, qui meo me jure uti permiſit, ſeu non impedivit, id eſt, qui nullam mihi injuriam intulit.

CAPUT VI.

DE NORMA ACTIONUM MORALIUM, SEU DE LEGE IN GENERE.

I. *Lex differt a Conſilio*;
II. *A pacto*;
III. *Et jure*.
IV. *Quid ſit lex?*
V. *Quid obligatio?*
VI. *Unde ſit, ut quis poſſit obligari?*
VII. *Sibi ipſi nemo obligatur*.
VIII. *Qui obligandus eſt, debet habere ſuperiorem*.
IX. *Unde ſit, ut quis alteri poſſit obligationem injungere*.
X. *Id non eſſe ex nudis viribus*:
XI. *Neque ex ſola naturæ præſtantia*.
XII. *Quid vis obligationibus addat?*
XII. *Legiſlator & lex debent eſſe cognita*.
XIV. *Partes legis eſſentiales quæ?*
XV. *Permiſſio legis quid?*
XVI. *Materia legum*.
XVII. *Lege quis obligatur?*
XVIII. *Legis diviſio*.

Diſpiciendum porro eſt de norma illa morali, ſeu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam ubi congruunt vel non congruunt, peculiares qualitates ſortiuntur. Ubi ante omnia accurate diſcernenda eſt lex ab illis rebus, quæ cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo a quibuſdam cum ea confunduntur; uti eſt *Conſilium*, *Pactum*, *& Jus*. Et a conſilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipſa re petitis ad ſuſcipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, ſaltem quoad præſens negotium, poteſtatem non habet, ſic ut obligatio nulla eidem directe adferatur, ſed in arbitrio ipſius relinquatur, ſequi velit conſilium, an minus. Etſi conſilium obligationi occaſionem præbere poſſit, quatenus notitiam alicui imprimit, quæ obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit ægroto præſcribere, quid ipſi adhibendum, quibus abſtinendum: ſed dum oſtendit, quid huic ſalutare ſit, quid exitiabile, ægrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex jure, quod in ipſum Medicus habet, ſed ex lege naturæ, quæ unicuique curam vitæ & incolumitatis ſuæ imperat. Lex vero licet & ipſa ſuis non debeat carere rationibus, hæ tamen proprie cauſa non ſunt, quare ipſi obſequium præſtetur, ſed poteſtas præcipientis, qui ubi voluntatis ſuæ decretum ſignificavit, obligationem ſubdito adfert, omnino juxta præſcriptum ſuum faciendi; etſi fors ipſi rationes præcepti haud ita liquido appareant. Huc fere redeunt, quæ traduntur Hobbesio de Cive cap. 14. §. 1. *Conſilium eſt præceptum, in quo ratio quare pareamus, ſumitur ab ipſa re, quæ præcipitur. Lex autem ſeu mandatum eſt præceptum, in quo parendi ratio deſumitur a voluntate præ-*

H. Unde imperite ille, apud PRUDENTIUM Hamartig. v. 640. nihil intereſſe putat, maline auctor ſit Deus, an, quum prohibere id poſſit, permittat.

præcipientis. Proprie enim non dicitur, ſic volo, ſic jubeo, niſi ſtet pro ratione voluntas. Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipſam, ſed propter voluntatem præcipientis. Inde quoque *lex eſt ejus, qui poteſtatem habet in eos, quibus præcepit; conſilium ejus, qui poteſtatem non habet. Facere id quod lege præcipitur, officii, quod conſilio arbitrii eſt. Conſilium dirigitur ad finem ejus, cui præcipitur,* eumque finem hic ipſe æſtimare, & probare poteſt. Lex autem, utut ſæpe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus præcipitur; horum tamen non eſt finem æſtimare aut reprobare, ſed eundem determinat, qni præcipit. *Conſilium niſi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. Denique jus conſiliarii tollitur arbitrio ejus, cui conſilium datur: jus legislatoris non tollitur arbitrio ejus, cui imponitur lex.* Add. L. 2. §. 6. *D. mandati.*

§. II. Neque vero ſat accurate illi antiquorum, qui leges κοινὰς συνθήκας & ὁμολογίας *communes conventiones* ſubinde vocant. Sicut apud Isocratem adverſus Callimachum lex de amneſtia τὰς πόλεως συνθήκας vocatur: & Aristotelem Rhet. ad Alexandrum c. 1. 2. 3. & paſſim apud Græcos. Apud Dionyſium Halicarnasseum L. X. (p. 629. Ed. Sylburg. cap. 4. Ed. Oxon.) dicitur, συνθήκας εἶναι κοινὰς πόλεως τοὺς νόμους, *leges eſſe commune civitatis conventum*. Præterquam enim quod nec divinæ poſitivæ, nec naturales leges a conventione hominum ortæ ſint, adeoque ad civiles dumtaxat leges ea appellatio pertinere poſſit; ne hæ quidem proprie pacta aut conventiones ſunt, licet in conſtituenda poteſtate civili legislatoria pacta intervenenerint. Equidem ſatis apparet, Græcos, uti in aliis dogmatibus politicis, ita & hic democraticas ſuas civitates ob oculos habuiſſe: in quibus quia leges rogante magiſtratu, & ſciſcente ac jubente populo, adeoque velut per modum ſtipulationis ferebantur, conventionis vocabulum illis ſuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob cauſam, quod maior pars populi debeat conſentire, leges democraticæ pacta proprie vocari poſſunt (*a*). Nam conſenſus iſte dumtaxat eſt modus, quo vis ſummi imperii, quod penes cœtum univerſorum eſt, ſeſe explicat; dnm illud pro voluntate & decreto univerſorum habetur, in quod major pars conſenſit. Sic ut longe alia ſit efficacia ſuffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum ſinguli ex concilio ferunt; & conſenſus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam hic qui non conſenſerit, non tenetur, neque aliter pactum coire poteſt: illic autem etiam non conſentiens per ſuffragia plurium obſtringitur. De cætero, quæ inter pactum & legem differentia ſit, in aprico eſt. *Pactum enim eſt promiſſum; lex mandatum. In pactis dicitur*, faciam: *in legibus*, fac. *In pactis*, cum eadem in origine ſua a noſtro arbitrio dependeant, *prius determinatur, quid faciendum ſit, quam ad faciendum obligamur: in lege autem*, quæ poteſtatem alterius in nos ſupponit, *ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum ſit, poſt determinatur*. Adeoque pacto non tenetur, niſi qui ſuo conſenſu ſeſe obſtrinxerit; lege autem obligamur, quia antea ejuſdem autori obſequium debebamus. Vid. Hobbesius d. l. §. 2. Add. quoque notata Grotio ad Matth. inſcript. vocab. ἡ καινὴ Διαθήκη.

§. III. Denique juris vocabulum uti cum lege ſæpe idem ſignificat, ubi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cavendum, ne pro lege id accipiamus, quando poteſtatem aliquid agendi, legibus conceſſam aut relictam, notat, verbi gratia: Ne quando hoc vel illud lege divina faciendi jus eſſe dicitur, putemus, idem lege divina præceptum; adeoque recte a nobis fieri poſſe, etiam ſi legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia poteſtatem agendi habeat, quæ a viribus ſuis naturalibus proficiſci poſſunt, niſi quæ per legem prohibentur (*b*); inde uſus loquendi fert, ut quæ legis alicujus ſpecie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi jus eſſe dicatur, igirur in hoc quidem ſignificatu jus ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis conſtringitur.

§. IV. In genere autem (*c*) lex commodiſſime videtur definiri per decretum, quo

(*a*) Lex autem fit vi ſummæ poteſtatis, etiam in ſtatu populari, dum populus, quod vult, per ſuffragia declarat. H.

(*b*) Et vulgo jus naturale permiſſivum dicitur, nec id male, ſi vocabulum legis in ſignificatu laxiori accipiamus. Vid. infr. §. 15. Et quæ de variis juris naturalis permiſſivi appellationibus dicemus ad L. II. c. 3. §. 24. H.

(*c*) Plane ut CHALCIDIUS ad Timæum: *Quid eſt lex niſi juſſum, ſciens honeſta prohibens contraria*; H.

quo ſuperior ſibi ſubjectum obligat, ut ad iſtius præſcriptum actiones ſuas componat (*a*). *Decretum* dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis ſubſiſtit, ſed quod ſubjecto eſt inſinuatum tali modo, ut neceſſitatem ad idem ſe componendi intelligat: eoque id juſſo nobis hic æquipollet. Ubi etiam parum putamus intereſſe, legem quis decretum vocet (*b*) an orationem; modo non credatur, ad legem eſſe neceſſarium, ut viva voce, aut verbis in ſcriptum relatis promulgetur: cum ſufficiat, ſi qualicunque modo voluntas legislatoris ſubjectis innotuerit, etiam per intrinſecam congeniti luminis ſuggeſtionem. Inde inutilem arbitramur ſubtilitatem HOBBESII de Cive c. 3. §. ult. dum leges naturæ eatenus dumtaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in ſcripturis ſacris oratione Dei ſunt promulgatæ; non autem quatenus ſunt concluſiones quædam ratione intellectæ de agendis & omittendis*. Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur ſolum, legum naturalium obſervantiam eſſe generi humano proficuam, ſed & Deum velle ac jubere (*c*), ut mortales ad iſtarum normam actiones ſuas dirigant. Id quod ad eſſentiam legis ſufficit. Quanquam & hoc reponi poſſit, leges naturales, etiam ut ſunt dictamina rationis, non poſſe aliter quam per modum orationis concipi. (*d*) Circa Grotianam definitionem L. I. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum eſt*, notandum eſt; Ipſum ſupponere, dari aliquod juſtum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturæ rectum non facere, ſed jam antea exiſtens duntaxat ſignificare. De qua hypotheſi quid ſentiendum (*e*), ſupra a nobis fuit expoſitum. De cætero illud planum eſt, ſub legibus comprehendi non ſolum, quæ ad juſtitiam proprie dictam pertinent, quæ ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; ſed & quæ ad alias virtutes ſpectant (*f*), & in ipſo agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiæ ſpecies, quæ ipſi patranti plurimum obſunt, ferri poſſunt & ſolent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrenſium ægrotans vinum merum bibiſſet, niſi jubente Medico, etiamſi ad priſtinam valetudinem rediiſſet, mors & ſupplicium erat conſtitutum, quoniam non juſſus biberat* (*g*). Apud ÆLIANUM V. H. L. II. c. 37. quæ pœna tamen ſine dubio nimis eſt rigida. Huc ſpectant quoque leges ſumtuariæ (*h*), quæ modum præſcribunt expenſis in victum, veſtes, ædificia, aliumque apparatum. In quas ſi quis peccaverit, nemini facit injuriam, cum eos ſumtus de ſuo faciat. Neque tamen dubium, quin civis ad parſimoniam, quæ cuique maxime prodeſt, per leges adſtringi queat.

§. V. CÆTERUM cum in definitione legum dictum ſit, illas a ſuperiore proficiſci, & in ſe habere vim obligandi; neceſſarium videtur hoc loco oſtendere, quid obligatio ſit, & unde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & uti quis alterum obligare queat; ſeu quod eodem redit, unde ſit, quod quis alteri pro imperio quid injungere poſſit. Obligationem igitur ſupra definivimus, per qualitatem moralem operativam, qua quis præſtare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem conſideramus, prout hæret in eo, qui obligatur. Secus atque Richard. CUMBERLAND. de Leg. nat. c. 5. §. 27. qui obligationem definit, prout eſt actus legislatoris, quo actiones legi ſuæ conformes eis, quibus lex fertur, neceſſarias eſſe indicat.) JCti Romani vocarunt vinculum juris, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei præſtandæ. In-

jici-

(*a*) Quæ definitio legis ſolis legibus obligatoriis, quæ ad jus præceptivum pertinent, convenit, id eſt, iis, quibus aliquid facere, aut non facere jubemur, quum idea legis generalis etiam permiſſionem complectatur, agendi aut non agendi ſecundum arbitrium noſtrum.

(*b*) Ut ARISTOTELES X. Eth. 9. & alibi. H.

(*c*) Velle enim Deum, ut jus naturæ obſervemus, ex conſtitutione naturæ humanæ colligi poteſt; a qua ſeria Dei voluntate prona illatio ad præceptum, cum Deus, quicquid vult, illud etiam præcipere intelligatur.

(*d*) Poteſt tamen ea defendi, ſi lex conſideretur ut conſtituta. H.

(*e*) C. 2. §. 6. H.

(*f*) Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, *leges enim de omnibus rebus loquuntur*, ait ARISTOTELES V. Eth. 1. etiam de fortitudine, ut ibidem docet. Conf. VII. Pol. 14. verſ. περὶ πάντων μέν. & 4. Eundem 1. H. GROTIUM II. de J. B. & P. c. 25. §. 3. & in not. H.

(*g*) Leges, quæ Zaleuco tribuuntur, ad unam omnes ſuppoſitæ ſunt. Vid. BENTLEJUS in Diſſert. Anglica, in Phalaridem, p. 335. ſeqq. Ed. 1699.

(*h*) De quibus plenius dicetur infra L. VIII. c. 5. §. 3. Extat de iis Auctoris diſquiſitio inter diſſertationes ejus Academicas, junctim excuſſas Lundini 1675. & iterum Amſtelædami, ſub titulo, Analectorum Politicorum 1698.

ſtcitur enim per eandem velut frænum aliquod morale noſtræ agendi libertati, ut in diverſam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non poſſimus. Etſi per eam voluntas haudquidquam ita ſtringi queat, ut ſaltem de facto & ſuo periculo in diverſa abire non de[illegible]. Quo ſenſu verum eſt illud ARRIANI in Epicteto L. IV. c. 12. προαιρέσεως ἀλλοτρίας οὐδεὶς κύριος. *Alienæ voluntati nemo dominatur*. Porro licet multa alia voluntati, ut in alterutram partem vergat, momentum adſerant; hoc tamen obligatio præ iſtis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto hæc ad indifferentiam ſuam ultro redeat, obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quaſi ſenſu eandem intrinſece imbuat, ut in ſuas actiones ipſa cenſuram exercere cogatur, ac malo ſe ipſam dignam judicare, ni præſcriptæ ſeſe normæ reddiderit conformem. Quo ipſo etiam ſufficiens momentum obligationi ineſſe intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil ſit, quod neceſſitatem quippiam agendi aut omittendi menti humanæ de futuro deliberanti afferre queat, præter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quæ facimus proventuri; ſiquidem ſua voluntati libertas conſtare debet, ac tales edendæ ſunt actiones, quæ agenti recte imputari poſſunt (*a*). Et in hoc præcipue obligatio differt a coactione, quod licet utraque ultimo metum aliquem oſtentet; hæc tamen extrinſecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratæ per ſolum ſenſum imminentis mali impellat: obligatio autem inſuper efficiat, ut quis ipſe adigatur agnoſcere, ſibi non immerito accidere malum, quod a propoſita regula devianti eſt propoſitum, cum ultro eandem ſequenti iſtud declinare licuerit.

§. VI. QUOD igitur homo aptus ſit ad recipiendam obligationem, una quidem cauſa eſt, quia voluntatem habet, quæ in utramque partem ſeſe flectere, adeoque ad normam aliquam moralem ſe componere poteſt; ſecus atque illa entia, quæ ad uniformem agendi modum intrinſece ſunt determinata. Ex quo conſequitur, ut quatenus nulla ab extrinſeco principio neceſſitas acceſſit, homo intelligatur liber, & habere poteſtatem agendi omnia, quæ per vires naturales ab ipſo poſſunt effici. Quin & ubi ſeſe ad aliquid ſemel determinavit, ſeu ubi quid elegit, ac ſecum conſtituit; in eo tamen decreto, quatenus conſideratur ut ab ipſius voluntate profectum, haudquidquam tanta vis eſt, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipſe queat; niſi extrinſecus accedat aliquid, quod voluntatem ſemel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, ſignificato voluntatis ſuæ decreto occaſionem præbere poteſt, ut ab illo deinceps diſcedere fas ipſi non ſit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non ſolum quando quis expreſſe ſignificat, ſibi prius placita jam diſplicere; ſed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto ſtare non poteſt. Ex quo fundamento quoque deducenda ſunt, quæ ab JCtis ſuper *pœnitentia* traduntur. Si enim ultima & generalis cauſa quæratur, quare in quibuſdam actibus pœnitentia ſit licita in aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibuſdam extrinſecus acceſſit vinculum, quod voluntatem ſemel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinſecæ ſuæ libertati fuit relicta: Prius autem ut plurimum fieri ſuevit, quando alter ex iſta voluntatis mutatione inſigniter eſſet lædendus; adeoque inde occaſio foret oritura ſocialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis ſignificatione alteri jus quæſitum eſſe dicitur, per quod jam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, ut ſi id non præſtetur, etiam vim adhibere poſſit, abs ſe aut ſuperiore profectam, prout in naturali libertate; aut in civitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri jus non eſt quæſitum (*b*), ibi pœnitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem jus nondum eſt quæſitum, quando a ſuperiore, cui in nos imperium competit, alteri non eſt conceſſa facultas exigendi id, quod ab altero fuit ſignificatum. Unde & hoc patet, quare leges poſitivæ ab illo, qui tulit, iterum abrogari poſſint: quia ſcilicet nemini ex illis tale eſt jus quæſitum, cujus vi exigere is poſſit, ut illæ leges perpetuo maneant. Etſi non paucæ civitates per jusjurandum in leges concéptum,

(*a*) Cujus obſervationis uſus eſt inſignis contra Hobbeſium, acquiſitionem imperii etiam per vim fieri poſſe, contendentem, Leviath. c. 20. Conf. AUCTOR L. VII. c. 7. §. 3. & 4. H.

(*b*) Vid. AUCTOR infr. L. III. c. 5. ſeq. H.

ptum earundem mutabilitatem tollere inſtituerint: (*a*) Imo ſi vel maxime talis clauſula (*b*) ſit addita, poſterius decretum iſti repugnans irritum fore; mutari nihilominus poterit, modo per eam clauſulam nemini ſit jus quæſitum. Abſurdum enim eſt, per ſtatutum præcedens ſtatutum futurum velle fruſtrari. Abſoluta quippe poteſtas ſeipſam conſtringere nequit, neque quod natura eſt revocabile figi poteſt. Vid. Cicero ad Atticum III. ep. 23. Apud Thucydidem L. II. (c. 24. p. 98.) Athenienſes mille talenta in arce reponunt, capitis pœna indicta, ſi quis ſuaderet aut decerneret, ut in alios uſus ea pecunia converteretur niſi hoſtes claſſe urbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud Eundem L. VIII. (c. 15. pag. 476. Edit. Oxon.) Quando autem Principes conſtitutionibus quibuſdam expreſſe addunt; licet peculiari reſcripto quid illis adverſum juſſerint; ei tamen a magiſtratibus aut judicibus non eſſe parendum: id non eum habet effectum, quaſi iſtas abrogare ipſi nequeant; ſed potius ſignificant, poſteriora reſcripta non eſſe ſeria, aut ſibi per imprudentiam excidiſſe. Quandoque etiam ſubtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non ſuſtinebant. Add. *L. 1. & 2. C. ſi nuptiæ ex reſcripto petantur.* Accurate tamen diſtinguendum inter ipſam legem poſitivam, & jus illud, quod occaſione ejus legis eſt quæſitum. Illa abrogari a legislatore iterum poteſt, manente tamen jure, quod occaſione legis, quamdiu illa duravit, fuit partum. Nam ſimul cum lege omnes eius effectus antegreſſos tollere, iniquiſſimum foret. Verbi gratia, Si in civitate lex ſit; *uti paterfamilias ſuper re ſua legaſſit, ita jus eſto*; ſane licebit legislatori eam teſtandi licentiam circumſcribere, & conſtituere, ut deinceps omnes hereditates ex inteſtato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per teſtamentum adquiſita illis adimere, qui hereditates creverant, priori lege adhuc ſubſiſtente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliæ omnes indulgentias Gallis per ſuos anteceſſores conceſſas annullavit: quod factum merito irridet Henric. Stephanus Apol. pro Herodoto c. 40. (*). Sed & (*c*) ſeparandi ſunt a legibus alii actus, qui a ſummis imperantibus ſuſcipiuntur; ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conventiones poſſe ab ipſis, aut eorundem ſucceſſoribus retractari. Nam per tales actus aliis jus quæſitum eſt, quod invitis eripi non debet. Inde apparet, quando quis ſuo juri renunciat: non neceſſarium eſſe expreſſe addi; nihil ab ipſo aut heredibus contra illam ceſſionem tentatum iri, aut ſi quid tentatum fuerit, id pro irrito & nullo eſſe habendum. Nam cum ejuſmodi ceſſione juri quis ſuo in rem aliquam ſeſe penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clauſulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem diſponere, in quam eidem nihil juris amplius competit. Ex eadem ratione, quia vivo teſtatore ex teſtamento nemini adhuc jus eſt quæſitum, teſtamentum licet mutare, etiam ubi talis clauſula ſit addita; ne poſterius teſtamentum valeat. Nam hæc illud quidem efficit, ut poſterius non ſeria voluntate profectum præſumatur: ſi tamen illa clauſula poſteriori teſtamento revocata ſit, prius utique nullum erit. Sic & regulariter, ſi inter inſtrumenta diſpoſitionum & conventionum ſuper eadem re pugna deprehendatur, poſterius priori derogabit.

§. VII.

(*a*) Hunc locum illuſtravi Diſſert. de lege clauſula, ne abrogari poſſit, munita. H.

(*b*) Diſtinguit ibi Hertius inter jusjurandum ad Deum, & ad homines directum, illud juratum cenſens, cum hac formula conceptum fuerit, *Juramus tibi Deus*, quo caſu lex ſacrata mutari nequeat, propter jus Deo quæſitum. Sed præſtat, legem ſacratam promiſcue æſtimari interna utilitate, ita, ut quandoquidem religione divini Numinis munita eſt, temere quidem mutari non poſſit, ceterum tacita ei ineſſe clauſula videatur, quoad ſalutaris videbitur, ita, ut ſi reipublicæ pernicioſa eſſe incipiat, adhuc mutari poſſit. Agnovit id Tiberius Gracchus apud PLUTARCHUM in ejus vita p. 531. & ſeq. ut pote qui, cum Octavio Tribunatum, lege ſacrata firmatum abrogaret, *Tribunitiam poteſtatem ſanctimoniam quidem a populo habere dixit, ſed non adverſus populum*. Et ſi lex alias ſacrata acciperetur, interdum ad ea, quæ moraliter impoſſibilia ſunt, obligaret.

(*c*) De quibus ex profeſſo agit H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 14. H.

(*) Ad examen haud revocabimus jure an injuria hoc peractum ſit a Bonifacio: at in hujuſmodi cauſa regeſſerunt Galli, *Leges & conſtitutiones futuris dare formam negotiis, non ad facta præterita revocari*. Neque enim per abrogationem legis abrogantur effectus, qui ea ſubſiſtente provenere.

§. VII. Ex dictis quoque colligi poteſt, quare quis ſibi ipſi nequeat obligari, ſeu quare quis ſecum conventionem inire, aut ſibi quid promittere nequeat; quod non niſi ſeipſum ſpectat. Scilicet cui per obligationem jus quæritur, hoc ipſi remittere eſt integrum, ubi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem caſu idem eſt obligans & obligatus, ſeu cui jus quæſitum eſt, & qui obligatur. Ergo ſi vel maxime quis ſeipſum ſibi obligare deſtinaret, fruſtra tamen id eſt, cum liberare ſe arbitrio ſuo citra præſtationem alicujus rei poſſit. Id quod qui poteſt, jam actu ipſo liber eſt. Adde, quod nulla ejuſmodi obligationis eſt futura utilitas, cum nec præſtando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis ſibi ipſi dat aut denegat (a). Add. Seneca de Beneficiis L. V. c. 7. ſeqq. Quando autem dicitur, verbi gratia, quemlibet obligari ad ſe ipſum conſervandum, ſenſus iſte eſt; obligationis illius homini inhærentis exercitium in ipſo homine terminari. Quæ tamen ad Deum legis naturalis auctorem refertur, tanquam illum, cui ejus obligationis exercitium exigendi, ejuſdemque neglectum vindicandi jus ſit. Adeoque hactenus homo ſeipſum conſervare tenetur, quatenus Dei ſervus, & ſocietatis humanæ pars eſt, cui ſeſe utilem juſſu Dei præſtare debet. Sicuti & dominus ſervum, & civitas civem recte plectere poteſt, ſi ſe ipſum ad labores & debita munia ineptum reddiderit (b). Atque hoc, quod nemo ſeipſum ſibi poſſit obligare, procedit non ſolum in perſonis ſingularibus, ſed & in integris cœtibus atque ſocietatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem ſibi ipſi jurare, puta, quod hoc vel illud ſit omiſſurus, in quod ipſum pravus appetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cujus exactio penes Deum eſt. Conſ. Feldenus ad Grot. L. II. c. 13. §. 1.

§. VIII. Altera autem cauſa, quare voluntati hominis, ad normam ſeſe componere idoneæ, eadem præſcribi poſſit cum hoc effectu, ut eam ſequi utique teneatur, eſt, quod is a poteſtate ſuperioris non ſit immunis. Hæc duo faciunt, ut homo ſit capax obligationis, ex principio extrinſeco accedentis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum ſunt alligatæ, ita ut motu intrinſeco in diverſum nequeant diſcedere, actio phyſica, non moralis producitur, quæ ex neceſſitate potius, quam ex obligatione provenire dicitur. Ubi vero quis neminem agnoſcit ſuperiorem, nullum adeſt validius principium extrinſecum, quod interiori libertati frænum poſſit injicere. Et ſi maxime is in agendo certum modum obſervet, & a quibuſdam actionibus conſtanter abſtineat; id non ex obligatione aliqua, ſed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis ſit capax, qui & ſuperiorem habet, & normam præſcriptam poteſt cognoſcere, & voluntatem habet intrinſece liberam, & in diverſa flexilem; quæ tamen, ubi norma per ſuperiorem fuerit impoſita, ſentiat ab eadem ſibi non eſſe diſcedendum. Quali natura hominem eſſe præditum patet.

§. IX. Introducitur autem obligatio in animum hominis proprie a ſuperiore, id eſt tali, cui non ſolum ſint vires malum aliquod repræſentandi contranitentibus; ſed & cui juſtæ ſint cauſæ, quare poſtulare queat, ex ſuo arbitrio voluntatis noſtræ libertatem circumſcribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, poſtquam quid velit, ſimulque quid voluntati ipſius parentes boni, renitentes mali maneat, ſignificavit, neceſſum eſt in facultate rationis compote oriri metum reverentia temperatum; illum quidem ex ipſius potentia, hanc autem ex conſideratione cauſarum, quæ etiam remoto metu, & per modum conſilii ſufficere debebant ad ipſius voluntatem amplectendam. Unde arbitramur jus injungendi alteri obligationem, ſeu, quod eodem recidit, jus alteri imperandi, legeſque præſcribendi non oriri a ſolis viribus, neque etiam ab ὑπεροχῇ aut præſtantia naturæ. Equidem ſolæ vires contra inclinationem meam eo me poſſunt permovere, ut malim alterius voluntati tantiſper parere, quam ejuſdem vim expe-

(a) Ubi c. 8. ait: *Hoc verbum debere non habet niſi inter duos locum*. Mox: *Cecidit ſe: injuriarum cum quo agat non habet*. Apud PHÆDRUM calvus, cum muſcam abacturus alapam ſibi gravem duceret, deriſus a muſca ajebat:

Metum facile redeo in gratiam,
Quia non fuiſſe mentem lædendi ſcio. H.

(b) Quales erant illi pollice trunci, qui ſibi pollices amputaverant, ut armis tractandis impares eſſent.

experiri. Iſthoc tamen metu remoto nihil obſtat, quo minus meo potius, quam ipſius arbitrio agam. Et ubi quis nil niſi vim poteſt allegare, quare ego ad ipſius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, ubi rationibus id meis conducere judicavero, omnem viam tentare, excuſſa iſtius vi, libertatem meam vindicandi. TERENTIUS Adelph. (Act. I. Sc. I. v. 44. 45. 46.)

> *Malo coactus qui ſuum officium facit,*
> *Dum id reſcitum iri credit, tantiſper cavet;*
> *Si ſperat fore clam, rurſus ad ingenium redit.*

§. X. Quo loco expendi merentur, quæ tradit HOBBESIUS de Cive c. 15. §. 5. *In regno Dei naturali jus regnandi, & puniendi eos, qui leges ſuas violant, eſſe a ſola potentia irreſiſtibili*. Idque hoc modo probare ſatagit. *Jus omne in alios vel eſt a natura, vel a pacto. A natura id jus derivatur, eo ipſo quod per naturam non eſt ſublatum. Cum enim per naturam jus eſſet omnibus in omnia, unicuique jus erat in omnes regnandi ipſi naturæ coævum*. Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex æqualitate virium reſultantem, quæ bellum erat paritura generi humano exitioſum. *Quod ſi quis cæteros potentia in tantum anteiſſet, ut reſiſtere ei ne omnes quidem conjunctis viribus potuiſſent, ratio quare de jure a natura ſibi conceſſo decederet, nulla omnino fuiſſet. Manſiſſet igitur ipſi jus domini in cæteros omnes propter potentiæ exceſſum, qua & ſe & illos conſervare potuiſſet. Iis igitur, quorum potentiæ reſiſti non poteſt, & per conſequens Deo omnipotenti, jus dominandi ab ipſa potentia derivatur*. Enimvero in his non unum eſt, quod cenſuram mereatur. Nam primo neſcio an ſatis cohæreant illæ locutiones; *jus imperandi ex ſolis viribus eſt a natura conceſſum*; & idem jus a natura derivatur, *eo ipſo quod a natura non ſit ſublatum*. Alias enim non ſtatim, quod a me non eſt ſublatum, illud a me eſt conceſſum. Et cum *non ſublatum* & *conceſſum eſſe* unum & idem non ſit, videri poſſit ab alio principio, quam a natura, jus illud eſſe conceſſum. Deinde id principium, *natura dedit jus omnibus in omnia*, dextre eſt explicandum. Jus ipſi eſt libertas, quam quiſque habet facultatibus naturalibus utendi ſecundum rectam rationem. Senſus igitur ſanus dicti principii hic erit. Per naturam, id eſt remota omni lege, cuique licet viribus ſuis naturalibus uti, contra quemcunque ſua cuique ratio eaſdem adhibendas dictitat, & quidem ad ſui conſervationem. Atqui ex hoc non conſequitur; per ſolas vires naturales poſſe alteri obligationem proprie dictam injungi. Diverſa quippe ſunt cogere, & obligare. Illud ſolis viribus naturalibus poteſt effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente HOBBESII in ſtatu naturali uti jus eſt alios cogendi; ita alii cogentibus jure reſiſtunt. Atqui cum jure reſiſtendi obligatio ſimul ſtare non poteſt. Obligatio enim præſupponit tales cauſas, quæ intrinſece hominis conſcientiam ita afficiant, ut ex propriæ rationis dictamine judicet non recte, adeoque non jure ſeſe reſiſtere. Et quanquam contra rationem ſit, incaſſum contra vires ſuperioris tendere, & hoc modo ſibi gravius malum arceſſere; (PINDARUS Pythior. od. 2. (v. 173. & ſeqq. Edit. Oxon.)

> Ποτὶ κέντρον δέ τοι
> Λακτιζέμεν τελέθει,
> Ὀλισθηρὸς οἶμος,
> *Contra ſtimulum calcitrare eſt lubrica via*:)

Remanet tamen jus omnes vias tentandi, ſi qua etiam per vim alterius vis poſſit excuti, aut ſubterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quæ a GROTIO paſſim *extrinſeca* opponitur, nequit conſiſtere. Adeoque per nudam vim non ipſum jus reſiſtendi, ſed tantum ejuſdem exercitium extinguitur. Declarari poteſt res exemplo brutorum, quibuſcum homines in ſtatu ex lege vivimus. Quæcumque eorum viribus ſuperare poſſumus, ſubjugamus, & ſervitio noſtro admovemus. Aſt ſi qua vim noſtram effugere potuerint, nemo injuriam ſibi ab ipſis factam queritur. Nec eſt, quod quis regerat, bruta obligationis non eſſe capacia, adeoque non niſi ſola vi poſſe ſtringi. Nam ipſe HOBBESIUS de Cive cap. 8. §. 2. agnoſcit, bello captum, obligationis utique capacem, quouſque ſolis vinculis naturalibus coercetur, nulla obligatione contineri, priuſquam pactum & fides interceſſerit; adeoque talem ſeſe captori per fugam ſubtrahere, aut etiam vi in eundem inſurgere poſſe, quamprimum commodam occaſionem nactus fuerit. SENECA de Ira L. II. c. 11. *Ita natura conſtituit, ut quod alieno metu magnum eſt, ſuo non vacet*. Ne nunc dicam, quod illud axioma Hobbeſianum *Na-*

Digitized by Google

Natura dedit jus in omnia, abſurde & nullo ſenſu ad Deum applicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dediſſe potuit, cum natura ſit vel ipſe Deus, vel opus Dei? Ex hiſce igitur rationibus, & quia non ſatis dignum id bonitate divina videtur, haudquidquam ius dominandi, ſeu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex ſola & nuda ipſius omnipotentia derivandum arbitramur. Quæ porro ab Ipso ex Sacris Literis proferuntur, iſthanc theſin non adſtruunt. Quando Deus ad potentiam ſuam provocat, circa calamitates Jobo immiſſas, ex eo non conſequitur, Deo nullum jus in creaturas competere, niſi ex nuda ipſius potentia. Quin ipſe Jobus initio recte agnoſcebat, quo jure Deus ipſum bonis, atque liberis ſpoliaſſet. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abſtulit*; quaſi diceret: Quare ſuum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat conceſſit? Add. Seneca ad Polybium, c.29. Verum ubi ſuperante ægritudine cum Deo expoſtulare inſtitueret, recte Deus retundendæ contumaci querelæ potentiam ſuam allegat, poſtquam iſte alias imperii divini rationes æſtimare neglexerat. Quemadmodum cæteris contumacibus ſubditis facere ſolemus, ut quando rationes audire detrectant, vim ipſis oſtentemus; ut videant, ſtultos ſe quoque, non malos duntaxat eſſe, qui nobis cornua obvertere audeant. Sic ſi quis queratur, quod bonis mala, malis bona eveniant; ubi genuinas ejus rei cauſas agnoſcere detrectat, ei demum ultimo loco potentia divina occinitur; quaſi diceremus, quia tibi utique credis injuriam fieri, abi; & pugna contra Deum. Ex iiſdem quoque apparet, male Hobbesium inferre, obligationem ad præſtandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam hæc ſola facere poteſt, ut quis ſtultum judicet, obſequio gravius malum non redimere: non autem per eandem adimitur jus, quo minus quis & deſiderare, & omnem movere lapidem poſſit; ut alterius vim liceat effugere. Quod jus tamen vera obligatio omnino excludit. Neque ſequitur, duorum omnipotentium neuter poteſt alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non ſunt omnipotentes; ſi vel maxime antecedens extra dubitationem poſitum eſſet. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non poſſe. Neque hoc ſolo argumento jus ſuum adverſus Saulum aſſertum ibat Salvator noſter, quod durum ipſi foret contra ſtimulum calcitrare, Actor. IX. 5. ſed inſana duntaxat auſa ipſius arguebat. Neque enim hac una ratione Ananias ſub ſigna Chriſti vocabat Paulum, quod ſupra vires ipſius eſſet poſitum eam religionem ſubvertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo perículoſius feroces homines eodem abuti poſſunt (*a*), Apud Thucydidem L. V. (c.105. pag.344. Edit. Oxon.) legatus Athenienſium ... *ingenio utimur omnium hominum, ut quibus prævaleant, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi uſi ſumus: ſed jam ante ſolitam accepimus, utimurque ea in perpetuum permanſura*. Dionyſius Halicarnasseus L. I. (c. 5. pag. 5. Ed. Oxon.) φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας. *Sempiterna & communi omnibus lege receptum eſt, inferiores parere præſtantioribus*. Apud Plutarchum Camillo (p.136. Edit. Vvechel.) Πρεσβύτατον νόμον, *antiquiſſima lex* Breno vocatur, ὃς τῷ κρείττονι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τελευτῶντα εἰς τὰ θηρία· καὶ γὰρ τούτοις ἐκ φύσεως ἔνεστι, τὸ ζητεῖν πλέον ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεεστέρων. *Quæ fortibus res largitur ignavorum, ducta a Deo, & ad bruta uſque terminans. Nam & his natura comparatum eſt, ut præferri imbecillioribus velint præſtantiora*. Apud Livium L. V. c. 36. brevius: *Omnia fortium virorum eſſe*. Gemina ſunt, quæ diſſerit Callicles apud Platonem Gorgia, (pag. 329. Edit. Francof. Ficini, pag. 483. A. B. Ed. Steph. T. I.) Ubi præſupponit, plerumque contraria inter ſe eſſe, naturam atque legem. Nam verbi gratia natura turpius eſſe injuriam accipere, utpote πάθημα οὐκ ἀνδρὸς ἀλλ᾽ ἀνδραπόδου, *paſſionem non viri, ſed mancipii*; & tamen lege turpius eſſe injuriam inferre. Idque legiſlatores, quippe multitudine (*b*) viribus inferiores, conſtituiſſe, & laudes ac vituperationes ita diſpoſuiſſe, ne

(*a*) Ejus generis dicta alia vid. apud H. Grotium proleg. de J. B. & P. §. 3. & L. II. c. 22. §. 3. H.

(*b*) Verbis Platonis convenientius AUCTOR hæc ita extuliſſet: *Idque legiſlatores tanquam potentioribus perinde ac multitudo viribus inferiores conſtituiſſe*.

ne potentiores qua in re excedere eos poſſint; ἡ δέ γε (οἶμαι) φύσις αὐτὴ ἀποφαίνει αὖ, ὅτι δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου. *Natura vero ipſa, veluti puto, demonſtrat æquum eſſe, ut præſtantiores potentioreſque omnia cæteris habeant ſuperiora*. Inde quod Xerxes contra Græcos, Darius contra Scythas ex eo prætexto copias duxerint, hoc ipſos feciſſe κατὰ νόμον τὸν τῆς φύσεως, *juxta legem naturæ*. Reprehendit quoque generoſorum adoleſcentum ſpiritus ea doctrina (de juſto) opprimi: contra ſi quis iſta legum vincula abrumpat, in eo ἐξέλαμψεν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον, *exſplendeſcere jus illud naturale*. Sic Herculem neque emptos, neque donatos Geryonis boves abegiſſe, ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τ' ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. *Utpote naturali ipſo jure dictante, & boves, & cætera omnia, quæ ab hominibus poſſidentur, illius qui præſtantior ſit atque valentior, eſſe debere*. Scilicet hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ. Faciliori cum temperamento admitti poteſt illud PLUTARCHI Pelopida. (p. 290.) Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τὸν σώζειν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. *Prima & antiquiſſima lex naturæ ei, cui ſalute opus eſt, imperatorem illum, qui valet conſervare, præficit*.

§. XI. SUNT ALII (*a*), qui originem imperii, ſeu poteſtatis obligationem alteri injungendi deducunt ex ὑπεροχῇ ſeu eminentia naturæ, quam ſolam ad iſtam actu generandam ſufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipſa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem præſtantiſſimam eſt τὸ ἡγεμονικόν, ſive vis directrix. Quam in rem allegatur locus CICERONIS Tuſcul. *L*. III. (c. 5.) *Itaque nihil melius, quam quod eſt in conſuetudine ſermonis Latini, cum exiſſe de poteſtate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia*. ARISTOTELES quoque adducitur, qui judicat, ſi quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens, eum regem eſſe conſtituendum. Dei autem naturam eminentiſſimam mereri venerationem, ſi vel maxime mundum ille non condidiſſet. Imo iſtam naturæ eminentiam inſuper volunt tribuere ἀπροσδεῶς; eamque ob cauſam, ſi homo brutis, quibus excellit, ſecus quam decet utatur, impune id ipſi eſſe, nec illa ſuper dura tractatione poſſe queri. Qui enim jure cum altero contendit, illum ſeſe eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege cenſeri. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, ut altera alterius cauſa facta dici poſſit; Deumque ob illam naturæ præſtantiam jus hominis in bruta declaraſſe. Unde ſiquis pecude ſua abutens a magiſtratu coerceatur, id non fieri in favorem bruti, ſed ob alios cives, quorum ſæpe intereſt, ne quis re ſua male utatur. Sic corpus non poſſe queri, ſi mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens præ corpore excellat. Enimvero ex ſola naturæ ὑπεροχῇ jus injungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi ſeipſum in ſe habet, oriri, nobis nondum perſuadetur. Nam neque ſemper naturæ præſtantia involvit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura præditum: neque diverſi gradus perfectionem in ſubſtantiis naturalibus ſtatim ſubordinationem, & dependentiam unius ab altera habent conjunctam. Cum enim is, cui obligatio eſt imponenda, in ſeipſo habeat principium regendi ſuas actiones, quod ipſe ſibi ſufficere judicare poteſt: non apparet ratio, quare ſtatim propriæ conſcientiæ dictamine convictus debeat intelligi, ſi ſuo potius, quam alterius, cui natura præſtantior, arbitrio agat. Inde etſi impia ſit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate ſua ſumma cum pace frui, longe ſemotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob prava ab iiſdem acta ira tangantur: recte tamen iſtis poſitis inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipſi nec prodeſſe poteſt & vult, nec obeſſe? Nam admirationem quidem tam nobilis eſſentiæ contemplatio excitare poteſt, obligationem non poteſt. Chriſtiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoſcimus; Apoc. XXII, 9. Marc. ANTONINUS L. VI. §. 44. *Si Dii de nulla prorſus re conſilia ineunt, quod tamen impium eſt credere, quorſum tunc immolemur, ſupplicemus, jure-*

mus,

(*a*) Quibuſcum feciſſe videtur, qui originem Obligationis, qua divinæ legi homo obſtringitur, arceſſivit a ſumma Dei majeſtate, ὑπεροχῇ & eminentia eſſentiali, refutatus ab Ulrico HUBERO, Part. II. Digreſſ. L. I. c. 6. §. 3. ſeqq. H.

mus, alia faciamus ſinguli, tanquam ſi Deos præſentes & converſantes nobiſcum habeamus. Cicero de Natura Deorum L. I. (c. 2.) *Fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem Deos. Quorum ſi vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caſte tribuenda Deorum numini ita ſunt, ſi animadvertuntur ab iis, & ſi eſt aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque poſſunt nos juvare, nec volunt, nec curant omnino, nec eſt, quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit: quid eſt, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictæ ſimulationis ſicut reliquæ virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt, cum qua ſimul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis, perturbartio vitæ ſequitur & magna confuſio.* Item: (c. 41.) *Quæ pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum ſit, ei deberi poteſt?* Idem L. II. de Nat. Deorum (c. 25.) *Jupiter dicitur a majoribus noſtris Optimus Maximus: & quidem ante optimus id eſt, beneficentiſſimus; quam maximus; quia majus eſt, certeque gratius prodeſſe, quam opes magnas habere.* Ovidius de Ponto L. II. El. 9. (verſ. 23. 24.)

Nam quid erit, quare ſolito dignemur honore
Numina, ſi demas velle juvare Deos?

Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, ſed ſola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturæ contrarium eſſent factura, ſiquidem hominum jugum excuſſum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diverſa ſuppoſita intelligitur; & propter phyſicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animæ eſt obnoxium. Denique ſi rex per liberam electionem ſit conſtituendus, præſtantiſſimo utique diadema fuerit imponendum. Quo ſenſu recte ſe habet illud Cyri apud Plutarchum in Apohth. (pag. 172. Ed. VVechel.) Ἄρχειν μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων. *Imperare neminem decere, qui non præſtantior ſit ſubjectis.* Et ita quoque capienda ſunt, quæ Socrates diſputat apud Xenophontem Memorab. L. III. p. m. 489. Verum imperium iſte habebit non jure ex ſola præſtantia enato, ſed quod conſenſu eligentium fuit collatum.

§. XII. Quæ cum ita ſint, omnino agnoſcendum eſt, non ſolas vires ſufficere, ut mihi ex alterius voluntate obligatio naſcatur; ſed accedere inſuper oportere (*a*), ut aut ab iſto inſignia (*b*) quædam bona ſint in me profecta, aut ut ipſe ultro in ejuſdem directionem conſenſerim. Plinius Paneg. (c. 38. Edit. Cellarii.) *Non uti inter pecudes; ſic lex naturæ poteſtatem & imperium valentioribus dedit.* Nam uti naturaliter non poteſt non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita ſi conſtiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipſe valeam, mihi proſpicere poſſe, ſimulque idem actu mei directionem ſibi vindicet, nil apparet rationis, quare imperium iſtius detrectare velim. Idque eo magis, ſi etiam id ipſum, quod eſſe potuerim, eidem in acceptis referam. Actor. XVII. 24. ſeqq. Et qui homini dedit, ut libere poſſet agere, quare non is jure ſuo aliquam eius libertatis particulam circumſcribere queat? Qui vero ultro in alterius imperium conſenſit, is proprio declarat facto placitum ſibi ſuum eſſe ſequendum. Etſi ut ex conſenſu naſcatur imperium legitimum, neceſſum ſit, ut ne per novam illam ſubjectionem præjudicetur juri tertii alicujus, rite fundato, & ut uni fas ſit talem habere ſubjectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hiſce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quæ intrinſecum velut vinculum voluntatis noſtræ

(*a*) Hæc ratio ſufficere non videtur. Beneficentia enim nonniſi imperfectum jus tribuit: neque quicquam cauſſæ eſt, quamobrem propter eam homo alterius, licet præſtantioris, obſequium iovitus ſubire debeat. Plane ut nec ab inimico oppreſſus, a liberatore ſuo, quia vitam ei debet, quamvis infirmior, ſub imperium redigi jure poteſt. Uti vero ab hac AUCTORIS ſententia abiit etiam Ulricus HUBERUS Part. II. Digreſſion. L. I. c. 6. ita neſcio, an eidem aſſentiri debeam, fundameotum obligationis collocanti in Dei dominio herili. Verior eſt ratio & planior: Deum, cum produxerit hominem, potuiſſe eundem, velut opificium ſuum, pro ſumma ſua ſapientia fingere & efformare; cui proinde, ceu omnipotenti, obſequium hominis reſpondere debet. H.

(*b*) Inſtruxit & exornavit Cl. BARBEYRACUS hanc notam Hertii in ſua verſione, fundamentum obligationis erga Deum, quod res eſt, quærens 1. in dependentia naturali homiois a ſummo Numine, 2. in omnipotentia Dei, qua malos punire, bonos præmiis adficere facile poſſit: contemplatio-oe vero obligationis erga principem agnoſcens ſententiam auctoris, quæ ea ex pacto derivatur, quod ſervari debere, voluntati divinæ conveniens eſt.

noſtræ libertati injicere intelliguntur. Enimvero quia naturalis humanæ voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium eſt animi levitas aut malitia, ut iſtas imperii rationes inſuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori ſenſus, premat. Idque eo magis eſt neceſſarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius ſibi quiſque poterat relinqui, ſi nemo peccando, niſi ſibi noceret. (α) Iſtum porro effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cujus intererat ab iſta non fuiſſe diſceſſum. Sic ut demum ultima velut firmitas obligationibus accedat a vi, utque qui earundem obſervationem procurare velit, tanta ſit potentia inſtructus, domeſtica, aut ab aliis collata, ut grave aliquod malum detrectantibus inferre poſſit. Inter pravos quippe precario imperat, qui impune poteſt contemni. Illius contra hominis imperium firmo ſtat talo, qui juſtum illius gerit titulum, & tantum ſemper virium apparatum ex ſuo nutu pendentem habet, quo quoſvis immorigeros coercere poſſit. Sophocles Ajace flagellifero. (p. 61. Ed. H. Steph.)

'Ου γὰρ ποτ' ἔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς
Φέροιντ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέος
'Ουκ ἂν ςρατόςγε σωφρόνως ἄρχοιτ' ἔτι,
Μηδὲν φόβου πρόβλημα μετ' αἰδοῦς ἔχων.

Non enim unquam in civitate leges bene
Se habebunt, ſi abſit metus;
Neque exercitus moderato imperio regi poterit,
Si nullum metus aut pudoris munimentum habeat.

Arriani Epictetus L. I. c. 29. Ἄνθρωπος ἀνθρώπυ κύριος ὐκ ἔςι, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ, καὶ ἡδονὴ, καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τύτων, ἄγαγέ μοι τὸν καίσαρα, καὶ ὄψει πῶς εὐςαθῶ. *Homo hominis dominus non eſt, ſed mors & vita, voluptas & dolor. Non abſque his adduc mihi Cæſarem, & videbis, quam ſim conſtans.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt, jus eſſe id, quod validiori placuit. Scilicet finem ſuum externum vix aſſequuntur leges, ni viribus ſint ſuccinctæ, quæ invitis quoque fibulam injicere poſſint. Sicut Solon, uti ipſe prædicabat, res confecit maximas, ὁμοῦ βίαν τε καὶ δίκην συναρμόσας, *ſimul vim, & jus copulans*. Plutarchus Solone. (p. 86. Ed. VVechel.) Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoe dicebat apud Ovidium Metam. L. VIII. (v. 59.)

In cauſaque valet cauſamque juvantibus armis.

Namquod de lætitia conſcientiæ ex impletione officii, & tormentis ac vellicationibus internis, quæ ſcelera conſequuntur, pii agnoſcimus, id ipſum ex viribus Dei omnipotentis provenit, cui facillimum per ſemetipſos plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. Juvenalis Sat. XIII. (verſ. 193. & ſeqq.)

—— Cur tamen hos tu,
Evaſiſſe putes, quos diri conſcia facti
Mens habet attonitos, & cæco verbere cædit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pœna autem vehemens & multo ſævior illis,
Quas aut Cæditius gravis invenit, aut Rhadamantus,
Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Et ſane totius generis humani quam maxime intereſt, abs nemine in dubium vocari; tribunal divinum, corruptioni impenetrabile; ſubeundum eſſe etiam illis, qui fiducia virium, aſtutiæque, aut corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo ſpectat illud apud Plutarchum adverſus Colotem. (p. 1152.) *Facilius urbem condi ſine ſolo poſſe puto, quam opinione de diis penitus ſublata civitatem coire aut conſtare* (a). Hiſce igitur fundamentis nititur poteſtas eorum, qui aliis efficaciter leges ſunt præſcripturi.

§. XIII. Cæterum ut lex vim ſuam directivam in animis hominum queat exſerere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipſius legis. Quomodo enim obedientiam præſtare quis poſſit, ſi neque cui parere debeat, neque ad

(a) Quam porro civitatibus neceſſaria ſit religio, plenius exponit AUCTOR de Offic. hom. & Civ. L. I. c. 4. §. 9.

(α) Haud congruere hujuſmodi ratiocinatio videtur: ab uniuſcujuſque ſiquidem conſervatione ſocietatis quoque conſervatio pendet, veluti ex membrorum corporis optima conſtitutione, totius corporis conſtitutio: unde mala ſemper cenſenda eſt ſuppoſitio, poſſe ſibi relinqui, ſi peccando, niſi ſibi quiſquam noceret, cum Deus præcipiat ſingulis conſervationem propriam ſemper reſpectu habito ad ſocietatem. A.

ad quid teneatur, noverit. Ubi tamen ſufficiet ſemel id cognoviſſe. Nam ſi quis ſemel cognitum oblivioni tradat, ideo obligatione haudquidquam ſolvitur: cum bene poſſet meminiſſe, ſi, quod debebat, parendi ſtudium habuiſſet. Et legiſlatoris quidem cognitio neminem facile ſugere poteſt. Legum namque naturalium eundem eſſe auctorem, qui totius univerſi, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator civi obſcurus eſſe poteſt; quippe cum ille vel expreſſo civium conſenſu conſtituatur, vel tacito, dum eidem quoque modo ſe ſubjiciunt. Porro lex naturæ quomodo ex contemplatione humanæ conditionis cognoſcatur, alibi exponetur. Civiles autem leges per promulgationem, factam publice ac perſpicue, ſubjectis innoteſcunt. In qua de duobus conſtare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui ſummum in civitate habet imperium; tum quæ ſit legis ſententia. Prius cognoſcitur, quando ipſe, qui ſummo gaudet imperio, legem vel voce ſua promulgat, vel per eos, qui ſunt ab ipſo delegati: Hi quin auctoritate ſummi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla eſt cauſa, ſi conſtat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipſius voluntatem adhiberi (*a*), ſi in uſum judiciorum iſtæ leges deducantur; ſique nihil contineant, quod ſummæ iſtius poteſtati deroget. Neque enim credibile eſt, miniſtrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non eſt, aut eiuſmodi munus ultro ſibi arrogaturum; cum eiuſmodi conanti nulla ſit ſpes latendi, aut pœnas tam protervi auſu effugiendi. Ut autem ſententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri poteſt perſpicuitate uti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conſcriptas proponebat. Dio Cassius L. LIX. in excerptis Peireſcianis. Si quid in legibus obſcurum videatur, ejus declaratio petenda erit a legiſlatore, aut illis, qui ad jus ſecundum illas dicendum publice ſunt conſtituti. Horum enim eſt, leges ad ſingulos caſus (*b*), obſervata recta interpretatione applicare, ſeu factis ſingularibus propoſitis declarare, quidnam circa illas legiſlator diſpoſuerit. Conf. Hobbesius de Cive c. 14. §. 11. 12. 13. & Leviath: c. 26. Cæterum hoc loco & illud monendum (*c*), qui contendunt, ad hoc ut leges ſubditos in conſcientia obligent, requiri conſenſum populi, id neque de legibus naturalibus verum eſſe, neque de civilibus monarcharum aut optimatium, niſi ubi in pacto inter imperantes & cives ita conventum eſt, nec niſi de conſenſu implicito, quatenus qui in alicujus imperium conſenſit, eo ipſo in omnes actus iſtius imperii conſenſiſſe intelligitur. Etſi hoc ſane utiliſſimum ſit ad ſubditorum ultroneum obſequium elicendum, ſi conſentientibus & approbantibus ipſis leges ferantur, eiuſmodi cumprimis, quæ in mores eorundem abire debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud Xenophontem Apomnem. Lib. I. (p. 418. Ed. Steph. c. 2. n. 4. 5. Ed. Oxon.) Πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων, εἴτε μή, βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι. *Omnia, quæ quiſpiam non per ſuaſum quempiam ſive in ſcriptis, ſive non ſcriptis impellat agere potius vis mihi eſſe videtur, quam lex*. Conf. Sandersonus de Obligat. conſcient. prælect. 7. §. 22. ſeqq.

§. XIV. Porro uti in eo, qui alterius actiones per leges eſt directurus, duo requiruntur; tum ut ipſe intelligat, quid alteri præſcribi conveniat; tum ut vires habeat malum aliquod repræſentandi, ſi ad præſcriptum is ſeſe componere neglexerit; (ponimus in eo, cui lex fertur, eſſe facultatem & libidinem mandato contraveniendi:) ita qualibet lex ex duabus partibus conſtare intelligitur. Per unam definitur, quid faciendum, quidve omittendum; per alteram ſignificatur, quodnam malum præceptum intermittenti, & interdictum facienti ſit propoſitum: eaque pars ſolet vocari *Sanctio*. De qua ut paulo latius diſquiramus, anſam præbet Rich. Cumberland de Legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40. dum præter communem JCtorum ſen-

(*a*) Diſtinctius rem AUCTOR ſignificat, de Offic. hom. & Civ. L. I. c. 2. §. 6. *Quorum auctoritas*, inquit, *fruſtra in dubium vocatur, ſi conſtet, hoc eum munere, quod in civitate gerunt, eſſe conjunctum, & ipſas regulariter ad idem adhiberi*.

(*b*) De qua interpretatione paſſim agunt JCti V. STRUVIUS Exc. 2. Synt. jur. civil. §. 47. ſq. ZIEGLER Dicaſtic. concl. 36. H.

(*c*) Non tantum Moraliſtæ, ſed & JCti quidam. V. MAURITIUM de libris juris commun. §. 27. ubi ita ſentientes plures profert. Petr. DE MARCA L. II. de concord. regni & ſacerdot c. 16. §. 2. & ſeq. Quibus ex AUCTORE occurri poteſt. Unde ſequitur, fundantem ſe in lege non habere opus, ut probet, legem in uſu eſſe. H.

ſententiam non pœnis ſolum, ſed & præmiis leges, & quidem magis principaliter quam pœnis ſanciri tradit. Imo de ſanctione legis naturalis ait; impoſſibile eſſe, ullis ſignis naturalibus hominibus apertius & efficacius ſuadere, (ut quicquam agant) aut cum auctoritate indicare hoc a rectore univerſi imperari, quam ſi perpetuis & naturalibus præmiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in ſanctione legum ab hominibus uſurpentur conceptus negativi, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit eſſe bonum illud poſitivum, cujus adquiſitio aut retentio ex amolitione cauſarum illi contrariarum ſperatur. Privationes & negationes voluntatem humanam non movere; nec alia ratione fugam mali illius eſſe objectum, quam, quatenus conſervationem alicujus boni connotat. Quicquid virium tribui ſolet pœnis malisve naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum reſolvendum eſſe in vim impulſivam aut attractivam illorum bonorum, quibus a pœnis aut malis privarentur. Ea omnia, quæ ob mortis aut egeſtatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitæ & opum fieri dicenda eſſe. Nullum eſſe morti locum, niſi vita præceſſiſſet, nec poſſe illam metui, niſi hæc prius expeteretur. Naturam rerum magis movere affectus boni præſentis amore, aut futuri ſpe, quam mali odio, metuve; ac bona appeti non propter oppoſitam eis privationem, ſed propter intrinſecam eorum convenientiam cum natura noſtra. Leges civiles magis ſtabiliri a fine earum, qui eſt bonum publicum, cujus pars aliqua ſingulis bonis civibus communicatur: quam per pœnas, quas minantur, quarum metu tantum moventur pauci peſſimique. Hactenus CUMBERLAND. Circa quæ illud primo obſervandum eſt; ſi ſub ſanctionis vocabulo etiam bona & præmia legis obſervantiam ſequentia comprehendere velimus, requiri ut iſta bona ex obſervantia legis promanent, & hac velut redimantur. Jam autem apparet, non omnia quæ obtinemus bona per obſervantiam legum nobis conciliari, eoque iſthæc in rationem præmiorum venire non poſſe. Sic vitam noſtram & nosmetipſos una cum omnibus facultatibus naturalibus, quas poſſidemus, non obtinemus tanquam præmium ſervatæ legis; ſed divina bonitas iſta nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare poſſemus. Quarum duratio ex intrinſecis ſubſtantiæ viribus proveniens, itidem ex obſervantia legis non derivatur, ſed beneficium creatoris eſt; *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluviam cadere patitur ſuper juſtos & injuſtos*. Sic & quæ labore & induſtria propria quis adquirit, directe & principaliter non legis obſervantiæ, ſed Creatori, qui vires largitus eſt, & ſibimetipſi in acceptis refert. Aſt hic per leges effectus obtineri poteſt, ut & tuta nobis præſtentur, quæ liberali velut donatione Creatoris habemus, aut propria induſtria adquiſivimus, adverſus incurſum aliarum creaturarum, quæ illa lædere aut perdere poſſent; & ut bona noſtra multis modis augeantur. Hæc ergo ſola, in quantum penes legiſlatorem eſt ea præſtare, rationem præmiorum poſſunt habere; quæ etiam ut efficaciam habeant animos ad obſequium legum diſponendi, a legiſlatore ſignificandum eſt, iſtum effectum ex ea cauſa ſecuturum. Deinde & hoc obſervandum, etſi voluntas ad agendum moveri poſſit, oſtentato bono ex actione proventuro; id tamen non ſtatim neceſſitatem adfert faciendi, ni pœnæ comminatio adjecta ſit, quæ non agentem manſura ſit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali conſecutione provenit, id quidem indicium effuſiſſimæ in Creatore bonitatis eſt, lubenter iſtud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande invitantis, & velut ſuadentis. Non tamen ſtatim hoc neceſſarium eſt argumentum, eundem imperare, ut omnino id bonum, præſtita actione, nobis adquiramus; cum ipſi ſufficere poſſit benignitatis ſuæ fruendæ occaſionem obtuliſſe. Aſt ſi ob omiſſionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non ſupereſt, quin ea actio utique imperetur. Accedit quoque, quod utique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per poſſeſſionem boni moveantur (*a*). Equidem & efficaces ſtimulos habet adquiſitio boni, inprimis recentis, aut quod cum liberatione a præſenti aliquo malo ſit conjunctum. Senſus tamen

(*a*) Sententia contraria, homines ſcilicet fruitione boni præſentis magis, quam metu mali futuri moveri, eſt inter paradoxa Bæliana, quam late tractat hic philoſophus dans ſes Penſees ſur la Comete p. 338. Solide eum refutat Cl. BARBEYRACUS in nota 4. eademque plene aureola. ad h. §.

Digitized by Google

tamen jucunditatis ipſo tractu poſſeſſionis velut hebeſcit, ac abſumto iſto motu animi, quem abſentia boni, aut recens ejuſdem parta fruitio generabat, vix aliud quam tranquilla quædam adquieſcentia ſupereſt. Unde & multi tunc demum bona ſua æſtimare incipiunt, quando illa amiſerunt, aut quando amittendi periculum ingruit. Aſt dolor, in quem demum omnia mala & bonorum privationes reſolvuntur, non eſt nuda privatio, ſed aliquid quam maxime poſitivum, ac tantas vires habens, ut ſenſum & æſtimationem omnium bonorum extinguere poſſit, ſic ut in ipſius remedium aliquando & mors optetur. Unde ſatis puto ratio conſtat legislatoribus civilibus, quod leges ſuas per pœnas potius, quam præmia ſancire ſoleant (*a*). Nam oſtentatione pœnarum excutiendus erat torpor iſte, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum conjuncta eſt, & cum aliquo imaginario bono peccantis. Obſervantia tamen humanarum legum ſat fructuoſa eſt ob retentionem & tuitionem bonorum, quæ vitam civilem comitantur; & ſi ordinariarum virtutum exercitium ſingularibus ſemper præmiis ſanciendum foret, nulla materia in hæcce ſuffectura erat. Igitur illecebræ ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodiſſime videbantur reprimi poſſe. Atque inde eſt, quod civiles leges pœnam in violatores ſemper habent conjunctam, dum vel expreſſe deſignant genus multæ aut ſupplicii; vel eo non definito idem arbitrio judicis, legumque exſecutoris relictum innuunt. Equidem JCti Romani quaſdam leges faciunt imperfectas (*b*), quibus nempe ſanctio pœnalis deeſt (*c*). Qualis memoratur lex Cincia (*d*), cui nulla alia fertur adjecta clauſula quam hæc: *Qui ſecus fecerit, improbe feciſſe videtur*. Verum putaverim, in illa lege vel infamiam fuiſſe pœnæ loco, vel penes Cenſores fuiſſe, violationis manifeſtos aliqua nota inurere. Quanquam tranſgreſſores ejus legis non ab omni pœna immunes ex Taciti Ann. XIII. c. 42. colligi videtur. Cicero de LL. L. II. (c. 9.) *Perjurii pœna divina exitium, humana dedecus*. Extat tamen aliud exemplum legis imperfectæ apud Livium L. X. c. 9. *Valeria lex, quum eum, qui provocaſſet, virgis cædi ſecurique necari vetuiſſet, ſi quis adverſus ea feciſſet, nihil ultra, quam improbe factum, adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat,) viſum, credo, vinculum ſatis validum legis, nunc vix ſerio ita minetur quisquam.* Ad eandem claſſem poſſis referre legem Zaleuci. *Ne quis civium implacabili inimicum odio perſequatur; ſed ita inimicitias cum illo ſuſcipiat, tanquam brevi in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem ſecus fecerit, ut pro immitis ferociſque ingenii homine cenſeatur*. Diodorus Siculus L. XII. c. 20. Niſi infamiam in pœnæ locum ſubire dixeris. Sicuti in hiſce ejuſdem legibus apud Eundem d. l. c. 21. *Mulier ingenua, niſi forte ebria ſit, non ſit una ancilla comitatior. Extra urbem noctu pedem non efferto: niſi cum mœchum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro veſtes ne circumdato, niſi meretricem agere velit. Vir annulum ſubaureum, aut veſtem Mileſiæ parem ne geſtato, niſi qui ſcortatione vel adulterio ſe contaminat. Proinde fœdis pœnarum exceptionibus, ſeu probroſis conditionibus pœnæ annexis, a noxio cives luxu & intemperantiæ ſtudio facillime avertit. Nemo enim tam turpis probri confeſſione ſe ludibrio civium exponi ſuſtinebat*. Add. *L.* 14. §. 14. *D. de relig. L.* 3. §. 4. *de ſepulcro violato*. Sic igitur legis duæ ſunt partes (*e*), altera definitiva, altera vindicativa, ſive ſanctio

(*a*) Tollendæ confuſioni, quæ in ſequentibus regnabat, in anterioribus editionibus, parentheſin hic collocatam exemplo Cl. BARBEYRACI, tranſtulimus ad finem Periodi, ſuo eam ſimul nexu ſolventes.

(*b*) Inter Principum Conſtitutiones legis imperfectæ exemplum NOODTIO Tom. II. p. 25. Edit. Lugdun. Batav. 1724. occurrere videtur in *L.* 3. *C. de patr. pot.* qui, quod ſupereſt, leges omnes hodie eſſe perfectas ex Conſtitutione Theodoſii & Valentiniani L. 5. C. *de Legibus* obſervat p. 23. Quæ ſententia non penitus probatur SCULTINGIO ad Ulpianum Tit. I. §. 1. Ceterum legem Papiam Poppæam quoque imperfectam fuiſſe, monet HEINECCIUS ad hanc legem L. II, c. 2. §. 5.

(*c*) De qua Ulpianus *tit.* 1. ab initio in fragment. & BRUMMERUS pec. commentar. ad hanc legem. H.

(*d*) Lata a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, A. V. DXLIX. Cornelio & Sempronio Coſſ. quam erudito commentario illuſtravit Fridericus BRUMMERUS Lipſienſis, edito Lutetiæ Pariſiorum 1668. & recuſo Lipſiæ 1712. quem in quibuſdam aberrantem in viam reduxit HEINECCIUS Antiquit. Tom. I. p. 481.

(*e*) Ubi obſervandum, leges vindicare non uno modo: vel enim actum in irritum deducunt; vel puniunt tantum, quod factum eſt non reſcindentes. Cujuſmodi leges *minus quam perfectas* dixit idem Ulpianus, loco jam adducto. Adde H. GROTIUM

II.

ctio pœnalis; duæ partes, inquam, ejuſdem legis, non duæ ſpecies legum. Nam uti ſupervacuum eſt dicere, *hoc fac*, ſi præterea nihil ſequatur; ita abſurdum eſt dicere, *pœnas dabis*, ni cauſa, quæ pœnam mereatur, fuerit ſignificata. Probe autem obſervandum, quod omnis vis legis proprie conſiſtat in ſignificando eo, quid ſuperior a nobis fieri, vel non fieri velit, & quæ pœna violatores legis maneat. Ex quo etiam intelligitur, quo ſenſu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, id eſt facultas neceſſitatem intrinſecam afferendi ad quid præſtandum, eſt in eo, qui habet imperium. Lex autem hujus duntaxat eſt inſtrumentum, per quod ſubjecto voluntas imperantis innoteſcit; qua cognita per vim imperii obligatio in iſto producitur. Unde & hoc apparet, minus recte vulgo vim legis diſtingui in directivam, & coactivam, ni per vim coactivam intelligas clauſulam pœnalem. Nam efficacia legis in dirigendo conſiſtit, quatenus voluntatem imperantis, & minas ſubjectis repræſentat. Vis autem coactiva; id eſt, poteſtas exigendi a ſubjectis conformationem actionum ad normam ipſis præſcriptam, pœnaſque intentandi, & actu eaſdem infligendi, proprie penes legumlatorem aut executorem eſt. Libanius Orat. V. *Ipſis certe legibus opus eſt judicibus, qui quæ leges dicunt, exequantur. Non enim ſane manus nec pedes legibus adſunt: neque ſi quis eas advocet, vocantem auſcultabunt, neque ad ſuccurrendum accedent: duntaxat per eos qui judicant, adjuvant*. Etſi frequens valde ſit apud ſcriptores, ut per figuram effectus ſummi imperii proprius legibus attribuatur. Quale eſt illud Apuleii de Mundo (pag. 749.): *Quod eſt lex in urbe, dux in exercitu, id eſt in mundo Deus*. Quod autem apud Livium L. II. c. 1. (*a*) *imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id haſtenus in democratiis duntaxat verum eſt, quod magiſtratui a legibus præſcriptis diſcedere non liceat. Cæterum cogere dicuntur legiſlatores, ut tales, moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita conſtringant hominem, ut diverſum nullo modo facere queat; ſed quod intentata, & repræſentata peccantibus pœna efficiant, ut nemo facile velle poſſit contra legem facere, eo quod propter imminentem pœnam legi parere, quam eandem violare præſtabilius ſit.

§. XV. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permiſſiones excluſæ intelliguntur (*b*). Utut Modestinus L. 7. D. de LL. tradat: *Legis virtus hæc eſt, imperare, vetare, permittere, punire*. Nam permiſſio proprie non eſt actio legis, ſed actionis negatio. Quæ lex permittit, illa neque præcipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quæ neque vetantur, neque præcipiuntur, in cujuſvis arbitrio poſita intelligantur, & ſic permiſſa ac licita ſint, etſi lex nullam eorum mentionem feciſſet. Aliqui tamen haſtenus in permiſſione obligationem ſtatuunt, non quidem quæ ipſum, cui quid permiſſum dicitur, afficiat; ſed quæ tertium quemvis ſtringat, ne impedimentum alteri ponat, ſi, quod lege permiſſum eſt, velit exercere. Etſi & hoc aliqui duntaxat

ad

II. de J. B. & P. c. 5. §. 16. & in not. Sane jure naturæ actus irritus dici non poteſt, eo quod vitioſus eſt, niſi accedat poteſtatis defectus, aut actus turpitudo permanens. Cæterum ſunt leges quædam, latæ propterea, ut ad virtutum ſtudia homines excitent, quales memorantur ab ARISTOTELE VII. Pol. 2. Quibus ſi vim tantum directivam tribuas, forte non erraveris. H.

(*a*) Et apud HERODOTUM Demaratus Laco in oratione ad Xerxem dixit: *Spartanis præeſt Domina lex quam multo magis metuunt, quam tui te*. Nimirum in civitatibus, quæ polycratico regimine utuntur, legum publicarum cuſtodia maximi eſt momenti. V. elegans oratio Baptiſtæ NANI L. VII. Hiſtor. Venet. ad A. 1628. H.

(*b*) Quod non videtur admittendum, quum certiſſimum ſit, præter leges præceptivas, quibus ad faciendum, & prohibitivas, quibus ad omittendum obligamur, dari leges permiſſivas, quibus jus nobis, ſeu facultas aliqua conceditur, pro arbitrio noſtro re aliqua utendi & in cujus exercitio nemini nos turbare integrum eſt. Quum enim hac poſteriore parte aliorum obligatio juri noſtro reſpondeat, maxime intereſt, legem *permiſſivam* a *præceptiva* & *prohibitiva* ſeparari, eo quod obligatio & jus ſic diſtant, quod huic renunciari poſſit, quum illi uſquequaque adſtricti ſimus. Sic unicuivis jus eſt, ducendi uxorem, ita tamen, ut abſtinere liceat matrimonio. Sic SCtum Macedonianum permittit, uti exceptione ejus, ſic tamen, ut non intercedat, quominus mutuum, a filio familias contractum, a patre exſolvatur. Prius jam CICERO agnovit L. II. de Invent. c. 49. Unde ſe rectiſſime habet Modeſtini partitio in *L. 7. D. de legibus* & ipſius Auctoris noſtri, utpote hac parte fluctuantis, Philoſophiam huc redire videas, p. 108. lin. 7. in verbis: *vel quia ut hoc liceret, definivit*. Quare perperam Pufendorfii errorem adoptavit GUNDLINGIUS Jur. Nat. C. I. §. 44.

Digitized by Google

ad illa pertinere volunt, quæ plene & perfecte permittuntur; non ſi quid imperfecte, & per modum conniventiæ indulgeatur. Uti verbi gratia leges civiles marito permittunt cædem uxoris in adulterio deprehenſæ; neque tamen vetant, quo minus alius eam cædem impediat. Enimvero ſi accurate velimus loqui, neque iſte effectus proprie ex permiſſione legis reſultat (*a*), ſed ex propria cujuſque libertate. Circa quæ enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cujus hic præcipue eſt effectus, ut ne quis mihi innoxium ejuſdem exercitium turbet. Sic ut expreſſe in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex abſentia interdicti ſatis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, ſupervacuum fere videatur. Sicuti & non ſemper neceſſarium eſt, ut quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hactenus vetitus expreſſa lege permiſſus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas ultro velut reviviſcere cenſeatur. In duobus tamen caſibus potiſſimum expreſſa permiſſione ſolent uti legislatores civiles; vel quando actui alicui non niſi intra certam menſuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo eſt redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges uſuras intra certum dumtaxat modum permittunt: poſterioris (*b*), quod alicubi licentia corpore quæſtum faciendi tributo redimitur; quod tamen quam recte fiat, non diſputo. Vid. Evagrius Hiſt. Eccleſ. L. III. c. 39. de chryſargyro tributo meretricio, per Imperatorem Anaſtaſium ſublato. De cætero diſtinguere ſolent permiſſionem, quæ lege fit, in plenam, quæ jus dat omnino licite agendi, & minus plenam (*c*), quæ impunitatem dat a pœna, aut libertatem ab impedimento, aut utrumque. Quod autem quædam inter homines impunitatem habeant, illud eſt, vel quia deficit forum humanum (*d*), ut in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane conſtituit, vel quia ut hoc liceret definivit (*e*), vel denique quia leges civiles multa cujuſque pudori & honeſtati voluerunt relinquere. Add. *L.* 144. *D. de reg. jur.* & ibi notata Jacobo Godofredo. Circa permiſſionem legis ac fori civilis aliqui accuratius obſervant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt præteritionem, non quidem ſimpliciter, ſed ex formula & conſilio legis, verbi gratia, ita conceptæ, ut legislator oſtenderit, ſe voluiſſe plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permiſiſſe cenſetur, quod inter vetita non recenſuit, modo id naturali honeſtati non repugnet. Tacite permiſſa intelliguntur, quæ tolerando, connivendo, diſſimulandoque vel in præſens, vel in longum, ut in conſuetudinem evaleant; poteſtas civilis tranſmittit. Non poteſt tamen permiſſio legis civilis efficere, ut actus aliquis non ſit contra jus divinum, aut extra pœnæ divinitus imminentis metum. Sed & illud obſervandum, quando dicitur permiſſum, quod nulla lege civili vetante aut jubente definitum eſt; non eſſe cavillanda verba legis civilis, ſed mentem inſpiciendam. Multa enim continentur in ſenſu legum, & ex neceſſaria conſequentia, aut propter ſimilitudinem ultro ineſſe intelliguntur. Quin & ſemper cogitandum de jure naturali aut honeſtate, quæ perpetuum legis civilis ſupplementum habetur. Nec quæ tolerantur temporis aut neceſſitatis cauſa, veri juris nomine æſtimari queunt. Quæ omnia tamen de perfecta potiſſimum permiſſione intelligenda ſunt. Vid. Boecler. ad Grot. L. I. c. 1. §. 9.

§. XVI. Materia legum in genere eſt, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri poteſt, ſaltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam ſi quis poſtea per ſuam culpam amittat facultatem implendi legem, haudquidquam iſtius vis ideo expirat; ſed relinquitur legislatori poteſtas pœnam

nam

(*a*) Atqui libertas hæcce a Deo ita homini eſt conceſſa, ut ab aliis lædi aut auferri citra juſtam cauſſam haudquaquam poſſit. Vi ſane libertatis, maxime in naturali ſtatu, homo facit, quæ non ſunt vetita, licite non pauca habet & poſcit alios: hinc occupat res, paciſcitur, contrahit, de rebus ſuis diſponit. Unde complura jura oriuntur. V. *infra L. II. c.* 3. §. 24. Mihi videtur nomen legis eſſe ex eorum genere, quæ Ariſtoteli dicuntur πρὸς τι καὶ ἀρχὴν, & præcipue pertinere ad legem, quæ naturalem conſtringit, & *neceſſitans* vocatur infra c. 7. §. 3. Adde ſupra §. 5. H.

(*b*) De quo multa lectu digna habet Nicol. HENELIUS Otii Uratislav. c. 50. H.

(*c*) V. AUCTOR L. VIII. c. 3. §. 13. H.

(*d*) Et eorum contractibus, quantum ſubditos attinet, V. H. GROTIUS L. II. c. 14. §. 6. n. 2. H.

(*e*) Ex cauſis, quas AUCTOR adduxit L. VIII. c. 1. §. 1. H.

nam exigendi eo nomine, quod legibus ſuis jam ſatisfieri nequeat. De cætero legem ferre quam ſubjectus implere nequeat, nec implendi vires ſua culpa decoxerit, non modo fruſtra eſt, ſed & cum ſumma iniquitate conjunctum. Sed circa quæ ſingularum legum ſpecies peculiariter verſentur, ſuo loco commodius exponetur.

§. XVII. Quis lege obligari poſſit, facile ex jure legiſlatoris intelligitur: nempe ille, qui legiſlatoris imperio eſt ſubjectus. Quem autem voluerit obligare legiſlator, ex ipſa lege ſatis perſpicitur. Nam in omnibus legibus, qui is ſunt obligandi deſignantur vel per expreſſam determinationem, quæ fit aut ſigno univerſali, aut reſtrictione ad certa individua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum ſubjectus in ſe deprehendit, ſimul intelligit, ſeſe illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legiſlatori ſubjectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis poteſt applicari. Alias enim turba & confuſio inter cives orietur; cui evitandæ leges potiſſimum ſunt inventæ. Adeoque nemo abs lege cenſebitur exemtus; niſi peculiariter privilegium ſuum demonſtraverit. Etſi & hoc fieri ſoleat, ut quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *diſpenſare* vocant. Si enim legiſlatori legem licet penitus abrogare, poterit ejuſdem effectum utique etiam in certa perſona ſuſpendere. Differt autem iſthæc diſpenſatio ab æquitate (*a*), (quam cum illa quidam confundunt (*b*)) quod illam adhibere poſſit non niſi legiſlatoria poteſtate præditus; hanc aut etiam inferior judex adhibere non poſſit tantum, ſed & debeat, adeo ut ſi nudam legis literam ſecutus fuerit in caſu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legiſlatoris feciſſe ſit cenſendus. Adeoque diſpenſatio ex mera legiſlatoris gratia, æquitas autem ex officio judicis dependet. Etſi circa diſpenſationem indulgendam prudentia opus ſit, ne dum ea promiſcue conceditur, vis & auctoritas legis enervetur: vel ſi citra graviſſimas cauſas reliquis, qui ſunt euſdem conditionis, denegatur, invidiæ & indignationi cauſa præbeatur, quod æquales æquali gratia digni non ſint habiti (*c*). Exemplum ſubtilis diſpenſationis extat apud Plutarchum Apophth. Lac. (p. 214.) & in Ageſilao, (p. 612. 613. Ed. VVechel.) ubi Ageſilaus leges ad unam diem ſuſpendit, hac formula κοιμάσθων δὲ νόμοι σήμερον. *Dormiant leges hodie*, (uti eſt apud Appianum Alex. Lybico.) (p. 68. Ed. Stephani) ne infamiam ſubirent, qui ex acie profugerant. Sic apud eundem (Plutarchum in Demetrio, pag. 900.) cum Demetrius omnibus myſteriis ſimul initiari cuperet, & tamen antea fas fuiſſet, parva quidem myſteria menſe Antheſtereone, magna Bœdromeone celebrari, Stratoscle legem promulgavit, ut menſis Munichion, quo Demetrius Athenas adventabat, Antheſtereon, mox Bœdromion diceretur & haberetur. Add. Idem Alexandro p. 672. D. & p. 679. A. Plauſibilius eſt, quod Idem Demoſthene (pag. 859.) narrat: Quum Demoſthenes ab exilio revocatus multa pecuniaria diſtrictus maneret, quam gratis jus non erat remittere, hoc modo ἐσοφίζοντο τὸν νόμον, *eludebant legem*. Morem habebant, ut Jovis Servatoris ſacrificio ei, qui aram inſtrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa præbenda Demoſtheni locaverunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat æſtimata. Compar exemplum eſt apud Diodorum Siculum L. XIII. c. 100. & Plutarchum Lyſandro (p. 436.) Cum Lacedæmoniorum lege unus eundem magiſtratum bis capeſſere prohiberetur, Araco claſſis imperium fuit traditum, ſed Lyſander legatus illi adjunctus, cum mandatis: *Ne dux a conſiliis ejus unquam diſcedat*. Add. Valer. Maximus L. VI. cap. 5. §. 3. ext. Neſcio an etiam inter ſubtiles diſpenſationes numerandum ſit, quod Gabriel

(*a*) V. H. GROTIUS Diſſert. de æquitate, indulgentia & facilitate; ubi differentiam illuſtrat exemplis. Breviter dici poteſt: æquitatem eſſe jus naturale ipſum, & ita vocari intuitu juris arbitrarii. ARISTOTELES I. Rhetor. 13. *Æquum bonum eſt jus quoddam, ſcripta lege prætermiſſum*. At diſpenſatio eſt relaxatio legis in perſonis, factis, aut rebus ſingularibus. H.

(*b*) Sive interpretatione ſecundum æquitatem.

(*c*) Huic ſimile ap. APPIANUM Alexandrin. in Punicis. *Scipioni conſulatum populus Rom. offerebat, ſed obſtabat ætas viri, nondum ad tantum honorem legitima: itaque connitente uno Tribunorum plebis, Coſſ. permiſerunt, ut Tribuni Pl. legem hanc in annum unum abrogarent, eoque exacto ferrent eam denuo*. Addit APPIANUS: *Quod exemplum videtur ſumptum a Lacedæmoniis, qui quum neceſſitate coacti leges poſthabere, captos ad Pylum abſolverunt, feruntur dixiſſe: Dormiant leges hodie*. Adde de P. Scipione majore Valer. MAXIMUM L. III. c. 7. n. 1. & de Ageſilao L. VII. c. 2. de externis n. 12. H.

Digitized by Google

briel Naudæus Coups d'Eſtat cap. 3. p. m. 193. Hiſpanis in uſu eſſe refert, ut occultos judices dent in eum, quem læſi ſtatus reum æſtimant, ac proceſſum ſecreto contra illum inſtituant, eumque damnent, ac poſtea omni ratione ſententiam exſecutioni dare laborent; ne aliquem cauſa non cognita occidiſſe videantur.

§. XVIII. Divisio legis commodiſſime fit reſpectu originis in *divinam*, & *humanam*: quarum illa Deum, hæc hominem habet auctorem, ſed ſi lex conſideretur, quam neceſſariam convenientiam illa cum ſubjectis habeat, alia ratione dividitur in *naturalem* & *poſitivam*. Illa eſt, quæ cum rationali & ſociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honeſta & pacifica ſocietas citra eandem conſtare nequeat; aut, ſi ita mavis, quæ bonitatem velut naturalem ſeu utilitatem ex nativa ſua efficacia in ordine ad genus humanum in univerſum habet. Quanquam & alia ratio iſtius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex conſideratione humanæ naturæ in univerſum inveſtigari & cognoſci poſſit. Hæc eſt, quæ ex generali conditione naturæ humanæ haudquidquam fluit, ſed quæ abs ſolo legislatoris arbitrio proficiſcitur; etſi nec hæc ſua ratione & uſu, quem ſaltem certæ hominum ſocietati præſtat, carere debeat. Aliqui jus poſitivum appellare ſolent *voluntarium* (*a*), non quod ipſa quoque lex naturalis non ſit a voluntate Numinis profecta; ſed quia iſtud non tantam convenientiam cum natura humana habebat, ut in univerſum illi ſervandæ foret neceſſarium, aut ut citra expreſſam & peculiarem promulgationem poſſet innoteſcere. Unde & ipſius rationes non ab univerſali humani generis conditione, ſed ex peculiari, & quandoque temporaria utilitate certorum cœtuum petuntur. Tacitus A. XII. (c. 6.) *morem accommodari prout conducat*. Adeoque poſita jam hominum ſocialitate iſtæ per arbitrium ſuperiorum definiuntur. Ad legis poſitivæ indolem intelligendam aliquo modo facit (*b*) illud Aristotelis Nicom. L. V. c. 10. Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ πωλοῦσιν, ἐλάττω. *Jura ex inſtitutione & utilitate ſimilia menſuris ſunt: non enim ubique ſunt æquales vinariæ & frumentariæ menſuræ; ſed majores ſunt, ubi emunt; minores, ubi vendunt*. Cæterum *lex divina* quidem alia *naturalis*, alia *poſitiva* eſt. Lex autem *humana*, preſſe accepta, omnis *poſitiva* eſt. De ſingulis in ſpecie plura ſuo loco exponentur.

CA-

(*a*) Stat pro eo GROTIUS L. I. c. 1. §. 15. & THOMASIUS in Inſtitut. Juriſprud. Divioæ, qui deinde ſententiam mutavit in Fundamentis Jur. Nat. & G. qun facto plerique nmnes ejuſmodi jus divinum poſitivum univerſale dari negaverunt. Quare jam pauci norunt, quæ ſit ratio, quare, quum de pœna occiſoris, aut gradibus in matrimonio prohibitis quæritur, in judiciis Chriſtianis ſatis conſtanter ad præceptum adhuc Noachicum, & Leges Moſaicas, de inceſtu decurri ſoleat. Verum tunc ſtrictius ſumitur vox legis poſitivæ univerſalis, quatenus ſcilicet univerſim cum Judæis Chriſtianos obligat. Quum enioi veteris quoque fœderis, placita generalia ſequantur Chriſtiani, utique præceptis publicæ utilitatis, honeſtatis, temperantiæ ac decoris, quæ Judæis in legis forma propoſita fuerunt univerſim adhuc obligantur, etſi exemti ſint iis inſtitutis, quæ ad figuram Reipublicæ Judaicæ & cultum Leviticum pertinent, poſtquam Reſpublica Judaica ſublata, & umbra cultus Judaici exoriente vera luce adventus Chriſti, Domini noſtri, evaouit.

(*b*) Quem vide & I. Rhet. 13. Cæterum ex dictis non una differentia legis oaturalis & arbitrariæ poteſt colligi. Illa pro ſcopo habet bonum humani generis; hæc utile cujuſque civitatis quod cum oppido variet, non poteſt non inſignis legum humanaium varietas exiſtere: cum e contrario quæ eſt in naturali lege diverſitas, non niſi ex diverſitate triplicis ſtatus, naturalis dico, œconomici & civilis, eorumque propria indole reſultet. Illa originem refert ad Deum, hæc ad homines. Illa occupatur circa agenda vel omittenda ex natura & conditione, a Deo homini attributa; hæc circa indifferentia, niſi quod interdum naturali legi addit aliquid vel detrahit. Illius juſſio explicatur mentis opera; hujus verbis aut factis: Illa mutationi non ſubjacet: hæc ſæpius mutatur. H.

CAPUT VII.

DE ACTIONUM MORALIUM QUALITATIBUS.

I. *Qualitates actionum moralium quot?*
II. *Actio neceſſaria, licita.*
III. *Actionum bonitas, & malitia in quo conſiſtat?*
IV. *Actio bona eſt, quæ omnia habet requiſita; mala, in qua vel unum deficit.*
V. *Malitiæ cauſa nequaquam in Deo quærenda.*
VI. *Juſtitia eſt vel perſonarum, vel actionum.*
VII. *Juſtitia actionum quid?*
VIII. *Juſtitia univerſalis, particularis.*
IX. *Juſtitia diſtributiva.*
X. *Commutativa.*
XI. *Grotii ſententia de Juſtitia.*
XII. *Ariſtotelis de eadem ſententia.*
XIII. *Hobbeſii ſententia de Juſtitia & injuria.*
XIV. *Injuſta actio quid?*
XV. *Quid injuria?*
XVI. *Injuria fit tantum ex proæreſi, ubi de culpa quoque.*
XVII. *Volenti non fit injuria.*

PROXIMUM jam eſt, ut de qualitatibus actionum moralium diſpiciamus. Juxta illas ergo actiones dicuntur (*a*) neceſſariæ vel non neceſſariæ, licitæ vel illicitæ, bonæ vel malæ, juſtæ vel injuſtæ. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt neceſſitas, licentia, & his oppoſitæ; quæ proprio vocabulo deſtituuntur, bonitas & malitia, juſtitia & injuſtitia (*b*).

§. II. ACTIO neceſſaria eſt, quam ex lege aut juſſu ſuperioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut juſſum fuit datum. In hoc enim conſiſtit hæcce actionum moralium neceſſitas, quod illæ omitti, aut ſecus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut ſecus fieri queant. Quanquam frequentiſſimum ſit JCtis, ut illa, quæ ab iſthac neceſſitate diſcedunt, ne fieri quidem poſſe dicant. Vid. *L. 15. D. de Condit. inſtit.* Opponitur autem neceſſariæ actioni, non ſolum actio vetita, quæ legibus aut interdicto ſuperioris fieri prohibetur: ſed etiam licita, quam leges neque præcipiunt, neque vetant, ſed quam ſuſcipere aut omittere in cujuſvis arbitrio eſt relictum. CICERO pro Balbo: (c. 3. in fin.) *Eſt aliquid, quod non oporteat, etiamſi licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.* LIBANIUS Declam. 16. (pag. 444. C. Edit. Pariſ. Morelli.) Ἃ ὁ κεκέλευσαί τι ποιεῖν, ταῦτα οὐδὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται. *Quæ non juſſus eſt aliquis facere, hæc quo minus faciat non prohibitus eſt.* Ex uſu autem communis ſermonis non ſolum illa dicuntur licere, quæ neque divina neque humana lex vetat, quæque adeo ſine omni peccato, & reprehenſione ſuſcipi poſſunt; ſed etiam illa, quæ legibus naturalibus prohibita lex civilis hactenus permittit, ut nullam illis in foro humano pœnam imponat; ſed ſuo cujuſque pudori iſta committat. (*c*) CICERO Tuſc. Quæſt. L. V. (c. 19.) *Peccare nemini licet, & ſermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.* Quo pertinet, quod de Alexandro Severo tradit LAMPRIDIUS: (in vita Alex. c. 24.) *Habuit in animo, ut exoletos vetaret; ſed veritus eſt, ne prohibens publicum dedecus in privatas cupiditates converteret; cum homines illicita magis poſcant, prohibitaque furore*

(*a*) Hæc ita diſtinguuntur: Neceſſariæ vel non neceſſariæ, licitæ vel illicitæ actiones dicuntur intuitu originis; bonæ vel malæ aſpectu legis, juſtæ vel injuſtæ aſpectu illorum, in quos exercentur. Ad qualitates actionum etiam pertinet, quod aliæ favorabiles ſint, aliæ odioſæ. V. infra L. VIII. c. 9. §. 7. Conf. H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 16. §. 16. H.

(*b*) Moralitati actionum dilucidis aliquot diviſionibus lucem affudit TITIUS ad opus minus Auctoris obſerv. LXIV. & LXV.

(*c*) Hac notione licito opponitur honeſtum: PAULUS *l. 144. d. R. J. Non omne quod licet honeſtum eſt.* Conf. *l. 194. eod.* SENECA conſol. ad Polyb. c. 26. *Cæſari quoque ipſi, cui multa licent, propter hoc ipſum multa non licent.* H.

rore perſequantur (*a*). Illa poſſumus dicere perfecte, hæc imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quæ omnium confeſſione turpiſſima ſunt, ſiquidem qui illa perpetraturus eſt, tantis viribus polleat, ut humanam coercitionem non metuat. SENECA de clementia L. I. c. 18. *Cum in ſervum omnia liceant, eſt aliquid, quod in hominem licere commune jus animantium vetet: quia ejuſdem naturæ eſt, cujus tu*. Add. GROTIUS L. III. c. 4. §. 2. & c. 10. §. 2.

§. III. ACTIONEM bonam moraliter, ſeu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem alicujus cedere intelligitur, alibi agitur, etſi hæc circa ea, quæ lege naturali, & utplurimum etiam civili lege præcipiuntur, cum illa morali ſit conjuncta, & inter animalia rationalia illi anſam velut dederit,) dicimus, quæ cum lege congruit: malam, quæ ab eadem diſcrepat. Scilicet formalis ratio bonitatis & malitiæ actionum conſiſtit in habitudine, ſeu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam ſemper hic intelligimus neceſſitatem, non permittentem, &, ſi humana ſit, juri divino non repugnantem.) Quatenus enim ex præſcripto normæ proficiſcitur, & juxta eam inſtituitur actio proæretica, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur (*b*). Quatenus contra præſcriptum normæ ſuſcipitur, aut ab ipſa diſcrepat, mala, & uno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, verbi gratia pyxis nautica; cauſa dicitur rectitudinis itinerariæ, & perventionis ad portum, non tam quatenus navis eum ſecat curſum, qui cum directione ejus coincidit, quam prout ex præſcripto ejuſdem nauclerus curſum dirigit: ita lex dicitur cauſa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque intentione ſuſcepta ad illam quadrat, ſed potiſſimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia a lege, id eſt, cum intentione obedientiam eidem præſtandi proficiſcitur. Unde ſi quis caſu, aut citra ullam cogitationem de obſequio legi præſtando, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (ſenſu magis negante, quam ajente, id eſt non male) egiſſe dici poteſt, non tamen moraliter bene. Non ſecus ac is, qui fortuita ſclopeti diſploſione avem dejecit, perite & artificioſe jaculatus dici nequit.

§. IV. PORRO cum lex determinet vel qualitatem ſeu diſpoſitionem agentis, vel objectum, vel finem, vel certas denique circumſtantias actionis; inde actio aliqua eſt moraliter bona aut mala, vel quia agens ita eſt diſpoſitus, uti lex requirit, aut ſecus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine, iiſque circumſtantiis, prout lege eſt diſpoſitum, aut contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua ſit bona, neceſſum eſſe, tum ut ſecundum omnia requiſita quaſi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de cauſa, (*c*), ſed ad præſtandam obedientiam legi debitam ſit exercita (*d*). Unde actio, alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipſi pro mala imputatur. Sic præmii nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodeſt. Sicut ille, qui dum Jaſonem trucidare intendit, vomicam ſecuit, apud Valer. MAXIMUM L. I. c. 8. §. 6. ext. Sic qui poteſtate ſua legitima malo fine utitur, verbi gratia judex poteſtate ſumendi pœnas a noxiis ad ſatiandam privatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienſes *in crucem tollebantur Imperatores, ſi proſpero eventu, pravo* (*e*) *conſilio rem geſſerant*. LIVIUS L. XXXVIII. c. 48. & Valer. MAXIMUS L. II. c. 7. §. 1. ext. Etſi contra actio,

alias

(*a*) Quatenus permiſſio eſt vel plena, vel minus plena, V. ſupra c. 6. §. 15. H.

(*b*) SENECA ep. 120. p. 594. Ed. Gron. 1672. *Nobis videtur obſervatio collegiſſe, & rerum ſæpe factarum inter ſe collatio, per analogiam noſtro intellectu & Honeſtum & Bonum judicante. - - - Noveramus corporis ſanitatem: ex hac cogitavimus eſſe aliquam & Animi. Noveramus corporis vires: ex his collegimus, eſſe & Animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia nos obſtupefecerant: hæc cœpimus tanquam perfecta mirari.*

(*c*) Vid. infra c. 8. §. 2. & 3. H.

(*d*) Hanc bonum factum, ſed non bene factum, dicunt aliqui. Quo pertinet quod Critonius Scotus Patrio, de conjuratione in Reginam Angliæ quærenti, reſpondiſſe memoratur apud THUANUM Lib. LXXIX. in fine ad A. 1583. *Deum magis adverbiis quam nominibus gaudere: & magis placere, bene & legitime, quam bonum & legitimum; ita ut nullum bonum liceat facere, niſi bene & legitime*. EURIPIDES Electra.

Δίκαια μὲν νῦν ἥ δ' ἔχει, σὺ δ' οὐχὶ δρᾷς,
Si juſta patitur illa, non & tu facis. H.

(*e*) Quod hic non malam intentionem, prouti Auctor id accepiſſe videtur, ſed inconſultam libidinem ſignificat, quemadmodum LIVII verba te-

alias velut materialiter mala, ob bonam intentionem agentis haudquidquam fiat bona. Inde eſt, quod nemo peccatis propriis poſſit uti velut mediis ad finem bonum adſequendum; ac non ſint facienda mala, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur mala, ſufficit, ſi vel in unico requiſito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque ſtatim actio fit mala, ſi vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumſtantiarum, vel intentio a lege diſcrepet. Ac vanum eſt, quod aliqui dicunt, actionem quoad ſubſtantiam operis bonam eſſe poſſe, etiamſi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad eſſentiam actionis moralis cum primis etiam pertinet finis, quippe cohærens cum intentione, quæ eſt principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum eſt, referre actionem ad malum finem: ſed hoc quoque, referre eandem ad diverſum finem, quam qui legibus eſt præſcriptus. Matth. VI. 5. JUVENALIS Sat. VIII. (v. 215. 216.) *Cauſa facit rem diſſimilem*. Imo non ſolum perfectum facinus, & quod finem ſuum obtinuit (*a*), ſed etiam inchoatum duntaxat pro ſcelere reputatur; quod etiam interdum leges civiles eadem pœna, aut non multo leviore, quam conſummatum plectunt, prout expedire judicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. SENECA de conſtantia ſapientis c. 7. *Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ ſatis eſt, perfecta ſunt*.

§. V. ISTHÆC actionis bonitas, & malitia uti formaliter in ea, quam diximus, convenientia & diſconvenientia ad normam moralem conſiſtit: ita efficienter unice ab illo dependet, abs quo iſta actio lege præſcripta, aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita conſtituit in genere entium moralium, ut ipſi ſoli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis ſane illos torſit metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque auctorem facere viderentur, malæ actionis formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt. Enimvero etſi poſitio cujuſcunque formæ privationem, aut abſentiam contrariæ formæ neceſſario inferat; tamen oppido quam falſus eſt opinionis, qui eſſentiam rei in iſta privatione quæſiverit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem eſſe privationem curvitatis, & curvitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inſcitia rerum moralium ſubegit. Qui enim omnium phyſicorum entium creator eſt Deus haudquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium auctor & cauſa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium ſubtilitatis ſpecimen autumant, Deum quoquo modo inter cauſas peccandi immiſcuiſſe. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil abſurdius judicabit, quam inquirere; an is ſit cauſa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum ſuum commiſſam punit. Quod vero Deus ad id concurrit, quod in iſta actione phyſicum eſt, non magis ideo peccati cauſa dici poteſt, quam verbi gratia deformitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad iſtud ſuppeditavit. Vocabulum autem cauſæ in impropriam, & a communi ſenſu alienam hic trahere ſignificationem, eſt id agere, ut irreverentiam erga divinum Numen non citra ambitionem oſtentes. PHILO Judæus de profugis (pag. 462. Ed. Pariſ.): *Quæ poteſt eſſe blaſphemia gravior, quam contendere, non ex nobis mala provenire, ſed ex Deo?* Maximus TYRIUS diſſert. 3. (pag. 36. Edit. Daviſ.) Ἔστιν ταυτὶ τὰ ὀνόματα (αἶσα, μοῖρα, ἐριννύς,) οἷον μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔσχημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοίραις, καὶ ταῖς ἐριννύσι. ἡ δὲ ἐριννὺς καὶ ἡ αἶσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα εἰκαίως ἡμαρτημένα ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα, &c. *Hæc nomina nihil aliud ſunt, quam humanæ improbitatis ſpecioſus prætextus, quæ culpam ſuam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conſerre ſolet. Nam & Erynnis, & mala ſcæva, & vis Deorum, & ſi quæ alia vocabula, quæ fatalem exprimunt potentiam, in animo noſtro circumgeſtamus*, &c. IDEM Diſſert. 25. (pag. 253. & ſeqq.) Αὐτὸ τὸ ἑλόμενον μοχθηρίας αἴτιον, θεὸς ἀναίτιος. *Malitiam qui aſſumit, culpam ſibi adſcri-*

ſte expoſuit MONTANUS dans ſes Eſſais L. III. c. 8. p. 693. Edit. in folio, ut eleganter obſervat. Cl. BARBEYRACUS in annotatione (1) ad h. §.

(*a*) Quale non eſt cogitatio (animæ ſemetipſam alloquentis ſermo) ſaltem forum externum quod attinet. V. infra L. VIII. c. 3. §. 14. Add. GELLIUS L. VII. N. A. 3. apud quem Tiro, Ciceronis libertus, Catonem reprehendit, Rhodienſes, qui de defectione deliberaverant, excuſantem. H.

adſcribat, Deum extra noxiam relinquat (*a*).

§. VI. Jam de juſtitia quoque diſpiciamus: circa quam cum primis obſervandum, ejus ſignificationem, qua perſonis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de perſonis uſurpatur (*b*), juſtum eſſe ſignificat idem, quod juſte faciendo delectari, juſtitiæ ſtudere, vel conari facere in omni re id, quod juſtum eſt. Et eſſe injuſtum, eſt negligere juſtitiam vel eam non debito ſuo, ſed præſenti commodo menſurandam exiſtimare. Sic ut juſti hominis non paucæ poſſint actiones injuſtæ, & injuſti juſtæ eſſe. Juſtus quippe homo dicendus eſt, qui juſta facit propter præceptum legis, injuſta non niſi per infirmitatem: injuſtus, qui juſta facit propter pœnam legi adjunctam; injuſta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudve emolumentum. Hobbesius de Cive cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud Plinii Panegyrici (cap. 56.): *Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipſe laudari niſi optimus non poteſt.* Philemon apud Stobæum Serm. IX.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, ὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ' ὅστις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ' ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπίσχετο,
Ἀλλ' ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνειν,
Ἔχειν δυνάμενος ϗ κρατεῖν ἀζημίως.
Οὐδ' ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ' ὅστις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος κ' οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

Non juſtus omnis abſtinens injuriæ eſt,
Sed qui nocere cum poteſt, tunc abſtinet:
Nec qui recuſat parva, ſed qui maximis
Tentatus, animi robur invictum gerit:
Nec quiſquis iſta quolibet præſtat modo;
Sed qui doloſi neſcius fuci, integra
Probitate, juſtus eſſe, non credi ſtudet.

Archytas de viro bono & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeſte, vel injuſte, vel timide ſe geſſerit, inter malos referendus non eſt, ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim *judicium non ex uno tempore, ſed ex vita tota faciendum.* Huc ſpectat & judicium Agathiæ L. V. (c. 3.) de illis, qui terrore atrocis terræ motus Byzantii certatim bona opera feciſſent. *Hæc omnia*, inquit, *ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adhuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac ceſſare cœpit, confeſtim plerique ad priſtinos mores redierunt. Vocari autem poſſit talis animorum motus atque impetus non juſtitia revera, neque pietas ſolida pariter atque efficax, qualis ex recta opinione & conſtantiſſimo ſtudio in animis efformari ſolet, ſed* μηχανή τις ἄτεχνος, ϗ οἷον ἐμπορεία σφαλερωτάτη, *machinatio quædam incompoſita, & velut nundinatio fallaciſſima ad ſubterfugiendum ac propulſandum malum inſtituta. Bona itaque opera ita demum neceſſitate cogente deguſtamus, quamdiu metus premit.* Ex quo patet, definitionem juſtitiæ, JCtis Romanis familiarem, qua eam dicunt conſtantem & perpetuam voluntatem ſuum cuique tribuendi; ſpectare ad juſtitiam perſonarum, non actionum (*c*). Id quod mihi ſatis inconveniens (*d*) videtur, cum juriſprudentia maxime circa juſtitiam actionum ſit occupata; juſtitiæ perſonarum non niſi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. VII. Differt autem juſtitia actionum a bonitate (*e*) in hoc potiſſimum, quod bonitas ſimpliciter notet convenientiam cum

(*a*) Prætermiſit Auctor actiones moraliter indifferentes. Conferantur de iis TITIUS Obſ. LXV. & Thomas GATAKERUS de natura & uſu ſortis, Loodini 1609. c. V. §. 4.

(*b*) Seu quod eodem recidit, bene agere ſecundum legem, de quo §. 4. Quanquam interdum juſtum eſſe referatur ad perſonam, non ajente, ſed negante ſenſu. Quomodo operans juſte interdum agere dicitur, qui non injuſte agit, etiamſi id quod agit, juſtum non ſit; & recte diſtinguit ARISTOTELES V. Eth. 10. & 11. Τὸ ἀδικεῖν & τὸ ἄδικα πράττειν, *injuſte agere, & agere quod injuſtum eſt.* Atque hoc aſpectu litigium aut bellum utrinque poteſt eſſe juſtum. V. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. C. 23. §. 13. H.

(*c*) At JCtis Romanis & ſua conſtat ratio, conſiderantibus juſtitiam, ut eſt finis juriſprudentiæ. H.

(*d*) Utique hæc juſtitiæ definitio vice juſtitiæ actionum, cujus nervi artuſque obſequium legum ſunt, ſiſtit juſtitiam perſonarum, quæ in voluntatis conſtantia locum tuetur. Sed vel ſic ſatis bene ſe habet antiqua hæc & Authentica juſtitiæ deſcriptio: facit enim, ut, quantum in nobis ſit, meminerimus obſequium legibus ſponte præſtandum eſſe officii magis contemplatione, quam metu ſanctionis, quo omnium inter ſe actionum noſtrarum juſta concordia juvetur utilitas humanæ conjunctionis.

(*e*) A bonitate proprie non differt juſtitia, ſed ſpecies ejus eſt, ut ipſe auctor monuit, ſupra §. IV. Igitur præſtitiſſet, diſtingui actiones bonas ratione *objectorum*, ut aliis boni videremur contemplatione *Dei*, quæ pietati, aliis *aliorum hominum*, quæ juſtitiæ, aliis, *noſtrummetipſorum*, quæ temperantiæ tribuerentur.

Digitized by Google

cum lege, juſtitia autem præterea involvat reſpectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio juſta nobis dicitur, quæ ex proæreſi applicatur ad perſonam, cui illa debetur. Adeoque juſtitia hoc modo erit (*a*) recta applicatio actionum ad perſonam. Diviſionem ejuſdem nobis deſumere placet potiſſimum ab ipſa materia, quæ debetur, aut velut ex debito alteri applicatur. Ubi in anteceſſum monemus, actionum alias poſſe vocari puras, alias velut mixtas. Illæ abſolvuntur motu quodam alicujus potentiæ, certa ratione ad objectum applicito; uti eſt, exhibitio honoris, obſequium, dilectio, averſatio, laudatio, vituperatio, &c. quarum effectus conſiſtit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam aut diſplicentiam. Hæ autem ſunt conjunctæ cum translatione alicujus commodi, vel incommodi in perſonam, adverſus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potiſſimum conſiſtit in aliquo opere, reipſa alterius perſonam aut res juvante vel lædente. Deinde ſunt & actiones, quæ in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quædam autem pretio, inter homines æſtimari non ſolent, de quo diſcrimine pluribus infra. Denique & hoc obſervandum, quædam deberi nobis ex jure perfecto, quædam ex imperfecto (*b*). Illo modo quæ nobis debentur, ubi ultro non tribuuntur, fas eſt in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea præſtanda alterum adigere; aut in eadem civitate ſi vivamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non poſſunt. Perfectum jus auctores frequenter ſolent exprimere (*c*), addito vocabulo *ſui*; verbi gratia ille *ſuo jure* hoc poſtulat. Quod autem alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, cauſa eſt, inter eos quidem, qui in naturali libertate invicem vivunt, diverſitas præceptorum juris naturalis, quorum alia ad eſſe, alia duntaxat ad bene eſſe ſocietatis faciunt. Unde cum minus neceſſarium ſit, hæc quam illa alteri exhiberi; rationis quoque eſt, illa quam hæc rigidiori poſſe modo exigi: cum ſtolidum ſit, medicinam morbo longe operoſiorem & moleſtiorem adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa hæc non item; adeoque cum hæc cujuſque pudori ac conſcientiæ relinquantur, incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, niſi ſors gravis neceſſitas ſubigat. Verum in civitatibus diſcrimen illud ex legibus civilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; etſi civitates ut plurimum hic juris naturalis veſtigia ſint ſecutæ (*d*), niſi qua peculiares ipſarum rationes diverſum ſuaderent.

§. VIII. Quando igitur exhibentur alicui actiones aut res, quæ illi ex jure duntaxat imperfecto debentur, aut quando adverſus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur obſervari juſtitia univerſalis. Ut quando quis conſilio, re, aut opera egenti ſubvenit, & officia pietatis, reverentiæ, grati animi, humanitatis, beneficentiæ exhibet, adverſus quos iſta exhibere tenetur. Hæc juſtitia illud tantum ſpectat, ut præſtetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod præſtatur, ſit æquale cauſæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio ſatisfit, ſi quantum per facultates licet, reponatur, etiamſi beneficium ſors longe ſupra fuerit. Aſt quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille jus perfectum habebat, juſtitia particularis (*e*) dicitur.

§. IX. Jus porro iſthoc oritur vel ſingulis

(*a*) ARISTOTELES V. Eth. Nicom. I. in fin. *Sola ex omnibus virtutibus juſtitia alienum videtur eſſe bonum: quia ad alterum refertur & pertinet. Aliorum enim utilitati conſulit*. Ante dixerat: *Eam non exiſtere in aliquo, verum foras progredi*. CICERO II. de invention. & 3. ad Herennium *juſtitia cuique jus ſuum & indignitatem tribuit*. SENECA epiſt. 92. *juſtitia res ſacra eſt, alienum bonum ſpectans, nihil ex ſe petens, niſi uſum ſui*. H

(*b*) Obligationes, quæ ex jure perfecto naſcuntur, ſolæ veræ obligationis nomen merentur in foro humano: quum obligationes imperfectæ in ſolo foro Divino obligent, eo quod pudori, conſcientiæ, & timori ſummi Numinis relinquantur, & vi externa exigi nequeunt. Qua ratione omnis verborum luſus in hac diviſione exulat.

(*c*) Quæ tamen vox interdum ſtrictius accipitur, ut opponatur ei quod in credito eſt. *L.* 27. §. 2. *L.* 34. *pr. de aur. & argento legato*. H.

(*d*) AUCTOR exempla habet L. III. c. 3. §. 4. in fine §. 17. H.

(*e*) Aſt, inquis, ſic pars toti opponitur, parti totum, quod fieri vetat ſenſus communis. Eſt enim juſtitia particularis pars univerſalis, & proinde, quemadmodum hominem dividere non poſſumus in hominem & manum, vel manum in manum & digitum auricula-

gulis ex pacto (*a*) (tacito, aut expreſſo) cum ſocietate aliqua inito hoc fine, ut ipſius membra fiant; vel ſocietati ex pacto eodem cum ſingulis, ut eos ſibi membra adjungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Ubi exercentur ea, quæ ex pacto ſocietatis cum membro, aut membri cum ſocietate ob finem jam dictum inito debentur, vocatur juſtitia diſtributiva. Quandocumque enim aliquis in ſocietatem recipitur, tale pactum expreſſe aut tacite initur inter ſocietatem, & membrum recipiendum, quod ſocietas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ ſocietati, ut tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quæ ad ſocietatem, qua talem, ſervandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis ſocio adſignandis fit ſecundum æſtimationem operæ, aut ſumtuum impenſorum ad ſocietatem qua talem ſervandam, ſpectatorum in proportione ad aliorum ejus ſocietatis membrorum operam, aut ſumtus impenſos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit ſecundum æſtimationem commodorum, quæ illud ex ſocietate percipit, ſpectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris e ſocietate percepta. Inde cum ut plurimum unum membrum plus conſerat ad ſocietatem conſervandam, quam alterum, & unum quoque præ altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur poſitis pluribus perſonis, poſitaque inter eaſdem inæqualitate, in juſtitia diſtributiva ſit obſervanda æqualitas comparata. Quæ in hoc conſiſtit, ut quomodo ſe habet dignitas ſeu meritum unius ad dignitatem alterius (*b*); ſic ſe quoque habeat præmium unius ad præmium alterius. Nam uti loquitur Philo Judæus de Monarchia (Lib. II. pag. 640. Edit. Genev. pag. 829. A. Edit. Pariſ.) *Æqualia dignitate imparibus tribuere eſt inæqualitas*. Arriani Epictetus L. III. c. 17. Νόμος οὗτος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστί. *Ea naturæ lex eſt, meliorem, in eo quo ſit melior, meliore conditione eſſe illo, qui ſit deterior* (*c*). Sic verbi gratia ſi diſtribuenda ſint VI. inter Cajum, Sejum, & Titium, poſito Titii merita ſuperare merita Caii triplo, duplo Seii, Titio danda erunt III. Sejo II. Cajo I. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium ſimpliciter exæquet meritum perſonæ; ſed ſufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet applicari. At vero quod Hobbesius de cive c. 3. §. 6. æqualitati reſpectivæ, quæ in hac juſtitiæ ſpecie obſervatur, evertendæ adfert: de meo me diſtribuere poſſe plus merenti minus, minuſque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus ſum, allato pronunciato Salvatoris noſtri Matth. XX. 13. id ſane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto oſtenditur, non peccare in juſtitiam commutativam, (quæ contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibuſdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem, aut mercedi, quæ ex juſtitia commutativa debetur, aliquid ex liberalitate, quam ſub ſe comprehendit juſtitia univerſalis, adjicit; modo cæteris, quam pacti fuerunt mercedem, non deneget. Sed quid hoc ad noſtram juſtitiam diſtributivam? ſecundum quam de re, ad quam plures perfectum jus, ſed ratione quantitatis velut inæquale, habent, rata portio aſſignanda; Vocabulum autem *diſtribuendi*, in hoc exemplo occurrens, haudquidquam innuit, factum id ad juſtitiam diſtributivam pertinere; ſed plures fuiſſe mercenarios, quibus ſua cuique merces, ex juſtitia utique commutativa, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas Grotius L. I. c. 1. §. 8. movet, obſervandum, ipſius

cularem, ſic juſtitiæ quoque univerſali opponi nequit juſtitia particularis. Sed hic non eſt diviſio, ſed potius diſtinctio vocabuli in diverſos ſignificatus. Saltem ita rationes ſubduxiſſe videtur ARISTOTELES Ethicorum L. V. c. 2. 3. & Magnorum Moralium L. I. c. 33.

(*a*) Imo dantur officia pactum omne præcedentia, veluti ne contemnamus quenquam, vel lædamus; quæ nomine rei conveniente dicuntur officia *modeſtiæ*, quum quæ ex pacto oriuntur, contra ſatis concinne nomine officiorum *juſtitiæ* ab illis ſeparari poſſint.

(*b*) Quod tamen ad honores haud extendendum. De quo vid. AUCTOR L. III. c. 1. §. 3. H.

(*c*) Imo hic locus ſi ſequentia Arriani inſpiciuntur, ita reddendus erat: *Ea naturæ lex eſt, meliorem, eo, quod eſt melior, meliore conditione eſſe illo, qui ſit deterior*. Quo tamen ſenſu nihil hic locus ad rem facit.

ipſius juſtitiam expletricem cum commutativa, & attributricem cum diſtributiva haudquidquam ad amuſſim coincidere; neque diviſionem ipſius eodem cum noſtra fundamento niti. Nam illa nobis deſumitur ab ipſa potiſſimum materia, quæ debetur, & ex debendi origine; ipſi autem a modo, & velut intenſione, qua quid debetur. Unde ratio apparet, quare diſtributio lucri in contractu ſocietatis illi ad juſtitiam expletricem, nobis ad diſtributivam pertineat. Etſi ut in contractu ſocietatis proportio geometrica (*a*) obſervetur, ex accidente eſt; cum non neceſſum ſit, ut ſocii inæqualia contulerint, ſed potuerint etiam æqualia contuliſſe. Quo facto ſimplex erit æqualitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *ſi unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam ſimplici commenſione attributio fiet* (*b*): ulterius diſpiciendum, an iſte ad illud munus habeat jus perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad juſtitiam univerſalem id exemplum pertinebit: ſin illud, agnoſcimus quod circa proportionem monet, ut plurimum, non ſemper in juſtitia diſtributiva locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos diſcrimen utriuſque juſtitiæ ab uſu diverſæ proportionis deſumſimus. Sic & legata aſſignare non ad diſtributivam, ſed ad univerſalem juſtitiam ſpectat. Et quando civitas de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, commutativa, non diſtributiva exercetur juſtitia; quia cauſa debendi non oritur ex pacto, quo civitas civem recepit, ſed ex peculiari, & diverſo plane contractu.

§. X. Ast ſi alicui exhibeantur, quæ debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur juſtitia commutativa. Ea pacta cum hoc ſpectent, ut pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem, ſaltem quæ mea æſtimatione talis ſit, facile apparet ratio, cur hæc juſtitiæ ſpecies requirat æqualitatem ſimplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem (*c*), neſcio an ad mentem Mathematicorum vocant; etſi Plutarchus de amore fraterno vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo ſenſu uſurpet. Adeoque hic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut præſtatur, exacte quantum moralis fert æſtimatio, reſpondere debet. Nam quod Hobbes de Cive c. 3. §. 6. objicit: *Si res noſtras vendamus, quanti poſſumus, injuriam emtori non fieri, qui id voluit, & petiit* (*d*); infra pluribus excutietur. De juſtitia vindicativa, quæ ex mente noſtra peculiarem ſpeciem conſtituit (*e*); infra commodior erit agendi locus.

§. XI. Operæ pretium quoque fuerit Grotii ſententiam ſuper juſtitiam expendiſſe, quam ille, neglecta differentia univerſalis, & particularis juſtitiæ, in *expletricem*, & *attributricem* diſpeſcit; cujus diſcrimen fundatur in diverſitate juris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod eſt vel perfectum, vel imperfectum ſeu aptitudo. Adeoque ille actus ipſi pertinet ad juſtitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex jure perfecto ei debebatur, quodque jure ſuo poſtulare poterat: ad juſtitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex jure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem iſtarum appellationum hæc videtur. Quod ex jure perfecto mihi debetur, id aliquo modo jam meum eſſe intelligitur, ſic ut quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abeſſe judicetur. Ideo & nomina in patrimonio noſtro reputantur, & in ſolutum aliis cedi poſſunt. Unde ſi accipiam quod ex jure perfecto debetur, non aliquid novi mihi tribuitur, ſed res duntaxat, quæ aberat, & cujus locum tantiſper ſuſtinebat actio, expletur. Sicut verbi gratia qui librum ex bibliotheca mea commodato ſumſit, eo reſti-

(*a*) Quæ diſtantias inæquales metitur, velut quando dicimus, quemadmodum diſtant quatuor ab octo, ſic diſtant viginti quatuor a quadraginta octo. Perinde præmia diſtribuuntur, habita ratione dignitatis, veluti ut centurio ſextuplo plus prædæ ferat, quam miles gregarius.

(*b*) Sic ſi unus tantum in Academia aliqua linguam Arabicam calleat, ſolus aptus erit Profeſſioni hujus linguæ. Si unus tantum in cohorte militum Architectonicen didicerit militarem, ſolus aptus erit muneri Architecti militaris.

(*c*) Quæ diſtantias æquales inter ſe contendit, veluti quando dicimus, quemadmodum duo diſtant a quatuor, ita nonaginta octo diſtant a centum. Perinde enim æſtimationes in contractibus æſtimantur, quum verbi gratia eodem pretio equus centurioni, quo militi gregario venditur.

(*d*) L. V. c. 1. §. 8. & c. 3. §. 9. H.

(*e*) L. VIII. c. 3. §. 5. H.

Digitized by Google

reſtituto illam non auget, ſed lacunam duntaxat explet. Verum ad quæ accipienda jus imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare poſſum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem præſtanda poſſit adigi. Unde ridiculum foret, verbi gratia ſi mendicus ſtipem, quam ab opulento viro expectat, ſutori loco pretii pro calceó velit delegare. Adeoque qui ex jure imperfecto quid alteri præſtat, revera ipſi aliquid attribuit, quod pro ſuo antea habere non poterat. Atque hinc Grotius iſthanc juſtitiam vocat comitem earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem afferunt, puta liberalitatis, miſericordiæ, humanitatis, & ſimilium. Nam ad talia habenda aliis jus duntaxat imperfectum competit. Quod autem Grotius huc quoque refert providentiam rectricem, id potiſſimum arbitror pertinere ad illa præmia diſtribuenda, ad quæ cives jus duntaxat imperfectum habent; ubi licet amplior diſtribuenti ſit libertas, quam circa ea, quæ ex contractu debentur; tamen conſultiſſimum fuerit, hic quoque meritorum cujuſque rationem habere, præveniendis querelis, & æmulationi. Quo ſpectat illud Isocratis Areopagitico, ubi de antiquis Reipublicæ Athenienſis adminiſtratoribus agit: *Μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταὐτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσῆκον ἑκάστοις, οὐκ ἠγνόουν τούτων τὴν χρησιμωτέραν. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτὴν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς οὐ δικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἕκαστον, τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προῃροῦντο. Plurimum autem illis profuit ad Rempublicam bene gerendam, quod cum duo exiſtimentur æqualitatis genera, quorum alterum unum & idem ſingulis, alterum unicuique quod convenit tribuit, non ignorarunt, utra utri præferenda eſſet: ſed illam quidem æqualitatem, quæ bonos maloſque iiſdem rebus dignatur, ut iniquam rejecerunt; eam autem, quæ unicuique pro merito honores præmiaque attribuit* (*a*), *ſequendam ſibi, præhabendamque duxerunt*. Quare autem Grotius receptis Ariſtotelicorum terminis uſus non fuerit, hanc ipſe rationem affert. Vocabulum συναλλακτικῇ, commutativæ juſtitiæ ideo expletrici examuſſim non quadrat, quod ut poſſeſſor rei meæ illam mihi reddat, non eſt ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad juſtitiam expletricem pertinet. Scilicet utut jus mihi perfectum ſit rem meam abs quovis poſſeſſore vindicandi: non tamen actio mea fundatur ſuper ſynallagmate, aut ſuper contractu aliquo expreſſo, quem cum ipſo de reſtituenda re iniverim; ſed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me ſpectare. Ergo datur actus juſtitiæ expletricis, circa quem non intervenit συνάλλαγμα. Vocabulum autem διανεμητικῆς juſtitiæ ideo attributrici undiquaque non congruit, quia διανέμειν ſubinnuit plures, inter quos diſtributio debet fieri. Atqui juſtitia attributrix exercetur, etiam quando uni duntaxat quid præſtatur, ad quod ipſe ſolus erat aptus (*b*).

§. XII. Aristotelis genuina mens ſuper ſpeciebus juſtitiæ, quantum nobis licuit aſſequi, hæc videtur: Juſtitia univerſalis, quæ ipſi eſt, τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλον *univerſæ virtutis uſus erga alium*, Nicom. V. c. 5. virtus eſt, quæ ad omnes homines pertinet. Particularis juſtitiæ tres facit ſpecies; unam διανεμητικὴν, diſtributivam, quæ cernitur ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας. *In diſtributionibus aut honorum, aut pecuniarum, aut cæterarum rerum, quæ dividi in eos poſſunt, qui ejuſdem civitatis participes ſunt*. Altera διορθωτικὴ, *correctiva*, quæ in corrigendis συναλλάγμασι conſiſtit; quorum alia ipſi ſunt ſpontanea, alia invita. Illa συναλλάγματα ultroneo conſenſu conſtant, ut ſunt emtio venditio, locatio conductio, mutuum, depoſitum, uſura, ſponſio. Hæc in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine συνάλλαγμα invitum ſtatuitur, quod verbi gratia in furto res mea me invito ad furem tranſit; ex quo inæqualitas oritur, ut ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quæ ſic corrigenda eſt, ut quantum ille plus habet, ipſi dematur, mihique addatur. Sic verbi gratia aliquis rem, quæ VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Hic emtor habet III. venditor novem, juſtum pretium eſt VI. Inter hoſce numeros 3. 6. 9.

(*a*) Imo, *pœnas attribuit*. Hic enim ſignificatus vocis κολάζουσαν.

(*b*) Quæ Grotii rationes ſatis manifeſte evincunt, diviſionem, qua utitur, juſtitiæ in expletricem & attributricem, accuratiorem eſſe ea Ariſtotelis, qua juſtitia in commutativam & diſtributivam diſpeſcitur.

6. 9. eſt proportio arithmetica, quia exceſſus, quo poſterior numerus priorem ſuperat (*a*), ſunt æquales. Inde putoratio patet, quare iſta correctio ſecundum proportionem arithmeticam proprie ſic dictam inſtitui tradatur. Vid. Joh. a Felden ad Grotii L. I. c. 1. §. 8. Atque hæ duæ ſpecies juſtitiæ proprie, aut præcipue ad eos pertinent, qui in civitatibus cum imperio ſunt. Horum enim eſt, non privatorum, de publicis bonis inter ſingulos diſtribuere, & inæqualitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad æqualitatem reducere. Aristoteles Nicom. V. c. 7. Τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής. *Injuſtum hoc, cum ſit inæquale, æquare conatur judex*. Tertia juſtitiæ ſpecies ipſi eſt τὸ ἀντιπεπονθὸς, *Retaliatio*, qua permutationes rerum, per homines invicem factæ, reguntur, dum res diverſæ & inæquales comparatione inter ipſas facta, ad leges proportionis geometricæ demum exæquantur; verbi gratia ſi permutandus ſit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & poſito duodecies id contineri, τὸ ἀντιπεπονθὸς fuerit, ſi quis pro uno equo duodecim calceos acceperit. Vid. Aristoteles Nicom. V. c. 8. & Michael Ephesius ad d. l. Atque iſthoc ἀντιπεπονθὸς exercere tam in privatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente Ariſtotelis aliam juſtitiæ ſpeciem omnibus hominibus eſſe communem, aliam ad magiſtratus & judices duntaxat aut præcipue pertinere; id facile agnoſcent, qui penitius inſpecto iſtius opere morali deprehenderint, eundem in deſignandis virtutibus ſemper ob oculos habuiſſe ideam aliquam civitatis Græcanicæ. In qua cum non eadem omnibus civibus munia incumberent, mirum non eſt, ipſum nonnullas tradidiſſe virtutes, quæ nonniſi in certum genus civium caderent.

§. XIII. Hobbesius de Cive c. 3. §. 6. & Leviath. cap. 15. juſtitiam videtur tantum uniformem facere, quæ nihil aliud ſit, quam ſervatio fidei, & pactorum impletio (*b*). Quæ ſententia mutuo ſumta eſt ab Epicuro apud Diogenem Laertium L. X. circa finem. (§. 50. 51. Ed. Amſt.) Et commutativam quidem ait conſiderari in contractibus permutatoriis, emtione, venditione, locatione conductione, mutui datione & redditione, & ſimilibus. Juſtitiam autem diſtributivam, etſi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando cuique partium, quæ in ipſum compromiſerunt, addicit, quod ipſi debetur. Neque aliam æqualitatem in juſtitia obſervari, quam iſthanc, quod cum æquales natura omnes ſimus, alter non debeat ſibi arrogare plus juris, quam alteri concedat, niſi id juris per pacta ſibi fuerit adquiſitum. Porro cum injuria, ſive actio aut omiſſio injuſta, ex ipſius mente, idem ſit, quod pacti violatio, exinde concludit, injuriam non poſſe fieri, niſi ei, quicum quis pactus eſt. Cujus ſententiæ ſuæ rationem petit ex illo ſuo dogmate de jure in omnia a natura conceſſo, latius quam par erat extenſo; quaſi cum citra pactum, quo quis jure ſuo deceſſerit, illudque in alterum transtulerit, cuivis jus ſit faciendi erga alterum quæcunque velit; is autem, qui jure ſuo utitur, injuriam non faciat. Conf. Gassendus Syntagm. philoſ. Epicuri Part. III. c. 26. 27. Enimvero infra pluribus oſtendemus, jus illud in omnia non poſſe ulterius extendi, quam quod natura concedat homini uti omnibus mediis, quæ recta ratio judicat facere ad ipſius conſervationem ſtabilem, atque diuturnam; ſicut & Ipse c. 1. §. 7. in definitione *Juris* uſum *Rationis* poſuit. Jam autem ſana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri eſſe inferenda, ex quibus ille non poſſit non ad bellum, & reciprocam lædendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem ſane implicat, poſitis pluribus hominibus, jure æqualibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes jus competere; cum utique unius jus ad omnia non poſſit non cæterorum jura abſorbere, ſi effectum aliquem ſit habiturum. Illud enim non minus abſurdum eſt (*c*), jus fingere, quod nullum effectum in ordine

(*a*) Legendum ſine dubio, *quia exceſſus, quo poſterior numerus ſecundum ſuperat, & exceſſus, quo ſecundus priorem ſuperat, ſunt æquales:* quemadmodum poſcente id manifeſte ſenſu, hunc locum reſtituit Cl. BARBEYRACUS.

(*b*) Ubi tamen notandum eſt, Hobbeſium nullum pretium rebus ipſis ineſſe cenſere.

(*c*) Plane ut de brutis animantibus nequit dici, iis jus inter ſe eſſe. HESIODUS operibus:

Juppiter hanc poſuit legem mortalibus ipſe.
Fit fera namque feris & piſcis piſcibus eſca,
Alitibuſque ales: nullo quia jure tenentur.
Aſt hominum generi data lux præſtantior æqui.

V. infra L. II. c. 3. §. 2. poſſet etiam huc applicari, quod CICERO ad Trebatium JCtum, qui ad Epicuri caſtra tranſiſſe narrabatur, ſcripſit: *Quod jus*

dine adverſus alios obtineat. Nam in moralibus non eſſe, & nullum habere effectum idem fere eſt. Aſt quale jus eſt, cui alter pari jure poſſit reſiſtere? Quis dixerit, me jus habere alteri quid imperandi, ſi ille pari jure imperata mea poteſt negligere? Aut me jus habere verberibus quempiam cædendi, ſi pari jure & cum fœnore illa mihi reponi queunt? Igitur certum eſt, talia alteri faciendi jus haudquaquam eſſe; & qui iſta facit, cum *ſine jure* faciat, *injuriam* inferre. Contra alteri jus eſt, ne ſibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, injuria utique eidem fit. Unde jus illud, quo violato injuria dicitur fieri, non ex ſolo pacto cum aliis quæſitum, ſed quoddam etiam ab ipſa natura, ſine interveniente facto humano, datum fuit; adeoque falſum eſt, injuriam fieri poſſe nemini, niſi quicum pactum initum, aut cui dono quid datum ſit. Sed & quod juſtitia non minus, quam dominium rerum civitatibus demum ſuam debeat originem, quod Idem Leviath. d. c. aſſerit; id falſum eſſe alio loco oſtendemus. Quin tantum abeſt, ut juſtitia omnis reſolvi poſſit in fidem pactis præſtandam, ut contra antea quam ſciri poſſit, an pactum aliquod ſit impleridum, certum eſſe debeat, illud pactum legum naturalium juſſu, aut ſaltem permiſſu initum eſſe. Add. Cumberland. de Leg. natura cap. 8. §. 6. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam alias damnum, & injuria omnino differant, & fieri queat, ut ſola injuria in unum, damnum in alterum redundet (*a*); tamen haudquaquam admittendum, quod Hobbesius d. l. videtur innuere, nudo damno affici, non injuria, cui quid ſubtrahitur, aut qui læditur ab eo, quicum nihil pactus eſt. Neque exempla, quibus ſuam ſententiam ſtabilire vult, ſatis quadrant. Dicit: *Si dominus ſervo, qui obedientiam ſibi pactus eſt, imperet, ut pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is ſi non faciat, damnum quidem tertio, injuriam autem domino ſoli facit.* Verum ſi pecuniam debitam juſſus ſolvere ſervus non ſolverit, damnum non patietur creditor, cui ſalva adverſus dominum manet actio (*b*). Nec ſi beneficium juſſus dare ſervus non dederit, alter damnum paſſus eſt. Quanquam iſte furti, aut alterius criminis reus ſit, ſi quæ aliis nomine ſui domini debeat dare, ipſe intercepit, & ſibi retinuit. Præterquam enim quod beneficio, utpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; (vid. Grotius L. II. c. 17. §. 2.) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia ſervi, qui ſine dubio iſtum hoc impune ferre non ſinet. Etſi vel maxime iſti tertio injuriam ſervus non fecit, non tamen ideo fecit, quod jure poterat; cum alteri utique ſuper ſervo juſta conquerendi cauſa ſuppetat. Alterum exemplum in Leviath. ita proponitur: *Privati, quæ invicem debent, remittere poſſunt; ſed furta, cædes, aliaſque violentias, quibus læſi fuerunt, non poſſunt: quia denegatione debiti ipſi tantum injuria afficiuntur; per crimina autem iſta violatur quoque, qui civitatis perſonam repræſentat, ſeu legiſlator.* Quæ concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoque, qui læſus eſt, injuriam non fuiſſe factam. Sed prout de Cive d. l. hoc proponitur, nullo modo ſeri poteſt. Dicit: *In civitate, ſi quis alicui noceat, quicum nihil pactus eſt, damnum ei infert cui malum; injuriam ſoli illi, qui totius civitatis poteſtatem habet.* Quid? an qui me lædit civis non mihi, ſed ſoli regi injuriam facit? Aut, ſi vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali vivunt, jus in omnia obtinere, id quoque inter cives ejuſdem Reipublicæ locum habebit? Qui ſane communem dominum agnoſcunt. Nam quod ſubjungit: *Si is, qui damnum accipit, injuriam expoſtularet, is qui fecit, ſic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libitu, ſiquidem, quin tu tuo, non meo arbitratu facias, non impedio?* tantum abeſt, ut licet *nulla pacta* peculiaria *interceſſerint, in hac oratione nihil reprehendendum ſit*, ut potius a ſenſu communi eum diſceſſiſſe ſint judicaturi homines, qui hac exceptione læſi querelas

jus ſtatuas communi dividundo, quum commune nihil poſſit eſſe apud eos, qui omnia voluptate ſua metiuntur. H.

(*a*) Veluti ſi quis unum vulnerare velit & per errorem alterum vulneret. Hic enim injuria alii, quam damnum illatum eſt.

(*b*) Oblique tamen fieri poteſt, ut & ſervum ideo obligatum habeat, veluti, ſi hujus dominus interea factus ſit non ſolvendo, aut, ſi a ſervo eo tempore, quo pecunia exſolvi debuit creditori, creditorum ipſius factus ſit concurſus, cui avertendo impar fuerit propter ſubductam ſibi, ſervi culpa, hanc pecuniam: ſolius enim ſervi admiſſio hoc damnum fecit.

tas repulſurum ſe ſperaverit. Id tamen recte ab Eodem d. l. obſervatur; *Injuſtitiæ vocabulum ſignificare relative ad legem; injuriæ autem tum ad legem, tum ad perſonam certam*. Nam ubi quid injuſtum eſt factum, omnes id injuſtum vocare poſſunt, ſeu omnibus id injuſtum eſt. Sed injuria facta eſſe potuit, non tamen mihi, vel illi, ſed alii; & quandoque nemini privato, ſed civitati tantum; verbi gratia in cæde per duellum ex provocatione facta. Nam de injuria ſibi facta ne ipſe quidem, qui læſus eſt, queri poteſt, ideo quia conſenſit in aleam pugnæ legibus vetitæ. Sed legiſlatori utique violatum ſuum interdictum exequi fas erit.

§. XIV. Cognito quid juſtitia ſit, facile de injuſtitia, ejuſque ſpeciebus colligere licet; ſimulque quod actio injuſta ſit, quæ ex proæreſi prave applicatur ad perſonam, cui diverſa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipſi debebatur. Injuſtum quippe eſt, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi poteſtas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipſi debebatur (*a*). Nam bona ejus ſunt naturæ, ut cuivis citra cauſam tribui poſſint, ſiquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quæ quis meritus eſt, citra injuriam ipſi non inferre poſſumus, ſi id aliis damno non ſit. Adeoque injuſta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitæ negatio ſive intermiſſio moraliter pro actione cenſetur.

§. XV. Cæterum ſolet injuſta actio ex proæreſi ſuſcepta, & quæ jus alterius perfectum lædit, uno vocabulo dici *Injuria*. De qua ut accurate percipiatur, ſciendum (*b*), aliquem lædi poſſe triplici modo; vel ut denegetur, quod ipſe debebat habere; (Marcus Antonius L. IX. §. 5. Ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι. *Sæpenumero contingit, ut injuſte agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit*.) vel ut ipſi ſuum, quod jam habet, auferatur; vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi poteſtas alteri non erat. Circa priorem modum eſt obſervandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure (*c*) naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti ſunt officia humanitatis, beneficentiæ, grati animi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione noſtra ad leges civiles, qua nos adſtringimus ad præſtanda ea, quæ leges iſtæ alteri jubent exhibere. Hæc ſi denegantur alicui, proprie injuria dicitur: non autem ſi iſta, etiamſi in jus naturæ peccetur. Neque vero per ipſum jus naturæ vi ad iſta præſtanda alterum licet adigere, ſaltem ubi imperium in iſtum non competit, niſi fors neceſſitas urgeat; quippe cum iſtorum genius officiorum requirat, ut ultro, & citra metum pœnæ præſtentur. Et haſtenus duntaxat verum eſt illud Hobbeſianum; *injuriam non fieri niſi ei, quicum pactum interceſſit*. At vero, quando alicui invito, & non laceſſenti, dedita opera malum infertur, ſive erepto bono quopiam, quod jam poſſidebat, ſive inflicto poſitive malo aliquo, ſemper injuria fit, ſive pactum interceſſerit, ſive non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homine ipſi citra antegreſſum ſuum meritum mali quid inferatur: neque homini fas eſt, ut ipſe alterum non laceſſitus lædat, niſi quantum neceſſitas imperii exercendi poſtulaverit. Addimus, *non laceſſitus*. Nam ad injuriam requiritur quoque τὸ πρότερον, prius. Ὁ γὰρ διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. *Nam qui propterea, quod paſſus eſt, idem viciſſim facit* (*d*), *injuriam facere minime videtur.* Aristoteles Nicom. L. V. c. 15.

§. XVI. Porro ad injuriam proprie dictam requiritur (*e*), ut ex proæreſi, & deſtinato conſilio alteri nocendi, aut ægre faciendi, proceſſerit. Inde non ſolent injuriæ venire nomine ejuſmodi læſiones, quæ caſu fortuito fiunt ab ignaro, & invito; puta, ſi miles, dum jaculis ſe exercet in loco ſolito tranſeuntem trajecerit; aut

(*a*) Hæc periodus parum cohæret antecedentibus & conſequentibus, quare ea recte omiſſa eſt a Cl. BARBEYRACO, in primis cum ſententia ejuſdem repetatur in periodo penultima.

(*b*) Hippodamus apud ARISTOTELEM II. Politic. 6. pr. tria eſſe ajebat, ex quibus lites oriantur, ὕβριν, βλάβην, θάνατον. *contumeliam, damnum, cædem*. H.

(*c*) Quod & abſolutum vocare poſſis, ſi illud, quod ex facto naſcitur, hypotheticum appellare velis.

(*d*) Nam qui alterum ſine cauſa per vim invadit, jus ſibi competens tacite remittit. V. infra L. III. c. 1. §. 7. H.

(*e*) Quæ injuria dolus vocatur a JCtis. Sed & DONATUS ad Terentium: *Dolus eſt, ſi ſcientes læſerimus; culpa, ſi neſcientes: Alterum ſceleris, alterum ſtultitiæ eſt*. H.

aut ſi putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi verſandi jus, improviſo dejecerit. Apud ANTIPHONTEM orat. 7. qui puerum jaculo trajecerat, ita excuſatur: *Non vetitis operam dabat, ſed juſtis: neque inter ſe exercentes, ſed in ordine eorum, qui jaculabantur, jaculatus eſt: neque a ſcopo aberrans, in eos, qui a ſcopo diſceſſerant, jaculatus puerum attigit, ſed omnia recte, ut ſibi propoſuerat faciens, nihil quod nollet fecit, paſſus quidem ſcopum, quem petebat, attingere prohibitus.* Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. V. cap. 10. ἀδίκημα καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. *Juſte, vel injuſte factum ſpontaneo, & invito definitur. Item* ὅταν παραλόγως ἡ βλάβη γίνηται, ἀτύχημα. *Quando præter rationem evenerit læſio, infortunium eſt.* ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. *Quando vero non præter rationem, ſed ſine tamen vitio, peccatum.* Ad quem locum Michael EPHESIUS: *Læſiones aliæ ex ignoratione fiunt, & invitis nobis, aliæ ex cognitione, & ſponte. Earum autem, quæ ex ignoratione fiunt, aliæ præter rationem & inopinato efficiuntur, aliæ involuntariæ quidem ſunt, non inopinato tamen, & præter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, læſiones quæ ex ignoratione inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; ſubdiviſionem quandam facit, inquitque eas quæ præter rationem fiunt, infortunia; quæ non præter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem præter rationem, ea quæ præter expectationem & inopinato raro contingunt: ut ſi quis dum repente fores aperit, patrem ſuum illic aſſiſtentem percuſſerit; aut dum in loco jaculatur, qua nullus tranſire conſueverit, de improviſo forte quadam occurrentem emiſſo jam telo vulneravit. Hæc enim atque hujuſmodi cætera inexpectata, præterque opinionem evenerunt. Nunquam enim opinatus eſſet quiſpiam, illac tranſiturum eſſe aliquem, qua nemo unquam tranſire viſus fuerat. At quæ licet ab ignorante efficiuntur, non ſunt tamen inexpectata, & præter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, ubi multi verſari conſueverunt, vel eſſe poſſunt, ſagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque hujuſmodi læſio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in ſe quiſque principium cauſæ habuerit: in ipſo ſiquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad jaculandum ſe contulit, qua tranſituros eſſe aliquos veriſimile erat.* Atque ejuſmodi ἁμάρτημα JCtis proprie culpa dicitur, quam deſcribunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quæ ſcire & obſervare debuiſſet ac potuiſſet. Ejus tres gradus faciunt, prout tres concipi poſſiunt gradus diligentiæ, cujus omiſſio culpa eſt. Eſt quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel induſtria excitata, ſed velut ex ſenſu communi deſcendens. Eſt dein diligentia hominis magis exculti, & ultra iſtam communem, cuilibet in rebus ſuis propria, & quam hominum natura juxta cujuſque ſolertiam & capacitatem requirit. Eſt denique diligentia exactiſſima, quam non niſi accuratiſſimus paterfamilias in ſuis rebus adhibet. Huic quæ opponitur culpa leviſſima (*a*) illi levis,

(*a*) iſti

(*a*) Quæ ſemel, nec amplius ita vocatur in *L.* 44. *D. ad Leg. Aquiliam*, alias circumſcribitur, & eo gradu negligentiæ deſignatur, quem quiſqua diligentiſſimus paterſamilias rebus ſuia adhibet. Sic clauſa & ſignata tradenda eſt ciſta, quæ deponitur, quum claudere & ſignare ciſtas, quas diligentiſſime curant, diligentiſſimi ſoleant patresfamilias. Ceterum commoda JCti veteres culpam in tres gradus dividunt, quum ſic facilius, quam ſi plures admitterentur momentum illud ſignificari poſſit, quo unuſquiſque gradus incipit & finitur. Ponitur enim una media, a qua altera defectu, altera exceſſu ejus diſtat, etſi utraque ei appropinquet. In applicatione vero culpæ exigendæ natura negotii inſpicitur, plus aut minus diligentiæ poſcens. Sic in emto vendito utrinque culpa levis præſtanda quia utrinque commodum & onus. In depoſito a parte ſolius depoſitarii culpa lata ſarcitur, quia commodum omne a parte deponentis eſt. In commodato naturaliter culpa leviſſima exigitur a parte commodatarii, quia eum omnis utilitas ſequitur. Sed hic in diverſa abierunt JCti veteres. Cajus, ut alias, rem naturaliter æſtimat, & ideo *exactiſſimam* poſcit in *L.* 1. §. 4. *D. de O. & A.* Ulpianus contra levi contentus eſt in *L.* 13. §. 1. *D. de Pignor. act.* utens ſine dubio civili ratione, qua commodatum dari non ſolet, niſi amicis, & his aliquid remittendum viſum eſt ex naturali præſtatione. Et Ulpiani ſententiam probant imperatores Diocletianus & Maximianus in *L.* 19. *C. de Pignoribus*, & Juſtinianus in §. 2. *Inſt. quibus modis re contr. oblig.* quæ ideo juris civilis noviſſimi videri debet. Aliter quidem rationes ſubducit Gerh. NOODT V. Cl. L. II. Probab. c. 4. & Lib. IV. c. 3. tentans *l.* 13. §. 1. *D. de Pign. act.* leniſſima emendatione, &, quæ ita nonnullis probatur, ut ovo Columbi eam comparent. Sed vel per ſolam *L.* 19. *C. de pignor.* ſtare hæc emendatio non poteſt, uti ſtabat ovum Columbi, premitque eam præterea *d.* §. 2. *Inſt. Quibus modis re contr.* cum hæ Inſtitutiones compoſitione ſaltem Pandectis poſteriores, adeoque in dubio eis præferendæ ſint: in quibus verba: *ſi*

modo

Digitized by Google

(*a*), iſti lata (*b*) dici ſuevit. Circa culpam latam obſervant, eam dolo æquiparari in contractibus & ſimilibus negotiis civilibus, & ubi de reparando damno agitur (*c*), non item in criminibus (*d*): etſi reatum non penitus tollat, ſed duntaxat minuat. Sed quem effectum levis, & leviſſima culpa habeant, paſſim JCti docent, ubi de præſtationibus in contractibus agunt. Enim vero quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat ſemiplena, ad lædendum alterum impellitur, non ideo iſta læſio ab injuriæ nota eximitur, utut propter eandem injuſti appellationem quis non ſtatim ſortiatur. Inde Aristoteles Nicom. d. l. Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη· ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. *At cum cognoſcens quidem, ſed ſine tamen præconſultatione agit quiſpiam, injuſte factum eſt* (*e*); *ut ſunt quæ ex ira fiunt, aliiſque affectibus, qui neceſſarii, naturaleſque hominibus accidunt. Qui in his enim lædunt, & peccant, injuſte quidem agunt, ſuntque hæc injuſte facta, nondum tamen injuſti ob hæc, neque pravi ipſi homines habentur; quippe cum læſio ipſa ex pravitate minime evenerit. Nam cum ex electione læſerit quiſpiam, tunc demum injuſtus ac pravus eſt. Quocirca recte ea, quæ ex ira fiunt, non eſſe ex providentia judicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram provocavit.*

§. XVII. Denique & invito debet fieri, quæ dicenda eſt injuria (*f*). Nam volenti non fieri injuriam, etiam communi ſermone tritum eſt. Aristoteles Nicom. V. c. 11. Βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών. *Læditur igitur aliquis ſponte, & injuſte patitur; nullus tamen eſt, qui injuria ſponte afficiatur.* Cujus ratio eſt, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum volenti non præſto, condonatum mihi ab eo cenſetur. At quis injuriam me feciſſe dicet, ſi quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari poteſt, quod quis ſibi ipſe inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis neceſſario involvat. Ubi tamen ſupponitur, ut homo pleno rationis uſu gaudeat (*g*), nec violento aliquo affectu extra ſe raptus ſit. Add. Ant. Matthæus de

crimin.

modo alius diligentior potuerit eam rem cuſtodire, culpam levem in abſtracto denotant. Qua ratione etiam carere poſſumus commento Cujacii, quo is Lib. XIX. Obſ. c. 24. diſtinguit, utrum ſolius accipientis, an utriuſque cauſſa commodatum contractum ſit, & de illa ſpecie Cajum, de hac Ulpianum intelligit. Nam quum generalis utriuſque ſit elocutio, generalis quoque utriuſque interpretatio eſſe debet, quæ, ut a nobis propoſita fuit, ſatis ſe habet expedite.

(*a*) Qua negligentia diligentia ſeponitur, quam præſtare ſolent homines frugi, *L. 11. D. de Peric. & Comm. rei vend.* & cuſtodia quam bonus paterfamilias rebus ſuis adhiberet. *L. 35. §. 4. D. de Contract. emt.* qualis eſt, quam in ædibus cuſtodiendis, agris colendis, rebus adſervandis alii ejuſdem conditionis homines adhibere ſolent, &, qua, verbi gratia, pignus ciſtæ includitur, eique clavis abſtrahitur.

(*b*) Lata culpa eſt nimia negligentia, id eſt, non intelligere, quod omnes intelligunt. *L. 213. 223. D. de R. J. L. 9. §. 2. de juris & facti ignor.* veluti ſi quis ignem inferat loco, qui ſtramine vel fœno repletus ſit.

(*c*) Magna negligentia culpa eſt: magna culpa dolus eſt, *L. 226. D. de V. S. L. 32. D.* Depoſiti. Confer. NOODTII Probabilia Juris L. I. c. 13. §. 8. 9. 10. 11. 12.

(*d*) *In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac lege culpa pro dolo accipitur, L. 7. D. ad Leg. Cornel. de ſicar.* modo cum culpa non concurrat dolus. Sic, ſi ſicarium vulnerare aliquem juſſerimus, & aberrante per culpam ejus ferro, cædes ſecuta ſit, cædis tenemur, etſi dolus tantum directus fuerit ad vulnus. Perinde, quamvis duello congredientes voluntatem tantum vulneris inferendi habuerint, tamen cædis tenentur, ſi ea ex culpa eorum orta ſit. Vid. Caſus ſimilis in *L. 38. §. 8. D. de pœnis.*

(*e*) PHILEMON.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα,

Furiamur omnes, ira nos quoties rapit. H.

Ennius apud CICERONEM IV. Tuſculan. c. 23. iram dixit *initium inſaniæ*. Conf. EUNDEM L. III. Idem ARISTOTELES V. Politic. 10. μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος, *non uti ratione motum animi*. Et mox: *Cum ira ſecum habeat ægritudinem, non eſſe facile ſubducere rationem*. Apud eundem d. l. c. 11. eſt: *iratos objicere cogitationem ſui*. Hinc JCti afferunt, etiam homicidium per dolorem aut iram, ex juſta cauſſa provenientem, mitius puniendum eſſe. V. MEVIUS part. III. Deciſ. 358. H.

(*f*) Idque ſemper verum eſt in actibus licitis, & ubi tertius ſimul non læditur. In hoc fundatur etiam illud: Quemlibet favori pro ſe introducto poſſe renunciare. V. infra L. II. c. 5. §. 2. in fine. H.

(*g*) Et negotium, quod geritur, intelligat. Quare injuſte agit, qui rem, veluti gemmam, magni pretii, a venditore ignorante, quamvis volente, parvi emit. Præterea conſenſus volantis id tantum, quod intereſt, tollit; non autem reatum: quare criminis perſecutio in delicto adhuc judici integra eſt, etſi id commiſſum ſit in conſentiente.

Digitized by Google

crimin. proleg. c. 3. §. 2. 3. Hobbesii demonſtratio de Cive c. 3. §. 7. in eo laborat, quod præſupponit, injuriam non niſi in pacti violatione conſiſtere. Exinde etiam Aristoteles Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui ſeipſum per iram jugulaverit (*a*), non ſibi facere injuriam, ſed civitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo hujusmodi miniſtro privat (*b*). Unde etiam civitas, utpote abs tali homine offenſa, eum multare conſuevit, illata ipſius cadaveri, ac memoriæ aliqua ignominia. Add. Mich. Ephes. ad d. l. Quanquam d. l. aperte falſa ſit illa Aristotelis ſententia: Οὐ κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτεινύναι ὁ νόμος. ἃ δ' μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. *Lex non jubet, ſeipſum quempiam occidere: quæ autem non jubet, vetat.* Niſi τὸ κελεύειν Aristoteli h. l. idem quod permittere ſignificat.

(*a*) Hæc ſola ratio non ſufficit. Quid enim ſi homo minus frugi aut publicæ rei inutilis ſit? Verior eſt quam habet AUCTOR ſupra c. 6. §. 7. & L. II. c. 4. §. 16. H.

(*b*) V. d. L. II. c. 4. §. 19. H.

CAPUT VIII.

DE ACTIONUM MORALIUM QUANTITATE.

I. *Quantitas actionum moralium abſoluta.*
II. *Qualis intentio requiratur in foro divino?*
III. *Qualis intentio ſufficiat in foro humano?*
IV. *Quid ſit actio perfecta ſeu completa?*
V. *Quantitas actionum relativa.*

Consequens eſt, ut de actionum moralium quantitate paucis videamus, ſeu qua ratione eædem æſtimentur, & velut quantæ concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias æſtimari vel *abſolute* & in ſe, vel *relate* & ad ſe mutuo. Circa abſolutam æſtimationem inſigne diſcrimen inter actionem bonam atque malam occurrit. In actione enim bona, ſi eam formaliter & præciſe conſideremus, nihil animadvertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipſa bonitas in coincidentia ſeu congruentia cum lege conſiſtat, cuius nulla eſſe menſura intelligitur. Unde etiam formaliter & præciſe ſpectata actio bona non altera melior; etſi materialiter & ratione objecti, nec quoad intenſionem obligationis, una ſit præſtantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam a norma legis declinat, diſtantiam utique majorem aut minorem a lege concipitur habere, eoque nomine unum peccatum etiam formaliter & in ſe ſpectatum, majus aut minus æſtimari poteſt; ſicuti una curvitas magis a rectitudine diſcedit, quam altera. Nam nihili eſt (*a*) ratiocinium Zenonis apud Diogenem Laertium L. VII. (Segm. 120. Ed. Amſt.) *Peccata omnia eſſe æqualia. Ut enim nec vero verius, nec falſo quidquam magis falſum eſt: ſic neque fraus fraude, neque peccatum peccato majus eſt. Nam & qui centum ſtadiis, & qui uno a Canopo abeſt, æque uterque Canopi non eſt: Sic etiam qui magis minusve peccat, æque uterque a recte facto abeſt.* Quoniam autem iſthæc diſtantia a lege, ſi quis eam curioſius cum aliis ſpeciebus quantitatis comparare velit, aliquod inſtar anguli rectilinei habere videtur, cujus magnitudo arcu circuli expuncto crurum communi tanquam centro deſcripti, cruribus dictis intercepto, menſuratur: in-

de

(*a*) Imo veriſſimum, ſi res in ſe conſideretur, etſi, propter hominis ad peccandum proclivitatem, in foro humano diſcrimen fiat inter peccatum majus & minus. Diſſimulatur a magiſtratu peccatum minus, quia alias civibus omnibus pereundum eſſet. Sicuti enim omnis linea curva, etſi vel minimum a rectitudine deflectat, curva, non recta eſt, eaque ratione omnes curvæ inter ſe pares ſunt: ſic omnes actiones etiam vel minimum a lege aberrantes malæ ſunt, & hoc ſenſu peccata omnia æqualia. Quod & Theologi admittunt, quando in foro divino peccata omnia eatenus æqualia eſſe dicunt, ut homo vel propter minimum pœnæ æternæ reus ſit. Civiliter igitur rem æſtimans ſententiam Stoicorum exagitat HORATIUS L. I Sat. III. v. 115.

de olim, cum prima hujus diſciplinæ *Elementa* (*a*) juvenilibus annis meditaremur, placebat ſchemate aliquo ſphærico iſta declarare. Quæ nunc plano lubet modo exponere, cum ejuſmodi argutiæ iſtam magis, quam maturiorem ætatem decere judicentur.

§. II. Porro cum ad actionis bonitatem requiratur non ſolum, ut fiat id, quod lex jubet, ſed etiam ut fiat ea intentione, quæ eidem legi eſt conformis: inde apparet, ad hoc (*b*) ut actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum ut quod lege præſcribitur juxta omnes partes impleatur, tum ut agentis animum unice excitet ſtudium legislatori promtum obſequium exhibendi. Inde cum lege divina jubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum noſtrum ſicut nos ipſos; manifeſtum eſt, nullam actionem poſſe Deo approbari tanquam perfecte bonam, niſi quæ cum pleniſſima intentione fuerit ſuſcepta, & ubi agens nihil aliud propoſitum ſibi habuit, quam ut creatoris optimi maximi voluntati ſatisfieret. Eoque magis, quod iſtum utpote καρδιογνώστην ne minutiſſima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere poſſit. Iſthoc qui expenderit, non temere coram Deo probitatem ſuam jactare ſuſtinebit (*c*).

§. III. Ast in foro humano remiſſiore diligentia licet defungi (*d*). Cum enim legislatores humani latis ſuis legibus emolumentum civitatis procuratum eant (*e*), quod plerumque per exterius actionis exertitium provenit, quæ demum cunque ſit agentis intentio (*f*): inde iſti fere acquieſcunt, ſi modo actus exterior lege præſcriptus fiat. Eoque magis, quod in receſſus animi humani ipſis penetrare ſit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, niſi per conjecturas, aut ſigna in ſenſus incurrentia, quæ inter mortales haudquidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quæ in animo fuere volutata. Hinc iſti actionum quantitatem æſtimant duntaxat ſenſualiter, ſeu prout ſagacitatis humanæ conditio, ac vitæ civilis uſus admittit: ac parum fere ſunt ſoliciti, quam plena fuerit, & ſincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus approbaverit. In actionibus tamen malis utique etiam inter homines major habetur ratio intentionis. Et quidem ubi illa plane abſuerit, quod contingit circa ea, quæ ex ignorantia aut errore invincibili ſuſcipiuntur, actio pro invita habebitur; quæ uti imputari non ſolet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De cætero quævis actionum malarum, quæ ex proæreſi ſuſcipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem judices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis conjecturis atque indiciis æſtimare ſueverunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. IV. Quod autem actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in ſuo genere perfecta habetur, quæ ultimum quaſi complementum attigit, & cui nulla pars debita deeſt. Inter eas, quæ ab iſta perfectione diſcedunt, eo inferior quælibet cenſetur, prout ab iſthac abſuerit, ſive pars aliqua pleno operi defuerit (*g*), ſive intra conatum opus ſubſtite-

(*a*) Puta, *juriſprudentiæ univerſalis*, excuſa Hage Comitum 1660. & denuo Francofurti ad Mœnum a. 1680. p. 311. & ſeqq.

(*b*) Vid. ſupra c. 7. §. 3. & 4. H.

(*c*) Eximia eſt hæc periphraſis conſtantis & perpetuæ voluntatis, qua viri boni voluntati divinæ obtemperare nituntur, & cui ipſa conſcientia humana ſuffragatur. Etſi enim vel juſtus quoque cadat ſepties in die, tamen & in ea indolis noſtræ imbecillitate ſuaviſſimo perfundimur lætitiæ ſenſu, quoties pura eſt noſtra voluntas, actiones noſtras ad amuſſim voluntatis divinæ conformandi: cum contra mens noſtra contriſtetur, quoties noſtra voluntas voluntati Divinæ rebellis ad alium finem tendit, quam ut plenitudini deſiderii creatoris optimi maximi ſatisfiat.

(*d*) Videtur tamen ſapientia vetus etiam in foro humano intentionem recte exegiſſe. Caute enim Ulpiano in *L.* 10. *pr. D. de J. & J.* Juſtitia conſtans & perpetua voluntas dicitur, jus ſuum cuique tribuendi, quia facilius parent, qui parere adſueſcunt. Unde διὰ τοῦ αὐτοῦ, ut officii noſtri ratio eo fortius animis noſtris inſideat, quanquam utrumque eodem redit, & conſtans, & perpetua exigitur voluntas.

(*e*) Conf. NOODT de religione, jure gentium ab imperio libera.

(*f*) Cato apud GELLIUM L. VII. N. A. c. 3. ajebat: *Facta ſola cenſenda atque in judicium vocanda; ſed voluntates nudas inaneſque neque legibus neque pœnis fieri obnoxias*. Add. CICERONIS III. de officiis locos ſupra c. 2. §. 10. H.

(*g*) Ubi multum refert, utrum conatus a principio interno, hoc eſt, mutatione voluntatis, quam pœnitentiam dicimus, an vero ab externo, puta caſu, vi majore aut humana opera fuerit impeditus. In actionibus bonis aut indifferentibus interdum locum habet, quod SENECA dixit VII. de Beneſ. 13. *Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia tentaſſe*. H.

ſtiterit (*a*). Vice verſa autem actionum malarum in ſuo genere deterrima habetur, quæ propoſitum finem plene aſſecuta eſt. Eo minus autem malitiæ quæque obtinet, quo longius citra ultimum complementum ſubſtiterit. Ubi tamen circa objecta (*b*) actionum, prout legibus deſignantur, obſervandum, eadem eſſe in duplici potiſſimum differentia. Quædam enim diviſionem admittunt, quædam ſecus; ſeu quædam ita ſunt comparata, ut neceſſum ſit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorſus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibuſdam autem etiam aliqua duntaxat pars poteſt exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppoſiti fieri. Et in his iterum aliquid diſcriminis animadvertitur. Quædam enim objecta actionum, per leges deſcripta, comprehendunt ea, in quæ dividi poſſunt, tanquam ſpecies. Sic affirmativa lex quinti præcepti in decalogo, per Moſen divinitus promulgato, eſt: ſuccurre neceſſitatibus corporis, in quibus proximus tuus verſatur. Hæc comprehendit ſub ſe velut ſpecies conſervationem vitæ, membrorum, ſanitatis, averſionem doloris, ſuppeditationem alimentorum tempore famis. Oppoſita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, complectitur ſub ſe cædem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L.* 15. §. 1. *De de Injuriis*. Sic ſexti præcepti lex affirmativa, quæ caſtimoniam injungit, ſub ſe continet puritatem cogitationum, verecundiam ſermonis & geſtuum, abſtinentiam a venere illicita. Lex oppoſita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, ſcortationem, geſtus, ac ſermones obſcœnos, cogitationes fœdas. Hic verbi gratia verba impudica proprie ſe non habent ad adulterium inſtar gradus aut partis. Sed quia legiſlator divinus compendii gratia ſub una lege generali multos actus ſpeciales voluit comprehendere; inde ſolidum & integrum peccatum contra ſextum præceptum patravit æque, qui ſimpliciter ſcortatus eſt, quam qui mœchatus eſt. Unde circa hæcce objecta, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omitti illud neceſſum eſt, aut contrarium fieri. Aſt vero quædam objecta actionum, per leges determinata, ita ſunt diviſibilia, ut ea, in quæ dividi poſſunt, contineant ad modum partium integralium. Ubi non ſtatim totum eſt patrandum, totumve omittendum, aut etiam contrarium faciendum; ſed poteſt ejus pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex jubet operario mercedem integram exſolvi, ejus par ſolvi, pars negari (non) poteſt (*c*). Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id ſolum denego, ſed & inſuper quid eidem ſubtraho, aut malum infero, prorſus alterius ſpeciei fit actio, quæ priorem haud contingit (*d*).

§. V. Præterea cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius objectum verſetur; ex una etiam plus boni, malive, quam ex altera proveniat: apparet hoc reſpectu actionum quidem bonarum unam longe eſſe nobiliorem altera; & vice verſa actionum malarum unam altera longe deteriorem haberi. Quo ſpectat proprie illud Horatii Serm. L. I. Sat. 3. (verſ. 115. 116. 117.)

Nec vincet ratio hoc, tantundem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus divum ſacra legerit.

Add. Cicero pro Muræna, ubi falſe Stoicorum illud dogma de æqualitate peccatorum exagitat. Etſi non inſuper ſit habendum iſtud Horatii I. ep. 1. (v. 55.56.)

De mille fabæ modiis quum ſurripis unum:
Damnum eſt, non facinus mihi pacto lenius iſto.

Quæ eſt actionum æſtimatio *relativa*. De qua infra L. VIII. cap. 3. prolixius agitur (*e*).

CA-

(*a*) SENECA L. VII. de Benef. c. 13. *Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant: quibuſdam pro effectu eſt, omnia attentaſſe, ut efficerent. Si omnia fecit ut ſanaret, peregit Medicus partes ſuas; etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni jure uſus eſt. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia, & induſtria & fortitudo muneribus ſuis functa eſt. Omnia fecit, ut beneficium redderet: obſtitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, ſano adſidere, felici ſuccurrere: gratiam retulit, etiamſi tu beneficium non recepiſti.*

(*b*) Pro, *circa materiam* actionum. Occaſionem erroris detexit Cl. BARBEYRACUS in not. 2. ad h. §.

(*c*) Adjecimus, monente Cl. BARBEYRACO, particulam negativam, quæ antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo ſenſui.

(*d*) Addendum ex Elem. juriſprudentiæ univerſ. p. 319. *& in aliam ſimul legem impingit.*

(*e*) Conferenda hic etiam AUCTORIS Elementa juriſprudentiæ univerſalis p. 327.

Digitized by Google

CAPUT IX.

DE ACTIONUM MORALIUM IMPUTATIONE.

I. *Imputatio actualis*.
II. *Imputatio ex gratia*.
III. *Imputatio ex debito*.
IV. *Quid alteri efficaciter poſſit imputari?*
V. *Meritum quid?*
VI. *Quomodo effectus actionum moralium deleantur?*

Quid requiratur, ut actio alicui queat imputari, ſeu tanquam ad aliquem pertinens haberi, ſuperius ſatis oſtenſum fuit. Supereſt ut videamus, qua ratione eadem actu imputetur, haſtenus ut illa effectum aliquem moralem producat vel in ipſo agente, vel in alio. Ubi prius ſeparandæ ſunt actiones, de quibus lege diſponitur, ab iis, quæ in cujuſque arbitrio relictæ ſunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potiſſimum, qui circa eas lege diſpoſuit, agentem earundem auctorem declarat; ſimulque effectus ipſarum (*a*) in iſtum actu redundare, aut in eodem hærere ſtatuit. Poſterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra neceſſitatem in alterius uſum & emolumentum exercuit, ſignificat, ſeſe in ipſius gratiam actionem ſuſcepiſſe, eoque nomine eundem ſibi voluiſſe obſtringere. Etſi poſterior hæcce vocabuli imputandi ſignificatio (*b*) frequentius apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos & Moraliſtas ſit tritiſſima. Manifeſte autem diſcrimen inter hanc & illam imputationem apparet, quod prior quidem ab latore aut cuſtode legis tendat in agentem: poſterior autem ab agente feratur in eum, in cujus gratiam, & uſum actio fuit ſuſcepta.

§. II. Prioris imputationis vulgo circumfertur diviſio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa eſt, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratæ, quos iſte ſibi alias jure vindicare non poterat, ex benevolentia derivat: vel etiam ex alicujus actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipſa in ſe provenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa favorabilia locum habet, circa odioſa non item (*c*). Quemadmodum enim ea bonorum natura eſt, ut etiam gratis alicui, & citra prætextum exhiberi queant; ita ſi quis alteri bonum quodpiam ſub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere ſub titulo imputatæ actionis alicujus, quæ alias ad ipſum non pertinebat, aut cujus intuitu tale quid jure poſtulare non poterat. Aſt illud ratio non permittit, ut ex ejuſmodi prætextu in alterum velim derivare effectus actionis malæ, quæ cum ipſo nullam habet connexionem, cum alias iſti effectus naturalem ipſius conditionem non ſequerentur. Adeoque inconveniens eſt, ut ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quæ natura cuivis homini ut tali dedit, aut imponatur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cavit (*d*). Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus inſigni patris

(*a*) Id eſt, *præmia* vel *pœnas*.

(*b*) Ita SENECA II. de Benef. c. 17. *Superbos & imputatores* dixit, qui magni æſtimant beneficia ſua, & alios eo nomine ſibi habere volunt obligatos. Qualis ille a PHILEMONE deſcriptus, vertente H. Grotio in Excerptis:

Bene quod feciſti id exprobraſti non bene:
Verbis mendicis operam optimam deſtruis,
Jactans amica quod per te evenit boni:
Re fueras imperator, verbo es carnifex. H.

(*c*) Diſtinctio, qua alias JCti, conventionum & legum contemplatione utuntur inter res *odioſas*, *favorabiles & mixtas*, infra ab AUCTORE exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de favorabilibus & odioſis per *ſe* & *ſimpliciter talibus* agitur.

(*d*) Quod fit, ubi ſimul poſteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in poſteris quoque penſandum, effecit interdum, ut regna fierent hereditaria. V. POLYBIUS L. VI. hiſtor. cap. 4. & 5. H.

patris merita imputare poteſt, eorumque intuitu honores ipſi alias non debitos conferre. Aſt ob patris delictum innocentem filium pœna afficere, abſurdum eſt. Quanquam id fieri poſſit, ut delictum paternum ſit occaſio, ne in filium conferantur bona, aut ut & illa eripiantur, quæ non niſi ſub certa lege in eum tranſitura, aut eiuſdem manſura erant. Quo ipſo tamen haudquidquam tali malo involvitur, quod alias naturæ ipſius conditio reſpuebat. Nam nullo privilegio natura liberis cavit, ut bona paterna ipſi omnino poſſideant, aut ut ad certos honores admittantur (*a*). Talia enim non niſi ſub hac conditione eos manebant, ſiquidem a parentibus illæſa iiſdem fuiſſent tradita, aut niſi parentes certo ſe delicti genere obſtrinxiſſent. Neque deteriori ſorte, quam humana conditio admittit, eſt, qui, nullo a parentibus accepto patrimonio, ſuarum ſibi fortunarum auctor eſſe cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo uſque procedi poteſt contra liberos innoxios, ut illi extra civitatem faceſſere adigantur. Nam a natura nemo jus habet, ut in hac vel illa civitate perpetuo degat, ſed id juris facto ſuo aut alieno adquirit; cui retinendo hæc poteſt adjuncta eſſe conditio: ut amittatur, ubi certum delictum ab ipſius parentibus fuerit admiſſum. Poſſeſſionem quippe alicujus juris a conditione caſuali ſuſpendi, rationi non repugnat (*b*). Quanquam alicubi leges civiles hic juſto duriores eſſe, nemo inficias iverit.

§. III. Imputatio autem ex debito in hoc conſiſtit, ut ii, quorum intereſt, actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redundaturos effectus, qui actioni illi ſunt aſſignati. Unde ſi in lege aliqua actioni bonæ certum ſit conſtitutum præmium, ubi cuſtos legis ab aliquo iſtam actionem patratam agnoverit, manifeſtum eſt, hunc iſtud præmium ſuo jure poſſe petere. Ubi autem quis nude pro imperio, & citra promiſſum præmium facere quid juſſus ſit, ſufficere ipſi debet nuda ſuperioris approbatio; & abundantis præmii loco erit habendum, iſtius offenſam, quæ ſecus facientem manſura erat, declinaſſe. Vice verſa, ubi actio vetita fuit patrata, ſi quis pro iſtius auctore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod ſi autem alii, ad quos legum cuſtodia & exſecutio non ſpectat, bene facta approbaverint, male facta reprehenderint, nihil præter exiſtimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc applicari poteſt illud Diodori Siculi in Excerptis Peireſcianis: Ἔστι δ' ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον, ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς. *Laus eſt, quaſi quoddam virtutis præmium nullo conſtans ſumtu: vituperium vero pœna eſt vitii abſque vulnere.* Eſt tamen ulterius notandum, quando plurium intereſt, actionem aliquam fieri vel non fieri, ſi unus eorum iſtam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges injuriam mihi intulit, poſſum ego condonare, quantum eadem me tangit (*c*). Quo ipſo tamen publicæ ſuperiorum prætenſioni, ſi qua eſt, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, jus humani fori non tollit. Aſt quod omnes quorum intereſt non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Intereſt autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui ſunt actionis objectum aut directores, id eſt, adverſus quos actio aliqua ſuſcipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi poteſtas competit. Unde ſi injuriam, & is cui facta eſt, & magiſtratus, & Deus remiſerit, ea moraliter pro non facta cenſebitur.

§. IV. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens ſuam actionem, quam omittere poterat, illi, in cujus uſum ſuſcepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite præſtitit ſibi pro imperio injuncta, approbationem ſui facti experitur cum a cæteris, tum imprimis ab eo, qui injunxit. Mercedis quid inſuper prætendere haud-

(*a*) Quid enim ſi pater ante mortem bona ſua per luxuriam diſſipaſſet? V. H. GROTIUS Lib. II. de J. B. & P. c. 21. §. 10. AUCTOR L. VIII. c. 3. §. 30. H.

(*b*) Vid. L. VIII. c. 3. §. 33. H.

(*c*) Ita tranſactio de crimine capitali publicæ accuſationi non obſtat. V. *L.* 5. §. *fin. ad L. Jul. de vi public.* A. MATTHÆI L. XLVIII. D. tit. 19. c. 7. n. 7. CARPZOV. quæſt. crim. 148. n. 2. & parte IV. c. 13. def. 18. Atejus Capito apud TACITUM III. Annal. 70. *Sane lentus in ſuo dolore eſſet:* (Tiberius) *Reipublicæ injurias ne largiretur*. H.

haudquidquam valet, niſi quantum expreſſe in lege fuerat promiſſum. Vid. Luc. XVII. 9. 10. Eandem ob rationem nemo poſtulare poteſt, ut ſibi ad producendum aliquod jus imputetur, quod actione mala, per leges & imperium ſuperioris interdicta abſtinuerit; ſed contentus erit, quod nuda iſtius approbatio ipſius obſequium conſequatur. Cum enim ſecus, quam lex jubebat, facientem grave malum jure maneret (*a*), iſthoc effugiſſe mercedis loco erit. Inde apud SENECAM L. IV. controv. 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehenſus a tyranno, eum gladio extorto occiderat, & præmium tirannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehenſus in adulterio mori noluit*. Et recte CICERO Philip. II. (c. 3.) negat ſe ideo Antonio devinctum, quod ab ipſo occiſus non fuerit. *Quale beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere?* Alii rationem inde arceſſunt, quod intermiſſiones actionum malarum ſint pura non-entia, quorum nullæ ſint affectiones poſitivæ. Etſi reponi forte poſſit, has quoque moraliter pro entibus haberi poſſe, quatenus tanquam reſtrictio & coercitio facultatis naturalis concipiuntur. Aſt contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram agere; rationis utique eſt, ut id ipſi queam imputare, id eſt, meo jure poſtulare, ut ille iſthoc factum velut a me profectum agnoſcat, & pro iſtius conditione mihi ſit obſtrictus. Ut tamen iſthæc imputatio recte fieri poſſit, in agente quidem adeſſe debet intentio alteri ſua actione boni aliquid conciliandi (*b*), in recipiente voluntas expreſſa aut præſumta ab iſto illud admittendi (*c*). Nam operæ, quæ invito obtruditur, imputatio recte repellitur (*d*). Et impudenter mihi imputat, quod quis nullo mei reſpectu, aut etiam ut mihi noceret, egit. Sic ſtulte petiturus eſt præmium, qui dum alterum occidere conatur, caſu vomicam ipſius alias incurabilem diſſecuit, eoque modo ſanitati eum reſtituit. Quanquam apud TACITUM H. I. (c. 71.) *Marius Celſus conſtanter ſervatæ erga Galbam fidei crimen confeſſus, exemplum ultro imputavit*. Add. Geneſ. XLV. 5. L. 20. (*e*). Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodoſio nupſiſſet, fratres, a quibus domo paterna fuerat ejecta, arceſſit, neque irata illis, ſed gratias potius agens, ut dignitatis tantæ auctoribus. *Niſi enim ab eis exacta fuiſſet, nunquam venturam fuiſſe Conſtantinopolin;* apud Zonaram Tom. III. (in Theodoſio Juniore.) Quod ſi eorum, quorum intereſt, conſenſu definiatur, quanti quid imputandum ſit, pactum intervenit, in quo terminum velut ſuum attingit imputatio, nec quo ulterius iſthoc in negotio tendat, invenit. Conf. Matth. XX. 13. 14. Quo ſpectat illud HOBBESII Leviath. c. X. *meritum præſupponit jus ex promiſſo*.

V. Ex HISCE facile colligitur, quæ ſit indoles meriti, aut quænam ſint actiones meritoriæ, quas alii etiam adverſus Deum valituras crepant. Scilicet ſcaturigo meriti præcipue eſt præſtatio operæ indebitæ, & quam a nobis exigendi alter jus non habebat. Qui enim præſtitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat ſuum explevit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum poſſit enaſci. M. SENECA L. I. controv. 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus eſt*. Julius CAPITOLINUS in Antonino Pio, (c. 2.) cum rationem cognominis memoraſſet, quod ſocerum ætate feſſa manu, præſente Senatu, levaſſet, addit: *Quod quidem non ſatis magnæ pietatis eſt argumentum; cum impius ſit magis, qui iſta non faciat, quam pius, qui debitum reddat*. Nec indebita invito obtruſa imputare licet; multoque minus, ſi nulla in iſtum utilitas redundaverit. Unde manifeſtum eſt (*f*), mortali adverſus Deum nullum comparari poſſe meritum, ſi vel maxime is legi divinæ examuſſim

(*a*) V. infra L. III. c. 6. §. 11. in medio. H.

(*b*) Quo referri debuiſſet exemplum tyrannicidæ ſupra, loco non ſuo exhibitum.

(*c*) Hinc ſolutum pro invito actione negotiorum geſtorum repeti nequit. V. *L. 8. §. f. D. L. fin. C. negot. geſt. L. 40. D. mandati*. H.

(*d*) Hinc quærenti Ulyſſi, quam a Cyclope ferret gratiam cum hic reſponderet:

Πάντων σ' ἑταίρων ὕστερον θοινάσομαι.
Te poſt ſodales ultimo epulabor loco.

Ulyſſes regerebat:

Καλόν γε τὸ γέρας τῷ ξένῳ δίδως Κύκλωψ.
Das hoſpiti equidem munus egregium Cyclops. H.

(*e*) Plane, ut H. GROTIUS in Sophompan. Joſephum introducit loquentem, cum fratribus:

Ne cruciet hoc vos, exitus felicitas
Meretur. Eſt cur gratias vobis agam,
Per quos honores proximos regno tuli. H.

(*f*) Optime hoc demonſtrat H. GROTIUS ad Lucam XVII. 7. H.

Digitized by Google

muſſim implendæ par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem poſſe fieri, niſi ex vi gratuitæ promiſſionis, quam deſtituere bonitas (*a*) ipſius non fert; non autem quod exinde jus proprie dictum mortali naſci queat. Sic & pro imperio injunctæ actiones immediate meritum non gignunt, valiturum adverſus eum, qui injunxit. Etſi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, ſæpe juſſa ſua obeuntibus certa ſoleant bona conferre excitandæ obſequii promtitudini: ad quæ tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, ſed ex promiſſo ſuo liberali teneri volunt. Unde & iſta non mercedis, ſed præmii liberalis nomine ſolent venire. EURIPIDES in Rheſo (v. 162. 163.) Παντὶ προσκειμένου κέρδος πρὸς ἔργῳ, τὴν χάριν τίκτει διπλῆν. *Omni rei adjunctum præmium duplicem voluptatem parit*. Quod ſi tamen legiſlatores actione aliqua præſtita expreſſe abs ſeſe aliquid tanquam jure poſtulare ſtatuant; qui id recte & ſuo jure petere agens queat, dubium non eſt. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta eſt nuda intermiſſio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud PHILOSTRATUM de vita Apollonii Thyanæi, L. VI. c. 11. *Non eſt juſtitiæ opus ab injuſtis abſtinere, neque prudentiæ opus eſt, ſtulte aliquid non cogitare: neque fortitudinis, aciem non relinquere, neque temperantiæ in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum eſt, quod non eſſe malus videaris: omne enim, quod æque ab honore pœnaque diſtat, virtus non eſt*. Add. Lucæ XVIII. 11. Ammianus MARCELLINUS L. XXX. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis eſt*. Superſunt igitur ad adquirendum adverſus homines meritum actiones, quæ ipſis, ſaltem perfecte, non debentur; ſive nulla prorſus obligatio ad eas præſtandas aſtringat; ſive naturalis quidem ratio eas jubeat, aut ſuadeat, applicatione tamen ad certas perſonas in noſtro relicta arbitrio; ſive juri civili duntaxat illæ non præcipiantur. Nam quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipſe jam jus obtinet, adeo ut ſi illa præſtentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo applicandum in præſens jus habebam: iis quippe negatis aut retentis injuria alteri, ac damnum infertur. Adeoque cum talia certo modo jam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu diſponendi ſit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Aſt quando extra obligationem perfectam alteri quid præſto, id utique cum mihi decedat iſtique adcreſcat, relinquit apud me (*b*) jus perfectum, aut imperfectum recipiendi ab iſto quid æquipollens. Et hoc ipſum meritum eſt (*c*). Add. SENECA de Beneficiis L. III. cap. 21. 22. Hujus expletionem quando expreſſa conventione determinamus, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & æquitate alterius relinquitur (*d*), *Præmium* vocatur. Quod eſt vel res corporalis, ut pecunia, prædium; vel incorporalis (*e*), ut conceſſio privilegii, immunitatum; vel moralis, ut honor, dignitas; vel notionalis (*f*), ut ſtatuæ, inſcriptiones, coronæ, & ſimilia. Add. Mich. MONTAIGNE Eſſais L. II. c. 7. Etſi ſic quidem ex actionibus indebitis, potiſſimum quatenus aliis ſunt utiles, meritum reſultat. Sicut contra ex actionibus pravis, cumprimis illis, quibus alteri damnum injuria datur, enaſcitur demeritum, cujus vi quis ad illud damnum penſandum adſtringitur. In uni-

(*a*) Adde *& veracitas ipſius*, quas voces recte in verſione ſua explevit Cl. BARBEYRACUS ex Auctoris Elem. Juriſpr. univerſ. p. 336. Per hanc enim potiſſimum virtutem, Deo, tanquam ſanctiſſimo promiſſori credimus. Vid. Nehem. IX. 8. 33. 1. Joannis I. 9. ubi juſti nomine venit, qui a veritate nequaquam recedit, neque in ſermone, neque in motibus.

(*b*) Ubi ſcilicet animus adfuit inducendæ obligationis hujuſmodi, verbi gratia ſi quis alterius negotium utiliter geſſit. V. infra L. III. c. 6. §. 1. L. IV. [illegible] 13. §. 13. H.

(*c*) [illegible] docet *& a ſervo beneficium accipi poſſe*; [illegible] *affectu amici fit, deſinere eſſe miniſterium*. [illegible] pertinet & Hebræorum proverbium Maimonidi memoratum: *Ei datur præmium, qui quid injuſſus facit*: Cyrus apud Xenophontem Hiſtaſpæ, qui omnia imperata ſedulo fecerat, quærenti, cur ſibi Chryſantas præferretur, reſpondebat: *Chryſantas hic primum quidem non expectabat, dum vocaretur, verum invocatus ad noſtra negotia aderat; deinde non hoc ſolum quod juſſus erat, verum id quoque, quod ex uſu nobis eſſe ſentiebat, exequebatur*. H.

(*d*) Sive honorarium a JCtis. H.

(*e*) Vid. de hac diſtinctione JCtorum infra L. IV. c. 10. §. 7.

(*f*) Sive talis, quæ notionem excitet in animis hominum ex inſtituto humano.

univerſum autem malæ actiones producunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur ſubeundæ pœnæ. De qua latius agendi infra locus erit.

§. VI. Cæterum quemadmodum actualis imputatio facit exiſtere effectus actionum moralium; ita ejuſdem ceſſatio ac velut revocatio eoſdem abolet. Iſthæc pari fere modo circa actiones bonas, & malas ſeſe videtur habere. Actiones bonas, & malas, quamdiu tales ſunt, ſeu quamdiu legibus præcipiuntur, aut interdicuntur, non poteſt non ſequi imputatio ſimplex. Abolita autem lege, iſthæc quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitæ imputationem ille tantum remittere poteſt, cujus intereſt effectus actionis ipſo actu exſiſtere. Unde ſi quis operam præſtitit, imputationem remiſerit, merces non amplius peti poteſt. Quam remiſſionem facere non eſt in arbitrio ejus, cui opera eſt exhibita. Creditoris quippe eſt debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malæ imputationem efficacem tollere penes eos eſt, quorum intereſt, eos effectus actu exſiſtere, id eſt, ejus, qui læſus fuit, & legumlatoris, atque cuſtodis; non autem ejus, qui malam actionem perpetravit. Qui jura civilia tractant, quinque potiſſimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo ubi pœna legibus definita fuerit exſoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem pœna adæquata nemo punitur. Etſi multæ pœnæ velut lituram poſt ſe relinquunt. Vid. Suetonius Claudio c. 16. Sæpe etiam exhauſta pœna corporali (*a*), moralis pœna ſive infamia, ejuſque ſigna perdurant. Deinde quem judices abſolverunt, in foro civili pro innocente habetur. Tertio (*b*), ſi reus moriatur. Etſi ad terrorem cæterorum in atrociſſimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadavera, bona, ac memoriam ſæviri ſoleat. Quarto, lapſu temporis quoque crimina tolluntur hactenus, ut poſtea propter iſta in judicium delinquens non vocetur. Seneca Oedipo: *Latere ſemper patere, quod latuit diu.* Etſi diuturnitate temporis crimen deleri neget Lysias Orat. XII. Et denique ſi criminis venia ab eo, qui ſummum in civitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixe Ant. Matthæus de criminibus ad *L. 48. D. tit. 19.* Cæterum uti velut ſopiti latent effectus actionis malæ, quamdiu illa ignoratur, aut penitus diſſimulatur, aut velut in anteceſſum condonatur: ita ubi ſemel iſti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem poteſt, quod in illis eſt morale, non autem, ſi quid circa eoſdem phyſici intercurrit. Quod enim ſemel factum, id phyſice infectum fieri nequit; ut tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici poteſt. Sic qui propter delictum fuſtigatus fuit, verbera quidem, quæ ſemel tergo excepit, retinet (*c*); infamia tamen decreto imperantium extingui poteſt. Sublata autem omni penitus imputatione, moraliter actio pro non facta habetur. Ex hiſce explicandum eſt illud Ovidii de Ponto L. I. El. 1. *Eſtque pati pœnam, quam meruiſſe, minus. Pœna poteſt demi, culpa perennis erit. Mors faciet certe, ne ſim, cum venerit, exul: Ne non peccarim, mors quoque non faciet.* Id duntaxat adhuc monendum; graviter illos hallucinari, qui, ut reatus actionis malæ tollatur, præter non-imputationem, ſeu condonationem requirunt infuſionem qualitatis alicujus contrariæ, ſeu habitus juſtitiæ. Quemadmodum maculas parietis delemus ſuperinducto tectorio; aut fœtorem accenſo thure diſſipamus. In quem errorem iſtos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo phyſicæ ſolent. Id quod quam abſurdum ſit, ex ſuperioribus facile potuit colligi.

(*a*) De qua L. VIII. c. 4. §. 6. H.

(*b*) V. L. III. c. 1. §. 11. H.

(*c*) SYMMACHUS X. ep. 3. *Notatus judicio exploratiſſimum remedium veniæ imperialis implorat, ut judicati remiſſione famæ ſuæ vulnus excludat.* Exemplum famæ, a Papa Caraſis reſtitutæ, habes apud NATALEM COMITEM L. XVI. Hiſtor. ad A. MDLXVI. H.

S A-

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ
ET GENTIUM
LIBER SECUNDUS.

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM.

HOMINIS NATURÆ NON CONGRUERE, UT VIVAT EXLEX.

I. *An lex in hominem cadat dubitatur?*
II. *Libertas in genere quid?*
III. *Libertas in Deo qualis?*
IV. *Libertas brutorum qualis?*
V. *Hæc ne homini indulgeretur, obſtabat ipſius dignitas.*
VI. *Pravitas.*
VII. *Varietas ingeniorum.*
VIII. *Et imbecillitas ac naturalis incultus.*

POSTQUAM priori libro res morales in genere, ac frequentiſſimi uſus vocabula ſunt explicata, quæ ſparſim inſerta compagem hujus diſciplinæ erant interruptura; jam ad deſtinata noſtra propius eſt accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conveniens fuerit, hominem ſine omni lege vitam hancce tranſire. Ex quo ipſo perſpicuum evadet, quare Creator optimus maximus homini non indulſerit ejuſmodi libertatem, ut omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret (*a*), nulli juri, regulæ, aut neceſſitati (α) obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, id eſt, facultatem ex intrinſeco velut impulſu ſeſe convertendi ad eas res, quæ ipſi congruæ videntur, & avertendi ſeſe ab illis, quæ diſplicent, & quidem ut illa voluntas cogi ſit neſcia; dubitare quis poſſit, annon bonitatem ipſius decuerit, ut pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum uti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, ſi illa deinceps ad certas ſeſe regulas debebat applicare? Et ſicuti mobilitatem artuum vincula & compedes reddunt inutilem; ſic incaſſum recidere videtur voluntatis libertas, ſi multa poſſumus velle, quæ neceſſario intermittenda, multa nolle, quæ neceſſario ſuſcipienda ſunt (*b*).

§. II. UT IGITUR paulo altius rem repetamus, ante omnia oſtendendum videtur, omnimodam libertatem humanæ naturæ eſſe inutilem ac pernicioſam; adeoque ad ſalutem ipſius conducere, ut legibus iſta conſtringatur. Ex quo ipſo ſimul patebit, quouſque illi fræna recte potuerint laxari. Hic igitur ſciendum eſt, libertatem in genere concipi per facultatem intrinſecam agendi aut omittendi, quod (*c*) quis

(*a*) Quale hominis monſtrum erat Cyclops ille apud HOMERUM, dicens:
Ὀὐδ' ἂν ἐγὼ Διὸς ἔχθος ἀλευάμενος πεφιδοίμην
Οὔτε σεῦ, οὔθ' ἑτάρων, εἰ μὴ θυμός με κελεύοι.
Non odium devito Jovis, nec cætera parcam,
Vel tibi, vel ſociis, ſi non mutavera mentem. H.

(*b*) Non neceſſitate *phyſica*, ſed *morali*, quæ expoſita fuit ſupra, L. I. c. 6. §. 14. in fine, & c. 7. §. 2. ita, ut *neceſſitas* & *obligatio* hic ſint Synonyma.

(*c*) Quæ hic ſumitur pro poteſtate agendi, ſeſeve movendi.

(α) Neceſſitatem pro obligatione poſuit Auctor, quæ vox quidem confuſionem parit.

quis ipſe judicaverit. Dum *Facultatem* dicimus, eo ipſo innuimus illi, cui libertas tribuitur, ineſſe vires ad aliquid agendum, ac vim movendi non ſolum ſeipſum, ſed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinſecam* dicimus, ut intelligatur, motum & vim illam oriri ex principio intrinſeco, non autem ex impulſione violenta & extrinſeca; quomodo lignum quoque interdum alienis nervis mobile exſiſtit. Additur denique, *quod quis ipſe judicaverit*, ut innuatur, non temere, & cœco quodam impetu motum excitari, ſed præſupponi agentem rem objectam, ſaltem utcunque cognoviſſe, ac poſt qualemcunque deliberationem demum ad agendum ſeſe determinaſſe, adeoque immediatam agendi rationem fuiſſe, quia ipſi ſic viſum fuerit. Sed & illud ſimul intelligitur, alia impedimenta (*a*), quæ motum inhibere, aut in diverſum detorquere poſſint, hinc abeſſe debere, ubi illibatæ libertati locus ſtatuitur.

§. III. His positis apparet, ſi quis rerum univerſitatem perluſtret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; uti ſunt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra ſenſum eſt. Alia libertate gaudent, ſed ſecundum diverſos gradus. Omnimoda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus neſcia in ſolum Deum optimum maximum cadit, quæ tanquam nobiliſſimum attributum perfectiſſimæ ipſius eſſentiæ concipitur. Quæ & ipſa nullam circumſcriptionem admittit, & cum omnipotentia eſt conjuncta. Unde quod Deus quædam non agit (*b*), aut non omnia ſemper agit (*c*), illud non eſt ex defectu libertatis, ſed ex proprio beneplacito. Pſalm. CXV. 3. Epheſ. I. 11. (*d*) Quod autem idem quædam non poſſe agere dicitur, id non provenit ex aliquo impedimento extrinſecus accedente, naturali aut morali, ſed ex proprio placito (*e*), quod mortales ad magnitudinem & præſtantiam ipſius attemperatum concipimus. In quem ſenſum interpretandum eſt illud tritum: Deus ſibi ipſe eſt lex. Hinc & quando Deo tribuitur juſtitia, non illa eſt intelligenda reſpicere aliquam obligationem, aut jus in altero, ſicut juſtitiæ humanæ natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectiſſimæ ſuæ naturæ congruere ipſe operibus; & per revelationes oſtendit; inde eidem mortales id vocabulum applicamus, quo quæ recte a nobis adverſus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promiſſa non fallunt, id non inde eſt, quod ejus libertas fuerit circumſcripta per obligationem ex promiſſo ortam; ſed quia præſtantiæ divinæ convenit efficere, ne fruſtra quis expectaverit, quod ab ipſo expectare eſt juſſus: aut quia promiſſa fallere imperfectionem aliquam involvit, quæ a Deo quam longiſſime abeſt. Qua de cauſa etiam mortales promiſſa divina non velut jure noſtro poſtulamus, ſed tanquam ex liberrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim hic, quod in promiſſis humanis, obtinet; ſolve quod debes; promiſſum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id poſtea fit neceſſitatis. Sed non minus promiſſa Dei, quam quæ citra promiſſum ab ipſo præſtantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quæ in Deum cadit, utcunque balbutire poſſumus. Etſi illud manifeſtum ſit, libertatem iſthanc divinam infinitis modis conditionem mortalium excedere. Add. Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 7. §. 6.

§. IV. Animantia bruta, quæ infra noſtram conditionem poſita ſunt, libertate quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quæ eatenus quidem valde eſt ignobilis, quod exiguis limitibus ipſorum vires ſint circumſcriptæ, & hebetudo ſenſuum, ac abjectio appetitus neque circa multa objecta, idque ſat ſuperfunctorie verſe-

(*a*) Quorum alia *Phyſica* ſunt, ut vinculum, ferrum, carcer; alia *moralia*, ut obligatio, lex, imperium, auctoritas. Vid. Auctor. Element. Juriſpr. univerſ. p. 20.

(*b*) Et, verbi gratia, non plures lunas terræ circumponit, ut plures lunas circumpoſuit Jovi & Saturno: APOLOGIA Puſendorf. §. 7.

(*c*) Quod, verbi gratia, fieret, ſi quotidie crearet nova corpora animata, vel inanimata.

(*d*) Fuſius hoc & quæ ſequuntur exſequitur AUCTOR infra c. 3. §. 5. & 6. H.

(*e*) Exempla eorum, quæ a Deo abſolute fieri nequeunt, mendacium, verbi gratia, ſunt, & perfidia. Sed cum Deus, tanquam ens liberrimum, obligationis & impedimenti omnis expers ſit, impotentia, quæ hac parte Deo tribuitur, non aliunde originem habet, quam ex infinita perfectione ipſius. Vid. infra c. 3. §. 5. & 6.

verſetur, & non niſi ab iis, quæ ventri inſerviunt, craſſis fere, & ubique obviis excitetur. De cætero nullus illis mos, nulla lex, nullum jus, quo aut inter ſe, aut adverſus homines debeant uti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, ſed quod nuda corporum conjunctione, & nonnulla benevolentiæ ſpecie, non fidei religione contineatur. Pleriſque ubi Venerem explevere, nullum amoris veſtigium ſupereſt, nec ulla pudoris aut ſanguinis cura. Multis ardentiſſimus quidem ſobolis amor; ſed qui eouſque durat, quoad alere ſeipſam illa queat. Ulterius neque genitoribus geniti cura, & amor oblivione penitus deletur. Neque iſtis gratiæ reponendæ, velut ex debito, aut ullius officii ſolicitudo. Sic quæ carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac devorant, quæcunque palato arriſerint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Jam cum illa leges dominii ignorent, ubi fames ſubegerit, ſæpe acriter ſuper illis, quæ in medio expoſita ſunt, certatur; & quæ jam ab aliis congeſta in ſuos uſus ſunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipſa exiſtimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla prærogativa, niſi quam ſola virium eminentia tribuit (*a*). Equidem apud quædam bruta inſtar aliquod amicitiæ & ſocietatis paritas generis conciliare ſolet. Inde non pauca gregatim vivere amant, & quæ præ cæteris feritate ſunt prædita, in diverſa potius genera, quam in proprium ſæviunt. Quo ſpectat illud JUVENALIS Sat. XV. (v. 159. & ſeqq.)

—— —— Parcit
Cognatis maculis fera: quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? quo nemore unquam
Expiravit aper majoris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam; ſævis inter ſe convenit urſis.

Verum præterquam quod non citra figuram poeticam iſthæc dicuntur, illa quaſi cognatio male firmum vinculum eſt diuturnæ pacis; quippe quæ ſtatim, ubi ventris reſpectus intervenerit, abrumpitur. Blande inter ſeſe luſitant catelli; ſed offam in medium projice, & mox iras inter ipſos ſurgere videbis. Quod autem nonnulla adverſus homines obſequii, amoris, fidei, gratitudinis ſimulacra exercent, id ex mera adſuetudine, aut illecebra pabuli eſt. Quibus remotis, ubi vires tulerint, aut in homine ſit, quod ipſorum appetitum irritare poſſit, ne hic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinſecum & morale vinculum haudquidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam ſæpiſſime coercetur. Quod ſi quis quærat, quare iſthæc exlex libertas brutis competat, ſimpliciſſima eſt reſponſio, quia Deus illis non dedit animum juris intelligentem. Inde non videbatur tanta ſolicitudine fovenda & circumſcribenda ſecuritas animantium, in quæ maximo numero producenda non ſolum fœcundiſſima, & parum laborioſa eſt natura; ſed & quæ anima immortali deſtituuntur, & quorum vita ex ſubtili particularum diſpoſitione, & motu unice provenit. Quibus producendis ac deſtruendis Creator potentiam ſuam oſtendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coercitione opus habebant, quod appetitus eorundem non niſi fame, ſiti & Venere ſtimuletur, cui ſedandæ iſtis paratam fere, & copioſam materiam natura procuravit. Nam ne hominibus iſtorum velut licentia nimis nocere poſſet (*b*), abunde ipſis virium ac ſolertiæ competit. Add. CHARRON de la Sageſſe, L. I. c. 34. num. 11.

§. V. ENIM VERO quare Creator ejuſmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem iſtis nullo modo conveniat, plures rationes apparent, ex conditione naturæ humanæ, primigenia (*c*) aut poſt ſuperveniente, reſultantes. Requirebat humanæ naturæ digni-

(*a*) Et alia ſimulacra virtutum vid. infra c. 3. §. 2. H.

(*b*) ANTIPHON:
Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει νικώμεθα,
Natura quorum ſuperat, arte hæc vincimus.
V. H. GROTIUS L. IV. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 6. & in notis. H.

(*c*) Quo nomine hic venit conditio, in qua homo naſcitur, quando e manibus quaſi creatoris ſui in hujus luminis auras mittitur, conſideratus pure ac ſimpliciter, ut homo, antequam ullum facultatum ſuarum uſum fecerit: quum contra *ſuperveniens* dicatur, in qua, præcipue poſtquam facultatibus ſuis uti cœpit, ſibi relictus verſatur. De illa hoc paragrapho agitur, de hac tribus ſequentibus.

dignitas, & præſtantia, qua cæteras animantes eminet, ut certam ad normam ipſius actiones exigerentur; quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem; lumine intellectus, facultate res dijudicandi & eligendi præditam, & in plurimas artes ſolertiſſimam. Ob quam ille audit *ſanctius* reliquis *animal, mentiſque capacius altæ, & quod dominari in cætera poſſet*. Solinus c. 3. hominem vocat animal, *quod rerum natura ſenſus judicio, & rationis capacitate præpoſuit omnibus*. Animam porro ad longe nobiliorem finem deſtinatam eſſe a Creatore, quam ut corpuſculo huic pro ſale ſit, vel inde colligitur, quod ejuſmodi præcipue facultatibus exſplendeſcat, quæ ad conſervationem corporis parum aut nihil videntur conferre, ſic ut iſthoc longe minore velut apparatu incolume eſſe potuerit (*a*). Sane enim animæ humanæ vis circa illa ſeſe quam maxime exſerit (*b*), quæ ad cultum Numinis (*c*), vitamque ſocialem (*d*) ac civilem ſpectant. Quo cum primis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere (*e*), & quid ſibi congruat, vel non congruat, judicare; notiones universales a ſingularibus, abſtractas formate; ſigna, per quæ notiones in animo hærentes aliis communicari queant, comminiſci, numerum, pondera, ac menſuram intelligere, atque iſta inter ſe comparare; ordinem ejuſque vim intelligere, & obſervare; affectus ultro excitare, ſiſtere, ac moderari; plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata ſub præſentem velut obtutum revocare; in ſeipſam aciem ſuam reflectere, ac ſua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conſcientiæ vis promanat. Quorum omnium exiguus uſus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac inſociabili intelligitur. Add. Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 2. §. 4. (*f*) Qui & ex ſtructura corporis humani præclara adfert, d. l. §. 33. ſeqq. Jam quo ſplendidioribus donis Creator hominem inſtruxerat, quo plura ipſius ingenium capiebat; eo fœdius erat illa inculta obſoleſcere, aut ſine ordine, ſine decore temere velut effundi, & conſumi. Neque vero fruſtra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, utque eidem ſeſe poſſet attemperare; ſed par omnino erat conceſſis ipſum facultatibus ita uti, ut exinde Creatoris gloria exſplendeſceret, ipſique homini amplior felicitas proveniret. Poſſis quoque huc applicare illud Manilii Aſtron. L. II. (v. 580. & ſeqq.)

--- *Quis dubitet hominem conjungere cœlo?*
Eximiam natura dedit linguamque capaxque

Inge-

(*a*) Quod exemplo animalium quorumdam, longevorum, veluti cervi, tum etiam arborum quarumdam, veluti quercus, manifeſtum, ut pote quæ, etſi intellectu, imo arbores etiam ſenſu fere careant, tamen diutiſſime vivunt.

(*b*) Nam, quæ alimenta, quæ remedia, quæ exercitia corpori noſtro quam maxime conveniant, vitamque noſtram omnium diutiſſime producant, plerîſque parum exploratum eſt, imo id ſæpe vel ſagaciſſimos philoſophos & expertiſſimos medicos fugit.

(*c*) Vid. infra c. 2. §. 20. not. 2.

(*d*) Quod CICERO obſervavit, enumerans commoda, quibus homo beſtiis præſtat. De Off. L. I. c. 4. *Eademque*, inquit, *natura, vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitæ ſocietatem. - - - Nec vero illa parva vis naturæ eſt rationiſque, quod unum hoc animal ſentit, quid ſit ordo, quid ſit, quod deceat, in factis dictiſque qui modus*.

(*e*) Vid. infra c. 5. §. 10. n. 5. & CICERO de Nat. Deor. L. II. c. 59.

(*f*) Egregius quoque CICERONIS I. de LL. c. 9. locus eſt. *Ipſum autem*, inquit, *hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornavit, ſed etiam ſenſus, tanquam ſatellites attribuit, ac nuncios: & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudavit, quaſi fundamenta quædam ſcientiæ; figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. Nam cum cæteras animantes abjeciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cœlique quaſi cognationis domiciliique priſtini conſpectum excitavit: Tum ſpeciem ita formavit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellatur vultus, qui nullo in animante eſſe, præter hominem, poteſt, indicat mores: Cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Omitto opportunitates habilitateſque reliqui corporis, moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix eſt humanæ maxime ſocietatis. Neque enim omnia ſunt hujus diſputationis ac temporis: & hunc locum ſatis, ut mihi videtur, in iis libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc quoniam hominem quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generavit, & ornavit Deus, perſpicuum ſit illud (ne omnia diſſerantur) ipſam per ſe naturam longius progredi: quæ etiam nullo docente profecta ab iis, quorum, ex prima & inchoata intelligentia, genera cognovit, confirmat ipſa per ſe rationem, & perficit*. Conf. EUNDEM Lib. II. de natura Deor. c. 54. & ſeq. H.

Ingenium, volucremque animum. Quem
denique in unum
Deſcendit Deus, atque habitat, ſeque
ipſe requirit,

§. VI. Sed et quare conſultum non eſſet, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat (*a*) ipſius præ hiſce pravitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque ſtudia penitius fuerit rimatus. Quod bruta ſolicitat, venter eſt, & Venus; & hæc quidem non niſi certis temporibus ſtimulat, & non ob ſuperfluam titillationem, ſed excitandæ ſoboli exercetur. Quo fine obtento, ultro velut ſopita quieſcit. Oppianus Cyneg. I. 3.

Ου γὰρ τοὶ θήρεσσι νόμος, γαστὴρ ὅτε πλήθει,
Ἐν λέχει ἐρχομένοις τελέειν φιλοτήσιον ἔργον.

Non enim feris eſt conſuetudo, venter cum plenus eſt, cubile ineuntibus perficere venereum opus. Aſt hominis libido haudquidquam certis temporum articulis duntaxat exardeſcit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conſervandæ ſpeciei neceſſarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum a natura paſſim expoſitum, & qui nullo præterea apparatu nulliſve condimentis indigeat. Hic ſi quieſcat, nihil inſuper curarum negotium faceſſit. Nec in iras (*b*), & ad lædendum alium temere exardeſcunt bruta, fame ac Venere vacua, niſi laceſſantur. Aſt hominis venter non ſatiari duntaxat, ſed & titillari vult (*c*). Veſtibus ne indigerent bruta, natura dedit. Aſt homo nuditatis ſuæ teneritatem in occaſionem oſtentandæ vanitatis & ſuperbiæ arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluvie turget homo. Superflua habendi libido (*d*), ambitio, gloriæque & alios eminendi cupiditas (*e*), invidia, æmulatio, ingeniorumque contentio, ſuperſtitio, cura rerum futurarum, curioſitas, mortales ſubinde agitat: quorum omnium ſenſu bruta haudquidquam tanguntur. Manilius Aſtron. L. IV. v. 4. & ſeqq.

—— *Nulli votorum fine beati*
Victuros agimus ſemper, nec vivimus
unquam,
Pauperiorque bonis quiſque eſt, quo plura requirit:
Nec quod habet, numerat, tantum quod
non habet optat.
Cumque ſui parvos uſus natura re-
poſcat,
Materiam ſtruimus magnæ per vota
ruinæ,
Luxuriamque lucris emimus, luxuque
rapinas,
Et ſummum cenſus pretium eſt effun-
dere cenſum.

Libanius Declam. IX. (pag. 345. 346. Ed. Pariſ. Morell.) *Nonne mite quidem animal verborum tenus homo eſt: Sed rebus ipſis agreſte & effræne? Nam quænam leonum adverſus leones expeditio? quod bellum inter ejuſdem generis belluas? quod apud illas eſt perjurium? quæ pactorum violatio? quæ perfidia tanta & avaritia? quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commeſſationes aut crapulas; quæ norunt adulteria?* Hinc ſi quis conſideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitatur, deprehendet pleraque ob deſideria brutis ignorata ſuſcipi. Add. Charron de la Sageſſe L. I. c. 34. n. 12. & c. 39. n. 11. In iſthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, ſi nullum jus eoſdem componeret? Luporum, leonum, canum inter ſe decertantium turbam videres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infeſtius quid; quippe cum nullum ſit animans, quod homini plus, quam homo, nocere poſſit & velit. Et cum tot mala homines nunc invicem inferant, quando lex & pœna imminet; quid futurum foret, ſi omnia impune fierent, ſi hominis deſideria nullum intus frænum compeſceret? Add. Ariſtoteles Problem. ſect. 29. quæſt. 7. Plinius H. N. L. XVIII. Procemio. Jamblichus Protrept. c. 20. *Ut homines inter ſe vi-*

(*a*) Et quidem inſignis. Quam in rem plura ſapientum effata attuli Elem. pr. civ. Part. I. ſect. 1. §. 5. ſeqq. Adde quæ AUCTOR habet L. VII. c. 1. §. 3. poſt med. H.

(*b*) SENECA Ep. CIII. *Nunquam enim illas* (feras) *ad nocendum niſi neceſſitas incigit: aut fame aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet.*

(*c*) Et ſæpe plus alimentorum appetit, quam digerere poſſit ſtomachus ejus, addit AUCTOR de Offic. L. I. c. 3. §. 4.

(*d*) PLINIUS Hiſt. Nat. Lib. VII. Procem. *Uni* (animantium) *ambitio, uni avaritia, uni immenſa vivendi cupido, uni ſuperſtitio, uni ſepulturæ cura atque etiam poſt ſe de futuro.*

(*e*) Memoria injuriarum & eam comitans vindictæ ſtudium, addit AUCTOR de Offic. hom. & civ. L. I. c. 3. §. 4.

ſe vivant familiariter, ſimulque contra legum præſcriptum, id fieri nullo modo poteſt. Eo enim pacto majus ipſis damnum inferretur, quam ſi quiſque ſigillatim vitam inſtitueret. Itaque propter haſce neceſſitates tam lex, quam juſtitia regis loco inter homines ſunt, neque ullo modo illa abeſſe ab iis, vel removeri poſſunt. Manilius Aſtron. L. II. p. 47. Edit. Bœcleri v. 13. & ſeqq.

§. VII. Accedit, quod in homine longe major ſit ingenii diverſitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum. Singula brutorum genera conſimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & appetitu ducuntur. Unum ſi quis norit, omnia norit. Aſt inter homines quot capita, tot ſenſus; & ſuum cuique pulcrum. Horatius II. Sat. I. (verſ. 27. 28.)

—— Quot capitum vivunt, totidem ſtudiorum
Millia. —————————

Philemon apud Stobæum Serm. 2. Ἐὰν τρισμυρίας Ἀλώπεκάς τις συναγάγῃ, μίαν φύσιν Ἀπαξάπασιν ὄψεται, τρόπον δ' ἕνα. Ἡμῶν δ' ὅσα καὶ τὰ σώματα τὸν ἀριθμὸν καθ' ἑνὸς, τοσούτους ἐστὶ καὶ τρόπους ἰδεῖν. *Si triginta millia Vulpium quis congreget, unam naturam omnibus cernet ineſſe, modumque vitæ & tenorem parem. Noſtrum autem quot corpora numero, totidem eſt & vitæ rationes cernere.* Plinius Paneg. (c. 76. n. 4. Ed. Cellarii.) *Nulla magis omnibus diſplicent, quam quæ ſic fiunt, tanquam omnibus placeant.* Nec ſimplici aut uniformi omnes cupidine agitantur, ſed multiplici, & varie mixta. Imo idem homo ſæpe ſibi diſſimilis, & quod hoc tempore concupivit, ab eodem alio tempore ſummopere abhorret.

—— Magno curarum fluctuat æſtu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.

Add. Charron de la Sageſſe L. I. c. 38. Nec minor in ſtudiis, inſtitutis, & ad exercendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus cernitur. Quintus Calaber L. I.

Πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁμὸν γένος, ἀλλ' ἐπὶ ἔργα
Στρωφῶντ' ἄλλοι ἐπ' ἄλλα. ——

Eadem quidem generis origo eſt univerſis hominibus,
Sed circa munia alius alia verſatur. ———

Quemadmodum autem quo plures ſunt voces, eo fœdior, & inamœnior aures ferit ſonus, niſi in harmoniam rite conſpirent: ita ſumma confuſio inter homines futura erat, ni varietas iſta per leges in decorum ordinem componeretur. Quanquam iſta ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in inſigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipſa rite temperata mirabilis ordo atque pulcritudo reſultare apta eſt, quæ omnimoda ſimilitudo haudquidquam productura erat. Simulque minus colliſionum in tanta hominum multitudine futurum erat, ingeniis in diverſa ſtudia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura ſapientiſſimo conſilio commenta videtur. Cum enim diverſa officia diverſis ſint exhibenda, ac diverſo nos modo erga diverſos gerere debeamus, ſumma oritura foret confuſio, ſi omnes homines ita ſibi examuſſim eſſent ſimiles, nec unus ab altero diſcerni poſſet, niſi notis quibuſdam adſcititiis, quæ infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependeant, materiam præbere poſſent. Add. Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 2. §. 28. Sed & aliud velut arcanum ſub iſta diverſitate latet, dum ex eadem uni hæc, alteri alia magis ſpecies arridet; ex quo fit, ut cuilibet formam, quæ ſibi pulcherrima videatur, & qua maxime adquieſcere poſſit, invenire liceat.

§. VIII. Denique ut citra legem non viveret homo, requirebat quoque ipſius imbecillitas. Bruto non ita multi dies ſufficiunt, ut eouſque adoleſcat, quo ſibi ipſi de victu proſpicere queat. Nec ad eundem quærendum aliorum ſocietate fere indiget. Aſt hominem a prima ætate diuturna imbecillitas comitatur. Quintilianus Declam. 306. *Caducum circa initia animal homines ſumus. Nam ferarum pecudumque fœtibus eſt ſtatim ingreſſus, & ad ubera impetus: nobis tollendus infans, & adverſus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis ſæpe labitur* (a) Theocritus Idyll. 26. (v. 50.)

Ἄλλω

(a) SENECA de Conſolat. ad Marciam C. XI. *Quid eſt homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum: quum bene lacertos exercuit, cujuslibet feræ pabulum, cujuslibet victima, ex infirmis fluidiſque contextum, & li-*

Ἄλλῳ δ' ἄλλον ἔθηκε Θεὸς γ' ἐπιδευέα φωτῶν.
Nam Deus alium alio indigere ſtatuit viro.

Add. Plinius H. N. L. VII. præfat. Quot anni requiruntur, quam ſolicita informatio, ut quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum? Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interveniente ſermocinatione, nutritum, ut quo velit ambulare queat, de cætero ab omni informatione & diſciplina deſtitutum, cuique adeo nihil ſit ſcientiæ, niſi quod ex proprio velut ingenio pullulavit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac ſocietate in ſolitudine relictum. Quam miſerandum videbis animal? Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radiceſque vellere, aut ſponte natos fructus legere, ſitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare, repellendis aeris injuriis antra ſubire, aut muſco gramineve corpus tegere, tempus tædioſiſſimum per otium exigere, ad quemvis ſtrepitum, aut animantis alterius occurſum exhorreſcere, denique fame, frigore aut lacerante fera beſtia perire. Igitur quod homo non miſerrimam vitam inter omnia animantia degit, a conjunctione, & ſocietate ſui ſimilium habet. *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum*, non ad matrimonium duntaxat, ſed & ſocietatem cum aliis hominibus in univerſum pertinet. Societas autem inter homines ſine lege neque iniri, neque tranquilla, & firma ſervari poteſt. Igitur ne fœdiſſimus omnium animantium, & miſerrimus eſſet homo, exlegem eundem vivere haudquidquam conveniebat. Cæterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque Plutarchus de audit. (pag. 37. Edit. VVechel.) Τῷ λόγῳ τοὺς ἑπομένους ἄξιόν ἐστι μόνους ἐλευθέρους νομίζειν. μόνοι γὰρ ἃ δεῖ βούλεσθαι μαθόντες, ὡς βούλονται ζῶσι. Τοῖς δὲ ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἔνεστι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μεταμελητικῷ ἑκούσιον. *Rationi qui parent, ſoli digni ſunt, qui pro liberis habeantur. Soli enim hi vivunt ut volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Inerudita autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum pœnitentia conjunctam habent.* Ex quibus omnibus apparet, libertatem hominis naturalem, quæ quidem revera ipſi competit, & non per abſtractionem concipitur, ſemper cum vinculo aliquo, ſanæ rationis nimirum, & legis naturalis, eſſe intelligendam.

& lineamentis exterioribus nitidum: frigoris, æſtus, laboris impatiens: ipſo rurſus ſitu & otio iturum in tabem, alimenta metuens ſua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxia ſolicitaque tutela, peccanti ſpiritus & male hærentis, quem pavor repentinus addictusve ex improviſo ſonus auribus gravis excutit. Soli ſemper nutrimentum ſibi vitioſum & inutile. Quem locum, hoc ſcribens, ante oculos habuiſſe videtur Auctor.

C A-

CAPUT II.

DE STATU HOMINUM NATURALI.

I. *Status naturalis diverſa conſideratio*.
II. *Ejus miſeria*.
III. *Et jura*.
IV. *Status naturalis temperatus*.
V. *An ille habeat indolem belli?*
VI. *Affirmantis Hobbeſii rationes adducuntur*.
VII. *Negativam ſuadet cognatio inter homines*.
VIII. *Hobbeſii rationibus occurritur*.
IX. *A ſtatu naturali non debet exulare ratio*.
X. *Barbari mores ſtatum naturalem non conſtituunt*.
XI. *Pax naturalis pactis opus non habet*.
XII. *Pax naturalis eſt parum fida*.

PER STATUM hominis naturalem (*a*) non intelligimus hic illam conditionem, quam velut perfectiſſimam, & homini quam maxime congruentem natura ultimo intendit; ſed in qua homo per ipſam nativitatem conſtitutus concipitur, prout abſtracta intelliguntur inventa, atque inſtituta humana, aut homini divinitus ſuggeſta, quibus aliam velut faciem vita mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non ſolum varias artes, & univerſum vitæ humanæ cultum, ſed etiam potiſſimum ſocietates civiles, quarum ex ortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digeſtum. De iſthoc igitur ſtatu ut diſtinctius cognoſcatur, conſiderabimus eum vel *in ſe*, & quidem potiſſimum, quæ ipſum incommoda, quæ itidem jura eundem comitentur; id eſt, quæ conditio erat futura ſingulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus inventum, & citra introductas civitates: vel *in ordine ad alios homines*; pacis an belli faciem ille habeat, id eſt, an homines, qui invicem in naturali libertate vivunt, ut neuter alteri ſit ſubjectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hoſtibus, an pro amicis ſint habendi. Qui iterum eſt vel *merus* aut abſolutus, qui adverſus omnes omnino homines æqualiter ſe habet, vel *limitatus* & reſtrictus, prout certam dumtaxat hominum partem reſpicit. Duplici quippe modo genus humanum conſiderari poteſt, vel ut concipiantur omnes & ſinguli homines in naturali libertate vivere; vel ut intelligantur cum aliquibus in ſocietatem civilem coaluiſſe, cum cæteris autem nullo niſi communi humanitatis vinculo connecti.

§. II. UT IGITUR ſtatus naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra ulla ſubſidia & inventa humana, aut divinitus homini ſuggeſta futurus fuerat, fingendus nobis eſt homo undecunque in huncce mundum projectus, ac ſibi ſoli plane relictus citra omne ſubſidium humanum poſt nativitatem ipſi accidens, & quidem ut non amplioribus animi corporiſque dotibus ſit inſtructus, quam nunc nulla prævia cultura deprehenduntur, neque eundem peculiari Numinis cura foveri. Hujus conditio non poteſt non miſerrima concipi ſive ponas illum infantem fuiſſe, cum ita undecunque exoriretur, ſive juſta jam

(*a*) Huc referendum, quod CICERO dixit V. de finib. 9. *Omnem naturam eſſe conſervatricem ſui, idque habere propoſitum, quaſi finem & extremum, ſe ut cuſtodiat quam in optimo generis ſui ſtatu*. Mox: *Homini id eſſe in bonis ultimum, ſecundum naturam vivere*. Quod ita interpretatur, *vivere ex natura undique perfecta & nihil requirente*. E contrario H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 5. §. 9. & §. 15. Statum naturalem opponit ſtatui legis Chriſtianæ, velut perfectiſſimo. Addenda his nova ſignificatio, auctorem habens Jacobum Thomaſium, in ſocietate civili ſtatum naturalem, qui citra legem, ab arbitrio humano venientem, in naturali ratione fundatur, a civili diſtinguentem. Hoc loco intelligitur naturalis ſtatus, qui ante factum humanum omne exiſtit. Qua notione factum & natura ſibi aliquando opponuntur. V. *L.* 20 §. 1. *D. de ſervitut. præd. ruſtic. L.* 1. §. *idem ajunt de aqua & aqua pluvia arcenda*. Add. AUCTOR infra §. 4. circa finem. H.

jam prædítum ſtatura ac robore. Sane infanti miſerrime fuiſſet pereundum, niſi velut per miraculum brutum aliquod animal ubera miſero præbuiſſet (*a*): quod ipſum tamen cum brutis contubernium beſtiarum, alumno non parum feritatis daturum erat. Iſte tamen juſta jam ſtatura, utique nudus erit concipiendus, non niſi inarticulatum ſonum emittere valens, omni diſciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui *ſtupefactus novo penderet lumine mundi*, uti MANILIUS L. I. (verſ. 68.) loquitur, cui fame vellicante obvium quidvis arriperetur, guſtuque prætentaretur, ſitim obvius liquor levaret, contra injurias aeris antra aut denſæ arbores qualecunque ſuffugium darent. Talium ſi etiam plures in terra adhuc plane inculta ſibi ſolis relictos concipiamus, quamdiu miſerrimam ac fere belluinam vitam acturos fuiſſe arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occaſione, ex ſolertia quorundam animalium petita, paulatim ad aliquem vitæ cultum proficerent, *& varias uſus meditando extunderet artes?* Id quod facile agnoſcet, ſi quis omnia illa velit circumſpicere, quibus jam in vita noſtra utimur, & quam difficile cuivis futurum fuerit omnia iſta proprio Marte invenire, ni aliorum hominum manuductio & opera præiret; imo quam de pleriſque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non eſt, paganos ſcriptores, qui veras origines generis humani ex divinis literis ignorabant, tam fœda de primævo hominum ſtatu prodere. HORATIUS Sermon. L. I. ſatyr. 3. (verſ. 99. & ſeqq.)

Quum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus atque ita porro
Pugnabant armis, quæ poſt fabricaverat uſus:
Donec verba, quibus voces, ſenſuſque notarent,
Nominaque invenere, dehinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire, & condere leges,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Sic LUCRETIUS L. V. (verſ. 923. & ſeqq.)

Et genus humanum multo fuit illud in arvis
Durius, ut decuit, tellus quod dura creaſſet.
Quod ſol atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte ſua, ſatis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque. At ſedare ſitim fluvii fonteſque vocabant.
Nec tum res igni ſcibant tractare, neque uti
Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum.
Sed nemora, atque cavos montes, ſylvaſque colebant,
Verbera ventorum vitare, imbreſque coacti.
Nec commune bonum poterant ſpectare, neque ullis
Moribus inter ſe ſciebant, nec legibus uti.
Quod cuique obtulerat prædæ fortuna, ferebat
Sponte ſua, ſibi quiſque valere, & vivere doctus.
Et Venus in ſylvis iniebat corpora amantum:
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impenſa libido.
Illud erat curæ pariter, quod ſecla ferarum
Infeſtam miſeris faciebant ſæpe quietem.
Inde caſas poſtquam, ac pelles, ignemque pararunt;
Et mulier conjuncta viro conceſſit in unum;
Caſtaque privatæ Veneris connubia læta
Cognita ſunt, prolemque ex ſe videre creatam:
Tum genus humanum primum molleſcere cœpit.

Ignis

(*a*) Specimen capi poteſt ex puero, ab urſis educato, A. MDCLXI. capto, & Warſaviam ad Regem Poloniæ Caſimirum adducto. V. HARTKNOCH. L. I. de Polon. c. 2. p. 108. Cui non diſſimile pueri, luporum alumni, in Haſſia, quod commemorat Auctor ſupplementi. Lamberti Schaffnaburgenſ. ad. A. 1344. Adde hiſtoriam pueri, a capra educati, apud PROCOPIUM L. II. Gothicor. H. De infante A. MCCCXLIV. apud Cattos invento, vid. HERTIUS in Diſſertat. de ſocialitate primo juris natur. principio, Sect. I. §. 8.

Ignis enim curavit, ut alſia corpora frigus
Nam ita jam poſſent cœli ſub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vires, puerique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere ſuperbum.
Tunc & amicitiam cœperunt jungere habentes
Finitima inter ſe, nec lædere, nec violare:
Et pueros commendarunt, muliebreque ſeclum;
Vocibus & geſtu cum balbe ſignificarent,
Imbecillorum eſſe æquum misererier omnium.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni,
Nec potuiſſet adhuc perducere ſecla propago.
At varios linguæ ſonitus natura ſubegit
Mittere, & utilitas expreſſit nomina rerum.

Gemina hiſce habet Diodorus SICULUS L. I. c. 8. *Homines primitus natos vitam inconditam, & belluinam egiſſe, memorant: ut qui ſparſim ad paſcua exierint, & ſapidiſſimam quamque herbam, ac ſponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infeſtarentur, mutuo ſibi opitulari uſu edocti; & metu ad ſocietatem adacti, paulatim cognatas inter ſe formas agnoverunt.* Mox: *Primi homines, cum nihil dum ad vitam utile inventum eſſet, laborioſe vitam ſuſtentarunt, utpote veſtibus nondum amicti, domiciliiſque; & igni non adſueti, & manſuetioris victus omnino rudes. Nam cum alimenta rure domum comportare nondum ſcirent, terræ fœtus ad neceſſarios uſus non reponebant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interibant. Verum inde ſenſim experientia edocti, hieme in ſpeluncas refugere, & fructus adſervationi idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vitæ conducibilia invenire cœperunt.* Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO pro P. Sextio (c. 42.) *Quis veſtrum ignorat, ita naturam rerum tuliſſe, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure deſcripto, fuſi per agros ac diſperſi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera eripere, aut retinere potuiſſent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen intereſt, quam jus, atque vis.* Similis locus occurrit apud EUNDEM de inventione L. I. (c. 2.) EURIPIDES Supplicibus: (verſ. 202. & ſeqq.)

Laudo, quiſquis deorum noſtram vitam
A belluino & confuſo ritu ſuis deſcripſit finibus?
Primum quidem mentem indulgendo, deinde nunciam
Verborum ſenſuumque linguam, ut voces cognoſcere
Poſſemus, & fructus alimoniam, deſuperque alimoniæ
Infuſas guttas, quæ terræ fœtus alant,
Et irrigent ſolum. Adhæc adverſus hiemem,
Quæ ſint præſidia, ad arcendum cœli injurias.
Item navigationes maris, per quas inter nos
Haberemus rerum permutationes, quibus quæque indiget Terra.

Et ſolenne eſt Poetis inventionem rerum vitæ humanæ utiliſſimarum ad Deos referre. Vid. OPPIANUS Halieut. L. II. v. 16. ſeqq. Iſthæc utut maxime fabuloſa ſint, in eo tamen ratio auctores iſtos non fefellit; quod ejuſmodi originibus generis humani poſitis (*a*), talem quoque, qualem ipſi delineant, ejuſdem faciem extitiſſe neceſſum fuerit (*b*). Inde & eſſe videtur, quod cum iidem ſtatum Paradiſi ignorarent, finxerint de ſingulari quadam aeris temperie, terræque ultronea fertilitate, quæ primis mundi temporibus extiterit; quaſi alias genus humanum ita recens enatum ſervari non potuerit, ſi ea, quæ nunc eſt, aeris intemperies extitiſſet, tantoque labore victus fuiſſet quærendus. Vid. OVIDIUS Metamorph. L. I. v. 107. VIRGILIUS Georg. II. v. 336. LUCRETIUS L. (V. verſ. 816. 817.)

At novitas mundi nec frigora prima ciebat,

Nec

(*a*) Qualis non olim tantum, ſed & hodie viſa eſt in gentibus ferinæ prope indolis, quarum exempla adduxi in Part. I. Elem. prud. civil. Sect. I. a pr. Quibus adde Hunnos, *inconſultorum animalium ritu, quid honeſtum inhoneſtumve ſit, penitus ignorantes, nullius religionis aut ſuperſtitionis reverentia diſtrictos*. Ut eos deſcribit Ammianus MARCELLINUS L. XXXI. c. 2. H.

(*b*) Conf. AUCTORIS Diſſertatio de ſtatu hominum naturali §. 2.

Nec nimios æſtus , nec magnis viribus auras .

Enimvero quanquam primævos mortales Numinis ductu artes maxime neceſſarias ſat mature percepiſſe conſtet (*a*) , (vid. Geneſ. III. 21. 23. IV, 2. 17. 22.) quibus per ſolertiam hominum plures acceſſere: nihilominus miſera & fœda conditio generis humani futura fuerat , nullis civitatibus inſtitutis , ſi quiſque ſuam ſibi familiam ſeorſum rexiſſet, adultoſque liberos in naturalem abire libertatem paſſus eſſet . Sique de univerſo genere humano dici potuiſſet , quod de Cyclopibus extat apud Euripidem Cyclope: (verſ. 120.)

Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.

Vagi paſtores , nec ullus ulla in re alteri paret .

Ejuſcemodi ſtatus incommoda nervoſe repræſentavit Hobbesius de Cive cap. 10. §. 1. *Extra civitatem* (*b*) , *propriis tantum viribus protegimur ; in civitate , omnium . Extra civitatem fructus ab induſtria nemini certus ; in civitate omnibus . Denique extra civitatem , imperium affectuum , bellum , metus , paupertas , fœditas , ſolitudo , barbaries , ignorantia , feritas ; in civitate imperium rationis , pax , ſecuritas , divitiæ , ornatus , ſocietas , elegantia , ſcientiæ , benevolentia .* Conf. Polybius L. IV. cap. 45. ubi de miſeria Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum . Sicuti & judicaverim , nulla ratione efficacius extingui poſſe querelas vulgi , quas circa onera & incommoda civitatum jactat , quam ſi ipſi ob oculos repræſententur naturalis ſtatus incommoda . Quæ recte æſtimant , apud quos in proverbii vicem receptum eſt : *Niſi judicia forent , unus alterum devoraret .*

§. III. Quæ jura porro ſtatum hominis naturalem comitentur, ſacile colligi poteſt tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non poſſunt non ad conſervationem ſui corporis, vitæque; nec non ad diſpellenda ea , quæ eandem deſtruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui degunt ſtatu nullius hominis imperio ſunt ſubje-

(*a*) Quod ex laudata Auctoris Diſſertatione illuſtratur a Cl. BARBEYRACO in nota 5. ad hunc Paragraphum , in qua imprimis memorabile exemplum eſt uſus ignis incognitus incolis inſularum Canariarum & Philippinarum , ut & Chinenſis alicujus , propter amœnitatem , qua horto aſſimilabatur , los jardenas appellatæ , quod refert Georg. HORNIUS de Orig. gent. American. L. I. c. 8. & L. II. c. 9.

(*b*) Inſeruit Auctor hæc verba Hobbeſii omiſſo nullo , libello etiam ſuo de Offic. hom. & civ. L. II. c. 1. §. 9. & quidem illaudato auctore . Idem in probanda quoque generaliter ſententia eorum juſto liberalior fuiſſe videtur . Refutarunt eum latiſſime TITIUS Obſ. 460. 461. & Cl. BARBEYRACUS nota 7. & ſeqq. quorum argumenta hic recenſeri , lectoris intereſſe videtur , quum ſtatus utriuſque , naturalis & civilis commoda & incommoda ſiſtant . Igitur I. in ſtatu naturali fructus induſtriæ civis ſatis certi ; in ſtatu contra civili laborum noſtrorum proventus ſæpe a malis Principibus peſſundantur . II. Timor pœnarum etſi in ſtatu civium continendæ plebi ſufficiat ; parum tamen illo proficimus contra proceres & amicos Principum utpote ſolitos leges eludere . III. In ſtatu civili damnum onus maximum ſocietatis humanæ a potentioribus oritur , utpote qui animi motibus etiam vehementiſſimis obſecundare ſueverunt : cujus contra infamæ potentiæ nullum temere exemplum in ſtatu naturali inveniretur , ubi & impotentiæ exempla deficerent , avertendo damno tali imparis . IV. Bella ſtatum naturæ non neceſſario ſequerentur , quod Auctor pluribus contra Hobbeſium probat infra §. 5. V. Darentur quidem decertationes hoſtiles, ſed non tam graves ut in civitatibus , nec ex tam immani congredientium numero conflatæ , & ex quibus , ut hodie fit , tantum non integra regna & totæ provinciæ devaſtarentur . VI. Modi reprimendæ malitiæ neque in ſtatu naturæ deficerent . Vide , quæ dicentur infra L. VII. c. 1. §. 7. nota 1. eidem contra difficilius occurritur in civitatibus propter miniſteria & potentiam procerum . VII. Ad victum & amictum neceſſaria facile unicuivis tribuerent ſuus labor & ſolertia , iiſdemque proinde ſoli ignavi aut prodigi carerent , perinde ut iis carent in civitate . VIII. Barbaries , ſolitudo , & tenebræ ignorantiæ in compluribus quoque regnis , in primis Aſiæ , Africæ & Americæ obviæ . IX. Ambitionis , avaritiæ , voluptatis , injuſtitiæ & crudelitatis monſtra civitatibus fere propria ſunt , utpote in Aulis in primis dominantia , unde non lenta contagione ad ſubditos ſerpunt . X. Pax & ſecuritas ex ſtatu civili non minus exules , quam e ſtatu naturali , quod non tantum bella crudeliſſime geſta docent , ſed etiam perſecutiones teſtantur , propter ſacrorum diverſitatem civibus illatæ . XI. Divitiis certe præ ſtatu naturali adfluere civilem , negant exempla tot mendicorum & hominum , quibus minus nihilo eſt , in civitatibus obvia . XII. In civitatibus decori , ſtudii ſocietatis , elegantiæ , ſcientiarum , benevolentiæ nominibus ſæpe vanitas , ſtultitia , pedantiſmus , odia & ſubtiles fallendi artes teguntur : quodſi autem his moribus boni aliquid ineſt , id neque a ſtatu naturali penitus alienum . Præterea hæc perpolita vita , hæ elegantiæ , hæc urbanitas , & ceteræ urbanitatis ſuavitates in ſolis urbibus majoribus inveniuntur , ruri contra ubivis , etiam in regnis cultiſſimis , plena omnia ſqualoris & ruſticitatis .

Digitized by Google

ſubjecti (*a*). Ex priori enim conſequitur, quod in naturali ſtatu conſtitui poſſint omnibus in medio poſitis uti, frui, omniaque adhibere, & agere, quæ ad conſervationem ſui faciunt, in quantum aliorum jus inde non læditur. Ex poſteriori autem, quod iidem ſicuti propriis viribus, ita & proprio judicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, utantur ad procurandam ſui defenſionem, atque conſervationem. Atque hoc quoque reſpectu ille ſtatus nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegreſſum humanum factum ſui juris poteſtatiſque, ac nullius alterius hominis poteſtati ſubjectus eſſe intelligitur. Quo ipſo etiam quivis cuivis alteri, cui neque ipſe ſubjectus eſt, neque eundem ſibi ſubjectum habet, æqualis habetur. Atque in hunc ſenſum corrigenda & interpretanda ſunt tradita ab Hobbesio de Cive c. 1. §. 7. ſeqq. *Juris naturalis fundamentum primum eſſe, ut quiſque vitam & membra ſua quantum poteſt tueatur, omnemque operam det, ut a morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conſervetque.* Cui conſequens ſit, ut, *quoniam fruſtra jus habet ad finem, cui jus ad media denegatur, unuſquiſque jus habeat utendi omnibus mediis: & agendi omnem actionem, ſine qua conſervare ſe non poteſt.* Cum autem in naturali ſtatu nemo alium hominem habeat ſuperiorem, cujus arbitrio ſuam voluntatem, ſuumque judicium ſubmiſerit; inde *quilibet naturali jure judex eſt*, id eſt, quilibet ex proprio judicio definit, *utrum media quibus uſurus eſt, & actio quam acturus eſt, ad conſervationem vitæ vel membrorum ſuorum neceſſaria ſint, nec ne.* Nam ſi vel maxime quis alteri hic conſilium ſuppeditare inſtituat; tamen cum alter iſti voluntatem ſuam atque judicium non ſubjecerit, licebit huic de ejuſdem conſilio judicare, an ſibi congruens ſit, vel minus. Adeoque iſte faciet, quod alter ſuaſerit, non quatenus id conſilium ab altero fuit dictatum, ſed quatenus id ipſi arridet, & conſequenter ex proprii judicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit: *Naturam dediſſe unicuique jus in omnia, hoc eſt, in ſtatu mere naturali, & antequam homines ullis pactis ſeſe invicem obſtrinxiſſent, unicuique licuiſſe facere, quæcunque & in quoſcunque libebat, & poſſidere, uti frui omnibus, quæ volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in ſtatu naturæ menſuram juris eſſe utilitatem.* Quæ utut prima fronte paradoxa videantur, tamen haudquidquam aliquam licentiam quidvis in quoſvis patrandi inde deduci debere agnoſcet, qui cogitaverit (*b*), (Hobbeſium) in iſthoc ſtatu hominem utique legum naturalium, & ſanæ rationis regimini ſubjicere. Quæ licentia cum nequaquam ſit, neque abs ſano homine haberi poſſit idoneum medium ad conſervationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulſiſſe cenſenda eſt. Ac ſi vel maxime quis eam exercere præſumat, magno ſuo malo eandem ſibi noxiam eſt deprehenſurus. Sic ut demum effati iſtius ſenſus huc redeat: natura res ad hominis conſervationem facientes in medio poſuit, antequam per pacta homines iſtas inter ſe dividerent: & qui neminem habet ſuperiorem, ex propriæ ejuſque ſanæ rationis dictamine quævis agere poteſt, quæ ad diuturnam ſui conſervationem faciunt. Quod ſi tamen ita craſſa fuit (Hobbeſii) ſententia, qualem prima fronte verba ejus præ ſe ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane reſpuit, ipſe viderit, quomodo meritam caſtigationem declinaverit. Id ſane manifeſtum eſt, Auctorem Tractatus Theologico-Politici, quem Spinoſam Exjudæum vocat Sam. Mareſius, jus illud in omnia naturalem ſtatum comitans ſat horride deſcripſiſſe, quod diſcuſſiſſe non abs re fuerit. Is igitur *per jus & inſtitutum naturæ nihil aliud intelligit, quam regulas naturæ uniuſcujuſque individui, ſecundum quas unumquod-*

que

Ex quibus manifeſtum eſt, nec civilem ſane ſtatum, ut alias in rebus humanis nihil, ex omni parte beatum eſſe. Utut enim ſtatus civilis reprimendæ hominum malitiæ accommodatior ſit, quam naturalis, eoque ſocietatem eorum & felicitatem magis promoveat ſi recte & ſapienter imperium ejus adminiſtretur; tamen, ſi ſumma in republica poteſtas viribus ſuis vel per ſe, vel per ſuos in imperio adminiſtros abutatur, multo is infelicior eſt, quam ſtatus naturalis, quod in primis ex bellis & ſeditionibus manifeſtum.

(*a*) Principium hoc cum eo, quod ſequitur, ad unum reduci poteſt. In hoc ſtatu licere omnia, quæ non ſunt vetita. Cui addendum alterum: Cum omnes in eo ſint pares, eos tractandos eſſe ut pares. De quo infra *L.* III. c. 4. *H.*

(*b*) Enimvero cum Hobbeſius nulli in hoc ſtatu injuriam fieri poſſe expreſſe ſtatuat, eumque hoſtilem eſſe contendat, non niſi dicis gratia legum naturalium meminiſſe videtur. H.

que naturaliter determinatum concipimus ad certo modo exiſtendum & operandum; verbi gratia, piſces a natura determinati ſunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque piſces ſummo naturali jure aqua potiuntur, & magni minores comedunt. Ubi notandum, hoc loco per vocabulum *Juris* non notari legem, juxta quam agendum ſit, & quid citra injuriam agere quis poſſit; ſed facultatem agendi (*a*): eoque non recte inferri, omnia, ad quæ agenda jus aliquis habet, neceſſario quoque eundem agere debere. Deinde uti impropria eſt acceptio vocabuli, *Legis naturalis*, quando notat id, ſecundum quod unaquæque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non præditis conſpicitur, juris nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat jus ad agendum habere dicimus, qui prævia ratione agit. Pergit Ille: *Naturam abſolute conſideratam jus ſummum habere ad omnia quæ poteſt, hoc eſt, jus naturæ ſe eouſque extendere, quouſque ejus potentia ſe extendit; naturæ enim potentia ipſa Dei potentia eſt, qui jus ſummum ad omnia habet.* Hic ſi per *naturam abſolute conſideratam* intelligitur Deus junctim cum rebus creatis (*b*), concedimus iſtam aſſertionem; Deoque jus ſummum ad omnia lubentes tribuimus, quod tamen ad perfectionem eſſentiæ ipſius ſit attemperatum. Sed ſi per naturam intelligatur univerſitas rerum creatarum, Deo contradiſtincta, tunc negamus, potentiam naturæ eſſe ipſius Dei potentiam, & illam cum hac æque late patere. Nam eſt quidem potentia naturæ a Deo producta, ut tamen totam potentiam Dei non exhauriat; ſed limitibus ab ipſo aſſignatis circumſcribatur. Exinde Iste ſic infert: *Quia univerſalis potentia totius naturæ nihil eſt præter potentiam omnium individuorum ſimul, hinc ſequitur, unumquodque individuum jus ſummum habere ad omnia quæ poteſt, ſive jus uniuſcujuſque eo uſque ſe extendere, quouſque ejus determinata potentia ſe extendit.* Aſt ego non puto hæc conſequi: potentia totius naturæ eſt potentia omnium individuorum ſimul: ergo quodlibet individuum habet ſummum jus ad omnia. Quin potius quodlibet individuum certam & definitam juris particulam obtinet; eoque haudquidquam ſingula individua ſibi illud jus arrogare potuerunt, quod cuivis ex univerſitate naturæ competit. Addit: *Et quia ſumma lex naturæ eſt, ut unaquæque res in ſuo ſtatu, quantum in ſe eſt, conetur perſeverare, idque nulla alterius, ſed tantum ſui habita ratione, hinc ſequitur, unumquodque individuum jus ſummum ad hoc habere, id eſt, ad exiſtendum & operandum, prout naturaliter determinatum eſt.* Ubi præterquam quod vocabulum *Legis naturæ* improprie ſumitur, ſaltem de hominibus falſum eſt, ipſorum naturam ita eſſe determinatam, ut conetur perſeverare *nulla alterius*, ſed ſui tantum habita ratione (*c*). Sed & proprie *naturaliter* determinatæ illæ res dicuntur, quæ ad uniformem agendi modum alligatæ ſunt, agentibus liberis contradiſtinctæ: eoque homines circa actiones, quarum directio penes ipſos eſt, non a natura, ſed a lege ad certi quid determinati ſunt; & inde non ſtatim illis jus ad agendum competit, quod intra vires naturæ ipſorum eſt. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, ſi reſectis ambagibus ita proponatur: Deus habet jus ſummum ad omnia; naturæ potentia eſt Dei potentia: ergo & natura jus habet ad omnia; potentia autem naturæ eſt potentia omnium individuorum ſimul: ergo ſingula individua jus ad omnia habent. Judicet qui poteſt, num in hoc ratiocinio juſta ſit connexio. Falſo autem Spinoza pronunciat, *nullam hic agnoſcendam differentiam inter homines & reliqua naturæ individua*; (cum non niſi de hominum jure quæſtio inſtitui queat;) *neque inter homines ratione præditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter*

ter

(*a*) Tranſpoſuimus hæc verba, præeunte Cl. BARBEYRACO, quum antea ſine ſenſu legeretur: *Legem, juxta quam agendum ſit, ſed facultatem agendi & quid citra injuriam agere quis poſſit.*

(*b*) Et ſatis aliunde conſtat, Spinozam non agnoſcere Deum, tanquam ens intelligens & perfectiſſimum. Huic enim mundus Deus eſt, quem æternum & increatum eſſe, ſupponit.

(*c*) Quod adeo verum eſt, ut Hobbeſius, cujus ſententia parum recidit ab hypotheſi Spinozæ, illimitato huic Juri omnium in omnes ſuperſtruat neceſſitatem pacta ineundi, quibus, ut ipſi videtur, juſtitia omnis nititur, eo, quod fieri non poſſit, ut genus humanum conſervetur, ſi omnes utantur jure ſuo. Vid. Liber ejus de Cive c. 1. §. 11. & 13. & c. 11. §. 3. Ipſe Spinoza tamen, quod auctor obſervat, in fine paragraphi, fatetur, tutius nos rationis præcepta ſequi, quam ſola naturæ deſideria.

tur fatuos, delirantes & ſanos. Quanquam enim aliis promtior, aliis tardior uſus rationis ſit; cui tamen ullus rationis uſus eſt, ſaltem id intelligere poteſt, ad ſui conſervationem jure illimitato in omnia ſibi opus non eſſe, idque adeo ſibi non poſſe competere. Quibus autem nullus rationis uſus eſt, de eorum jure fruſtra quæritur; neque ex morbidis hominibus de nativa conditione humani generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per jus in omnia, ſervari nequit. Fruſtra eſt ratio ab Illo ſubjuncta: *Quicquid enim unaquæque res ex legibus naturæ ſuæ agit, id ſummo jure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata eſt, nec aliud poteſt*. Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturæ ſuæ agit, jus in omnia affectare, aut ad idem exercendum a natura determinatum eſſe. Fallit igitur conclusio Spinoſæ: *Inter homines, quamdiu ſub imperio ſolius rationis vivere conſiderantur, tam illi, qui rationem nondum novit, ſeu qui virtutis habitum nondum habet, ex ſolis legibus appetitus ſummo jure vivit, quam ille, qui ex legibus rationis ſuæ vitam ſuam dirigit. Hoc eſt, ſicuti ſapiens jus ſummum habet ad omnia, quæ ratio dictat, ſive ex legibus rationis vivendi: ſic etiam ignarus & animi impotens ſummum jus habet ad omnia, quæ appetitus ſuadet, ſive ex legibus appetitus vivendi*. Atqui ſtatus naturalis & imperium naturæ in homine rationem utique includit, nec aliis legibus ſapiens, aliis hebetior vivere tenetur. Qui porro ſolo appetitu reguntur, in eos jus & lex non cadit. Sed in homine, qua appetitus a ratione abit, non ex jure aut legibus vivitur, ſed aberrationes legum committuntur. Non minore falſitate laborant conſectaria, quæ ex præmiſſis deducuntur: *Jus naturale uniuſcujuſque hominis non ſana ratione, ſed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati ſunt ad operandum ſecundum regulas & leges rationis; ſed contra omnes ignari omnium rerum naſcuntur, & antequam veram vivendi rationem noſcere poſſunt, & virtutis habitum adquirere, magna ætatis pars, etſi bene educati fuerit, tranſit, & nihilominus interim vivere tenentur, ſeque quantum in ſe eſt conſervare, nempe ex ſolo appetitus impulſu, quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex ſana ratione vivendi denegaverit; & propterea non magis ex legibus ſanæ mentis vivere tenetur, quam felis ex legibus naturæ leoninæ*. Enimvero ut quis juxta rationem vivere teneatur, non neceſſum eſt, ut *naturaliter determinatus* ſit ad operandum juxta leges rationis, id eſt, ut aliter agere non poſſit; ſed ſufficit tantum habere naturalis potentiæ, ex qua poſſit ab injuriis & moleſtiis inferendis abſtinere, quo nihil eſt facilius. Sicuti & modus ſeipſum conſervandi non adeo eſt operoſus, ut jure in omnia opus ſit. Ab eo autem, qui, per ætatem omnium rerum eſt ignarus, non ſane exigi poteſt accuratior actionum directio, quam pro captu rationis parce adhuc ſeſe exſerentis. Quo minus tamen, quæ ab eodem aguntur, nimis moleſta aliis eſſe queant, natura providit, dum & exiguas ipſis vires attribuit, & aliis iſtorum directionem commendavit. Falſa denique eſt & iſthæc illatio: *Quicquid itaque unuſquiſque, qui ſub ſolo naturæ imperio conſideratur, ſibi utile vel ductu ſanæ rationis, vel ex affectuum imperio judicat, id ſummo naturæ jure appetere, & quacunque ratione ſive vi, ſive dolo, ſive precibus, ſive quocunque demum modo facilius poterit, ipſi capere licet, & conſequenter pro hoſte habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat ſuum*. Item: *Ex quibus ſequitur, jus & inſtitutum naturæ, ſub quo omnes naſcuntur, & maxima ex parte vivunt, nihil niſi quod nemo cupit, & nemo poteſt prohibere, non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec abſolute aliquid, quod appetitus ſuadet, averſari*. Hæc aſſertio de hominibus falſiſſima eſt. Sed ſi ea ad omne genus animantum extendatur, hoc ſenſu: nullum eſſe agendi modum aut viam ſe conſervandi, quæ non alicui animanti ex inſtinctu ſuæ naturæ uſurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quæratur, num in homines jus in omnia adverſus homines exercendum cadat. Et ſane poſteriorem ſenſum Spinoſæ ob oculus fuiſſe ſequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humanæ rationis, quæ non niſi hominum verum utile & conſervationem intendunt, includitur, ſed infinitis aliis, quæ totius naturæ, cujus homo particula eſt, æternum ordinem reſpiciunt*. Et tamen mox fatetur, hominibus eſſe utilius ſecundum leges & certa noſtræ rationis dictamina vivere, quæ verum hominis utile intendunt. Aſt quid opus erat jus fingere, cujus uſus homini, ſi ſalvus eſſe vellet, neceſſario deſerendus erat;

erat;

erat; cum cæteris animalibus, qui aliquod inſtar juris in omnia exercet, haudquidquam neceſſum ſit ad ſui ſalutem eo ſe abdicare; quod itidem homini neceſſum non foret, ſi tale jus eidem naturaliter competeret.

§. IV. Fatemur tamen, univerſum genus humanum nunquam ſimul & ſemel in mero ſtatu naturali extitiſſe; neque etiam exſiſtere potuiſſe, ideo quod divinarum auctoritate literarum perſuaſi, ex uno pari conjugum quicquid eſt mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo utique Eva ſua maritali imperio fuit ſubjecta. Geneſ. III. 16. Et qui inde naſcebantur, ſub poteſtate patria, & imperio familiari ſtatim conſtituebantur. Tunc autem in ejuſmodi ſtatu univerſum genus mortalium eſſe potuiſſet, ſi, quod paganis quibuſdam credebatur, ab initio ranarum inſtar e terra proveniſſent, aut, ſicuti Cadmæi fratres, ſemine ſparſo germinaſſent. Qua fabula fallor an repræſentari poſſit naturalis ſtatus, & bellum omnium in omnes, prout Hobbeſio illud deformatur, ubi

- - - - Furit omnis turba, ſuoque
Marte cadunt ſubiti per mutua vulnera fratres.

Ovid. Metam. 3. (v. 122. 123.) Igitur naturalis ſtatus actu ipſo nunquam extitit (*a*), niſi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibuſdam hominibus ſinguli in ſtatum civilem, aut illi analogum, coaluerunt; adverſus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Etſi quo plures, quoque minores in cœtus genus humanum fuit diviſum, eo propius ad iſtum ſtatum mere naturalem acceſſit. Sic & olim cum genus humanum in familias ſegreges, & nunc poſtquam idem in civitates conceſſit, illi mutuo in naturali ſtatu vivunt, quorum neuter alteri paret, quique communem dominum inter homines non habent (*b*). Sic priſcis temporibus, qui familia paterna excedebant fratres, ac ſinguli peculiarem ſibi familiam, & ab alia non pendentem conſtituebant, in libertate & ſtatu naturali mutuo vivere incipiebant (*c*). Adeoque non quidem primi mortalium, ſed horum poſteri in naturali ſtatu exſiſtere actu cœperunt. Atque iſthoc modo temperatus hicce ſtatus, inter eos maxime, qui in civitates coiverunt, illis quidem incommodis caret, quæ mero ſtatui naturali adhærent; & inſuper ampliſſimi inter mortales faſtigii inſtar habetur, totius civitatis viribus ſubnixum; in hiſce terris neminem ſuperiorem agnoſcere. Sic ut civitates earumque rectores ſtatum ſuum eximie libertatis naturalis nomine inſigniri queant, quippe qui iſtis viribus ſunt ſuccincti, ut eam ſecure exercere queant. Cum illis, qui in ſtatu mere naturali ſinguli degunt, parum lætabile, aut utile ſit, neminem habere ſuperiorem; quippe queis per propriarum virium tenuitatem ſalus ſua perpetuo in ancipiti hæret. Fruſtra autem ſunt, qui iſtam libertatem naturalem aut non exiſtere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura appetat ſocietatem ordinatam, ordo autem ſine imperio non intelligatur, cum nulla ſocietas ſine imperio ſit, imperium potius res vere naturalis ſit dicenda. Cui probando adducitur locus Ciceronis L. III. de LL. *Nihil tam aptum eſt ad jus conditionemque naturæ, quam imperium: ſine quo nec domus ulla, nec civitas, nec gens, nec hominum univerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terræque, & hominum vita juſſis ſupremæ legis obtemperat.* Inde Hobbeſius accuſatur; quod ſtatum mere naturalem nominaverit, & finxerit, qualis non eſſet homine dignus, aut naturalis humanus; ſed belluis aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam ut omnibus omnia liceat agere, appetere, poſſidere, nulla eſt ratio, nulla natura recte atque integre judicans, quæ dictet.

Depra-

(*a*) Unde fit, in civitate ſummum imperantem, intuitu externorum, eſſe in ſtatu naturali: at intuitu civitatis conſiderari, vel ut caput, ſive qua eſt imperans, vel ut partem civitatis, ſive qua eſt civis. Cui conſequens eſt, ſtatum naturalem mere talem non parum a temperato differre. In illo quis facile malus & nequam, in hoc quilibet bonu eſſe, præſumitur, etiam externorum intuitu. V. AUCTOR L. III. c. 6. §. 9. ante med. Quod inde provenit, quia bonis moribus, legibus, inſtitutis & diſciplina cruditates ſtatus naturalis, mere talis, in civitate vel tolli penitus, vel temperari poſſunt. H.

(*b*) V. Element. Prud. civil. Part. I. Sect. 1. §. 1. & §. 11. ſect. 3. §. 4. H.

(*c*) Vid. de his PLATO Lib. de Legib. III. paulo poſt initium p. 680. 681. Tom. II. Edit. Stephan. & ARISTOTELES Politicor. L. I. c. 11. p. 297. D. Ed. Pariſ.

Depravatæ naturæ impetus ejuſmodi eſſe poſſe, non dictata rectæ rationis, quæ eo ipſo quod ſocietatem appetit, ordinem ſocietatis appetit: qui licentiam ejuſcemodi motibus incompoſitis omnem præcludit. Ordo enim eſſe qui poteſt, niſi ad primum aliquod tendat? Id primum eſt & ſummum, & omnia moderari aptum, id eſt, imperium, ſive ſumma in ſocietate poteſtas: ſine cuius reſpectu ſocietas nulla appetitur ab eo animante, quod rationis & orationis inſtrumento utitur. Huc uſque progredi naturam, ut imperium in omni ſocietate naturale eſſe, libertatem autem, quæ imperium omne adſpernaretur, cum natura pugnare demonſtret. Vid. Boeclerus ad Grotii proleg. Enim vero quid de his ſit ſentiendum; ex ſuperioribus facile conſtare potuit. Mere naturalis ſtatus dicitur conditio hominis, prout abſtrahit ab illis, quæ inſtituto humano ipſi ſupervenerunt; non quod natura hominem, ut in iſto ſtatu degeret, deſtinaverit (a). Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, ſeu congenita dici poteſt; non quod naturæ repugnet, hominem multarum rerum cognitionem adquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini a nobis attribuitur, quæ ſit exempta ab obligatione legis naturalis, imperiique divini. Libertas autem, quæ omne imperium humanum aſpernatur, non magis cum natura pugnat, quam etiam progreſſum in infinitum admittit. Naturale eſt equidem imperium, id eſt naturæ intentio fuit, ut homines imperia inter ſe conſtituerent. Sed non minus naturale eſt, ut qui id ſummum in alios homines gerit, ipſe ab imperio humano ſit immunis, adeoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni ſummo ſuperius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in univerſum naturale eſt, ut qui non habet dominum, ex dictamine propriæ rationis ſe ac ſuas actiones gubernet.

§. V. Majoris momenti diſquiſitio eſt, an ſtatus naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; ſeu quod eodem redit, an qui in ſtatu naturali vivunt, id eſt, qui neque communem habent dominum, neque unus alteri paret, aut imperat, invicem pro hoſtibus, an vero pro pacatis & amicis ſint babendi? Quo loco potiſſimum meretur expendi ſententia Hobbeſii, qui uti ſtatum mere naturalem vocat bellum non ſimplex, ſed omnium in omnes; ita qui in eandem civitatem coivere hoſtilem ſtatum invicem exuere tradit, reliquos hoſtium loco manere. Sic de Cive c. 9. §. 3. *Hoſtis eſt quiſque cuique, cui neque paret, neque imperat.* Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status civitatum inter ſe naturalis, id eſt, hoſtilis eſt. Neque ſi pugnare ceſſent, idcirco Pax dicenda eſt, ſed reſpiratio; in qua hoſtis alter alterius motum vultumque obſervans, ſecuritatem ſuam non ex pactis, ſed ex viribus & conſiliis adverſarii,* (addendum, & ex propriis viribus,) *æſtimat*. Plane uti piſcium ſtatum deſcribit Oppianus Halieut. L. II. (verſ. 44. & ſeqq.) Πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλώουσι· ὁ γὰρ φερτερώτερος αἰεὶ δαίνυτ' ἀφαυροτέρους. ἄλλῳ δ' ἐπιμήχανος ἄλλος πότμον ἄγων. ἕτερος δ' ἑτέρῳ πέλεται ἐδωδή. *Omnes enim infeſti invicem & infenſi natant. Validior quippe ſemper devorat imbecilliorem; alter alterum perſequitur exitium intentans; & unus alteri in cibum cedit.* Idem ibid. Οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν Ἔρχονται, τῷ καὶ οὔποτ' ἐσόψεαι ὑπνώοντας Ἔλλοπας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νόος αἰεὶ Ἐγρήσσει παλίντροπος. ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ φέρτερον ἀντιόωντα, χειροτέρους δ' ἐλόωσι. *Hi autem omnes exitioſi invicem exiſtunt. Inde nunquam videas dormientes piſces: ſed ipſis ſemper & oculi & mens vigilant inſomnes, quia metuunt quidem ſemper validiorem obviam venientem, imbecilliores vero perſequuntur.* Add. Polibius L. XV. c. 20. Hobbesius in Leviathan. c. 13. adjungit: Bellum non eſt illud duntaxat tempus, quo pugnis & præliis confligitur, ſed quo voluntas pugnandi ſatis declaratur. Nam ſicut pravam tempeſtatem vocamus non ſolum, quando procellæ ruunt, ſed & quando aer ad iſtas producendas eſt diſpoſitus; ita bellum quoque non tantum præliis, ſed & aperta hominum ad pugnandum proclivitate æſtimamus. Neque vero primus iſta Hobbeſius tradidit; verum eadem jamdudum habentur apud Platonem Libr. I. de LL. (princ. pag. 769. 770. Edit. Vvechel. Ficini & 625. 626. Tom. II. Ed. H. Steph.) ubi dum Clinias Cretenſis rationem reddit, quare Cretenſium legiſlator multa inſtituta rem militarem ſpectantia introduxerit, ita ſubjungit: Ἄνοιαν δὲ μοὶ δοκεῖ καταγνῶναι τῶν πολλῶν, ὡς οὐ μανθανόντων,

ὅτι ...

(a) V. infra c. 3. §. 16. H.

ὅτι πόλεμον ἀεὶ πᾶσι διὰ βίου ξυνεχής ἐστι πρὸς ἁπάσας τὰς πόλεις. ἣν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις ἀεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι. In *quo ſane arbitror eum ſtultitiæ crimine permultos condemnaſſe, quod minime intelligant, bellum civitatibus omnibus cum omnibus juge ac perpetuum eſſe. Quam enim plerique pacem nominant, id eſſe nomen ſolummodo exiſtimandum: re vero ipſa omnibus civitatibus adverſus omnes non indictum bellum natura eſſe*. Ubi & hoc obiter obſervandum, minus accurate a non nemine quæſtionem hanc ita explicari, quod per ſtatum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur ſeorſim victuri, aut extra ſocietatem conſtituti eſſe, eumque eſſe ſtatum belli, id eſt, propoſiti, illud quod alter habet occupandi, illumque inde arcendi. Ita ut ſenſus ſit; ſi homines viverent extra ſocietatem, verſarentur in perpetua diſcordia; vel ſi homines vitam ſocialem non viverent, in ſtatu perpetuæ diſcordiæ victuri eſſent (*a*). Nam ſtatus naturalis & vita ſocialis ſibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in ſtatu naturali vivunt, ſocialem invicem vitam agere poſſint, debeantque, & ſæpenumero ſoleant. Enimvero cum ſuper hac quæſtione fundentur omnes fere conſiderationes, quas civitatum rectores circa vicinas civitates agitare debent ac ſolent, operæ pretium puto fuerit, quæ in utramque partem adferri poſſunt argumenta preſſius expendere.

§. VI. Quod igitur ſtatus naturalis ſit ſtatus belli Hobbesius de Cive c. 1. & Leviath. c. 13. ita demonſtrare conatur. Nimirum ut homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipſo in ſtatu belli verſetur, cauſam eſſe, quod hominibus & facultas & voluntas ſit invicem nocendi. Facultatem nocendi inde oſtendit, quod homines adultæ ætatis ſint viribus invicem æquales. Nam licet ſæpiſſime unus alterum robore corporis antecedat; tamen fieri poſſe, ut etiam imbecillior ex inſidiis, aut conſpiratione cum aliis inita, vel robuſtiſſimum opprimat; cujus vitalia æque ad mortem recipiendam idonea quam debiliſſimi cujuſque. Seneca de Ira L. I. c. 3. *Nemo tam humilis eſt; qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit, ad nocendum potentes ſumus* (*b*). Neque vero naturalem ſolertiam, qua unus alterum ſolet excedere, id præſtare poſſe, ut abs tali periculo tutus ſit, cui nullum niſi in ſe ſolo præſidium. Cum porro maximum malorum, quod homines invicem inferre poſſunt, ſit mors; eam autem tam robuſtus debiliori, quam hic illi queat inferre; conſequens eſſe, ut qui maximum inferre invicem poſſunt, ſint viribus (in effectu) æquales. Voluntatem autem nocendi nonnullis ineſſe ex neceſſitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui ſibi omnia volunt licere, & præ cæteris honorem arrogant, alioſque petulanter laceſſunt; non poſſe non reliquis, modeſto licet ſint ingenio, ac libenter eadem aliis, quæ ſibi, velint permittere, neceſſitatem naſci ſeſe contra iſtorum ferociam defendendi. Datur quippe non unus, qui

Jura negat ſibi nata, nihil non arrogat armis,

aut uti Manilius Aſtron. L. V. loquitur, (verſ. 120. & ſeqq.)

Nec pacem a bello, civem diſcernit ab hoſte.
Ipſe ſibi lex eſt, & qua fert cunque voluntas,
Præcipitat vires: laus eſt contendere cuncta.

Et (verſ. 489. & ſeqq.) cui

Nulla quies placet; in nullo ſunt otia fructu;
Sed populum turbamque petit, rerumque tumultus,
Seditio, clamorque. ——

Frequentiſſime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perſpicaciorem ſeſe credit; & contra alterius arrogantiam moleſtiſſime fert. Unde fieri, ut non modo contra contendere, ſed & ſimpliciter non conſentire ſit odioſum. Nam cum duo contradictoria ſimul vera eſſe non poſſint, qui non conſentit alteri, tacite ipſum erroris arguit; qui in valde multis diſſentit, pro ſtupido ipſum habet, quippe qui tam manifeſtam veritatem, uti quilibet de ſua ſententia credit, perſpicere nequeat. Ci-

CERO

(*a*) Clarius, non ſocialitas, aut ſocietas æquatoria, ſed rectoria ſtatui naturali opponitur. V. quæ dicemus ad §. 8. H.

(*b*) CURTIUS Lib. VII. c. 8. n. 15. *Leo quoque aliquando minimarum avium pabulum fuit. Nihil tam firmum eſt, cui periculum non ſit etiam ab invalido.*

Digitized by Google

cero Offic. I. (c. 27.) *Falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare; & mente captum eſſe.* Huc pertinet illud Horatii Ep. 1. (verſ. 83.)

Vel quia nil rectum, niſi quod placuit ſibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus, quæ
Imberbes didicere, ſenes perdenda fateri.

Et Juvenalis Sat. XV. (verſ. 35. & ſeqq.)

—— Numina vicinorum
Odit uterque locus, quum ſolos credat habendos
Eſſe deos, quos ipſe colit

Inde cum omnis animi voluptas in hoc ſita ſit, ut quis aliis ſeſe præferre queat, non poſſe non quandoque ſigna contemtus adverſus alios erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare ſolet. Cicero Off. I. c. 8. *Quicquid ejuſmodi eſt, in quo non poſſint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, ut difficillimum ſit ſanctam ſervare ſocietatem.* Neque ſolum in *Græcorum levitate iſta perverſitas, ut maledictis inſectentur eos, a quibus de veritate diſſentiunt.* Idem de Fin. L. II. Add. Charron de la Sageſſe L. I. c. 40. n. 6. 7. 8. Denique & inde creberrimam provenire cauſam, quare nocere invicem velint homines, dum plures ad unam & eandem rem animum ſimul adjiciunt, qua neque frui communiter, neque eandem dividere poſſint aut velint. Quæ ſane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna dijudicandum eſt. Socrates apud Xenophontem Memorab. L. II. (c. 6. §. 21. Edit. Oxon. p. 437. Ed. Steph.) *Homines partim quidem ad amicitiam naturaliter propenſi ſunt; alter etenim altero eget, ac invicem miſerentur, & utilitatibus invicem affecti gratias mutuo agunt. Partim vero ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque jucunda putant, de his contendunt, & diſſentientes contrariantur. Hoſtile namque contentio & ira eſt. Inimicitia atque cupiditas plus habendi atque invidia odium parit.* Seneca de Ira L. III. c. 34. *Quod vinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atque odii cauſa eſt, idem velle. Iſta quæ appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta transferri; eadem affectantibus pugnam & jurgia excitant.* Add. Charron de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 8. Ob has igitur cauſas non poſſe non homines mutuo metu ac ſuſpicione perpetuo agitari. At cum non affectus ſolum naturalis, ſed & ratio cuique ſalutem ſuam quam maxime commendet, omniaque adhibere media iſti fini indulgeat, quorum aptitudinem, cum ſuperior ibi non ſit, quilibet ex ſuo judicio æſtimat; non poſſe non oriri cupidinem præveniendi potius alios, quam ipſorum ſeſe invaſionibus præbendi. Ex quo ipſo demum reſultare ſtatum infiniti cujuſdam belli omnium in omnes. Cujus conſectarium ſit, ut quilibet cuilibet poſſit clam aut aperte inferre, quæcunque ſibi expedire judicaverit. In quo etſi ratio ipſum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri injuriam; quippe cum juſtitia & injuſtitia tantum locum habeat inter eos, qui in civitates coaluerunt. Etſi inepta ſui conſervandi media uſurpando contra rationem peccare quis queat.

§. VII. Isthæc quidem utcumque tolerabilia videri poſſent, ſi duntaxat per modum hypotheſeos aſſumerentur. In quo ſenſu eadem ab ipſo Hobbesio accipi, ex c. 8. §. 1. de Cive videtur colligi, ubi ita dicit: *Ut redeamus iterum in ſtatum naturalem, conſideremuſque homines, tanquam ſi eſſent jamjam ſubito e terra fungorum more exorti & adulti, ſine omni unius ad alterum obligatione.* Alio tamen loco, Idem de Cive c. 13. §. 7. & paſſim, non per modum hypotheſeos, ſed ſerio ſtatum civitatum vocat *naturalem*, id eſt, *hoſtilem*. Quæ ita conciliand a videntur, ut illud quidem hypotheſis ſit; omnes homines ſimul & ſemel in ſtatu naturali invicem extitiſſe; ſicuti futurum erat, ſi magna hominum multitudo ſubito e terra fuiſſet prognata: revera tamen ſtatus ille naturalis exſiſtat inter quoſdam homines, qui nempe invicem ſubjecti non ſunt, nec communem habent dominum, ut jam omnes ſunt civitates. Sicuti etiam Ipse expreſſe in Leviath. c. 13. dicit: *Quanquam tempus nunquam fuerit, in quo unuſquiſque uniuſcujuſque hoſtis erat: Reges tamen & perſonæ ſummam habentes poteſtatem omni tempore hoſtes inter ſe ſunt.* Enimvero pro contraria ſententia in primis faciunt origines generis humani, prout illas fallere neſcia ſacrarum literarum auctoritas nos edocet; quæ ſane naturalem hominum ſtatum pacificum potius, quam bellicum, hominesque invicem potius amicos quam hoſtes arguunt. Scilicet primo homini ex terra divinitus producto adjungitur ſocia, cujus materia ex illo ipſo deſumta, ut eandem tenero ſtatim amore complecteretur tan-

tanquam ex carne & oſſibus ſuis deſumtam; quam inſuper ſanctiſſimo ipſi fœdere adjunxit Deus. Ex his duobus quidquid eſt mortalium cum deſcenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quæ ex ſimilitudine naturæ reſultare poteſt; & de qua loquitur *L. 3. D. de Juſt. & Jure*. Genus humanum ſociatum intelligitur; ſed & tali; quam communis ſtirps, & ſanguis, cum blando ſere affectu inter propiores junctam, conciliat; etſi ejus ſenſus inter remotiores a communi ſtirpe fere exoleverit, quam ſi quis exuerit, ac hoſtilem in alios animum ſumſerit, a primævo & naturali ſtatu deſciviſſe eſt cenſendus. Adverſus quæ fruſtra excipitur, ex hoc ipſo ſequi, ſtatum hominum naturalem eſſe ſtatum belli. Nam ſi ſocietates ideo fuerunt coævæ generi humano, ut homines pacate viverent, e contrario ſequi, citra ſocietatem homines pacate non victuros fuiſſe, & ſocietates hominibus connaſci oportuiſſe, ne illi impacate (*a*) viverent. Ad quæ reponimus, inquiri hic a nobis de ſtatu naturali, non qualis abſtrahendo concipi poſſit, ſed qualis revera exiſtat. Jam autem cum primi homines in tali ſtatu exſtiterint, qui nil plane hoſtile, ſed meram amicitiam ſpirabat, ex quali ſtatu cæteri quoque homines provenerunt (*b*); manifeſtum eſt, homines, ſi primæ ſuæ originis meminiſſe velint, amicos potius, quam hoſtes invicem cenſendos. Neque vero ab initio ideo ſocietates in genus humanum introductæ, ne ſtatus naturalis exſiſteret; ſed quia genus humanum aliter propagari & ſervari nequibat. Status autem naturalis inde emerſit; quod multiplicati homines una ſocietate non amplius continerentur. Inde etiam nullo ſenſu dicitur, homines ſine ſociali ſtatu in primis rerum initiis amice cum aliis victuros fuiſſe, niſi præſupponere velis (*c*), ab initio multitudinem hominum abs ſe invicem non procreatorum ſimul extitiſſe. Facit huc illud ARISTOTELIS Rhetor. L. I. c. 11. Ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστὶν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ. *Quoniam quod eſt ſecundum naturam, jucundum eſt, & quæ cognata ſunt, ſecundum naturam invicem ſunt, omnia cognata & ſimilia jucunda ſunt plerumque, ut homo homini* (*d*). CICERO de Fin. L. III. (c. 19.) *Communis hominum inter homines naturalis eſt commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipſum quod homo ſit, non alienum videri*. Nec inſuper habendum illud EJUSDEM de Nat. Deorum L. I. (c. 27.) *Non vides, quam blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura? An putas, ullam eſſe terra marique belluam, quæ non ſui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulcrius quam hominem putaret?* QUINTILIANUS Declam. V. *Publica omnium mortalium, quippe ſub uno parente natura, cognatio eſt* (*e*). Add. Marcus ANTONINUS L. IX. §. 9. ubi argumentum de ſimilitudine naturæ, ad conciliationem mutuam faciente, prolixius deducit. Et Rich. CUMBERLAND. de Leg. nat. c. 2. §. 18. Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum (*f*), quod ait Beliſarius apud PROCOPIUM Hiſt. Vandal. L. II. (cap. 14. pag. 145. Ed. Aug. Vindel.) *Natura homines hominibus neque addicti neque infeſti ſunt. Facta cujuſque aut connexu ſocietatem, aut diverſitate inimicitiam provocantia, alios nobis caros, alios exoſos faciunt*.

§. VIII. SED NEC deeſt, quod Hobbeſii rationibus reponatur (*g*). Non poſſunt ſibi

(*a*) Antea legebatur, *ut illi pacate viverent*, manifeſta contradictione eorum, quæ præcedunt.

(*b*) AUGUSTINUS Lib. XII. de Civit. Dei c. 21. *Unum atque ſingulum creavit, non utique ſolum, ſine humana ſocietate deſerendum; ſed ut eo modo vehementius ei commendaretur ipſius ſocietatis unitas vinculumque concordiæ, ſi non tantum inter ſe naturæ ſimilitudine, verum etiam cognationis affectu homines necterentur: quando nec ipſam quidem fœminam, copulandam viro, ſicut ipſum, creare ei placuit, ſed ex ipſo, ut omne ex homine uno diffunderetur genus humanum*. Si cui argumentum hocce non ſatisfaciat, addenda cætera, quibus ſocialitas probatur in cap. ſequent. H.

(*c*) Cujus præſumtionis contrarium ſatis elucet ex ipſa traditione paganorum. Vid. GROTIUS de Veritate Religion. Chriſtianæ L. 1. §. 16. & interpretes ad Acta Apoſtolorum XVII. 26.

(*d*) Et V. de Finib. 23. *Natura hominis ſic generata eſt, ut habeat quiddam innatum, quaſi civile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant*. H.

(*e*) Qui etiam cognationis inter homines meminit paſſim. V. L. 3. *de rebus ſuis*. §. 4. & L. 12. §. 26. ubi Gatakerus & ad L. 2. §. 1. H.

(*f*) PROCOPIUS d. l. *φύσει μὲν γὰρ οὐδεὶς τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐπιτήδειος ἢ πολέμιος ἀλλήλοις ἔχουσιν· αἱ δὲ πράξεις ἑκάστῳ ἢ τῷ ὁμογνώμονι ἐς ξυμμαχίας συνιστᾶσαι, ἢ τῷ διαλλάσσοντι τῆς γνώμης ἐς τὸ δυσμενὲς διαχωρίζουσαι, ἢ φίλους ἢ ὄντως ἐχθροὺς ἢ πολεμίους ἀλλήλοις ποιοῦσιν.*

(*g*) Cl. AUCTOR Meditat. polit. c. 4. §. 2. regerit: tales pro neutris habendos, non pro ami-

ſibi invicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disjungit. Nam qui abſens mihi nocet, id facit per aliquem præſentem. Neque res meæ niſi per præſentem perdi queunt. Ergo cum longe inter ſe diſſiti, quamdiu non propius inter ſe junguntur, nocere invicem nequeant, non apparet, quare non inter amicos potius quam hoſtes tales ſint cenſendi. Nam ſi quis tales malit neutros dicere, ſcire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi poſſe cenſeri (*a*). Deinde illa ipſa virium æqualitas, quam Hobbeſius adſtruit, voluntatem nocendi (*b*) potius refrænare, quam incitare eſt idonea. Quin nemo ſanus cum æquali in pugnam deſcendere amat, niſi neceſſitate urgente, aut ubi occaſio rei bene gerendæ fiduciam ſubminiſtrat. Alias enim pugnam citra neceſſitatem inire, in qua illatæ plagæ non minore impetu ſint refundendæ, & ubi per pugnantium vires exitus non niſi ab incerta pendet alea, ſtultorum & temere ferocium eſt. Sane enim ubi cum pari in pugnam deſcenditur, ubi utriuſque vita periculo exponitur, neutri tantum e victoria accreſcit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti eſt alium occidiſſe, quam vitam ſuam aleæ expoſuiſſe. Periculum enim vitæ meæ plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo poteſt; quod in pari periculo ſit hoſtis mei vita; nec illius ideo augetur ſecuritas; quoniam inde incerta eſt mea, ſed utrique hinc aliquid decedit; quod neutri cedit in emolumentum. Rich. CUMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 29. Inde Scythæ apud CURTIUM L. VII. c. 8. *Firmiſſima eſt inter pares amicitia; & videntur pares eſſe, qui non fecerunt inter ſe periculum virium.* Sic CÆSAR de B. C. L. III. (c. 10. pag. 471. Edit. Daviſ.) Pompejum monet; *hoc unum eſt tempus de pace agendi, dum ſibi uterque confideret, & pares ambo viderent.* Et FLORUS L. IV. c. 10. *Expertis invicem Parthis atque Romanis, quum Craſſus atque Pacorus utrinque virium mutuarum documenta feciſſent; pari rurſum reverentia integrata amicitia.* Apud THUCYDIDEM L. III. (§. 11. Edit. Oxon.) mutuus metus tutiſſimas reddere dicitur ſocietates; *quippe qui eas violare cupit, dum ambigit, an ſuperior eſſe poſſit, abſterretur.* Sed & cauſæ, quæ ab Hobbeſio adducuntur, quare homines ſeſe mutuo velint lædere, particulares duntaxat ſunt, adeoque haudquidquam ſufficientes ad excitandam in genere humano neceſſitatem belli omnium in omnes, ſed duntaxat quorundam in quoſdam. Neque enim ſemper contingit, ut modeſtis intermixti habitent feroces ac pravi, aut hos lubido ſubeat illos laceſſendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui ſupra vulgus eminent; magnam mortalium partem iſte morbus non adit, aut non niſi leviter tentat. Denique non ita maligne neceſſitatibus mortalium Creator proſpexit, ut circa eandem rem aſſerendam plures ſemper concurrere debeant. Etſi poteſt quidem communis hominum malitia cauſam præbere, ut ne quis temere cuivis fidat, & velut nudum latus præbeat: præſertim ſi eum non penitius noverit (*c*); uti eſt apud PLAUTUM Aſinar. *Lupus eſt homo homini, non homo, quem qualis ſit non novit.* Sed ut iſta ſuſpicio, ac diffidentia, ni peculiaris nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat (*d*), nemo ſanus admiſerit. Recte CICERO Offic. I. (cap. 7. in fine) *injurias*

vo-

cis; deinde non quæri de actu, ſed de facultate nocendi. Ad hæc reſpondeo: non niſi, cum alii belligerantur, quem neutrarum partium intelligi; & huic tamen illis æquum ſe præbere oportere. Facultatem autem fruſtra eſſe, quæ in actum deduci nequit. H.

(*a*) Regerit idem AUCTOR jurium tamen æqualitatem propoſitum lædendi in nobis fovere. At quæſo, quænam eſt illa jurium æqualitas? an jus illud omnium in omnia? Non ſane: Jus enim intelligi nequit, quod alius æque habet præpediendi, & ubi utrinque nulla fit injuria, ut inter beſtias: quibus idem Auctor degentes in naturali ſtatu, neſcio an convenienter, comparavit. Cæterum Auctor noſter non negat, pacem in ſtatu naturali ſatis eſſe debilem & infidam. V. infra §. 12. & alibi. H.

(*b*) Melius dixiſſet, *deſiderii nocendi* [illegible] cum de talibus loquatur, qui in impotentia nocendi poſiti ſunt.

(*c*) Vid. infra C. V. §. 6. Lib. III. c. 6. §. 9. & L. VIII. c. 5. not. 3.

(*d*) GELLIUS L. VII. Noct. Atticar. c. 3. contra Tironem diſputans; negat, humanæ vitæ negotia, & actiones, & officia, vel occupandi vel differendi, vel etiam ulciſcendi, vel cavendi, ſimilia eſſe pugnæ gladiatoriæ. *Nam gladiatori compoſito ad pugnandum, pugnam quam propoſitam eſſe ſortem, aut occidere, ſi occupaverit; aut occumbere, ſi ceſſaverit. Hominum autem vitam non tam iniquis, neque tam indomitis neceſſitatibus circumſcriptam eſſe, ut idcirco prior injuriam facere debeas, quam, ni feceris, pati poſſis.* H.

vocat, *quæ a metu proficiſcuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, niſi id alteri fecerit, ipſe aliquo afficiatur incommodo*. Eo minus autem tolerabilis eſt Hobbeſii opinio (*a*), quod naturalem ſuum ſtatum duntaxat per ſubitionem imperii alterius, & coitionem in eandem civitatem tolli vult. Nam illas ſaltem civitates in ſtatu belli invicem verſari, quæ fœderibus & amicitia junguntur, a ſenſu omnium populorum abhorret. Nec ſtatim nulla pax eſt, quæ non ſatis fida eſt. Sicuti non ſtatim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanæ mutabiles ſunt.

§. IX. Est porro & hoc probe obſervandum, hic agi non de ſtatu naturali animantis, quod ſolo impetu & inclinationibus animæ ſenſitivæ regatur; ſed cujus pars præcipua, & cui in cæteras facultates regimen, ſit ratio; quæ etiam in naturali ſtatu communem, eamque firmam & uniformem habet menſuram, rerum nempe naturam, quæ ſeſe ſaltem circa generalia vivendi præcepta, legemque naturalem ſuggerendam facilem admodum præbet atque expoſitam. Et iſtius rationis uſum legitimum haudquidquam excludere, ſed potius cum aliarum facultatum operatione conjungere debet, qui ſtatum naturalem hominis eſt rite deſignaturus. Cum igitur non ſolam affectuum libidinem, ſed & rationem, non ſane unice ſuis ſe commodis dimetientem, audire poſſit homo; a bello, quod per pravos affectus impellitur, quale eſt etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potiſſimum argumento revocatur, nimirum quod deprehendit, bellum altero non laceſſente ſuſceptum eſſe & indecorum, & inutile (*b*). Sane enim facile licet homini colligere, ſe non extitiſſe a ſeipſo, ſed ab aliquo ſuperiore productum, quique adeo in ipſum poteſtatem habeat. Cum autem duplici ſeſe velut principio impelli ſentiat, quorum unum præſentibus tantum immineat, alterum etiam futura & abſentia cogitatione complectatur, & illius quidem inſtinctu in periculoſa, ancipitia, ac deformia ſe videat impelli, per hoc autem in tuta ac decora duci: liquido poteſt inde judicare, Creatorem non velle ut prioris, ſed ut poſterioris ductui, obtemperet. Quo cum manifeſta accedat utilitas pacis, ad quam ratio revocat, non poteſt non naturaliter homo ad pacem inclinare. Præſertim cum poſtea, ſi quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex eventu deprehendat, ſe deteriora ſecutum; ac fere optet, infecta poſſe fieri, quæ contra rationem facta ſunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum ſtatum, etiam extra civitates conſideratorum, non eſſe bellum, ſed pacem; quæ hiſce fere legibus conſtat; ut quis alterum non laceſſentem non lædat, ſuiſque quemvis bonis frui patiatur, ac ſi qua convenerunt, fideliter præſtet; ac libenter aliorum commoda promoveat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim ſtatus naturalis hominis uſum rationis includat, non poteſt quoque aut debet ab eo ſeparari obligatio, quam ratio ſubinde oſtenteat. Et quia quilibet homo in ſeipſo deprehendere poteſt, bonum ſibi eſſe, ſi ita ſe gerat, ut aliis hominibus benevolis potius, quam infenſis utatur; propter naturæ ſimilitudinem facile præſumere poteſt, alios quoque paria ſentire. Ac ideo male circa deſignandum eundem ſtatum præſupponitur, homines ſaltem plerosque ductum rationis, quam natura ſupremam actionum humanarum directricem conſtituit, negligere: adeoque male ſtatus naturalis vocatur, quem neglectus aut abuſus principii maxime naturalis producit. Atque iſthæc omnia prolixiſſime demonſtrat Ric. Cumberland de Leg. nat. qui adeundus, ſi cui noſtra nondum ſufficiant.

§. X. Neque est, quod aliquis nobis occinat, barbariem apud pleroſque priſcorum populorum, quos juvit ſemper recen-

tes

(*a*) Hoſtilem ſc. Nam alias oppoſita utique ſunt ſtatus naturalis & ſocietas rectoria, atque ex illo in hanc tranſitur. Neque negari poteſt, per civiles cœtus mala naturalis ſtatus maxime tolli. Quo adſpectu civitas *ſocietatum omnium princeps* ab Ariſtotele dicitur & Cicerone. Eodem referri poteſt ejuſdem Ciceronis locus, oratione pro Sextio: *Inter hanc vitam perpolitam humanitate* (quæ in civitatibus in primis conſpicitur) *& illam immanem, nihil tam intereſt, quam vis & jus. Horum utrum volumus, altero eſt carendum. Vim volumus? extingui jus neceſſe eſt, id eſt, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia diſplicent, aut nulla ſunt? vis dominetur neceſſe eſt*. Enimvero hinc neutiquam ſequitur, in naturali ſtatu pacem aut ſocietatem æquatoriam eſſe haud poſſe. Status enim naturalis recte dividitur in ſtatum vel belli, vel pacis. H.

(*b*) Seu potius *damnoſum*. Quem ſenſum conſequentia manifeſte poſcunt. Vid. not. *c*. ad §. 7. c. 3. L. I.

tes convectare (*a*) prædas, &, vivere rapto; quibuſque adeo inter modos rem quærendi, vitæque genera fuit λῃστικὴ ſeu prædatoria. Sicuti & ARISTOTELI Polit. L. I. c. 5. inter vitas pecuariorum, agricolarum, piſcatorum, venatorum ponitur βίος λῃστρικὸς, *vita latronum*. Et mox d. l. ἡ πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔσται, ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς. ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν· ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. *Ars bellica quodammodo ratio naturæ erit rei quærendæ. Nam venandi ars pars ejus eſt. Qua uti oportet ad belluas, & in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura juſtum ſit hoc bellum.* In eam rem paſſim apud antiquos teſtimonia extant. Vid. HOMERUS Odyſſ. γ. v. 73. & Odyſſ. ι. v. 252. ad quæ verba DIDYMUS: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Non infame erat apud antiquos latrocinari, ſed glorioſum.* DIODORUS SICULUS L. III. c. 49. *Libyes nullum omnino jus, nullam quocumque pacto fidem erga peregrinos ſervant* (*b*). De Germanis CÆSAR de B. G. L. VI. (c. 23.) *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujuſque civitatis fiunt: atque ea juventutis exercendæ, ac deſidiæ minuendæ cauſâ fieri prædicant.* Ibidem dicit, *maximam civitatibus laudem apud eoſdem fuiſſe, quam latiſſimas circa ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. Hoc proprium virtutis exiſtimant, expulſos agris finitimos cedere, neque quempiam prope ſe audere conſiſtere.* Paria habet MELA L. III. c. 3. de Germanis: *Jus in viribus habent, adeo ut ne latrocinii quidem pudeat; tantum hoſpitibus boni.* Etſi TACITUS (de Mor. Germ. c. 46.) de Venedis duntaxat memoret, eos, *quicquid ſylvarum ac montium erigitur intra Peucinos ac Fennos, latrociniis pererrare.* De Hiſpanis PLUTARCHUS in Mario, (p. 408. Ed. VVechel.) ad id uſque tempus latrocinari inter pulcherrima ipſis fuiſſe habitum. De antiquis Græcis eadem THUCYDIDES L. I. (c. 5.) Quo referunt alii *L. ult. D. de collegiis*; ubi rata habentur pacta (*c*), τῶν ἐπὶ λείαν οἰχομένων, vel ἐρχομένων, eorum, qui prædæ cauſa coeunt. Etſi SALMASIUS de uſuris Lib. I. cap. 12. ibi legendum putet (*d*) ἢ εἰς καπηλεῖον, aut *in cauponationem*. Sic & apud POLYBIUM L. III. c. 24. in fœdere Romanorum cum Carthaginenſibus cautum, *ne Romani ultra promontorium pulcrum, Maſtiam, & Tarſejum prædas agerent, neve mercaturam exercerent*, quaſi utrumque pari jure tunc æſtimatum fuerit. De Phocenſibus JUSTINUS L. XLIII. c. 3. eos etiam latrocinio maris vitam toleraſſe, *quod illis temporibus gloriæ habebatur*. Sextus EMPIRICUS Pyrrhon. hypoth. L. III. c. 24. *Prædari apud multos barbaros infame non exiſtimatur; imo vero etiam hoc fertur apud Cilices glorioſum fuiſſe, adeo ut eos, qui inter prædandum obiiſſent, dignos eſſe, quos honore proſequerentur, judicarent. Et Neſtor quidem apud Poetam poſtquam Telemachum, & qui cum eo erant, comiter acceperit, illis dicit: Eſtiſne incerta vagantes Prædones quo more ſolent? Atqui ſi prædari fuiſſet abſurdum, nequaquam eos tanta comitate, & benevolentia proſecutus fuiſſet; quia tales eſſe ſuſpicari potuiſſet.* Huc aliquo modo pertinet etiam *L. 2. D. de captiv. & poſtlim. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hoſpitium, neque fœdus amicitiæ cauſâ factum habemus, hi hoſtes quidem non ſunt.* (conf. L. 118. *D. de verb. ſignif.*). *Quod autem ex noſtro ad eos pervenit, illorum fit, & liber homo noſter ab iis captus, & eorum fit.* DIO CASSIUS L. LIV. de Rhætis: *Hi vicinam Galliam frequenter populati, ex Italiæ finibus prædas egerant, Romanoſque & eorum ſocios iter per ipſorum terras facientes, infeſtaverant: id quidem conſuetudine jam receptum erat, ut in eos, qui nullo eſſent fœdere juncti, ita ſtatuerent.* ISOCRATES Panathenaico, (p. 481. 482. Edit. Pariſ. 1621.) de Triballis dicit, eos *concordiores inter ſe eſſe, quam ullos alios homines: ſed non finitimos tantum, & in vicinia ſua habitan-*

(*a*) VIRGILIUS Æneidos L. IX. v. 612. 613.
---- *Semperque recentes*
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.

(*b*) Idem jus diu poſt manſit apud Saxones quos propterea *archipiratas* vocat Sidonius, Arvernorum Epiſcopus, VIII. ep. 6. & apud Normannos, de quibus Saxo & alii videantur. De Gallanis, infeſto hodie Habeſſinis populo in Africa, v. Job. LUDOLF. L. 1. Hiſt. Æthiopic. c. 16. n. 24. ſeq. H.

(*c*) Quæ male intellexit interpres, dum vertit: *qui & multum ſimul habitantes ſunt*. Videtur ſane Solon in hoc reſpexiſſe ad veterem illum Græcorum morem, cujus meminit Thucydides. H. (Legem SOLONIS exhibet, melius quam antea Latine reddit & interpretatur, laudatus Dn. van BYNCKERSHOEK dicto obſerv. L. I. c. 16.

(*d*) Indigno facinore, ut cenſet Illuſtr. van BYNCKERSHOEK Obſervat. L. I. c. 16. qui veterem lectionem ἐπὶ λείαν ſervat, & in Zelandia, unde ſibi origo ſit, tempore belli, ſodalitia ejuſmodi ad prædas mari agendas quotidie iniri, & eum quæſtum, ibi longe uberrimum eſſe, obſervat.

Digitized by Google

bitantes perdere, ſed eos omnes, ad quos penetrare poſſunt. Add. Grotius L. II. c. 15. §. 5. Ubi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter ſe hoſtilitatem non parum contuliſſe videri perſuaſionem antiquiſſimis ſeculis receptiſſimam, quaſi cuivis populo peculiares eſſent Dii. Add. Juvenal. Sat. XV. (*a*) Enimvero ad iſta recte regeritur, dictatum ſanæ rationis apud multas quondam gentes per pravos mores fuiſſe obliteratum. Ex quo tamen non conſequitur: nemini inter eaſdem gentes paulo humaniori fuiſſe perſpectum, per iſta latrocinia (*b*) violari jura naturæ; aut pro ſtatu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobiliſſima ſui parte, ſeſe conjecerunt. Nam utique ut quis promiſcue rapiat & latrocinetur, ex ſtatu naturali non fluit, ſicuti ex ſtatu civitatum inter ſe, naturali utique, apparet. Neque admittendum, quod idem Hobbesius de Cive c. 5. §. 2. adſerit: *Rebus ſic ſtantibus* [illegible] *non fuiſſe contra legem naturæ*. Nam illos quidem, qui ex pravo iſto more, non laceſſiti, noſtra nobis eripiebant, nos iterum belli jure poteramus deprædari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos injuria præverterat. Neque enim ſi alii impudenter legem naturæ violant, nobis ſtatim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non poteſt, quod ſubjungit: *id vitæ genus fuiſſe ſine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant.* Uti quibuſdam *moris fuit; cætera rapientibus & vitæ parcere, & a bubus aratoribus, omnique inſtrumento agriculturæ abſtinere*. Ad quod ipſum tamen non lege naturæ fuerint obſtricti; ſed eoſdem hoc modo gloriæ ſuæ conſuluiſſe, & ne nimia crudelitate meticuloſi arguerentur. Quaſi vero id gloriæ quid habeat, parte duntaxat ſceleris defungi, poſtquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. XI. Cæterum eo ipſo quod aſſerimus, pacem adverſus omnes homines, ut tales, exercendam, eſſe ſtatum hominis naturalem; innuimus illam ab ipſa natura inſtitutam & ſancitam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti ſola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, ut ſunt ratione præditi, ſtringuntur, neque ut illa ab initio introducatur, abs conventione hominum oriri. Unde etiam pactis aut fœderibus ſolam iſthanc pacem univerſalem muniri inutile videtur. Nam per tale fœdus nihil ſuperadditur obligationi legis naturæ, ſeu non convenitur de præſtando quopiam, ad quod non jam antea homines ipſa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim utrumque in naturali æqualitate permanere, ſic ut nullo amplius vinculo teneatur ad ſervandum pactum, quam reverentia adverſus Deum, & metu mali, quod ex pacto violato in ipſum poſſit redundare. Niſi quod majori cum malitia & fœditate videatur conjunctum, id non ſervare, de quo quis expreſſe eſt teſtatus. Sic & idem licentiæ in juris naturæ violatorem læſo datur, ſive pactum aliquod antegreſſum fuerit, ſive non. Unde & abhorret a conſuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cujus capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non ſit violaturus, id quod

jam

(*a*) Ex cujus verbis: v. 33. ſequ.

Inter finitimos vetus atque antiqua ſimultas,
Immortale odium & numquam ſanabile vulnus
Ardet adhuc Ombos & Tentyra: Summus utrinque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum,
Odit uterque locus; quum ſolos credat habendos,
Eſſe Deos, quos ipſe colit.

patefit, paganos quoque diverſorum ſacrorum cauſſa, in mutuas iras exarſiſſe, ita, ut hoc vitium generis humani, non unius alteriuſve religionis eſſe videri poſſit. Aliud Cl. BARBEYRACO videtur, qui rem hic *ſingularem* a Juvenali referri putat; quum alias conſtet, paganos religionis ſolius cauſſa numquam cum aliis committi ſolitos fuiſſe. Sed hoc forſitan gratis adfirmatur, & vel ex ſola Hiſtoria Maccabæorum refellitur, neque ulla idonea ratio fingi poteſt, quare pagana religio hac parte reliquis præſtantior videri debeat, in communi hominum omnium pertinacia. Ceterum neque Chriſtiani vel Judæi, Turcæve continuis, ſemper & ubique, propter cultus divini diſſimilitudinem, odiis miſcentur; adeoque apud hos quoque tyrannidis in conſcientias ſtudium *ſingulare* eſt, & proinde haud incongrue pagani iis ab auctore adjunguntur.

(*b*) De his latrociniis gentium duæ exſtant diſſertationes Jacobi THOMASII Obſervat. Halenſium T. VI. & VII. quarum altera inſcribitur, Hiſtoria de latrocinio gentis in gentem; altera moralitas latrociniorum gentis in gente. Occaſionem his latrociniis præſtitit ignorantia legum naturalium & veræ religionis, plenæ manſuetudinis. Si quæ vero darentur gentes, quibus perſpecta eſſet horum bellorum injuſtitia, reliquarum tamen exemplum ſequi coactæ erant, cum conſervationis ſuæ ſtudio, tum jure quodammodo Repreſſaliarum. Certe ſic Judæi rem gerere ſoliti erant, ut conſtat exemplo Jephtæ, de quo videatur Joannes CLERICUS ad librum Judicum c. XI. v. 8. p. 167. not. b. in fine.

jam a natura expreſſe fuerat præceptum. Et parum id videtur reverens erga divinum Numen, quaſi ipſius juſſum non ſatis jam neceſſitatis nobis attuliſſet, niſi & ipſi in idem ultro conſentiremus; aut quaſi ex noſtro arbitrio ea obligatio dependeret. Unde in quolibet pacto ponendum eſt aliquid, quod alias alter ipſo jure naturæ a me exigere non poterat, quodve antea ex eodem jure perfecte non debebam, ſed quod demum poſt declaratum & acceptatum ab altero meum conſenſum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri ſua miniſteria addicit, haudquidquam pro capitibus pacti expreſſe, & immediate conſtituit, quod perfide adverſus ipſum non ſit acturus, quod furtis ipſum non ſit expilaturus; ita erubeſcenda eſt conventio, in qua quis ad nihil aliud alteri ſeſe obſtringit, quam quod non ſit adverſus ipſum violaturus pacem univerſalem, id eſt, quod non ſit uſurus in illum jure in beſtias adhiberi ſolito. Quod ſi tamen inter quaſdam gentes barbaræ iſtæ deprædationes in uſu fuerunt, reducendæ paci univerſali pacto opus eſt, in quo ad exercendam invicem legem naturalem conſpiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hactenus colliſi, arma ponunt; ubi ſi de peculiaribus quibuſdam præſtationibus non convenitur, non niſi communis illa pax reducitur (*a*). Dantur tamen exempla non pauca civitatum, eo neceſſitatis redactarum, ut pacem iſtam univerſalem, & injuriarum abſtinentiam non pactis ſolum, ſed & tributis redimere cogerentur ab illis, queis fas vivere rapto judicatum. CLAUDIANUS (in prim. Conſ. Stilichon. L. I. v. 210. 211.)

Illi terribiles, quibus otia vendere ſemper
Mos erat, & fœda requiem mercede paciſci.

Quod ſi inter populos, qui hactenus neque beneficiis, neque injuriis, pace aut bello fuere cogniti, fœdera ineantur, in quibus circa peculiaria quæpiam præſtanda non convenitur, illa amicitiæ ſanciendæ cauſa iniri feruntur; quæ ſane arctiorem conjunctionem, quam naturalis illa pax, judicatur producere. Aut habebunt duntaxat inſtar ſolennis alicujus conteſtationis de obſervando deinceps mutuo officio (*b*). Sicuti etiam qui primitus invicem innoteſcunt & congrediuntur cognati, prolixioribus verbis benevolentiam mutuam exprimere ſueverunt.

§. XII. FATENDUM tamen eſt, pacem iſthanc naturalem eſſe ſatis debilem & infidam, quæque adeo ſola ſalutem hominum citra alia præſidia maligne admodum cuſtodit. Sic ut applicari huc poſſit illud OVIDII Triſtium L. V. El. 2. (verſ. 71.)

Pax tamen interdum eſt, pacis fiducia nunquam (*c*).

Cujus rei cauſa eſt malitia hominum, & effrænis augendæ propriæ potentiæ libido, alieniſque imminens cupiditas. Sic apud SALLUSTIUM Jugurth. (c. 6.) Micipſam *terrebat natura mortalium avida imperii, & præceps ad explendam animi cupidinem: præterea opportunitas, quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ tranſverſos agit.* Quæ eouſque validis ſtimulis mortalium animos ſubigit, ut ne manſuetiſſima quidem doctrina Chriſti, ubique pacem, humanitatem, manſuetudinem, benevolentiam, propenſionem ad condonandas injurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiæ mundanæ inculcans, inter Chriſtianos injuſtiſſimas inſidias, bella, atque oppreſſiones aliorum extinguere queat. Sic ut in nonnullos quoque Principes Chriſtianos congruat illud PLUTARCHI Pyrrho (pag. 389. Edit. VVechel.): *Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vaſta finit ſolitudo, nec qui Europam Aſiamque diſpeſcunt termini, circumſcribunt: hi non video, ubi contingunt ſe mutuo, & ſunt connexi, quemadmodum abſtineant ſuis contenti ab injuria. Imo bellum gerunt ſemper, quod inſitum iis ſit, ut inſidientur, & invideant. Ex duobus vero nominibus quaſi nummis bello & pace utuntur præſenti, non prout ratio poſtulat, ſed prout eſt ex uſu.* Nec in ſolos Romanos & Pœnos quadrat illud Velleii PATERCULI L. I. c. 12. *Aut bellum inter eos populos; aut belli præparatio, aut infida pax fuit.* Ergo uti probi eſt hominis rebus ſuis contentum alios non laceſ-

(*a*) V. H. GROTIUM L. I. de J. B. & P. c. 3. §. 22. & in not. H.

(*b*) Sive quod ab altero jure exigi nequit, ut apparet ex iis, quæ paullo ante ab AUCTORE adlata fuerunt.

(*c*) Accedente præſertim impunitate. Bene CICERO II. de finib. *Quæ libido ſe non proripiet, aut projiciet, aut occultatione propoſita, aut impunitate, aut licentia.* conf. Part. I. Elem. Civil. ſect. 1. §. 10. H

laceſſere, nec aliena appetere: ita cauti eſt viri, ſuæque ſalutis amantis, ita omnes hominis amicos credere, ut tamen iidem mox hoſtes fieri queant; ita pacem iſtam cum omnibus habere, quaſi quæ mox in bellum erumpere poſſit. Conf. SOPHOCLES Ajace flagell. v. 688. ſeqq. Et ſubinde meditandum illud Dionyſii HALICARNASSEI L. VI. (c. 87. pag. 394. Ed. Oxon.) Ἕως ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι κακῶς ποιεῖν, οὐκ ἐλλείψει τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι. *Quamdiu malis ſit poteſtas maleſaciendi, nec voluntas deſutura eſt.* Quam ob cauſam quoque

—— Σώφρονος δ' ἀπιστίας
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

Prudenti diffidentia nihil eſt hominibus utilius. EURIPIDES Helena. (verſ. 1633. 1634.) Et cordatum hominem agere decet μὴ ὡς πρόβατον, εἰ καὶ ἐπιεικὲς, ἢ βλαπτικὸν, ὡς θηρίον (a), *nec ut ovem, licet manſuetum pecus ſit, nec ut feram, nocendi ſtudio.* Add. HOBBESIUS de Cive c. 13. §. 7. 8. Apud TACITUM de Mor. German. (c. 35.) invidenda laus Chaucorum: *Populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit juſtitia tueri, ſine cupiditate, ſine impotentia, quieti ſecretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod ut ſuperiores agant; non per injurias adſequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac ſi res poſcat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quieſcentibus eadem fama.* Contra IDEM de Cheruſcis (c. 36.) *Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierunt; idque jucundius quam tutius fuit: quia inter impotentes & validos falſo quieſcas; ubi manu agitur, modeſtia & probitas nomina ſuperioris ſunt. Ita qui olim boni æquique Cheruſci, nunc inertes ac ſtulti vocantur.* Scillcet, uti eſt apud Dionem CHRYSOSTOMUM Orat. I. de regno (pag. 6. C. Ed Pariſ. Morell.): Τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν. *Iis, qui ad bellum gerendum optime ſunt inſtructi, maxime licet in pace vivere.*

(a) Quæ verba, neſcio cujus, male Euripidi tribuit interpres Anglus, ut obſervat Cl. BARBEYRACUS, in nota 7. ad h. §.

CAPUT III.

DE LEGE NATURALI IN GENERE.

I. *Tranſitus.*
II. III. *Homini cum brutis jus naturæ non eſt commune.*
IV. *Objectum juris naturalis non eſt neceſſarium ante legem.*
V. VI. *An jus naturale Deo cum hominibus commune?*
VII. VIII. IX. *Jus naturale non nititur conſenſu gentium.*
X. XI. *An utilitas fundamentum Juris?*
XII. *An ex fine conditi mundi jus naturale eluceſcat?*
XIII. *De dictamine rectæ rationis.*
XIV. *Genuinum fundamentum J. N. petitur ex conditione hominis.*
XV. *Lex naturæ fundamentalis.*
XVI. XVII. XVIII. *In Hobbeſii ſententiam inquiritur.*
XIX. *Fundamentum dictum J. N. eſt ſufficiens.*
XX. *Obligatio legis naturalis eſt a Deo.*
XXI. *De ſanctione legis naturalis.*
XXII. *Quædam dicuntur juris naturalis reductive, & abuſive.*
XXIII. *An detur jus gentium, naturali contradiſtinctum.*
XXIV. *Juris naturalis partitio.*

POSTQUAM igitur conditio hominis non ferebat, ut ille viveret exlex, actionesque ſuas vago velut impetu, & citra reſpectum ad aliquam normam ederet; conſequens eſt, ut diſpiciamus de communiſſima actionum humanarum regula, ad quam

quam quilibet homo, ut eſt animal rationale, ſeſe componere tenetur. Eam regulam juris ſeu legis naturæ vocabulo inſignire uſu invaluit; quam & legem univerſalem vocare poſſis, quod ad eandem univerſum genus mortalium ſit obſtrictum; & perpetuam, quod mutationi, ſicut poſitivæ leges, non ſit obnoxia. Illa lex quid ſit, unde innoteſcat, quo indicio conſtet, quid ad eandem, aut quid ad poſitivum jus ſit referendum, eo curatius eſt diſquirendum, quod iſthoc fundamento non recte poſito, quæ ſuperſtruuntur, ultro ruere ſit neceſſum. Bene Plato in Cratylo (pag. 299. Edit. Francof. Finini.) Δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι, καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε μὴ ὑπόκειται. Ἐκείνης δ' ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἑπόμενα. *Debet quiſque circa rei cujuſque principium ſtatuendum diſſerere multa, diligentiſſimeque conſiderare, utrum recte decernat, nec ne, quo quidem ſufficienter examinato, cætera jam principium ſequi debent.* Quod in primis circa hanc diſciplinam accurate obſervandum, quo verius eſt illud Lactantii L. III. c. 7. *Quoniam in diſponendo vitæ ſtatu, formandiſque moribus periculo majori peccatur: majorem diligentiam neceſſe eſt adhiberi, ut ſciamus, quomodo nos oporteat vivere. Hic nullus diſſidio, nullus errori eſt locus; unum omnes ſentire oportet, ipſamque philoſophiam uno quaſi ore præcipere: quia ſi quid fuerit erratum, vita omnis evertitur.* Nec minus bene Diogenes Appolloniata: Λόγου παντὸς ἀρχόμενος, δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι, τὴν δὲ ἑρμηνείαν ἁπλῆν καὶ σεμνήν. *Omnis mihi videtur ſermonis principium a perſpicuo quodam principio proficiſci oportere, elocutionemque ſimplicem & gravem eſſe adhibendam.* Diogenes Laertius L. IX. (Segm. 57.)

§. II. Jureconsulti Romani jus naturæ definiebant, *quod natura omnia animalia docuit;* quodque adeo homini peculiare non ſit, ſed *cujus peritia cætera quoque animantia cenſeantur.* Sic ut ex hac hypotheſi juris naturalis illa ſint, in quæ bruta æque ac homines communiter ferri, & a quibus abhorrere deprehenduntur. Ex quo neceſſario fluit, jus dari, quod hominibus ac brutis ſit commune. Quæ ſententia fortaſſe profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima univerſi, cujus reliquæ animæ ſint quædam ἀποσπασμάτια ſeu particulæ (*a*), quæ in ſe ejuſdem naturæ, diverſas edant operationes, prout in diverſum corpus inciderint, organaque vires ſuas exſerendi fortitæ fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεμψυχώσει, quod homines & bruta figura duntaxat corporea differre ponebat, ſed animas habere ſimiles, atque invicem communicare. Vid. Virgilius Æneid. L. VI. v. 724. ſeqq. Ovidius Metam. L. XV. v. 75. ſeqq. Enim vero tale jus homini cum brutis commune eruditi paſſim rejiciunt; quippe cum jus in eum cadere, abs quo ratio exulat, intelligi nequeat. Hesiodus Op. & Dier. (v. 276. & ſeqq. Ed. Clerici.)

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς,
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐν αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. - - -

Hanc enim hominibus legem conſtituit Jupiter piſcibus quidem, & beſtiis & avibus, ut ſe invicem comedant, quoniam juſtitia non ineſt illis. Sed hominibus dedit juſtitiam. Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter ſeſe ſimiles, quibus exercitis homo legi ſatisfeciſſe dicitur; revera tamen magnum intereos eſt diſcrimen, quod ex ſimplici naturæ inclinatione apud bruta iidem proveniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cujus ſen-

(*a*) Quæ ſententia Stoicorum fuit, ut intelligi poteſt ex iis, quæ habet Ju. LIPSIUS Phyſiol. Stoic. L. I. Diſſ. VIII. & L. III. Diſſ. IV. Stoicos autem ſecuti ſunt Jureconſulti veteres in primis artis ſuæ notionibus. Ceterum ex adducta definitione minime evinci poteſt, JCtos beſtiis tribuiſſe rationem. Definitur enim inſtinctus ille, quem utique ex æterna lege homo cum ceteris animalibus communem habet, & unde tutela ſui ipſius, maris & feminæ conjunctio, liberorum procreatio, & educatio proficiſcuntur. Hæc prima naturæ ſecum reputans Quintus MUCIUS in *L. 1. §. 11. D. ſi quadrupes pauperiem. fec. dicatur*, cum arietes vel boves commiſiſſent, diſtinxit: ut, ſi quidem is periiſſet, qui aggreſſus erat, ceſſaret actio: ſi is, qui non provocaverat, competeret, quia ſe quidem non tueri per inſtinctum non poſſet aries vel bos, ceterum ferocia aut laſcivia periiſſet, ſi ipſe aggreſſus eſſet. Similiter noxæ dabantur filius filiave familias, qui quæve damnum protervia contra inſtinctum naturalem dediſſet, ut pote quod ſui ipſius tutela a damno aliis dato vehementer diſtet, exemplo animalis, quod feritate ſua præter naturam pauperiem feciſſe diceretur, §. 7. *Inſt. de Noxal. act.* Quodſi id jus naturæ appelletur, quod per rationem innoteſcit, beſtiis id non competere ipſe Ulpianus adgnoſcit in *L. 1. §. 3. D. Si quadrupes pauper. fec. dic.* animal injuriam feciſſe negans, quod ſenſu careat.

ſenſum iſta non habent. Unde non ſine figura intelligendi ſunt, qui brutis quibuſdam animantibus juſtitiam, fortitudinem, miſericordiam, gratitudinem, caſtitatem tribuunt, ideo quod iſtarum virtutum ſimulacra quandoque in quibuſdam brutorum actionibus cernantur. Vid. Seldenus de Jur. nat. & gent. L. I. c. 5. Quæ enim extrinſeca facie ſimilia videntur, haudquidquam eadem ſunt, ſi ex diverſo intrinſecus principio profluxerint. Cæterum quod Grotius in Prolegom. de J. B. & P. & L. I. de Verit. Rel. Chriſt. §. 7. a ratione aliqua, aut principio intelligente extrinſeco eſſe putat actus nonnullos brutorum inſigniter ordinatos, uti formicarum & apum, & quod in quibuſdam utilitatis propriæ ſtudium ſuorum fœtuum aut congenerum reſpectu temperatur; id hoc tantum ſenſu admitti poteſt, quod a Deo Creatore natura ipſorum ad tales actus edendos ſit attemperata, non autem quod principium aliquod externum iſta dirigat, ſicut gubernator navem (*a*). Neque arduum eſt intelligere, quare par ſolertia in aliis non difficilioribus haudquaquam deprehendatur, ſi quis recentiorum Philoſophorum ſententiam aſſumat (*b*), quicquid formæ eſt in brutis; id ex figura & diſpoſitione particularum, motuque reſultare. Præſertim cum & inter homines invenias, qui cum circa certos actus ingenio ſint promtiſſimo, circa alios nequidquam abſtruſiores aut difficiliores mire hebeant, quod non aliunde, quam ex certa diſpoſitione partium, & in primis cerebri & ſpirituum provenire poteſt. Conſ. Plutarchus convivio VII. ſapientum p. 163. E. Edit. VVechel. Iſthanc autem indolem brutorum; ex qua certos actus edunt, qui *jus naturæ in brutis* appellare gaudent, vocabulo juris præter neceſſitatem abutuntur (*c*). Sed & nullum invenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cujus contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicujus ſceleris plurimum judicetur facere, ſi oſtendatur, ab iſtiuſmodi facto ipſa quoque bruta abhorrere. Sic Plato L. VIII. de Legibus (pag. 913. Ed. Francof. Ficini) in prohibenda maſcula Venere ad beſtiarum naturam recte provocari poſſe ait, inter quas ejuſmodi fœditas haudquidquam deprehenditur (*d*). Theſeus apud Senecam Hippolyto. v. 913.

Feræ quoque ipſæ Veneris evitant nefas,
Generiſque leges inſcius ſervat pudor.

Add. Oppianus Cyneg. L. I. v. 239. ſeqq. Sic contra parentes ἀσέβειαν adferri poſſunt, quæ Idem Halieut. L. I. v. 702. ſeqq. habet.

§. III. Conati ſunt equidem aliqui, credo ingenii magis oſtentandi cauſa, quam ſerio, communionem juris inter homines & bruta conquiſitis undique rationibus adſtruere; ſed quibus viri eruditi dudum ſatisfecerunt. Quæ ex ſacris literis adſeruntur, paucis tetigiſſe ſuffecerit. Illud Geneſ. IX. 5. *Sanguinem veſtrum a manu cuncti animalis requiram*; aliqui interpretantur, quod Deus velit ulſciſci necem homini illatam non manu aut telo ſolum, ſed & inſtigata in ipſum feroci beſtia. Ante diluvium quippe impios homines feroces aluiſſe beſtias, quarum ope alios ſibi non obtemperantes lacerarint (*e*). Aliqui ita; Deum

(*a*) Vid. BÆLII Dictionarium hiſtorico-criticum T. III. p. 210. Edit. ſecundæ.

(*b*) Quam tamen auctor ipſe adoptaſſe non videtur, ut apparet ex compluribus locis hujus operis vid. nota 1. ad L. I. c. 3. §. 1.

(*c*) Vid. BÆLII Diction. T. I. p. 475. 476.

(*d*) Andromache apud EURIPIDEM in Troadibus, cum dixiſſet, ſe abominari eam, quæ priorem virum cum amiſerit, novis connubiis alium amet: nam ne equam quidem, quæ ſejuncta fuerit a compare, cum qua nutrita fuerat, facile trahere exclamat:

Καὶ τοι τὸ θηριῶδες ἄφθογγόν τ' ἔφυ,
Ξυνέσει τ' ἄχρηστον, τῇ φύσει τε λείπεται.
Atqui hæc beſtia eſt & muta,
Et rationis uſu caret, & natura inferior eſt hominibus.

Apud AIMOINUM L. IV. c. 30. Dagobertus Rex ita filios ſuos alloquitur: *Vos autem, boni filii, conſiderantes primam naturæ religionem, cujus gratia etiam beſtias ligat, monete fratres.* Nota ſunt, quæ complures, cum veteres, tum novi auctores de ciconiarum pietate in ſeneca parentes memorant. Inde ciconia *pietaticultrix* dicta a Publio SYRO, *πελαργικοὶ νόμοι* ab ARISTOPHANE in avibus dicti, *quaſi ciconiariæ leges*, quibus liberi parentes alere tenentur. Adde quæ de delphinis & thunnis, parentes ſenio debilitatos alentibus, ex variis auctoribus probavit VOSSIUS L. IV. de idololatr. gent. c. 16. H. GROTIUS L. II. d. I. B. & P. c. 19. §. 2. in not. ſimilia adferens, obſervat: *Nullam eſſe in homine factum laudabile, cujus non veſtigium in alio aliquo animatium genere Deus poſuerit*. H.

(*e*) Quæ interpretatio ſolis Rabbinorum ſomniis debetur. Vid. SELDENUS d. I. N. & G. ſec. Hebræos L. I. c. 5. pag. 64. Ed. Argentor.

Deum homicidii pœnam etiam per feras beſtias exacturum (*a*). Aliqui illud *omne vivens* (*b*), capiunt de homine tantum, quaſi diceret, nullus homo cædem humanam impune feret. Levit. XVIII, 23. & XX, 15. 16. jubentur equidem beſtiæ, quiqus vir aut mulier ad libidinem abuſi fuerunt, interfici per lapidationem (*c*), ſine ullo ætatis diſcrimine, vetula vacca, an juvencula fuerit. Quod diſcrimen tamen Hebræi in hominibus utriuſque ſexus obſervandum volebant; adeo ut ſi puer novennium non excederet, nec puella triennium, neque ipſis, neque beſtiæ qualiſcunque ætatis ex hac lege mortem infligendam aſſererent; quod ante iſtam ætatem coitum in lege interdictum fieri non admittant (*d*). Enimvero id factum, non quod brutum deliquerit, ſed partim, ne illud alium forte ſuo adſpectu ad ſimilem libidinem irritaret; partim, ne beſtia ſuperſtes hominis ſupplicio affecti memoriam cum ignominia ſemper refricaret. GRATIANUS cauſ. 15. quæſt. 1. c. 4. *Pecora credendum eſt juſſa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit PHILO Judæus de ſpecialibus legibus (pag. 605. Ed. Genev.) *ne pariat abominandum aliquid, qualia naſci ſolent ex hujuſmodi piaculis deteſtabilibus, quæ nemo honeſtus ferat in ſuis poſſeſſionibus* (*e*). Sic Deus Deuteron. XIII, 15. 16. bruta, idololatriæ ſane non capacia, interfici jubet (*f*), ad repræſentandam delicti atrocitatem. Id præterea obſervant, quando gentilis apud Hebreos degens cum bruto rem habuiſſet; hominem quidem ſupplicium luiſſe, bruto autem nihil mali illatum. Add. SELDENUS de J. N. & G. L. l. c. 4. & MORNACIUS ad *L. ult. D. de his, qui effud. vel dejec.* Exod. XXI, 28. lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccaſſet, ſed partim, ne in poſterum aliis ſimilem noxam inferret, partim, ut puniretur dominus in re ſua, quia eam negligenter cuſtodiiſſet. Quæ etiam cauſa erat, quod ejuſmodi bovis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amiſſione ſui pecoris, quando levis tantum culpa ipſius intervenerat, ſeu quando ignorabat ferociam bovis. Aſt ſi dominus vitium noverat, ipſe quoque pœnas capite dabat. Ubi itidem obſervant Hebræi, bovem fuiſſe occiſum duntaxat, quando Judæum interfecerat, non quando gentilem. Enimvero inſtrumenta alicujus maleficii aut infortunii aboleri apud alias quoque gentes non inuſitatum fuit. Sic ex DEMOSTHENIS oratione contra Ariſtocratem, & ÆSCHINIS contra Cteſiphontem apparet, ex Athenienſium legibus lapidem, lignum, ſecurim, & id genus alia, quotiens homicidii inſtrumenta fuerunt, in prytaneo in judicium deducta, velut in pœnam (*g*). Sic ſtatuam Theagenis; quæ caſu ſuo aliquem oppreſſerat, Thaſii in mare protrahendam decreverunt. Vid. Dio CHRYSOSTOMUS in Rhodiaca p. 340. edit. Morelli. AMBROSIUS Hexaemeri L. V. c. 3. aſinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta iſto ſuſcepto peccent, ſed quia hominibus talem commixtionem procurare interdicebatur Levit. XIX. 19. Videantur SELDENUS d. l. Ant. MAT-

(*a*) Verba quippe Moſis ita reddentes: *Repetam ſanguinem veſtrum per manum uniuſcujusvis animalis.* Quam verſionem tamen non fert præpoſitio textus Authentici.

(*b*) Quod in ſolo Pentateucho Samaritano legitur, ſed qui hoc loco corruptus eſt. Vid. CLERICUS ad Geneſ. IX. 5.

(*c*) Cujus lapidationis itidem a ſolis Rabbinis mentio fit, quum Scriptura ſacra modum non deſignet, quo pereundum ſit huic animalium generi.

(*d*) Singulare eſt, quod memoravit PLINIUS L. VIII. N. H. 16. *Polybium leones ab hominum appetitum crucifixos vidiſſe, quia cæteri metu pœnæ ſimilis abſterrerentur eadem noxa.* H.

(*e*) Omiſit hic Auctor rationem, quæ palmariæ facile locum tueri poſſit, ſcilicet, quod Deus, ut horror, quo hæc crimina proſequebatur, eo magis hominibus innoteſceret, voluerit, ut detruderentur ea omnia, quæ ratione quacunque generandis his flagitiis inſervuiſſent.

(*f*) Quam ob cauſam etiam in res reorum inanimatas ita exercita. Dictator apud LIVIUM L. IV. c. 15. & 16. de Mælio quod regnum affectaſſet, occiſo, *non ſatis eſſe*, inquit, *ſanguine ejus expiatum, niſi tecta parieteſque, intra quæ tantum amentiæ conceptum eſſet, diſſiparentur. Domum deinde, ut monumento area eſſet appreſſæ nefariæ ſpei, dirui exemplo juſſit.* Hujusmodi quinque exempla extare in Rep. Romana, obſervavit CICERO oratione pro domo. Carthaginenſes domum Hannibalis a fundamentis disjecerunt, teſte Cornelio NEPOTE in Hannibale c. 7. Apud Hebræos & in Oriente moris fuit, ob quædam delicta domos in latrinas vertere v. Eſdr. VI. 11. Dan. II. 5. ubi Grot. in annotat. Alibi vetitum fuit, domum unquam inſtaurare, ut inane ſolum monumentum eſſet delicti. V. 3. Maccab. H.

(*g*) Anno MDLIII. dolium, reprobis mercibus plenum, a carnifice ad numellas poſitum & abhinc in Albim projectum, memorat Ant. WECHIUS L. IV. Deſcript. civitat. Dreſdenſ. tit. 10. H.

Digitized by Google

Matthæus de crimin. proleg. c. 2. §. 1. & alii (*a*). Quæ de proceſſu adverſus mures apud Burgundos inſtituto referuntur apud Thuanum L. VI. jocularia ſunt (*b*). Quid ſi tamen pro excuſandis JCtis Romanis dicamus, ipſos *L.* 1. §. 3. *D. de Juſt. & Jure*, vocabulo juris naturalis (*c*) minus proprie uti, pro ordine a Creatore conſtituto circa illa potiſſimum, que ad conſervandam ipſam naturam, id eſt, ſpeciem & individua animalium faciunt (*d*). Cujus rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & fœminæ conjunctio, ſobolis procreatio, & educatio, nec non defenſio ſui tanquam iſtius juris præcipua capita exprimuntur (*e*). Sicuti & præter multos alios iſto vocabulo ad ſimilem fere modum abuſus eſt Ivo Pariſinus, in tractatu de jure naturali a Deo rebus creatis conſtituto. Nec non Cartesius in principiis philoſophiæ. Appoſite tamen Plutarchus de Amore prolis (p. 495. B. C. Ed. VVechel.): *Natura ſicut in plantis ſylveſtribus, ut labruſcis, caprificis, oleaſtris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita & brutis quoque amorem fœtus inſevit imperfectum, & non pertinentem ad juſtitiam, neque ultra utilitatem ſeſe proferentem. Homini vero, quem protulit, ut animal eſſet ratione præditum ac civile, juſtitiamque, leges, & Deum coleret, urbeſque conderet, & amice cum aliis viveret: ſemina quoque harum rerum præclara, pulcra, & fœcunda inſeruit, amorem ſcilicet prolis, ſecuta in hoc prima principia, quæ in ipſa corporis inſunt conſtructione.*

§. IV. Aliqui objectum juris naturalis conſtituunt actus illos, quibus per ſe ineſt moralis neceſſitas aut turpitudo, quique adeo in ſua natura ſunt debiti aut illiciti, eoque a Deo neceſſario præcepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota diſtare tradunt jus naturale non ab humano tantum jure, ſed & a divino voluntario ſeu poſitivo; quod non ea præcipit aut vetat, quæ per ſe ac ſuapte natura debita ſunt aut illicita, ſed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Lege enim naturali quæ vetantur, non ideo turpia eſſe, quia Deus vetuit, ſed ideo Deum iſta vetuiſſe, quia in ſe erant turpia. Sic & quæ eadem lege præcipiuntur, non ideo honeſta aut neceſſaria fieri, quia a Deo præcipiuntur, ſed ideo præcipi, quia in ſe ſint honeſta. Vid. Grotius L. I. c. 1. §. 10. Enimvero præterquam quod in obſcuro maneat, hac ſententia admiſſa, quinam demum ſint illi actus in ſe illiciti, & quo indicio ab aliis actibus liquido internoſcantur (*f*); quæ item ratio ſit proxima, quare iidem tales ſint; etiam ſupra oſten-

(*a*) Et adverſus locuſtas io eadem Burguodia, prolixe narrat THOMÆ. de noxia animal. c. 27. multa habens egregia de ſupplicio brutorum animalium H.

(*b*) Officiales tamen inter ceteros Lugdunenſes ſæculo XV. graviter ſententiaa dederunt contra beſtias, quæ regioni ſuæ ioſeſtæ erant. Advocatos etiam interdum utrinque datos novimus, quorum alii cauſſam beſtiarum agerent, alii pro populo ſtareot, antequam ſeotentia ferretor. Vid. *l'Hiſtoire Critique des Pratiques ſuperſtitieuſes par le Pere le* BRUN & ſumma ejus, quæ præſto eſt, dans les Novelles de *la Republique des lettres*, *Menſe Julio A.* 1702. *Articulo VII. p.* 63.

(*c*) Vel intellexiſſe eos, τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν dicta veteribus, ſive *prima naturæ*, de quibus diſſerit Taurua apud GELLIUM L. XII. N. A. c. 5. H.

(*d*) Quatenus ſcilicet ab homine, perinde ac animali quædam ſine collectione & diſceptatione, ſolo ſenſu, oaturæ impulſu percipiuntur. Sic animalia non minus, quam homo ſentiunt, & jure hoc naturæ averſantur calorem, frigua, famem, ſitim; & appetunt contraria. Generandi quoque appetitus apud homines, ut apud animalia, ex hoc jure naturæ eſt, niſi quod homo, ut animal oobilius, & cui rationia præterea donata ſit prærogativa, hos motus naturæ, ad deſtinatos ei fines attemperare debet, quum bruta animalia ſolis ſenſibus obtemperent.

(*e*) Defenſio ſui ipſius in *L.* 3. *D. de J. & J.* demum nominatur, & ad jus gentium refertur, quod male habet pleroſque interpretes, eo quod cetera animalia quoque vi reſiſtaot, & ea ideo propulſatio iojuriæ ad jus naturæ rafarenda videatur. Verum Jure naturæ vis injuſta repellitur, quatenus *vis*, idque monere Ulpianus ſupervacuum cenſet, quod adfectum, tendentem ad ſui conſervationem, primis naturæ deberi, ultro liquebat omnibus. Eadem contra vis, jure gentiom propulſator, quatenos *vis injuſta*. Jus naturæ etiam ſioe ratione exercetur. Sina ulla enim cogitatione, ullove conſilio ſit, quicquid natura præcipit. Jus gentium contra ſequimur cum diſcrimine æqui & iniqui. Sic ſupplicium meritus, & ad pœnam damnatua, ſi ſententiæ ſe noo ſubmittat, ſed, quo poteſt modo contrauitatur, Jus Naturæ ſequitur; id enim rationem quamvia probat expediendæ ſalutis. Contra, ut quis meritam criminis pœnam ſubire paratus ſit, ratio facit, cui, dum obſequitur damnatus, paret juri gentium. Hujus enim præceptum eſt, non propulſare, niſi vim injuſtam: injuſta autem vis non eſt, quæ a legibus & magiſtratibus infertur.

(*f*) Imo internoſci ii facile poſſunt, ſi animadvertamus, Deum, qui res omnes proportionibus ſuis inſtruxit, pro immenſa ſapientia ſua, rebus etiam convenienter præcipere, ita, ut quæ indoli humanæ conveniunt, velle, quæ repugnaot, nolle videatur. Unde ſponte manant præcepta, neminem occiden-

oſtenſum L. I. c. 2. §. 6. nullos actus in ſe eſſe debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec eſt, quod aliquem moveat illa dubitatio: ſi omnis actuum humanorum moralitas a lege dependet, annon Deus potuerit legem naturæ ita formare, ut contraria forent præcepta illis, quæ jam ſunt, verbi gratia, ut inter officia hominis mutua eſſet occidere, furari, mœchari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta ſervare, mutuum reddere, & ſimilia. Hic etſi ſupervacuum ac petulans videatur, quærere quid Deus facere potuerit, cum conſtet quid fecerit: tamen, ſi cui etiam vana convellere cordi ſit, facile reponere poteſt, illam dubitationem non obſcure contradictionem involvere. Nam etſi nulla neceſſitas Deum adegerit, ut omnino hominem crearet; valde enim jejune de potentia Dei ſentiunt, qui putant, ipſius gloriam in obſcuro fuiſſe hæſuram, ſi terricolas nunquam condidiſſet; (Vid. Jobi XXXVIII, 7.) tamen poſtquam ipſum deſtinaſſet creare animal rationale ac ſociale, non poterat non lex naturalis ipſi congruere, non ex neceſſitate abſoluta; ſed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuiſſet adſtrictus, non ſociale animal, ſed alia feri & horridi ſpecies animantis fuiſſet producta. Quo tamen non obſtante firmum manet, ante omnem legem quoſvis actus eſſe indifferentes. Nam eo ipſo, dum Deus decrevit creare hominem; id eſt, tale animal, cui non omnes actus deberent eſſe indifferentes, legem quoque ſimul eidem conſtituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in ſe ante legem indifferentes aſſerimus, conſequitur; Deum, ſi voluiſſet, potuiſſe conſtituere, ut blaſphemiis aut contemtu coleretur. Quod facit Vasquius Controv. illuſtr. L. I. c. 27. n. 9. ſeqq. Nam ſacra Herculis Lindii, de quibus inter alios eſt apud Lactantium L. I. c. 21. inſanorum hominum commentum ſunt. Nam creatura rationalis, id eſt, cui Deus indidit facultatem, res uti ſunt, apprehendendi, non poteſt Deum aliter concipere, quam non ſolum infinita quadam eminentia, ſed & ſummo in ipſam imperio præditum. Secus enim inane idolum, & quidvis potius, quam Deum conciperet. Jam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentiſſimum ſimul, & abjectum; quod mihi imperat, tanquam cui poſſim recte inſultare; exercere aliquid tanquam ſignum æſtimandi eminentiam divinæ naturæ, & divini imperii, quod directe, & per ſe contrarium hujus notat. Quando igitur Deum talia lege ſancire non poſſe dicitur, id non plus ipſius omnipotentiæ detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, ut quæ facta ſunt fiant infecta, nequit. Eſt præterea & hoc monendum, ſi definitio juris naturalis iſti fundamento de neceſſaria honeſtate, & turpitudine quorundam actuum ſuperſtruatur, eam non poſſe non fieri obſcuram, & velut in circulum revolvi. Id quod Grotianam definitionem perpendenti ſat manifeſtum eſt. Et recte Rich. Cumberland de Leg. nat. c. 6. §. 9. monet, in definitione legis naturalis bonum ſumendum eſſe pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio abſurde fiat per ea, quæ definitum jam ante notum ſupponunt.

§. V. Qui juris naturalis prototypum in ipſo Deo inveſtigant, in duas partes diſcedunt. Alii enim primum velut fontem ipſius in voluntate divina collocant; quæ cum ſit ſumme libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturæ poſſe mutari, imo contrarium eius præcipi, quemadmodum in legibus poſitivis fieri ſolet. Alii vero in ſanctitate & juſtitia (*a*) Dei eſſentiali illud fundari adſerunt, ſic ut jus naturæ iſtam velut ἐκτύπωμα aliquod exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem juris naturalis provenire, quod juſtitia ac ſanctitas Dei utique omnem alterationem atque mutationem reſpuat. Nobis circa priorem ſententiam monendum.

cidendum, non eſſe furandum, mœchandum, calumniandum, gratum contra animum exhiberi debere, ſervari pacta, mutuumque reddi; ac ſimilia. Quæ adſtruendæ philoſophiæ Grotianæ ſufficere videntur.

(*a*) Hæc juſtitia potius ex ſapientia ipſius, & ſanctitate naſcitur: Pro illa enim Deus vidit, quæ naturæ humanæ convenirent, pro hac naturam hominis talem eſſe voluit, ut eidem convenirent. Utramque providentiæ nomine complectitur Juſtinianus in §. 11. *I. de I. N. G. & C. Sed naturalia quidem* inquiens *jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur, divina quædam providentia conſtituta*. Ex qua providentia perinde, ac e ſapientia & ſanctitate Dei, recte elicitur immutabilitas Juris naturæ. Eſt enim jus naturæ immutabile, quia immutabilis providentia ipſius, quod inde intelligitur, quod 1. immutabilis ſapientia; 2. immutabilis ſanctitas ipſius.

Digitized by Google

dum videtur, in voluntate divina quidem poſitum fuiſſe, tale animal, cui lex naturæ congrueret, producere, vel non. Sed jam poſtquam a Deo creatus eſt homo, animal quod citra obſervationem legis naturalis ſalvum eſſe nequit; inde haudquidquam fas eſt credere, eundem velle legem naturæ tollere aut immutare, quam diu naturæ humanæ nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege præceptæ naturali conſequentia ad ſocialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariæ pari neceſſitate hanc deſtruunt, id eſt, quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & ſimilia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, injuria, ingratitudo eoſdem irritandi. Adeoque poſita rerum, & humanæ naturæ conſtantia, etſi ex beneplacito divino illa ab initio ſic formata fuerit, lex naturæ firma & immota perſiſtit; ſecus atque illæ leges, quæ ita abs divina voluntate dependent, ut abs hominum conditione in univerſum ita neceſſario deſiderari non videantur. Præterea per hanc ſententiam Deus quidem auctor legis naturalis conſtituitur, de quo nemini ſano dubitare licet; verum illud adhuc in obſcuro manet, unde demum voluntas iſta divina ſit cognoſcenda, & quo indicio conſtare poſſit, hoc vel illud ſub lege naturali Deum voluiſſe comprehendere. Atque idem incommodum etiam poſteriorem ſententiam comitatur. Nam etſi nemo tam impius ſit futurus, qui adſerere audeat, legem naturalem continere aliquid in ſe ſanctitati & juſtitiæ divinæ repugnans: Quo ſenſu quoque admittitur illud EURIPIDIS Hecuba u. 800.

Νόμῳ - - - γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα.

Lege ipſos deos cenſemus; difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad ſanctitatem & juſtitiam divinam eſſe expreſſam, ut quo modo ſeſe Deus erga ceaturas ſuas, & peculiariter adverſus homines gerit, taliter etiam ſeſe homines invicem, jubente naturali lege, gerere debeant. Add. Rich. CUMBERLAND de Legibus naturæ proleg. §. 6. & c. 5. §. 13. Neque enim apparet, quomodo jus, inter æquales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentiſſimo illo jure, quo creator erga creaturam ſuam utitur: id eſt, quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, poſſit eſſe ſpecimen poteſtatis divinæ, quæ nulla lege, nullaque obligatione coerceri apta eſt. Quæ enim ex Scripturis ſacris adferuntur, quod homo ad imaginem Dei ſit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amiſſam fatentur, legis naturalis ſenſum in homine remanſiſſe agnoſcunt. Inter homines ſanctum ſolemus vocare, qui craſſioribus ſeſe vitiis abſtinet, & officii eſt obſervans. Ad iſthunc modum quis ſanctitatem Dei conceperit? Juſtus inter homines habetur, qui cordi eſt neminem lædere, ſuum cuique tribuere (*a*). Aſt Deo utique jus eſt, quod creavit deſtruendi, etiam cum aliquo doloris ſenſu. Neque vero ulli hominum debere quidquam poteſt, ut eo negato injuriam feciſſe dici queat. Si quid mortalibus promiſit, id ſervat, non quod iſtis ex promiſſo jus adverſus Deum quæſitum ſit; ſed quia magnitudine & bonitate ejus indignum foret, jubere aliquem fruſtra ab ipſo quid ſperare. Qui enim quod promiſit non ſervat, is vel facultate præſtandi deficitur, vel ex levitate aut malitia bene conceptum propoſitum poſt deſerit, vel tempore promiſſi facti conditionem rerum, quæ tempore præſtandi promiſſi eſt, ignoravit. Quæ omnia cum imperfectione ſunt conjuncta. Unde promiſſa ſua non poteſt non Deus ſervare, homo non debet non ſervare. Et humanum promiſſum cadit in debitum: Dei promiſſa ex mera gratia præſtantur. Quas regulas juſtitia Dei vindicativa obſervet, ſupra noſtrum eſt captum. Saltem hoc conſtat,

(*a*) Et tamen Deo quoque juſtitia recte tribuitur, quatenus nemini injuriam facit, imo beneficus eſt, & quod cuique convenit, pro ſumma ſua ſapientia diſpenſat, bonos & ſe colentes remuneratur; malos, interdum etiem in hac vita, mirabiliter punit. Quo aſpectu PLATO in Theæteto dixit: *Conandum eſſe, ut Deo ſimiles efficiamur prudentia, juſtitia & ſanctitate*. Deinde *Nihil Deo ſimilius eſſe, quam juſtiſſimum hominem*. STRABO L. XIX. Geograph. ab antiquis dictum memorat: *Beneficentia proxime ad Deos accedi ab hominibus*. Bene AUGUSTINUS libro de prædeſtinatione & gratia c. 2. *Quis ita deſipiat, vel potius quis ita blaſphemet, ut dicat, de juſtitia Dei lege humanæ juſtitiæ diſputandum? Quæ profecto, ſi juſtitia Dei adverſatur, injuſta eſt. Ab illa enim, qui ſumme juſtus eſt, omne, quod qualitercunque juſtum eſt, manare manifeſtum eſt. Quis ergo erit, qui incommutabiliter manentem & omnia quæ ſunt condentem, regentem atque ſervantem Dei ſapientiam perdat humanæ ſapientiæ arbitrio?* v. AUCTOR infra §. 12. H.

ſtat, eandem non uſquequaque veſtigia ſori humani premere. Nec omnino abſurde Aristoteles Nicom. X. cap. 8. Πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν τοῖς Θεοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους; ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν· ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. αἱ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεῶν. *Quales actiones diis attribuere debemus? juſtas ne? Sed ridiculi ſane viderentur, ſi commercia facerent, & depoſita redderent, atque alia hujuſmodi inter ſe contraherent. Nunquid fortes, ut formidoloſa ſuſtineant, periclitenturque, quia honeſtum ſit? An liberales? Sed cui dabunt? abſurdum quippe, ſi etiam ipſis numum, aut tale quidpiam adeſſe dicamus. Nam ſi temperantes eos eſſe aſſeruerimus, quidnam ejuſmodi eſſent? quod enim pravas cupiditates non habeant, moleſta atque invidioſa laus eſt. Si demum omnia percurramus, quæ ad actiones attinent, prava & indigna diis videbuntur.* Catullus (carm. LXIX. ad Mallium verſ. 142.

Atqui nec divis homines componier æquum eſt.

Cæterum exinde quod commune Deo cum hominibus jus non videatur admittendum, facile reſponſio patet ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quaſi Deus de lege naturæ diſpenſaverit, dum Abrahamum juſſit maſtare filium; Iſraelitas ſubducere Ægyptiis vaſa aurea & argentea. Deo quippe tanquam ſupremo omnium domino longe eminentius eſt jus in ſuas creaturas, quam homini in hominem natura ſibi æqualem. Igitur proprie non eſt diſpenſatio de lege naturæ, quando homo per expreſſum Dei mandatum exſequitur jus Dei in homines, tanquam nudum ipſius inſtrumentum. Conf. Grotius L. I. c. 1. §. 10. Ubi arbitror, neminem fore tam ſimplicem, qui crediderit, quando objectum fuerit mutatum aut circumſtantiis variatum, in lege accidiſſe aliquam mutationem. Nam quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur ſub illa lege: creditum eſt reſtituendum; quia creditum eſſe deſiit (*a*). In illo autem exemplo, quando deponentis bona fiſco addicuntur, neque lex, neque objectum legis mutatur. Lex enim ita proprie ſe habet: depoſitarius rem acceptam debet reſtituere ei, qui rem ſuam depoſuit, aut qui in ejus jus ſucceſſit. Sic igitur hæc lex non pertinet ad furem, quia res depoſita non eſt ipſius: neque ad deportatum, quia in dominium ejus fiſcus ſucceſſit.

§. VI. Sed neque argumenta Auctoris de principiis juſti & decori (*b*) p. 254. id videntur efficere, ut *jus naturale* duplex ſtatuamus, *divinum & humanum, quod ſtante hoc mundi ordine coincidat*. Cum enim omni juri ſive legi inſit obligatio, quæ extrinſecum aliquod & ſuperius principium præſupponit; non apparet, quomodo citra abſurditatem iſta Deo poſſit attribui. Sicuti & valde ἀκύρως dicitur; *Deum a ſe ipſo, aut a ſua eſſentia obligari* (*c*). Neque vero ex Roman. I. 32. exſculpſeris, tale jus in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturæ potuerint, proximum erat eos intellexiſſe, Deum legislatorem non paſſurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturæ Deo quidem jus naſcitur, (ſi ita loqui fas) ad exigendam pœnam; ſeu Deus poſito peccato recte comminationem ſuam in effectum deducit. At quis exinde juri, id eſt legi Deum obnoxium concluſerit? Sed & ambigue dicitur; *ſupremum jus Dei in creaturas ratione naturali innoteſcere iis principiis, quæ inter homines juris & æquitatis naturalis fundamenta faciunt.* Si enim hic ſenſus eſt; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipſos mortales inter ſeſe vult agere, nemo contradixerit. Vid. Lucæ VI. 35. Sic Deus per legem naturalem hominibus promiſſa ſervare injunxit, idem promiſſa ipſis facta firmiter ſervaturus. Rom. III. 4. Hebr. VI. 17. 18. Ab humanis judicibus innocentem damnari vetat, ipſe ſimiliter facturus. 2. Paralip. XIX. 7. Rom. II. 2. Aſt ſi hoc aſſeritur, Deo non plus juris eſſe in creaturas, quam hominibus inter ſe adhibere conceſſum; clarioribus argumentis opus eſt, ut credamus, do-

(*a*) Quod eſt in L. 31. D. *depoſiti*, de qua conf. AUCTOR L. IV. c. 13. §. 5. H.

(*b*) Eſt is Velthuyſenius, cujus ſententiam tamen male cepit Auctor, ut latius oſtendit Cl. BARBEYRAC. in not. 4.

(*c*) Hunc locum apud Velthuyſenium non invenit Cl. BARBEYRACUS, qui ideo alii Auctori, neſcio cui, tribuendus eſt.

Digitized by Google

domino eminentiſſimo non plus eſſe juris in ſervum, quam ſervo in conſervum natura æqualem: ſeu ut Grotii terminis utar, *jus rectorium & æquatorium* examuſſim coincidere. Sed nec citra animadverſionem præterlri debet, quod Idem Auctor p. m. 52. aſſerit: *Deum debere neceſſario leges naturales tanquam juſtas æſtimare, poſito & conſtituto ordine in hoc univerſo, qualem jam eſſe quorumvis oculis ingeritur: & non poſſe non quicquid ab iis deflectit, tanquam iniquum aut indecorum agnoſcere.* Nam ſine dubio imperioſa iſta vocabula, *Deus debet neceſſario*, majeſtati omnipotentis legislatoris ſunt incongrua. Ac nulla hic deprehenditur neceſſitas, niſi quæ ex divino beneplacito originem ducit. Neque ratio ab ipſo ſubjuncta illam theſin ſatis adſtruit, *quod omnes res, quas cogitatione nobis imaginari poſſumus, ſemper quandam σχέσιν ſeu relationem habeant, natam ex intrinſeca rei natura, quæ a re, ſalva ratione, ſeparari non poteſt.* Illam quippe naturam, una cum adhærente relatione, res non ex ſe, verum ex Creatoris arbitrio habens; cui ſuæ voluntatis placitum lex proprie dicta eſſe nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obſtringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, ſuperbia, contumelia licita nunquam eſſe poſſint; exinde eſt, quod Deus homini ſociabilem naturam aſſignaverit; qua ſalva, quæ ad eandem quadrant honeſta, quæ diſcrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neque commune Deo cum hominibus jus, neque habitudinem aliquam ſeu σχέσιν rerum, quæ abs divina diſpoſitione non dependeat, infert.

§. VII. Qui jus naturale omnium, aut gentium, aut ſaltem plerarumque, & cultiorum conſenſu ſuperſtruunt, ſecuti videntur auctorem Aristotelem (*a*) Nicom. V. c. 10. ubi Δίκαιον φυσικὸν, *juſtum naturale* vocat, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή (*b*), *quod ubique eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam Rhetor. L. I. c. 13. dicit: Ἔστι γὰρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. *Eſt enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune juſtum & injuſtum, etiamſi nulla ſocietas invicem ſit, nullaque pactio.* Cicero Tuſcul. quæſt. L. I. (cap. 13. 14.) *Omni in re conſenſio omnium gentium lex naturæ putanda eſt. Et omnium conſenſus naturæ vox eſt.* Enimvero præterquam (*c*) quod modus hic jus naturæ probandi ſit a poſteriori, & ex quo nondum conſtet, quare jure naturæ ita ſit diſpoſitum; idem etiam revera eſt lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad conſenſum univerſi generis humani provocare, ideo Hobbesio de Cive c. 2. §. 1. incongruum videtur, quia alias homini ratione actu utenti impoſſibile foret contra legem naturæ peccare (*d*), quippe cum ipſo, qui utique generis humani pars eſt, in diverſum abeunte, conſenſus humani generis jam ſit mancus. Dein quia iniquum ſit, naturæ leges ab eorum conſenſu recipere, qui eas violant ſæpius, quam obſervant. Nam uti Isocrates Orat. ad Philippum (pag. 153. Ed. Pariſ. 1621.) loquitur: Πάντες πλείω πεφύκαμεν, ἐξαμαρτάνειν, ἢ κατορθοῦν, *ita natura comparatum eſt, ut omnes ſæpius peccemus, quam officio fungamur.* Nec felicius ad *omnium gentium* conſenſum provocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & inſtituta ſunt cognita? Quin nec res ſuccedet, ſi dicamus, moratiorum populorum conſenſum ſufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quæ gens, cui aliqua ſeipſam conſervandi ratio conſtat, ultro ſeſe barbaram agnoſcet? aut quæ tantum ſibi tribuet, ut ad ſuos mores reliquas omnes exigi poſtulet; quæ ab iſtis diſcrepaverit, eam barbaram declaret? Quondam Græculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros deſpiciebat. In eum faſtum dein Romani ſuccedebant. Ho-

(*a*) Imo reliqui philoſophi quoque ita rationes ſubduxiſſe poſſunt. Nam ſic quoque JCti veteres loquuntur. Ecce enim, quod apud omnes populos peræque cuſtoditur, vocatur jus gentium in §. 1. *Inſt.* & *J. N. G.* & C. quaſi quo jure omnes gentes utantur. Videntur autem veteres, exemplo gentium cognitarum & moratarum uti per denominationem potiſſimæ generis humani partis.

(*b*) Nec, ut PLUTARCHUS de Stoic. contradict. ait, *Antipodes later, quod iſta ſint eadem.* H.

(*c*) Et hactenus etiam admittit H. GROTIUS L. I. de J. B. & P. c. 1. §. 12. Conf. L. II. c. 5. §. 12. n. 3. H.

(*d*) Imo id inde minime ſequitur, quum & homines culti peccent; & aliud ſit, leges ſcire, aliud, ſecundum eas agere. Ut ſe ipſa gens barbaram profiteatur, neceſſe non eſt, ſed ſufficit, eam nobis talem videri.

Hodie pauci quidam populi Europæ id nobis ſumſimus, ut cultura morum reliquis ſuperiores nos feramus. Aſt dantur ex adverſo populi, qui ſeſe nobis longe præferunt. Jamdudum a Chinenſibus Europæis unus duntaxat oculus relictus, cæteri cœcitatis damnati. Add. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 8. & L. I. c. 39. ubi inter ſtolidas opiniones refertur, aliquid damnare, & rejicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud a moribus & opinionibus noſtris vulgaribus abhorret. IDEM L. II. c. 2. n. 7. Nec deſunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cavillantur, velut ſubſidium noſtræ hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate eniteſcant; & ad bonam mentem paucis opus ſit literis. Neque ſemper literæ bonos mores ſortiuntur comites. PLATO epiſt. X. Τὸ βέβαιον, καὶ πιστὸν καὶ ὑγιὲς, τοῦτο ἐγώ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. *Firmitatem, fidem, ſinceritatem veram eſſe philoſophiam exiſtimo*. Sed & quædam nationes operoſo apparatu inanium aut ſuperfluarum rerum vehementer ſibi placent, deſpectis iis, quibus ſimplicior vita degitur. Atqui ſæpe apud hos, quam illos, major morum innocentia. Appoſite JUSTINUS L. II. c. 2. de Scythis: *Admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Græci longa ſapientium doctrina, præceptiſque philoſophorum conſequi nequeunt; cultoſque mores incultæ barbariei collatione ſuperari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam his cognitio virtutis*. Valer. MAXIMUS L. I. c. 1. §. 2. inter externa. Non pauca quoque occurrunt apud Sextum EMPIRICUM Pyrrhon. hypotyp. L. II. c. 5. quæ huc applicari poſſint. Præterea in iſto conſenſu per ſe parum momenti eſſe, argumento eſt & hoc, quod & plures ſint ſtulti, quam ſapientes, & pauci inveſtigatis ipſarum rerum fundamentis opiniones ſuas conceperint: plerique cæco aſſenſu citra proprium judicium atque ſcrutinium alios præeuntes ſecuti ſint (*a*). Accedit denique, quod licet de conſenſu plerorumque populorum ſaltem circa generalia præcepta legis naturalis ſat liquido conſtare videatur, ac de eorum quoque conſenſu, quos ignoramus, præſumere poſſimus ex placitis eorum, qui nobis cogniti ſunt, propter naturæ ſimilitudinem: tamen ex hoc ipſo tutius colligitur, quid iſti erga cives ſuos obſervari æquum duxerint, quam quid erga extraneos, in quos multi promiſcue hoſtile odium, & quos hoſtili modo tractare nefas non fuit judicatum. Add. Mich. MONTAIGNE Eſſais L. I. c. 30.

§. VIII. QUANQUAM autem uſus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad oſtendendum, aliquid eſſe licitum, quam jure naturæ præceptum: tamen ut ne illud quidem ſemper tuto liceat concludere, faciunt inſtituta diſcrepantia aut contraria celebrium populorum (*b*). Sic ut non male applicari hic poſſit illud Socratis (*c*) apud PLATONEM Alcibiade (L. I. pag. 434. Ed. VVechel. Ficini:) Οὐκ εἰς σπουδαίους γε διδασκάλους καταφεύγεις, εἰς τοὺς πολλοὺς ἀναφέρων. *Non ad probatos confugis præceptores, cum ad vulgus te refers*. Scilicet uti eſt apud PLUTARCHUM Themiſtocle (p. 125. B. Edit. VVechel.): Νόμοι διαφέρουσιν ἀνθρώπων, ἄλλα δ' ἄλλοις καλά. *Leges mortalibus diſcrepantes ſunt, aliis alia honeſta*. Et apud TACITUM Hiſt. III. (c. 33.) *Utque exercitu vario linguis, moribus, cui cives, ſocii, externi intereſſent, diverſæ cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum*. Speciminis loco iſthæc ſunto. ARISTOTELES Nicom. VII. cap. 6. tradit, *quaſdam efferatas circa Pontum nationes ſibi invicem infantes ad epulandum mutuare*. Quas ipſe paulo poſt vocat ἀλογίστοι, θηριώδεις, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, *irrationabiles, feri-*

(*a*) Adde, etiam poſſe inſtitutum aliquod inter complures populos habere locum ex cauſa ſingulari Ita JOSEPHUS II. adverſus Apionem obſervavit, nullam eſſe urbem Græcam, nullam Barbaram, quam non pervaſerit mos ſeptimæ diei, qua Judæi feriantur. Quod unde manarit, ex ſacris literis conſtat. Conſ. H. GROTIUM de veritat. religion. Chriſtian. L. I. §. 16. n. 23. ſeq. H.

(*b*) Ex quibus exemplis non magis cogi poteſt, non dari jus gentium, quam quidem ex hodierno diſſenſu philoſophorum & JCtorum inferre licet, non dari Jus naturæ. Sunt ea enim partim fabuloſa, partim indifferentia. Quæ vero tertii generis habentur, & hiſtorica fide *nixa* a præceptis juris naturæ *recedunt*, ea facti ſunt, & id tantum probant, gentes non ſemper juri naturæ convenienter egiſſe, non autem *præcepta ejuſdem incognita eis fuiſſe*. Satis eſt, nullam gentem tam barbaram eſſe, ut ei perſpecta non ſint generalia Juris naturæ capita, neminem ſcilicet lædendum, pacta ſervanda eſſe, & ſimilia.

(*c*) In quo tamen non de conſenſu gentium, ſed de opinionibus vulgi agitur.

ferinos, & ſolo ſenſu viventes. Eusebius de Præparat. Evangel. L. I. cap. 3. dum fœdos mores per doctrinam Evangelii correctos recenſet, inter alia enumerat Perſarum concubitus cum matribus & filiabus, (de quibus etiam ex Sotione refert Diogenes Laertius procemio.) eſum carnis humanæ, & jugulationem liberorum ex prætextu religionis apud Scythas; & quod Maſſagetæ, ac Derbices propinquos ſenio confectos jugulaverint, & epulati ſint; Tibareni ſeniores præcipitarint; Hyrcani alitibus, Caſpii canibus mortuos projecerint devorandos. Quo referuntur pervigilia fœda (*a*), adulteriis ſtuprisque mixta, in honorem deorum, victimæque humanæ. Idem L. VI. c. 8. ex Bardeſane Syro: *Apud Getulos lex eſt, ut fœminæ quibuſcunque velint, miſceantur, ac præcipue advenis, nec ideo a maritis accuſentur, aut adulteræ vocentur. Idem in Bactris obtinebat. Contra apud Arabes adulteræ omnes interimuntur, & ſuſpectæ ſolummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui uxorem, aut filium, aut filiam, aut cælibem fratrem, aut innuptam ſororem interfecerit, ne accuſatur quidem; lege namque ita ſancitum eſt. In Atriis quid aliquid vel minimum furatus eſt, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, ſputis dedecoratur. Græcorum ſapientes ſpecioſos pueros ſequi non verentur. Multi apud Britannos unam uxorem habent, apud Parthos contra multæ fœminæ unum maritum.* Sextus Empiricus Pyrrh. Hypotyp. L. III. c. 24. ut oſtenderet, circa turpia & honeſta nihil certi eſſe, magnam ejuſmodi repugnantium inſtitutorum cumulat farraginem. Ubi tamen in ipſo limine graviter impingit, dum ait: Παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισθαι τὸ τῆς ἀρρενομιξίας. παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν, ἀλλ' ὡς ἕν τι τῶν συνήθων. *Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur maſcula Venere uti: apud Germanos autem, ut fertur, turpe non eſt: ſed unum ex iis, quæ uſu recepta ſunt.* Nam eo uſque quidem ei vitio dediti erant Græci, ut Plato de LL. L. VIII. aliquot rationibus opus judicet ad oſtendendum, fieri poſſe, ut per leges id coerceatur. Neque ſolos Boetios ab ea labe immunes fuiſſe, arguere videtur Cornel. Nepos Epaminonda c. 4. ni forte poſterioribus ſeculis apud Thebanos id exoleverit, quod innuere videntur ſequentia verba: *Quin etiam apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuiſſe dicitur.* Sed quod de Germanis ſubjungit, id adeo inficetum eſt mendacium, ut mirum ſit, quomodo illud in mentem venire potuerit ulli, qui vel minimam notitiam iſtius nationis habuerit. Addit; Cynicos philoſophos, & Zenonem Citrieum, & Clanthem, & Chryſippum ἀδιάφορον indifferentem habuiſſe. Quoſdam Indorum publice cum uxoribus congredi turpe non judicare. Mulieres corpus proſtituere apud multos ex Ægyptiis etiam honoratum; & quaſdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quærere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, a ratione non abhorrere cum meretrice congredi, aut quæſtu a meretrice facto aliquem ſuſtentare vitam. Perſas cum matribus, Ægyptios cum ſororibus matrimonia contrahete. Quorum prius Citticus Zenon a ratione non alienum dixerat: (Add. Idem d. l. c. 25. ubi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi poteſt.) Chryſippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex ſorore liberos procreare. Platonem uxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis veſci: quod ipſi quoque Stoici approbaverint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianæ hoſpites immolare. Eoſdem parentes ſexaginta annos prætergreſſos jugulare. Solonis lege permiſſum unicuique apud Athenienſes filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedæmonios punitos fures, non quod furati, ſed quod deprehenſi ſint. Amazones, ſi quos parerent mares, claudos reddidiſſe, ut nullum forti viro dignum facinus edere poſſent. Multa deinde ſubnectit de diverſis opinionibus circa Deos, de diverſitate rituum ſacrorum, de ſepeliendi more, de morte. Add. Diogenes Laertius in Pyrrhone L. IX. (§. 23. 24.) Cicero Tuſc. Quæſt. L. V. (c. 27.) *Ægyptiorum imbutæ mentes pravitatis erroribus quamvis carnificinam prius ſubierint, quam ibim, aut aſpidem,*

(*a*) Conf. H. GROTIUM L. II. de ver. Rel. Chriſtian. §. 11. Apud Babylonios feminæ omnes corpus vulgabant, idque in honorem Veneris, quam Mylittam vocabant. V. HERODOTUM. L. I. STRABONEM L. XVI. Geograph. Alia multa a recta ratione deflectentia inſtituta congeſſit Georg. CALISTUS epitom. Theol. moralis p. 49. ſeq. H.

dem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent, quorum etſi imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recuſent (*a*). Sic Colchis in honore eſſe furtum facere, teſtatur Busbequius epiſt. 3. Et Abyſſinis in more eſſe poſitum, ut fures partem rei furtivæ regi offerant, reliquum vero ſine infamia retineant (*b*), memorat Franc. Alvarez. Pertinet quoque huc luculentus locus Philonis Judæi de temulentia (pag. 208. 209. Ed. Genev. 268. 269. Ed. Pariſ. 1646.): *Illa quoque deterrent, ne temere credamus incertis, quæ pene per totum orbem diffuſa ſunt, communem tum Græcis, tum barbaris in judicando lapſum inducentia. Quænam? inſtitutiones ab ætate tenera, conſuetudines patriæ, leges antiquæ, ex quibus univerſis in nullo conſentiunt omnes, ſed per ſingulas regiones, gentes, civitates, vicos denique ac domos, ſaltem viri diſcrepant a mulierculis, & pueri a cæteris. Nam quæ nobis turpia videntur, illis honeſta: quæ decentia, illis indecora. Equidem non miror, ſi miſcellanea confuſaque turba, morum legumque utcunque inductarum ſerva, ab incunabulis obedire his aut ſecus ac dominis atque tyrannis aſſueta, & animam contuſa colaphis, nihil magnum ac virile valens ſapere, credit acceptis ſemel majorum traditionibus, & mentem ſinens inexercitatam, ſine ſcrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philoſophos miror, quorum plerique ſimulantes ſe venari manifeſtam in rebus certitudinem, catervatim diviſi decernunt diſſona, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis parviſque.* Add. Mich. Montaigne Eſſais L. I. c. 22. & Charron. de la Sageſſe L. II. c. 8. §. 4. 7.

§. IX. Sed & aliud incommodum comitatur ſententiam illam de eruendo jure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inveniri natio, quæ nudo jure naturæ regatur; ſed quælibet leges ſcriptas aut non ſcriptas eidem habeat ſuperadditas, quibus utitur, quando ipſi cives inter ſe negotii quid habent. Quin & ſæpe ipſa gentium inter ſe negotia ex jure civili, utrique communi, aut jure naturali, ſed multis poſitivis additamentis velut veſtito, definiuntur. Unde non ita facile eſt perſpicere, quid illæ nationes pro naturali, quid pro poſitivo & civili jure habuerint. Quid quod ſæpe inolita diu conſuetudo naturalis rationis faciem mentitur? Agathias L. II. (c. 16.) *Manifeſtum eſt, ſingulas hominum nationes, ſi cui legi, quæ a multo tempore obtinuerit, aſſueverint, optimam eam, æquiſſimamque judicare; & ſicubi quid præter eam fiat, rejectaneum id ipſis ac ridiculum videre, dignumque cui fides abrogetur.* Quam in rem facit illud apud Herodotum Thalia (pag. 112. Ed. Græc. H. Steph.) *Darius accitos Græcos, qui in ſua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, juxta Indorum aliquot morem, veſci; hi negabant ſe ulla pecunia ad hoc poſſe induci: rogavit dein pariter Indos, quantum acciperent, ut patres defunctos ipſi juxta Græcorum morem comburerent, nec poſtea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipſum ominari jubebant.* Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni eſſe innutritum, ut licet illa falſa ſit, vix unquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis ſaltem, queis intra vulgarem ſortem eſt ingenii perſpicacia. Aristoteles Problemat. ſect. 18. quæſt. 6. Ὅ, τι γὰρ ἄν τινες ἐξ ἀρχῆς ἑλόμενοι, ᾧ ὅτι ἂν συνεθισθῶσιν, οὐδὲ κρίνειν δύνανται τὸ βέλτιον· διεφθαρμένοι γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προλήψεις. *Quæ principio aliqui ſibi delegerint, quibuſque inſueverint, in iis ne judicare quidem poſſunt, quidnam melius ſit: animus enim eorum jam corruptus eſt propter pravas præſumptiones* (*c*). Cicero Tuſculan. Quæſt. L. IV.

(c. 3.)

(*a*) Adde AUCTOREM ſupra c. 2. §. 10. de latrociniis & deprædationibus populorum olim in honore habitis. Nec omittenda hic deprædatio naufragorum, a multis olim populis uſurpata, & alicubi inter regalia & fiſci compendia numerata. De qua v. H. GROTIUS Sparſ. flor. ad *tit.* C. *de naufragiis*. A. MATTHÆI not. & obſervat. ad Annal. Egmundan. c. 67. & quæ attuli teſtimonia Diſſertat. de Superiorit. territor. §. 56. Add. Sixtin. L. II. de Regal. c. 3. n. 95. ſequ. AUCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

(*b*) Quod hodie quoque in ipſa Germania fit, quando Judæi in quorumdam Imperii Statuum locis monetariis aurum argentumve rapinis, furtove corraſum marſupiis tectum apponunt, nulli tangendum, inſpiciendumve, niſi ei, qui teſtæ id fundendum immittat, probe plerumque gnaro, mala illud fide conquiſitum eſſe.

(*c*) Et L. III. Princip. *Natura parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter, malis moribus opinionibuſque depravati, ſic reſtinguimus, ut nuſquam naturæ lumen appareat. Sunt enim ingeniis noſtris ſemina innata virtutum: quæ ſi adoleſcere liceret, ipſa nos ad beatam vitam natura perduceret. Nunc autem ſimul atque editi in lucem, & ſuſcepti ſumus, in omni continuo pravitate & in ſumma opinionum perverſitate verſamur: ut pæne cum lacte nutricis errorem ſuxiſſe videamur. Cum vero parentibus redditi, de-*

mum

(*c.* 3.) *Quidam primum ante tenentur adſtricti, quam quid eſſet optimum judicare potuerunt; deinde infirmiſſimo tempore ætatis aut obſecuti amico cuidam, aut una alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, & ad quamcunque diſciplinam quaſi tempeſtate delati, ad eam tanquam ad ſaxum adhæreſcunt.* Et paulo poſt: *Neſcio quo modo plerique errare malunt, eamque ſententiam, quam adamarunt, pugnaciſſime defendere, quam ſine pertinacia quid conſtantiſſime dicatur, exquirere.* Add. Mich. MONTAIGNE Eſſ. L. I. c. 22. Philo Judæus de Abrahamo: *Inveterata conſuetudo plerumque tantum poteſt, quantum natura.* Et ad maximam partem mortalium applicari poteſt illud Sexti EMPIRICI Pyrrhon. Hypot. L. III. c. 24. Ἕπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει. *Sequitur citra ullam opinionem vitæ communis obſervationem.* Et illud EURIPIDIS Bacchis (verſ. 201. & ſeqq.)

> Πατρίους παραδοχὰς, ἅς θ' ὁμήλικας χρόνῳ
> Κεκτήμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβάλλει λόγος,
> Οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν ηὕρηται φρενῶν.

Patris traditiones, quas coætaneas nobis diu ſervamus; eas nulla labefaciet ratio, neque ſi maximis ſapientia ſit exquiſita ingeniis (*a*). Quo referre poſſis illud Apoſtoli I. Corinth. XI. 14. Et aliquo modo illud PLATONIS de LL. L. VII. (pag. 884. A. Edit. VVechel. Ficini) ex aſſuetudine eſſe, quod ſiniſtra manu minus habili quam dextra utamur, cum natura fere ad utramque partem æque ſe habeat (*b*). Sic apud multos populos non exigua eſt barbæ dignitas. Vid. ARRIANI Epictetus L. I. c. 16. Cum contra pleriſque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. ROCHEFORT Deſcript. Antill. Parte II. cap. 8. §. 6. & c. 9. Etſi haudquidquam adſuetudini eas vires tribuamus, ut rationis judicium eonſque detorquere ac depravare queat, quo ipſi impoſſibile ſit veritatem circa leges naturales perſpicere. Add. SELDENUS de J. N. & G. L. I. c. 6.

§. X. CÆTERUM iſta legum atque morum apud diverſas gentes diſcrepantia ſine dubio etiam aliquibus anſam dedit aſſerendi; nullum jus naturale dari; atque omne jus ex utilitate ſingularum civitatum promanaſſe, eaque unice metiendum eſſe (*c*). Sic enim HORATIUS Serm. L. I. Sat. 3. (verſ. 98. & verſ. 111. ſeqq.)

> —— *Utilitas juſti prope mater & æqui.*
> *Jura inventa metu injuſti fateare neceſſe eſt,*
> *Tempora ſi faſtoſque velis evolvere mundi.*
> *Nec natura poteſt juſto ſecernere iniquum,*
> *Dividit ut bona diverſis, fugienda petendis.*

OVIDIUS Heroid. I. Epiſt. 4. (verſ. 131. & ſeqq.)

> *Iſta vetus pietas, ævo moritura futuro,*
> *Ruſtica, Saturno regna tenente, fuit.*
> *Jupiter eſſe pium ſtatuit quocumque juvaret.*

LUCANUS L. VIII. (verſ. 488. & ſeqq.)

> ———— *Sidera terra*
> *Ut diſtant, & flamma mari, ſic utile recto.*
> *Sceptrorum vis tota perit, ſi pendere juſta*
> *Incipit; evertitque arces reſpectus honeſti.*
> *Libertas ſcelerum eſt, quæ regna inviſa tuetur.*

Craſſe quoque valde ſuper origine juſti & injuſti loquitur Ariſtippus apud Diog. LAERTIUM L. II. (§. 93.) & Pyrrho ap. EUNDEM L. IX. (§. 61.) Late quondam ſuper hac re diſputaverat Carneades, cujus argu-

mum magiſtris traditi ſumus, tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. SENECA ep. 123. *Inter cauſas malorum noſtrorum eſt, quod vivimus ad exempla; nec ratione componimur, ſed conſuetudine abducimur.* Paulo poſt: *Recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus eſt.* AUGUSTINUS L. III. de doctrina Chriſtian. c. 8. *Fit plerumque, ut quiſque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quæ ſuæ regionis ac temporis homines vituperare atque damnare conſueverunt: & ea tantum probanda atque laudanda, quæ conſuetudo eorum, cum quibus vivit, admittit.* H.

(*a*) V. infr. L. V. c. 3. §. 10. Huc etiam pertinet quod AUGUSTINUS ait L. III. de doctr. Chriſt. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honeſto loco natis, cum tunicati ſunt, non eas habere flagitium eſt.*

(*b*) In India æquales, ſe invicem ſalutantes, barbam prehendunt. V. infra L. IV. c. 1. §. 2. H.

(*c*) Euripides *Æolo*:

> Τί δ' αἰσχρὸν, εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ?
> *Quid turpe, niſi quod eſſe turpe uſus putat?*

Quem verſum tamen Antiſthenes correxit hoc modo:

> Αἰσχρὸν τό γ' αἰσχρὸν, κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ.

Antiſtheni ſane tribuit Plutarchus: at Diogeni Cynico Stobæus. H.

argumenta contraxit LACTANTIUS Div. Inſtit. L. V. c. 16. (*a*). *Jura ſibi homines pro utilitate ſanxiſſe, ſcilicet varia pro moribus; & apud eoſdem pro temporibus ſæpe mutata; jus autem naturale eſſe nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad utilitates ſuas natura ducente ferri, proinde aut nullam eſſe juſtitiam; aut ſi ſit aliqua, ſummam eſſe ſtultitiam; quoniam ſibi noceret, alienis commodis conſulens. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipſis, qui totius orbis potirentur, ſi juſti velint eſſe, hoc eſt, ſi aliena reſtituant, ad caſas eſſe redeundum.* Add. GROTII Prolegomena ad libr. de J. B. & P. Ad iſthæc diſſolvenda conveniens erit præmittere illud CICERONIS Offic. II. (c. 3.) *In hoc verbo*, (utilis,) *lapſa conſuetudo flexit de via, ſenſimque eo deducta eſt, ut ab honeſto utile ſecerneret, & conſtitueret honeſtum aliquid quod utile non eſſet, & utile, quod non honeſtum. Qua nulla pernicies major hominum vitæ potuit afferri.* Et quod IDEM Offic. L. III. (c. 3.) tradit: *Socratem ſolitum exſecrari eos, qui primum hæc natura cohærentia opinione diſtraxiſſent.* Scilicet impoſuerunt iſti imperitioribus ambiguo utilitatis vocabulo, quæ duplex eſt, prout ex diverſo principio æſtimatur. Aliud enim utile videtur affectuum male compoſitorum pravo judicio, qui præſentibus fere, ac cito tranſituris commodis imminent, de futuro parum ſoliciti. Aliud ſana ratio utile judicat, quæ non tantum ante pedes poſita conſiderat, ſed & quid in futurum tale eſt, & ad diuturnitatem facit: (Marcus ANTONINUS L. VII. §. 74. ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν. *Emolumentum eſt actio omnis naturæ conſentanea.*) Nequaquam autem appetendum judicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen poſt ſeſe eſt tracturum. Quemadmodum maligna valde eſt voluptas, inter febriles ardores gelida ſeſe ingurgitare, mox acerbiſſimis ideo doloribus excruciari. Habent quippe hoc actiones legi naturali congruentes, ut non ſolum honeſtæ ſint, id eſt, quæ ad honorem, exiſtimationem & dignitatem hominis conſervandam & augendam faciant, ſed & utiles, eædem exiſtant, ſeu quæ commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipſius conferant. Quod attributum uſque adeo dignationem virtutis non dedecet, ut in divinis quoque literis *pietas ad omnia utilis* dicatur, tanquam quæ promiſſionem habeat hujus & illius vitæ. Sed quæ actiones legi naturali repugnant, ſemper quidem turpes ſunt, aliquando tamen utilitatis quid & ſæpius jucunditatis producere videntur, ſed quæ neque ad diuturnitatem valet, & quam longe majorum moles malorum a tergo ſequitur. Vid. Proverb. XX. 17. V. 3. 4. IX. 17. 18. XXI. 6. Facit quoque huc illud CICERONIS Offic. I. (c. 4.) *Inter hominem & belluam hoc maxime intereſt, quod hæc tantum, quantum ſenſu movetur, ad id ſolum, quod adeſt, quodque præſens eſt, ſe accommodat, paululum admodum ſentiens præteritum aut futurum: homo autem, qui rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, principia & cauſas rerum videt, earumque progreſſus, & quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, rebuſque præſentibus adjungit, atque annectit futuras, facile totius vitæ curſum videt, ad eamque degendam præparat res neceſſarias.* Ergo tantum abeſt, ut etiam civilia jura intuitu ſpuriæ iſtius & momentaneæ utilitatis ſint conſtituta, ut vel præcipuus harum finis ſit, nec cives iſti utilitate ſuas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra reſpectum ad alios homines, velit, cum cæteris quoque eandem detur viam inſiſtere, non poterit non inde emergere ſumma rerum confuſio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo ſtatu nihil homini inutilius (*b*), nihil inconvenientius. Cum contra manifeſtum ſit, longe certiorem ſpem utilitatis ab aliis ſibi acceſſuræ concipere poſſe, qui legem naturalem obſervando alios ſibi demereri ſtudet, quam qui potentiæ ſuæ confiſus quælibet quibuslibet pro lubitu inferre inſtituit. Add. Rich. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. §. 29. n. 2. Neque vero mortalibus licet aliquam utilitatem fingere, quæ non in univerſum valere queat; cum nemini per naturam hoc privilegii conceſſum ſit, ut, quo is jure in alios utitur, idem alii, adverſus ipſum non viciſſim exerceant. Inde fruſtra credis, utile tibi eſſe, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alii & reſiſtere, & pari ad-

(*a*) Qui verba hæcce CICERONIS L. III. de Republica depromſerat.

(*b*) Pro *pernicioſus*. Vid. ſupra c. 2. §. 9. n. 1.

Digitized by Google

ri adverſus te licentia uti poſſint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipſum exempla redire queant. Prov. I. 13. 14. ſeqq. Isocrates Areopagitico (p. 252.) (*a*) : *Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus cenſebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, ſi deſinerent clientelas ſibi adſciſcere, parvis reditibus ſpoliatum iri: illos, ſi deeſſent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos.* Idem Orat. de pace (pag. 285.), fundamentum conſiliorum ſuorum in eo collocat, ut civibus ſuis perſuaſum ſit, τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας. *Plus utilitatis & lucri eſſe in tranquillitate quam in conatu ſupervacaneo multarum rerum: & juſtitiam præſtare injuriæ, ſuarumque rerum curam appetitioni alienarum.* Id quod in ſequentibus luculenter deducit. Neque etiam eſt, quod quis ſuæ potentiæ tantum tribuat, ut ſibi ab aliis paria reponi non poſſe credat. Omnis quippe potentia ex conjunctione cum aliis hominibus reſultat, quos ſola vi nequidquam continueris. Igitur ſi omnia licet utilitate illa ſpuria metiri, etiam potentiſſimi cujuſque ſalus toties in lubrico verſatur, quoties ulli utile videtur ipſum perire: & eam qui viam ſequitur, ſuo exemplo docet alios tantundem contra ipſum audere. Adeoque non juſtitia ſed injuſtitia revera eſt ſumma ſtultitia, quæ neque in univerſum, neque ad diuturnitatem prodeſt, etiamſi cui malitia ſua aliquantiſper ſuccedere videatur; & ipſam ſalutem hominis, quæ ſocietate continetur, it everſum. Idque non in ſingulos duntaxat homines, ſed & in integras civitates congruit, quarum nulla hactenus tam copioſa aut firma extitit, ut aliarum amicitia non indiguerit, nec ſaltem a pluribus conjunctis lædi potuerit. Quintilianus Declam. 255. *Nunquam prodeſt malum exemplum: etiamſi in præſenti occaſione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet.* Demosthenes Olynth. 2. Οὐκ ἔστιν ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα, καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι. *Non fieri poteſt, ut per injurias, & perjuria, & mendacia ſtabilis potentia comparetur.* Conſpirant cum hiſce, quæ quondam circa juſtitiam Epicurus tradebat, teſte Gassendo philoſ. Epicuri Syntag. Part. III. c. 24. & 25. *Juſtitia non modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum vi ſua, atque natura, quod tranquillet animos; tum ſpe nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata deſideret. Cujus in mente injuſtitia conſedit, hoc ipſo quod adeſt, non poteſt non turbulenta fieri: etſi vero molita quidpiam eſt, quamvis occulte fecerit, nunquam tamen confidet, id fore ſemper occultum. Cumque juſtitia ad commune bonum ſit excogitata, neceſſe eſt, jus ſeu juſtum, quod ſpectat, tale quidpiam ſit, quod ſit omnibus & ſingulis, qui participes ſunt ſocietatis, bonum. Et quia unuſquiſque id, quod ſibi eſt bonum, natura duce expetit, neceſſe eſt id, quod eſt jus ſeu juſtum quidpiam, ſecundum naturam ſit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud eſt, quam teſſera utilitatis, ſeu ea, conſpirantibus votis propoſita utilitas, ut homines ad invicem neque lædant, neque lædantur, atque adeo ſecure degant: quod ut bonum & utile eſt, ita quiſque natura duce expetit.* Etſi quæ poſt de utilitate apud diverſos diverſa, & inde juſto variabili ſubnectuntur, non de jure naturali, ſed civili duntaxat poſſint admitti. Breviter Diodorus Siculus L. XXV. Eclog. 1. *Epicurus in libro, quem ratas doctrinas inſcripſit, vitam cum juſtitia conjunctam perturbatione vacare pronunciat: injuſtam vero perturbatione quamplurima refertam eſſe.* Lucretius L. V. (verſ. 1151. & ſeqq.)

Circumretit enim vis atque injuria quemque,
Atque unde exorta eſt, ad eum plerumque revertit.
Nec facile eſt placidam ac placatam ducere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis.

Porro quantopere a communi velut ſenſu abhorreat, omnes actiones ex utilitate, juſtitiæ contradiſtincta, metiri, nemini non conſtat. Appoſite nihili alias Sophiſta Protagoras apud Platonem Protagora (*b*). (pag.

(*a*) Qui locus nihil plane ad rem facit. Videatur ille, qui infra adducetur ad §. XXI. n. 4.

(*b*) Neque hic, neque ſequens locus Quintiliani inſtituto Auctoris magnopere inſervire videntur. Utroque is illud tantum vult, malos vitia ſua bonis nominibus tegere, & in iis virtutis adfectare ſpeciem: neque quicquam ibi eſt, quod ad *utilitatem* juſtitiæ oppoſitam pertineat. Magis ad ſententiam auctoris facit SENECA Epiſt. XLVIII. *Nec poteſt quiſquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad utilitates ſuas convertit: alteri vivas oportet, ſi vis tibi vivere. Hæc ſocietas diligenter & ſancte obſervanda eſt, quæ nos omnes omnibus miſcet, & indicat aliquid eſſe commune jur*

(pag. 225. Edit. Francof. Ficini p. 323. A. B. Tom. I. Edit. Stephani.) *In cæteris facultatibus, ſi quis ſe jactet, puta quod tibicen optimus ſit, cum tamen in eo ipſe ſit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinqui vero ut inſanum admonent, & increpant. Contra vero injuſtitia accidit. Nam licet ſciant aliqui quempiam injuſtum eſſe, tamen ſi ille hoc coram neſcientibus fateatur, inſanire eum exiſtimant, neque patefaciendam cenſent iniquitatem, imo ſemper, ſive ea præditus ſit, ſive non, juſtitiam oſtentandam: cum vero qui non ſimulat juſtitiam delirare, tanquam oporteat unumquemque aut iſtius participem eſſe, aut ex hominum cœtu exterminari.* Quintilanus Inſtit. Orat. L. III. c. 8. *Nec enim quiſquam tam malus eſt, ut malus videri velit.* Quin & nemo eſt, quin honeſtius loquatur, quam aut ſentiat, aut faciat. Sed & divina providentia tam peſtilentis dogmatis aſſertores ipſos eventu ſatis arguit. Ut ex infinitis exemplis unum duntaxat aut alterum attingamus; Lyſander ille *homo verſutus, & pleraque fraudibus miſcens, juſque in ſola ponens utilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem ajebat, ſed utriuſque pretium & dignitatem uſu definiebat; qui pueros talis, viros ſacramentis decipi debere* jactavit; uti eſt apud Plutarchum Lacon. apophth. (pag. 229. Edit. VVechel.) & Polyænum Strateg. L. I. (c. 45.) an firmiori fundamento fortunas ſuas ſuperſtruxit, quam ſi omnia ad veritatem & honeſtatem retuliſſet? Vid. Cornel. Nepos Lyſandro. Sic Ageſilaus, qui alias in omni ſermone *juſtitiam* decernebat *omnium principem virtutum, quippe cum fortitudinis, ſi abſit juſtitia, nullus ſit uſus*; factum Phœbidæ, Cadmeam occupantis defendit hoc colore. Ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴτε χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν. Τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ Λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύῃ. *Ipſum factum, quatenus ex uſu foret, ſpectandum: Nam quæ eſſent e republica Lacedæmoniorum, ea, ut nemo mandet, debere ultro fieri.* Verum annon id ipſum factum occaſionem præbuit, ut Spartani imperio Græciæ exciderint?

§. XI. His positis facilem habent, quæ objiciuntur, argumenta ſolutionem. Inepta eſt concluſio: *Civitates ſibi diverſa jura ſtatuerunt pro ratione utilitatis*, ergo non datur jus naturale & perpetuum. Omnia quippe jura civilia ſaltem præcipua legis naturalis capita, quibus ſalus generis humani continetur, præſupponunt, aut includunt; quæ haudquidquam deſtruuntur per illa, quæ iſtis ſuperaddi peculiaris ſingularum civitatum utilitas requiſivit. *Jura* pœnalia, ſeu ſanctiones pœnales, *metu injuſti inventa*, admittimus, ſcilicet poſtquam nuda legis naturalis dictamina non ſufficiebant reprimendæ hominum malitiæ. Quod vero Horatius negabat, naturam poſſe juſto ſecernere iniquum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta utique ſenſu percipiunt, quæ corpori conveniant, quæ noceant, citra tamen honeſti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod Carneades argumentatur, *Romanis, ſi juſti eſſe velint, id eſt, ſi aliena reſtituant ad caſas fore redeundum*, igitur juſtitiam eſſe ſtultitiam; id ſpeciem aliquam ad vulgus habet, penitus inſpicientibus nihil ſolidi continet. Nam cum aliis liceat id juris in nos ſtatuere, quo ipſi adverſus alios utimur, ſane haudquidquam utile eſt aliena per injuriam rapiendo, alios ad noſtra rapienda invitare. Ac in definiendo utili non reſpiciendum eſt, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, ſed quod in univerſim & ad perpetuitatem expediat. Sic ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulaſſe. Huic ſtultum videtur, injuſte rapta reſtituendo ad priſtinas fortunæ anguſtias ultro ſeſe revolvere. At ubi poſtea Princeps deprehenſis furtis eas opes fiſco applicuerit, prave ſolertem collectorem patiaut carceri mancipaverit, credimus hunc ſapientius fortunam ſuam fundaſſe, quam qui modica re, innocenter parta, contentus eſſe maluit? Sic neſcio an ſatius fuerat urbi Romanæ intra modicas & juſte quæſitas opes ſubſiſtere, quam poſtquam orbem diripuiſſet, in ſua viſcera ſævire, & enervem truncum Gothis, Vandaliſque lacerandum proſtituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quæ Lactantius l. d. ad-

jus generis humani.) Et ARRIANUS Diſſert. Epict. L. I. c. 19. p. 76. Καθόλου τε (ὁ Ζεὺς) τὴν αὐτὴν φύσιν τοῦ λογικοῦ ζώου, κατεσκεύασεν, ἵνα μηδενὸς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν δύνηται τυγχάνειν, εἰ μή τι εἰς τὸ κοινὸν ὠφέλιμον προσφέρηται. οὕτως οὐκέτι ἀκοινώνητον γίνεται τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν.

Digitized by Google

l. d. adfert. (*a*), operoſa reſponſione opus eſt. Si quis enim ſapientis putat, venditorem peſtilentiam ædium diſſimulare, ut eo pluris illas vendat, etiam ſapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem, comperta fraude, magno malo mactaverit. Denique an in naufragio robuſtior imbecilliori tabulam eripere, in fuga ſaucium integer equo deturbare poſſit (*b*), ut ipſe potius quam alter ſervetur; alio loco erit diſcutiendum. Id duntaxat hic monuiſſe ſuffecerit, quod per neceſſitatem, animique ex imminente periculo conſternationem magis excuſatur, quam approbatur, haudquidquam in communem agendi regulam eſſe trahendum. Add. AUCTOR de Princip. juſti & decori p. 114. ſeqq.

§. XII. (*c*) IDEM Auctor de Principiis juſti & decori iſthac via jus naturale inveſtigare inſtituit. Principio præſupponit, *Deum eſſe & mundum condidiſſe in ſapientia*; de quo nemo ſanus litem movebit. Addit, *Eundem virtutes juſtitiæ & veritatis exercere velle in mundi regimine*. Pſ. XCVI. v. ult. Enimvero præterquam quod vix videatur veritas & juſtitia divina ad modum *Virtutis* recte concipi, etiam illud ſatis manifeſtum eſt, juſtitiæ quæ Deo tribuitur, eſſe longe aliam indolem, quam ejus, quæ mortalibus eſt invicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentiſſimus juxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; hæc vero inter pares natura, eidemque ſummo domino ſubjectos locum habeat. Juſtitiam porro tam divinam, quam humanam eodem modo metiendam eſſe, haudquidquam inde ſtatim evincitur, quod in Sacris Literis ſæpe ad exemplum Dei revocamur. Luc. VI, 36. Matth. V, 44. 45. XVIII, 33. quippe cum in iſtis locis argumentum a minori ad majus (*d*) ductum videatur. Ex hiſce poſitis concludit: *Deum in creando mundo ſibi finem propoſuiſſe*: ac *media in ſe habere aptitudinem ad finis conſecutionem*: denique *hominem non impune laturum, ſi deviat ab illo ordine, quem ab homine obſervari vult Deus in conſecutione finis, quem ſibi, & homini propoſuit: & præmio afficiendum, qui vitam & mores inſtituit, juxta ordinem a Deo præſcriptum; juſtitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam pœnarum & præmiorum legitimam diſtributionem*. Ubi neſcio, an ullo commodo ſenſu dici queat, *Deum ſibi & homini finem* aliquem communem *conſtituiſſe*, aut ordinem illum homini conſtitutum, id eſt, obſervationem legis naturalis producere finem mundi a Deo conditi. Sicuti nec illa, quæ ſequuntur, facile quis digeſſerit: *Naturalem in Deo neceſſitatem hominibus imponere neceſſitatem ſtudii virtutum, & fugæ vitiorum*. Verum ſi vel maxime iſthæc omnia daremus, ac eruendo dein juri naturali talia ſubſterneremus effata: *Quæcunque natura ſua ita ſunt comparata, ut finem in creatione mundi a Deo intentum impediant, illa omnia ju-*

re na-

(*a*) *Bonus vir*, inquit, *ſi habeat ſervum fugitivum, vel domum inſalubrem ac peſtilentem, quæ vitia ſolus ſciat, & ideo proſcribat, ut vendat: utrumne profitebitur, fugitivum ſervum ac peſtilentem domum vendere, an celabit emtorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non fallet, ſed tamen ſtultus judicabitur, quia vel parvo vendet, vel omnino non vendet: Si celaverit, erit quidem ſapiens, quia rei conſulet; ſed idem malus, quia fallet. Rurſus, ſi reperiat aliquem qui auricalchum ſe putet vendere, cum ſit illud aurum; aut plumbum, cum ſit argentum: tacebitne ut id parvo emat: an indicabit, ut magno? ſtultum plane videtur, malle magno*. LACTANTIUS L. V. c. 17. n. 5. 6. 7.

(*b*) *Nempe juſtitia eſt, hominem non occidere, alienum prorſus non attingere, quid ergo juſtus faciet, ſi forte naufragium fecerit, & aliquis, imbecillior viribus, tabulam ceperit? nonne illum tabula deturbabit, ut ipſe conſcendat eaque nixus evadat, maxime cum ſit nullus medio mari teſtis? Si ſapiens eſt, faciet; ipſi enim pereundum eſt, niſi fecerit. Si autem mori maluerit, quam manus inferre alteri; jam non juſtus ille, ſed ſtultus eſt; qui vitæ ſuæ non parcat, dum parcit alienæ*. Item *Si acie ſuorum fuſa, hoſtes inſequi cœperint; & juſtus ille nactus fuerit aliquem ſaucium equo inſidentem eine parcet, ut ipſe occidatur: an dejiciet ex equo, ut ipſe poſſit hoſtem effugere; quod ſi fecerit, ſapiens, ſed idem malus, ſi non fecerit, juſtus, ſed idem ſtultus ſit neceſſe eſt*. IBID. n. 10. & ſeq.

(*c*) Eſt is Lambertus Velthuyſius. Cujus demonſtrandi rationes licet ſingulæ non ſatis concludant, in principiis tamen juris naturæ ab AUCTORE non diſcedit; Ait enim: *Quicquid in genere & ſua natura ita comparatum eſt, ut ſine ingenti noxa generis humani eo homines carere non poſſint; aut quod, ſi promiſcue permittatur, non levi damno mulctabit genus humanum, id lege naturali prohibitum eſſe*. Ante dixerat: *Cum proximus meus in eadem ſit conſtitutus dignitate, quam Deus me ſuſtinere voluit, iiſdem etiam privilegiis gaudere debet, quibus ego*. H.

(*d*) Imo e contrario *a majori ad minus*. Illatio enim hæc eſt; Si Deus, qui æterna felicitate fruitur, ſibique ſolus ſufficit, & venia nunquam indiget, adhuc miſeretur hominum a ſe creatorum, qui delinquendo ſæpiſſime ipſius iram provocarunt; multo minus perpetuæ inimicitiæ eſſe debent hominis in hominem, cujus venia quotidie indiget, & cujus auxilio carere non poteſt.

re naturali prohibita ſunt : quæcunque autem iſtius ſunt naturæ, ut ſine iis idem finis obtineri non poſſit : illa omnia jure naturali ſunt imperata : nondum tamen liquido & diſtincte intelligere datur, quam neceſſariam relationem ſingula juris naturalis præcepta ad eum finem habeant; cum ille ipſe finis nondum ſat dilucide ſit deſignatus. Sic verbi gratia operoſa admodum deductione opus fuerit, ut intelligam, ſine honore parentum non poſſe obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia ejuſmodi vocabula hæret, niſi propiora, & & magis diſtincta principia adſumſerit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum juris naturalis, qui nihil aliud, quam hoc ingeminare novit : *Cum mundus in ſapientia ſit ordinatus, & homini partes agendi in hoc univerſo aſſignatæ ſint : ordo ille neceſſario homini indicare debet, quodnam cujuſque in agendo ſit officium.*

§. XIII. In eo plerique conveniunt, jus naturale ex ipſa hominis ratione eruendum, idemque adeo ex iſtius recte ſe habentis dictamine profluere. Dio Chrysostomus Orat: X. (pag. 110. C. Ed. Morelli) quæ inſcribitur de Servis. Νῦν ἔχων γνώσῃ ἀπὸ σαυτοῦ, ὅτι σοι πρακτέον ἐστί, καὶ ὅπως. *Mentem habens ſcies ex temetipſo, quid tibi ſit faciendum & quomodo.* Quo nomine etiam Sacræ Literæ eandem cordibus hominum inſcriptam pronunciant. Ubi illud manifeſtum judicamus, etſi divinæ literæ liquidius cognoſcendo juri naturali plurimam lucem adferant ; illud tamen etiam citra iſtud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore conceſſæ, & adhuc ſuperſtitis, poſſe inveſtigari, & ſolide demonſtrari. Quam ad rem tamen vix neceſſarium arbitramur præfracte contendere, animis hominum ab ipſa nativitate congenita, & velut impreſſa eſſe juris naturalis ſaltem generalia præcepta, ad modum diſtinctarum, & actualium propoſitionum, quæ ſtatim atque uſus ſermonis acceſſerit (*a*), citra ulteriorem informationem aut mediationem abs homine poſſint expri-

(*a*) Diſplicet hoc, & quod poſtea AUCTOR ait, *facilitatem æquum ab iniquo diſcernendi ex aſſuetudine provenire*, Ulrico HUBERO Part. II. Digreſſ. L. I. c. 5. §. 6. Quoniam inutilis & erronea hæc ſit opinio. Inutilia, quia reddat hominem, contra dictamen naturæ peccantem, minus ἀναπολόγητον, ſi copiam inſtitutionis non habuerit. Erronea, quia ſine dubio & literis ſacris & evidenti experientiæ repugnet : nam Paulum ad Rom. II. 14. in his verbis : τὰ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ. *Gentiles, lege carentes, natura quæ legis ſunt faciunt*, opponere inter ſe jus quod poſitum, & quod congenitum, τὸ νόμιμον ἀεὶ φύσει πεφυκός, *jus quod natura ſemper exſiſtit*, ut EURIPIDES, in Bacchis vocat. Rurſus Paulum verbis, αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει. *Ipſa vos natura docet*, perſpicue inculcare, non ab informatione & exemplo aliorum, ſed a proprio nativoque inſtinctu eſſe doctrinam juris naturæ. Experientiæ refragari; quia ſi quis ſe ipſum valide conſideret, aliquod interius principium ſentiat. Et ſane negandum non eſt, hominem, inter homines alios agentem, ſuopte ingenio, citra aliorum inſtitutionem, quid juris naturæ ſit, poſſe cognoſcere. Propoſitiones enim ejus univerſales, & quæ iis proxime inſunt, non opus habent operoſa aut artificioſa demonſtratione, qualis ad contextum artis alicujus requiritur; ſed vulgaria & naturalis ſufficit, cujuſmodi in vulgo etiam quotidie deprehenditur. Unde apud Barbaros etiam populos interdum inſignem juſtitiæ cultum cernere eſt. Equidem libenter Auctori concedimus, juris naturalis præcepta ad modum diſtinctorum & actualium principiorum non innaſci : Fatemur quoque, bonam educationem & formationem ad excitandos juris in natura poſiti igniculos, & in alteram partem corruptelas morum ad extinguendos illos multum poſſe. Vere enim PLUTARCHUS Libro de auditione *Hoc utique clarum eſt, adoleſcentem, ſi a diſciplina omni arceatur, nec ſermonem ullum, quo erudiatur, guſtaverit, non modo ſterilem prorſus fore, virtutem quod attinet, ut nihil fructus germiniſve ejuſmodi producat, ſed & ad vitia facile deſciturum, agreſtia multa ex animo, tanquam ex terra inculta & inexercitata, emittentem; impetus enim animi ad voluptatem ferentes, ſiniſtraſque de labore ſuſpiciones, habet, non extrinſecus illapſos, aut ſermonibus immiſſos, ſed indigenas quoſdam, innumerabilium affectuum morborumque fontes: quos ſi quis dimiſſoe permiſerit, qua ſunt nati, procedere, nec inſtitutis bonis tollendo, nec divertendo, naturam compoſuerit, nullum utique eſt animal, quod non homine manſuetius ſit futurum.* Verum inde non ſequitur, principia juris in hominibus ab aſſuefactione & informatione pendere. Ipſe Auctor infra §. 20. dicit, *ut lex natura obliget, ſufficere ſimplicem notitiam, neque artificioſam ejuſdem demonſtrationem ac deductionem ad hunc finem requiri.* Et mox : *Notitiæ juris naturalis veritatem neceſſariam ex ratiocinatione ſeu uſu naturalis juris poſſe colligi.* Deinde ſupra §. 9. in fine : *Aſſuetudini eas vires haud quaquam tribuendas eſſe, ut rationis judicium detorquere queat, quo ipſi impoſſibile ſit, veritatem extra leges naturales perſpicere.* Bene CICERO V. de Finib. 15. *Eſt natura ſic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: Ob eamque cauſam parvi virtutum ſimulacris, quarum in ſe habent ſemina, ſine doctrina moventur: ſunt enim prima elementa naturæ: quibus auctis, virtutis quaſi carmen efficitur; nam cum ita nati, factique ſimus, ut agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendæ gratiæ principia in nobis contineremus, atque ad ſcientiam, prudentiam, fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariiſque rebus alienos: non ſine cauſa eas, quas dixi, in pueris*

primi. Hæc enim gratis fingi facile deprehendet, qui curioſius puerorum ex infantili inſcitia paulatim emergentium profectus accuratius obſervare inſtituerit. Nec inſuper habendum (*a*), quod Sacræ Literæ infantilem ætatem deſcribere ſoleant ignorantia recti & turpis (*b*); adultiorem iſtius notitia. Vid. Jonæ IV. 11. Deuteron. I. 39. Eſai. VII. 14. 15. 16. Add. Rich. CUMBERLAND de Legibus Naturæ, Prolegom. §. 5. qui & ipſe d. l. §. 7. 8. clare demonſtrat, etſi congenitæ illæ propoſitiones abnuantur, revera tamen notitiam legis naturalis ab ipſo Deo, tanquam primo motore, animis hominum imprimi; ex quo cuivis patere quoque poteſt, ipſum velle & jubere, ut juxta eam legem homines faciant. Quæ a plerisque nimis preſſe urgetur phraſis Rom. II. 15. figurata eſt (*c*); ac nihil aliud notat (*d*), quam liquidam, altaque mente repoſtam cognitionem, & de qua quis in conſcientia ſua convictus ſit, undecunque demum eadem animo impreſſa ſit. Sicut quæ Jer. XVII. I. *tabulis cordium inſculpta* dicuntur peccata, actualia utique, haudquidquam ab ipſa ſtatim nativitate erant cognita. Add. Luc. II. 51. Prov. VII. 3. Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas æquum ab iniquo diſcernendi, id ex adſuetudine provenit: dum a teneris annis, & ſtatim atque uſum aliquem rationis exſerunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem; hæc pœnam ſequi. Quorum quotidianum exercitium, & totius vitæ communis compages ad iſtum modum digeſta, ita animos diſponit, ut paucis dubitare ſuccurrat, an aliter iſta fieri poſſint. Verum ſi quis accuratius iſta cœperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile eſſe, quæ a vulgo tamen expedite, & citra hæſitationem obeuntur. Exempli loco AUCTOR de Princip. juſti & decori affert: *Si quiſpiam in furto deprehenſus ſit, omnis multitudo animo & viribus annititur furem comprehendere: ſi autem quiſpiam ira percitus homicidium perpetraverit, omnes ejus libertatem optant, nullus ſaltem operam ſuam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat, quæ hæc eſt, *quia plus periculi cuivis ex fure, qui cujuſvis fortunas rapere intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo laceſſitus fuerat.* Igitur hoc ſenſu lex naturalis nobis dictamen rectæ rationis aſſeritur, quod intellectui humano ex ſit facultas, ut ex contemplatione conditionis humanę liquido perſpicere poſſit, ad normam ejus ſibi legis neceſſario vivendum; ſimulque inveſtigare principium, ex quo ejuſdem præcepta ſolide & plane demonſtrari queant. Add. Rich. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 4. §. 3. Neque obſtat, quod qua ratione præcepta legis naturalis artificioſe demonſtrentur, a plurimis ignoretur, aut non capiatur; ac plerique ex adſuetudine, aut vitæ communis tenore legem naturæ addiſcere & obſervare ſoleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per inſtrumentorum compendia, quorum demonſtrationem ipſi quidem ignorant; neque minus tamen iſta mathematica inventa vocari queunt, ſolidiſſima ratione ſubnixa. Ex hiſce etiam liquet, unde rectitudo rationis circa eruendum jus naturæ ſit metienda; ſeu unde conſtet, an dictamen aliquod rectæ, an vero

vis virtutum quaſi ſcintillulas videmus, e quibus accendi philoſophi ratio debet, ut eam quaſi Deum, ducem ſubſequens, ad naturæ perveniat extremum; nam, ut ſæpe jam dixi, in infirma ætate, imbecilloque mente vis naturæ per caliginem cernitur: cum autem progrediens confirmatur animus, agnoſcit ille quidem naturæ vim, ſed ita, ut progredi poſſit longius, per ſe ſit tamen inchoata. H.

(*a*) Plane ut HOMERUS Odyſſeæ Υ.

Οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια· Πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα.
Omnia novi
Quæ bona, quæ mala ſunt; fueram puer inſcius ante. H.

(*b*) Seu potius boni & mali, quod tamen in exemplo adducto magis ad utile & damnoſum, quam ad rectum & turpe, ſive honeſtum & inhoneſtum refertur. Vid. Ludovicus CAPELLUS ad Genes. III. 5. ad quem locum etiam conſuluiſſe præfuerit Joannem CLERICUM. Ceterum loci Scripturæ ſacræ ab Auctore excitati eorum ſententiæ favere videntur, qui ideas innatas dari negant; quoniam, qui dicit *omnis*, nihil ſane excipit, eoque cunctis ideis innatis locum præſcindit. Idem autem loquendi modus etiam apud Scriptores profanos obvius. Vid. CLERICI Ars critica P. II. S. I. c. 2. §. 26. p. 153. 154. T. I. 2. Edit. HESIODUS Theogon. v. 900. Edit. CLERICI.

(*c*) Conferatur GROTIUS ad hunc locum & CLERICUS in arte Critica p. 194. & ſeqq. Tom. I. 2. Edit.

(*d*) Cui tamen natura rationalis, inſita homini, principium dedit. Theonoe apud Euripidem Helena.

Ἔνεστι δ' ἱερὸν τῆς δίκης ἐμοὶ μέγα
Ἐν τῇ φύσει.
Magnum enim juſtitiæ ſacellum mihi ineſt
In natura. H.

pravæ rationis ſit. Nimirum rectæ rationis dictamina ſunt vera principia, quæ cum rerum natura probe obſervata & examinata conveniunt, & quæ ex primis & veris principiis per bonam conſequentiam deducuntur. Contra pravæ rationis dictamen eſt, ubi quis vel falſa principia ponit, vel per ἀσυλλογίας falſas concluſiones format. Eo ipſo enim quo lex naturalis a rerum natura imprimi dicitur, veram eandem eſſe inſinuatur; quia illa non indicat, niſi quod exſiſtit, ejuſque cauſa eſt, in quo nihil unquam eſt falſi; quippe cum falſum oriatur ex errore hominum, notiones natura cohærentes disjungentium, aut naturâ disjunctas conjungentium. Add. Rich. Cumberland c. 5. §. 1. Quo obſervato non eſt amplius metus, ne quis cerebri ſui male purgati deliria, aut incompoſitam animi cupidinem pro lege naturali venditare poſſit. Nam nequidquam ad rationem provocat, qui aſſerta ſua ex legitimis principiis naturæque rerum congruentibus demonſtrare nequit: quippe cum utique veritas & rectitudo in convenientia conceptuum & propoſitionum cum rebus ipſis, quæ per iſtas exprimendæ ſunt, conſiſtat. Qui autem per ingenii hebetudinem demonſtrationes nectere ignorat, valde impudens eſt, ſi ſui cerebri dictatis, quatenus a receptis ſententiis abeunt, aliquid tribuendum poſtulaverit. Sed & indolem demonſtrationum intelligentibus facile patet, principia non ſolum neceſſario vera, & prima eſſe, debere, ſed etiam propria, & velut domeſtica huic diſciplinæ, de qua anquiritur, & ita perſpicua, ut animus, percepta ex illis aſſertionis cauſa, placide adquieſcat, nec ulterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectæ rationis dictamina eliciendi impegerunt non ſolum illi, quorum fundamenta juris naturalis hactenus diſcuſſimus; ſed & qui credunt, ſufficiens ſe legis naturalis fundamentum conſtituiſſe, ſi dicant: *Honeſtatem naturalem conſiſtere in concordia rationis, & appetitus, cujus honeſtatis norma ſit excellentia & dignitas humanæ naturæ, & finis ille nobiliſſimus, propter quem videmur a natura in univerſi hujus poſſeſſionem immiſſi.* Nam ſi vel maxime ſic argumenter: hæc actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo eſt honeſta, & ideo facienda; nondum adeptus ſum liquidam & diſtinctam ſcientiam, cui mens mea firmiter queat adhuc adquieſcere; ſed in obſcuro adhuc eſt, in quonam illa excellentia conſiſtat, & quæ cauſa ſit, cur ea homini competat. Sicuti ſi quis ſacerdoti dicat; non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati ſacerdotis; verum quidem dicit, ſed non ideo ultimam rationem, & poſt quam dubio non amplius locus ſit, expreſſit. Conf. Rachelius Prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. ſeqq. Cæterum quanquam non cujuſvis ſit, legem naturalem artificioſa deductione ex principio ſuo eruere; ut tamen omnibus hominibus, uſu rationis gaudentibus, illa cognita dici poſſit, ſufficit, quod ſaltem mediocria ingenia eam demonſtrationem ſibi ab aliis propoſitam capere, & ejuſdem veritatem, collata naturæ ſuæ conditione, liquido perſpicere queant. Vulgo autem, quod legem naturæ ex populari informatione, uſuque publico haurire ſolet, ad ejuſdem certitudinem ſatis eſſe debet auctoritas ſuperiorum, qui illud in civitatibus exerceri curant; & quod ipſi rationes probabiles deſint, quibus ejuſdem veritas labefactari, aut convelli poſſit; & quod præſentem ipſius utilitatem quotidie deprehendit. Quo ipſo etiam lex naturalis ſufficienter promulgata intelligitur, ita ut nemo adultus & mentis compos invincibilem ejus ignorantiam obtendere poſſit. Pro ſtabili quoque cognitione ejus, quod jus naturale dictitat, Hobbesius de Cive c. 3. §. 26. & Leviath. c. 15. hancce regulam commendat, *ut cum quis dubitet, id quod facturus in alterum ſit, jure naturali facturus ſit, nec ne, putet ſe eſſe in illius alterius loco.* Hoc modo enim ubi amor proprius, & perturbationes, quæ unam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem translatæ fuerint, quo ratio vergat facile appariturum. Quæ regula ab ipſo Salvatore noſtro confirmatur Matth. VII. 12. Moschus Idyll. V. (a) (v. ult.)

Στέργετε τὼς φιλέοντας, ἵν ἢν φιλέητε, φιλᾶσθε.

Diligite amantes, ut ſi ametis, redamemini,

Add. Seldenus de J. N. & G. L. VII. c. 12.

Ari-

(a) Qui locus Moſchi ſine damno lectoris ab auctore ommitti potuerat, quum longe ſanctius ſit Salvatoris præceptum, utpote, quo etiam eos diligere debemus, qui nos odio proſequuntur, ideoque religione longiſſime ſuperet illud monitum ſapientiæ paganæ, *ut ameris, amabilis eſto.*

Ariſtoteles apud Diogenem Laertium, rogatus, erga amicos quales eſſe debeamus, dixit: Ὡς ἂν εὐξαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι. *Quales eos erga nos eſſe optamus.* L. 1. & L. ult. D. *quod quis juris in alterum.* Seneca de Ira L. III. (c. 12.) *Eo loco nos conſtituamus, quo ille eſt, cui iraſcimur: nunc facit iracundos iniqua noſtri æſtimatio, & quæ facere vellemus, pati nolumus.* Confucii dictum eſt apud Martinium Hiſt. Sin. L. IV. c. 25. *Ni facias ulli, quod pati nolis.* Idem inculcabatur civibus, quos ad cultiorem vitam adducere inſtituebat, ab Ynca Manco Capac, imperii Peruani fundatore, apud Garcilassum Comment. Reg. L. I. c. 21. Eam tamen regulam Sharrok de Officiis ſec. Jus Naturæ c. 2. n. 11. eo nomine univerſalem non cenſet, quod alias judici de latronibus calculum laturo, illi ſint abſolvendi, quod ſine dubio iſte horum loco poſitus vitam ſibi donari ſit optaturus; aut quod cuivis indigenti, quantum petierit, dandum ſit, quia ipſe indigens hoc velim; aut quod ſervo meo calceos purgare debeam, quia hoc, ut mihi faciat, ab ipſo poſtulare ſoleo. Enimvero facile ſibi conſtabit iſthæc regula, ſi obſervetur, non unam duntaxat, ſed utramque ſimul lancem eſſe conſiderandam; ſeu non id ſolum expendendum, quid mihi placeat, ſed etiam quæ alteri obligatio aut neceſſitas incumbat, & quid ego, ſalvo utrinque officio, ab altero poſtulare queam (*a*). Fatemur tamen, id præceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non poſſe; cum ſit conſectarium illius legis de æqualiter habendis nobis cum aliis hominibus, adeoque a priori demonſtrari queat.

§. XIV. Nobis nulla via propior videtur, & magis appoſita, ad inveſtigandum jus naturale, quam ipſam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari; etſi in ea conſideratione neceſſario etiam ad alia, quæ extra hominem ſunt, reflexio ſit facienda, ac inprimis ad ea, quæ ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta ſunt. Sive enim ad promovendam ipſius felicitatem, ſive ad coercendam ejuſdem malitiam, in proprium exitium erupturam, lex illa homini eſt impoſita; non felicius eadem addiſcetur, quam perſpecto, qua ipſe ſubſidio, qua fræno opus habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, queis ſenſus ſui ineſt, ut ſeipſum quam maxime amet, ſeipſum ſtudeat omnibus modis conſervare, quæ bona ſibi videntur, nitatur adquirere, mala repellere. Cicero de Fin. L. III. (c. 5.) *Simul atque natum eſt animal, ipſum ſibi conciliatur & commendatur ad ſe conſervandum, & ad ſuum ſtatum, & ad ea, quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus, diligenda: alienatur autem ab interitu, iiſque rebus, quæ interitum videantur afferre.* Valerius Flaccus (Argon.) L. V, (644.)

Eſt amor, & rerum cunctis tutela ſuarum.

Add. Diogenes Laertius L. VII. (8. 85.) in Zenone. Marcus Antoninus L. XI. §. 8. Epicteti Ench. c. 38. n. 2. Et iſte quidem cujuslibet erga ſeipſum amor regulariter tam validus eſt, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipſi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam ſeipſos: ac magis iſtorum bonis, quam propriis gaudere, magiſque eorundem malis, quam ſuis indoleſcere. Sicuti Cartesius de Paſſionibus c. 82. ait: *Amor, quo fertur bonus parens in ſuos liberos, adeo purus eſt, ut nihil ab ipſis conſequi cupiat, nec eos aliter poſſidere velit, quam jam habet; vel illi jungi arctius, quam jam eſt; ſed eos conſiderans tanquam alios ſeipſos, quærit eorum bonum ut ſuum proprium; quin etiam majori cum cura, utpote cum concipiat ſe & illos unum totum conſtituere, cujus melior pars ipſe non ſit, ſæpe eorum utilitatem ſuæ præfert, nec metuit ſe perdere, ut eos ſervet.* Vid. 2. Samuel. XVIII. 33. Euripides Alceſtide v. 653. ſeqq. ad v. 705. Enimvero præterquam quod hoc non ſit perpetuum, etiam ideo ſæpe mala liberorum in ſe translata vellent parentes, quod credunt, ſeſe melius ea ſuſtinere, quam iſtos poſſe; aut quod illorum ætas vita ſit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes (*b*), quod gloriæ ſibi eſſe judicent, tales genuiſſe. Vid. Luc. XI. 27.

Qui

(*a*) Atqui, æqualitas illa potius eſt hypotheſis, quam principium in hac diſciplina. V. infra AUCTOR L. III. c. 2. §. 1. in fine & §. 2. H.

(*b*) MENANDER apud Stobæum:

Οὐκ ἔστι μείζων ἡδονὴ τοῦ πατρὶ
Ἢ σωφρονοῦντα καὶ φρονοῦντ' ἰδεῖν τινα
Τῶν ἐξ ἑαυτοῦ.

Major nulla genitori datur,
Virtute quam ſi videat ac prudentia
Florere quemquam de ſuo exortum ſatu. Conf. Proverb. Salomonis X. 1. XV. 20. XVII. 21. H.

Qui tanti talem genuere parentes. VIRGILIUS Æn. I. (verſ. 606.) Sicut vice verſa Epaminandas eorum, quæ ipſi eveniſſent bona atque commoda, omnium hoc ſibi ajebat accidiſſe jucundiſſimum, quod utroque parente vivente, Lacedæmonios ad Leuctra viciſſet. PLUTARCHUS Apophth. (L. II. p. 193. Ed. VVechel.) Sed & multos pro aliis ſat æquo animo mortem oppetiiſſe conſtat, quos peculiari affectu proſequuti ſunt, aut quibus ſeſe penitus devoverant. Quibuſcum ita ſeſe junctos atque unitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque ſe malunt perdere, ut alterum tanquam majorem partem conſervent. Vid. CARTESIUS d. l. c. 83. De Solduriis CÆSAR de bello Gallico L. III. (c. 22.) PROCOPIUS de bello Perſico L. I. c. 3. *Apud Hunnos Ephthalitas opulentiores quique amicos ſibi adjungunt vicenos, aut ſi fors tulerit etiam plures, quos ſemper habent convivas, omniumque facultatum ſuarum participes, dato ſingulis communi quodam in eos jure. At ubi fato conceſſit, qui illos ſibi ſodales adſciverat, obtinuit conſuetudo, ut ipſi adhuc vitæ pleni in tumulum cum mortuo inferantur.* Quales devotiones adhuc apud Japonenſes frequentari teſtatur Fran. CARRON in deſcript. Japoniæ cap. 7. De Æthiopibus vid. Diodorus SICULUS L. III. c. 7. (*a*) Verum talibus jactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quæque adeo ipſa vita bene emi judicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam projiciunt, tanquam ſibi deinceps acerbiſſimam futuram, extincto eo, in quo omnem ſuam ſpem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, ſui nunquam obliviſcitur (*b*); & communem hominum affectum bene expreſſit Satanas apud Jobum II. 4. Præter hunc amorem ſui, ſtudiumque ſeipſum omnibus modis conſervandi, deprehenditur quoque in homine ſumma imbecillitas, atque naturalis indigentia, ut ſi homo ſolus abſque ullo auxilio, per alios homines accedente, in hoc orbe deſtitutus concipiatur, vita ipſi in pœnam data videri poſſit. Manifeſtum quoque eſt, poſt divinum Numen homini non plus ſubſidii atque ſolatii poſſe accedere, quam ab aliis hominibus (*c*). Quanquam enim ſingulorum vires ad ſeipſos conſervandos adeo tenues deprehendantur, ut multarum rerum & hominum opera ad bene & commode vivendum indigeant, cum ad pleraque hominibus utiliſſima & ſumme neceſſaria efficienda ſingulos & vires & tempus defecturum ſit, ni plures hominum operas conjunxerint: tamen viciſſim ſinguli in aliorum uſus multa poſſunt præſtare, quibus ipſi non egent, & quæ adeo ipſis nulli erant futura uſui, niſi in alios diſpenſarentur homines. SENECA de Ira L. I. c. 5. *Homo in adjutorium mutuum generatus eſt.* Marcus ANTONINUS L. II. c. 1. Γεγόναμεν πρὸς συνεργίαν, *ad mutuas operas nati ſumus, quomodo pedes, manus, palpebræ, dentium ſuperiorum inferiorumque ordines.* Iidem tamen homines non minus invicem nocumenti & moleſtiæ inferre poſſunt, & ſæpe volunt, vel inſtigante prava libidine, vel ſubigente neceſſitate ſeipſos contra aliorum noxas defendendi. Quæ omnia quotidie in oculos noſtros incurrunt, & ſupra cap. 1. L. II. latius ſunt deducta. Add. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 1. §. 14. 18. Quo loco tamen & illud monendum, nos in eruenda hominis conditione amori proprio priorem locum aſſignaſſe, non quod quilibet ſeipſum ſolum reliquis omnibus ubique præferre debeat, aut omnia propria utilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo ſeparata eſt, ſummum ſibi ſcopum proponere; ſed quia amorem proprium naturaliter homo prius ſentit, quam aliorum curam, eo ipſo, quod naturaliter prius eſt ſentire ſui, quam aliorum exiſtentiam. Deinde quia, ut ego mei ipſius curam habeam, ad neminem propius, quam ad me ipſum ſpectat. Licet enim ſcopum nobis præfigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars ſim,

cujus

(*a*) Videatur pulcherrimum certamen in Oreſtem & Pyladem, uter pro altero mori poſſit, apud EURIPIDEM Iphigenia in Tauris, act. 3. Et Græci pariter ac Romani perſuaſi erant, vitæ ſuæ jus eſſe penes quemque. V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 22. §. 12.

(*b*) EURIPIDES Oreſte: H.

Πανταχοῦ ζῆν ἡδὺ μᾶλλον, ἢ θανεῖν τοῖς σώφροσιν.
Quia ubique vita morte dulcior prudentibus.

Mox.

Πᾶς ἀνὴρ κἂν δοῦλος ᾖ τις, ἥδεται τὸ φῶς ὁρῶν.
Dulcis eſt uſura lucis omnibus: ſervis quoque.

(*c*) Similiter CICERO de Officiis L. II. c. 4. 5. late probat, nihil eſſe, unde plus boni malive hominibus immineat, quam ab aliis hominibus. *Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & proſint, & obſint: primum hoc ſtatuo eſſe virtutis, conciliare animos hominum, & ad uſus ſuos adjungere.*

cujus ſaluti aliqua etiam cura debetur, nemo ſane eſt, cui diſtincta magis & ſpecialis mei cura incumbere poſſit, quam mihimet ipſi.

§. XV. Ex HISCE poſitis facile eſt fundamentum legis naturalis invenire. Scilicet manifeſto apparet, hominem eſſe animal ſui conſervandi ſtudioſiſſimum; per ſe egenum, ſine ſui ſimilium auxilio ſervari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum (*a*), idem tamen ſæpe malitioſum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promtum, ac validum. Ejuſmodi animali, ut ſalvum ſit, boniſque fruatur, quæ in ipſius conditionem hic cadunt, neceſſarium eſt, ut ſit ſociabile; id eſt, ut conjungi cum ſui ſimilibus velit, & adverſus illos ita ſe gerat, ut ne iſti anſam accipiant eum lædendi, ſed potius rationem habeant ejuſdem commoda ſervandi, aut promovendi. CICERO de LL. L. I. (c. 5.) *Non opinione, ſed natura conſtitutum eſſe jus, patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem conjunctionemque perſpexeris.* JAMBLICHUS Protrept. c. 20. Σὺν ἀλλήλοις εἶναι ἀνθρώπους, κ' ἀνομίᾳ διαιτᾶσθαι οὐχ οἷόν τε· μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίγνεσθαι ἐκείνης τῆς καθ' ἕνα διαίτης. *Ut homines ſimul, & tamen ſine lege vivant, fieri non poteſt. Eo enim pacto majus ipſis damnum inferetur, quam ſi quiſque ſigillatim vitam inſtitueret.* Inde fundamentalis lex naturæ iſthæc erit. *Cuilibet homini, quantum in ſe colendam & conſervandam eſſe pacificam adverſus alios ſocialitatem: indoli & ſcopo generis humani in univerſum congruentem.* Neque enim per ſocialitatem hic intelligimus præciſe procivitatem ad jungendas ſocietates particulares, quæ etiam malo fine & modo iniri poſſunt, uti eſt conjunctio latronum; quaſi ſufficeret qualicunque intentione ſeſe cum altero conjunxiſſe. Sed per ſocialitatem innuimus ejuſmodi diſpoſitionem hominis erga quemvis hominem, per quam ipſi benevolentia, pace & caritate, mutuaque adeo obligatione conjunctus intelligitur. Ut adeo falſiſſimum ſit, eam, quam nos inſinuamus ſocialitatem indifferenter ſe ad bonam & malam ſocietatem habere. Diximus autem, cuilibet homini ſocialitatem colendam, & actu exercendam *quantum in ſe*. Quia cum penes nos non ſit præſtare, ut alii omnes ſeſe erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio noſtro ſatisfecimus, ſi nihil eorum, quæ in noſtra erant facultate omiſimus, quod iſtos, ut viciſſim erga nos ſociabiles eſſent, permovere poſſet. Ex quo conſequitur, quia qui obligat ad finem, ſimul obligare intelligitur ad media, ſine quibus finis non poteſt obtineri; *Omnia, quæ ad iſtam ſocialitatem neceſſario faciunt, jure naturali præcepta, quæ eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.* Iſthanc viam eruendo juri naturali non planiſſimam ſolum eſſe patet; ſed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique ſapientum magno conſenſu agnoſcunt (*b*). Multa teſtimonia accumulare

opus

(*a*) Quod minus prona conſequentia elici contendit TITIUS Obſ. 78. Sed hic fallitur vir aliquando nimium acutus. Derivat enim ſocialitatem noſter ex omnibus his qualitatibus hominis conjunctim ſumtis; non ex ſingulis ſeparatim. Quod ſupereſt amor noſtri ipſius utique non unicum eſt fundamentum ſocialitatis, quam plures dentur occaſiones, in quibus noſtram ſalutem alienæ poſtponere debeamus, quæ proinde ſocialitatis effectus non autem cauſſa ſunt: Vid. n. 5. ad h. §. & quæ ab ipſo auctore dicuntur initio §. XVI. Præterea officia erga Deum & nos ipſos pleraque locum habent, etſi homo vel maxime ſolus & extra omnem ſocietatem humanam vivat. Quæ ſocialitas earum imprimis obligationum fons eſt, quibus aliis obſtringimur, veluti, ut neminem contemnamus, neminem lædamus, damnum datum reparemus & beneficiis beneficia rependamus.

(*b*) Teſtatum reliquit Auctor noſter initio §. ſequentis & Speciminis Controverſ. c. 5. §. 25. ut & Spicilegii Controverſiarum c. 1. §. 24. hoc ſibi præcipue conſtitutum eſſe, ut officia hominum mutua, ſive erga alios explicet. Officia erga Deum, ex ipſius ſententia pars theologiæ naturalis ſunt, cui in doctrina Juris naturæ non alia contemplatione locus eſt, quam quæ numinis cultus firmiſſimum ſocietatis civilis vinculum eſt. Officia hominis erga ſe ipſum partim e Religione, partim e ſtudio ſocietatis manant, ita, ut ſi homo non penderet a Deo, & extra ſocietatem aliorum viveret, nulli obligationi erga ſe ipſum adſtrictus eſſe intelligi poſſet. Sed cum neceſſitas officiorum erga Deum & noſmetipſos non minus ex recta ratione perſpici poſſit, quam ea officiorum erga alios, & præterea dentur officia erga noſmetipſos 1. ſine contemplatione ſocietatis, imo etiam 2. in ſocietate, quando officia erga alios & noſmetipſos colliduntur, ſatius ſane feciſſet auctor, ſi huc quoque animum advertiſſet. Rem omnem V. regulis complectimur: Igitur I. cultum ſupremo numini debemus, tanquam enti perfectiſſimo, a quo omnia noſtra profecta ſunt, & a quo toti pendemus. II. Poſt Deum, & nos ut amemus, neceſſe eſt, noſtræque conſervationi ſtudeamus, ſi vera felicitate potiri ſatagamus. III. Cum homo homini natura æqualis ſit, & ſine homine vix ſalvus eſſe poſſit, homini ab homine præſtanda ſunt officia ſocialitatis. IV. Officiis erga Deum cedunt omnia reli-

qua

opus non eſt. Inſtar omnium poteſt eſſe (*a*) illud SENECÆ de Benefic. L. IV. c. 18. (*b*) *Quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac imbecillimus & facillimus ſanguis. Hominem imbellia cingit: nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & unitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes.* Ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σώζει πόλιν· χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον. *Vir virum, & urbs ſervat urbem. Manus manum lavat, & digitus digitum. Salus omnis in ſociis.* PLINIUS N. H. L. IX. c. 46. Add. Marcus ANTONINUS L. IV. §. 4. qui & L. V. §. 16. Τὸ ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζώου κοινωνίαν, *bonum animalis rationalis ſocietatem* vocat; & L. V. §. 29. ac paſſim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν, *animal ad ſocietatem natum* pronunciat. Add. IDEM L. VII. §. 55. LIBANIUS Declam. 19. φύσις ἀνθρώπῳ ἄνθρωπον συνεργὸν εἶναι καὶ βίου κοινωνὸν ἀπέδειξε, *Natura hominem homini adjutorem & ſocium vitæ effecit*. Quanquam & aliæ accedant cauſæ, licet minus principales, aut argumenta ſocialis in homine naturæ; puta, quod nihil perpetua ſolitudine homini ſit triſtius: (CICERO de Fin. L. III. (c. 20.) *Nemo in ſolitudine vitam agere velit; ne cum infinita quidem voluptatum abundantia.* Unde *facile intelligitur, nos ad conjunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem eſſe natos.*) quod inutilis alias foret lingua, nobiliſſimum inſtrumentum, per quam ſolus homo præ cæteris animantibus animi ſenſa articulato ſono poteſt exprimere; (vid. QUINTILIANUS Inſtit. Orat. L. II. c. 16.) quod optimus quiſque præclare agendo inter alios ſeſe oſtentare quam maxime gaudeat. Sicuti & inter ſecundarias duntaxat rationes ſocialitatis habendum eſt, quod tradit CICERO Offic. L. I. (c. 44.) (*c*) *Quod ſi omnia nobis, quæ ad victum cultumque pertinent, quaſi virgula divina, ut ajunt, ſuppeditarentur, tum optimo quiſque ingenio, negotiis omnibus omiſſis, totum ſe in cognitione & ſcientia collocaret. Non eſt ita. Nam & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudii quæreret, tum docere, tum diſcere vellet, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet, quod IDEM Offic. L. III. (c. 5.) dicit: *Magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſervandis aut juvandis maximos labores moleſtiaſque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio cœleſtium collocavit, quam vivere in ſolitudine non modo ſine ullis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, ut excellas etiam pulcritudine & viribus. Quocirca optimo quiſque & ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit.* Illud autem EJUSDEM in Lælio (c. 8.) ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam ſocialitatem ſpectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia eſt, & ſocietas, applicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res utilitatis eſſet habitura.* Cæterum a noſtra lege fundamentali non abit illa Rich. CUMBERLAND de Leg. Nat. cap. I. §. 4. de ſtudio communis boni, & exhibenda erga omnes benevolentia quantum fieri poteſt maxima. Nam & nos dum ſociabilem eſſe debere hominem tradimus, ei non ſuum bonum, ab aliis diſtinctum, pro ſcopo habendum, ſed & cæterorum innuimus, nec ulli commodum ſuum cum oppreſſione aut neglectu reliquorum quærendum, nec cuiquam ſuam felicitatem ſperandam, ſi alios negligat, aut injuriis laceſ-

qua officia. V. Quando officium erga noſmetipſos committitur cum officio ſocialitatis, ordinata caritas, recta incipit a ſa ipſo. Ita panis fruſtulum namo alteri dara obſtringitur, ſi ipſi fame alias pereundum ſit. Quod & apoſtolus probat 2. Cor. VIII. 13. & SENECA da Benefic. II. 15. *Dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed ut ipſe non peream.* Conf. HERTIUS de Colliſionc Legum, & NOODT Comm. ad Pand p. 5.

(*a*) IDEM ep. 103. *Ab homine homini quotidianum periculum.* Mox: *Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit: ut cogites, quod hominis ſit officium, Alterum intuere, ne lædaris: Alterum, ne lædas:* H.

(*b*) *Ut ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi adfectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe, quoniam nihil æque concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium.* Paullo anta.

(*c*) *Nec verum eſt, quod dicitur a quibuſdam, propter neceſſitatem vitæ, quod ea, quæ natura deſideraret, conſequi ſine aliis, atque efficere non poſſemus, idcirco initam eſſe cum hominibus communitatem, & ſocietatem.* Paullo ante.

Digitized by Google

laceſſat. Ex ſocialitate porro hominis, & quod quiſque non ſibi ſoli, ſed generi humano natus ſit, egregia quædam conſectaria deducit Baco de Verulamio de Augment. Scient. L. VII. c. 1. puta, qnod vita activa ſit præferenda contemplativæ, quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quærenda ſit: quod propter caſus improviſos rebus gerendis ſubtrahere nos non debeamus, aut a conſortio aliorum nos removere; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum a rebus civilibus ſubducere nos non debeamus. Quo loco & illud monet; nullam omnibus ſeculis repertam philoſophiam, religionem, legem, diſciplinam, quæ tantum bonum communionis exaltavit, bonum vero individuale depreſſit, quantum fides Chriſtiana.

§. XVI. Consideremus jam, an cum hiſce pugnent, quæ traduntur ab Hobbesio de Cive c. 1. §. 2. Cujus quidem mens a quibuſdam eruditis nimis quam ſiniſtre fuit accepta, quaſi is doceret: *Natura inter homines non ſocietatem, ſed diſcordiam inſtitutam eſſe*: ex quo conſequi credunt, *ut omnis ſocietas humana contra naturæ fuerit inſtitutum*. Conf. Conringius de civili Prudentia c. 14. in fine. Quod perinde eſt, ac ſi diceremː nulli homini per naturam actu loquela connaſcitur, ergo omnis loquela, quæ addiſcitur, eſt contra naturæ inſtitutum. Aut, omnes homines per naturam parvuli in lucem producuntur, ergo ut illi adoleſcant contra naturam eſt. Aut, homines natura ſunt obnoxii morbis, ergo contra naturam eſt, dieta & medicamentis morbos antevertere aut depellere. Equidem prima fronte Hobbeſii doctrina ſatis paradoxa videtur, præſertim ubi quis ambiguitatem vocabuli *Naturæ* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in errorem ducatur, primo obſervandum fuerit: amorem proprium, & ſocialitatem haudquidquam ſibi invicem opponi debere; ſed potius ita temperandas eas inclinationes, ut ne per illum hec perturbetur aut evertatur. (Arriani Epictetus L. I. c. 19. Οὐκέτι ἀκοινώνητον γίνεται. τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν. *Privatæ utilitatis ſtudium a communitate non excluditur*.) Illud temperamentum ubi per enormem libidem fuerit abruptum, & quiſque ſuum commodum quærere inſtituat cum læſione aliorum, enaſcitur quicquid eſt turbarum, quo genus mortalium invicem colliditur. Quæ ut declinentur, ipſa ſalutis propriæ cura jubet ſocialitatis leges obſervari, quippe cum illa citra hanc firma ſubſiſtere nequeat. Quod autem ex ſola propriæ ſalutis cura Hobbeſius leges naturales ſat argute deduxit; circa eam demonſtrationem initio eſt notandum; id quidem liquido ex illa conſtare, ſaluti hominum expedire, ut ab hominibus juxta iſta rationis dictamina vita agatur. Non tamen ſtatim ita concludi poſſe; jus eſt homini iſta media ad ſui conſervationem adhibere; ergo & ad eadem obſervanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde ut illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio eſt deducendum. Deinde id quoque cavendum vehementer eſt, ne quis inde concludat; ubi quis ſalutem ſuam in tuto collocaſſe ſibi viſus fuerit, non eſſe quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu poſſe inſultari, qui ad ſalutem meam nihil confert, vel eidem lædendæ non ſatis habet virium. Nam etiam ideo animal ſociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam ullum aliorum animantium, promovere idonei ſint; ſicuti & contra nullum animal plus damni (*a*) ab homine experiri poteſt, quam ipſe homo. Imo eo magis cujuſvis hominis præſtantia & perfectio exſplendeſcit, quo plura ab eodem in cæterorum commodum proficiſcuntur, eaque ipſa opera nobiliſſima habentur, ſummamque ſapientiam poſtulantia: cum contra aliis negotium faceſſere & nocere etiam nauci & ſtolidus homo poſſit. Accedit, quod ſi propria cuique utilitas unicus ſcopus recte haberetur, ubi plures eadem in re (*b*) ſummam ſuam utilitatem verſari judicent, neceſſum erit, ut aut plurium ſcopi contradictionem involventes ſimul cum recta ratione congruere dicantur, quod eſt abſurdum; aut cum nullus prætendere poſſit, ſuum ſcopum alterius ſcopo

(*a*) Antea *commodi* legebatur, quod mendum ſuſtulit. Cl. BARBEIRACUS in nota 1. ad h. §.

(*b*) Mavult Cl. BARBEIRACUS in nota 2. *ubi plures in rebus oppoſitis*: hoc ſibi velle putans auctoris ratiocinium, & Cumberlandium de Legibus Naturæ C. V. §. 16. quem, hæc ſcribens ante oculos habuerit Pufendorfius: ſed recepta Pufendorfii lectio ſic ſatis intelligi poteſt, nec quicquam recedit a mente Cumberlandii.

po præferendum, neceſſario fuerit admittendum, non debere hominem ita ſuam ſibi utilitatem pro ſcopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia ad ſuam tantum utilitatem neglectis cæteris trahere aggrediens, & incaſſum laborabit, cum impoſſibile ſit, res omnes & perſonas ſecundum voluntates ſingulorum hominum contraria volentium diſponi; & alios in ſui perniciem attrahet: Præterea ſi illud tantum cuique bonum eſt, quod ipſius ſolius utilitati inſervit, ſequitur, cæteris idem malum eſſe, quia ipſorum utilitati inſervire nequit. Atqui ſic idem ab uno appetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non poteſt non colliſionibus inter homines anſam præbere. Vid. late Rich. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. Argute quoque BACO Sermon. fidel. c. 23. *Centrum plane ignobile eſt actionum hominis cujuſpiam, Commodum proprium*. Denique ſi vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me proficiſci poſſit, nihilque in ſe is habeat, quod vel deſiderem; tamen & hunc tanquam cognatum & æqualem haberi natura vult (*a*). Quæ etiam ſola ratio, ſi cæteræ deficerent, ad amicam ſocietatem colendam humano generi ſufficit. Unde ſi foret populus aliquis, internam inter ſe pacem & juſtitiam colens, tantiſque pollens viribus, ut reliquis omnibus queat eſſe formidabilis; adeoque ab aliis lædendis haudquidquam iſto metu reprimatur, ne fors ſua in ipſum exempla recidant: & is tamen populos in alios imbecilliores pro lubitu graſſaretur, ageret, raperet, occideret, in ſervitutem abſtraheret alios, prout ſibi expedire judicaret, utique ab hoc directe jus naturæ violari dicemus. Et poterat tamen iſte, (quod ſupponimus, ſe conſervare, etiamſi nullum fors jus adverſus alios adhiberet. CICERO de Fin. L. III. (c. 19.) *Non magis vituperandus eſt proditor patriæ, quam communis utilitatis aut ſalutis deſertor propter ſuam utilitatem aut ſalutem*. Sicuti nemo latronum vitam ideo probaverit (*b*), quod particulam aliquam juſtitiæ inter ſe exerceant, & quaſdam leges obſervent: quodque ipſorum Princeps æqualiter prædam diſtribuat, & qui eorum cuiquam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, ſibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. Vid. CICERO Offic. L. II. (c. 11.) Atque hoc eo diligentius obſervandum eſt, quo liquidius apparet, ad violandum jus naturæ potentiſſimum quemque induci illa perſuaſione; ipſum ſibi ſufficere, ſaluti ſuæ jam abunde proſpectum; non eſſe quod adverſus reliquos pacificum & amicum ſeſe exhibeat. De cætero uti cura propriæ ſalutis curam ſocialitatis non excludit, ita illam cum hac optime ſtare poſſe vel ex Salvatoris noſtri dicto apparet, ubi jubet, nos *proximum diligere, ſicut nos ipſos*. Chryſippus apud CICERONEM Off. L. III. (c. 10.) *Qui ſtadium currit, eniti, & contendere debet, quam maxime poſſit, ut vincat; ſupplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita ſibi quemque petere, quod pertineat ad uſum, non iniquum eſt: alteri ſurripere jus non eſt*. Quin & hoc ratio ſatis dictitat, quod cui ſalus & conſervatio ſua cordi eſt, aliorum curam abdicare non poſſit. Cum enim noſtra incolumitas & felicitas magnam partem a benevolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea ſit hominum natura, ut pro bene factis paria ſibi reponi velint, ubi id non fit, animum benefaciendi exuant: utique nemo ſanus ſui conſervationem ita ſibi pro ſcopo proponere poteſt, ut aliorum omnium reſpectum exuat. Sed potius quo magis ſe cum ratione amat, eo magis officiis ſuis ut alii ipſum ament, curabit. Poſtquam nemo cum ratione ſperare poteſt, homines iis beandis libenter operam impendere velle, quos norunt in ſe eſſe male-

(*a*) Nimirum indigentia, infirmitas, periculum ex aliis hominibus & alia, cauſæ quidem eſſe poſſunt, quæ homines impellant ad colendam ſocialitatem, verum non ſolæ, nec præcipue, ut AUCTOR infra oſtendit §. 20. Quanquam, ut vere obſervavit H. GROTIUS Prolegom. de J. B. & P. §. 22. *Nulla eſt tam valida civitas, quæ non aliquando aliorum ope indigere poſſit, vel ad commercia, vel ad arcendas multarum externarum gentium junctas in ſe vires. Unde etiam a potentiſſimis populis & Regibus fœdera appeti videmus*. SOPHOCLES Ajace flagellifero.

Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν,
Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικρῶν.
Modicus validi, validuſque iterum
Modici ſeſe ſuſtentat ope.

Non minus prudenter idem GROTIUS L. III. Hiſtor. Belgic. ad An. 1594. *Cunctis, qui fas atque honeſtum in ſuo uſu habent, nec ulla obtentu dedecus mutatur, & ne diu perfidia fruantur, ipſi adverſum ſe documenta ſunt*. Conf. AUCTOR ſupra §. 10. H.

(*b*) Nam ut SENECA ait 7. Excerpt. Controv. I. *Naturæ jura ſacra ſunt, etiam apud piratas*. H.

malevolos, perfidos, ingratos, inhumanos: ſed credendum potius ſit, alios homines ad iſtos coercendos & extirpandos eſſe incubituros.

§. XVII. Deinde non ſequitur; ſinguli homines, quando certis cum hominibus in particularem ſocietatem aut cœtum coeunt, peculiare aliquod commodum ſpectant, quod exinde ſit in ipſos redundaturum; igitur natura humana in univerſum non eſt deſtinata ad ſocialitatem; aut adverſus illum ſocialis eſſe non teneor, ex quo ſingulare aliquod emolumentum mihi non proſpicio. Nam hoc ſane in aperto eſt, quod certi homines in certam ſocietatis ſpeciem coaleſcant, id provenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatum congruentia, vel quod finem aliquem ſingularem magis apud hos, quam illos obtinere ſe poſſe putent. Præterquam tamen quod regulariter nulli homini conveniat, ut in nulla particulari ſocietate vivat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo conneſtuntur, communis illa ſocialitas, & pax comiter colenda; quæ in eo fere conſiſtit, ut læſionibus injuſtis abſtineatur, & quantum per arſtiores licet obligationes, commoda & bona invicem promoveantur, & communicentur.

§. XVIII. Unde facile apparet, quid reſpondendum ſit ad iſtam objeſtionem: *Si homo amaret hominem naturaliter, id eſt, ut hominem, nulla ratio reddi poſſet, quare unuſquiſque unumquemque non æque amaret, ut æque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum ſocietate ſibi præ cæteris honor defertur, aut utilitas* (*a*). Scilicet confunditur hic communis illa ſocialitas cum peculiaribus & arſtioribus ſocietatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus cauſis provenit. Nam revera ad communem iſtum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo ſit. Natura quippe ob cauſas ſupra diſtas revera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines conſtituit, abs qua nemo eſt excludendus, niſi per immania ſcelera ſeſe eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris ſapientiam lex naturalis ita humanæ naturæ ſit adaptata, ut ejus obſervatio ſemper cum utilitate & commodo hominum ſit conjunſta, eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in aſſignanda hujus ratione non ad commodum inde proveniens, ſed ad communem naturam ſolet provocari, verbi gratia, ſi ratio reddenda ſit, quare homo homini nocere non debeat, non ſolet dici, quia id utile eſt, etſi revera id ſit quam utiliſſimum; ſed quia & alter homo, id eſt, a natura cognatum animal eſt, cui nocere nefas. Lucianus in Amoribus: (T. I. p. 893. Edit. Amſt.) Ὀυ γὰρ πάντα τῶν ἀλόγων ζώων τὰς μονήρεις διατελεῖν ἀσμενίζομεν, ἀλλὰ ταῖς φιλεταίροις κοινωνίαις συζυγέντες, ἡδίω τά τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγούμεθα, καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ' ἀλλήλων, καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνήσαντες, μᾶλλον εὐφραινόμεθα. *Non ut bruta animantia ſolitarias converſationes amamus, ſed amica quodammodo ſocietate conjunſti, & ſuaviora mutua bona, adverſa leviora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes majori lætitia afficimur*. Sic Dio Chrysostomus Orat. XII. dicit, Jovem φίλιον & ἑταιρεῖον cognominatum, quod *omnes homines congreget, velitque inter ſe eſſe amicos, nullum autem ullius hoſtem aut inimicum*; ξένιον autem, *quod ne hoſpites quidem oporteat negligere*, μὴ δὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἄνθρωπον μηδένα. *Neque exterum exiſtimare ullum hominem*. Enimvero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quæ majori quis amoris gradu hunc, quam illum proſequitur; puta, quod major ſit ingeniorum inter ipſos circa peculiares inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus ſit, quam alter, aut proclivis ad commoda ejus promovenda; aut quod propius ipſorum origines diſtent. Cæterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum ſocietate ipſi potius, quam alteri defertur honor & utilitas; quod quiſque commoda ſua naturaliter non poſſit non amare, ſiquidem ea reſte æſtimare norit. Id quod haudquaquam naturæ hominum ſociabili repugnat, modo harmonia ſocietatis per iſtum amorem non turbetur. Neque enim ideo ſociabiles nos eſſe natura juſſit, ut noſtri curam negligeremus. Quin ideo ſociabilitas hominibus colitur, ut per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem noſtris bonis eo commodius poſſemus proſpicere.

V 2

(*a*) Adverſus hæc & quæ ſequuntur nonnulla regerit AUCTOR Medit. Polit. c. 4. §. 4. negat enim, hominem qua talem amari ab homine, niſi reſpeſtus commodorum accedat. Cui reponimus, negantem hoc opus habere, ut deſtruat argumenta, quibus ſocialitatem probavit noſter. H.

cere. Ac licet quis, dum ſocietati alicui peculiari ſeſe adjungit, primario ſuum, ſecundario ſociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat: id tamen non obſtat, quo minus teneatur ita ſtudere proprio commodo, ne commodum ſocietatis lædatur, ſingulisve membris injuria inferatur; aut interdum, poſthabito proprio commodo, bonum ſocietatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum ſocietatum, id eſt, civitatum non a mutua hominum benevolentia, ſed a mutuo metu extitiſſe; vocabulo hoc pro quolibet proſpectu ac præcautione futuri mali ſumto. Nam præterquam quod non de origine civilis ſocietatis, ſed de communi ſocialitate agatur, etiam illud vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit, ut cum ſinguli aut pauci injuriis futuri eſſent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque reſpectum commodis ſuis imminent, plures inter ſe uniti adverſus iſta mala ſe munirent. Nec id requiritur ad hoc, ut ſocietas aliqua naturæ congrua dicatur, ex ſola benevolentia mutua coaluiſſe. Quæ tamen neque in civitatibus conſtituendis penitus abeſt; quippe cum illi ſaltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, plerique mutua benevolentia invicem jungantur, etſi fors alii deinceps ex metu his ſeſe aſſociare compellantur. Verum de metu, civitatum velut coagulo, nec non de iſta diſceptatione, an homo natura ſit ζῶον πολιτικόν (*a*); infra fuſius agetur, quando de origine civitatum erit inquirendum.

§. XIX. Cæterum iſthoc principium deducendi juris naturalis non genuinum ſolum & manifeſtum (*b*), ſed & ſufficiens (*c*) atque adæquatum eſſe arbitramur hactenus, ut non ſit ullum præceptum juris naturalis, alios homines ſpectans, cujus ratio non ultimo exinde petatur. Etſi, quod mox oſtendemus, ut iſta rationis dictamina obtineant vim legum, neceſſum ſit præſupponere, Deum eſſe, & per ipſius providentiam tum omnia, tum in primis genus humanum gubernari. Neque enim adſtipulari poſſumus Grotio, qui in Prolegomenis autumat, jura naturalia *locum aliquem habitura, etiamſi daremus, quod ſine ſummo ſcelere dari nequit, non eſſe Deum, aut non curari ab eo negotia humana* (*d*). Nam ſi vel maxime quis impiam iſtam, & abſurdam hypotheſin fingeret, ac genus humanum ex ſe ſcilicet ortum conciperet; iſta tamen rationis dictata tunc nullo modo poſſent habere vim legis, quippe quæ neceſſario ſuperiorem ponit

(*a*) L. VII. c. 1. H.

(*b*) Caſtodire hic loquitur AUCTOR. Nam Deum venerari & colere eique parere, haud dubie ex ſocialitate non fluit: imo hanc illius conſequens eſſe, liquet ex hoc §. & infra c. 4. §. 3. & L. III. c. 4. §. 4. Et quod homo conſervationi ſui ſtudere debeat, ſeque poſſit adverſus alios defendere, non niſi per indirectum ex ſocialitate deducitur, ut evincunt ſatis, quæ AUCTOR ipſe habet ſupra §. 14. & infra c. 5. §. 16. 19. & c. 5. Tria ergo ſunt principia univerſalia & prima: & qui aliter exiſtimant, vel confundunt hypotheſes cum principiis. Ad hypotheſin ſane pertinet, ſi quis dicat, *voluntatem & juſſum Creatoris eſſe unicum & adæquatum juris naturæ principium*. Nam licet hoc verum ſit, ſine voluntate ſummi rerum opificis in homine non eſſe vel intelligi poſſe jus naturæ: tamen ut ſcias, quid juri naturæ congruat, nec ne, aliis propoſitionibus eſt opus. Sic ſi quis quærat, cur, injuriam alteri facere, jure naturæ ſit vetitum, fruſtra reſponderes: quia Deus voluit; id enim eſt in quæſtione. Ne jam dicam, multa Deum voluiſſe, & velle poſſe, quæ juri naturæ adſcribi nequeunt; vel talia ſubſtituunt, quæ non niſi verborum ſono ab iis diſcrepant. Cæterum qui ſocialitatem inter principia non ferunt, ut plurimum hanc & ſocietates particulares commiſcent; quæ tamen diverſa eſſe, ſatis innuit definitio ſocialitatis ſupra §. 15. propoſita. Videatur, ſi libet, quæ dixi fuſius diſſertatione *de ſocialitate primo juris naturalis principio*. Quod vero nonnemo ſocialitatem propterea negat eſſe principium, quoniam ea, ut medium ad conſervationem ſui, ſit data homini; id noſtram potius firmat ſententiam. Etenim ſi omnes & ſinguli homines ita ſentiunt, non poteſt non ſocialitas principium eſſe officiorum omnium, quæ ad alios homines pertinent. Quanquam rectius dicatur, ſocialem vitam cuique ob conſervationem ſui & humani generis a Deo imperatam eſſe. Illud AUCTOR ipſe faſſus eſt L. VI. c. 1. 32. prohibitionis matrimonii inter perſonas, proxima neceſſitudine conjunctas, alias, quam ex ſocialitate, rationes quærendas eſſe. H.

(*c*) Vid. nota 2. ad §. XV.

(*d*) Verum Grotius nihil aliud monere voluit, quam præcepta juris naturæ ita niti indole & natura generis humani, ut & Atheo conſtare poſſit, e re ipſius eſſe, facere juſta, omittere injuſta. Ultra progreſſus BÆLIUS dans ſes Penſees ſur la Comete p. 554. 3. Edit. etiam ideo id fieri poſſe contendit, quod Atheus honeſtum ſanæ rationi conforme eſſe intelligat. Quod ante Bælium BACO etiam aſſeveraverat in Sermon. fidel. c. 17. Illa ceterum comparatio Bælii, qua ingenti molimine Atheiſmum ſuperſtitioni confert, inanis eſt, ut oſtendit BUDDEUS de Atheiſmo & ſuperſtitione c. IV. §. 5. p. 346. ſeq.

ponit (*a*). Recte Cicero de Natura Deor. L. I. (c. 2.) *Atque haud ſcio, an pietate adverſus deos ſublata, fides etiam, & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima juſtitia tollatur.* Libanius Declam. 3. (pag. 250. C. Edit. Pariſ.) Τῇ εἰς θεὸν ὀλιγωρίᾳ πίστις οὐχ ἕπεται. *Numinis deſpectionem nulla fides ſequitur.* Etſi forraſſe poſſent obſervari intuitu utilitatis, ſicuti quæ a Medicis regendæ valetudini præſcribuntur (*b*). Videtur autem Grotii ſententia expreſſa ex illo M. Antonini L. VI. §. 44. *Si de nulla re noſtra conſilia Dii ineunt, quod tamen impium eſt credere; quidni egomet mihi conſulam? Mihi autem deliberatio competit de eo, quod conducat mihi. Conducit vero unicuique, quod eſt conſtitutioni & naturæ ipſius conſentaneum. Porro natura mea rationalis & civilis eſt, civitas & patria, qua Antoninus, Roma; qua homo, mundus; hiſce civitatibus quæ utilia, & mihi ſunt bona.* Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex noſtro principio non poſſe demonſtrari ſaltem virtutem fortitudinis, niſi fundamenti loco ſubſternatur ſimul immortalitas animæ; cum alias præmium non poſſit cadere in eum, qui pro bona cauſa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias iſtam negare, aut in dubium revocare impium ſit; tamen etiam citra eandem demonſtrare licet, militi poſſe injungi, ut pro patria ad necem uſque pugnet. Præterquam enim quod nondum liquido ſit probatum, quodlibet recte factum neceſſario aliquo præmio velut extrinſeco eſſe mactandum; id ſane in confeſſo eſt, penes ſummum imperium eſſe, cives armare, & in hoſtem educere pro ſecuritate civitatis, ac, ubi ratio belli poſtulaverit, ſub pœna capitis edicere, ne quis aſſignatam ſtationem per fugam deſerat. Jam vero ex duobus malis non poteſt non minus eligere homo. Eſt vero minus malum, pugnare cum periculo, & ad extremum uſque ſpiritum, quam certam ſubire mortem. Igitur ſtultiſſimus juxta & ignaviſſimus foret miles, qui non mallet hoſtis dextra cadere, anticipata ſui ultione, quam carnifici cum ignominia jugulum præbere. Quo applicari poteſt illud Jamblichi in Protreptico: Φόβῳ μειζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι. *Metu plurium malorum ſuſtinent, qui ex illis fortes ſunt, mortem, quandocunque ſuſtinent.* Sufficere autem videtur, ut quocunque intuitu aliquis acriter & connixus omnibus viribus pugnet: neque ad conſervationem civitatum, aut ſocietatis inter homines in univerſum requiritur, ut omnibus inſit firmitas animi, terrore mortis concuti neſcia: quæ ſane non in quaſvis animas cadit. Quid quod fortitudinis uſus non in eo ſolum conſpicitur, ut mors ubi opus ſit, intrepide ſubeatur, ſed vel præcipue ut mortis periculum acriter propulſetur. Nam & ſæpe non aliud remedium periculorum, quam pericula ſunt; & *mors* etiam *fugacem perſequitur virum, nec parcit imbellis juventæ poplitibus timidoque tergo.* (*c*). Neque vero ſequitur, niſi immortalitas animæ ſupponatur, collocandum hominis ſummum bonum in voluptate. Nam præterquam quod in diſciplina juris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animæ non negatur, ſed duntaxat ab eadem abſtrahitur, voluptas illa corporis, quæ vulgo Epicuri ſummum bonum dicitur, ad conſervationem, ſocialitatem, pacem, & tranquillitatem generis humani non facit, ſed potius eidem adverſatur. Alia autem eſt indoles, alius ſcopus religionis Chriſtianæ ab hac diſciplina juris naturalis; eoque recte Apoſtolus miſerrimos dicit fore Chriſtianos omnium mortalium, ſi in hac tantum vita in Chriſtum ſperarent.

§. XX. Enim vero ut iſthæc rationis dictamina vim legis obtineant, ſublimiori principio opus eſt. Quanquam enim eorum utilitas ſit longe manifeſtiſſima: illa tamen ſola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab iſtis diſcedi poſſet, ſi cui utilitatem eam negligere allubeſceret, aut alia ſe via utilitati

(*a*) Et pertinent huc, quæ de religionis vi & effectibus attulit ipſe GROTIUS II. de J. B. & P. c. 20. §. 3. conf. AUCTOR c. 4. §. 3. H.

(*b*) Et inniti ſupra rejectæ Scholaſticorum & Moraliſtarum hypotheſi, quaſi jus naturæ voluntatem divinam antecedat, & ab objecto ſe diffundat in præceptum. v. L. I. c. 2. § 6. & hoc cap. 3. §. 4. H.

(*c*) Attamen ſpes vitæ futuræ & exſpectatio præmiorum, quæ viros bonos, quod vel ſola nos ratio docet, poſt hanc vitam ſequuntur, fortius remedium eſt minuendi terroris, quem mortis metus incutere ſolet, adeoque argumento ab immortalitate animæ ducto, ſuum adhuc conſtat pondus. Conf. Balth. BRANCHU Leibnitius vindicatus, obſervat. T. I. p. 122.

Digitized by Google

litati ſuæ magis conſulere poſſe arbitraretur. Neque vero nudis ſuis deſtinatis ita obſtringi poteſt voluntas hominis, ut in diverſum, quandocunque libitum fuerit, diſcedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate conſtituti, ad iſta dictata ſervanda conſpiraverint; diutius tamen eadem haudquidquam ſubſiſtent, quam ipſorum conſenſus duraverit. Neque ſolum ſi omnibus, qui conſpiraverunt, ſimul diſcedere placuerit, obligatio expirabit; (ſicuti jam, quando a pactis mutuo diſſenſu reſilitur, fieri ſuevit:) ſed etiam durante eo conſenſu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de ſervandis pactis nondum vim legis induerit, id quod ſupponitur; adeoque etiam ſingulis pro lubitu, cæteris licet diſſentientibus, ab ejuſmodi placito licebit abire. Denique ne ſolum quidem imperium humanum iiſdem vim obligandi tribuere poſſe videtur. Nam cum illud exſurgere nequeat, niſi mediantibus pactis, hæc vero ex lege vim ſuam mutuentur; non apparet, quomodo enaſci poſſit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, niſi dictamina rationis prius in legem evaluerint. Aut ſi maxime fingere velis, imperium humanum ſolo hominum conſenſu ſtare, ac per illud dictamina rationis pro legibus obſervanda injungi: tamen non ampliorem, quam leges poſitivæ, vim eadem obtinerent, quæ a voluntate legiſlatoris in origine & duratione dependent. Conf. Seldenus de J. N. & G. L. I. c. 7. Igitur omnino ſtatuendum eſt, obligationem legis naturalis eſſe ab ipſo Deo Creatore, ac ſummo generis humani moderatore, qui homines creaturas ſuas ad iſtam obſervandam pro imperio adſtrinxit. Atque hoc ipſum ex lumine rationis demonſtrari poteſt. Deum univerſi hujus conditorem ac rectorem eſſe, cum a ſapientibus dudum ſit manifeſte oſtenſum, & nemo pius id in controverſiam vocet, jam ſupponimus (*a*). Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, ut hic citra ſociabilem vitam ſervari nequeat, eaque de cauſa eidem indiderit animum, notionum huc inſervientium capacem; eaſque notiones per motum rerum naturalium, ab ipſo tanquam primo motore profectum, animis inſinuet, earumque neceſſariam connexionem ac veritatem perſpicue repræſentet: intelligitur ſane eundem quoque voluiſſe, ut homo actiones ſuas attemperet illi velut indoli, quam vitæ hominum præ brutis peculiariter ipſe aſſignaſſe cernitur. Cum autem non aliter, quam obſervata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque a Creatore obligatum hominem ad iſthanc ſervandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, ſed expreſſe ab ipſo Creatore huic fini procurando conſtitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, cenſetur quoque eundem obligaſſe ad uſurpanda illa media, ſine quibus finis non poteſt obtineri. Vid. M. Antoninus L. IX. §. 1. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus a Numine injunctam eſſe,

(*a*) Cui conſiderationi alia, æque potior addenda. Cum Deus hominem, tanta ſupra beſtias nobilitate conſtitutum, produxerit, haud dubie ut gloriam divinam faceret illuſtriorem; adhæc eundem tot communicandi inſtrumentis, ad vitam ſocialem opportunis, inſtruxerit, non difficulter intelligi, Deum velle, ut homines inter ſe placide ac juſte vitam agant, cultu omni ac veneratione Deum proſequentes, & ſe mutua benevolentia complectentes. LACTANTIUS libro de ira c. 14. *Deus, ſicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tamquam divini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerumque cœleſtium. Solus eſt enim, qui ſentiens capaxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera ejus admirari, virtutem poteſtatemque perſpicere. Idcirco enim conſilio, mente, prudentia inſtructus eſt. Ideo ſolus præter cæteras animantes rectus corpore ac ſtatu factus eſt, ut ad contemplationem parentis ſui excitatus eſſe videatur. Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare poteſtatem Domini ſui poſſit. Poſtremo idcirco ei cuncta ſubjecta ſunt, ut factori atque artifici Deo eſſet ipſe ſubjectus. Si ergo Deus hominem ſuum voluit eſſe cultorem, ideoque illi tantum honoris attribuit, ut rerum omnium dominaretur: utique juſtiſſimum eſt, & Deum colere, videlicet eum, qui tanta præſtiterit: & amare hominem, qui ſit nobiſcum divini juris ſocietate conjunctus. Nec enim fas eſt, cultorem Dei a Dei cultore violari. Unde intelligitur, religionis ac juſtitiæ cauſa eſſe hominem figuratum. Cujus rei teſtis eſt M. Tullius in libris de legibus, ita dicens:* Sed omnium quæ in doctorum hominum diſputatione verſantur, nihil eſt profecto præſtabilius, quam plane intelligi nos ad juſtitiam eſſe natos. *Quod ſi eſt veriſſimum, Deus erga vult omnes homines eſſe juſtos, id eſt, Deum & hominem charos habere, Deum ſcilicet honorare tanquam patrem, hominem diligere velut fratrem. In his enim duobus tota juſtitia conſiſtit. Qui ergo aut Deum non agnoſcit, aut homini nocet, injuſte & contra naturam ſuam vivit, & hoc modo rumpit inſtitutum legemque divinam.* H.

Digitized by Google

eſſe, non inde ſolum patet, quod ea ſit conditione jam præditum genus humanum, ut, ni hæc perſuaſio firma ſubſiſtat, ſalvum illud exiſtere nequeat; quodque adeo voluntate primæ cauſæ factum ſit, ut ex actibus lege naturali præceptis humani generis felicitas, & ex vetitis ejuſdem infelicitas naturali conſecutione proveniret: ſed & quod in nullo animantium præter ipſum ullus religionis ſenſus, aut metus Numinis deprehendatur (*a*). Quo accedit tener admodum conſcientiæ ſenſus in animis hominum non corruptorum, quo convincuntur, in legem naturæ peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium eſt, & qui metuendus ſit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc ſpectat illud TACITI Ann. VI. (c. 6.) de Tiberio: *Adeo facinora atque flagitia ipſi quoque in ſupplicium verteram. Neque fruſtra præſtantiſſimus ſapientiæ firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici laniatus, & ictus; quando ut corpora verberibus, ita ſævitia, libidine, malis conſultis, animus dilaceretur*, CICERO de Finibus L. I. (c. 16.) *Si qui ſatis ſibi contra hominum conſcientiam ſepti eſſe & muniti videntur, deorum tamen numen horrent; eaſque ipſas ſolicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus ſupplicii cauſa importari putant*. SENECA apud Lactantium L. VI. c. 24. *Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam?* ALBRICUS de Deorum imaginibus (c. 22. p. 326. in fin. Ed. MUNCK.) *Nunquam malitia liberæ frontis eſt*. Add. JUVENALIS Sat. 13. (verſ. 193.) Contra de bona conſcientia MARTIALIS L. X. Ep. 23.

Ampliat ætatis ſpatium ſibi vir bonus: hoc eſt
Vivere bis, vita poſſe priori frui.

Add. PHILOSTRATUS de Vita Apollonii Thyanei L. VII. c. 37. Habuiſſent porro leges naturæ perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque revelato propoſuiſſet. Tenebatur enim homo Creatori ſuo obtemperare, quocunque demum modo voluntatem ipſi ſuam oſtendiſſet. Nec ut rationalis creatura ſummi rerum arbitri imperio ſe ſubjectam ſentiret, peculiaris revelatio abſolute neceſſaria erat. Quin nemo negaverit, eos quoque, queis Scripturæ Sacræ non innotuerunt, in legem naturæ peccaſſe: quod dici non poſſet, ſi quidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutuaretur. Unde non poſſumus probare illud HOBBESII c. 3. §. ult. *Cum naturæ, quæ vocantur, leges nihil ſint aliud, quam concluſiones quædam ratione intellectæ, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo ſit oratio ejus, qui aliquid fieri vel non fieri aliis jure imperat: igitur non eſſe illas proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt; ſed duntaxat quatenus a Deo in Scripturis latæ ſunt*. Enim vero nos de eſſentia legis non arbitramur, ut ſit oratio, ſeu ut per vocabula in orationem formata ſubjectis innoteſcat; ſed ſufficit, ſi quocunque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturæ aut negotii, quod gerendum, ſuperioris voluntas colligatur atque cognoſcatur. Sicuti IPSE d. l. c. XV. §. 3. agnoſcit, *Dei leges triplici modo declarari; primo per tacita rectæ rationi dictamina*. e. q. ſ. Sed & leges naturæ ratiocinando erutæ non niſi per modum propoſitionum poſſunt concipi; eoque reſpectu recte propoſitiones vocantur. Quemadmodum autem nihil intereſt in legibus civilibus, ſcripto, an viva voce promulgentur: ita lex divina æque obligabit, ſive per ipſum Deum viſibili ſpecie, & humanæ vocis ſonitu aſſimulato, ſive per ſanctiſſimos viros, peculiari divinitus inſtinctu animatos, mortalibus innotuerit; ſive denique per naturalem rationem ex contemplatione humanæ conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo eſt ipſa lex naturæ, ſed medium, quo rite uſurpato illa cognoſcatur. Modus autem legem promulgandi ad ipſius ſubſtantiam intrinſecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendioſior modus ſit alteri voluntatem ſuam revelandi, ſi quis eam propoſitionibus per vocabula expreſſis alterius ſenſibus ingerat: tamen & hoc ſufficienter revelatum cenſetur, cuius colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi

(*a*) Etiam Regum. STATIUS.
Pallidumque viſa
Matris lampade reſpicit Neronem.
Plura veterum dicta comportavit GRUTERUS ad illum Taciti locum XV. Ann. 36. *Facinorum recordatione nunquam timore vacuus*. Add. FORSTNER. ad XIV. Ann. 10. AUCTOR ſupra L. I. c. 6. §. 12. infra L. III. c. 4. §. 6. H.

di occaſio quaſi inevitabilis fuit præbita. Sicut utique homo, cui beneficio Creatoris datum eſt actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam judicare, non poteſt non, poſitis aliis hominibus, de iſta actionum congruentia cogitandi anſam accipere. Add. Rich. Cumberland de Leg. Nat. c. 1. §. 1. Quanquam autem, ut lex obliget, neceſſum ſit, eam ſubjectis innoteſcere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, ejuſque fundamentum & neceſſariam cum humana conditione connexionem intelligere non ſit cujuſvis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare deſinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam ut lex obliget, popularis duntaxat & ſimplex notitia ſufficit, neque artificioſa ejuſdem demonſtratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile ſit, primis mortalium præcipua juris naturalis capita a Numine fuiſſe tradita, quæ deinde diſciplina & aſſuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus ejus juris poterit dici notitia, quatenus ejuſdem neceſſaria veritas ex ratiocinatione ſeu uſu naturalis rationis colligi poteſt. Eo ipſo autem, quod propoſitiones legem naturalem repræſentantes, ex contemplatione naturæ rerum animis hominum inſinuantur, eo ipſo ad auctorem naturæ Deum referuntur. Add. Rich. Cumberland de Leg. Nat. c. 1. §. 10. (*a*). Cæterum originem naturalis juris ad Deum refert præſtantiſſimus quiſque ſapientum. Plutarchus de Auditione (T. II. pag. 37. D. Ed. VVechel.) Ταυτόν ἐστι τὸ ἕπεσθαι Θεῷ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ. *Idem eſt Deum ſequi, & parere rationi*. Pulchre cumprimis Cicero L. III. de Republ. apud Lactantium L. VI. c. 8. *Eſt quidem vera lex, recta ratio, naturæ congruens, diffuſa in omnes, conſtans, ſempiterna; quæ vocet ad officium jubendo; vetando a fraude deterreat: quæ tamen neque probos fruſtra jubet aut vetat; nec improbos jubendo, aut vetando movet. Huic legi nec obrogari fas eſt; neque derogari poteſt. Nec vero aut per ſenatum, aut per populum ſolvi hac lege poſſumus. Neque eſt quærendus explanator, aut interpres ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia poſthac; ſed & omnes gentes, & omni tempore una lex & ſempiterna, & immutabilis continebit; unuſque erit communis quaſi magiſter, & imperator omnium Deus; ille legis hujus inventor, diſceptator, lator; cui qui non parebit, ipſe ſe fugiet, ac naturam hominis adſpernabitur; hoc ipſo luet maximas pœnas, etiamſi cætera ſupplicia, quæ putantur, effugerit*. Sophocles Oedipo tyranno (pag. 157. Ed. H. Steph.) Νόμοι ὑψίποδές γ' οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες ὧν Ὄλυμπος πατὴρ μόνος, οὐδέ τι θνατὰ φύσις ἀνέρων ἔτικτεν, *Leges excelſæ, quæ cælitus datæ ſunt, quarum ſolus Deus pater eſt, neque eas mortalis hominum natura peperit*. Add. Seldenus de J. N. & G. L. I. c. 8. Ubi oſtendit, etſi gentiles per depravatos hominum mores ipſa juris naturalis capita gentibus interdum violari, & iniquis conſtitutionibus velut obrui agnoverint: tamen τὸ αὐτοδίκαιον, ſive quod revera eſt juſtum ex deorum præſcripto, perpetuo ſibi ſimile manere, parilem ſemper obligationis vim habere, ipſos fuiſſe perſuaſos. Ex quo fonte promanavit communis illa opinio gentilium de ſuppliciis impiorum apud inferos, quæ illos manerent, qui immania ſcelera contra jus naturæ commiſiſſent. Nam cum pœnas violati juris naturalis a diis exigi crederent, ſane & eoſdem illius juris auctores credidiſſe certum eſt. Sicuti etiam vice verſa optimo cuique gentilium perſuaſum fuit, bonis viris virtutem non citra favorem Numinis exerceri. Jamblichus Protrept. c. 13. Ἕν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι, οὔτε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ Θεῶν τὰ τούτου πράγματα. *Hoc unum igitur verum cogitandum eſt, non eventurum viro bono ullum malum tam viventi, quam mortuo: neque negliguntur hujus viri res ab diis immortalibus* (*b*). Euripides Jone: (verſ.

(*a*) Hippolytus apud EURIPIDEM in ejus nominis Tragedia:

Ἐπεί γε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.

Siquidem homines legibus utimur Deorum:

CICERO II. De LL. *Jus naturæ rationem rectam* dicit *ſummi Jovis:* V. H. GROTIUM Prolegom. de J. B. & P. §. 12. & in notis. H.

(*b*) Et in Hippolyto obtecto

Ὦ μάκαρ, οἵας ἔλαχες τιμᾶς,
Ἱππόλυθ', ἥρως, διὰ σωφροσύνην.
Οὔ ποτε θνητοῖς ἀρετῆς ἄλλη
Δύναμις μείζων.
Ἦλθε γὰρ ἢ πρόσθ', ἢ μετόπισθεν,
Τῆς εὐσεβίης ἡ χάρις ἐσθλή.

Quos

(verſ. 1620. & ſeqq.) Εἰς τέλος οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων, οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύκασ', οὔποτ' εὐπράξειαν ἄν. *Tandem quæ merentur boni conſequuntur : mali autem, ut digni ſunt, nunquam felices erunt*. Deinde docet, apud veteres Chriſtianos conſtantem opinionem viguiſſe, etiam in intervallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, jura naturalia & univerſalia a Deo humano generi lata fuiſſe, quæ poſtea corpori legum Moſaicarum ſint inſerta. Inde elegans annotatio Chrysostomi Orat. 12. ad Pop. Antioch. Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto, nullam addidiſſe rationem, quod illa jam antea tanquam juris naturalis capita fuerint quam notiſſima. Aſt præcepto de ſabbatho, quia poſitivum, ſolicite rationem adjunctam. Addatur quoque Ib. c. 9. & L. VII. c. 9. 10. Denique quaſvis leges a religione maximam firmitatem ſumere ſapientiſſimi quique legiſlatores intellexerunt, quibus a cultu Numinis leges ſuas auſpicari ſolenne eſt. Vid. exordium legum Zaleuci apud Diodorum Siculum L. XII. c. 21.

§. XXI. Operæ pretium quoque eſt, ſuper *Sanctione* legis naturalis paulo curatius diſpicere. Ubi præter ea quæ ſupra de ſanctione legum in genere tradita ſunt, præmittimus, bona juxta atque mala, quæ homini obveniunt, in tres poſſe claſſes dividi. Ac bonorum quidem alia ex liberali donatione Creatoris, aut ultronea aliorum hominum benevolentia proficiſcuntur, aut etiam per induſtriam hominis, ad quam is libere & ultro ſe determinavit, adquiruntur. Quæ legum obſervantiæ non deberi apparet. Alia autem exactione legibus præcepta per naturalem conſecutionem promanant, dum Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, aſſignavit. Quæ Rich. Cumberland præmia naturalia vocat. Alia denique ex certis actionibus proveniunt arbitrio legiſlatoris, aut conventione hominum : quorum illa κατ' ἀρχὴν præmia, aut præmia arbitraria, hæc mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipſam naturam hominis, & conditionem ſequuntur, abſtrahendo unde ea conditio primitus orta ſit, aut citra peculiarem culpam ejus, cui incumbunt, contigerunt. Quæ ſano ſenſu poſſis vocare mala fatalia, fati vocabulo non oppoſito divinæ diſpoſitioni, ſed peculiari culpæ ejus, qui iſto malo premitur. Alia per naturalem conſecutionem & connexionem ex peccatis proveniunt; quæ a quibuſdam vocari ſolent *Pœnæ naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & diſpoſitionem legiſlatoris extra naturalium effectuum conſecutionem; ubi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio eſt legiſlatoris. Et hæc nobis pœnæ vocantur proprie dictæ, aut laxiore vocabuli ſenſu pœnæ arbitrariæ. His præmiſſis dicimus, etſi Creator optimus maximus obſequium a nobis pro imperio potuiſſet exigere, fructu aliquo in nos redundante plane ſterile; placuiſſe tamen ipſius bonitati naturam rerum & hominum ita diſponere, ut obſervantiam legum naturalium bona quædam, violationem mala naturali quadam connexione ſequerentur. Ac obſervantiam quidem legum naturalium comitatur ſerenitas & ſecuritas conſcientiæ cum bona fiducia conjuncta (*a*), bona conſtitutio & tranquillitas

Quas tu & quantos,
Hippolyte heros, nactus honores,
Caſto vitæ tramite? namque hæc
Virtus homines prima coronat:
Cito vel ſero ſequitur ſemper
Pietatem debita merces. H.

(*a*) Phædra apud EURIPIDEM in Hippolyto:

Μόνον δὲ τοῦτό φασ' ἁμιλλᾶσθαι βίῳ,
Γνώμην δικαίαν κἀγαθὴν ὅτῳ παρῇ.
Unum ſed ajunt par eſſe vitæ bonum,
Cum rectus animus nil ſibi conſcit mali.
Mox:
Φεῦ φεῦ τὸ σῶφρον ὡς ἁπανταχοῦ καλὸν,
Καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς κομίζεται.
Proh, quanta ſecum decora, quam fert gloriam
Mens temperata ad caſtitatis regulam!

Chorus apud eundem in Bacchis:

Ἀχαλίνων στομάτων,
Ἀνόμου δ' ἀφροσύνας
Τὸ τέλος δυστυχία.
Ὁ δὲ τᾶς ἡσυχίας,
Βίοτος, καὶ τὸ φρονεῖν, ἀσάλευτον μένει, καὶ συνέχει
Δῶμα.
Spretrix legis iniquitas,
Effrenisque loquacitas,
In fines miſeros ruunt.
Vitæ providus at tenor,
Servatorque modeſtiæ,
Tranquillo manet in gradu,
Et tutam retinet domum. H.

litas animi, conſervatio corporis a multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quæ ex benevolentia & mutuis officiis aliorum hominum conciliari poſſunt. Sic SENECA de Ira L. II. c. 13. *magnum præmium* vocatur *felicis animi immota tranquillitas*. IDEM ibid. *Facilis eſt ad beatam vitam via. Quid enim quiete otioſius animi? Quid ira laborioſius? Quid clementia remiſſius, quid crudelitate negotioſius? Vacat pudicitia, libido occupatiſſima eſt. Omnium denique virtutum tutela facilior eſt: vitia magno coluntur*. Add. IDEM de Ira L. II. c. 30. & ult. & L. III. c. 5. & 26. Huc ſpectant, quæ ex Prodico de Hercule in bivio conſtituto habentur apud ZENOPHONTEM (Memor. Socrat. Lib. II. p. 430. Ed. Steph. c. 1. §. 21. & ſeqq. Ed. Oxon.) Proverb. II. v. 4. VIII. 18. X. 9. XI. 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII. 20. Sir. VI. 5. VII. 37. 39. XXXI. 28. Contra ex violatione ejuſdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conſcientiæ, perturbatio, & corruptio animi, deſtructio corporis, ac infinita mala, quæ ab irritata violentia aliorum hominum, & a ſubtractione auxilii eorundem provenire poſſunt. Marcus ANTONINUS L. IX. §. 4. Ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν κακοῖ, κακὸν ἑαυτὸν ποιῶν. *Qui injuſte agit, ſibi nocet, dum malum ſe facit*. CICERO de homine perdito: *Ulciſcentur illum mores ſui*. Proverb. V. 9. 10. 11. VI. 33. 34. 35. XII. 13. XIV. 14. 22. 32. 34. XVII. 13. XIX. 29. XX. 1. XXII. 5. XXIII. 20. 28. ſeqq. Sirac. XIX. 3. XXXI. 22. ſeqq. 39. 40. Quanquam autem hæc præmia, & mala, quibuſdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis provenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, invidia, & alia mala reponantur, alii contra ſcelerum ſuorum fructu impune gaudeant; adeoque infallibiliter non præſciatur pro meritis noſtris paria nobis ab aliis hominibus repoſitum iri, (nam qui in nobiſmetipſis producitur fructus, nunquam intercipitur:) id tamen certum eſt, ex bonis & juſtis actionibus commoda tanta cum certitudine ſequi, quanta ex oppoſitis vitiis cum ratione ſperare non poſſumus. Prov. XI. 31. (*a*) Ac licet non ſemper omnia illa bona conſequantur, quæ alias per rerum naturam conſequi idonea erant; evidens tamen probabilitas eſt, illorum non pauca ſecutura, aut ſaltem plura, quam ex malis actionibus ſperari poſſunt. Et ſic hoc modo ſaluti noſtræ longe melius conſulimus, & longe probabiliorem ſpem concipere poſſumus, fore ut ab aliis viciſſim quid ad emolumentum noſtrum conferatur, quam ſi nullo ad cæteros homines habito reſpectu ad ſolam noſtram utilitatem omnia referremus; multoque magis, ſi vi doloque adverſus alios adhibitis ex ipſorum damno lucrum noſtrum quærere inſtitueremus. Hoc modo igitur valor præmii ex bona actione oriundi omnibus recte perpenſis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen obſervandum, hic ubi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quæ ſupra ad primam claſſem referebamus, & quæ conſilio & induſtria noſtra vel non poſſunt adquiri, vel non poſſunt evitari; Hæc enim bonis æque ac malis accidere poſſunt & ſolent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium a natura ſortiri poteſt. Sic mors nunc bonos æque ac malos rapit. Verum illa tantum hic æſtimantur, quæ a ratione humana provideri poſſunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus noſtris. Cæterum quanquam pars bonorum, quæ per obſervationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, a benevolentia & probitate aliorum dependeant, adeoque non plane ſint in noſtra poteſtate: tamen cum & ipſos probabile ſit eundem nobiſcum finem habere, ſaltem utplurimum iſti effectus ab aliis dependentes erunt ſperandi, etſi in anteceſſum non ita accurate poſſint determinari. Et vix ullus tam infenſos ſibi homines expertus eſt, ut non plurima aliorum benevolentiæ ſeſe agnoſcat debere. Sane mala, quæ ab hominibus provenerunt, nunquam evaleſcere potuerunt ad totius generis humani deſtructionem: quod indicio eſt actiones bonas ſæpius effectu ſuo fuiſſe potitos, quam eodem excidiſſe. Sic & licet quandoque eum, qui leges natu-

rales

(*a*) Si boni male habeantur, mali floreant. Hinc LUCANUS L. III. Pharſal.

- - - - Servat multos fortuna nocentes,
Et tantum miſeris iraſci Numina poſſunt.

Quamquam hujus longe aliæ cauſæ ſint, quam vulgus exiſtimat, quas expoſui Commentar. de Juriſpr. univerſ. ſect. 1. §. 25. H.

rales negligit, per improviſum concurſum cauſarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut ultro inundent: tamen quia illi effectus hoc caſu reſpectu illius ſunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non præſcribere, nedum ut lex tale quid præcipiat. Quin ratio ſatis evidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, ut e proviſo fine, mediiſque quæ poſſumus optimis adhibitis agamus, quam ut ſepoſito conſilio nos totos incertæ rerum aleæ committamus. Verum iſthæc planiſſima ſunt, & in primis a Rich. Cumberland de Legibus naturæ diligenter admodum demonſtrantur. Igitur illa quæſtio reſtat, num præter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex ſanctione legum civilium oriuntur, ſint alii adhuc arbitrio Numinis conſtituti, manu velut regia exercendi (*a*); ſeu num etiam pœna arbitraria leges naturales a Numine ſint ſancitæ; præſertim poſtquam animadvertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibuſdam ſcelera ſua ex parte lucro cedere? Ubi quid Sacræ Literæ hic definiant, in aprico eſt. Sed & in affirmationem hujus quæſtionis inclinat antiquiſſima, & latiſſime diffuſa pleraſque apud gentes traditio de Nemeſi divina (*b*), deque pœnis inferorum. Quo facit Jonæ I. 7. Actor. XXXIII. v. 4. ubi nulla ſane naturalis erat conſecutio inter delictum a Jona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morſum aſpidis; igitur nautæ Palæſtini, & Melitenſes utique præſupponebant, manu velut regia ſcelera divinitus vindicari. Add. Grotius de Veritate Relig. Chriſt. L. I. §. 19. 20. 21. 22. & L. II. §. 9. Et ſane cum conſtet, Deum velle, ut iſtæ leges ab hominibus obſerventur, & vero appareat, a quibuſdam effectus earum naturales, ſaltem ex parte eludi; valde probabile eſt, Deum alia via malitiam iſtorum multaturum; præſertim cum morſus conſcientiæ & defectus ſecuritatis, in quo facinoroſi verſantur, magnitudinem ſcelerum aliquando exæquare non videantur. Add. Cumberland de Leg. Nat. c. 5. §. 25. Verum quia ratio a priori non plane videtur apodictica, ſed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria iſta pœna præſupponit poſitivam voluntatis divinæ determinationem, quam citra peculiarem Dei revelationem aſſequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta eſt: effugere non poſſumus, quin fateamur, ſolum rationis lumen ſequentibus hanc quæſtionem obſcuri adhuc quid habere.

§. XXII. Circa materiam legis naturalis Grotius L. I. cap. 1. §. 10. obſervat, multa vulgo juris naturalis dici non proprie, ſed *reductive*, quibus jus illud non repugnat; ſicut juſta appellantur non ſolum, quæ ex juſtitia debentur, ſed etiam quæ cum juſtitia non pugnant; quanquam iſta melius vocares permiſſa. Commodius tamen fortaſſe iſtam diſtinctionem applicaveris ad illa inſtituta, quæ pro certo ſtatu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci ſuaſit, & ad actus, qui ex inſtitutis iſtis ſuſcipiuntur atque exercentur. Nam & ejuſmodi quæſtiones inter JCtos agitari audias, verbi gratia, an dominia rerum, an uſucapio, teſtamenti factio, emptio venditio, ſint juris naturalis? Ad quas apposite reſponderi non poteſt, niſi ſeparaveris ea, circa quæ jus naturæ diſponit præcipiendo aut vetando, ab illis, quæ ratio ſocialitatis ab hominibus inſtitui ſuaſit (*c*), aut quorum ſuſcipiendorum licentia ex iſtis inſtitutis im-

(*a*) Quibus verbis alluditur ad morem veterum regum Romanorum, qui ex Republica quæ videbantur & legibus moribuſve patriis nondum definita erant, manu rexiſſe dicuntur Pomponio, in *L. 2. §. 1. D. de O. I.* Quo ſenſu manus etiam accipi videtur a TACITO Annal. L. III. c. 27. n. 5. & in Agricol. c. 9.

(*b*) Quo nomine vindicta veniebat, qua Deus impios perſequitur. Credebatur enim hæc Dea ulciſci crimina, quæ ab hominibus, negligentia eorundem aut impotentia relicta eſſent impunita. Colebatur a Romanis in bellum ituris, ut ita ſignificarent, ſe niſi juſta bella nunquam ſuſcipere. Videatur pulcherrima ejus deſcriptio apud Ammianum MARCELLINUM L. XIV. c. 2.

(*c*) Duplex enim eſt officiorum genus, quæ ex Jure naturæ proficiſcuntur. Alterum ex conſtitutione hominis naturali, &, ut vulgo loquuntur, primæva naſcitur: alterum ex ſtatu adventitio, ſive hypotheſi quadam ſuperveniente. Ita belli hypotheſis eſt injuria, captivitatis bellum, ſervitutis captivitas. Poſterius autem homines, uſu exigente & humanis neceſſitatibus ſibi conſtituiſſe dicuntur, eo quod præcepta Juris generalia, rebus circumſtantibus pro temporis ratione applicita fuerunt. Inde primum dominia diſtincta, &, quod hic conſequens eſt, agris termini poſiti. Inde & commercia, emtiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes inſtitutæ, adjuvandæ communis utilitatis cauſſa. JUVENALIS Sat. XV. v. 140. & ſeqq.

--- *Quis enim bonus, & face dignus*

Ar-

immediate profluit ; ut hæc reductive ad jus naturæ dicantur ſpectare . Sic dominium rerum a natura quidem immediate non eſt, neque expreſſum aliquod ac determinatum præceptum illi introducendo fingi poteſt ; juris tamen naturalis dicitur , quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primævam communionem non amplius tulit . Sic ut uſucapio ſit , diſertum legis naturalis præceptum non extat : poſitis tamen diſtinctis rerum dominiis , tranquillitas generis humani eidem favebat , ne dominia ſemper forent in ancipiti . Sic ultimas voluntates edere , emere aut vendere , natura nemini præcipit ; ſed ex poſito dominio naturaliter conſequitur , ut moriturus de bonis ſuis diſponere , aut ut quivis ſuas res alienare , aut ut quivis ſuas res alienare, aut alienas per contractum adquirere poſſit. Idem dein d. l. monet (*a*) ; interdum abuſive dici juris naturalis , quæ ratio quidem dictat eſſe honeſta , & meliora ſuis oppoſitis , etſi proprie non ſint debita . Cujus generis ſunt multi actus generoſioris & communem modum ſupergreſſæ liberalitatis , miſericordiæ & manſuetudinis , & quando quis præter neceſſitatem de jure remittit . Quæ illuſtrantur per illud Apoſtoli I. Cor. X. 23. VI. 12. VII. 38. (*b*). Sic & Ulpianus *L.* 4. §. 1. *D. de alien. jud. mut. cauſ. Non tamen ejus factum improbat prætor , qui tanti habuit re carere , ne propter eam ſæpius litigaret : hæc enim cogitatio ejus , qui lites execratur , non eſt vituperanda .* Sic Socrates nebulonem , a quo injuria fuerat affectus , in jus noluit vocare , æſtimans eam , velut aſinus ipſum calce feriiſſet . Sic Cato , *cum illi os percuſſum eſſet , non excanduit , non vindicavit injuriam ; ne remiſit quidem , ſed factum negavit . Melius putavit non agnoſcere , quam vindicare .* Seneca de Ira L. II. c. 32. & de Conſtantia ſapientis c. 14.

§. XXIII. Est deniqve & illud hic expendendum , an detur peculiare jus gentium poſitivum , & juri naturali contradiſtinctum ? Super hac re enim inter eruditos non ſatis convenit . Multis jus naturæ & jus gentium in ſe unum & idem habetur, quod extrinſeca duntaxat denominatione differat . Inde & Hobbesius de Cive cap. XIV. 4. 5. naturalem legem dividit *in naturalem hominum , & naturalem civitatum , quæ vulgo jus gentium appellatur . Præcepta utriuſque ,* addit , *eadem ſunt : ſed quia civitates ſemel inſtitutæ induunt proprietates hominum perſonales , lex , quam loquentes de hominum ſingulorum officio naturalem dicimus , applicata totis civitatibus , nationibus ſive gentibus , vocatur jus Gentium .* Cui ſententiæ & nos plane ſubſcribimus . Nec præterea aliud jus gentium voluntarium ſeu poſitivum dari arbitramur , quod quidem legis proprie dictæ vim habeat (*c*), quæ gentes tanquam a ſuperiore profecta ſtringat . Add. Boeclerus ad

Arcana , quædam Cereris vult eſſe ſacerdos ,
Ulla aliena ſibi credat mala ? ſeparat hoc nos
A grege mutorum , atque ideo venerabile ſoli
Sortiti ingenium , divinorumque capaces ,
Atque exercendis , capiendiſque artibus apti
Senſum a cæleſti demiſſum traximus arce ,
Cujus egent prona , & terram ſpectantia . Mundi
Principio indulſit communis conditor illis
Tantum animas , nobis animum quoque , mutuus ut nos
Adfectus petere auxilium & præſtare juberet ,
Diſperſos trahere in populum , migrare vetuſto
De nemore , & proavis habitatas linquere ſilvas :
Ædificare domos , laribus conjungere noſtris
Tectum aliud , tutos vicino limite ſomnos
Ut collata daret fiducia : protegere armis
Lapſum , aut ingenti nutantem vulnere civem
Communi dare ſigna tuba , defendier iiſdem
Turribus , atque una portarum clave teneri .

(*a*) Vid. Supra L. I. c. 2. §. 8. n. 2.

(*b*) Et in *L.* 1. §. 3. & 4. *D. de periculo & commod. rei vendit. Licet venditori vel effundere vinum , ſi diem ad metiendum præſtituit , nec intra diem admenſum eſt . Effundere autem non ſtatim poterit , priuſquam teſtando denunciet emtori , ut aut tollat vinum , aut ſciat futurum , ut vinum effunderetur . Si tamen , cum poſſet effundere , non effundit , laudandus eſt potius .* Ad quam legem videatur HUBERUS in Eunomia .

(*c*) Quatenus enim exempla ejus rationibus generalibus nituntur , eatenus Juris naturalis dicenda ſunt . Cetera vero , quæ ex conventione expreſſa vel tacita repetuntur , ſolos paciſcentes obſtringere videri poſſunt ; ad reliquas autem gentes non pertinent . Omnes enim gentes natura æquales ſunt , & proinde nulla ſuis pactionibus alteri legem dicere poteſt . Satis autem apparet , eſſe inter hæc talia , quæ recte quidem præſtentur , peti autem nulla ratione poſſint . Unde occaſio juris gentium ex voluntate earum & virtutis ſtudio repetenda , quod & nominis ratio patitur . Voluere enim rectores earum non ſolum fortes & juſti , ſed etiam magnanimi & miſericordes videri , idque ut probum & rectum tractum eſt in exemplum . Inde Darius Alexandri ſibi non minus juſtitiam quam virtutem eſſe perſpectam Beſſo reſpondet apud CURTIUM.

Digitized by Google

ad Grot. L. I. c. 1. §. 14. & ad L. II. c. 4. §. 9. Inde nobis revera non contradicunt, quibus jus naturæ id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali conſiſtit; jus gentium autem, quod ex ratiociniis indigentiæ noſtræ, cui quam maxime per ſocialitatem ſuccurritur, fluit. Nam nos poſitivum aliquod jus gentium, a ſuperiore profectum, negamus. Quæ autem ex indigentia humanæ naturæ colliguntur, ad jus naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere noluimus, quia hoc modo ratio conſtituitur norma ſui ipſius, & quæ iſthac via ſuſcipitur demonſtratio legum naturalium, in circulum revolvitur. Pleraque autem, quæ apud JCtos Romanos, alioſque ad jus gentium referuntur, puta circa modos adquirendi, contractus, & alia, vel (*a*) ad jus naturæ pertinent (*b*), vel ad jus civile ſingularum gentium, quod iſtis in rebus, quæ alias univerſali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conſpirat. Ex quibus tamen peculiaris ſpecies juris non recte conſtituitur: quippe cum iſta jura gentibus inter ſe ſint communia non ex aliqua conventione aut obligatione mutua; ſed ex placito peculiari legislatorum in ſingulis civitatibus per accidens conſpirent. Unde & eadem ab uno populo inconſultis aliis mutari poſſunt, ac ſæpe numero mutata deprehenduntur. Quanquam neque plane rejicienda videatur ſententia FELDENI ad Grot. L. II. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. ubi tradit, quod JCtis Romanis jus gentium ſit facultas ad actus & negotia peregrinis in civitate Romana competens (*c*); jus civile autem proprium ſit civium, peregrinos excludens. Unde teſtamenta & matrimonia dici juris civilis (*d*), contractus autem juris gentium; quod illorum ſoli cives, horum autem etiam peregrini Romæ participes eſſent. Apud multos quoque ſub vobabulo juris gentium venire ſolent quædam conſuetudines, inter pleraſque gentes, ſaltem quæ cultiorum & humaniorum ſibi famam vindicant, potiſſimum circa bellum tacito quodam conſenſu uſurpari ſolitæ. Poſtquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quærere, id eſt in eo præſtantiam ſuam præ cæteris hominibus oſtendere, quod quis multos homines auderet, & dextre calleret perdere, adeoque in bella non neceſſaria, aut injuſta vulgo eſt procurſum: ne ambitionem ſuam invidiæ nimis exponerent magni bellatores, uſurpata omni licentia juſti belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam ſpecie bellorum atrocitatem tem-

TIUM V. 12. inde idem, ut fides ei facta eſt, humanitatis & clementiæ qua in captivam uxorem Alexander uſus erat, apud eundem IV. 10. *Dii patrii*, inquit, *primum mihi ſtabilite regnum, deinde, ſi de me tranſactum eſt, precor, ne quis Aſiæ rex ſit, quam iſte tam juſtus hoſtis, tam miſericors victor*. Qua de cauſſa 1. ne veneno in bello uti liceret, placuit: tum, 2. ut mitior quam olim captivorum eſſet conditio, denique 3. ut legatis ſua conſtaret ſanctitas, etiam delinquentibus in regione aliena, & 4. ut bella non inferrentur, ſine præcedenti ſolemni indictione. Utilitatis poſtea publicæ non minor quam virtutis honos fuit apud gentes cultas. Inde probatæ gentibus 5. repreſſaliæ, & actibus 6. ſecundum inſtituta alius gentis celebratis, apud alias quoque ſua tributa auctoritas. Poſtremo, quum de præcedentia quoque ſæpe lites inter gentium principes emergerent, juri gentium voluntario tributus 7. eſt ordo earum, qui ſemel placuerat, propter potentiam, aliudve præſtantiæ genus: qua in re primis temporibus multum valuit judicium Pontificis Romani.

(*a*) De quo in §. 24. agitur. H.

(*b*) Ab H. GROTIO L. II. de J. B. & P. c. 3. §. 5. c. 8. §. 1. & §. 26. L. III. c. 2. §. 1. *dictum, jus civile plurium gentium; lex civilis multarum nationum; jus multis populis ſeorſim commune*; a SELDENO de mari clauſo c. 3. *jus gentium domeſticum*. H.

(*c*) Imo ita non ſapiunt JCti veteres, Juris gentium nomine potius intelligentes id, quod nos jus naturæ appellamus, ſeu, quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, & quod gentibus omnibus rectam rationem ſequentibus commune eſt, & quod non inepte in primævum & ſecundarium dividitur. Illuc referenda ſunt officia abſoluta, veluti ut nemini liceat ſui commodi cauſſa alteri nocere, huc ea, quæ auctori in §. XXIV. ex legibus conditionalibus naſci dicuntur, & certam conditionem adventitiam ponunt.

(*d*) Qua in re rurſus fallitur Feldenus. Quamvis enim teſtamento ſolemnitatibus certis opus eſſet, ut jure civili validum haberetur & peregrini Jure Romano neque teſtari, neque heredes eſſe poſſent; teſtamenta tamen juris gentium habebantur, quum a milite inſtitui poſſent in opus publicum perpetuo damnati & in inſulam deportati, ut ea quidem, quæ Juris Civilis ſunt, non haberent; quæ vero juris gentium ſunt, haberent. *L. 17. §. 1. D. de Pœn. L. 13. §. 2. D. de Teſtam. mil.* Matrimonia quoque iiſdem juris gentium erant, utut connubia, ſeu nuptiæ, jure civili validæ non eſſent, niſi inter cives Romanos. ULPIANUS Tit. V. §. 3. 4. SENECA de Benef. IV. 35. BOETHIUS in Top. Cic. c. 4.

Digitized by Google

temperare multis populis eſt viſum (*a*). Unde ortæ conſuetudines circa exemtiones certarum rerum & perſonarum a vi bellica, modum nocendi hoſtibus, modum tractandi captivos, & ſimilia. Neſcio tamen, an viros militares ſatis deceat mos, ab Alberico Comenſi e Flaminia introductus, & in Italia ſuperioribus ſeculis uſitatus, inter equeſtrem militiam mercenariam. Quo *in id maxime omni induſtria incumbendum contenderant, ut a ſe atque a militibus omnem laborem & metum adimerent, ne ullæ cædes fierent, capi tantummodo utrinque liceret, & ſine ullo pretio dimitti. In objecta ſibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis eſſent, in tentoria jacerent. Caſtra præterea nullo vallo, nulla foſſa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Hæc omnia in eorum militaribus, atque ab ipſis inventis inſtitutis permiſſa erant.* Machiavellus Principe c. 12. Cui non diſpar conventio inter Eretrienſes, & Chalcidenſes, ne miſſilibus telis invicem uterentur, legitur apud Strabonem L. X. Quo referre quoque poſſis Indorum morem, quo per inteſtina bella agricolæ ab omni noxa liberi præſtabantur. Arrianus in Indicis (cap. 11. Ed. Gronov.) (*b*). Cæterum conſuetudines illæ, licet videantur continere obligationem, ex pacto ſaltem tacito ortam; tamen ſi legitimum bellum gerens eas neglexerit, iiſdemque ſe nolle teneri profeſſus fuerit, modo contrarium earundem per jus naturæ recte fieri poſſit, nullius alterius peccati arguetur, quam cujuſdam ruditatis; quod quis ſeſe ad numeros velut eorum non compoſuerit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non ſecus atque imperitiæ inter gladiatores accuſatur, qui alterum non juxta regulas artis vulneraverit. Igitur ſi quis juſta gerit bella, ſolo naturæ jure, neglectis illis conſuetudinibus, ea poteſt regere; ni forte ob commodum aliquod ſuum eaſdem malit obſervare, ut & ipſe hoſtem in ſe ſuosve minus ſævum experiatur. Aſt qui injuſtis graſſatur bellis, vel ideo illas recte ſequitur, ut ſaltem cum aliquo temperamento ſceleſtus ſit. Quæ tamen rationes cum generales non ſint, jus aliquod univerſale, & quod omnes ſtringit, conſtituere nequeunt. Præſertim cum quilibet iis, quæ non niſi tacito conſenſu nituntur, exſolvere ſe poſſe videatur, ſi expreſſe profiteatur, ſe illis nolle teneri, ſeque non recuſare, quo minus & cæteri iſta adverſus ſe non adhibeant. Unde & videmus, plurimas ejuſmodi conſuetudines ſucceſſu temporis exoluiſſe, aut adverſum iſtis morem invaluiſſe. Nec eſt quod non nemo quiritetur (*c*), quaſi hac doctrina ſecuritatis, utilitatis, aut ſalutis gentium præſidia deſtruantur; quæ ſane non in illis conſuetudinibus; ſed in obſervantia juris naturalis, longe utique ſanctioris, poſita ſunt. Quo incolumi iſtas non magnopere deſiderat genus humanum. Quod ſi autem aliquis mos ad jus naturale referatur, ejus dignationi ſane longe magis conſulitur, quam ſi ejus origo ad ſimplicem gentium conventionem referatur. Inter præcipua capita juris gentium voluntaria Grotius numerat jus legationum (*d*). Ubi arbitramur, ipſo jure naturæ legatos eſſe inviolabiles, etiam apud hoſtem, ſiquidem ſpeciem legatorum, non ſpeculatorum præ ſe ferant; quamdiu in eum, ad quem miſſi ſunt, hoſtilia non moliuntur; etſi fors ordinario modo per tractatus domini ſui commodum præ alterius commodo quærant. Cum enim ejuſmodi perſonæ ſint neceſſariæ ad pacem conciliandam, ſervandam, aut arctius per fœdera & pacta adſtringendam, quam ipſum jus naturæ omnibus modis honeſtis amplecti jubet; utique & caviſſe cenſetur idem jus ſecuritati perſonarum, ſine quibus finis ab eodem præceptus obtineri nequit. Add. Marselaer Le-

gato

(*a*) Ad eas in Europa introducendas quondam non parum valuit auctoritas Pontificis Romani. Ita ſub Innocentio II. in Concilio Lateranenſ. Can. 29. ſtatutum: ut anathemate percellerentur, qui baliſtis & ſagittis uterentur adverſus Chriſtianos. v. *cap. unic. X. de ſagittar.* H.

(*b*) Sane conſuetudo, quam habet vim in civitatibus, ex tacita ſummi imperantis voluntate accipit. Aſt inter liberos populos quis determinabit, quot actus requirantur, & quantum temporis ad eam introducendam ſit neceſſarium? Jam etſi novæ exſurgant civitates, quis eas obligatas eſſe dixerit jure a ſe nondum probato. H. (Addatur HERTII diſſertatio de Lytro, §. 2.)

(*c*) Deſignare, ut videtur, Auctor voluit, Samuelem Rachelium, JCtum Kilonienſem, quem ita ſenſiſſe in diſſertatione ſua de jure gentium colligas ex iis, quæ habet HERTIUS in diſſertatione ſua de Lytro §. 11.

(*d*) Vide quæ dicentur in nota 1. ad XII. a. 9. L. VIII.

gato L. II. c. 13. Cui conjunctum eſt, ut legati ſaltem circa ea, quæ officium ipſorum ſpectant, ſint exemti a juriſdictione & coactione ejus, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, ſtudio pro emolumentis domini ſui nitendi, ſi alteri, præterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere (*a*). At vero quæ alia vulgo legatis tribuuntur privilegia, iis præſertim, qui magis ad expiſcanda alterius reipublicæ ſecreta, quam pacis gratia, in aliquo loco hærent; illa ex mera ejus, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque ſi commodum videatur, citra violationem ullius juris denegari ipſis poſſunt; ſi modo is pati velit, ut ſui quoque pari modo tractentur. Jus quoque ſepulturæ (*b*), quod itidem peculiare caput juris gentium apud Grotium videtur facere, ad officia humanitatis referri poteſt. Add. Ant. MATTHÆI de Crimin. Proleg. c. 3. §. 5. Neque cætera tanti ſunt, ut peculiarem juris ſpeciem conſtituere debeant, cum ſat commode in ſyſtemate juris naturalis locum ſortiri queant (*c*). Sed quod non nemo ad jus gentium quoque referre inſtituit peculiaria conventa duorum pluriumve populorum, fœderibus & pacificationibus definiri ſolita, id nobis plane incongruum videtur. Etſi enim illis ſtare lex naturalis de ſervanda fide jubet, legum tamen & juris vocabulo valde improprie veniunt. Et præterea infinita, ac magnam partem temporaria ſunt. Quin nec magis partem juris conſtituunt, quam pacta ſingulorum civium inter ſe ad corpus juris civilis ſpectant; cum potius hiſtoria ſibi eadem vindicet. Add. quoque SELDENUS de mari clauſo L. I. c. 2. De jure non ſcripto, ſeu conſuetudine præter alios vid. BOECLERUS ad Grot. L. II. c. 3. §. 5.

§. XXIV. DISTRIBUTIO juris naturalis iſthæc nobis videtur expeditiſſima, ut primo loco conſideretur, quomodo iſtius juſſu quis ſeſe debeat gerere adverſus *ſeipſum*; deinde, quomodo adverſus *alios homines*. Præcepta juris naturalis, quæ alios homines ſpectant, iterum poſſunt dividi in *abſoluta & hypothetica*. Illa ſunt, quæ omnes homines in quovis ſtatu obligant, ac citra poſitionem alicujus inſtituti, per homines introducti aut formati (*d*). Hæc autem certum ſtatum aut inſtitutum, per homines formatum aut receptum, præſupponunt. Quod GROTIUS d. l. ſic expreſſit: *Jus naturale non de iis tantum agit, quæ citra voluntatem humanam exiſtunt, ſed & de multis, quæ voluntatis humanæ actum conſequuntur*. Unde licet dominia rerum, qualia nunc ſunt, voluntas humana conſtituerit; iis tamen poſitis ipſum jus naturale dictitat, nefas eſſe alienam rem invito domino ſubtrahere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de furtis. L. 42. D. de verb. ſign.* Scilicet multa dantur, quæ quoad exercitium actus arbitraria ſunt, ſeu ibi in arbitrio hominum poſitum eſt, actum aliquem ſuſcipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit ſuſceptus, ex aliquo præcepto juris naturalis, neceſſitas moralis ſeu obligatio ipſum conſequitur, aut ex eodem modus & circumſtantiæ determinantur. Sic verbi gratia, etſi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero emam; poſito tamen, me libere emere, idem jubet,

(*a*) Henricus IV. Gall. Rex cum Balthazar Zunica legatus Hiſpanicus ſcribam, quod dolos Regi ſtruxiſſet, captum, repoſceret, reſpondebat apud H. GROTIUM L. XIV. Hiſt. Belgic. ad A. 1605. *Si quis forte legatus arcana per artes rimaretur, diſſimulari mutuo & ignoſci: cruenta conſilia & jugulum petentia a ſe refelli*. Tandem tamen ſcriba legato redditus, *probatumque Regi dolos dolis, quam bella ulciſci*. Adde quæ de toto hoc argumento dixi pluribus Comment. de Lytro ſect. 1. Unde, niſi fallor, refelli abunde poſſunt, quæ Auctori ſingulatim repoſuere Ulric. HUBERUS Eunomia Roman. ad L. 1. Digeſtnr. BECMANNUS medit. Polit. c. 2. §. 8. ſequ. H.

(*b*) Conf. GRIBNERI Juriſprudentia naturalis L. I. c. 12. §. 2.

(*c*) CONRINGIUS, & eum ſecutus Sam. RACHELIUS de jure gent. §. 12. Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 15. Ἡ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. *Pactum lex quædam civitatis eſt, & de certo negotio*. H.

(*d*) Ubi obſervandum, ſtatum aut inſtitutum, ſi nihil inhoneſti in ſe contineat, ad jus naturale referri, quod H. GROTIUS *pro certo rerum ſtatu*, ejus frater Guilielmus *dominativum*, vulgo *permiſſivum* vocant; Auctor autem ſupra §. 22. *jus naturale reductive tale* maluit appellare. At jus ex tali ſtatu fluens, ſive hypotheticum ab Auctore inſignitum, H. Grotius dixit, quod *actum voluntatis humanæ conſequitur*; Aveſanus, JCtus Gallus, *jus naturale per retrotractionem*. Cæterum jus naturale hypotheticum ab illo, quod ſimpliciter eſt tale, in eo præcipue differt, quod facilius quam illud mutationem recipiat, ac in eo præcipue ad voluntatem illorum, qui auctores fuere inſtituti, reſpiciendum ſit. V. Auctor infra cap. 6. §. 2. circa finem, & §. 5. & L. IV. c. 4. §. 13. & paſſim. H.

bet, ne alterius damno lucrum meum quæram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima ſunt juris naturalis præcepta, quæ niſi poſito dominio rerum diſtincto, atque imperio civili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges poſitivas eſſe juris naturalis; eo quod per conſenſum noſtrum alterius nos ſummo imperio ſubdamus, cujus juſſis ut pareamus, ipſa lex naturæ præcipit. Equidem id certum eſt, violatores legum civilium propter intercedens iſtud pactum mediate in ipſam quoque naturæ legem peccare. Eſt tamen ingens adhuc diſcrimen inter leges naturales hypotheticas, & civiles poſitivas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in univerſum conſiderati; harum autem ratio deſumta eſt ex peculiari certæ alicujus civitatis utilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges civiles poſitivæ præcepta juris naturalis hypothetica non ſunt, ſed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro divino mutuantur. Eorum autem inſtitutorum, quibus præcepta hypothetica nituntur, tria potiſſimum deprehendimus (α), *ſermonem*, *dominium rerum*, *earundemque pretium*, & *imperium humanum*. Et ſecundum hanc partitionem nobis deinceps hæc diſciplina tractabitur (a).

(a) Ceterum, quæ ab Auctore hoc capite dicta ſunt, ad jus naturæ præceptivum tantum pertinent, cui tamen addi neceſſe eſt jus *permiſſivum*, quod ea ſaltem fieri ſinit, quæ convenientia, aut diſconvenientia neceſſaria cum lege naturæ deſtituuntur. Ex quo jure manant libertas, imperium & aliæ res ſimiles. Videtur id Auctor ipſe agnoviſſe L. I. c. 6. §. 15. ut ibi in nota 2. indicavimus.

(α) Tria inſtituta eſſe hujuſmodi nominat, quæ poſtea quatuor numero recenſet, in quo ſane miramur Barbeyracum, virum cæteroquin ingenio acrem, alioſque inſignes Commentatores cæce nimis Auctori adhæſiſſe. A.

C A-

C A P U T IV.

DE PRÆSTATIONIBUS HOMINIS

ADVERSUS SEIPSUM, TAM CIRCA CULTURAM ANIMI, QUAM CURAM CORPORIS ET VITÆ.

I. *Homini cultura ſui eſt neceſſaria.*
II. *Circa quæ verſetur?*
III. *Animus primo religione imbuendus.*
IV. *Ei adverſantes opiniones extirpandæ.*
V. *Notitia ſui eſt neceſſaria.*
VI. *Noſcendus homini ſuus animus, ſuumque officium;*
VII. *Et quouſque vires ipſius ſe extendant.*
VIII. *Supra vires non nitendum.*
IX. *Quantum circa exiſtimationem laborandum:*
X. *Quantum circa opes;*
XI. *Et circa delectationes.*
XII. *Affectus ratione regendi.*
XIII. *De ſtudiis literarum.*
XIV. *De cura corporis.*
XV. *De uſu vitæ.*
XVI. *An ſit aliqua obligatio ad ſervandam vitam.*
XVII. *Vita quatenus in aliorum uſus impendenda:*
XVIII. *Aut pro altero periculo exponenda.*
XIX. *An propria cædes ſit licita.*

ETsi homo cum cæteris animantibus hoc commune habeat, quod ſua conſervatio (*a*) curæ ipſi ſit, ac ut quam optime ſeſe habeat, ultro gaudeat: tamen quod ea cura (*b*), longe exquiſitior & ſublimioris indolis eſſe debeat, quam qua bruta defunguntur, cauſa eſt non ſolum, quod iſte præ his longe plura accepit, eximiam & fructuoſam culturam admittentia; ſed etiam quia præſtationes, queis obſtrictus eſt, decenter obire nequit, ni cultura inſitam facultatem promoverit, ac egregiis actionibus habilem reddiderit. Inde quod opere circa ſeipſum excolendum ſumit homo non in ipſo ſolo terminatur, ſed fructum ſuum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo præſtantior quis ſibi ipſi fuerit, eo nobilior hujus univerſi civis, & munificentior habetur. Eoque homo leges ſocialitatis, cui a Creatore deſtinatus eſt, implere ſtudens, merito primam circa ſe ipſum operam collocare debet, eo felicius officiis adverſus alios ſatisfacturus, quo curatius circa ſui perfectionem laboraverit. Et qui ſibi eſt ipſe inutilis ignavuſque, ab eo cæteri nequidquam emolumenti quid expectaverint. Habet autem iſta cura non minus neceſſitatis, quam ſolicitudinis, quod non ſolum in ſumma omnium rerum ignorantia naſcantur homines, quorum teneri adhuc animi facile pravarum opinionum ſordibus imbui poſſunt, quas ægre deinceps iterum elue-

ris

(*a*) Ad quæſtionem, Quomodo homo ſibi ipſi obligatus eſſe poſſit, auctor demum reſpondet in §. 16. ubi videatur nota 2. Quod inde forſitan eſt, quod priores XV. §§. hujus capitis ſecundæ demum editioni ab eo inſerti ſunt, & id facientis menti non obverſaretur, tractationi huic ita moram injici.

(*b*) Bene hic, Auctor curam conſervationis, curæ perfectionis præmittit, quum perfici nequeamus, niſi ſalvi ſimus. Quicquid tamen hoc, & ſequentibus XIII. §. §. dicit, ad ideam poſteriorem, id eſt, ad perfectionem, pertinet. Ceterum ſecundum ea principia, quæ ſupra in n. 2. ad §. 15. c. 3. poſuimus, notandum eſt, officia hominis erga ſe ipſum apud hominem fluere ex amore ſui ipſius bene ordinato, quo nimirum unicuivis integrum eſt, tendere ad ſummum felicitatis humanæ gradum.

ris (*a*), ſed & per congenitas jam libidines in devia a recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quæ niſi coerceantur, per totam vitam pravarum colluviem actionum progenerant. Præſertim cum vana ſit querela illa apud Euripidem Supplicibus (verſ. 1080. & ſeqq.):

Οἴμοι, τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔστιν τόδε,
Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν;
Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
Γνώμαισιν ὑστέραισιν ἐξορθούμεθα.
Αἰῶνα δ' οὐκ ἔξεστιν. εἰ δ' ἦμεν νέοι
Δὶς καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξημάρτανε,
Διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξωρθούμεθ' ἄν.

Hei mihi, quare non licet hoc hominibus,
Bis fieri juvenes, & rurſus ſenes.
Nam in ædibus quidem ſi quid non recte ſe habeat, id
Poſterioribus ſententiis emendamus:
Vitam vero non licet: ſi autem eſſemus juvenes
Bis, & ſenes, ſi quis peccaviſſet, id nos
Duplicis vitæ facti compotes corrigeremus.

Cum autem ex duabus homo conſtet, partibus anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium eſt, hoc inſtrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas ſibi partes vindicat.

§. II. Cultura animi, ad quam capeſſendam omnes homines obſtringuntur, & quæ ad rite obeundum hominis officium eſt neceſſaria, huc potiſſimum redit, ut recte ſeſe habeant ſententiæ de rebus, quæ ad officium ipſius reſpiciunt, ac ut rite formetur judicium & æſtimatio circa res, quæ appetitum ſtimulare ſolent, utque motus animi ad normam ſanæ rationis revocentur, & temperentur.

§. III. Inter ſententias igitur, quas penitus imbibiſſe omnes homines oportet, princeps eſt ea, quæ circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem hujus univerſi verſatur; quod ſcilicet revera exſiſtat ſummum aliquod ens, abs quo cæteræ res originem, & motus ſui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, ſicut verbi gratia pondus horologio appenſum id impellit; ſed quod intelligens ſit, & liberum: quod idem tum in univerſum mundum, tum in genus humanum, quin & ſingulos homines regimen exerceat; cujus noticiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio injuncta, quorum obſervatio ipſi probetur, violatio & neglectus diſpliceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra reſpectum perſonarum rationem ſit exacturum (*b*). In hac autem perſuaſione non ſolum præcipuum hominis officium vertitur, de quo alibi (*c*) plenius egimus, quod huc tranſcribendum non duximus; ſed etiam ea (*d*) fundamentum eſt illius adquieſcentiæ, qua hominum animi intrinſece perfunduntur (*e*), quin & illa ipſa velut firmamentum eſt omnis probitatis, adverſus alios homines exercendæ, & citra quam nemini recte feciſſe ſerio cordi eſt, nec aliis de cujuſdam probitate ſatis cautum creditur. Boetius de Conſolat. Philoſ. *Magna vobis neceſſitas incumbit probitatis, cum degatis ſub oculis judicis omnia cernentis*. Grotius ad libr. Sapient. cap. XII. 1, *Quanquam magnifice dicunt quidam, honeſtum per ſe expetendum: tanta tamen in animo eſt vis eorum,*

quæ

(*a*) Id quod etiam magnis viris ſubinde contingit. Vere SENECA præfat. L. III. Quæſt. Natur. *Innumerabiles ſunt, qui urbes, qui populos habuere in poteſtate: pauciſſimi qui ſe*. H.

(*b*) SENECA Epiſt. 95. *Primus eſt Deorum cultus, deos credere: deinde reddere illis majeſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla majeſtas eſt. Scire, illos eſſe, qui præſident mundo, qui univerſa vi ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant malum, nec habent: cæterum caſtigant quosdam & coercent & irrogant pœnas, & aliquando ſpecie boni puniunt. Vis deos propitiare, bonus eſto. Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt.*

(*c*) De Offic. hom. et civ. L. I. c. 4.

(*d*) Sive piæ illius fiduciæ, qua homo ad fidele obſequium compoſitus in Deum totus recumbit. SENECA præfat. L. III. Quæſt. Nat. *Quid eſt præcipuum? Poſſe læto animo adverſa tolerare: quicquid acciderit ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes, omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, deſciſcere eſt*. H.

(*e*) PHILO de Abrahamo; Τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον ὁρᾶται, ἡ μὲν πρὸς θεὸν ὁσιότης, ἡ δὲ πρὸς ἀνθρώπους δικαιοσύνη. *Ejuſdem eſt indolis, pium eſſe & hominum amantem; & in eodem utrumque reperitur, ſanctitas erga Deum & juſtitia erga homines*. Idem ad Decalogum: Ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸν ἀόρατον ὑπὸ τῶν εἰς τοὺς ἐμφανεῖς καὶ ἐγγὺς ἀσεβούντων. *Fieri non poteſt, ut pius ſit erga eum, qui non conſpicitur, is qui impius eſt in eos, quos de proximo videt*. H.

quæ conſpicimus , ut niſi adſit de divina providentia , & quidem facta hominum rependente perſuaſio , ſimulque leges quædam , quæ in rectam vitam homines dirigant , fieri non poſſit , quin extra orbitam evagentur , & quidem ſæpe graviter. Nam ut vaga eſt hominum ratio ; ubi affectus , & blandientes affectibus mores acceſſere , facile reperit rebus pravis velamenta , obſtatque ſibi , donec plane obſurdeſcat. Vanos ergo dicit eos , qui Dei & providentiæ ipſius cognitionem non ſolicite cuſtodiunt , ſed de ea re ſententias cujuſque permittunt arbitratui ; quo nihil poteſt reperiri , non jam dico bonis moribus , ſed & reipublicæ exitioſius. Quanquam autem ex decretis religionis Chriſtianæ conſtet , Deum non quovis genere cultus hominibus propitiari hactenus , ut peculiari ipſos gratia complecti , & æternæ felicitatis compotes reddere velit ; qui effectus eum duntaxat comitatur , quem ipſe ſingulari modo generi humano promulgavit : habet tamen quævis ſeria perſuaſio de Numine , ejuſque providentia ſub quocunque conceptu particulari , aut modo cultus hanc efficaciam, ut homines reddat officii obſervantiores (*a*). LUCIANUS de Imaginibus : Ὅσοι τὰ θεῖα μὴ ἐκ παρέργου τιμῶσιν, οὗτοι καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἄριστοι ἂν εἶεν. *Quicunque numen non ſuperfunctorie colunt , illi circa humana officia optimi extiterint.* Argumento eſt , quod & olim & nunc dentur religioni pro ſalute animarum peſtiferæ addicti , puta Muhammedanæ , aut Ethnicæ , quos propter ſuam de providentia Numinis perſuaſionem non ſpernenda honeſti & officii cura agitat , ut ſaltem quoad exteriores actus plurimis Chriſtianorum non videantur concedere. Imo ſunt , qui ex longinquis peregrinationibus obſervaſſe ſe ferant , Chriſtianam religionem peculiares populorum verſus certa vitia inclinationes non mutaſſe , nec veritatem religionis moribus & actionibus externis diſcerni. Cujus rei tamen cauſam ego putaverim , quod religio Chriſtiana , quam plerique non tam proprio judicio , quam adſuetudine , & ex uſu civitatis , in qua nati ſunt , amplectuntur , plurimis magis in primoribus labiis , quam in animo hæreat , quodque adeo tam paucis cordi eſt juxta ſcita ejuſdem animum ſuum emendare. Quin enim ſaltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere poſſint , ſiquidem profeſſione ſua dignos ſeſe gerere ſerio laborarent , mihi dubium non eſt (*b*).

§. IV. UTI ERGO iſthæc perſuaſio , & quæ præterea ſuper cultu Numinis recta ratio , aut ſingularis revelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia eſt implantanda : ita quæ huic repugnant opiniones ſolicite excludendæ (*c*). Nec ſolum hic intelligimus Atheiſmum , & (*d*), Epicureiſmum ; ſed alias quoque opiniones non paucas , veræ religioni , bonis moribus & ſocietati humanæ exitioſas ; quas penitus eradicari generis humani quam maxime intereſt. Quas inter eſt illa de fato Stoico ; ſeu de immutabili conſecutione omnium rerum & actionum , etiam humanarum , per quam homines non niſi inſtrumenta redduntur ſuarum actionum , quas libere moderari penes ipſos non ſit , quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non apparet , quomodo homini magis ſuæ actiones queant imputari , quam motus rotis in horologio ; aut quem uſum religio , quamque æquitatem leges ac pœnæ habeant. SENECA Oedipo (verſ. 1019.): *Fati iſta culpa eſt ; nemo fit fato nocens.*

Add.

(*a*) Diſputat hoc loco Cl. BARBEYRACUS latius contra Petrum Bælium , oſtenſurus , e ſocietate ſuperſtitioſorum minus mali metuendum eſſe , quam ex ſocietate Atheorum. Qua in controverſia album ſententiæ ejus calculum ejicimus.

(*b*) Adde , quod etſi Chriſtiani præceptis religionis ſuæ minus obſequantur , eoque paganis ſæpe ſatis ſimiles ſint , Chriſtianiſmus tamen in ſe ſpectatus innumeris prærogativis pollet præ Paganiſmo. Qua de re videri poteſt Joannes CLERICUS dans ſon traitè de l' incredulitè P. II. c. 5. p. 222. & ſeqq. Exemplis , quibus utitur Clericus , adjicienda abolitio moris nefarii , quo tam apud Græcos , quam Romanos paganos , recens natos liberos exponere fas erat , de quo conferendus Gerardus NOODT in Julio Paulo.

(*c*) Qualem ore Siſyphi deſcribit EURIPIDES Siſypho. H.

(*d*) Quem profeſſus eſt Cyclops apud Euripidem in ejus nominis Tragœdia :

Hæc pectora non Diis ipſe , ſed macto mihi
Ventrique , Numen quod mihi ſanctiſſimum :
Quicunque ſapiunt , hoc Jovem magnum putant ,
Potare & eſſe totos quod libet dies ,
Nec ſibi nocere : callidos , qui legibus
Tinxere vitam ſimplicem mortalium ,
Plorare jubeo : non omittam , quin meo
Animo ipſe ſim morigerus , ac te devorem. H.

Add. Idem ibid. v. 980. ſeqq. Homerus Iliad. τ. (verſ. 86. 87.) Ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς ϗ μοῖρα, ϗ ἠεροφοῖτις ἐριννύς. *Ego non in culpa ſum, ſed Jupiter, & fatum, & aerivaga Erinnys*. Quem obtentum tamen lepide eluſit magis, quam ſuſtulit Zeno apud Diogenem Laertium L. VII. (Segm. 23. Ed. Amſtel.) *Servum in furto deprehenſum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mihi ut furarer, fatum erat: & ut vapulares, inquit*. Melius Marcus Antoninus L. II. c. 11. Θεοὶ τοῖς κατ' ἀλήθειαν κακοῖς, ἵνα μὴ περιπίπτῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο. *Dii, ne in ea, quæ vere mala ſunt, incidat quiſpiam, in ipſius arbitrio prorſus poſuere*. Cognatum huic dogma eſt, quod conſecutiones cauſarum & effectuum, ſeu illa velut catena rerum a Creatore conſtituta tam immobilem habeat legem, ut Deus circa eandem ne in particularibus quidem caſibus libertatis ſibi quid reſervarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectuſque precum, pœnitentiæ, & emendationis periml videntur. Quo pertinet & illa perſuaſio antiquiſſima juxta ac diffuſiſſima, quaſi poſitus ſiderum actionibus & eventibus humanis indiſpenſabilem quandam neceſſitatem adferat; aut quod prima naſcendi hora univerſum vitæ curriculum temperet. Cujus inter alios ſeſe adſertorem fert Manilius, qui L. IV. (v. 79. & ſeqq.) ita pronuntiat:

——Furit alter amore,
Et pontum tranare poteſt, & vertere Trojam,
Alterius ſors eſt ſcribendis legibus apta:
Ecce patrem nati perimunt, natoſque parentes,
Mutuaque armati coeunt in vulnera fratres:
Non noſtrum hoc bellum eſt, coguntur tanta movere,
Inque ſuas ferri pœnas lacerandaque membra.
Hoc quoque fatale eſt ſic ipſum expendere fatum.

Et hæc ſuperſtitio magnam adhuc partem Orientis occupat, ubi nihil alicujus momenti ſuſcipitur, niſi conſultis aſtrologis, quæ ipſorum phraſis, ut legant quod in cœlo ſcriptum eſt. Quam in rem facetam hiſtoriam narrat Bernier de rebus geſtis in regno Mogolis de hortulano Regis Perſarum Abas, qui arbores, ex conſilio aſtrologi auſpicatiſſima hora a Rege poſitas, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad aſtrologum converſus; miſeram ipſum horam elegiſſe, inquit, quod arbores meridie poſitæ, veſpera ſint erutæ. Item, de ſervo aliquo Goa profugo, qui in urbe Dehli populo fidenter multa prædicebat, inſpecta ſubinde pyxide nautica, & libro *Horarum*, quem vocant, velut nobiliſſimis inſtrumentis; & cum, quia antea eum norant, novam ejus profeſſionem & apparatum mirarentur, reposuit: *Atal beſtias tal aſtrologuo*. Enimvero iſta aſtrologia revera nihil eſt aliud, quam ſpecioſum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam ſuapte arte freti; & ſi res, uti dixerint, cadat, ingenti ſunt in gloria; ſi quid aliter evenit, in oblivionem eorum dicta abeunt. Tacitus Hiſt. I. (c. 22.) iſtos pſeudo-mathematicos vocat *genus hominum potentibus invidum, ſperantibus fallax*. Add. Hobbesius de Homine c. 24. §. 12. Agathias L. I. (c. 1.) *Malorum cauſam non arbitror eſſe in ſiderum curſu, conſtitutiſque fatalibus, & incredibili neceſſitate. Quippe ſi vincit ubique fati vis, periit ab omnibus libera voluntatis electio, tum vero monita omnia, artes, diſciplinæ in irritum cadunt: evaneſcunt ſpes eorum, qui vitam honeſtiſſimam egerunt. Sed nec fas reor cædes mutuas & vulnera Deo adſcribere*. Vid. quoque Grotius de Verit. Rel. Chriſt. L. IV. §. 11. Ac præter alia mala, quæ hanc opinionem ſequuntur, etiam hoc inde oritur, quod qui ſideribus tantum inhiant, parum ſoliciti ſunt circa actiones ſuas ad normam ſanæ rationis dirigendas (a). Cordate Euripides Helena (verſ. 763.)

Γνώμη δ' ἀρίστη μάντις, ἥτ' εὐβουλία.

Opti-

(a) Et Iphigen. in Aulide:
Τὸ μαντικὸν πᾶν σπέρμα, φιλότιμον κακόν.
Totum genus vatum eſt gloriæ cupidum & malum. Et poſtea:
Τίς δὲ μάντις ἐστ' ἀνήρ;
Ὃς ὀλίγ' ἀληθῆ, πολλὰ δὲ ψευδῆ λέγει
Τυχών· ὅταν δὲ μὴ τύχῃ, διοίχεται.
Vates quis eſt?
Qui multa dicit falſa, tum ſi ita res cadit,
Vera utique: ſi fruſtratus eventis, abit.
V. & AUCTOR infra L. V. c. 5. §. 6. in fine H.

Optimus vates prudentia & bona conſultatio.

Statius Thebaid. III. (verſ. 582.)

—— Quid craſtina volveret ætas
Scire nefas homini. Nos pravumac debile vulgus
Scrutamur penitus ſuperos: hinc pallor & iræ,
Hinc ſcelus, inſidiæque & nulla modeſtia voti.

Perniciosa quoque eſt perſuaſio (*a*), quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia, aliiſque muneribus, nec non inanibus quibuſdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitæ. Item, quod Numen capiatur ejuſmodi inventis hominum, adſumtiſque vitæ inſtitutis, quæ ad ſocietatem humanam & civilem, ad ſanæ rationis & legis naturalis dictamen attemperatam, non quadrant (*b*). Quo pertinent pleraque inſtituta Monachorum, quorum magnus numerus non ſolum inter quandam Chriſtianorum Communiones (*), ſed & inter Muhammedanos, & Ethnicos datur. Item quævis ſuperſtitio; quæ abjecte valde de Deo, ejuſque cultu ſentit. Cum contra quivis cordatus debeat eſſe θεοσεβὴς χωρὶς δεισιδαιμονίας *pius ſine ſuperſtitione*. Marcus Antoninus L. VI. §. 30. Add. Baco Sermon. fidel. cap. 17. Mala quoque eſt illa perſuaſio, quaſi homini ſolum pietatis exercitium erga Deum ſufficeret citra reſpectum ad probitatem & officia erga homines exercenda; aut imitamenta pietatis & exteriora cultus divini accurate obita penſare queant injuſtitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis boniſque artibus pecunias corradere fas eſſe, dummodo moribundus aliquis ad pias cauſas, uti vocant, relinquat. Add, Charron de la Sageſſe L. II. cap. 5. 25. ſeqq. Prava quoque eſt opinio, ſimplicem hominem poſſe non ſolum pro ſe officio ſuo adverſus Deum ſatisfacere, ſed & ipſi ſupereſſe poſſe, quod in alios transfundat, ſic ut alieno merito humano defectus neglecti officii velut ſuppleri queat. Nec melior eſt illa opinio, quaſi propter ſatisfactionem & meritum Chriſti homines minus teneantur probitati, morumque ſanctimoniæ ſtudere; aut quod ejuſdem fiduciа ſecuritatem peccandi præſtet. Cui enim perſuaſum eſt, ſibi propter alienum meritum peccata remitti; ni eidem quoque perſuaſum ſit, ipſi propriam incumbere obligationem ſummo ſtudio in ſanctimoniam vitæ incumbendi, vix poterit in diſſolutam licentiam non prolabi. Illa non minus peſtilens quam bruta eſt opinio, Numen dexteritati & nequitiæ ſcelerum indulgere, & quædam peccata habere velut jocularia. Sicuti veteres Poetæ nugantur, Deos perjuria amantum negligere, & furtis illis ignoſcere. Tibullus L. III. (Eleg. VI. verſ. 49. 50.) *Perjuria ridet amantum Jupiter, & ventos irrita ferre jubet* (*c*). Quorum veſania eo provecta eſt, ut ſcelera ab ipſis Numinibus patrari fingere non horrerent, & certis ſceleribus certos Deos velut præfides officis præficerent. Recte Fulgentius Mythol. L. I. (cap. 18.) *Si furtis præfuere dii* (Mercurius & Laverna) *non erat opus criminibus, judice, ex quo culpæ habuere cœle-*

(*a*) MENANDER, vertente H. Grotio in excerptis:

Adducat ſi quis victimas, o Pamphile,
Sive ex caprigeno pecore, ſive ex bucera,
Sive adeo pecudes alias, aut dono ferat
Paludamentum ex auro, ſive ex purpura,
Aut ex ebore, aut ſmaragdo ſigillario,
Atque hic propitium ſperet adipiſci Deum,
Decipitur vanitate mentis credulæ.
Sed oportet ipſum hominem eſſe puris moribus,
Non ſolem virginalem, non adulterum:
Non furem, non qui occidit quæſti gratia.
Nec acuis filum, Pamphile, concupiveris,
Quando ipſe præſens Deus inſpectet omnia.

Adde eundem GROTIUM L. IV. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 12. H.

(*b*) V. infra L. III. c. 3. §. 2. H.

(*c*) Ut & H. GROTIUM L. II. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 13. n. 1. Cordate EURIPIDES Iphigenia in Tauris, poſtquam nonnulla, quæ Diis attribuebantur, apud Græcos, retuliſſet, ſibi incredibilia, addit:

Οὐδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν·
Nullum Deorum quippe crediderim malum. H.

(α) Auctor in hunc numerum recenſet omnes Monachorum communitates, aliorumque Regularium, quæ in Romana Communione florent. Neque profecto adeo ab errore cenſeri poteſt immunis fuiſſe Puſendorfius, ut earumdem ſocietatum ideam rectam præ ſe ferret, ac aliis etiam repræſentare poſſet. Quin ſibi innotuiſſet eas nil derogare, nilque nocere civilibus ſocietatibus, immo oppido per quam prodeſſe tum ob pietatis exercitia, in quæ incumbunt, tum ob exempla integritatis, ac ſanctitatis eximia. Aſt eberranti a vera Eccleſia, & præjudiciis tenaciter adhærenti haudquaquam datum erat hæc ſingula inſpicere, & propenſiore animo proſequi. A.

cœleſtem auctorem. Seneca Hyppolyto: (v. 195. & ſeqq.)

—— DEUM eſſe
Amorem, turpis & vitio favens
Finxit libido: quo quæ liberior foret,
Titulum furori Numinis falſo addit.

Euripides Jone (verſ. 449, & ſeqq.)

. . . Οὐκέτ' ἀνθρώπους κακοὺς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ
Μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας τάδε·

Non amplius homines accuſari juſtum eſt, ſi Deorum vitia imitemur; ſed Deos qui docent hæc. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hiſpano, Chriſtianum ſe jactanti, & filium Dei creatoris cœli & terræ, & venire, ut ejus legem annunciet, reponebat: *Si Deus tuus te jubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, urentem, occidentem, & facientem omnia mala, quæ animo concipere potes: ſcias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut ejus legem ſuſcepturos*. Hieron. Benzonis Hiſt. novi orb. L. II. cap. 13. Malum quoque eſt credere, Deo placere preces, quas quis fundit, ut alii homines immerito malo mactentur, quo ipſis lucri aperiatur occaſio. Puta, ſi accolæ littoris orent; ut multa circa id fiant naufragia (*a*). Nec ſanctiores judicaverim ſupplicationes, quæ inſtituuntur, quando quis injuſtum alteri bellum infert, aut ubi ſucceſſus in tali bello arriſerit (α). Prava quoque opinio eſt, partem eſſe religionis & cultus divini, ullum præceptum legis naturalis adverſus alterum violare. Quo pertinet, quod quibuſdam perſuaſum eſt, hoſtili odio proſequendos, qui a noſtra religione ſunt alieni: religionem gladio eſſe propagandam: diverſis a religione noſtra fidem non eſſe ſervandam, nec politicam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iiſdem exercenda; aut eoſdem in externa converſatione velut immundos averſandos; quævis ſcelera, proditionem, ſeditionem, rebellionem, eſſe licita, imo laudabilia, ſi ad religionem promovendam ſuſcipiantur. Perniciosa quoque opinio eſt; ad ſolidam felicitatem nihil intereſſe, virtuti quis ſtudeat, an vitiis ſeſe dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. Cicero de Nat. Deorum L. III. (c. 35.) *Divina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum & malorum*. Item, nil ſublimius eſſe homini expectandum, quam ut præſenti ſenſuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne jus, etiam quod naturale vocatur, eſſe commentum humanum, nec ad auctorem Deum referri, ab eoque vim & ſanctimoniam obtinere. Hæ igitur & ſimiles opiniones plane ſunt eradicandæ, quippe quæ officium hominis erga Deum deſtruunt, ac firmum ſtudium mores ad ſanam rationem componendi intercipiunt.

§. V. Post hæc cuique cultura ſui circa hoc potiſſimum occupatur, ut ſeipſum, ſuamque naturam probe exploret, & noſſe diſcat. Quam inquiſitionem, tanquam iter veræ ſapientiæ præeuntem, tanti fecit vetuſtas, ut aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam ſit: *γνῶθι σεαυτόν* (*b*), *noſce teipſum*. De quo Cicero Tuſcul. I. (c. 20.) *Præceptum Apollinis, quo monet, ut ſe quiſque noſcat, non, credo, id præcipit, ut membra noſtra, aut ſtaturam, figuramve noſcamus: neque nos corpora ſumus. Cum igitur* Noſce te *dicit, Hoc dicit: Noſce animum tuum; nam corpus quaſi vas eſt, aut aliquod animæ receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te*. Add. quæ Casaubonus ad Perſii Sat, 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione ſui ipſius rite ſuſcepta homo deducitur ad cognitionem ſuæ conditionis ac muneris, quod

(*a*) Obtendi ſolent ſumtus Fiſci in muniendis ripis & explorandis ſyrtibus, incertitudo dominii ejuſdemque explorandi difficultas: quibus conſequens ſit, publicum eſſe, de cujus privato dominio conſtare non poſſit.

(*b*) In Græco verſu eſt:

Τὸ, γνῶθι σαυτὸν, πανταχοῦ 'στὶ χρήσιμον.
Hoc, noſce temet, utile eſt per omnia.

Verum Gnomologus deſcribat, qui velit ad §. §. ſequ. dicta Sapientum cumulare. H.

(α) Bellum inter duas ſummas poteſtates nec juſtum, neque injuſtum aſſeri poteſt, quia utraque juſtitiam cauſæ ſibi tribuit, nec judex inter eas eſt; ultima victoria ea eſt, quæ de juſtitia belli decidit. Quocirca in bellis poſt ultimam victoriam gratiarum actiones Deo O. M. rerum omnium arbitro, ac bonorum diſpenſatori, cur deteſtandæ ſint, non ſatis perſpicio. Niſi, quod Puſendorfius in ea verſatus ſit opinione, dicamus, nimirum Principes ſcientes & volentes quandoque injuſta bella ſuſcipere, & ſucceſſus in bellis hujuſmodi ſibi arrideri poſſe, de qua re nil hic diſputamus. A.

quod ſibi in hoc orbe gerendum impoſitum eſt, dum animadvertit, ſe non a ſeipſo extitiſſe, ſed ſublimiori principio origines ſuas debere; ſe nobilioribus facultatibus dotatum, quam quæ circa ſe conſpicit bruta; ſe denique non ſolum, nec ſibi ſoli natum, ſed partem eſſe generis humani, adverſus quod ſociabilem ſe teneatur gerere. Ex hiſce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. Marcus Antoninus L. X. §. 6. Persius Sat. 3.

— *Quem te Deus eſſe*
Juſſit, & humana qua parte locatus es in re,
Diſce. . . . .

Sed & ad cognitionem ſui pertinet, ut quis norit, quæ ſua ſit potentia, & quouſque illa ſe extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa moliendas res alias. Quo cumprimis reſpicit in explicatione ejus dicti aurei Socrates apud Xenophontem Apomnem. L. IV. (c. 2. §. 24. & ſeqq. Ed. Oxon. p. 463. 474. Ed. H. Stephani.) Add. Baco Sermon. fidel. c. 36. Cui conjunctum eſt, ut norit, quis cujuſque actionis humanæ ſit effectus; tum quem reſpectum & uſum res extra hominem poſitæ ad ipſum hominem habeant.

§. VI. Ex hac igitur notitia ſequitur, ut homo intelligat, ſe eſſe imperio Dei ſubjectum, ac pro captu donorum ſibi conceſſorum obligatum, tum ad celebrandam majeſtatem Dei, tum etiam ad exhibendum ſeſe adverſus alios homines ſociabilem. Et quia lumine intellectus a Deo donatus eſt, certo colligere debet, ſibi non cœco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, ſed quæ agenda ſibi ſunt, prius recte expendenda & diſponenda (*a*). Cui conſequens eſt, ut & finem ſibi proponat, naturæ ſuæ convenientem, & tum actiones ſuas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, ut neque ad mediorum applicationem prius progrediatur, quam de fine conſtiterit; nec finem ſtatuat, cui adſequendo media deficiant. Cui conjunctum eſt, ut quia verum & rectum ſemper uniforme eſt, ita judicium ſuum formare debeat, quo ſemper de ſimilibus ſimiliter judicet, ſibique poſtquam recte judicaverit, ſemper conſtet. Tum ut voluntas & appetitus rectum judicium non præcurrat; ſed ſubſequatur, nec ejuſdem decretis obluctetur. Hanc enim viam qui inſiſtit, & prudenter aget, & conſtanter, & moderate. Qualem Catonem ſuum deſcribit Lucanus L. II.) verſ. 381. & ſeqq.)

— *Servare modum, finemque tenere,*
Naturamque ſequi, patriæque impendere vitam,
Nec ſibi, ſed toti genitum ſe credere mundo.

Secus qui agit, per hunc mundum volvitur potius, quam procedit; & *toto diſconvenit ordine vitæ*: nec ad felicitatem unquam adſpirabit. Nam, uti Sophocles Antigone (pag. 268. Edit. H. Steph.) ait: Πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει, *Sapere ad beatitudinem præcipuum eſt* (*b*).

§. VII. Suas autem vires, ſuamque potentiam ſi rite cognoverit homo, deprehendet eam finitam eſſe, certoſque habere limites, ultra quos ſeſe non extendat; eoque plurima eſſe in hoc univerſo, quæ dirigere, aut quibus obſiſtere nulla ratione queat. Aliqua non quidem abſolute ſupra hominis potentiam ſunt, ſed quæ tamen intercurſu & oppoſitione aliarum potentiarum intercipi poſſunt. Quædam denique noſtræ potentiæ non aliter cedunt, quam ſi eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conſpirat notiſſima diſtinctio philoſophiæ Stoicæ, qua aliqua ἐφ' ἡμῖν, ſeu in noſtra poteſtate conſtituta, cætera οὐκ ἐφ' ἡμῖν eſſe dicuntur. Quod maxime intra potentiam noſtram poſitum videtur, eſt liberum noſtrum arbitrium, ejuſque potentia, quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur. Quan-

(*a*) SENECA Epiſt. LXXI. *Ideo peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet, quid petat ille, qui ſagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum; Errant conſilia noſtra, quia non habent, quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus ſuus ventus eſt. Neceſſe eſt multum in vita noſtra caſus poſſit quia vivimus caſu.*

(*b*) Vel potius, *Sapientis multo majoris eſt faciendo quam fortuna vel proſperitas.* Qua ratione hoc dictum redditur a Triclinio in ſcholiis. Quo ſenſu tamen id nihil facit ad ſententiam Auctoris. Auctor verſionis, quam Puſendorfius ſequutus eſt, non animadvertit, πρῶτον hic habere vim comparandi.

Quanquam enim & idem nonnulla circumſtent, contumaciæ quid habentia (a), & quæ ab æquilibrio ſuo id vergere faciant: tamen neque propius quid iſto eſt homini, neque magis conjunctum, & quod minus a potentiis externis intercipi queat; cujuſque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Unde in id præcipue cuivis incumbendum eſt; ut ſuis facultatibus & viribus bene, & ad præſcriptum ſanæ rationis utatur, ſaltem ut conſtans & perpetuum habeat propoſitum, quantum in ſe eſt, faciendi, quæ ſuo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud eſt, ex quo quilibet homo eſt æſtimandus, & quo cujuſque intrinſeca præſtantia & probitas eſt metienda. Arrianus Epicteto L. I. c. 1. Τί ἂν δεῖ; τὰ ἐφ' ἡμῖν βέλτιστα κατασκευάζειν· τοῖς δ' ἄλλοις χρῆσθαι, ὡς πέφυκε. *Quid ergo eſt opus? ut ea, quæ in noſtra poteſtate ſunt, quam optima faciamus: cæteris autem pro ipſorum natura utamur.*

§. VIII. Circa cætera autem, quæ extra nos poſita ſunt, ita laborabit homo, ſi & vires noſtras non excedant, & ad finem ejus legitimum faciant, & digna ſunt, propter quæ labor ſumatur. Quæ ſupra nos ſunt, improba ſpe & vano conatu non affectabit, & ſtultum ducet magno conatu finem perſequi, quem novit vires ſuas una cum auxiliis merito expectatis aſſequi non poſſe, aut ni ſaltem certo conſtet, ſpem probabilem finem ſuum obtinendi pluris valere, quam effectum ullum, quem eodem tempore conatu ſuo certo poſſit producere. Cætera providentiæ divinæ committet, & ad ea placide excipienda, quantum poteſt, animum obfirmabit; nec ſeſe inquietabit ob mala, quæ ſine ſua culpa obvenerunt, aut poſthac obvenire poterunt; adeoque moleſtiarum magnam partem ſibi præſcindet, quas vel vana ſpes, in improbos conatus ſollicitans, vel dolor, ira, metuſve progignere ſolet. Arrianus Epicteto L. II. c. 7. Ἄλλο τι ἄμεινον, ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν; *Quid conducit magis, quam quod Deo viſum eſt?* Libanius Declam. 21. Ὁ χρηστὸς καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς προείλετο, κρίνεται· κἂν μὴ τὸ πέρας ἀκολουθήσῃ τῶν βεβουλευμένων ἄξιον, οὐδὲν ἧττόν ἐστι σπουδαῖος. *Probus vir ac virtute præditus propoſito ex iis quæ animo præcipit prædicatur; & quamvis eventus conſultis rebus dignus non ſequatur, nihilominus frugi eſt.* Ex quibus etiam hoc conſequitur, non debere ſibi hominem, in quantum ſolo rationis lumine regitur, in his terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adſpirare, quam quæ naſcitur ex prudenti facultatum ſuarum regimine, & ex ſubſidiis illis, quæ novimus providentiam divinam in univerſi hujus adminiſtratione nobis eſſe oblaturam. Sed & illud ex ſuperioribus fluit, ſicuti cœcæ velut aleæ res non eſt committenda, ubi providentiæ humanæ locus eſt: ita ſi quantum penes nos eſt, factum ſit, de cætero improviſum, & a noſtra directione non pendentem eventum a nobis non poſſe præſtari. Nam uti οὐ στρατηγικὸν τὸ οὐκ ᾤμην; *non eſt imperatorium dicere: non putaram*, quod eſt dictum Iphicratis apud Poliænum Strateg. L. III. (cap. IX, num. 17. Edit. Maaſuici.) etiam quibuſvis cordatis applicandum: ita recte Poeta.

> —— *Careat ſucceſſibus opto,*
> *Quiſquis ab eventu facta probanda putat.*

Quæ tamen opinio apud Muhammedanos communis eſſe fertur, ut ſucceſſum infallibile argumentum putent juſtæ cauſæ, & velut ſuffragium cœli, quo illa comprobetur. Sed quæ ab aliis rectius inter ſtultas vulgi opiniones refertur. *Multi quippe committunt eadem diverſo crimina fato. Ille crucem pretium ſceleris tulit, hic diadema.* Juvenalis Sat. 13. (verſ. 104. 105.) Sed & illud inde conſequitur, ſicut ſapientis eſt, non quod ante pedes modo eſt, videre, ſed etiam illa, quæ futura ſunt, proſpicere, propoſitum autem recte formatum pro viribus urgere, nec ab eo vel metu, vel præſentis voluptatis illecebris in tranſverſum abripi; ita ſtolidi eſſe adverſus torrentem niti, & non potius ſe rebus accommodare, quatenus illæ ſe nobis accommodare nolunt. Martialis: *Cedere majori virtutis fama ſecunda eſt.* Denique quia circa futuros eventus providentia humana vehementer cœcutit, eoſque adeo penes hominem non eſt dirigere, qui tamen ſæpe præter noſtram ſpem cadunt; *Thryphiodoro* vocatur ὀμίχλη ἄσκοπος ἐσσομένων, *caligo obſcura futurorum*: Inde nec præſentibus nimis ſecure confidendum, nec futura ſupervacua anxietate & cura præcipienda.

Sed

(a) V. ſupra L. I. c. 4. §. 5. H.

Sed & ob eandem cauſam ſecundis rebus inſolentia, adverſis deſperatio procul habenda. Quæ omnia infinitis ſapientum dictis illuſtrare in proclivi foret. Pauca tantum florum inſtar ſpargere ſuffecerit. Arrianus Epicteto L. II. cap. 1. Περὶ τὰ ἀπροαίρετα θαρρεῖν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς εὐλαβεῖσθαι. *Fidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quæ noſtri ſunt arbitrii.* Plutarchus de ſuperſtitione. Ἀρετῆς ἐλπὶς ὁ θεὸς ἐστιν, οὐ δειλίας πρόφασις. *Virtutis ſpes, non timiditatis prætextus eſt Deus.* Juvenalis Sat. X. *Nullum numen abeſt, ſi ſit Prudentia.* Horatius Carm. III. 4. *Vis conſilii expers mole ruit ſua, Vim temperatam dii quoque promovent in majus.* Lucretius L. III. *Petere quod inane eſt, nec datur unquam, Atque in eo ſemper durum perferre laborem, Hoc eſt adverſo nixantem trudere monte Saxum, quod tamen a ſummo jam vertice rurſum Volvitur, & plani raptim petit æquora campi.* Horatius II. Od. 3. *Æquam memento rebus in arduis ſervare mentem, non ſecus in bonis ab inſolenti temperatam lætitia.* Ibidem Od. X. *Rebus anguſtis animoſus atque Fortis appare; ſapienter idem Contrahes vento nimium ſecundo, Turgida vela.* Ibidem III. 29. *Ille potens ſui, Lætuſque deget, cui licet in dies, Dixiſſe, vixi: cras vel atra Nube polum pater occupato, Vel ſole puro.* Idem II. Sat. 7. (v. 83. & ſeqq.) *Quiſnam igitur liber? ſapiens, ſibique imperioſus: Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent: Reſponſare cupidinibus, contemnere honores, Fortis, & in ſe ipſo totus teres atque rotundus; Externi ne quid valeat per læve morari.* Juvenalis (Sat. 13. verſ. 20. & ſeqq.) *Dicimus autem, Hos quoque felices, qui ferre incommoda vitæ, Nec jactare jugum vita didicere magiſtra.* Idem Sat. 10. *Permittes ipſis expendere Numinibus, quid, Conveniat nobis, rebuſque ſit utile noſtris. Nam pro jucundis aptiſſima quæque dabunt Dii. Charior eſt illis homo, quam ſibi.*

§. IX. Est quoque illa culturæ pars maxime neceſſaria, ut quis juſtum pretium rebus, quæ appetitum humanum præcipue ſtimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum conniti deceat. Inter eas igitur judicatur vel ſplendidiſſima, & quæ erectioris hominis indolis præcipue ſolicitaræ idonea ſit, opinio præſtantiæ & excellentiæ, unde honor & gloria progignitur. Circa hanc animus ita eſt formandus, ut omni quidem ſtudio exiſtimationem ſimplicem (*a*), ſeu opinionem boni viri conſervare laboret; quippe quæ regulariter ex legis naturalis & officii obſervantia promanat, & cujus defectus ad multa incommoda adverſus nos occaſionem pandere poteſt. Etſi ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, ut eadem nitori ſuo reſtituatur, opera danda eſt. Quando tamen penes nos non eſt calumnias, & falſo de nobis conceptas opiniones diſcutere, conſcientiæ nos rectitudo ſolabitur (*b*), & quod Deo de innocentia noſtra conſtet. Add. Anton. le Grand Inſtit. Philoſ. Carteſ. Parte VIII. Art. 10. p. 420. Intenſiva autem exiſtimatio, honor & gloria, eatenus appetenda, quatenus ex præclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum ſocietatis humanæ ſpectantibus redundat, aut ad talia patranda latiorem campum aperit. Quantacunque tamen etiam ſolidis ex cauſis obtigit, cavendum, ne animus arrogantia & inſolentia inſletur. Plinius Panegyr. (c. 71.) *Cui nihil ad tangendum faſtigium ſupereſt, hic uno modo creſcere poteſt, ſi ſe ipſe ſubmittat, ſecurus magnitudinis ſuæ.* Inter ſtultiſſima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane eſt, nec præſtantiæ noſtræ ſolidum continet argumentum. Sicut verbi gratia apud Lucianum Demonactes, (in Demonact. p. 867. 868. T. I. Ed. Amſt.) cum conſpexiſſet quempiam propter purpuræ, qua veſtiebatur, latitudinem ſuperbire, admoto ad illius aurem capite, apprehenſaque ipſius veſte; *Heus tu*, inquit, *hoc ante te ovis ferre ſolebat, & ovis fuit.* Sed ubi occaſio, qua præſtantiam noſtram exſeramus, deficit, nec eam procurare penes nos ſit, id æquo animo ferendum; cum hoc caſu nihil ſit, quod nobis exprobari queat. Horatius III. Od. 2.

(verſ.

(*a*) Videatur expoſitio diviſionis famæ in ſimplicem & extenſivam L. VIII. c. IV. §. 2.

(*b*) Seneca Epiſt. LXXXI. *Si gratum eſſe non licebit, niſi ut videar ingratus, ſi reddere beneficium non aliter, quam per ſpeciem injuriæ potero; æquiſſimo animo ad honeſtum conſilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris æſtimare virtutem, nemo illi magis eſſe devotus, quam qui viri boni famam perdidit, ne conſcientiam perderet.*

(verſ. 18. & ſeqq.) *Virtus repulſæ neſcia ſordidæ, Intaminatis fulget bonoribus: Nec ſumit aut ponit ſecures, Arbitrio popularis auræ.* CLAUDIANUS de conſ. Mallii (verſ. 1. & ſeqq.): *Ipſa quidem virtus pretium ſibi, ſolaque late Fortunæ ſecura nitet, nec faſcibus ullis, Erigitur, plauſuve petit clareſcere vulgi; Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis, Divitiis animoſa ſuis, immotaque cunctis, Caſibus ex alta mortalia deſpicit arce.* Ex adverſo patet, ſtolidum eſſe, & improbum, inſignia honoris affectare, ubi intrinſeca ejuſdem fundamenta deficiunt; inſanum & deteſtabile, per malas artes & rationi adverſantia facinora ad famam & honores graſſari; aut ideo alios eminere velle, ut eos inſultare & libidini tuæ obnoxios habere queas. Cumque penes nos non ſemper ſit fortunam nobis pro lubitu fabricari, quantum illa a cauſis extrinſecis dependet; diſponendus eſt animus, ut poſtquam quæ in ſe erant, fecerit, illi ſorti, quæ obtigit, acquieſcat, & ea, queis potiri non datum, velut ad ſe nihil pertinentia citra ægritudinem adſpiciat. Valer. MAXIMUS L. VII. c. 2. §. 1. inter externa. SENECA Agamemn. (verſ. 102. & ſeqq.) *Modicis rebus longius ævum eſt. Felix mediæ quiſquis turbæ ſorte quietus aura ſtringit littora tuta; timidaſque mari credere cymbam, remo terras propiore legit.* IDEM Hercule Octæo (verſ. 691. & ſeqq.) *Male penſantur magna ruinis. Felix alius, magnuſque ſonet. Me nulla vocet turba potentem. Stringat tenuis littora puppis. Nec magna meos aura phaſelos jubeat mediam ſcindere pontum. Tranſit tutos fortuna ſinus medioque rates quærit in alto, quarum feriunt ſuppara nubes.* Add. IDEM Oedipo v. 882. ſeqq.

§. X. REBUS extrinſecis ad ſui conſervationem homo utique indiget, de quibus etiam aliis proſpicere ſæpe inter officia eſt. Inde rationis quidem eſt, ut circa iſtas parandas ſtudium adhibeatur, quantum vires, occaſio, & honeſtas admittit. Quæ VIRGILIO Georg. II. *inopi metuens formica ſenectæ* dicitur, etiam in divinis Literis inter exempla innocentis induſtriæ commendatur. Proverb. cap. VI. verſ. 6. EURIPIDES Electra (verſ. 80. 81.) Ἀργὸς οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου. *Nemo ignavus Deos in ore habens, facultates adquirit ſine laboribus.* Verum quia indigentia noſtra non eſt infinita, ſed valde modica; igitur ad naturæ modulum, & ſobrietatem iſtarum rerum deſiderium eſt attemperandum. Proverb. cap. XIII. v. 7. Socrates apud Diogenem LAERTIUM L. II. (Segm. 25.) memoratur ſæpe rerum venalium multitudinem conſpicatus ſibi ipſe dixiſſe: Πόσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω; *Quam multis ego opus non habeo?* JUVENALIS Sat. V. (verſ. 106.) *Ventre nihil frugalius.* IDEM Sat. 14. (verſ. 316. ſeqq.) *Menſura tamen, quæ ſufficiat cenſus, ſi quis me conſulat, edam: In quantum ſitis atque fames, & frigora poſcunt.* APULEJUS Apologia (pag. 436. Ed. in uſ. Delph.): *Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo. Etenim in omnibus ad vitæ munia utendis, quicquid aptam moderationem ſupergreditur, oneri potius, quam uſui exuberat. Igitur & immodicæ divitiæ velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt: quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem.* LUCANUS L. IV. (v. 381.) *Diſcite, quam parvo liceat producere vitam, Et quantum natura petat. Satis eſt populis fluviuſque Ceresque.* LUCRETIUS L. V. (verſ. 1116.) *Quod ſi quis vera vitam ratione gubernet; Divitiæ grandes homini ſunt, vivere parce Æquo animo.* CLAUDIANUS in Rufinum. I. (verſ. 216. 217.) *Vivitur exiguo melius, natura beatis Omnibus eſſe dedit, ſi quis cognoverit uti.* HORATIUS III. Od. 16. (verſ. 42. & ſeqq.) *Contracto melius parva cupidine Vectigalia porrigam, quam ſi Mygdoniis regnum Halyattici Campis continuem. Multa petentibus deſunt multa, bene eſt, cui Deus obtulit parca quod ſatis eſt manu.* IDEM I. Epiſt. 10. (v. 32.) *Licet ſub paupere tecto Reges, & Regum vita præcurrere amicos.* IBIDEM Epiſt. 12. (verſ. 47.) *Pauper enim non eſt, cui rerum ſuppetit uſus.* QUINTILIANUS Declam. 13. *Satis divitiarum eſt, nihil amplius velle.* Turpilius apud Priſcianum: *Profecto ut quiſque minimo contentus fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime.* Inde nec quærendi cupidini frænum nimis laxandum; multoque minus per pravas artes & injurias aliorum ad opes graſſandum. HORATIUS I. Sat. 1. (verſ. 92. & ſeqq.) *Denique ſit finis quærendi; cumque habeas plus Pauperiem metuas minus, & finire laborem Incipias, parto quod avebas.* EUMENIUS Panegyr. (cap. 15.) *Nullis muneribus fortunæ explentur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos*

ſ. li-

felicitas ingrata ſubterfluit , ut ſemper pleni ſperum, vacui commodorum, præſentibus careant , dum futura proſpectant . Addat. Charron de la Sageſſe L. I. c. 21. Tum quæ parta ſunt , non alio loco habenda, quam ſubſidia noſtræ neceſſitatis, & materia de aliis bene merendi . Nequaquam autem ut in ſola eorum poſſeſſione & cuſtodia , ac in infinito eadem accumulandi ſtudio animus unice velut occupetur aut adquieſcat . Juvenalis Sat. 14. (verſ. 136. 137.) *Manifeſta phreneſis , Ut locuples moriaris egenti vivere fato .* Egregia eſt illa commendatio viri ſapientis apud Statium Sylvar. L. II. (in fine.) *Non tibi ſepoſitas infelix ſtrangulat arca Divitias , avidique animum diſpendia torquent Fœnoris : expoſiti cenſus , & docta fruendi Temperies .* Hippodamus de Felicitate (p. 662. Ed. Amſtd. in Opuſc. Mythol. 1688.) Οὐ μόνον τὰν κτᾶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ ὄνασιν. *Non ſolum poſſidere oportet bona , ſed & iiſdem uti .* Add. Theocritus Idyll. 16. Horatius Epod. I. (33. 34.) *Haud paravero , Quod aut avarus , ut Chremes , terra premam : Diſcinctus aut perdam ut nepos .* Idem IV. Od. 9. (verſ. 45. & ſeqq.). *Non poſſidentem multa vocaveris recte beatum , rectius occupat nomen beati , qui Deorum muneribus ſapienter uti callet .* Idem I. Epiſt. 2. (verſ. 56.) *Semper avarus eget ; certum voto pete finem . Quod ſatis eſt cui contingit , nihil amplius optet .* Idem II. Epiſt. 2. (verſ. 190. & ſeqq.) *Utar , & ex modico , quantum res poſcet acervo Tollam ; nec metuam , quid de me judicet hæres , Quod non plura datis invenerit .* Addat. Gellius L. X. c. 17. Cogitandum quoque , quod natura non deſinat fœcunda eſſe in producendis iis , quæ indigentiæ humanæ ſubſerviunt . Arrianus Epicteto L. III. c. 24. Οὐδείς ἐστιν ἄνθρωπος ὀρφανὸς, ἀλλὰ πάντων ἀεὶ καὶ διηνεκῶς ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος. *Mortalium nemo pupillus eſt , ſed eſt pater , qui continenter omnes curat .* Item , quod quæ in futuros uſus diſponuntur opes tam variis caſibus obnoxiæ ſint ; & cuſtodia ſæpe non minus ſollicitudinis , quam adquiſitio laboris requirat . Horatius III. Od. 16. (verſ. 17.) *Creſcentem ſequitur cura pecuniam .* Quod denique a morientibus omnia, quæ nobis ſuperfuere, hæredi ſæpe indigno aut ridenti relinquenda ſint . Bion , Idyl. γ. Ἐς πόσον ἁ δειλοὶ καμάτως κ' εἰς ἔργα πονεῦμες; ψυχὰν δ' ἄχρις τίνος ποτὶ κέρδεα, καὶ ποτὶ τέχνας βάλλομες, ἱμείροντες ἀεὶ πολὺ πλέονος ὄλβω; λαθόμεθ' ἦ ἄρα πάντες ὅτι θνατοὶ γενόμεσθα. *Quamdiu vah miſeri in labore & opera nos fatigamus ? Et quo uſque animum ad lucra & artes applicamus , ſemper deſiderando multo majores opes ? Omnes ſane obliti ſumus , mortales nos eſſe natos .* Igitur uti non negligenda , ſi qua ſe offerat, occaſio fuerit honeſte opes adquirendi : ita animus aſſueſaciendus eſt , ut ſi fors ferat, iis amiſſis non velit concidere . Horatius III. Od. 29. (verſ. 53. & ſeqq.) *Laudo manentem fortunam ; ſi celeres quatit pennas reſigno quæ dedit , & mea virtute mei involvo probamque pauperiem ſine dote quæro .* Add. Charron de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 11. §. 9. Vice verſa circa erogationem iſtarum ita temperandus eſt animus ; ut & quæ expendere officium jubet, libenter eroget , & eaſdem præter neceſſitatem & rationem ne diſſipet . Horatius II. Ep. 2. (v. 195. 196.) *Diſtat enim , ſpargas tua prodigus , an neque ſumtum Invitus facias , neque plura parare labores .* Juvenalis Sat. XI. (verſ. 37. 38.) *Nec multum cupias , cum ſit tibi gobio tantum In loculis . Quis enim te deficiente crumena , & creſcente gula manet exitus ?* Æque enim ſtultum eſt , non velle iſtas ei fini, cui deſtinatæ ſunt , adhibere ; & temere profundere , quæ melioribus uſibus debebantur . Præſertim cum illud multiplicem officii violationem habeat conjunctam ; & hoc ad multa vitia ac moleſtias , puta , æs alienum , fœdam paupertatem, rapinas , fraudes, furta viam ſternat . Catullus : (Carm. 26.) *Villa noſtra non ad Auſtri Flatus oppoſita eſt , nec ad Favoni , Nec ſævi Boreæ , ad Apeliotæ : Verum ad millia quindecim & ducentos . O ventum horribilem atque peſtilentem .* Lucanus L. I. (verſ. 181. 182.) *Hinc uſura vorax , avidumque in tempore fœnus , Et concuſſa fides , & multis utile bellum .* Ovidius Heroid. I. Epiſt. 15. (v. 66.) *Quaſque male emiſit , nunc male quærit opes .* Add. Baco Sermon. fidel. cap. 28. & 34.

§. XI. Id prætera rationi non repugnat , dolorem non neceſſarium averſari , & quantum licet fugere ; quippe qui ad deſtructionem corporis tendit ; nec ſolum ut quis doloris ſit expers , ſed ut objecta quoque adſint ſenſibus accommodata & grata. Vid. Charron de la Sageſſe L. II. c. 6. n. 1. 2. Sed ut ſingularem & exquiſitam ſenſuum titillationem cupide affe-

ſtet animus, aſſuefaciendus non eſt; cum illa aut enervet hominem, & corporis juxta ac animi vigorem opprimat, atque gravibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & neceſſariis operis ſuffuretur; aut neceſſarium homini apparatum, opeſque melius erogandas abſumat ac diſſipet; aut ſæpe cum delicto conjuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem poſt ſe trahat. Ergo uti dolores non neceſſarios, nullique uſui ſibi arceſſere veſaniæ proximum; ita rationis eſt, licitas etiam & innoxias voluptates modice potius deguſtare, quam penitus iiſdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. XII. Denique & circa id ſollicite animo cura eſt adhibenda, ut motus ſuos & affectus in poteſtate habeat; quippe quorum plerique non ſolum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, ſed & judicium intellectus velut obnubilant ac diſtorquent, & in devia ab officio & ratione non leviter inclinant, ſic ut frigus affectuum ſit velut naturale principium prudentiæ & probitatis inter homines. Quintilianus Declam. 296. *Magni affectus jura non ſpectant*. Circa ſingulos pauca notare tædio non erit. *Lætitia* in ſe naturæ cum primis congruit. Id tamen cavendum, ne intempeſtive, aut ex cauſis non idoneis ſeſe exſerat, puta ob aliena mala, & ne ad ineptias, vanitatem, & quæ turpia aut indecora ſunt, propellat. *Triſtitia* animum corpuſque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum poteſt exterminanda, niſi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum miſeratione & luctu proſequi, aut quatenus pœnitentiæ ob prava facinora exprimendæ requiritur. *Amor* naturæ humanæ amicus affectus, ſed qui ratione haſtenus eſt temperandus, ut in objectum dignum feratur; ut ad turpia patranda ſe non vertat, aut ex turpibus velut pabulum ſibi quærat; ut aliis officiis remoram ne injiciat; ne in morbum degeneret; ne ſi verſetur circa rem corruptioni aut amiſſioni obnoxiam, adeo arcte eandem complectatur, ut ea amiſſa, animus ſe colligere nequeat. Sophocles Antigone (pag. 240. Edit. Henr. Steph.) Μή ποτε τὰς φρένας ὑφ' ἡδονῆς γυναικὸς οὕνεκ' ἐκβάλῃς *Ne mentem per amorem mulieris cauſa abjiciat*. Euripides Hippol. coron. (v. 258. & ſeqq.) Χρῆν μετρίας εἰς ἀλλήλους φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, Εὔλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν, ἀποτ' ὤσασθαι καὶ ξυντεῖναι. *Oportebat mediocres inter ſe mutuo mortales miſcere amicitias, & non uſque ad extremam medullam animæ, Et amores animorum facile ſolvi poſſe, & expelli, & intendi*, ſeu minui & augeri. Addatur Baco Sermon. fidel. c. 10. *Odium* infeſtus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum poteſt reſtinguendum, ac obnitendum, ne illo impulſi aliis inferamus, quod officio repugnat. Et ſi quis omnino dignus ſit, quem averſemur, ne tamen ideo nobis ipſis ægritudinem conciliemus (a). *Invidia* deformis plane affectus, & qui ſæpe in aliis, ſemper autem in ipſo invido pravos effectus producit; dum invidus propriis moribus, ſicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabeſcitque videndo ſucceſſus hominum, carpitque & carpitur una, ſuppliciumque ſuum eſt*. Ovidius Metam. (II. verſ. 781. & ſeqq.) *Invidia Siculi non invenere tyranni tormentum majus*. Horatius I, Epiſt. 2. (verſ. 58. 59.) *Spes*, lenior quantumvis affectus, ita temperanda, ne animus per eam ægreſcat, ac ne dum vana, incerta, aut ſupra vires poſita complectitur, gratis ſeſe fatiget, & ſit ἐγρηγορότος ἐνύπνιον, *vigilantis ſomnium*, uti Ariſtoteli dicitur apud Diogenem Laertium L. V. (Segm. 18.) Neve in nos cadet, quod eſt apud Lucretium L. III. (verſ. 1095. & ſeqq.) *Dum abeſt, quod avemus, id exſuperare videtur, Cætera; poſt aliud, cum contingit illud avemus: Et ſitis æqua tenet vitai ſemper hiantis*. *Metus* humanæ menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quæ ex illo provenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumſpectio nequidquam trepida, aut anxia producere poteſt. *Ira* violentiſſimus juxta ac perniciosiſſimus affectus, cui omni ſtudio reluctandum, quæ & ipſam fortitudinem ac in periculis conſtantiam, cui vulgo ſub-ſer-

(a) Supponit Auctor aliquem odiſſe licere aliquando; attamen quantum hoc a veritate Evangelicæ Legis abſit, facile conjici poteſt; *Diligito* enim, ait Chriſtus, *inimicos veſtros &c*.

ſervire putatur, velut occœcat & præcipitat. Xenophon de Re equeſtri (pag. 549. Ed. H. Steph. cap. 6. §. 13. Ed. Oxon.) Ἀπρονόητον ἡ ὀργὴ, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεσθαι, ὧν μεταμελεῖν ἀνάγκη. *Improvida eſt ira, ut ſæpe efficiat, quæ pœnitenda ſunt*. Statius Theb. L. X. (verſ. 697. & ſeqq.) *Ne fræna animo permitte calenti: Da ſpatium tenuemque moram: male cuncta miniſtrat Impetus*. Horatius I. Epiſt. 2. (verſ. 62.) *Qui non moderabitur iræ, Infectum volet eſſe, dolor quod ſuaſerit, & mens, Dum pœnas odio per vim feſtinat inulto. Ira furor brevis eſt*. Add. Libanius Progym. Vituper. Iræ. Iræ cognata eſt *Libido vindictæ*, quatenus excedit legitimam & moderatam ſui & ſuorum defenſionem, & ſuorum jurium aſſertionem adverſus violatores, plane in vitio eſt. Addat. Anthon. le Grand Inſtitut. Philoſ. Carteſ. Part. VIII. cap. 12. ſeqq.

§. XIII. Atque in his fere conſiſtit illa cultura animi, ad quam capeſſendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potiſſimum ſoliciti eſſe debent, quibus aliorum informatio incumbit. Hujus quippe privatio, aut contraria eidem diſpoſitio officio hominis adverſatur, aut ad idem rite obeundum non parum remoræ injicit. Eoque qui ejuſmodi cultu deſtituitur, in reprehenſione eſt. Datur præterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & diſciplinarum notitia conſiſtens, quæ non quibuſvis adeo neceſſaria eſt ad officium hominis rite obeundum; eoque illam quiſque capeſſet, prout ipſius capacitas, & cauſæ impellentes, & fructus, cui producendo idonea eſt, ſuadebit. Cæterum quin artes illæ, quæ neceſſitatibus, & commoditatibus vitæ humanæ ſubſerviunt, utiles ſint, nemo in dubium vocat. Sed circa ſtudia literarum non pauci ſcrupulum injiciunt, quaſi illa non inutilia ſolum, ſed & pernicioſa forent; eoque in multis rebuspublicis illa plane proſcripta, quatenus ſupra peritiam legendi, ſcribendique & numeros tractandi procedunt (*a*). Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis perſuadetur. Erasmus L. XVII. Epiſt. 12. in elogio viri cujuſdam eruditi hoc quoque ponit: *Rerum communium prudentia valens, quæ fere ſolet in ſtudiorum cultoribus deſiderari*. Ac nemini ignotum eſt, quæ vocabula in homines literatos jactentur. Sic celebris eſt locus apud Procopium Hiſtor. Goth. L. I. (c. 2.) *Multum abeſſe a virtute literas, & ſenili inſtitutione dejici plerumque & ad metum incurvari indolem. Theudericum ſolitum dicere: Fieri non poſſe, ut qui didiciſſent flagra extimeſcere, ad contemtum enſium haſtarumque exſurgerent*. Non multum abit illud Platonis de Rep. L. VII. (T. II. pag. 536. 537. Edit. Steph.) Οὐδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθερον χρὴ μανθάνειν. *Nullam diſciplinam ſerviliter* (*b*). *Ingenuum oportet diſcere*. Et Senecæ Hippolyto (verſ. 459. 460.) *Ingenia melius recta ſe in laudem ferunt, ſi nobilem animum vegeta libertas alit* (*c*). Plato Gorgia (pag. 330. F. Ed. Francof. 484. D. Tomo I. Ed. Steph.) de philoſophis: Ἐπειδὰν ἔλθωσιν εἴς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται. *Quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam vel privatam ſe conferunt, habentur ridiculi*. Arrianus Epicteto L. I. cap. 11. Scholaſticum vocat: Ζῶον, ὃ πάντες καταγελῶσιν. *Animal, quod deridetur ab omnibus*. Add. Michael Montaigne L. I. c. 24. Charron de la Sageſſe L. I. c. 39. in fine & L. III. cap. 14. n. 19. & ſeqq. Eam ad rem liquido definiendam, utque adeo & literis juſtum pretium ponere ſciamus; multum facit, ſi id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & ſapientiam non ſufficere ſolas literas (*d*), ſed omnino requiri nativam animi bonitatem; quæ ſi abfuerit, non magis per ſolas literas ſapientiam

(*a*) De vulgo Pædagogicorum Petrus Ronſardus, vir acerrimi judicii, apud THUANUM L. LXXXVI. ad A. 1582. cenſebat: *Nunquam incorrigibilis ineptiæ, ex pædagogica contractæ, characterem vel longiſſimi ævi curriculo deleri poſſe*. H.

(*b*) Id eſt, *per vim & metum*, quo tamen ſenſu hanc vocem vix accepiſſe videtur Auctor, notante Cl. BARBEYRACO.

(*c*) Qui locus ipſe quoque alienus eſt ab inſtituto Auctoris, prouti cuivis Senecam conferenti, manifeſtum erit.

(*d*) Aurelius VICTOR, exemplo Salvii Juliani, juris urbani ſcientia præſtantis, ſed imperatoria non æque boni, docet: *Ni ingenium adjuvet, imbecillem eſſe eruditionem*. CICERO 3. ad Herennium: *Ingenii bonitas imitatur ſæpe doctrinam: ars porro naturæ commoda confirmat & auget*. H. Errorem Aurelii VICTORIS notavi in Diatriba, de Sectis Proculianorum & Sabinianorum in Jure Civili c. II. p. 57.

tiam producere poteris, quam opimam ſegetem, ſi ſteriles arenas vomere proſcideris. Aliud quippe eſt, multa legiſſe, aliud ſapere & prudentem eſſe. Vetus Poeta: Ὡς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἂν μὴ νοῦς παρῇ. *Ut nihil eſt doctrina, ſi mens abſuerit*. Et recte QUINTILIANUS *Inſt.* 32. *Lib. VI. c.* 6. *Plus ſine doctrina, prudentiam, quam ſine prudentia facere doctrinam certum eſt*. Inde quod per naturam ſtupidus & ſtultus ope literarum prudens & ſapiens non evadit; id non magis quid præſtantiæ ſolidarum literarum detrahit, quam efficaciæ medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam reſtituere nequeunt. *Habenti dabitur*. Et *cultura vim promovet inſitam:* eoque illa fruſtra adhibetur, ubi nihil eſt inſitum (*a*). Quin & hoc obſervatum eſt, non minus nativam ſtoliditatem, quam malitiam & impietatem, ubi acceſſerint literæ, fieri incurabilem, & intractabilem, magis; quia per has illi velut arma accedunt, quibus utramque defendat & in apricum producat. Et HOBBESIUS Leviath. cap. 4. pronunciat: *Neque ſine literis homines fieri ſolent inſigniter ſapientes, neque (niſi cui forte morbo vel prava conſtitutione organorum animus læſus ſit,) inſigniter ſtulti*. Add. BACO Sermonum fidelium cap. 48. Deinde non omnia, quæ literarum vocabulo continentur, ſunt ejuſdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas poſſumus vocare *utiles*, alias *elegantes & curioſas*, alias denique *inanes*. Utiles literas ad tres licet revocare claſſes; ad doctrinam moralem, medicinam, & matheſin. Nam Theologia illa vera & ſolida proprio ſtat pretio; niſi quis eam ad priorem claſſem revocare velit. Prima circa culturam animi, ac ſocialis vitæ promotionem, altera circa ſanitatem corporis, tertia circa varias artes vitæ humanæ maximam commoditatem adferentes, manifeſtum habet uſum. Per elegantes & curioſas literas intelligimus, quarum utilitas non quidem tanta eſt, ut citra eas vita humana minus ſociabilis aut commoda ſit futura, quarum tamen notitia ingenuo homine digna, quod vel penitius in rimanda opera naturæ nos deducat, vel præſtantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conſervet. Et huc poſſumus referre cognitionem variarum linguarum, ſubtilem naturalium rerum inquiſitionem, ſubtiliores partes matheſeos, hiſtoriam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra præſtantur, poeticam, oratoriam, & ſimiles. Quæ ſane in ſe egregiæ & laude dignæ ſunt, & condimenti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & ad hunc modulum ſunt tractandæ atque æſtimandæ. Inanes autem literas vocamus, non illas ſolum, quæ circa falſa & erronea ſunt occupatæ, ſed etiam quæ ſatagunt circa commenta aſtutorum aut otioſorum hominum, diſtinendis ingeniis, ne ad ſolidam rerum cognitionem adſpirarent. Qua claſſe cenſeri debent non ſolum multa veterum philoſophorum dogmata, oppido quam a rerum natura abeuntia; ſed & pleraque, quibus per ſuperiora ſecula barbara ſcholæ perſonabant, quæ adhuc a multis mordicus retinentur, inſcitia meliorum, aut quia dediſcere pudet, quæ tam operoſe didicerunt, aut quia monarchiæ Papalis intereſt, vegeta ingenia nugis detineri (*α*). Vid. HOBBESIUS Leviathan. cap. 46. 47. PLUTARCHUS Alexandro (pag. 668. C. Ed. VVech.) de metaphyſicis Ariſtotelis: Ἀληθῶς ἡ μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχει χρήσιμον. *Revera commentarius ille metaphyſicus ad docendum vel diſcendum nihil habet compendii*. MARTIALIS II. Epiſt. 86. (verſ. 9. 10.) *Turpe eſt difficiles habere nugas, & ſtultus labor*

(*a*) V. omnino Jan. Nicium ERYTHRÆUM Pinacothec. I. ſub Trajano Boccalino circa extrem. ARISTOTELES Probl. ſect. 29. qu. 7. quærit: Διὰ τί ὁ ἄνθρωπος μάλιστα παιδείας μετέχων ζῴων ἀδικώτατόν ἐστιν; *Cur homo, qui adeo eruditione præditus eſt, animantium omnium injuſtiſſimus ſit? & reſpondet:* Ἢ ὅτι πλείστῳ λογισμῷ κέχρηται, μάλιστα οὖν τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐξήτασε. Ταῦτα δ' ἄνευ ἀδικίας οὐκ ἔστι. *An quia ingenio cogitationeque plurimum valet. Voluptates igitur & felicitatem rimatur maxime, atque perpenſat. quæ niſi cum injuria nemo aſſequi poteſt*. H.

(*α*) In Proteſtantium ſinu verſans Auctor, eorumque tenaciter adhærens erroribus, haud neglexit quibuſcunque potuit, viribus, Catholicos calumniari; atque hoc præſertim loco Romanos Theologos mordaciter perſequitur, licet in propria communione apriora ſuis enunciatis exempla invenire potuiſſet. Non ne enim Jurgeus, Koterus, Darbecius ac alii plures quos brevitatis cauſa præterimus, ſatis amplam aſſertorum noſtrorum probationem ſubminiſtrant?

labor eſt ineptiarum. Has inanes literas maxime deſpicit, prout quiſque ſolidis literis fuerit inſtructior. Denique quod vitium eſt ineptæ diſciplinæ & maleſanorum Orbiliorum, id haudquaquam ipſis literis eſt adſcribendum. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. III. c. 14. num. 21. ſeqq. Sic quis ad ſapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali ſchola, qualem Uranii philoſophaſtri deſcribit AGATHIAS L. II. (cap. 12.) *Cum ſua habent conciliabula, prout cuique libitum fuerit, irreverenter de ſublimibus hiſce rebus, diviniſque quæſtionibus ſermones miſcent; & ſemper de iiſdem argutantes, nec ipſi aliis quidquam perſuadent, neque de concepta ſemel opinione, qualiſcunque ea tandem ſit, diſcedunt, ſed eadem ſemper mordicus retinent & tuentur, finitaque altercatione infenſis inter ſe animis decedunt, & apertis conviciis ſeſe mutuo laceſſunt, turpes voces emittentes, inſtar aleatorum rixantium. Atque ita ſolvitur ipſis certamen, nullo cum fructu dato vel accepto, acerrimi vero hoſtes ex amicis facti*. Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: Μόνῳ δὲ τῷ θρασὺς εἶναι καὶ στωμυλώτατος ὁ ἐν εἰδόσιν οὐκ εἰδὼς ἐνίκα. *Sola præfidentia & inani linguæ volubilitate nihil ſciens inter nihil ſcientes vincebat*. Similem diſputandi proceſſum deſcribit LUCIANUS in bis accuſato. Addatur IDEM in dialogo, qui inſcribitur Charon. De cætero quis dubitet bona indole præditum, ubi ſolidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progreſſurum, quam ſolis naturalibus viribus ſuccinctum? PLUTARCHUS de Educ. Lib. (pag. 8. A. Ed. VVechel.) Ὁ θεωρητικὸς τοῦ πρακτικοῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής· ὁ δὲ πρακτικὸς, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμουσος καὶ πλημμελής. *Contemplator ſi actionibus abſtineat, inutilis: rebus gerendis deditus, philoſophiæ ignarus, rudis eſt & facile errat*. Vetus Poeta: Γράμματα μαθεῖν δεῖ, καὶ μαθόντα νοῦν ἔχειν. *Oportet literas diſcere, & diſcentem ſapere*. SALLUSTIUS Jugurth. (præf. c. 2.) *Quo magis pravitas eorum admiranda eſt, qui ingenium, quo neque melius neque amplius in natura mortalium eſt, incultu atque ſocordia torpeſcere ſinunt*. ÆLIANUS V. H. L. VII. c. 15. *Cum Mitylenſes imperium maris tenerent, ſociis, qui deſciſcebant, hanc pœnam impoſuerunt, ut liberos ſuos non docerent literas, neque Muſicam: omnium ſuppliciorum hoc graviſſimum judicantes, in inſcitia & ignorantia artium liberalium vitam tranſigere*. Addantur quæ CICERO Off. I. (cap. 6.) tradit de ſtudio veritatis inveſtigandæ. Eſt tamen illis, qui circa ſtudia literarum verſantur, in primis obſervandum, ut illa ad uſum aliquem vitæ humanæ referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro ſterili occupatione fallendo tempori habeant. Ariſtippus apud Diogenem LAERTIUM L. II. (§. 80. Ed. Amſtel.) interrogatus, quænam ſint ea, quæ pueros honeſtos addiſcere oporteat? *Ea*, inquit, *quibus, cum viri fuerint, utantur*. Ac improbum eſt, qui tam egregias animo teneat ſententias, idiotis nihilo meliorem eſſe. Pacuvius apud GELLIUM L. III. cap. 8. *Ego odi homines ignava opera, & philoſopha ſententia*. ISOCRATES Encom. Helenæ (circa init. p. 356. Ed. Pariſ. 1621.) Sophiſtas decebat *ſuos auditores in iis rebus, quæ in vita communi uſum habent, erudire; atque in actionibus civilibus, earumque peritia exercere; illud cogitantes, longe præſtabilius eſſe, de rebus utilibus mediocres opiniones habere, quam ſupervacuarum exquiſitam notitiam: & aliis paulo ſuperiorem eſſe in magnis, quam in parvis, præſertim iis, quæ vitam nihil adjuvant, multum excellere*. LUCIANUS convivio (pag. 648. Tom. II. Ed. Amſtel.) Οὐδὲν ὄφελος ἐπίστασθαι τὰ μαθήματα, εἰ μή τις ἄρα καὶ τὸν βίον ῥυθμίζοι πρὸς τὸ βέλτιον. *Nil prodeſt noſſe literas, niſi quis & vitam melius diſponat*. Apud Ægyptios bibliotheca inſcribebatur *Medicatorium animæ*. Diodor. SICULUS L. I. cap. 49. Prave eruditi ſunt, in quos cadit illud ARRIANI Epicteto L. IV. cap. 5. Ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δ' ἀλώπεκες. *In ſchola leones, foris vulpeculæ*. Tum ne omnis ſcientia in nudam auctoritatem, & audiendi conſuetudinem, ac verborum non intellectorum imitationem reſolvatur; ſed ut in ſolida rerum fundamenta inquiratur. Circa ea, quæ nondum ad liquidam demonſtrationem deducta ſunt, pertinacia abſit, ac lubenter prior opinio mutetur, ubi meliora & certiora fuerint oſtenſa; quod facile ſit, ut alii perſpicacia ingenii nos ſuperent, & ſequens dies priorem doceat. Id enim certiſſimum generoſi animi indicium. SOPHOCLES Antigone (pag. 242. Ed. H. Steph.) Ἀλλ' ἄνδρα κεἴ τις ᾖ σοφὸς, τὸ μανθάνειν πόλλ' αἰσχρὸν οὐδὲν, καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν. *Sed & ſapientem virum diſcere multa non eſt turpe, & non nimium repugnare*. PLINIUS N. H. L. III.

L. III. Procem. *Minime mirum eſt, hominem genitum non omnia humana noviſſe*. Idem L. XI. c. 3. *Mihi contuenti ſe perſuaſit rerum natura, nihil incredibile exiſtimare de ea*. Inde eſt apud Diogenem Laertium L. X. (86. in fine) Οὐ κατὰ νομοθεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται. *Non juxta legis ſanctionem de natura diſſerendum, ſed ſicut ea, quæ videatur, hortantur*. Cicero de Nat. Deor. L. I. (c. 5.) *Obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. Deſinunt enim ſuum judicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident*. Quintilianus Inſtit. Orat. L. III. c. 1. *Illi probant qualecunque ingreſſi ſunt iter: nec facile inculcatas pueris perſuaſiones mutaveris, quia nemo non didiciſſe mavult, quam diſcere*. Idem L. VII. c. ult. *Nemo minui velit id, in quo maximus fuit*. Horatius II. Ep. 1. (verſ. 83. & ſeqq.) *Vel quia nil rectum, niſi quod placuit ſibi ducunt: Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ Imberbes didicere, ſenes perdenda fateri*. Enimvero τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν οὐ θέμις, *veritati indignari nefas*. Plato de Rep. L. V. (in fine.) Et *ſupervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritis*. Denique ne quis ita ſe penitus immergat libris, ut alia officia negligat, & ad vitæ civilis genium inhabilis reddatur. Luciani Convivio l. cap. Τὸ πεπαιδεῦσθαι ἀπάγει τῶν ὀρθῶν λογισμῶν τοὺς εἰς μόνα τὰ βιβλία, καὶ τὰς ἐν ἐκείνοις φροντίδας συνεχὲς ἀφορῶντας. *Literarum ſtudia a recta ratiocinatione abducunt eos, qui in ſolos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt*. Alias enim pedantiſmus mentis, non literarum aut ſectæ alicujus vitium eſt, ſed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat (*a*).

§. XIV. Quanquam autem præcipua & maxime operoſa circa animum cultura verſetur, non tamen ideo corporis cura eſt negligenda, quippe cujus fulcris animus ſuſtinetur (*b*), & quo male ſe habente animus quoque parum præclari effecerit. Eſt igitur quantum in nobis, opera danda, ut mens ſana in ſano corpore habitet, & ut illud ad laborum potius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur, Vid. Diodorus Siculus L. I. c. 45. apud Lucianum de Lapſu inter ſalutandum (T. I. p. 500. Ed. Amſt.) Pyrrhus memoratur quotidianis ſacrificiis Deos nihil aliud oraſſe, quam ὑγιαίνειν, *valere*, quod hoc omnia bona contineat. Tum cavendum, ne intemperantia cibi, potuſque, intempeſtivo & non neceſſario labore, aliave ratione eius vigor vireſque affligantur. Quo nomine vitanda eſt ingluvies, ebrietas, immodica Venus, & ſimilia. Juvenalis Sat. XI. (verſ. 34.) *Buccæ noſcenda eſt menſura tuæ* (*c*). Add. quæ contra incontinentiam diſputat Socrates apud Xenophontem Apomnem. L. I. (cap. 3. Edit. Oxon.) Argutum eſt dictum Democriti apud Plutarchum de Sanitate tuenda (pag. 135. Ed. VVechel.) Εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si damni dati accuſant animam corpus, illam quin condemnetur effugere non poſſe*. Etſi reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, cæteraque quæ corporis tutelam ſpectant, inde provenire, quod animus præter rationis monita cedat appetitui & affectibus corporis, per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre Theophrasti dictum: Πολὺ τῷ σώματι τελεῖ ἐνοίκιον ἡ ψυχή. *Magnam mercedem pro inhabitatione anima perſolvit corpori*. (apud Plutarchum, ubi ſupra p. 135. E.) Add. Baco Sermon. fidel. c. 30.

§. XV. Vita nostra nobis a Creatore conceſſa eſt, velut ſtadium aliquod, exſerendis ex dictamine rationis noſtris viribus; eoque illa non reciprocatione ſpiritus, ſed bonis actionibus metienda eſt. Unde cavendum cuilibet, ne fit ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, *inutile terræ pondus*, ſibi inutilis, aliis gravis; numerus tantum, & fruges conſumere natus (*d*), aut cui in ſolo vivendi cauſa palato eſt (*e*), Cicero de Nat. Deor. L. II. (c. 16.) *Mihi, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur* (*f*). Ovidius de Ponto L. I. E. 6. (verſ. 44.) *Mors nobis tempus*

(*a*) Quod ex *Arte cogitandi*, illaudato libello, depromtum eſt.

(*b*) Locus hic expreſſus eſt e Plinio L. I. epiſt. 9. *Corpori vaco*, inquit, *cujus fulcris animus ſuſtinetur*.

(*c*) Qui locus Juvenalis ad *prodigalitatem* potius, quam ad *ingluviem* referendus eſt.

(*d*) Horatius L. I. epiſt. 2. verſ. 27.

Nos numerus ſumus, & fruges conſumere nati.

(*e*) Juvenalis Sat. XI. v. 35.

Aut quibus in ſolo, vivendi cauſa palato eſt.

(*f*) Quo loco apud Ciceronem commento Epicuræorum occurritur, quo Deos in otio, ſine ullo negotio agere fingebant.

tus habetur iners. Silius ITALICUS L. III. (verſ. 145.) *Quantum etenim diſtant a morte ſilentia vitæ?* THEOCRITUS Idyll, 14. (verſ. ult.) Ποιεῖν τι δεῖ ἇς γόνυ χλωρόν. *Oportet quid agere, quibus genu eſt viride*. Add. GELLIUS L. XIX. c. 10. Cum porro induſtria hominum ſeſe ſoleat exſerere vel circa quærendas res vitæ ſervandæ neceſſarias, vel circa obeunda munia vitæ ſocialis, & civilis, quæ magnam fere habeat varietatem, & quibus non quivis æque idoneus eſt; inde cuilibet mature capeſſendum & eligendum genus vitæ, honeſtum, proficuum & ſuæ capacitati conveniens. Ad quod plerumque viam velut deſignat impulſus genii, corporis & ingenii peculiaris habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum auctoritas, quandoque imperium civile, invitans occaſio, aut neceſſitas. ISOCRATES Areopagitico (pag. 255.) de veteribus Athenienſibus. *Univerſis eaſdem exercitationes præſcribere in tanta rei familiaris inæqualitate non potuerunt: ſed ut ſingulorum facultates ferebant, ita ſingulis præcipiebant. Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari & inopiæ cauſam eſſe pigritiam, & ad facinus inopia pleroſque impelli. Quare fonte malorum ſublato, etiam cætera delicta, quæ inde velut ebullirent, cenſebant poſſe præcaveri. Locupletes autem animum ad rem equeſtrem, ad gymnaſia, ad venationes, & Philoſophiam adjungere cogebant. Hoc enim eam vim habere perſpiciebant, ut alii virtutibus excellerent; alii flagitiis plurimis abſtinerent.* Apud Ægyptios & Indos quilibet paternam artem excolere jubebatur. Diod. SICULUS L. I. c. 74. & L. XII. c. 41. cujus inſtituti rationem reddit ISOCRATES Laud. Buſir. (pag. 388. Ed. Pariſ. 1621.) (*a*) Idem receptum erat ſub imperio Yncarum apud Peruvianos; ſolis autem nobilibus licebat capeſſere cultum ſcientiarum, non item plebeiis. Garcilaſſus de la VEGA Comment. Reg. L. IV. c. 19. Huc quoque facit illud XENOPHONTIS Cyrop. L. II. (c. 1. §. 8.) Οὗτοι κράτιστοι ἕκαστα γίγνονται, οἳ ἂν ἀφέμενοι τοῦ πολλοῖς προσέχειν τὸν νοῦν, ἐπὶ ἓν ἔργον τράπωνται. *Singulis in rebus ii præſtantiſſimi efficiuntur, qui miſſis multarum rerum occupationibus, uni ſe operi alicui dederint*. Et L. VIII. (c. 2. §. 4. Ed. Oxon.) Ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν. *Fieri non poteſt, ut qui multas artes exercet, multa præclare faciat*. Unde in ſtatu ſanæ rationi adverſo vivunt, non ſolum qui ex facinoribus victitant; ſed & qui muneribus vitæ communibus ſeſe præter neceſſitatem ſubtrahunt; uti inter alios ſunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus philoſophis nonnulli. Item valida mendicabula abuſum divini Nominis in quæſtum vertentia, Deumque ſibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo major eſt, ſi ultro ſibi membra diſtorqueant, aut mutilent, ut ne ſi velint quidem, frugi deinceps eſſe poſſint. Memorabile eſt, quod apud Chinenſes nemini ſano, quantumvis oculis orbato, mendicare permittitur, ſed hi molas truſatiles verſando victum ſibi parant. MARTINIUS Hiſt. Sin. l. c. c. 34. Quia autem celeri lapſu ruit tempus, & inopinantes ſæpe mors opprimit, ac nemini jam eam defugere licet; ideo & mature vita utendum, nec prolixa nimis tela actionum ordienda. MARTIALIS I. Epiſt. 16. (verſ. 11. 12.) *Non eſt, crede mihi, ſapientis dicere, Vivam. Sera nimis vita eſt craſtina; Vive hodie*. Silius ITALICUS L. III. (verſ. 141. 142.) *Brevitas vetat mutabilis horæ prolatare diem*. HORATIUS I. Epiſt. 4. (verſ. 12. & ſeqq.) *Inter ſpem, curamque, timores inter & iras, Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum. Grata ſuperveniet, quæ non ſperabitur, hora*. IDEM: (L. I. Od. 4. verſ. 15.) *Vitæ ſumma brevis ſpem nos vetat incboare longam*. Denique & ſemper velut ſubductas vitæ rationes habere debemus, & mature adverſus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepidationem Creatori, quod precario dedit utendum, repoſcenti reſignare queamus. Silius ITALICUS L. IX. (verſ. 376. & ſeqq.) *Virtus futile nomen, Ni decus adfuerit patiendo, ubi tempora lethi Proxima ſint*. PLINIUS N. H. L. VII. c. 40. *Alius de alio judicat dies, & tamen ſupremus de omnibus*. ARRIANUS Epicteto L. I. c. 1. Τῆς ὥρας ἐλθούσης εὐθὺς τότε τεθνήξομαι. πῶς; ὡς προσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἀποδιδόντα. *Cum hora aderit, tunc ſtatim moriar, quomodo? Ut eum decet, qui reſtituit aliena*. Addatur Marcus ANTONINUS L. XII. §. ult. & BACO Sermon. fidel. c. 2.

§. XVI.

(*a*) Imo Iſocrates hoc loco illud ſignificat, Buſiridem voluiſſe, ut ſingulis ſingulæ eſſent profeſſiones, quod difficillimum videretur unum excellere in pluribus. Præſtitiſſet igitur, hunc locum poſt verba Xenophontis linea abhinc 8. exhiberi.

§. XVI. Porro quantopere homo vitam ſuam amet, & quam ejus conſervatio ipſi cordi ſit, maniſeſtum eſt. Verum an ſolus ille naturalis inſtinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero inſuper accedat aliquod juſſum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim ſibi ipſi nemo poſſit obligari, non apparet, quæ efficacia ſit illius legis, quæ in me ipſo terminatur, cujuſque ſervandæ neceſſitatem mihi, quandocunque velim, remittere queam, & qua violata, nemini injuria fiat. Sed & ſupervacuum videri poteſt, ſuper iſthac re legem ferre, cum jam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad ſe ipſum curandum & conſervandum, ut ne, ſi velit quidem, facile in diverſum abire queat. Seneca de Beneſic. L. IV. c. 17. *Supervacuum eſt, in quod imus impelli. Nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem adeo dum naſcitur, trahit.* Enimvero ſi ſoli duntaxat ſibi homo eſſet natus, fatemur conveniens fore, ut in abſoluto ipſius arbitrio relinqueretur, quid de ſe ipſe ſtatueret. Sed cum ex omnium Sapientum conſenſu Creator optimus maximus hominem condiderit, ut ipſi inſerviat, excultiſque bonis, ab ipſo ſibi conceſſis, ejuſdem gloriam redderet illuſtriorem: cumque ſocialitas, ad quam homo conditus eſt, exerceri commode & ſervavari nequeat, ni quilibet ſe ipſum, quantum in ſe, excolat, & ſervet; cum totius ſocietatis humanæ ſalus intelligi nequeat, ſi ſinguli ſalvi ſint, nec ne, nihil interſit: apparet abjecta plane ſui cura hominem non ſibi quidem (*a*), ſed Deo Creatori, ſed generi humano facere injuriam. Conf. tamen Anthon. Matthæus de Crimin. Proleg. c. 3. §. 4. Deinde uſque adeo non ſequitur, jus naturæ iſtud non præcipere, quia inſtinctus jam ante in id ſatis acriter ferebatur; aut potius iſte dictamini rationis velut ſuccenturiari videatur, quaſi hoc ſolum non ſufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim ſi conſiderentur moleſtiæ, quæ vitam humanam comitantur, longe ſuperantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, ſed languidius fere & non citra faſtidium recurſans: ac quam multis vita producatur, ut plura excipere mala poſſint; quotuſquiſque non primo quoque tempore vitam abrumperet, ni inſtinctus tantopere eandem commendaret; aut ni morti tanta opinio acerbitatis eſſet conjuncta: aut quotuſquiſque inſtinctum iſtum non vinceret, ni omnipotentis Creatoris juſſa obſtarent? Nec plane de nihilo ſunt illa apud Quintilianum Declam. 4. *Quid juvat, o miſera mortalitas, animam per tot annos, etiam ſi natura patiatur, per infinita temporum ſpatia triſtiſſime corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia noſtra, ſi voluptates, & quæcunque ex hac univerſitate mundi vel ſolicitant adſpectu, vel blandiuntur uſu, diligenter excutias, tota vita hominis unus eſt dies. Humiles prorſus abjectæque mentes, quas non implent hæc eadem ſemperque redeuntia: ut qui honeſtis operatus artibus ſciat, quis finis bonorum, quæ vera felicitas nunquam ſibi videbitur præmatura morte periturus: & lucis cauſas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non ſatiat. Relaturum me nunc putatis quanto plura ſint in hac ævi brevitate fugienda: comparaturum gaudiis, proſperis, metus, calamitates? Illa æſtimemus, propter quæ fatigamus votis deos, propter quæ brevem querimur ætatem. Nempe ſunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter hæc ferre debilitates, luctus, ſpatia morborum? & cum liceat evadere, malle pati?* Et paulo ante: *Hoc maximum quod pro incolumitate hominis natura commenta eſt, ut periremus inviti: & contra tot adverſos caſus, patientiæ nobis æquanimitate ſuccurreret.* Apud Xenophontem Apomnem. L. I. (p. 423. Ed. Steph. cap. 4. §. 7.) Socrates σοφοῦ δημιουργοῦ τέχνημα, *ſapientis conditoris artificium* judicat, quod *cupiditatem procreandæ ſobolis nobis immiſit, matribus vero cupiditatem nutriendi, procreatis autem atque nutritis magnum vivendi deſiderium; maximum moriendi timorem.* Quorum ultimus etiam ſuam cuique vitam ab aliis hominibus tutam præſtat. Quam facile enim eſſet occidere, ni mori acerbum foret? Unde dominus eſt alienæ vitæ, qui ſuam contemſit; & aliena capita meum cuſtodiunt. Add. Charron de la Sageſſe L. II. c. 11. n. 8.

§. XVII. Illud altioris eſt indaginis, an & quouſque homini aliqua poteſtas in pro-

(*a*) Hinc ſcite JOSEPHUS L. III. de Bell. Jud. c. 14. vitam παρακαταθήκην τοῦ Θεοῦ, *depoſitum Dei* vocat. H.

propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti ultro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abrumpendam. Sane multi antiquorum abſolutum hic ſatis homini jus concedebant, ſic ut crederent, poſſe aliquem ultro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conſervationem alterius pro ipſo devovere, & ubi ejus pertæſum foret, ante naturalem ſeu fatalem terminum ipſam abrumpere. Plinio Nat. Hiſt. L. II. cap. 7. mortem ſibi conſciſcere poſſe vocatur *optimum in tantis vitæ pœnis*. Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine abſolvi poteſt, dum ita abjecte de maximo Dei beneficio ſentire non veretur. Nobis quid principiis juris naturalis maxime videatur congruum, inquiſiviſſe curæ erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo poſſit, & debeat ſua opera aliis inſervire, & vero certum genus laborum, aut eorum intenſio vires hominis ita afficiat, ut ſenium, vitæque terminus maturius ingruat, quam ſi quis molliter ætatem exegiſſet; recte poſſe aliquem paulo brevius ævi ſpatium eligere, ut facultatum ſuarum uſum aliis hominibus largius diſpenſet. Cum enim non nobis ſolis vivamus, ſed Deo & ſocietati humanæ; inde ſi vel gloria Creatoris, vel ſalus ſocietatis humanæ vitam noſtram velut depoſcat, eam ſane ad iſtos uſus libenter conſumere debemus (*a*). Statius Thebaid. L. X. (verſ. 629.): *Felix qui tanta lucem mercede relinquit*. Horatius Carm. III. 2. *Dulce & decorum eſt pro patria mori. Mors & fugacem perſequitur virum, Nec parcit imbellis juventæ Poplitibus, timidoque tergo*. Huc facit Pompeii Magni dictum, qui cum Romam fames premeret, annonæ importandæ præfectus, & amici vehementer diſſuaderent, ne mari tempeſtuoſo ſe crederet, reſpondit: *Neceſſe eſt ut eam, non ut vivam*. Achilles apud Homerum Iliad. ι. elegit vita potius brevi, ſed glorioſa defungi, quam ingloriam, domi deſidem ad extremas ætatis metas pervenire.

§. XVII. Deinde cum certum ſit, ſæpe numero multorum vitam ſervari non poſſe, niſi pro iis alii probabili ſeſe vitæ periculo exponant; id quoque conſtat, ex juſſu imperantis legitimi poſſe alicui injungi obligationem, ut ejuſmodi periculum declinare ipſi non liceat, ni graviſſimas ſubire pœnas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur (*b*), de qua ſuo loco pluribus. Egregie Socrates apud Platonem in Apologia (L. VIII. c. 2. §. 4.) Οὗ ἄν τι ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι, ἢ ὑπ᾽ ἄρχοντος ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ *Quo quiſque in loco vel ſeipſum conſtituit, arbitratus id optimum eſſe, vel a ſuperiore jubetur conſiſtere, in eo permanere oportet, periculumque ſubire, neque mortem, neque aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem*. Sed neque in ipſa ratione naturali, neque in divinis literis, quæ vitam pro fratribus profundere jubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium ultro quis probabili ſeſe vitæ periculo pro aliis exponere queat (*c*); modo ſpes aliqua ſit, iſtud in aliorum ſalutem ceſſurum, & hi digni ſint, qui tam care redimantur (*d*). Nam id ſtolidum fuerit, alteri perituro ſeſe fruſtra comitem addere, aut egregium virum pro homine nauci jugulari. Grotius.

(*a*) Menelaus apud EURIPIDEM Phœniſſis:

Στείχω δ', θανάτου δῶρον ἐκ αἰσχρὸν Πόλει
Δώσων, νόσου δὲ τήνδ᾽ ἀπαλλάξω χθόνα.
Morior, ſed urbi munus egregium dabo,
Cladis redemtor, liberator patriæ.

Chorus paulo poſt:

Te ſar perpetuis laudibus, o puer,
Tolli, pro patria non timidum mori.
Tu patri genitum, ſed datus inclytum
Tu ſeptem geminis turribus adferes.

v. & pr. *Inſt. de excuſat. tutor*. H.

(*b*) L. VIII. c. 2. §. 4. H.

(*c*) Quo pertinet exemplum de Minyarum uxoribus, qui maritos jam morte mulctandos, veſte eorum ſumta, ipſæ in carcere manentes, liberarunt; ad HERODOTUM L. IV. H.

(*d*) Helena apud EURIPIDEM in ejus nominis Tragœdia:

Ἐγὼ, δὲ δεῖ, τὸ μὲν εἴργειν Πόσιν
Καὶ ξυνθανοῦμαι ἄν: Ἀλλὰ τί κείνῳ χάρις,
Συγκατθανοῦσα κατθανόντι;
Promtus eſt nobis amor,
Etiam marito commori: ſed mortuo
Mortem imputare quid juvat?

Notiſſimum eſt, in quibuſdam Indiæ partibus etiam hodie marito demortuo viduam ſponte rogo inſilire, & una cum ipſius cadavere concremari. Vid. Jo. de LAET de Imperio M. Mogoliſ. c. 3. Cujus moris cauſam refert Diodorus SICULUS L. XIV. Biblioth. ad mulierem unam, quæ maritum dolo interemerat. H.

TIUS ad Jonæ c. I. 12. *Si homo unus, ut multos ſervet, recte morti ſe offert, quod Demoſtheni dicebat Phocion: multo id faciet juſtius, qui ſe aliis periculi ſcit eſſe cauſam.* Unde etiam nos licitum putamus, ut quis pro altero, præſertim innocente ac præſtanti viro, vadem ſeſe conſtituat, aut ad ſecuritatem ſalutis multorum obſidem ſe dedat, ſub periculo mortis ſubeundæ, ſi reus ſe non ſtiterit, aut pactum non fuerit ſervatum. Quanquam ab altero hujuſmodi vades ac (*a*) obſides recte morte plecti nequeant (*b*): uti alibi oſtendemus. Ejuſmodi tamen devotiones, quæ non niſi vanam fidei & fortitudinis oſtentationem citra ullum uſum habent, quales apud Japonenſes adhuc frequentari (*c*) ſupra diximus, quin juri naturali repugnent, nulli dubitamus. Fruſtra enim pro virtute venditatur, quod ratione caret. Enimvero hoc per legem naturæ præcipi, ut quivis cujuſvis alterius vitam, cæteris præſertim paribus, ſuæ præferat, haudquidquam arbitramur; & contrarium non obſcure ſuadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione majores teſtes, qui proximum ſibi quemque eſſe admittunt. Vid. II. Corinth. XII. 13. 14. *L.* 14. *princ. D. præſcript. verb. L.* 6. *C. de Servitut. L.* 2. §. 9. *D. de aqua pluv. arc.* (*d*) Non obſtat *L.* 5, §. 4. *D. commodati*. (*e*) *L.* 1. §. 28. *D. de SCto Silan.* Add. AUCTOR de Princip. Juſti & Decori p. m. 122. ſeqq.

§. XIX. ILLUD denique diſcutiendum reſtat, an homo proprio ex arbitrio, ubi jucunditatem vitalis auræ aſpernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miſeriis, & antevertendæ ignominioſæ morti jam jam impendenti, ſibi ipſe fata properare queat? Hanc in rem notiſſima eſt ſententia *Platonis in Phædone*, Chriſtianis etiam ſcriptoribus laudata: Ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν. *In cuſtodia quadam nos homines ſumus; neque decet quemquam ex hac ſeipſum ſolvere, neque aufugere* (*f*). Id quod copioſius expreſſit LACTANTIUS Div. Inſtit. L. III. c. 18. *Sicut in hanc vitam non noſtra ſponte venimus, ita rurſus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis aſſignatum eſt, ejuſdem juſſu recedendum eſt, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec jubeat emitti.* Etſi bene obſervandum, qualem ſui interfectorem PLATO de LL. L. IX. ignominioſa ſepultura afficiendum pronunciet. Ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκῃ, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεὶς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχὼν, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ. *Qui ſeipſum vita & ſorte fatorum vi privaverit; non judicio civitatis, nec triſti & inevitabili fortunæ caſu coactus, neque pudore aliquo extremo compulſus; ſed ignavia, & formidoloſi animi imbecillitate de ſeipſo injuſte ſtatuerit.* ARISTOTELES quoque Nicom. III. cap. 11. Τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. *Mori autem vel ut paupertatem, vel amorem, vel moleſti quidpiam fugiamus, fortis viri minime eſt, ſed potius timidi: quippe cum laborioſa fugere mollities ſit.* SENECA Phœniſſis. *Non eſt virtus Timere vitam, ſed malis ingentibus Obſtare nec ſe vertere ac retro dare*, MARTIALIS L. XI. epiſt. 57. *Rebus in anguſtis facile eſt contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.* VIRGILIUS Æneid. VI. in tartaro locum aſſignat iis, *Qui ſibi letum Inſontes peperere manu, lucemque peroſi Projecere animas.* PROCOPIUS Hiſt. Goth. L. IV. (c. 12.) *Vitam abrumpere nullo mortis uſu* (g), *præceps amentia eſt, cæca adverſus mortem ferocia inanem quandam habet fortis animi ſpeciem, a ſapientibus inſipientia ducitur.* Anm.

MAR-

(*a*) Quamquam exempla non deſint, relata a GROTIO L. III. d. J. B. & P. cap. 4. §. 14. Quibus adde Eduardi III. Anglor. Regis, apud BUCHANANUM L. II. Rer. Scotic. pag. 282. v. GROTIUM d. l. L. III. c. 11. §. 18. SCHILTERUM de Jure Obſ. d. c. 6. & 7. H.

(*b*) L. V. c. 10. §. 12. H.

(*c*) c. 3. §. 14. H

(*d*) v. infra. L. V. c. 4. §. 6. H.

(*e*) v. infra ad c. 6. §. 2. H.

(*f*) Quod in Sacris ἀπορρήτοις Pythagoræorum fuit, quo nomine veniebant præcepta ſecreta, quibus diſcipuli eorum imbui ſolebant. Vid. CICERO de Senectute c. 20. &, quod ad Sacra ἀπόρρητα SCHEFFERUS de not. & conſtit. Phil. Ital. cap. 10.

(*g*) Apud EURIPIDEM in Helena, Teucro narrante de fratre ſuo:

Οἰκεῖον αὑτὸν ὤλεσ' ἅλμ' ἐπὶ ξίφει
Suo ipſe pectus enſe tranſegit ſibi.

Quærit Helena:

Μανέντ', ἐπεὶ τίς σωφρονῶν τλαίη τάδ' ἄν;
Furens? quis illud mentis auderet ſuæ? H.

Marcellinus L. XXV. cap. 4. *Æquo judicio juxta timidus eſt, & ignavus, qui quum non oportet, mori deſiderat: & qui refugiat, cum ſit oportunum*. Add. Abr. Rogerius de Braminibus Part. II. c. 18. Nicolaus Trigautius de Regno Chinæ L. I. c. 9. Charron de la Sageſſe L. II. c. 11. num. 18. Grotius L. II. cap. 19. §. 5. Ubi memorat, tam apud gentiles, quam Hebræos (*a*) abs ſepulturæ honore fuiſſe excluſos, qui mortem ſibi ipſi conſciverant. Add. Josephus de Bello Judaico L. III. c. 25. Quamquam nonnulli Hebræorum de lege ſe non interficiendi unam cauſam exceperunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγὴν, ſi quis videat, ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei (*b*). Nam quia non nobis, ſed Deo in vitam noſtram jus eſſe ſtatuebant, exiſtimabant ſolam Dei præſumtam voluntatem eſſe, quæ mortis antecipandæ conſilium abſolvat. Atque huc referunt Samſonis exemplum, qui in ſuo corpore veram religionem videbat eſſe deriſui (*c*), & Saulis, qui gladio incubuit, ne a Dei ſuiſque hoſtibus illuderetur, & ſua captivitate fortaſſe ſervitium populo conciliaret (*d*). Nam hunc reſipuiſſe iſti volunt, poſtquam Samuelis umbra mortem ipſi prædixerat; quam gnarus ſibi imminere ſi pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritus, Davidis etiam præconio, a quo & illi, qui Saulum cum honore ſepelierant, recte facti teſtimonium retulerunt. Atque hoc aliqui ad ſimiles quoque caſus producunt, eo nixi fundamento: quemadmodum ſibi nemo poteſt obligari, ita injuriam ſibi non facere, qui vim vitæ ſuæ intulerit. Quod autem quis ſeipſum ex lege naturæ teneatur conſervare, id inde eſſe, quia Deo ad colendam ſocietatem humanam eſt deſtinatus, quam ad deſertoris inſtar aut infrequentis militis deſtituere haudquidquam poſſit: adeoque quod ego me tenear conſervare, id me non debere mihi, ſed Deo, & ſocietati humanæ. (Aristoteli Nicom. V. 15. αὐτόχειρες non in ſeipſos, ſed in civitatem injurii dicuntur, eoque nomine etiam ignominia affici.) Inde ſi reſpectus ille erga Deum, & genus hominum ſit remotus, hominem ſibi commendari per ſolum illum inſtinctum ſenſitivum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnaſſe quoque pro peccato non ſit putandum. Inde illorum cauſam favorabilem judicant, certe miſeratione quam aſpera ſententia digniorem, qui manus ſibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili prævident, mortem ſibi paulo poſt ab hoſte cum cruciatu & ignominia adſerendam; nec boni publici intereſſe, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis ſibi vident intentari, quo admiſſo ipſi cæteris mortalibus deinceps ſint faſtidiendi. Quales ſunt, qui cum mortem ſibi ab hoſte truculento, aut ſævo principe inſtare cernerent, feſtinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnificis effugerent; aut ut ſuis aliquod inde commodum procurarent. Sicuti apud Tacitum Ann. VI. (c. 29.) eſt: *Promtas ejuſmodi mortes metus carnificis faciebat, & quia damnati, publicatis bonis, ſepultura prohibebantur: eorum qui de ſe ſtatuebant, humabantur corpora, manebant teſtamenta, pretium feſtinandi*. Ex quo obiter patet, non uſquequaque probari poſſe illud Martialis L. II. Ep. 80. *Hoſtem cum fugeret, ſe Fannius ipſe peremit. Hic rogo non furor eſt, ne moriare, mori?* Nam uti Æschines Orat. de falſa Legatione (pag. 271. C. Ed. Genev.) loquitur; Οὐχ ὁ θάνατος δεινόν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά. *Neque enim terribilis eſt interitus: ſed contumelia in morte eſt metuenda* (*e*). Huc referri quoque ſolent fœminæ, aut formoſi pueri, qui pudicitiæ ſuæ vio-

(*a*) Et apud Chriſtianos V. Concil. Bracarenſ. I. Can. 34. CARPZOV. L. II. Juriſpr. Conſ. Def. 376. & quæſt. Crim. II. num. 25. ſeq. cum JCtis paſſim. H.

(*b*) Qua tamen ratione cædes ſui ipſius minime excuſatur. Modo enim ipſi nihil admittamus contra reverentiam Divini Numinis, ſatis excuſamur, etiamſi profanis occaſionem præbeamus illudendi Creatori noſtro: neque hæc occaſio auctoramentum nobis præbere poteſt tranſgrediendi præcepta Divina, cum jure naturæ, tum revelatione nixa, quibus vitam ſine juſſu Dei deſerere prohibemur.

(*c*) Imo id a Simſone vindictæ ſtudio factum. Vid. CLERICUS ad Judic. XVI. 28. 30. ut pote quem Deus punivit etiam quum preces ejus exaudivit.

(*d*) Vid. CLERICUS ad 2. Sam. I. 14.

(*e*) Exempla plurima habet H. GROTIUS d. L. II. de J. B. & P. cap. 19. §. 5. & in notis H.

violationem hoc modo declinarunt (*a*). Vid. Paulus Diaconus L. XV. de Dugna fœmina Aquilejenſi. Euſebius Hiſt. Eccleſ. L. VIII. c. 24. 27. Hos plauſibiliter in excuſationem ſui proferre poſſe arbitrantur: ex admota tanta neceſſitate, & quam niſi velut per miraculum effugere non datur, ſe collegiſſe, miſſionem jam ſibi a ſummo imperatore dari (*b*); veniam quoque generis humani facile præſumi; cui jam perierint; nec ullius intereſſe; tantillo tempore mortem abs ſe antecipari, ut tormenta & ludibria non ſentiant, quæ ad grave fortaſſe peccatum ſtimulare ipſos queant: nec videri generoſos animos ad id neceſſitatis damnatos, ut omnino ad libidinem alterius, contumeliis prius vexati, vitam ponant. Cicero Tuſculan. quæſt. L. I. (c. 30.) *Cato ſic abiit e vita, ut cauſam moriendi nactum ſe eſſe gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus injuſſu hinc nos ſuo demigrare. Cum vero cauſam juſtam Deus ipſe dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, ſæpe multis; næ ille medius fidius vir ſapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit; nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant: ſed tanquam a magiſtratu aut aliqua poteſtate legitima, ſic a Deo evocatus atque emiſſus exierit*, Conf. L. 3. §. 6. D. *de bonis eorum, qui ante ſententiam. L. 45. §. 2. D. de jure fiſci.* Addatur Quintilianus Declam. IV. Ant. Matthæus *de Crimin. ad L. 48. D. tit. V. c. 1. §. 9.* Grotius ad Judic. c. XVI. 30. Verum iſthæc nos quidem in medio relinquimus. Illud manifeſtum eſt, eos, qui vel ſolo tædio moleſtiarum vitæ humanæ communium, vel indignatione malorum, quæ humanæ ipſos ſocietati non erubeſcendos erant redditura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo ſuo prodeſſe aliis poterant, vitam ultro abrumpunt, nullam adferre poſſe ſat validam defenſionem, quo minus in legem naturæ peccaſſe ſint cenſendi. Aliter ſentire videtur Thom. Morus Utopia L. II. quod ego non probaverim. Illi vero contra merito a crimine αὐτοχειρίας ſunt eximendi, qui ex morbo rationis uſum adimente, manus ſibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo conſternationis apud æquos viros excuſat. Curtius L. IV. c. 16. *Ubi intravit animos pavor, id ſolum metuunt, quod primum formidare cœperunt.* Lucanus L. III. (verſ. 689. 690.) *Mille modos inter leti mors una timori eſt, Qua cœpere mori. Mors timore appetita* dicitur apud Svetonium Nerone c. 4. Addatur Mich. Montaigne Eſſais L. I. c. 17. Add. *L. 14. §. 3. D. quod metus cauſa.* Id quoque hic obſervandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quovis modo adigat ad mortem ſibi inferendam. Sicut Deianira apud Senecam Hercule Oetæo (v. 696.) loquitur: *Dextera ſternar tua, ſed mente noſtra.* Nam qui mori hic & nunc non debuit; non excuſatur, ſi alterius manibus in arceſſenda morte uſus fuerit; quippe cum ipſe feciſſe cenſeatur, quod quis per alium facit. Etſi qui manus ſuas huic miniſterio commodavit, crimine ſe quoque adſtringere poſſit. Inde nobis non probantur illa Flori L. IV. c. 7. *Quis ſapientiſſimos viros,* (Brutum, & Caſſium) *non miretur ad ultimum non ſuis manibus uſos? niſi ſi hoc quoque ex perſuaſione defuit, ne violarent manus, ſed in abolitione ſanctiſſimarum, pientiſſimarumque animarum, judicio ſuo, ſcelere alieno, uterentur.* Nam ſi iſtis nefas fuit vitam tunc abrumpere, nihil interfuit, ſua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte miniſtris ſcelus tribuitur. Etſi ad locum Flori illuſtrandum poſſit facere illud Æschinis Orat. contra Cteſiphontem: *Ἐάν τις αὑτὸν διαχειρίσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. Si quis ſeipſum occiderit, manum, quæ id fecit, a reliquo corpore ſepelimus.* Cæterum cum nos abſolutam homini in vitam propriam detrahamus poteſtatem; apparet quoque, non poſſe probari leges illas, quæ vel jubent, vel permittunt civibus ultro vitam projicere. Qualis lex apud Taprobanenſes memoratur Diodoro Siculo L. II. c. 57. qua ſtatutum erat, *ut ad certum annorum numerum viverent;*

quo

(*a*) Qui tamen ſine ſontica ſatis cauſſa ſuas ſibi manus intulerunt. Solatio enim ipſis eſſe debuerat animi integritas, qua nullius ſibi ſceleris conſcii eſſent: temeraria autem aliorum judicia & alia mala inde obvenientia patienter ferenda erant. Vera enim pudicitia a nemine nobis eripi poteſt, & immerito vili penduntur, qui quæve occubuerint vi majori.

(*b*) AUGUSTINUS ipſe I. de Civitate Dei c. 16. *Ac per hoc* (quod voluptatem carnis ſenſerunt vim paſſæ) *& quæ ſe occiderunt, nequicquam hujuſmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignoſci.* H.

quo expleto, inſolenti mortis genere decedebant, herbæ indormientes, quæ citra ſenſum doloris necat. Add. IDEM L. III. c. 33. de Magabareis, gente Troglodytica. Sic apud Ceos edicebat lex, majores ſexaginta annis aconito vitam finire, ut reliquis cibaria ſufficerent. STRABO L. X. HERACLIDES de Politiis. Etſi ÆLIANUS V. H. L. III. c. 37. hanc cauſam alleget, *quod ſibi ipſis conſcii ſint, ſe ad promovenda commoda patriæ inutiles amplius eſſe, animo jam ob ætatem delirare incipiente*. Add. Valerius MAXIMUS L. II. c. 5. §. 7. 8. De more Herulorum: apud quos ſenio aut valetudine debiles mortem ultro ſibi arceſſebant, uxoribus quoque ad mariti ſic defuncti monumentum laqueo ſeſe necantibus, vid. PROCOPIUS Hiſt. Goth. L. II. (c. 14.) De Sardis, & Berbicis vid. ÆLIANUS L. IV. c. 1. De Meſſagetis STRABO L. XI. & HERODOTUS Clio in fine.

CAPUT V.

DE DEFENSIONE SUI.

I. *Defenſio ſui violenta eſt licita.*
II. *An etiam naturali jure præcepta?*
III. *Defenſio qualis in libertate naturali?*
IV. *Qualis eadem in civitatibus?*
V. *An & contra invaſorem errantem:*
VI. *Tempus defenſionis in libertate naturali;*
VII. VIII. IX. *Et in ſtatu civili quomodo ſe habeat?*
X. *De mutilatione membri:*
XI. *Et pudicitia:*
XII. *Nec non alapa.*
XIII. *An fugere quis teneatur?*
XIV. *An religio Chriſtiana diverſum hic diſponat?*
XV. *Cædes in defenſione patrata eſt innoxia*
XVI. *De defenſione rerum.*
XVII. XVIII. *De fure nocturno.*
XIX. *De defenſione ejus, qui injuriæ initium fecit.*

AD CONSERVATIONEM ſui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipſa ratio commendat, pertinet quoque ſui defenſio, ſeu propulſatio malorum in læſionem hominis tendentium, quæ ab altero homine intentantur. Iſthæc defenſio duplici modo inſtituitur; vel ſine læſione ejus, qui malum nobis machinatur (*a*), vel cum ejuſdem læſione ac pernicie. Prior quin ſit licita, omnique peccato vacet, nemo ſanus unquam in dubium revocavit. Circa poſteriorem autem nonnullis ideo ſcrupulus fuit obortus, quod per ipſam utique lædatur, aut perdatur noſtri ſimilis homo, quicum ad colendam vitam ſocialem adſtringimur, & quo extincto parem jacturam videtur facere genus humanum, quam ſi ipſi pereamus. Et quod majores turbæ ſocietatem humanam videantur invadere, ſi vim intentantem vi repellamus, quam ſi vel per fugam malum declinemus, aut ubi id non datur, corpus noſtrum patienter invadenti præbeamus. Enim vero quod defenſio noſtri non priori duntaxat modo poſſit inſtitui, ſed &, ubi iſte locum non habuerit, cum læſione ejus, qui nos oppugnatum it (*b*); & ratio evincit, & ſapientum juxta atque vulgi conſenſus approbat. Equidem ad pacem cum ſui ſimilibus agendam homo conditus eſt, omneſque naturæ leges, quæ alios homines ſpectant, primario ad pacem conſtituendam, & ſervandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, ubi aliter per alterius injuriam ſalvi eſſe non poſſumus. Scilicet obligatio ad exercendas invicem leges naturæ, & officia pacis eſt mutua, & omnes homines æqualiter ſtringit; neque ulli præ altero privilegium per naturam competit, ut ipſe in altero violare eas leges queat, alter autem adverſus hunc pacem continuare tenea-

(*a*) Veluti ut aditum invaſori intercludam, ut intra munita loca me contineam, ut invaſorem moneam, velit deſiſtere a cæca mentis rabie.

(*b*) Tale jus ἀμύνης νόμον vocat Plutarchus in vita Arati. V. Sapientum dicta apud H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 8. n. 2. & 3. H.

neatur. Sed utrinque ſtringens obligatio facit, ut munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque ubi alter contra leges pacis talia adverſus me ſuſcipere aggreditur, quæ ad meam perniciem ſpectant, impudentiſſime a me poſtulaverit, ut ego ipſum deinceps ſacroſanctum habeam; id eſt, ut meam ſalutem prodam, quo ipſius malitia impune graſſari queat. Εὔλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν, ἀμύνασθαι, ἢ ὑπομεῖναι. Τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τὸ πεσόντος, καὶ ἀνανδρείας ψόγος παρακολουθεῖ. *Rectum & neceſſarium vindicare magis quam accipere injuriam; quippe ad occiſi calamitatem etiam infamia timiditatis accedit.* Herodianus L. IV. c. 5. Sed cum is inſociabilem ſeſe adverſus me exhibeat, & ineptum ad recipienda a me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam ſalutem revocatur; quæ ubi citra iſtius læſionem ſervari nequit, habet quod ſibi imputet, qui ad iſthanc neceſſitatem me adegit. Horatius L. II. Sat. 1. (verſ. 44. 45.) *Nec quiſquam noceat cupido mihi pacis. At ille, Qui me commorit (melius non tangere clamo,) Flebit.* Alias quippe omnia bona, quæ natura aut induſtria nobis dedit, fruſtra forent conceſſa, ſi alteri injuſte illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis expoſiti forent probi, ſiquidem illi hiſce vim nunquam deberent opponere. Sic ut violentam ſui defenſionem plane proſcribere, haudquidquam paci, ſed exitio generis humani conducat. Neque vero lex naturæ, in ſalutem utique hominis inſtituta, tali quoque paci favere eſt cenſenda, quæ præſentem ipſius perniciem, & nihil minus, quam ſociabilem vitam erat productura. Add. Grotius L. I. c. 2. & c. 3. §. 3.

§. II. Illud non adeo liquidum eſt, an defenſio violenta, & quæ cum læſione aut cæde invaſoris conjuncta eſt, etiam ſit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum præſidiis; qui dum ſe cum cæde hoſtium aut latronum defundunt, patriam ſimul, aut fidei ſuæ commiſſos protectum eunt; in quos quadrare poteſt illud Senecæ Phœniſſis (v. 294.): *Vitam tibi ipſi ſi negas, multi negas*: ſed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defenſionem ſui excitat. Quo facit illud Plutarchi Phocione (pag. 756. Tom. I. Ed. VVech.) *quum Phocion culparetur, quod dimiſiſſet Nicanorem, nec retinuiſſet, negavit diffidere ſe Nicanori, vel quidquam ab eo expectare mali. Sin ſecus foret, malle ſe omnibus innoteſcere injuriam accipere, quam facere. Hoc ab eo de ſe ipſo videatur æſtimanti probe & fortiter dictum. At qui ſalutem patriæ in præcipitem caſum adducit, atque is dux & magiſtratus, haud ſcio, anne majus violet, & antiquius erga cives jus.* Equidem ſunt, qui eouſque illam præceptam volunt, ut ne lege quidem civili eadem poſſit tolli; & qui ſe, cum defendere poſſet, occidi permittit, illum damnari poſſe, non aliter ac ſi ſeipſum occidiſſet. Vid. Zieglerus ad Grot. L. I. c. 3. §. 3. Et huc aliquo modo pertinet, quod Ephori Sciraphidam quemdam multarunt: quod multi ipſum injuria afficerent. Plutarchus Inſtit. Lacon. (pag. 239. B. Ed. VVechel.) Auctor quoque de Princip. Juſti & Decori p. m. 33. in hanc ſententiam inclinat: argumento uſus, quod præter alia, ad conſervationem hominis ſpectantia, nobis ſit inſitus acutus ſenſus doloris, ardor vindictæ, manuſque lædendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quæ cum fruſtra non ſint datæ, inde colligi, Deum velle, ut iſtas conſervando mihi ipſi adhibeam. Ac perinde fore (a), ſi manibus meis non ad internecionem uſque invaſoris pugnem, quam ſi eaſdem ultro mihi abſcindam. Et ſi infra p. 118. fateatur, legem illam de conſervatione ſui ipſius non eſſe ejuſmodi neceſſitatis, quin eveniant nonnumquam caſus, qui hominem in præſtanda obedientia aut diſpenſent, aut ſui juris faciant. Nobis id cumprimis videtur conſiderandum, an aliorum multum interſit, ut qui invaditur ſit ſuperſtes, an vero iſte ſibi duntaxat videatur vivere; ut priori quidem caſu ad defenſionem ſui quocunque modo expediendam teneri aliquem dicamus; poſteriori autem inter licita duntaxat habeamus, ſe cum cæde invaſoris defendere; præſertim ubi invaſoris vita multis eſt utilis, & probabiliter prævidetur, eundem, dum in ejuſmodi facinore cæditur, damnationis inſuper æternæ periculum incurrere. Nam etſi magnitudo imminentis terroris merita perſonarum ita otioſe trutinari non permittat; & ejus periculi, in quod quis ſe ipſum conjecit, & ex quo ſeſe eripere iterum

(a) Quæ verba non Velthuyſenii ipſius ſunt, ſed per conſequentiam ab Auctore e ſententia ejus ducuntur.

tum pro lubitu poteſt, nulla habenda ſit ratio, præſertim ab eo, cujus damno alter furit; (Isocrates adverſus Callimachum (pag. 650. Ed. Pariſ.): *Nonne abſurdum eſt, iſtum in eo periculo a vobis petere miſericordiam, quod penes ipſum eſt, & in quod ſe ipſe conjecit, & quo etiam nunc liberari poteſt?*) Libanius Declam. 23. Ἃ οὐκ ἂν ἔπαθεν εἰ μὴ ἠδίκει, ταῦτα αὐτὸν ἐποίησεν ἠδικημένος. *Quæ paſſus non eſſet, niſi injuriis provocaſſet, hæc ſibi ipſe fecit injuria illata.* Tamen ut ejuſmodi factum, ex quo tanta alteri mala proveniunt, inter debita numeretur, & quo intermiſſo peccatum contrahatur, vero ſimile non videtur. Præſertim cum huc quoque applicari queat illud tritum: privilegio ſuo quemlibet poſſe renunciare, ubi citra præjudicium tertii id queat fieri (*a*). Id quod ita expreſſit Quintilianus Declam. 7. *Omnium beneficiorum iſta natura eſt, ut non ſit neceſſitas, ſed poteſtas. Quicquid in honorem alicujus inventum eſt, deſinit privilegium vocari poſſe, ſi cogas. Cuncta, ſi videtur, jura percurrite; nuſquam adeo pro nobis ſolicita lex eſt, ut quod præſtat, extorqueat.*

§. III. Sed ut ſuper defenſione ſui accuratius cognoſcatur, qua ratione illa temperanda, & quouſque recte poſſit progredi, ante omnia diſtinguendum eſt, utrum, qui ſe defendit, in ſtatu naturali, an vero in civili degat; quippe cum hic longe arctioribus, quam illic, limitibus iſta ſit circumſcripta. Quod cum a multis non ſatis fuerit obſervatum, inde de inculpata ſui tutela in univerſum tradidere, quæ de alterutro duntaxat ſtatu vera ſunt. Aſt ubi diſtincte fuerit expoſitum, quidnam juris ſit in ſtatu naturali, facile dein patebit, quouſque & quibus rationibus iſtud in civitatibus ſit reſtrictum. Ac illud quidem prudentiæ eſt præceptum; *Omnia prius, quam armis, experiri ſapientem decere* (*b*). Cum enim omnis pugna habeat aliquid aleæ ancipitis; inde ubi ab altero injuria intentatur, conſultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam deſcendere. Libanius Declam. 1. Πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιτηδεῖν ἀνθρωπινώτερον. *Primum non ſtatim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, poſſiſne quod jus eſt obtinere, id eſt homine dignius.* Sic ſi invaſuro viam poſſim intercludere, ne ad me accedere queat, ſtulte cum eo manus citra neceſſitatem conſero. Sic quem parietes ac janua poſſunt defendere, imprudenter pectus ſuum hoſti objicit. Terentius Eunuch. (Act. IV. Scen. 7. v. 23.) *Tu quod cavere poſſis, ſtultum admittere eſt.* Deinde & hoc prudentis eſt, levis injuriæ patientia defungi, ſi commode fieri queat, adeoque de jure ſuo aliquid remittere potius, quam intempeſtiva defenſione majori ſeſe periculo exponere; præſertim ubi imperatur id, quod facile reparari aut penſari queat. Plautus Amphitr. Act. 2. ſc. 2. (verſ. 71. & ſeqq.) *Bacchæ bacchanti ſi velis adverſarier, Ex inſana inſaniorem facies: feriet ſæpius. Si obſequare, una reſolvas plaga.* Idem Trucul. (Act. IV. ſcen. 2. verſ. 55.) *Si ſtimulos pugnis cædis, manibus plus dolet.* Martialis VI. Epigr. 64. *Sed miſerere tui, rabido nec perditus ore Fumantem naſum vivi tentaveris urſi* (*c*). Sicut ſapientius meo judicio facit, qui cum altero ſuper decem aureis, quos ipſi debebat, utcunque tranſigit, quam qui moleſta illos actione extorquere contendit, ſiquidem rabulis in mercedem linguæ quindecim fuerint dandi. Martialis L. VII. Ep. 64. *Ah miſer & demens viginti litigat annis Quiſquam, cui vinci, Gargiliane licet!* Theocritus Idyll. 23. (verſ. 10.) Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν. *Par eſt exiguo malo magnam litem tollere.* Præſertim cum νίκας χρονίων ἀποθέσθαι ἄπορον. *contentionem adver-*

(*a*) Imo, quum natura vel per ſolum inſtinctum conſervationi nos noſtræ ſtudere jubeat, defenſio ſui ipſius non tantum *licita*, ſed utique etiam *præcepta* videri poſſit. Vid. van der MUELEN ad Grotium de J. B. & P. L. II. c. 1. §. 8. & 9. & TITIUS ad Puſend. de off. hom. & civ. obſ. CXXI. quamvis de hoc argumento non temere laborandum ſit, propter naturalem hominum ad defendendum ſeſe proclivitatem.

(*b*) SENECA Thebaid.

Nunc belli mala
Propone, dubias Martis incerti vices.
Licet omne tecum Græciæ robur trahas,
Licet arma longe miles ac late explicet,
Fortuna belli ſemper ancipiti in loco eſt.

Et in Hercule furente:

Arma non ſervant modum,
Neque temperari facile, nec reprimi poteſt
Stricti enſis ira. Bella delectat cruor. H.

(*c*) Eumenes apud LIVIUM L. XXXVII. c. 53. *Quod ad me attinet, in aliis rebus ceſſiſſe intra finem juris mei videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſſe.* Thomas Soderinus apud MACHIAVELLUM L. VII. Hiſtor. Florentin. dicere fuit ſolitus: *Potiorem eſſe macilentam tranſactionem, quam pinguem victoriam?* H.

verſus potentiores ſuſceptam deponere difficile ſit. Pindarus Olymp. Od. X. (v. 47. & ſeqq.) & ἔστιν ἐρῶντα τύχας καὶ μαρναμένον κρεισσόνων ἄπορον ἀποθέσθαι. Idem Iſthm. Od. 4. Sic ſummopere laudandum, quod de ſeipſo prædicat Isocrates de Permut. (pag. 543.) *Hæ artes meæ fuerunt, ut ne quid ipſe erga quenquam delinquerem: mihi vero ſi qua facta eſſet injuria, ut non judicio me de inimicis vindicarem, ſed controverſias eorum amicis dirimendas permitterem*. Lucianus Eunucho (pag. 480. T. I. Ed. Amſtel.) Τῶν μὲν ὡς ἀληθῶς γελοῖον, τὸ φιλοσοφοῦντας διαδικάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. δέον, εἰ καί τι μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν σφίσιν διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα. *Hoc autem revera ridiculum, philoſophiam profeſſos inter ſe litigare, cum oporteret, licet magni momenti eſſet, controverſias amice inter ſe componere*. Add. *L. 4. §. 1. D. de alienat. jud. mut.* Sicuti & ſæpe locum invenit illud Polybii in Excerptis Peireſcianis, quod tunc accommodabatur ad Achæos brevi clade perfunctos: Εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν. *Niſi celeriter periiſſemus, numquam ſalvi fuiſſemus*. Seneca de Ira L. II. c. 14. *Sæpe ratio patientiam ſuadet, ira vindictam; & qui primis defungi malis potuimus, in majora devolvimur. Quoſdam unius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium projecit: & qui levem injuriam ſilentio ferre noluerant, graviſſimis malis obruti ſunt, indignatique aliquid ex pleniſſima libertate deminui, ſervile in ſe attraxerunt jugum*. Add. quoque Stobæus Sermon. XIX. (*a*) Quo pertinet interpretatio dicti apud Matth. V, 17. quam adfert Grotius L. I. c. 2. §. 8. Quanquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppreſſos, & ubi juſtitiæ copia non eſt (*b*). Conf. Thren. c. III, 28. 29. 30. cum contra in bona republica quilibet teneatur injurias coram judice exigere, (Levit. V, 1.) non propter vindictam (Levit. XIX, 17. 18.) ſed animo juſtitiam legesque patriæ defendendi, & ne malis ſua ſcelera lucro aut gaudio ſint. Lysias Orat. contra Theomneſtum (c. 1.): Ἀνελεύθερον καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι. *Illiberale nimium exiſtimo & litigioſum maledicentiæ aliquem accuſare*. Apud Cyrenenſes, teſte Heraclide de Politiis, lex erat, ut πολυδίκους, *litigioſos cives ad tribunal Ephori traherent, & multam atque infamiam ipſis imponerent*. Arriani Epictetus L. I. c. 25. Ἄν τις ὡς λίθος ἀκούῃ, τί ὄφελος τῷ λοιδοροῦντι; *Si quis ut lapis audierit, quem e ſuis maledictis capiet utilitatem convitiator?* Seneca de Ira L. II. c. 32. *Magni animi eſt injurias deſpicere. Ultionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur ultio. Ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ latratus minorum canum ſecurus exaudit*. Etſi læſus iſthanc moderationem debet non tam lædenti, quippe qui quantum in ſe omnia humanitatis commercia cum ipſo abrupit; quam propriæ ſecuritati & tranquillitati (*a*). Unde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites tranſilierit, laceſſenti injuriam non facit, ſed immoderate & imprudentius duntaxat egiſſe dicitur. Enimvero ubi hac ratione ſalus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res utique ad manus fuerit deducenda. Ubi ſi alter injuriam malitioſe inferre pertendat, nec pœnitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum cæde iſtum repellere licebit. Etſi vel maxime vitam meam directe non impetat, puta ſi me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me ſalvo corpore ſpoliare; tamen poſtquam ſemel pacem mecum abrupit, neque cautio mi-

hi exſi-

(*a*) Qui loci e Florilegiis depromti videntur Cl. Barbeyraco, quum alia omni mente, quam quæ Auctoris eſt, dicantur a ſcriptoribus, quorum nomina præ ſe ferunt. Qua in re an aliquid dandum ſit PUFENDORFIO, cui ab adverſariis ſuis lectionis objiciebatur penuria, neſcio. Deerat ei præterea interior cognitio ſermonis Græci, quod ipſum quoque accurationem valde ſufflaminabat, quum plerumque ſententias Auctorum ex verſionibus hauriret. Præſtitiſſet pauca ſelegiſſe, & quæ quinta parte ſui Nectaris imbuiſſet Venus.

(*b*) Imo ſenſus horum verborum ſine dubio is eſt, non debere nos litigare propter injurias minimas, quod pluribus oſtendit CLERICUS ad adductum locum Matthæi. †

† Lites adhibendæ ſunt ut remedium aliquando neceſſarium contra injuſtitiam debitoris, aut iniqui aggreſſoris. Quia Lex Evangelica non abſolute vetat provocare judicem, ſed in iis duntaxat caſibus, in quibus lex naturalis idipſum prohibet. A.

(*a*) Loquitur Auctor de ſtatu naturali hominis; ſed omnia ejuſmodi juxta ſapientiſſima Evangelii dogmata diverſo prorſus modo exiguntur. Licet cæteroquin vix facile concipiamus, quomodo inter Chriſtianos admitti poſſit Jus naturale ab Evangelico Jure diverſum, cum jura naturalia ſanxerit & explicuerit Servator ut Doctor, & ut Legiſlator, a quibus ne latum quidem unguem recedere licet abſque ſumma Divini Numinis offenſa. A.

M exſiſtit, quod ab iſtis initiis ad majores injurias non ſit erupturus, etiam huic injuriæ repellendæ licebit extrema adhibere. Eo ipſo enim, dum quis ſeſe hoſtem mihi profitetur, (id quod fit, quando injuriis me laceſſit, nec pœnitentiæ ſigna oſtendit,)(*a*) dat mihi, quantum in ſe, adverſus ſe licentiam in infinitum. Οὐ γὰρ ταὐτὰ, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσί. *Non enim eadem, ſed plura & majora qui incipiunt, digni ſunt, ut contra patiantur.* ANTIPHONES Orat. XI. (pag. 74. Ed. VVechel.) Equidem ſunt, quibus hæc libertas reſiſtendi in infinitum eo nomine diſplicet, quod *jus defenſionis, & reſiſtendi injuriæ numquam naturale fuerit, niſi cum reſpectu ordinis, ſive ſalvo ordine, quem naturæ ſocialis ſuo fini conſequendo, ſupremo loco deſtinavit. Cum in jure reſiſtendi naturaliter inſit hæc exceptio*, niſi reſiſtendo violetur ordo ſocialis, *cujus primam & ſummam rationem ipſa natura habet. Niſi enim hæc cautio accederet, ſocietas, ordinis neceſſarii & naturalis ratione non cuſtodita, inſociabilis fieret.* Vid. BOECLERUS ad Grot. L. I. c. 4. §. 2. Enimvero haudquidquam hoc aſſeritur, ejuſmodi licentiam reſiſtendi in infinitum in omnibus caſibus utique adhibendam; cum multæ poſſint intervenire conſiderationes, quæ læſum ad extremum procedere vetent, ſed quod iſte, abs quo injuria incipit, queri non poſſit, ſi extrema in ipſum ſtatuantur. Ac tunc demum revera vita redderetur inſociabilis, ſi licentiæ reſiſtendi aliquis terminus ſtatueretur inter eos, qui in naturali libertate vivunt. (*α*) Qualis enim vita eſſet, ſi alter me ſemper modicis infeſtare verberibus pergeret, cujus malitiam alia ratione ſiſtere, aut reprimere non daretur, niſi morte ipſi intentata? Aut ſi vicinus rapinis duntaxat, & vaſtationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas eſſet, iſtum cædibus repellere? Cum enim ſocialitas ad ſalutem univerſorum ſpectet, non ſunt ejuſmodi leges iſtius fingendæ, per quas modeſtiſſimo cuique ſemper miſero eſſe neceſſum foret, quotieſcunque pravo cuipiam jus naturæ violare placeret. Ac abſurde ſocietas inter homines injurias perferendi neceſſitate ſancita ſtatuitur. Unde ſtultus eſt, propriæque ſalutis ignavus proditor, qui hoſti, quamdiu talis perſiſtit, & hoſtilia exercet, parcit, & fruſtra perire quam perdere mavult. Nam haſtenus duntaxat lenitate, & humanitate adverſus hoſtem jus naturæ uti me voluit, ut ſi oſtendat, ſeſe pœnitentia ductum ab injuriis adverſus me ſerio velle deſiſtere, ac damno penſato cautionem de non offendendo in poſterum præſtet, parcere, & ignoſcere ipſi debeam, paceque inſtaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia viciſſim reſpondere. HESIODUS Op. & dier. L. II. (verſ. 711. & ſeqq.) Εἰ δὲ καὶ αὖθις ἡγῆτ' εἰς φιλότητα, δίκην δ' ἐθέλῃσι παρασχεῖν δέξασθαι. Meram quippe vindictam, quæ nihil aliud præter lædentis dolorem & perniciem habet propoſitum (*b*), ſub crudelitatis vitio natura inter homines proſcripſit. Cui conſequens eſt, memoriam inimicitiarum, quantum fieri poteſt, deleri debere. Quo ſpectat illud apud CICERONEM de Inventione L. II. (c. 33.) Quod Thebani apud Amphictyonas accuſati ſint ob æneum tropæum poſitum victis Lacedæmoniis: ideo quod *æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Grajis ſtatuere non oporteat.* Nam alias tropæa de ligno

(*a*) Hoc ſæpe inculcat AUCTOR infra §. 10. 12. 16. & L. VIII. c. 6. §. 7. Et veriſſimum utique eſſe teſtantur exempla populorum ex omni ævo, ut pluribus comprobavit H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 4. 5. 6. 7. 8. Sane niſi id ſtatueretur, bella forent infinita. Legati Athenienſium ad Ætolos dicebant apud LIVIUM L. XXXI. Hiſtor. c. 30. *Non id ſe queri*, inquiebant, *quod hoſtilia ab hoſte paſſi fuerint. Eſſe enim quædam belli jura, quæ ut facere, ita pati ſit fas. Sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, miſera magis quam indigna eſſe patiendi.* ÆSCHYLUS Promethen vincto:

Πάσχειν δὲ κακῶς
Ἐχθρὸν ὑπ' ἐχθρῶν οὐδὲν ἀεικές.
Male ab hoſte pati
Hoſtem, minime diſſidet æquo.

Seneca apud EURIPIDEM Jone:

Ὅταν δὲ πολεμίους δρᾶν κακῶς
Θέλῃ τις, οὐδεὶς ἐμποδὼν κεῖται νόμος.
Quando vero hoſtibus nocere
Aliquis vult, nulla lex obſtat. H.

(*b*) CICERO I. de Officiis: *Sunt quædam officia etiam adverſus eos ſervanda, a quibus injuriam acceperis. Eſt enim ulciſcendi & puniendi modus.* Quam in rem plura ſapientum dicta cumulavit H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. cap. 11. §. 1. H.

(*α*) Quamquam facile largiamur in ſtatu illo naturali valde obbruteſcere potuiſſe humanum genus, idque in integris gentibus & hodie fieri animadvertamus, & olim factum eſſe, memoriæ prodiderint ſcriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcell. *Hiſt. XXXI.* 2. inde tamen non ſequitur, ut in ſtatu naturali juris naturæ cognitio, & obligatio nulla fuerit. A.

ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimius forent diuturna. Add. Florus L. III. c. 2. in. fin. Seneca Herc. furente (verſ. 362. & ſeqq.) *Si æterna ſemper odia mortales agant, Ne cœptus unquam cedat ex animo furor, ſed arma felix teneat, infelix paret; Nihil relinquent bella*. Cæterum in ſtatu naturali degentes non ſolum in præſens intentatum periculum repellere, ſed etiam eo depulſo contra lædentem eouſque progredi poſſunt, quoad ab illo in futurum ſatis ſibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum: Si quis injuria facta, ſtatim pœnitentia ductus veniam petat, & damni reſtitutionem offerat, in gratiam cum ipſo redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere poſſe, præter fidem denuo dandam. Sufficienti enim eſt argumento, firmum ipſi eſſe propoſitum, in poſterum me non amplius lædendi (*a*), quem ſponte facti pœnituit, & qui ad petendam veniam ultro deſcendit. Aſt cui per vim pœnitentia eſt extorquenda, & qui tunc demum veniam petere inſtituit, quando reſiſtendi vires deficiunt, ejus ſola fides parum ſufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi ſubtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ut ne deinceps nobis exſiſtat formidabilis, poſtquam exprompta ſemel malitia, nec rite emendata perpetuo ipſum ſuſpectum reddidit.

§. IV. Ast vero quod licet in naturali libertate viventibus, qui ſuam ſalutem propriis viribus, proprioque ex judicio expediunt (*b*), id haudquaquam indulgetur illis, qui in civitatibus degunt, & quidem imprimis adverſus ſuos cives. Hi enim violentam ſui defenſionem adverſus cives perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, ut eam tunc demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magiſtratus ad repellendam eam injuriam implorari, quæ vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile bonum, in præſentaneum periculum conjicitur. Et quidem, ut periculum tantummodo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in poſterum magiſtratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in civitatibus leges dominentur, & *nihil tam contrarium ſit juri & legibus, quam compoſita & conſtituta republica quidquam agi per vim* Cicero de LL. L. III. (cap. 18.) in ejuſmodi duntaxat caſu, & *inter arma* ab alio intentata iſtæ *ſilent, nec ſe exſpectari jubent, cum ei, qui exſpectare velit, ante injuſta pœna luenda ſit, quam juſta repetenda*. Add. Gellius L. IV. c. 14. Quintilianus Declam. 13. *Nos ideo magiſtratus legeſque a majoribus noſtris accepimus, ne ſui quiſque doloris vindex ſit: & aſſiduæ ſcelerum cauſæ ſe repellant, ſi ultio crimen imitalitur:* Et ex hiſce fundamentis liquido poſſunt decidi, quæ paſſim ab auctoribus ſuper moderamine inculpatæ tutelæ diſputantur.

§. V. Et quidem dubitatum fuit a quibuſdam, an cum cæde repelli poſſit ejuſmodi invaſor, qui non me, ſed alium, deſtinato conſilio invadere parabat, & abs quo dolus malus aberat? Ubi fundamenti loco Grotius L. II. cap. 1. §. 3. ſupponit, jus defenſionis primario, & per ſe naſci ex eo, quod natura quemque ſibi commendat, quodque adeo non poſſit non quiſque omni conatu ad propriam ſalutem expediendam incumbere; non autem ex injuſtitia aut peccato ejus, abs quo periculum intentatur (*c*). Scilicet ad innocentiam defenſionis ſufficit, quod alteri non ſit jus ad me invadendum & occidendum (*d*), neque in me ſit obligatio mortem citra reluctantiam ſubeundi. De cætero cum proprius amor omnes alias con-

(*a*) ARRIANUS L. VII. de Exped. Alexandri: *Unicam peccati medicinam eſſe cenſeo, peccati agnitionem & confeſſionem, manifeſtumque pœnitentiæ documentum edere. Nam qui injuriam accepit, non ita graviter læſum ſeſe judicat, ſi iis, qui læſit, perperam ſe feciſſe fateatur: & bona alicui ſpes fiat, ſe non amplius injuria affectum iri, ſi is, qui affecit, pœnitentiam facti præ ſe ferat.* SENECA Agamemnone:

Quam pœnitet peccaſſe, pene eſt innocens. H.

(*b*) Hac enim de cauſa civitates præcipue ſunt inſtitutæ, ut homines a ſe mutuo abſtinerent injuriis. *Idcirca judiciorum vigor juriſque publici tutela videtur in medio conſtituta, ne quiſquam ſibi permittere valeat ultionem*; ajunt Honorius & Theodoſius Auguſti in *L. 14. C. de Judæis*. Conf. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. cap. 20. §. 8. n. 4. H.

(*c*) Sancivit hoc Carolus V. in Ordin. Crim. art. 145. H.

(*d*) Unde dependet deciſio quæſtionum, an Principem aliquando occidere liceat, vel patrem: quæ, ſi de jure ſtricto quæratur, omnino adfirmanda videtur, quum Principis & patris animum exuiſſe videatur, qui necem nobis immeritis parat, neglecto officio, quo contra ipſius erat, civem vel filium potenter tueri.

Digitized by Google

conſiderationes hoc in caſu longe ſuperet, non poteſt non naturaliter homo in pari cum altero periculo conſtitutus, non ſibi potius, quam alteri conſulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus invidioſum eſt, malum in auctorem ſuum recidere. Quibus poſitis facile eſt peculiares caſus, qui hic dari poſſunt, definire. Si enim quis inſania agitatus, aut diris inſomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per ædes ambulare tradunt,) mihi necem intentaverit; cum nullum ipſi jus ſit me invadendi, & ego mihi ipſi non immerito ſim maximi, non apparet, quare ego meam ſalutem poſt ipſius habere debeam. Hic autem omnino præſupponitur, me nulla alia via potuiſſe periculum intentatum declinare. Id quod non ita ſcrupuloſe obſervatur in iis, qui dolo malo nos invadunt. Idem dici poteſt de illo, qui bona fide militat, ſi pro hoſte me per errorem aggrediatur. Nam cum hoſtis quoque potuerit illi reſiſtere, quare ego, in ſtatu hoſtili cum ipſo non conſtitutus, jugulum eidem præbere tenear? Et imprudentiæ ſuæ imputet, quod amicum hoſtilia induere coegerit: cum noſſe deberet, contra quos ſibi militandum foret. Id quod etiam applicari poteſt ad eum, qui inimico ſuo inſidiaturus, me per errorem invadit. Cur enim ego ob errorem aggreſſoris deteriore ſim conditione, quam alter, cui hic fortaſſe non ſine cauſa iraſcebatur (*a*); Quin & iſte aggreſſor legis Corneliæ de ſicariis (*b*) reus eſt. Nam utut error fuerit in perſona, non tamen fuit error in propoſito, & iſti voluntas aderat & conatus cædem patrandi. Add. *L.* 18. §. 3. *D. de Injuriis*. Et GROTIUS in Sparſ. florum ad *L.* 14. *D. ad L. Cornel. de ſicariis*.

§. VI. AD MODERAMEN inculpatæ tutelæ vulgo requirunt periculum præſens, & velut in puncto; neque quamvis ſuſpicionem aut formidinem adhuc incertam ſufficere aſſerunt, ut quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque aſſertionem non ſatis accurate diſtinguitur inter libertatem naturalem, & ſtatum civilem. Nam etſi & hic punctum illud, quod vocant, ſine aliqua latitudine non poſſit intelligi; certum tamen eſt, in naturali libertate conſtitutis laxius longe ſpatium indulgeri expediendæ defenſioni violentæ, quam iis, quorum ſalus patrocinio civitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, præſumitur quilibet iſti obligationi ſatis facturus, niſi claris indiciis de diverſa ipſius voluntate conſtiterit; adeoque niſi pateat, eum ſanæ rationi, quæ idem ſuadet, non obtemperare. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam eſt proclivis; igitur cui ſalus ſua cordi eſt, mature ſibi innoxia munimenta circumponet; puta, ut aditum præſtruat hoſtilia molientibus, arma, & cætera (*c*) ad vim repellendam aut faciendam comparet, ſocios ſibi adjungat, aliorum conatus vigilanter obſervet, & quæ ſunt ſimilia. Ac merito ſapiens prædicatur reſpublica, quæ etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in providentia divina magnum ſit poſitum præſidium; nequidquam tamen ſibi miracula cœlitus pollicetur, qui in torporem reſolutus ſuarum rerum ipſe non ſatagit. Quin & qui in civitatibus degimus, ubi bona noſtra contra fures & graſſatores acri pœnarum ſanctione munita ſunt, malum patremfamilias arbitramur, qui ſub noctem januas claudere, ciſtaſque & conclavia obſerare negligit. Sicut Romani etiam viliſſima utenſilium annulo ſignabant, contra furacitatem ſervorum, in quos tamen poteſtatem vitæ, ac necis obtinebant. Vid. TACITUS Annal. II. 1. Cæterum uti talibus remediis nemini prorſus nocetur; ita ut obtentu defenſionis meæ alterum poſſim occupare, ſigna requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infeſto ipſius in me animo, ac lædendi deſtinatione, ut ni prævenire malim, primus mihi ſit iſtus expectandus. Quæ inter ſigna, ob quæ jus nanciſcar ultro vim inferendi, haudquidquam numerari debet ſola potentia, ni-

(*a*) V. L. I. c. 3. §. 16. H.

(*b*) Lege Cornelia, de qua agitur *Digeſtorum L. XLVIII. tit.* 8. puniebantur homicidia, dolo commiſſa, quum contra Lex Aquilia pertineret ad damnum cæde ſervi, dolo & culpa, etiam leviſſima, factum *L.* 3. *D. Si quadrup. L. ult. D. De his, qui effud.*

(*c*) Qualia contemplatione gentium liberarum fortalitia præcipue ſunt in confiniis exſtructa. Vid. THOMASII Diſſertatio, inſcripta: Non-ens actionis forenſis contra ædificantem ex æmulatione, §. 18. & ſeqq.

Digitized by Google

nimium gliſcens, noſtriſque viribus præponderans; præſertim ubi quis eandem innoxia induſtria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppreſſionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle invidere, aut deſtructum ire inhumana foret malitia. Et craſſe nimis philoſophantur, qui crepant: qui tibi nocere poteſt, idem & vult (*a*), ergo citra ullam aliam cauſam ipſum opprime, ſi ſalutem tuam amas. Enimvero iſthæc doctrina omnem inter homines ſocialitatem deſtruit; & qui pro illa citantur auctores, vel audiendi non ſunt, vel de præcautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per ſigna ſatis declararunt. Et illi dicterio apud CICERONEM Ep. fam. XI. 28. *etiam ſervis ſemper liberum fuit, timerent ſuo potius, quam alterius arbitrio* (*b*): Opponitur illud non minus argutum Vibii Criſpi apud QUINTILIANUM L. VIII. cap. 5. *Quis tibi ita timere permiſit?* Et ipſe Cicero Orat. pro Tullio apud QUINTILIANUM L. V. cap. 13. *Quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, ut eum jure potueris occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur*. Neque vero quod ab uno aut altero peccatum eſt, id in normam agendi eſt allegandum (*c*). Add. Alberic. GENTILIS de Jure Belli L. I. c. 14. Quia tamen viribus quis ſuis abuti poteſt; ideo mature innoxia, uti dictum, munimenta ſunt circumſpicienda: Sed & ſi quis præter vires nocendi voluntatem quoque ineſſe ſibi oſtenderit, ne ſic quidem directe mihi ſtatim cauſa naſcitur, ultro ipſum invadendi, ſiquidem nondum adverſus me eam voluntatem exſeruit. Neque enim ſufficienti eſt argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quippe cum cauſæ peculiares adverſum alios ipſum potuerint incitare, quæ in me non deprehenduntur. Ac injuria alteri facta nondum mihi ſat cauſæ præbet lædentem invadendi (*d*), quamdiu tam læſus quam lædens ſolo humanitatis vinculo mihi jungitur: Etſi facile ſit, ut læſo peculiariter obliger; puta, ſi ab ipſo imploratus auxilium meum pacto promiſerim. Id quippe maxime cum natura ſociali congruit, ut quis, nulla licet injuria laceſſitus, ad depellendam ab altero vim injuſtam, ex pacto vires cum ipſo conjungere queat, licet iſte, abs quo injuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque ſit junctus. Semper enim injuria accepta ad favorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil intereſt. Nam illud Exodi II. 14. tantum in ſtatu civili obtinet (*e*). Quod ſi autem probabilis accedat ſuſpicio, iſtum altero oppreſſo in me quoque tranſiturum, & priore victoria pro inſtrumento ſequentis uſurum; eo promtius alteri petenti erit ſuccurrendum, quod ipſius conſervatio meam ſalutem in tuto ponat. Et ſapienter facit, qui intra vicini ædes incendium ſiſtere nititur, ne ubi iſtæ conflagra-

(*a*) Qua ratione occurritur procaci ſententiæ, quæ metum creſcentis potentiæ pro cauſſa belli legitima habet. Fovent eam Albericus GENTILIS I. de Jure belli cap. 14. HOBBESIUS de Cive c. 5. §. 1. & GUNDLINGIUS Gundlingianorum P. V. Obſ. 1. Quodſi tamen moraliter certum ſit, nos impetitum iri, jam adeſſe videtur caſus voluntatis. Ceterum quamvis daretur, nunquam exſtitiſſe Principem valde potentem, qui non depreſſerit vicinos infirmiores, quod tamen gratis poſtulari videtur, ſi rerum geſtarum monumenta exigas, tamen vel ſic ſuſtinendæ Auctoris ſententiæ ſatis eſt, cohibendæ vicini potentiæ ſufficere innoxia munimenta ab infirmioribus ſibi circumponi.

(*b*) Qui locus Ciceronis, ſi antecedentia & conſequentia ejus expendantur, nihil continet, quod magnopere faciat contra ſententiam, quam profligandam ſuſcepit Puſendorfius.

(*c*) H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 22. §. 5. AUCTOR L. VIII. c. 6. §. 5. H.

(*d*) Quin vel ſic non tantum jus nobis eſt, innocenti oppreſſo ſuccurrendi, ſed ad defenſionem ejus etiam obligati ſumus per inviolabiles leges ſocietatis, modo vi, quæ paratur, pares exiſtamus, TITIUS ad Puſend. de Offic. Hom. & Civ. Obſ. CXXXI.

(*e*) Batavi apud H. GROTIUM L. VII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1598. *Melius olim populi ac Reges, qui ipſi adhuc illaceſſiti, creſcentibus imperiis in tempore obviam ierunt, ne cæteri ſuam in perniciem vincerentur. Sciebant quippe bellorum alia geri ut pax habeatur, alia quia haberi non poteſt. Nam ut aquæ & ignis, quarum rerum contraria natura eſt, ita eorum qui imperare omnibus cupiunt, & qui ſervire alteri nolunt, perpetua & immortalis pugna eſt: in qua vindicare ſerum, imminentem antecapere prudentis & glorioſum eſt. Non enim puniendis tantum injuriis, ſed prævertendis maxime regnum Principibus & arma cuſtus data. Ne tuebitur ſe quidem, qui tueri contentus eſt. Nocentes animos irritat impunitas*. Add. BACONEM de Verulamio ſermon. fidel. 19. Jacob. ZEVECOTIUM ad Flor. L. II. c. 2. H.

Digitized by Google

flagrarunt, ad ipſum incendium trajiciat. Enimvero ubi ex liquidis conſtat indiciis, alterum in inferenda nobis injuria jam occupari, licet conatus ſuos nondum plene expromſerit; in libertate naturali viventibus ſtatim licebit violentam ſui defenſionem auſpicari, & noxam adparantem occupare; ſiquidem nulla ſit ſpes fore, ut amice admonitus hoſtilem animum exuat; aut ejuſmodi admonitio rebus noſtris noxia ſit futura. Neque enim tenetur quis exſpectare aut excipere alterius aſſultum, ut violentiæ ſuæ ex neceſſitate defenſionis juſtitiam adſtruat. Unde hic pro aggreſſore eſt habendus, qui prior ſe movet ad vim alteri inferendam, ſeu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exſequendam ſe comparavit, licet alter, animadverſis illius cœptis, celeritate uſus tardius molientem oppreſſerit. Neque enim ad defenſionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; ſed ille quoque defenſionis gaudet favore, qui injurias adhuc adparantem prævenit. DEMOSTHENES Philippica 3. (pag. 46. Edit. Genev.) Ὁ γὰρ, οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ, μηδὲ τοξεύῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agit & inſtruit; is bellum mecum gerit, etſi me nondum vel jaculis, vel ſagittis petat.* THUCYDIDES L. VI. (cap. 38. Edit. Oxon,) *Inimici non facta ſolum, ſed conſilia etiam & cogitata pœna prævertere oportet. Nam & illi, qui ſe non præmunivit, damno prævenitur.* PROCOPIUS de Bello Perſico L. II. c. 3. Λύουσι τὴν εἰρήνην οὐχ' οἳ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιντο πρῶτοι, ἀλλ' οἳ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἁλῶσιν. Τὸ γὰρ ἔγκλημα τῷ ἐγκεχειρηκότι, κἂν αὐτῷ τὸ κατορθοῦν, διαπέπρακται. *Pacem reſcindunt non qui arma capiunt primi, ſed qui pacis tempore in aliqua adverſus vicinos machinatione deprehenduntur. Nam quiſquis aggreſſus eſt ſcelus, optato licet ſucceſſu careat, jam id patravit.* *Philo Judæus de ſpecialibus legibus*: *Hoſtes habentur non ſolum, qui nos jam impugnant claſſibus aut exercitibus, verum etiam qui utroſque apparatus faciunt.* Add. Alberic. GENTILIS advoc. Hiſpan. L. I. cap. 9. LEX WISIGOTH. L. VI. tit. 4. cap. 6.

§. VII. AST VERO nequidquam par licentia eſt illis, qui in civitatibus degunt (*a*). Hi enim, ubi negotium ſit adverſus extraneum, ultro quidem invadentem ſemper repellere poſſunt; injuſſu autem imperantis eundem in apparatu opprimere, aut poſt illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte civitas intempeſtivo bello implicetur. Idque multo accuratius obſervandum eſt adverſus concivem. Hunc enim, licet comparare ſe intellexero ad injuriam mihi inferendam, aut atroces minas ſpargere percepero, haudquidquam occupare conceditur: ſed ad communem imperantem erit deferendus, & ab iſto cautio exigenda. Quam ubi ipſe abnegaverit, tunc demum eo modo ſalutem meam mihi licebit expedire, ac ſi in libertate naturali forem conſtitutus. Unde abſurdi valde ſunt illi Moraliſtæ, quos citat GROTIUS L. II. cap. 1. §. 5. qui tradunt, *jure poſſe interfici eum, qui non quidem vim præſentem jam intentet, ſed conjuraſſe, aut inſidiari compertus ſit, ſi venenum ſtruere, ſi falſam accuſationem, falſum teſtimonium, iniquum judicium moliri.* Neque tollitur abſurditas per additam reſtrictionem (*b*), *ſi aut aliter periculum evadi non poteſt, aut non ſatis certum eſt, evadi non poſſe*; quippe cum plerumque interpoſita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque caſus pateat, ac multa inter calicem ſupremaque labra cadere queant. Enimvero iſti ſine dubio ſupponunt ſtatum civilem; cum iniqua judicia, accuſationes, teſtimonia, non niſi in civitate locum habeant. Ad quæ retundenda ſi civibus jus damus cædem exercendi; quid magiſtratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, ſi calumniam in ſe confictam probare poſſit. Si autem liquido iſthoc demonſtrare nequeat, & nihilominus ad cædem provocare velit, pœnam legis Corneliæ haudquidquam deprecabitur. Aſt ubi quis ipſo actu per vim invadatur, & in eas redigatur

(*a*) V. infra L. VIII. c. 6. §. 8. H.

(*b*) Ipſe tamen GROTIUS quoque hac reſtrictione utitur in verbis n. 2. *Si aut aliter evadi periculum non poteſt, aut non certum ſatis eſt, aliter evadi non poſſe.* Significat ſcilicet Grotius, non antea pergendum eſſe ad cædem alterius, quam poſtquam defecerint omnes aliæ rationes expediendæ ſalutis.

gatur anguſtias, ut magiſtratus, aut aliorum civium implorandi ſubſidium facultas non ſit, tunc demum, ut vim invaſoris abs ſe arceat, vel extrema ipſi poterit intentare; non quidem hac intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, ſed quatenus citra ejuſmodi cædem vita e præſenti periculo nequit eripi. Hinc periculo depulſo haudquidquam eundem inſequi, & fugientem percutere licebit. Vid. *L.* 3. §. 9. *D. de vi & vi armata*.

§. VIII. Ex quibus apparet, in civitatibus tempus defenſionis inculpatæ expediendæ (*a*) anguſtis admodum finibus eſſe circumſcriptum, & fere ad punctum aliquod, etſi non citra latitudinem, redactum; ubi modicus exceſſus vix a prætore curetur. Unde licet cordato judici ex ſingulorum factorum circumſtantiis commodiſſime de innocentia defenſionis conſtare queat; in univerſum tamen id ſtatuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in ſui defenſionem alterum impune poteſt occidere, inde ſumi, quando aggreſſor, voluntatem vitam meam impetendi præ ſe ferens, & a viribus inſtrumentiſque nocendi inſtructus, jam intra illum extiterit locum, ex quo re ipſa nocere poſſit, computato quoque illo ſpatio, quo opus eſt, ſi ego ipſum occupare, quam ab eodem occupari malim (*b*); verbi gratia, ſi quis ſtricto gladio ad me viam affectet, cum ſufficiente ſignificatione, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat ſuffugium; ego autem ſcloreto ſim armatus; tunc recte id in ipſum diſplodere poſſum, quando longiuſcule adhuc abeſt, ac nondum me gladio contingere valet; ne ſi nimis appropinquaverit, telo meo uti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & ſimilibus telis; quæ intra breve nimis ſpatium uſum ſui amittunt. Sic ſi quis cum propoſito me occidendi advolet ſcloperis brevioribus armatus, mihi autem ſit ſclopetum longius, non teneor exſpectare, donec ille intra id ſpatium accedat, ex quo ſuis me telis contingere queat, ſed antequam eo perveniat, meo ipſum telo excipere potero. Hoc ipſum enim eſt, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam poſt exitum vindicare. L. 1. C. quando liceat unicuique*. Perdurat autem illud ſpatium inculpatæ defenſionis, quoad aggreſſor fuerit depulſus, aut ultro receſſerit, vel pœnitentia in ipſo facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus deſtituerit; puta ſi gladius fractus ſit, aut ſclopetum ignem non conceperit, vel aberraverit; ita ut in præſens nocere amplius nequeat, nobiſque ſit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam ultio injuriæ, & cautio in futurum magiſtratui curæ erit. Vid. *L.* 45. §. 4. *D. ad L. Aquiliam*. Iſthoc ſpatium qui in cæde intra civitates egrediuntur, ab omni vitio ſuam defenſionem liberare nequeunt. Unde apparet, quam ab omni ratione abhorreat illud *Baldi*, quod refert Sichardus ad d. l. C. *ſi quis ita forte mihi dicat, ubicunque te poſthac repetero, conficiam te, quod poſſim illum in ipſo minarum articulo interficere, aut cum eſt mihi commodiſſimum, ſine pœna*. Nam licet non teneat expectare, donec ille minas ſuas exſequatur; alia tamen via in civitate, quam per cædem cavere mihi poſſum & debeo; etiam tunc, quando conſtat ex anteacta vita iſtum ad ejuſmodi minas exſequendas (*c*) non eſſe meticuloſum; quod nonnulli mitigandæ Baldi ſententiæ adjiciunt.

§. IX. Quod autem hic addunt; *Ita demum ejuſmodi cædem excuſari, ſi alia ratione periculum evadi non potuerit* (*d*); id haud

(*a*) Vulgo moderamen inculpatæ, quam vocant, tutelæ ad tria capita revocatur, *cauſam* (hoc eſt injuſtam inſultationem, ex qua mortis periculum, quod niſi cæde invaſoris evadi non poteſt, imminet) *modum* (ut inter offenſionem & defenſionem ſit juſtum æquilibrium) & *tempus*, ut defenſio fiat in continenti. H.

(*b*) Oedipus apud SOPHOCLEM Oedipode in Colono:

Εἴ τίς σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνοι παραστάς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, εἴπερ ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
Τίνοι' ἄν, οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Si quis te amantem juris, ut credi cupis,
Impeteret ictu, quæreres prius an pater
Is eſſet, an te ſine mora defenderes?
Ulciſcereris credo, jure, injuria,
Hunc quiſquis eſſet, vita ſi cordi eſt tibi.

Conf. quæ ante dixerat v. 276. ſeq. H.

(*c*) Nec in quem illud MENANDRI quadret:

Ὅτε δ' ἀπάγξων ἐστὶν ὀνειδιστής;
Tum vero quam ipſe glorioſus, carnifex? H.

(*d*) Videatur nota 2. ad §. ſeptimum.

haud nimis ſtricte eſt interpretandum, ſed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex præſentia tanti periculi enaſci ſolita, indulget. Quæ non fert, ut quis ita accurate omnes evadendi vias poſſit circumſpicere, ſicut ille, qui tranquillo animo extra periculum conſtituitur. Inde uti ad minantem, aut provocantem ultro ex loco tuto deſcendere temerarium eſt: ita ſi in aperto me loco conſtitutum alter invadat, non præciſe ad fugam obligor, niſi forte in proximo ſit tale ſuffugium, ad quod me citra periculum poſſim recipere; neque ſemper ceſſim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum oſtendendum, & utrinque periculum lapſus imminet, ac ubi ſemel gradu ſis depulſus, eundem iterum componere haud ita in proclivi eſt. Sed nec inde defenſio mea vitioſa fit, quod non intermiſerim actum aliquem, mihi ex officio injunctum, aut quem ſuſcipere ſaltem libertas erat. Sic verbi gratia, ſi, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, invaſorem (α) cum cæde repulero, haudquidquam inde culpabilis reddor, quod, ſi domi manſiſſem, in periculum non incidiſſem. Ad quid enim nobis ſecuritatis publicæ ſanctimonia, & noſtra libertas prodeſſet, ſi illa uti non liceret, ob improviſa pericula, quæ alter non niſi per ſcelus intentare nobis poteſt? Sine dubio autem ineptum eſt, quod tradit Theod. BALSAMON. ad Epiſt. 1. Baſilii, quæ eſt ad Amphiloch. can. 43. *Qui ad tutelam corporis ſui occidit, nulla homicidii pœna teneatur, ſi aggreſſorem interfecerit, quod vulnus ei letale inflixerat, aut vim ſimilem: teneri tamen de occiſo, ſi levi tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggreſſorem interemerit* (a). Sed & inepta fuit illorum ſollicitudo, qui anxie diſputarunt; *an ad inculpatam defenſionem quoque requiratur paritas armorum.* Quaſi vero aggreſſores ſemper prius invaſionem denuncient, & quibus armis ſint uſuri, ut otium ſit alteri congrua arma parandi; aut quaſi defenſio iſtiuſmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, ubi qui ſpectaculi cauſa compoſiti depugnant, paribus (b) aut æquivalentibus armis inſtruuntur. Illud quoque hic monendum, non poſſe innoxiam tutelam prætendere, qui ab altero in duellum provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipſi ſit pereundum (c). Nam id periculum ne ſubiret, leges vetabant. Unde circa æſtimandum illud factum ejus periculi nulla habetur ratio; & iſte tam homicidii pœna, quam illa, quæ in duellatores forte peculiariter eſt conſtituta, merito poteſt affici.

§. X. QUÆRI jam ulterius ſolet, an licitum ſit alterum interficere, qui non vitam eripere, ſed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis ejus aliter repelli nequit? id quod de ſtatu naturali tuto affirmari poteſt. Nam & membrorum noſtrorum integritatem ita tenero nobis ſenſu natura commendavit, ut non poſſimus non omnibus modis ipſam protegere; & mutilatio alicujus membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipſa vita æſtimatur (d). Quin ex iſta mutilatione ſæpe ipſa vita periclitatur; nec ita liquido conſtare poteſt, an ulterius quoque iſte ſit in me graſſaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hoſtis ſit, qui quantum in ſe, licentiam dedit mihi adverſus ipſum in infinitum (β). Sed & in ſtatu civili vix videntur leges ad eam patientiam cives adſtrinxiſſe, ut mutilari ſe potius ſerant, quam ultimum conatum repellendæ alterius violentiæ adhibeant: quippe cum hæc patientia fere ſuperior humana conſtantia videatur. Saltem eam in

(a) Quos magno numero profert FARINACIUS Pract. Criminal. quæſt. 125. num. 354. & ſeq. H.

(b) Et quid ſi aggreſſor ſit robuſtus, invaſus vero debilis? H.

(c) Et involuntarium ex voluntario ortum moraliter pro voluntario habetur. V. FRANZKIUS L. III. Reſol. 23. H.

(d) Unde nihil huc facit diſtinctio, quam quidam hic adhibendam cenſent, an mutilatio cum periculo vitæ conjuncta ſit, nec ne. H.

(α) Addi poterat, *improviſum*, ut Auctoris deciſio cenſura ſaltem careret; ſiquidem ſecus ſi negotia gerenda diſpenſationem pati queunt, domi remanere teneor, prout prudentia, & charitas ſuadet, uſquedum remedium allatum ſit. A.

(β) Hujuſmodi jus nobis non competit ne in ſtatu quidem naturali aggreſſorem repellendi in infinitum; multo minus in civili; curare tantum pro viribus debemus, ut noſmet defendentes, ſaluti noſtræ conſulamus cum moderamine inculpatæ tutelæ.

in gratiam malitioſi invaſoris exigere durum nimis erat. Injuriam autem talem jam acceptam per magiſtratum exſequi oportet.

§. XI. Defensioni vitæ apud omnes fere populos æquiparatur pudicitia, quæ etiam cum cæde violatoris recte defendi aſſeritur (*a*). Cujus favor ideo tantus eſt, quod ejuſdem integritate decus ſexus fœminini maxime æſtimatur, accedente inſuper ejuſdem imbellia, quæ omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. Quintilianus Declamat. 349. *Puellam usque in eam injuriam traxiſti, qua nihil gravius bella habent.* In civitatibus autem (*a*) cum legislatores recte potuerint capitalia ſupplicia in violentos ſtupratores conſtituere, ſingulis quoque honeſtis fœminis potuerunt permittere, vel cum cæde tueri id (*b*), quod ſemel ereptum reſtitui nequit (*c*). Apud Hebræos, ut tradit Seldenus L. IV. c. 3. tantus comitabatur favor defenſionem corporis & pudoris; ut non ſolum is, qui invadebatur, per ſe invaſorem cum cæde repellere, ſed & alter innocenter oppreſſum cum cæde invaſoris defendere poſſet; idque non tantum ſi vitam alterius aggrederetur, ſed & ſi cum maſculo vellet concumbere, aut alterius ſponſam comprimere. Vid. Lex VVisigothorum L. III. tit. cap. 6. *Conſtitut.* Sicularum *L. I. tit.* 22. Sic & magnis laudibus celebratum fuit judicium C. Marii, quod abſolviſſet, ſimulque corona donaſſet militem, qui ſororis ſuæ filium tribunum militum, de ſtupro ſe ſolicitantem, interfecerat. Plutarchus Mario (p. 413. Ed. VVechel.) Plato de LL. L. IX. (pag. 874. C. Ed. Steph. 936. A. Ed. Francof.) *Ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηταί τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινὶ τεθνάτω ὑπὸ τοῦ ὑβρισθέντος βίᾳ, καὶ ὑπὸ πατρὸς, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱέων.* *Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi ſubegit, impune non ab eo ſolum, cui vis eſt illata, verum etiam a patre, fratribus, filiiſque vita privetur.* Neque ex eo, quod Augustinus de Civit. Dei L. I. cap. 18. dicit: *Non amitti corporis ſanctitatem, manente animi ſanctitate; etiam oppreſſo corpore:* (add. Gratianus Cauſ. 32. Quæſt. 5. cap. 1. 2. 3. 4. Plautus Amphitr. *Haud promeruit, quamobrem vitio verteres. Mea vi ſubacta eſt facere.* Seneca Hippolyto (verſ. 735.) *Mens impudicam facere, non caſus, ſolet.*) conſequitur, violentos ſtupratores non poſſe quocunque modo repelli. Sicuti non ſequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatiorem vitam transfertur; ergo latroni non poteſt extremam vim opponere. Quo loco tamen obſervandum, quod Lysias Orat. I. (cap. 12.) tradit, lege Attica (*d*) gravius punitum, qui perſuaſione, quam qui per vim fœminam ſtupraverit. Rationem ſubjungit: *Eos enim, qui vim faciunt, odio haberi cenſuit ab illis, quibus vis illata eſt. Qui vero ſe inſinuando perſuadent, adeo ipſorum animos pervertere, ut aliorum uxores reddant ſibi benevolentiores, quam maritis, & univerſam domum ſuæ faciant poteſtatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumne ſint, an adulterorum.* Libanius Declam. 2. (pag. 222. B. Ed. Pariſ. Morelli) *Πολλῷ δεινότερον τὸ πεῖσαι γενέσθαι φαύλην τοῦ πρὸς ἀνάγκην καταισχῦναι. Multo gravius eſt, quod perſuaſit, ut flagitioſa eſſet, quam quod neceſſitate illata dedecoravit.*

§. XII. Est quoque celebris illa quæſtio, an periculum accipiendæ alapæ, aut ſimilis mali jus faciat illud cum cæde intentantis arcendi? Grotius L. II.

cap.

(*a*) Ut Romani, L. 1. §. 2. *de extraordin. crimin.* & in Germanico Imperio Carolus V. Ordinat. Criminal. art. 119. H.

(*b*) In primis, quum hac ratione honeſta femina, dura hac neceſſitate premi poſſit, ut eam oporteat ſobolem ſuſcipere ex inimicis amplexibus.

(*c*) Et apud Romanos Hadrianus Imper. reſcripſit, qui ſtuprum ſibi vel ſuis per vim inferentem occidit, dimittendum. *L.* 1. §. 4. *ad L. Cornel. de ſicar.* Conf. PAULUS *L. V. ſentent. tit.* 23. §. *qui latronem*. Hinc AUGUSTINUS L. I. de libero arbitrio c. 5. *Lex dat poteſtatem vel viatori, ut latronem, ne ab ipſo occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut fœminæ, ut violenter ſibi ſtupratorem irruentem, ante illatum ſtuprum, ſi poſſit, interimat.* Quanquam mox ſubjiciat: *Quapropter legem quidem non reprehendo, quæ tales permittit interfici: ſed quo pacto iſtos defendam, qui interficiunt, non invenio.* H.

(*d*) Aliter apud Hebræos, v. Deuteron. XXII. 19. ubi GROTIUS, juncto Exodi XXII. 16. H.

(*e*) Diſſentit Divus Auguſtinus *de lib. arbitrio* I. 5. Thomas. *Juriſpr. div.* II. 2. 114. Buddeus *Theol. mor. part. II. c. 3. Sect. III.* §. 20. ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi, aut vi extorqueri nemini poſſit. A.

cap. 1. §. 10. equidem cenſet, id *non repugnare juſtitiæ expletrici*. Cujus ſenſus hic eſt; cum juſtitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod jus perfectum habebat, aut infertur, quod ne acciperet itidem perfectum jus habebat; eum, qui ob intentatam alteri alapam cæditur, queri non poſſe, juſtitiam expletricem in ſe fuiſſe violatam. Qui enim injuria alterum laceſſit, nullum amplius in ſe habet jus, quo minus extrema quæque ab altero ipſi viciſſim inferantur; ſeu quod eodem redit, dat læſo adverſus ſe jus in infinitum: etſi ſæpe ne iſto jure quis integro utatur, aliæ conſiderationes prohibeant (*a*). Neque eſt, quod aliqui objiciant æqualitatem illam, quæ in juſtitia alias obſervari debet. Nam æqualitas præcipue locum habet in permutationibus rerum, & diſtributionibus bonorum communium. Mala autem, quæ per modum belli hinc inde inferuntur, ad æqualitatem accurate reduci non ſolent; neque id neceſſum eſt. Et quod Grotius monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & reſtituendi civilem exigendum eſſe*; id hanc habet limitationem, *quantum ejus fieri poteſt*; & deinde iſta moderatio non oritur ex jure aliquo, quod in hoſte hæret, ſed ex generoſitate, & virtute alterius. Addit quoque Grotius, *caritatem per ſe non obſtringere nos ad ejuſmodi contumeliam devorandam in gratiam nocentis*: Verum *doctrinam Evangelii non admittere, ut ejuſmodi injuria tam violenter repellatur*. Nobis jam ſupra monitum fuit, in ſtatu naturali non poſſe ab aliquo exigi patientiam etiam modicæ injuriæ, præſertim continuatæ, quo minus per extrema quæque repellatur. Et ſanctiſſimus quoque rex contumeliam legatis ſuis illatam internecivo bello perſecutus legitur. 2. Sam. X. 4. ſeqq. Enimvero an in civitatibus cædes repellendæ alapæ permitti recte poſſit, valde dubium eſt. Equidem graviſſima habetur contumelia alapis cædi; cujus cauſa apud multos Europæ populos hæc videtur eſſe, quod ſervorum, aut vili adhuc diſciplinæ ſubjectorum iſta ſint bellaria. Inde alicubi in uſu eſt, illos, quibus arma geſtandi jus conceditur, aut qui ex ſtatu tirocinii promoventur, alapa cædi, ut præteritæ conditionis recordentur, ac deinceps talem ſibi tractationem non amplius competere intelligant. Unde in alapa maximus ineſt contemtus, velut quis indignus ſit, qui arma gerat, aut inter viros cenſeatur. Eſt tamen hic obſervandum, alapam ejuſmodi ignominioſam non videri, niſi infligatur, antequam ad reſiſtendum ſeſe quis compoſuerit. Servorum enim & armis indignorum eſt, os contumeliis præbere. Ergo alapa proprie non erit, ſi qui ex rixa mutuo ſibi in faciem involent, aut quando, dum manus conferuntur, os verberatur. Adeoque vix apparet, quomodo alapam contumelioſam accipere poſſit, qui arma habet, eaque jam ad defenſionem ſui expedivit (*a*). Deinde falſum eſt, alicujus honorem, illata ejuſmodi contumelia, per ſe tolli (*b*); qui ſane valde in lubrico poſitus eſſet, ſi abs cujuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in iſtâ ineſt contemtus, facile a magiſtratu aboleri, aut penſari poteſt, gravi multa lædenti impoſita; eodemque adacto, ut læſo publice honoris ſigna exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quæ vulgi judicio inter viros præſertim militares tali contumelia læſa putatur, non aliter quam privatim ſtricto ferro, aut pugna ſingulari conſerta aſſeritur. Cum ille ſat fortis ſit, qui ſtationem ſibi a civitate aſſignatam ſtrenue obit; & longe ſplendidiores ſint occaſiones exſerendæ fortitudinis, quam ſi quis contra rationem, ac leges civitatis iræ fræna laxet, aut inutilium aleam pugnarum ſubeat. Quod ſi tamen, uti fieri ſuevit, ab alapa confeſtim ferrum ſtringatur, & in ea pugna is, abs quo injuria cœpit, graviter vulneretur, aut occidatur, non ſine ratione mitiorem alteri pœnam imponi convenit. Aſt illud nullo modo ferendum, quod nonnulli aſſerunt, non ſolum recte cædem admitti poſſe ad vitandam alapam; ſed etiam accepta alapa, ſi qui eam impegit fugiat, eum poſſe occidi ad recuperandum honorem (*c*). Vid. Boeclerus ad d. loc. Grotii. Addendum tamen & hoc eſt,

(*a*) V. infra L. VIII. c. 4. §. 8. H.
(*b*) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 8.
(*c*) Et H. GROTIUS Annot. ad Matthæi V. 39. H.

(*a*) Auctor cum Grotio, Thomaſio, Titio, & Barbeyraco, profecto decipiuntur, ſuſtinentes affirmativam hujuſce quæſtionis. A.

eſt, etſi res ex judicio ſapientum, non vulgi, ſint æſtimandæ; tamen ſi in aliqua civitate genus quoddam injuriæ inſignis ignominia comitetur, aſperrima pœna eſſe plectendos, qui aliis iſtud inferunt; cum neque omnibus iſte ſit animi rigor, neque multorum perſona, quam in civitate gerunt, ferat, ut maxime civium parti ſint contemtui, & ludibrio. Unde non video, quomodo magiſtratus jure iraſci poſſit illis, qui ex more, opinione vulgi exiſtimationem ſuam aſſerunt, ubi iſte tales injurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, inſuper habuerit. Adeoque qui duella pugnaſque privatorum vult interdicere magiſtratus, aſperrimas debet pœnas ſtatuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut convicio eum adſperſerint, cui in iſta civitate inſignis ignominia adhæret. Nam illam Grotii philoſophiam vitæ civilis mos non fert, quod cum *honor ſit opinio de excellentia, qui autem talem ferat injuriam, is patientem ſe excellenter oſtendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat*. Vid. Actor. XVI. 37.

§. XIII. Ex dictis etiam intelligi poteſt, an qui ab altero invaditur, utique teneatur fugere, ſi commode poſſit; ſi ut cædes invaſoris non prius fiat licita, quam fugæ via ſit intercluſa? Ubi patet, in naturali quidem ſtatu invaſori nullum competere jus, ex quo alter teneatur ipſius vim per fugam declinare. Etſi quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam invaſoris, ſed quia hoc ei, qui invaditur, magis expedire videtur; πόδες ὅπλα λαγωῶν, *pedes arma, leporum*, inquit Oppianus Cyneget. L. IV. (verſ. 35.) Inde cum civitates invicem in ſtatu naturali vivant, nemo aſſeruerit, quando verbi gratia rex alterum regem per injuriam invadit, teneri hunc, quantum poteſt, fugæ ſe mandare, ne dum reſiſtit, aliquos ex invaſoris copiis occidat (*a*). Verum in civitatibus omnino fugiendum potius, ſi commode fieri poſſit, quam invaſor occidendus. Neque vero in ejuſmodi fuga turpe quid, & militari etiam viro indignum eſt; quippe quæ non ſuſcipitur ex ignavia aut neglectu officii, ſed quia ratio nullam hic fortitudinis exſerendæ materiam invenit, ſi citra neceſſitatem civis ſit occidendus; abs quo me tutum magiſtratus præſtare commode poteſt. Addidimus tamen, fugam arripiendam, *ſi commode fieri poſſit*. Non enim credendum eſt, tergum ſemper invaſori obvertendum, aut ceſſim eundum; cum illud vulneribus pateat; & hic a lapſu periculum immineat: & quia periculis magis patemus averſi: & qui ſemel in fugam ſe conjecit, ubi forte eidem ſpatium non amplius ſuperſit, aut velocitate pedum invaſor præcellat, non ita facile gradum componere iterum poteſt ad excipiendum adverſarii impetum. Ergo ubi in proximo non patet ſuffugium, quo quis tuto ſe poſſit recipere, moderamen inculpatæ tutelæ non tranſgreditur, qui pectus potius invaſori opponit, quam per fugam oportunum ſe ictibus præbet (α). Denique & illi recte a Grotio d. l. notantur, qui admiſerunt, *recte occidi eum, qui, ſi aliquid de nobis dixerit, id creditum noſtram apud bonos exiſtimationem poſſit lædere*. Quaſi vero, ſi falſa ille ſit dicturus, non commodior ſit via maculam ex calumnia imminentem antevertendi; aut ſi vera ſit prolaturus, ſcelera ſceleribus ſint obtegenda. Quanto melius Plato de LL. L. IX. (pag. 934. Ed. VVechel. pag. 872. C. Ed. Steph.) Ἐὰν τις δοῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικοῦντα, φόβῳ δὲ, μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, ἤ τινος ἕνεκα ἄλλης τοιαύτης, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεῖχε φόνου δίκας. *Si quis ſervum nihil injuriantem, timens ne turpe quid a ſe factum indicet, vel alia hujuſcemodi cauſa inductus, morti tradiderit; quaſi civem necaverit, ſic puniatur.*

§. XIV. Atque iſta quidem ex ratione ſat plane deducuntur (*b*). Cæterum ſunt, qui ex ſcitis religionis Chriſtianæ hic aliquem ſcrupulum movent, aſſerentes; etiamſi licitum ſit invaſorem vitæ injuſtum occide-

(*a*) Quanquam qui hoc intermiſerit, ordinario homicidii ſupplicio vix puniatur. V. MEVIUM Part. IX. Dec. 118. H.

(*b*) Quos inter etiam Joann. Ludovicus PRASCHIUS libello de lege charitatis, quem poſtea defendit brevi reſponſione, objectionibus Chriſtiani Thomaſii oppoſita; ubi tamen excipit interfectorem latronis, publico occidentes, & milites. H.

(α) Attamen ab Auctore monendum erat, periculis quibuſcunque evitandis quemque pro virili obſtrictum eſſe, & quod neceſſe ſit, ut culpa ſua in ea non incidat. A.

cidere; laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mavult (x). Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri juſtitiæ conveniens, ut minus noſtrum malum alterius malo majori depellatur. Eam difficultatem ſolvere licet aliorum ſit; id tamen conſiderandum fuerit illis, qui iſtud aſſerere velint; in ejuſmodi conſternatione, aut decretoriæ pugnæ fervore non eſſe otium, ut quis ejuſmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentæ ſint cogitationes, quomodo præſens mors declinari queat. Dein eum qui invaditur, non ita ſemper eſſe paratum, ut non ſpatio aliquo opus ſibi putet componendæ animæ, & ſubducendis vitæ rationibus: ſeu *ut ſarcinas colligat ante, quam proficiſcatur e vita*; uti loquitur Varro de Re ruſt. L. I. c. 1. Præterea vix videri probabile, me magis ſolicitum eſſe debere de anima alterius, quam alter iſte de ſua eſt. Si ergo iſte neglecta animæ ſuæ cura vitam meam impetat; cur ego pretioſiſſimæ rei meæ, ejuſque irreparabilis diſpendio iſtius animam redimam? Plinius L. II. Epiſt. 10. *Parum eſt providum, ſperare ex aliis, quod tibi ipſe non præſtes* (a). Præſertim cum non conſtet; an ille damnationem utique ſit evaſurus, ſi vel maxime jam occiſus non fuerit. Et tralatitium eſt, ejus periculi non haberi rationem, in quod quis ſua ſe culpa conjecit; & ex quo ſe liberare poteſt, quando vult. Hic autem nullum amplius, ſaltem in præſens, animæ ipſius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod iſthæc ſententia majorem tribuit favorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inviolabilis redditur. Sic enim ſemper pii homines nefariis latronibus cogerentur jugulum præbere, ne dum reſiſtunt, iſti damnationem æternam incurrant. Conf. Grotius L. I. c. 2. §. & c. 3. §. 3. Dictum Salvatoris, quo jubemur *proximum noſtrum diligere, ſicut nos ipſos*, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de ejuſdem ſinceritate, quod nemo ſe ipſum ficto aut fucato amore proſequatur. Et videtur illud *ſicut teipſum* habere inſtar proverbialis locutionis, de amore ſincero & intenſo. Vid. 1. Samuel. XVIII. 1. 3. Ex quo tamen haudquidquam ſequitur; ſi dilectioni propriæ, & dilectioni proximi ſimul non poſſit ſatisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2. Cor. VIII. 13. Cicero Tuſcul. Quæſt. L. III. (c. 29.) *Præclarum illud eſt, & rectum & verum, ut eos, qui nobis cariſſimi eſſe debeant, æque ac noſmetipſos amemus; ut vero plus, fieri nullo pacto poteſt. Ne optandum quidem eſt in amicitia, ut me ille plus, quam ſe amet, ego illum plus quam me, perturbatio vitæ, ſi ita ſit, atque officiorum omnium conſequatur.* Neque ex dictis Exod. XVIII, 4. 5. Deuteron. XXII. 4. ſequitur, charitatem proximi præire noſtra commoda. Nam inde haudquidquam deduxeris; ſi noſter quoque aſinus ſit prolapſus, alterius aſinum prius, quam noſtrum eſſe levandum, aut etiam tunc nos teneri, quando pluris eſt opus, quod in iſta ſublevatione nobis eſt negligendum, quam iſte aſinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium ſit, an ejuſmodi invaſor ſub proximi nomine venire poſſit. Vid. Luc. X, 29. ſeqq. (Ubi per proximum intelligitur omnis homo; qui eſt noſtræ opis indigus, & cui occaſionem benefaciendi nos habemus.) Lactantius Divin. Inſtit. L. VI. c. 18. Ciceronem carpit, quod L. III. Offic. dixerat: *Eum eſſe virum bonum, qui proſit quibus poſſit, noceat nemini niſi laceſſitus* (b). *O quam ſimplicem*, dicit, *veramque ſententiam duorum verborum adjectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adjungere, niſi laceſſitus injuria? Nociturum eſſe dixit bonum virum, ſi fuerit laceſſitus: jam ex hoc ipſo boni viri nomen amittat neceſſe eſt,*

(a) Qui locus parum ad rem facit.

(b) Adde locum CICERONIS in Orat. pro Quinctio c. 16. *Jugulare civem, ne jure quidem quiſquam bonus vult. Mavult enim commemorare, ſe, cum poſſet perdere, pepercíſſe, quam, cum parcere potuiſſet, perdidiſſe. Hæc in homines alieniſſimos, denique inimiciſſimos, viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis & communis utilitatis cauſa: ut, cum ipſi alteri nihil ſcientes incommodarint, nihil ipſis jure incommodi cadere poſſit.*

(x) Inter hos quidem Divus Ambroſius, cujus eximia verba haud omittenda cenſeo: *Non videtur, quod vir Chriſtianus, & juſtus, & ſapiens quærere ſibi vitam aliena morte debeat, utpote qui etiamſi in latronem armatum incidat, ferientem referire non poſſit, ne dum ſalutem defendit, pietatem contaminet.* lib. 3. de Offic. c. 4. Adde & D. Auguſtinum l. 1. de lib. arbitr. n. 13. alias c. 5. & Epiſt. 47. alias 154. n. 5. & D. Cyprianum Epiſt. 56. & 57. A.

Digitized by Google

eſt, ſi nocebit. Non minus enim mali eſt, referre injuriam, quam inferre. Nam unde certamina inter homines, unde pugnæ, contentioneſque naſcuntur, niſi quod improbitati oppoſita impatientia, magnas ſæpe concitat tempeſtates? Quod ſi patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inveniri poteſt, improbitati oppoſueris, extinguetur protinus, tanquam ſi igni aquam ſuperfuderis. Enimvero uti quandoque per impatientiam læſi pugnæ non neceſſariæ ſurgunt, quæ commode declinari poterant; ita non ſemper improbitas, ubi in patientiam inciderit, extinguitur. Neque vero virtus patientiæ, Chriſtianis tantopere commendatæ, ad omnes promiſcue injurias devorandas obligat. Et qui rite ſe defendit, non hoc directe agit, ut alteri noceat, ſed ut ſe conſervet. Nec qui propulſat malum; injuriam facit, ſed qui infert. Aliud autem eſt inculpatam defenſionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc æque noxium haberi poteſt, atque injuriam incipere: illud non item. Porro qui aſſerunt, laudabilius eſſe occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *niſi qui invaditur, ſit perſona utilior, quam invaſor.* At nimirum inter tantum periculum conſtituto ſcrupulo ſe ſemper expendere haud vacat, uter pluribus ſit hominibus utilior, & utrum mei magis mea, quam ſui alterius ope indigeant. Equidem id certum eſt, eum abs quo multorum ſalus dependet, & cujus officium eſt ab aliis vim arcere, non debere vitam ſuam injuſto invaſori parcendo prodere; licet forte is ea ſit æquanimitate, ut *æque miſerum* eſſe putet *occidere, quam perire*, ſicut Piſo apud Tacitum Hiſt. L. I. c. 29. Quippe cum ipſius exitium plurium ſalutem evertat. Tales ſunt, qui alios iter facientes præſidii cauſa comitantur; item principes, duces bellici, aliique, quorum mors multorum poſt ſe perniciem trahit. Et in quos quadrat illud Lucani L. V. (verſ. 685. & ſeqq.):

Cum tot in hac anima populorum vita ſaluſque
Pendeat, & tantus caput hoc ſibi fecerit orbis,
Sævitia eſt voluiſſe mori.

Item illud amicorum Alexandri apud Curtium L. IX. c. 6. *Quis deorum hoc Macedoniæ columen ac ſidus diuturnum fore polliceri poteſt, quum tam avide manifeſtis periculis offerat caput, oblitus tot civium animas trahere te in caſum?* Exinde tamen haudquidquam conſequitur; ſi ab aliquo nullius aut paucorum ſalus pendeat, eum non recte poſſe invaſorem occidere, quem vivere fortaſſe plurium intereſt. Hoc modo cælebs aut orbus numquam poſſet occidere invaſorem proletarium, ne hujus liberi & uxor in ſolitudine, & egeſtate deſtituantur. Atqui ſi ipſum reſpectus uxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne ſcelus faceret; quare alter horum luctui vitam ſuam condonare debeat? Notatu tamen dignum eſt illud Platonis de LL. L. IX. (pag. 932. D. Ed. Francof. pag. 869. B. C. Ed. Steph.) *Filio ne pro defenſione quidem ſua, ſi a parentibus videt ſe interfectum iri, lege ulla conceditur* (*a*), *ut parentes, a quibus in lucem editus eſt, interimat, ſed omnia potius ſuſtinere præcipitur, quam quidquam ejuſmodi facere.* Mox tamen ſubditur: Ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὸν κτείνῃ, ἐν στάσει μάχης γενομένης, ἤ τινι τρόπῳ τοιούτῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον κτείνας, ἔστω καθαρός. *Si orta ſeditione, vel quovis modo frater fratrem in ſe impetum facientem pro defenſione ſua interimat, quaſi hoſte perempto, purus ſit.* Illud tamen labi ſæculi adſcribendum, quod addit. *Si ſervus liberum ſe defendens interimat, iiſdem legibus, quibus & parricida, ſit ſubjectus.*

§. XV. Ex hactenus dictis etiam hoc apparet, quod cædes intra moderamen inculpatæ tutelæ patrata nulla labe patrantem aſpergat, adeoque extra pœnam ſit poſita. Non vero ex genere ſit, quibus in ſe vitioſis lex humana affectuum humanorum, & iræ violentiæ velificata (*b*), impunitatem indulget; qualis eſt cædes adulteri marito permiſſa. De qua vid. *L. 20. L. 22. L. 24. L. 32. D. ad L. Juliam de adult.* & Lyſiæ Orat. I. pro cæde Eratoſthenis, ubi oſtendit (*c*), lege Attica permiſſum occidere, non ſolum qui apud uxorem, ſed & qui apud concubinam deprehendebatur.

(*a*) Quod etſi Plato lege nulla conceſſum dicat, quum legiſlatores præſumſerint, non temere inventum iri filium, qui cum patre de vita decerneret; tamen nihil obſtat, quo minus & filio jure naturæ licitum dicamus, ſi inſons a patre oppetatur & in vitæ diſcrimine conſtituatur, ſervato moderamine inculpatæ tutelæ, etiam patrem perimere. Vid. nota 2. ad §. V.

(*b*) V. H. Grotium L. II. de J. B. & P. c. 20. §. 17. H.

(*c*) Nec Athenis modo, ſed aliis quoque Græciæ civitatibus talem legem fuiſſe, liquet ex Libanii

batur; imo qui apud matrem, ſororem, aut filiam deprehenſus erat; uti eſt apud Demoſthenem adverſus Ariſtocratem (*a*). Rationem ſubjungit: *Quia, pro quibus cum hoſtibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & injuria vindicandos; pro iiſdem etiam amicos, ſi quam contra leges injuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex conceſſit. Cum enim non genus aliquod ſit amicorum & hoſtium, ſed e factis horum utrumque cenſeatur; eos qui hoſtilia faciunt, pro hoſte ulciſci lex liberum fecit*. Apud Perſas, qui uxorem una cum adultero occidit, novam inſuper veſtem præmii loco accipit. Add. Olearius Itin. Perſ. L. V. c. 22. (*b*) Add. Valerius Maximus L. IX. c. 1. §. 13. Ant. Matthæus de Crim. *ad L. XLVIII. D. tit.* 3. *c.* 3. §. 13. *ſeqq.* Quod ſi igitur alicubi pœna aliqua aut expiatio iis, qui cædem juſtam patraverant, fuit injuncta, ea vel ad cædem ex inculpata tutela commiſſam non pertinet; vel ſine ratione fuit introducta (*c*); vel eo fine adhibita, ut intelligeretur, quantum ſcelus eſſet injuſta cæde humanum ſanguinem effundere, cum etiam juſta cædes aliqua luſtratione videatur indigere. Apud Philonem Judæum de vita Moſis L. I. (pag. 503. Ed. Genev.) hic dicitur *Pontifici mandaſſe, ut luſtraret reverſos a recenti cæde hoſtium, quamvis enim per leges liceat hoſtem occidere, tamen qui necavit hominem, etiamſi coactus & propulſans injuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab uno capite: Hæc tum fuit luſtrandi cauſa, ut ne ſpecies quidem ſceleris in eos competeret*. Beneficio tamen aſyli, quod pœnam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuiſſe, qui vitam ſuam cæde invaſoris ſervatum ivit; ſed tantum, qui cædem involuntariam quidem patraverat, ſed quam exacta diligentia adhibita evitare poterat. Numer. XXXV. Deuter. XIX. Locus 1 Paralip. XXIX. 3. ad defenſionem non pertinet; & Davidi extructio templi videtur interdici, non tam quod ipſe ex cædibus bellicis aliquid labis contraxiſſet, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclareſcendi ſubtrahere non deberet, qui bello tantum gloriæ ſibi paraviſſet (*d*). Scholiaſtes Euripidis in Oreſte ad verſ. 820. tradit, morem veterem apud Græcos fuiſſe, ut poſt juſtam cædem interfectores gladium ſoli oſtenderent, in argumentum innocentiæ, quaſi qui ex ipſorum mente πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει, *omnia videt, & omnia audit*, ſuper ea re teſtis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur (*e*). De quo exilio etiam eſt apud Platonem de LL. (L. IX. pag. 865. 866. Ed. Steph.) vid. *L.* 16. §. 8. *D. de pœnis* & Grotius in Flor. ſparſ. ad d. l. Athenis quoque de cædibus, quas quis jure factas contendebat, cognoſcebatur in peculiari judicio, quod dicebatur Delphinium, a templo Apollinis Delphini, uti eſt apud Demoſthe-

BANII Declamat. 25. 33. 34. 35. Apud M. SENECAM I. Controv. 4. Legi, *adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque corpus interficiat, ſine fraude ſit*, ſubjicitur altera: *Liceat adulterium in matre & filio vindicare*. Ad quem locum videantur, quæ in commentario annotavit Schottus, recte corrigens legem hanc, utut contra exemplarium fidem: *Liceat adulterium & marito & filio vindicare*. Apud Siamenſes quoque marito licet uxorem in adulterio deprehenſam occidere. LOUBERIUS de regno Siamenſi Tom. I. Part. II. cap. 16. H.

(*a*) Et CASSIODORUS L. I. Ep. 37. *Feris inſitum eſt, ut capulum ſui extrema concertatione defenderet: homo autem quomodo patiatur adulterum inultum relinquere, quod ad extremum ſuum dedecus cognoſcitur admiſſum? Genialis enim thori maculam deprehenſi adulteri fas eſt diluere, & ſi male junctos amplexus adulterorum morte quis diviſit, æſtimatur potius vindicta, quam culpa*. H.

(*b*) GRAMMONDUS L. II. Hiſtor. Gall. ad A. MDCXVI. H.

(*c*) PORPHIRIUS de Abſtinentia ab animantibus primo: Ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀκούσιον φόνον οὐκ ἔξω πάσης ζημίας κατέστησαν οἱ νομοθέται, ὅπως μηδεμίαν ἄλλοις πρόφασιν τῆς ἑκουσίου τοῖς τῶν ἀκουσίων δρῶντας ἔργα μιμεῖσθαι συγκεχωρημένοις, *Nam etiam cædem ſine conſilio perpetratam, non extra omnem pœnam eſſe voluerunt legum auctores; ne ulla daretur occaſio aliis deliberata imitandi, quæ illi non deliberato fecerant*. H.

(*d*) Aliam rationem eamque magis ſpecioſam prodit CLERICUS ad laudatum locum Paralip.

(*e*) Adde exilia Cephali & Herculis apud Apollodorum. Suecico jure conſtitutum, ut homicida, moderamine etiam inculpatæ tutelæ obſervato, pecuniaria pœna teneatur, & ritu quarundam eccleſiarum pœnitentiam eccleſiaſticam ſubeat. In legibus etiam Norwegicis pœna homicidii ex inculpata ſui tutela pecuniaria eſt. Ut obſervavit Joann. LOCCENIUS Synopſ. Jur. Suecic. Diſſ. 29. Quæſt. 10. Et in quibuſdam Helvetiæ Pagis quicunque homicidium perpetraverit, etiamſi vim repulerit, exulare cogitur; neque Senatui ipſum ab exilio revocare licet, ſed a publico conventu regionis reditum petere & impetrare poteſt, teſte SIMLERO L. II. de Helvetia. H.

moſthenem adverſus Ariſtocratem, & Scholiaſten Ariſtophanis in Equitibus. Sic apud Æthiopes, qui involuntariam cædem patraverat, exulabat, donec a Gymnoſophiſtis fuiſſet expiatus. Vid. Philostratus de Vita Apollonii L. VI. (c. 5. pag. 239. init. Edit. Lipſ. 1709.) Apud Virgilium Æneid. II. (verſ. 720.) ita Æneas:

Me bello e tanto digreſſum, & cæde recenti,
Attrectare nefas, (ſacra) *donec me flumine vivo*
Abluero. - - - - -

In Canone 18. Concilii Nannetenſis ſub Formoſo habiti ita diſponitur: *Si quis caſu non volens homicidium perpetravit, 40. diebus in pane & aqua pœniteat, quibus peractis biennio ab oratione fidelium ſegregetur, non communicet, nec offerat: poſt biennium in communione orationis offerat, non tamen communicet: poſt quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abſtinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.* Sed neque hic canon ad defenſionem ſpectat, & fortaſſe plus juſto eſt rigidus. Sic & quæ habentur in Legibus Longobardicis L. I. tit. 9. L. 19. & in Capitul. Caroli L. IV. tit. 27. & L. VII. tit. 295. non neceſſario videntur ad cædem, quæ intra moderamen inculpatæ tutelæ ſubſiſtit, extendenda: aut ubi iſtud factum fuerit, merito nimiæ ſeveritatis notantur. Mornacius quoque *ad L. 3. D. de Juſt. & Jure* tradit, judices in Gallia ad hunc diem religioſiſſime ſervare, ut numquam fere in ejuſmodi judiciis rei abſolvantur, quin ſimul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Chriſtianis pro occiſi anima ſacrificiis. Quod nonnihil ſuperſtitionis olere videtur. Etſi bonis non ſine cauſa ejuſmodi cædis neceſſitas triſtis accidat.

§. XVI. Ceterum defenſio quidem vitæ, membrorumque ac pudicitiæ, tanquam rerum irreparabilium, magnum habet favorem, ſic ut illa quoque legem divinam poſitivam de Sabbatho ſolvat: (Vid. 1. Macchab. I. 32. ſeqq. Josephus Antiq. Jud. L. XII. c. 8.) (pag. 169. C. Ed. VVechel.) Nam qui diverſum ſenſerunt, non ſine ratione irridentur a Plutarcho de Superſtitione, & Agatharchide, citante Josepho Ant. Jud. L. XII. c. 1. Add. Grotius ad 1 Macchab. II; 37. Ut mirer, quomodo Eidem L. I. contra Apionem (pag. 1050. E.) iſthoc factum laude digniſſimum videatur, quod obſervationi illius legis vita & patriæ libertas fuerit poſtpoſita (*a*); niſi de intentione hoc potiſſimum accipias. Enimvero circa defenſionem rerum, quæ utique reſtitui poſſunt, neque omnes ita abſolute homini videntur neceſſariæ, dubitari poteſt; an illæ quoque per extrema ſint aſſerendæ. Præſertim cum multis valde arrideat illud Taxilis apud Plutarchum Alexandro: *Quid bellis inter nos, & prælio opus eſt, Alexander, quum neque aquam nobis ademtam, neque victum neceſſarium veneris, pro quibus ſolis neceſſe habent homines ſani decertare.* Euripides Supplicibus: Τῦτο γὰρ μόνον βροτοῖς ὐκ ἔτι τ' ἀνήλωμα ἀναλωθὲν λαβεῖν. χρημάτων δ' εἰσὶν πόροι. *Sola enim vitæ humanæ jactura a mortalibus reparari nequit. Opes autem ſarciri poſſunt.* Equidem quid judicium & mos omnium gentium ferat, in aprico eſt; qui ad necem uſque invaſorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri conſtat, non ut aliis vita, ſed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hoſtis, qui, ne telis peteretur, proteſtari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum eſt, non fieri injuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it, occiditur, etſi alias iſtæ res vitæ hominis æquiparari nequeant. Nam in ſtatu quidem naturali, qui injuriam qualemcumque dolo malo intentat, hoſtis evadit, qui quo minus extrema quæque patiatur, nullo jure, quod in ipſo hæreat, munitur. Et cum alter non plus juris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus poteſtatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita noſtra non poſſit ſervari, hanc quoque conſequenter impugnat, qui illis me ſpoliare nititur. Ac apertum eſt, ſecuritatem ac tranquillitatem ſocietatis civilis, ac generis humani ſubſiſtere nullo modo poſſe, ni poteſtas ſit raptores rerum, quas utique magno amore proſequuntur mortales, per extrema coercendi. Porro

illi,

(*a*) Notandum autem quod idem JOSEPHUS ſcripſit; I. de B. J. 5. *Pro ſolo corpore Judæis etiam per ſabbatha pugnare licet*, & XIV. Vet. Hiſtor. 8. *Prohibere vim inferentes lex permittit; ſed obſidentium opera impedire non ſinit.* H.

illi, qui non citra anxietatem ſeſe hic torſerunt, duabus hypotheſibus niſi fuerunt: primo pœnam juſtam ſemper delicto æqualem eſſe debere hactenus, ut reo non majus bonum debeat adimi, quam ipſe in altero læſit aut perdidit. Quod falſum eſſe, alibi oſtendetur. Deinde noxas, quæ pro defenſione ſui ac rerum injuſto invaſori inferuntur, eſſe pœnas proprie dictas, adeoque per regulas juſtitiæ vindicativæ dirigi. Quod itidem falſum eſt. Nam pœna proficiſcitur a ſuperiore in ſubjectum ex vi imperii, ejuſque magnitudinem reſpectus boni publici temperat. Sed defenſio antiquior eſt imperio civili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum eſt imperium; eamque intuitus propriæ ſalutis, & neceſſitas ſua conſervandi moderatur. Aſt inter illos, qui eadem in civitate degunt, licentia naturalis defenſionis eſt vehementer reſtricta: cum intrinſeca civitatis tranquillitas ſubſiſtere non poſſit, ſi ob quamvis injuriam hoſtilia reponere civi liceat. Igitur id demum violentæ defenſionis civibus adhibere fas eſt, quod ex naturali libertate per indolem ſocietatis civilis, ut leges civiles non eſt ademtum. Quæ licet concedere potuerint, ut civis majori illato malo civem invaſorem poſſet repellere, quam hic iſti intentabat, (qualis erat lex Attica, quæ ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως, εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθνάναι κελεύει. *Si quem, auferentem aut abducentem per vim & injuriam, ſtatim cauſa defenſionis quis occiderit, impune occiſum eſſe jubet*; apud Demosthenem adverſus Ariſtocratem :) regulariter tamen injurias, quæ ad res reparabiles tendunt, a privatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari poſſit, quæ extra civitates ab invitis non niſi per bellum obtinetur. Inde non opus eſt, ut cum Grotio L. II. cap. 1. §. 11. adeo ſimus ſoliciti de exæquatione rei raptæ, & vitæ raptoris per favorem defenſoris, & odium raptoris. Niſi cum Boeclero ad d. l. dicere velimus, cum plerumque ſit difficilimæ dijudicationis, quid in tali actione citra ultrave limites ſteterit, naturæ non repugnare, favorem in ſpoliati vel ſpoliandi partem trahere, & raptorem furemve odio proſequi, id eſt, in dubio veniam dare cædi hujus generis, & ignoſcere. In civitatibus igitur ſufficit, ſi quis limites defenſionis per leges civiles deſignatos non exceſſerit. Si tamen hoc factum fuerit, invaſori non fit injuria, ſed ſimpliciter in leges civiles peccatur. Sed annon ſaltem contra legem caritatis peccabitur, ſi raptor rei reparabilis cædatur? Ubi arbitramur, caritati adverſus hoſtilia profeſſum hactenus duntaxat locum eſſe, quatenus probabilis ſpes allucet, eo modo iſtum ad pœnitentiam injuriarum, & componendam pacem moveri poſſe. Quæ ſpes ubi decollavit, proditor ſui eſt, qui hoſti parcit. Quodſi autem ratio mihi ſuadet, rem, quæ minimum valeat, eaque propter contemni mereatur, non ita acriter eſſe defendendam; id non fit in gratiam furis aut raptoris, ſed ne ipſe propter exiguam rem multum moleſtiæ ſuſcipiam, aut humili nimis animo, avaruſque videar. (α)

§. XVII. Hoc loco etiam diſpiciendum ſuper nobiliſſima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quæ extat Exod. XXII. 2. Cui convenit lex Solonis, quam ita refert Demosthenes Orat. contra Timocratem (num. 180.); *Si quis de die ſupra quinquaginta drachmas furatus fuerit; ad undecim viros abduci eum licere. Si vero noctu quodcunque furatus fuerit, hunc licere occidere; & inter perſequendum vulnerare, & ad undecim viros abducere, ſi quis velit*. Rationem addit Ulpianus Rhetor; Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δυνάσαι τις καὶ βοηθοὺς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι. *Interdiu enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non item*. Sic Plato de LL. L. IX. (pag. 937. A. Edit. VVech. pag. 774. B. T. II. Ed. Steph.) Νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων, ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, καθαρὸς ἔστω. *Qui noctu furem domum ſuam ingreſſum interemerit, mundus eſto* (a). Ea-

(a) Et apud Francos obtinuit. Lex BAIVVARIORUM tit. 8. c. 5. *Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtivas ſecum portat, ſi fuerit occiſus, nulla ex hoc homicidii querela naſcatur*. Quæ lex inſerta quoque eſt L. V. Capit. cap. 343. Add. I. WISIGOTHOR. L. VII. tit. 2. cap. 16. BURGUNDION. addit. 1. tit. 16. c. 1. & 2. FRISION. tit. 5. c. 1. H.

(α) Expedit potius rem amittere, quam hominem perdere, de cujus pœnitentia, ac injuriæ reparatione aliquid ſemper ſperandum remanet. A.

Eadem lex in XII. tabulas tranſlata : *Si nox furtum faxit, ſi im aliquis occiſit, jure cæſus eſto*. Quam ita refert CAJUS L. 4. §. 1. *D. ad L. Aquil. Lex XII. tabb. furem noctu deprehenſum occidere permittit, ut tamen id ipſum cum clamore teſtificetur*. Ubi Jac. GODOFREDUS ad LL. XII. tabb. notat, poſteriora verba de clamore eſſe emblema Triboniani (*a*). Ea quippe in LL. XII. tabb. non extitiſſe, arguit locus CICERONIS in Orat. pro Milone (cap. 3.): *XII. tabulæ nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem, ſi ſe telo defenderit, interfici impune voluerunt*. M. SENECA L. X. Excerpt. controv. ult. *Lex, quæ nocturnum furem occidi quoquomodo jubet; non de damnato tantum, ſed de fure loquitur*. GELLIUS L. XI. cap. ult. quando refert, Draconem in fures capitis pœnam ſtatuiſſe, Solonem autem dupli duntaxat (*b*), addit: Decem viros Romanos inter iſtius *Severitatem* & hujus *Lenitatem* media inceſſiſſe via. *Nam furem, qui in manifeſto furto deprehenſus eſſet, tunc demum occidi permiſerunt, ſi aut cum faceret furtum, nox eſſet, aut interdiu telo ſe, cum prehenderetur, defenderet*. Clamorem autem Lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diuturno, quando telo ſe defenſaret. *Si luci furtum faxint, ſi ſe tela defenſint, quiritato, endoque plorato. Poſt deinde ſi cæſi eſint, ſe fraude eſto*. Conf. *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil.* ubi itidem vocabulum *æque* a Triboniano infarctum (*c*). Etſi non improbabile ſit; ſucceſſu temporis, & per auctoritatem prudentum iſtam legem ex parte mitigatam fuiſſe; agnoſcente quoque CUJACIO L. XIV. Obſ. 15. Id quod apparet ex ULPIANO L. V. *ad edictum*, cujus verba integra extant in *Collatione legum Moſaicarum & Romanarum a Petro Pithæo* primum edita. Quæ truncata referuntur *L. 5. D. ad L. Aquil.* Add. *L. 9. D. ad L. Cornel. de ſicar.* Cujus mutationis fortaſſe hæc ratio fuit quod nonnulli ex ædibus ſuis in prætereuntes impetum facerent, eoſque occiſos in furto poſt deprehenſos fingerent. An quod confertas & munitas inter ædes furandi non tam facilis occaſio, ſic ut furtum vix poſſet contingere ſine domini negligentia. Conf. JUSTINUS L. II. c. 2. §. 6. Unde putat Cujacius l. d. legem illam XII. tabb. non in urbibus amplius, & oppidis valuiſſe, ſed tantum in agris adhuc obtinuiſſe (*d*), per *L. 1. C. quando lic. unicuique*. Quanquam hæc lex non de furibus, qui clanculum res ſubducere conantur, ſed graſſatoribus & prædatoribus violentis agat; prout oſtendit ſubjuncta ratio; *Ut iſti mortem, quam minabantur, excipiant, & id, quod intendebant, incurrant*. Sed & ſæpius dictam legem Sext. Cæcilius apud GELLIUM L. XX. c. 1. falſo *de nocturnorum graſſatorum inſidioſa violentia* explicat (*e*). Cæterum ratio diſcriminis inter diurnum & nocturnum furem ea nobis præcipua videtur, quod abs fure interdiu deprehenſo res poſſit recuperari, a fure nocturno non item, ubi is ſeſe ædibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoſcitur, aut ab uno licet forte agnitus convinci nequit, dum e lectis non facile teſtes excitantur (*α*). In qua ſententia hæc plerisque maxima difficultas videtur, quod cum iſtæ leges in fures pœnam capitalem non decernant, abſurdum ſit, privatis in eoſdem plus licentiæ indulgere, quam ſumma poteſtas civilis ſibi voluit ſumere. Ad quam reponi poteſt, omnes eas leges circa ſupplicia furum præſupponere; res furto ablatas; fure deprehenſo, reſtitui aut penſari. Quo facto, pro conditione ſuarum rerumpublicarum pœnam dupli aut quadrupli ſufficere judicabant. Exinde tamen non ſequitur; ergo leges in eo caſu, quo reparatio damni erat ceſſatura, non potuerunt civibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque

(*a*) Cujus emblematis Tribonianum abſolvit NOODTIUS Obſ. L. I. c. 15. Probab. L. I. c. 9. & ad Leg. Aquil. c. 5. Adde Præfationem Tomi III. Theſ. Juris OTTON. p. 29. in fin.

(*b*) Conf. van BYNCKERSHOEK Obſerv. L. III. c. 16.

(*c*) Quod itidem negat NOODTIUS dd. ll.

(*d*) Jure novo aliud in agris, aliud in urbe & oppidis obtinuiſſe contendit CUJACIUS ex L. 1. C. Quando liceat, & Harmenopulo L. VI. c. 5. Sed recte obſervavit Jac. GOTHOFREDUS ad l. 2. C. Theodoſ. ad Leg. Cornel. de Sicar. T. III. p. 94. a Edit. Lipſ. eam legem Theodoſii I. ad privatos fures non pertinere, ſed ad prædones & raptores referendam eſſe.

(*e*) Cui accedit, propter *inſidioſam nocturni graſſatoris violentiam*, ut GELLIUS loquitur L. XX. N. A. c. 1. vitæ aut corporis periculum raro abeſſe. V. CARPZOVIUS Quæſt. Criminal. 32. n. 31. ſequ. H.

(*α*) Si fur per diem furetur, poteſt *diſcerni, quod ad furandum, non occidendum venerit*, uti habet D. Auguſtinus quæſt. 84. in Exod.

que enim quod in ſtatu naturali jus belli indulget, id legiſlatores circa definiendas in civitatibus pœnas ſequi neceſſum habuerunt. Sic dantur civitates, ubi adulterium non eſt capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipſo actu deprehenſos. Sane quin injuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali conſtitutis ſufficiens bello cauſa ſit, nemini credo dubium eſſe; quæ autem ſit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges pœnam adulterii intendere ad id, quod ex ea cauſa moti belli licentia indulget. Poſſis huc applicare illud, quod Ric. Cumberland de Leg. natura c. 5. §. 26. tradit. Quia ſæpe magiſtratus civilis de hujuſmodi flagitiis non poteſt cognoſcere, ſæpe evadunt impunita; ideoque quandocunque ſumi poteſt pœna, ſumitur graviſſima, ut quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creverit, tanto magis eadem ſummi ſupplicii metu retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi poſſe, ſi ſe telo defenderit; liquido eſt indicio, cædem furis permitti ad conſervationem rerum, & non tunc demum, quando is ultro me telo impetit, ſed & quando me, res ablatas ipſi eripere aggredientem, telo repellere inſtituit.

§. XVIII. Quæ cum ita ſint, apparet, fruſtra a nonnullis dictæ legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta ſint manſura impunita, ſi noctu fur aufugiſſet. Sed & apud Grotium L. II. c. 1. §. 12. non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legiſlatores hoc voluiſſe, directe rerum cauſa neminem interfici debere*. Id quod nos ex iſtis legibus perſpicere non poſſumus, quæ de furibus loquuntur, qui, ut res clanculum ſubducant, in ædes irrepunt. Etſi quandoque in furto nocturno accidere poſſit, ut dum res meas ſervatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo caſu ex duplici capite cædes furis fit licita. Ubi innocentiæ meæ non obſtat, quod ipſe me in hoc periculum deduxiſſe videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam verſor in actu licito ac prope neceſſario; ex quo ſi quid præter meam culpam proveniat, nihil mihi poterit imputari. Quod ſi propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro ſervandis rebus in tale ſe periculum non imprudens conjecit, ubi occidere aut occidi neceſſum foret. Sicut fruſtra defenſionis favorem implorat, qui in duellum provocatus ultro deſcendit. Sed & ratio legis ab ipſo prolata non ſatis videtur ſolida: *Quod noctu vix ſit copia adhibendorum teſtium, atque ideo, ſi occiſus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a ſe vitæ tuendæ cauſa dicat furem interemtum, repertum ſcilicet cum aliquo inſtrumento, quo nocere poſſit*. Etſi enim demus, vocabulum Hebraicum (*a*) poſſe capi pro *inſtrumento perfoſſorio*; tamen, ſi ea ratio legis fuerat, planius erat dixiſſe: ſi cum telo fuerit inventus. Quanquam neque hoc ſequatur; fur inventus eſt cum telo; igitur illius, a quo occiſus fuit, vitæ vim intentavit. Sed & ex lege XII. Tabb. non ſequitur; diurnus fur non poterat occidi, niſi telo ſe defendiſſet; ergo contra nocturnum furem eſt præſumtio, quod telo ſe defenderit. Imo illa nocturnum furem *quo modo* occidi permiſerat. In *L. 9. D. ad L. Cornel. de ſicar.* (*b*) verba illa, *ſi parcere ei ſive periculo ſuo non potuit, dum rem ſervare conatur*, poſterioribus ſeculis LL. XII. Tabb. ſunt addita. Ante iſtam additionem probari non poteſt, homicidii fuiſſe reum, qui furem nocturnum occiderit, ſi forte teſtes adfuiſſent, ex quibus conſtaret, non fuiſſe eum, qui furem occidit; ab ipſo id periculum vitæ adductum. Exemplum de puella in agro ſtuprata ad rem nihil facit. Nam ibi expreſſe lex pro vi eidem illata præſumere jubet; hic de præſumto vitæ periculo nihil invenitur. Quin potius ex re furum eſt, nullam conſerere pugnam, & in pedes ſe dare. Fatemur tamen longe generoſius facere, qui furem nocturnum, ſi commode poſſit, capit, rebusque ſuis ſervatis magiſtratui defert, quam qui citra neceſ-

(*a*) במחתרת bammahhthereth, quod proprie ſignificat *in effoſſione*. Cui foſſioni furis ideo locus erat, quia pleræque domus colonorum ex argilla, lignis inſerta, conſtructæ; Hiob. IV. v. 19. Unde illud ſaltem manifeſtum, falli, qui ex hoc Exodi loco diſtinctionem furis venientis cum telo & ſine telo, cujus mentio in Nemeſi Carolina Art. 159. 160. eliciunt, quum inſtrumentum hic, ad ſummum perfoſſorium fingi poſſit, pro telo autem vel gladio id accipi, perfoſſionis indoles non patiatur.

(*b*) Quam non ſuo loco poſitam eſſe contendit, NOODTIUS Prob. L. I. c. 9. §. 6.

neceſſitatem eum occidit. Add. quoque Groenevvegen de Legibus abrogatis ad *L. 4. D. ad L. Aquil.* ubi teſtatur, legibus Batavorum non requiri, ut quis de fure nocturno cum clamore teſtificetur. Conf. Lex VVisigothorum L. VII. tit. 2. c. 16. Lex Burgundionum Addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. Lex Frisionum tit. 5. Conſtit. Siculorum tit. 13. Capit. Caroli & Ludovici L. VI. cap. 19.

§. XIX. Quæritur denique, an qui injuriam prior intulit, recte poſſit reſiſtere injuriam vindicatum eunti? Quod aliqui affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio injurias ſuas exſequentes, tantum reponant vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Verum nobis hic paulo diſtinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturæ, qui injuriam alteri intulit, ſatisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offenſæ veniam concedere alteri petenti, & pœnitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in poſterum præſtita. Quintilianus Declam. 5. *Semper odiorum honeſtus occaſus eſt, & dum ſimultates nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, ſpecioſa in melius animi mutatio eſt.* Sic Marcus Antoninus L. I. §. 7. in ſuis moribus commendat, Πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὰν τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι. *Quod placabilis & reconciliatu facilis eſſet adverſus eos, qui offenſionis cauſam dederint, aut deliquerint aliquid, ſimul atque illi in gratiam redire vellent.* Addatur Idem L. XI. §. 8. & Seneca de Ira L. II. c. 34. L. III. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chinenſes, qui philoſophiam moralem omnibus diſciplinis ſolent præferre, nemo eſt tam crudelis, ut injuriam ſibi illatam morte ulciſci ſtudeat; & qui alteri cedit & lædere ipſum non cupit, cordatus & egregius vir habetur. Neuhof Ingen. deſcript. Chinæ c. 1. Igitur qui ſatisfacere renuit, & refuſionem poſtulanti reſiſtit, injuriam injuria cumulat (a). Sed qui æquam ſatisfactionem oblatam reſpuit, & omnino armis vindictam perſequi contendit, injuſtam vim molitur, eique jure reſiſti poterit. Conf. Livius L. IX. c. 1. & Grotius L. II. c. 1. §. 18. & Boeclerus ad h. l. Poteſt huc facere exemplum privatæ pugnæ apud Davilam de bello civili Franciæ L. XV. p. m. 1027. (b).

(a) ARISTIDES Leuctrica prima ait: *Cum Thebani omnia æqua Lacedæmoniis obtuliſſent, ii autem ultra tenderent, bonam cauſam ab his ad illos tranſiiſſe.* Quod aliis exemplis illuſtrat GROTIUS d. l. in not. H.

(b) De libertatis defenſione noſter nihil monuit, quemadmodum nihil quoque de ea Grotius dicit, forſitan quia hodie rarius de ea quæſtio eſt. Veteribus libertas vitæ ſemper æquiparata fuit, quod hodie quoque militibus, cum barbaris, quotquot captos in ſervitutem redigunt, decertantibus, juſtum eſſe videri poſſit. Ceterum, qui nos in ſervitutem redigere conatur, recte interimitur, quia, uti LOCKIUS de gubernatione civili L. II. c. 3. 4. in primis §. 17. & 22. Edit. Londin. philoſophatur, neſcimus, quouſque perrectura ſit ita ipſius, & vitam nobis relicturus ſit, nec ne.

CAPUT VI.

DE JURE ET FAVORE NECESSITATIS.

I. *Neceſſitas quotuplex?*
II. *Ubi jus aut favor neceſſitatis fundetur?*
III. *Quid illa cuique det juris in ſeipſum, aut directe in alios?*
IV. *Quid indirecte eadem indulgeat?*
V. VI. VII. *Quid juris eadem indulgeat in res aliorum?*
VIII. *Quid pro rebus noſtris ſervandis liceat in res aliorum?*

IN ORE omnium verſatur vis neceſſitatis (*a*), quod illa lege careat, ac in omnibus humanis inſtitutis ſemper excepta intelligatur, atque ad multa agenda jus det, quæ citra eam inter vetita habebantur. M. SENECA L. IV. Controv.27. *Neceſſitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium eſt*. CALLIMACHUS Hymno in Delum (verſ. 122.) Ἀναγκαίη μεγάλη θεός. *Neceſſitas ingens eſt Dea*. Add. Oratio Lentuli apud LIVIUM L. IX. c. 4. Ea vis unde ſit, & quouſque ſe extendat, curatius jam eſt diſpiciendum; eoque magis, quod quidam parum aut nihil efficaciæ circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem obſervandum, quod CICERO L. II. de Inventione (cap. 57. 58.) duplicem faciat neceſſitatem; *Simplicem & abſolutam, cui nulla vi reſiſti poteſt; quæ neque mutari neque leniri poteſt: & neceſſitudinem cum adjunctione*. Quæ iterum triplex eſt, *ad honeſtatem*, (quo referre poſſis illud PLINII L. I. Epiſt. 12. *ſumma ratio ſapientibus pro neceſſitate eſt*;) *ad incolumitatem*, *ad commoditatem*. Quarum illa *ſumma* ſit, altera *huic proxima*; *tertia ac leviſſima commoditatis*, quæ cum priori nunquam poſſit contendere. Quanquam autem honeſtas præſtet incolumitati, hanc tamen interdum illi poſſe præferri, ſi, ubi incolumitati conſuluerimus, quod ſit in præſentia de honeſtate delibatum, virtute aliquando & juſtitia recuperari queat. Ubi id non poſſit, honeſtatem præferendam. Etſi alii moneant, quotiens neceſſitudini ad honeſtatem præfertur neceſſitudo incolumitatis, factum defendi non tam præſcriptione juris & directa via, quam excuſatione humanæ infirmitatis, per vocabula veniæ & miſerationis, & clementiæ: neceſſitudini autem commoditatis multo minorem vim ſive ad defendendum ſive ad excuſandum ineſſe, niſi res ſit cum judice, qui ſtudii, & propenſionis ſuæ majorem, quam juris & ſapientiæ rationem habet. Enimvero nobis hic potiſſimum inquiritur de neceſſitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An ſcilicet aliquando legibus vetita agere, aut præcepta omittere poſſimus, quando citra noſtram culpam in ejuſmodi anguſtiis hæremus, ut aliter ſalutem noſtram expedire nequeamus. Ubi apparet, quicquid eſt illud ſive juris, ſive favoris, aut veniæ, quod neceſſitati tribuitur, unice inde promanare, quod non poſſit non homo ſtudio ad ſe conſervandum conniti; eoque non facile præſumatur, talem ipſi obligationem impoſitam, quæ ardori propriæ ſalutis conſervandæ præponderare debeat.

§. II. EQUIDEM de hoc nemo pius dubitaverit, quin Deus, qui abſolutus eſt dominus noſtræ vitæ, & quam nobis precario hic agendam indulſit, tam rigidam nobis

(*a*) EURIPIDES in Hippolyto obtecto.
Ἐγώ γε φημί, ϗ Νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.
Quoties periculum eſt, ex mea ſententia
Neceſſitati debet & Lex cedere.
CLAUDIANUS L. I. in Eutrop. verſ. 536.
Suprema pericula ſemper
Dant veniam culpæ. H.

bis legem dicere queat, ut moriendum nobis ſit potius, quam vel latum unguem ab illa diſcedamus. Ex quo genere legem de non edenda ſuilla credebant Judæi 2 Macchab. VII. Et recte quidem, quod ſuillam ediſſe in ejuſmodi caſu habebatur pro abnegatione veræ religionis. Cum extra talem caſum utique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, ſuilla veſci, ne quis fame perierit (*a*). Sed & ſæpe per imperium civile tam ſevera alicui mandata injunguntur, ut mors potius ſit excipienda, quam ab illis diſcedendum. Enimvero tam rigida non ſemper præſumitur legum poſitivarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui inſtituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique ſalutem aut commoditatem hominum per ea promotum iverint, regulariter quoque ob oculos habuiſſe præſumuntur teneritatem humanæ naturæ, & quam non poſſit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad ipſius deſtructionem (*b*) tendunt (*c*). Quam ob cauſam pleræque leges, ſaltem poſitivæ, intelliguntur excipere caſum neceſſitatis, ſeu non obligare, quando ipſorum obligationem comitaturum eſſet malum, humanam naturam deſtruens, aut communi animi humani conſtantia ſuperius: niſi expreſſe, aut per negotii naturam iſte quoque caſus ſit comprehenſus. Unde neceſſitas non id quidem efficit, ut directe lex hic & nunc poſſit violari, ſeu peccatum admitti; ſed ex benevola legislatorum mente, ſimulque naturæ humanæ conſideratione præſumitur, caſum neceſſitatis ſub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus Matth. XII. 2. 4. Add. Casaubonus Exercit. I. ad Baronium n. 9. Scilicet quod materia & ratio iſtius legis tantum rigorem non jubeat præſumere, ut fame potius pereundum ſit, quam panibus propoſitionis veſcendum (*d*) Palladius de Re ruſtica L. I. c. 6. (*e*) *Neceſſitas feriis caret*. Verum uti hæc circa leges poſitivas facile admittuntur, ita altioris eſt indaginis, an eadem ad leges quoque naturales ſint extendenda, nimirum an in caſu neceſſitatis intermitti poſſit, quod lex naturalis jubet, aut fieri, quod eadem vetat; Circa prius (*f*) ex natura præceptorum affirmativorum conſtat, illa, ut hic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, præſupponere occaſionem, materiam & facultatem agendi; quæ regulariter deeſſe intelligitur, ubi quid fieri non poteſt, niſi ipſe peream; cum amorem & curam ſui abjicere fere inter impoſſibilia, & quæ communem hominum conſtantiam ſuperant, habeatur. Igitur niſi vel expreſſe in lege contineatur (*g*), vel ex qualitate negotii (*h*) colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmativæ exceptionem ſummæ neceſſitatis habere intelliguntur; præſertim ubi quis in culpa non fuit, quare in talem neceſſitatem incideret. Hinc non teneor panem dare fameli-

(*a*) POLYBIUS I. Hiſtor. 17. de Romanis: *Τὸ γὰρ προέσιμον παρ᾽ αὐτοῖς θάνατός ἐςι τῷ προεςιμένῳ τὸν τόπον, καὶ φυγόντι τὸ παράπαν ἐξ ἐφεδρείας*. *Apud hos loco deceſſiſſe, aut omnino ſtationem fuga deſeruiſſe, capitale eſt*. Apud eoſdem Romanos ſervus domino opitulari debebat, etiam cum vitæ diſcrimine. V. L. 1. §. 28. *D. de SCto Silan.* Chorus apud EURIPIDEM in Helena, Theoclymeni mortem interminanti, reſpondebat:

> *Κτεῖνε· σύγγονον δὲ σὴν*
> *Οὐ κτενεῖς ἡμῶν ἑκόντων, ἀλλ᾽ ἐμέ. Πρὸ δεσποτῶν*
> *Τοῖσι γενναίοισι δούλοις εὐκλεέςατον θανεῖν.*
> *Perime: Germanam tuam*
> *Me volente non necabis: me prius. Fidelibus*
> *Quippe ſervis mors decora eſt, morte heros prævertere.*

Cujuſmodi ſervorum aut famulorum non pauca exempla extant in hiſtoriis. H.

(*b*) Quod ſupereſt bene obſervavit THOMASIUS Juriſpr. Div. L. II. c. 2. §. 131. bonum publicum naſci ex bono privatorum, & plerumque unius civis ſalutem præſtare obſervantiæ centum legum humanarum.

(*c*) Ferri enim leges ab hominibus *ſolent & debent cum ſenſu humanæ imbecillitatis*, ait H. GROTIUS I. de J. B. & P. cap. 4. §. 7. num. 2. H.

(*d*) Quod etiam de iis dicendum, quæ tempore feriarum vetita ſunt, quo pertinet locus ab Auctore ſubjectus, *Neceſſitas feriis caret*.

(*e*) V. *L.* 3. *C. de feriis*. H.

(*f*) V. infra L. V. c. 12. §. 23. H.

(*g*) Ex qua ratione decidenda videtur quæſtio, An in caſu neceſſitatis interdum migrare liceat præceptum etiam Divinum, quam tractat noſter L. III. c. 7. §. 5. & quam diſtinctius excuſſerunt THOMASIUS Inſtit. Juriſp. Div. L. II. c. 2. §. 130. & ſeqq. & TITIUS Obſerv. CXLI.

(*h*) Ita Daniel non omittebat, ut per diem ter in genua provolutus oraret Deum, etſi non ignoraret, ob edictum Regis mortem ſibi imminere: conſiderabat enim, omiſſionem illam contemtum veri Dei involvere. V. Daniel. VI. 10. H.

ſmelico, ſi ego ipſe eodem indigeam. Vid. 2 Corinth. VIII. 13. Nec ſi alter in aquis periclitetur ipſum extrahere, ſi mihi pro eo ſit pereundum. Seneca de Benefic. L. II. c. 15. *Dabo egenti, ſed ut ipſe non egeam ſuccurram perituro, ſed ut ipſe non peream.* Sed quod præcepta negativa attinet, id primo certum eſt, non poſſe per neceſſitatem recte ſuſcipi actus (*a*), qui directe tendunt ad violationem Numinis divini; puta aliquis evitandæ mortis cauſa Deum blaſphemet, aut ipſum abneget, cultuique ejus, & obſequio renunciet. Cum enim certum ſit, Deum homini longe gravius poſſe malum infligere, quam mors eſt naturalis, ex ipſa quoque ratione ſat probabile ſit, eundem longe nobiliori bono velle penſare jacturam vitæ hujus, quam quis in honorem ipſius facit; Carpyllides in Antholog. L. I. Ἡ μὰ ἐπαινέτ᾽ Ἀνθρώποις εὐσεβέσιν ἐκ ἀπόλωλε χάρις. *Deperiit juſtis gratia nulla viris*: nefas utique fuerit, evitando minori malo in honorem divinum delinquere. Etſi qui tormentorum atrocitati ſuccumbunt, miſeratione non plane ſint indigni. Circa illas autem leges, quæ hominum invicem officia continent, obſervandum, eſſe quædam præcepta juris naturalis, quæ factum aliquod humanum, aut inſtitutum præſupponunt; cujus finem ſi quis conſideret, facile agnoſcit, illud ad caſum extremæ neceſſitatis non extendendum; adeoque eandem exceptionem legi quoque ineſſe. Deinde & hoc notandum, non poſſe dici, aliquem actu ſuo legem immediate violaſſe, niſi ille ipſi recte poſſit imputari. Conſtat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficiſci, vel tanquam a cauſa principali, vel tanquam a cauſa inſtrumentali. Hæc iterum dupliciter ſeſe habet, vel ut nullum motum, niſi a cauſa principali impreſſum exſerat, & quidem contra naturalem ſuam inclinationem, ſi quam habet; vel etiam ut ex proprio & intrinſeco impulſu ad actum exercendum ſe convertat, licet prioris quoque cauſæ impulſio, aut directio adſit. Hic ſi quis homo poſteriori modo ad actum concurrat, tanquam cauſa inſtrumentalis, actus iſte non principali duntaxat cauſæ, ſed & huic, tanquam ſuus, & ab ipſo profectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non inſtrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quæ requirantur (*b*) infra latius exponetur.

§. III. His præmissis ad ſpeciales quæſtiones, quæ hic agitari ſolent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat jus in ſua membra, ut illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abſcindere membrum inſanabili morbo correptum (*c*), aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut ſana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum uſus membrorum impediatur. An autem ſumma neceſſitas etiam aliquod jus largiatur in vitam, id eſt, an ad effugiendam mortem ignominioſam, aut aſperis tormentis comitatam liceat occupare lenem exitum (*d*), ſuperius diſquiſitum fuit. Porro quid in alios neceſſitas juris indulgeat, jam videamus. Carnibus hominum a nobis non cæſorum veſci in ſumma fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miſerandus quidem cibus (*e*), ſed tamen nefarius non eſt. Verum quid de iſtis exemplis ſit pronunciandum, ubi in ſumma cibi penuria alii ſunt jugulati inviti, aut ſorte ducti, vix liquet (*α*); cum ex una parte lex homicidii

(*a*) Ut perjurium. JUVENALIS Satyra 8.
Ambiguæ ſi quando citabere teſtis
Incertaque rei, Phalaris licet imperet, ut ſis
Falſus, & admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere cauſſas. H.

(*b*) L. VIII. c. 1. §. 6. 7. H.

(*c*) Vid. TITIUS Obſ. CXLII.

(*d*) C. 3. §. 18. Ad hunc locum pertinet etiam quæſtio, an conſervandæ ſanitatis cauſa liceat Venere illicita uti. V. Godofr. MONACHUS ad A. MCXC. *ubi de Friderico Duce Sueviæ, qui, ſuadentibus licet Medicis, id noluit*. SENECA Oedipo:
Ubi turpis eſt medicina, ſanari piget.
Item an ob morbi curationem ſe caſtrare liceat? v. *Novell.* 142. *c.* 2. & *c.* 5. *X. de corpore vitiato*. Conf. CUJACIUS L. XVII. Obſervat. 24. H.

(*e*) Plane ut mumiam & ſanguinem humanum in medicinam adhibere, inter illicita non habetur, ut Moraliſtæ docent. V. WULFERI Diſcurſ. præliminar. in Itinerar. Joann. Saarii. Quin & extra neceſſitatem aliqua licite fiunt circa cadavera hominum. SENECA L. X. Declamat. 5. *Multum ſemper artibus licuit. Medici, ut ignotam vim morbi cognoſcerent, viſcera hominum reſciderunt*. H.

(*α*) In hac quæſtione, ut in aliis permultis etiam ſolet, Pyrrhoniſmo adhæret Auctor; quocirca neque nobis quid reſtat examinandum.

Digitized by Google

cidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra triſtiſſimum hocce medium omnibus foret pereundum (*a*). Homerus Odyſſ. *ŋ*. (v. 216. 217.) Οὐ γάρ τι στυγερῇ ἐπὶ γαστέρι κύντερον ἄλλο ἔπλετο, ἥτ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ. *Nihil enim odioſo ventre impudentius, & qui ſui neceſſario meminiſſe jubeat*. Vid. 2. Reg. VI. 28. 29. Deuteron. XXVIII. 53. Thren. IV. 10. Josephus Antiq. Judaic. L. IX. 2. & de Bello Judaico L. VI. c. 21. Diodorus Siculus L. III. c. 40. Add. Hiſtoria de ſeptem Britannis, qui vaſtum in mare projecti, deficiente cibo potuque, ſortiti unum non ſane reluctantem jugularunt, cujus ſanguine intolerabilem ſitim ac famem carnibus utcunque ſedaverunt; quos ad terram delatos poſt judex homicidii abſolvit. Prout ex Nicol. Tulpio in Obſervat. medicin. refert Ziegler. ad Grot. L. II. c. 2. §. 3. Qui cenſet *a navigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem unius, & quiſque in ſe, ſi ita contingeret, conſpiraverint, atque periculum corporis periculo animæ antepoſuerint. Nec debuiſſe quenquam vitam ſuam tam vili pendere, ut ejus jactura alterius famem expleret. Nec reliquos ideo in ſocium ſuum ſævire debuiſſe, ut ſtomacho ſuo conſulerent*. Etſi huic reponi poſſit; aſpere nimis dici, in mortem alterius conſpiraſſe, qui forte ducendum cenſent unum, ut reliqui ſerventur, qui alias omnes ſimul miſere erant perituri. Vid. Jonæ I. 7. ſeqq. Unde nec animæ periculum hic fuiſſe metuendum. Illum animam ſuam vili æſtimare, qui citra neceſſitatem eandem projicit. Nec ſævitiam dici poſſe, ubi in ſalutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum jugulo excipit, quam alter infingit. Velim quoque ejuſmodi caſum expendi. Si in naufragio plures in ſcapham inſiluerint, quam illa ferre poſſit, neque ad unum peculiari jure ſcapha pertineat; an non forte ſint ducendi, qui projiciantur: & ſi quis ſortiri detrectaverit, tanquam qui omnium interitum quærat, abſque ulteriori deliberatione præcipitari queat: Verum circa ejuſmodi caſus rariores judicium noſtrum nunc ſuſpendimus.

§. IV. Isthoc frequentius contingit, ut duo in præſens vitæ periculum incidant, in quo utrique ſit pereundum, ni unus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, alias perituro, fata admoveantur. Vel etiam ut ex neceſſitate periculum mortis, aut magnæ læſionis intentemus alteri indirecte (*b*), ita ut nobis non ſit propoſitum ipſi nocere, ſed duntaxat talem actum ſuſcipere, ex quo probabiliter noxa eidem poſſit inferri; ut tamen mallemus quavis potius alia ratione neceſſitudine noſtra defungi, & ipſam læſionem quantum in nobis eſt temperemus. Ejuſmodi alterius læſionem uti noſtro cum peccato non conjunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque æſtimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non poſſit indignari. Exempla talia ſint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidiſſem, & (ut fieri ſolet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ ſint vires, ut ipſum mecum efferre poſſim; quis vitio mihi verterit, ſi omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem ſuffocer, etſi is per aliquot minutas horæ partes a me utcunque extra aquas potuiſſet ſuſtineri? Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi; duorum non capacem, ſi quis adnatans eidem ſe quoque velit injicere, me ſimul ſecum perditurus, nihil videtur obſtare, quo minus quavis violentia eundem a tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hoſtis necem intentans inſtat, unus vel ponte poſt ſe dejecto, vel porta clauſa, alterum in præſenti vitæ periculo deſtituere poteſt, ſi uterque ſimul ſervari nequit (*c*). Qualis neceſſitas in bello frequentiſſime obtingit, ut pauci ſint deſtituendi, quo ſumma rerum ſervetur. Arrianus de Expedit. Alex. L. VI. (c. 25.) Ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντὸς προθύμῳ τὸ καθ' ἑκάστους ξὺν ἀνάγκῃ ἠμελεῖτο. *Præ communis ſalutis ſtudio, ſingulorum cura neceſſario negligebatur*. Apud Vir-

(*a*) Conf. TITIUS Obſerv. CXLIV. †

† Non audiendi tamen ſunt, Titius & Barbeyracus, qui non ſolum humana carne veſci, ſed etiam cædem illius, quem edere ſibi quidam neceſſitate extrema adactus propoſuit, licere contendunt; quas deciſiones aures quidem exhorreſcunt. A.

(*b*) Quo animo alioquin non pauci ſunt, PHÆDRUS L. IV. Fab. 8.

Homo ſimulac venit in magnum periculum,
Effugium reperire alterius quærit malo. H.

(*c*) Alia exempla congeſſit FREINSHEMIUS Comment. ad L. IV. Curt. 16. v. 8. H.

Virgilium Æneid. IX. (verſ. 72. & ſeqq.) *Pandarus ut cernit, quæ ſit fortuna loco, qui caſus agat res, Portam vi multa converſus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multoſque ſuorum Mœnibus excluſos duro in certamine linquit*. Apud Eundem L. XI. (verſ. 584. & ſeqq.) pulſo Latinorum equitatu *pars claudere portas, Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent Accipere orantes*. Conf. Livius L. XXVI. c. 15. ubi Thurini hoc prætextu ſcelerate ſunt uſi. Apud Florum L. II. c. 18. de Numantinis dicitur; *Noviſſime conſilium fugæ ſedit; ſed hoc quoque ruptis equorum cingulis uxores ademere, ſummo ſcelere, per amorem*. Sic apud Tacitum Annal. XIV. (c. 32. 33.) tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniæ Camaloduni *non motis ſenibus & fœminis juventus ſola reſtiterit* (add. Livius L. V. c. 40.) Contra ibidem *Suetonius unius oppidi damno ſervare univerſa ſtatuit neque fletu & lacrymis auxilium ejus orantium flexus eſt, quin daret profectionis ſignum & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis ſexus, aut feſſa ætas attinuerat, ab hoſte oppreſſi ſunt*. Cum tamen tanta neceſſitas nondum premeret, humaniter Darius apud Curtium L. IV. c. 16. pontem Lyci fluminis noluit reſcindere, addens: *Se malle inſequentibus iter dare, quam auferre fugientibus* (*a*). Altero caſu, ſi robuſtior quis mortem intentans me perſequatur, ac in anguſta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non ceſſerit, aut id temporis locive anguſtia non admiſerit, licebit ſane illum impellere, & per ejuſdem ſtragem fugam capeſſere, etſi probabiliter ex iſto impulſu vehementer videatur affligendus. Niſi forte illi peculiari obligatione tenear, ut etiam ultro pro eodem periculum ſubire debeam. Quod ſi fugæ interpoſitus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta ſi infans ſit, aut claudus, ſaltem excuſationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem ſaltum potius molitur, quam moras nectendo corpus hoſti præbet. Id autem exemplum, quod aliqui aſſerunt, quare culpa non vacet, manifeſtum eſt. *Præfectus quidam militaris e prælio fugiens hoſte inſtante, de ſuis militibus unum in conferta turba antepoſitum transfodit, ne fugæ mora crearetur*. Huic enim utique tantum erat virium, ut ſolo impulſu viam ſibi facere poſſet. Excuſabitur tamen, ſi præter intentionem armis ſuis forte noxam intulerit. At vero ſi quis petulanter, aut inhumane mihi obſtiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hoſtem proſternere poſſum, quantumcunque demum is inde lædatur. Conf. Lactantius Div. Inſtit. L. V. c. 17. qui noſtris aſſertis nequidquam opponitur. Cæterum uti vitæ periculum quocunque modo declinaſſe magnum habet favorem; ita pari fere modo defenditur aut excuſatur fuga, cum læſione obſtantium ſuſcepta, ſi cui mutilatio membri, aut aliud grave vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum uſque reſiſti poteſt, & ubi fuga periculum declinatur (*b*), etiam improvidum & importunum impetum conſternatio excuſat.

§. V. Videamus jam, an neceſſitas noſtram vitam ſervandi jus aliquod indulgeat in res alienas, ut invitis dominis, vel clam vel aperta vi iſtis raptis, ſubvenire nobis queamus? Nobis ad ſolidam ejus quæſtionis deciſionem neceſſarium videtur paucis libare cauſas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quæ iſtæ potiſſimum ſunt, ut diſcordiæ ex communione primæva ortæ tollerentur, atque induſtria hominum aleretur, dum proprio quiſque Marte res ſuas quærere neceſſum habet. Nequaquam autem ideo res ſunt diſtinctæ, ut ne quis per eas aliis inſerviret, & ut divitiis repertis ſolus incubaret; ſed ut circa uſum illarum pro arbitrio quiſque poſſet diſponere & ubi eaſdem aliis communicare placeret, ſaltem occaſionem obligationis ab altero adquirendæ haberet. Inde poſt proprietatem rerum introductam data eſt facultas hominibus, non tantum commercia inſigni cum utilitate generis humani exercendi, ſed & beneficentiam adverſus alios uberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore

(*a*) Idem judicavit H. GROTIUS II. de J. B. & P. c. 3. 4. ubi in comment. diſſentit Zieglerus, quia lex juſtitiæ naturalis vetet innocentem obtruncari. Cui reſponderi poteſt, hanc rationem non valere in colliſu, & quicquid hic accidit, invaſori imputandum. Plane ut ſacrilegii a Phocenſibus commiſſi invidia in Thebanos redundabat, ceu a quibus illi in eam neceſſitatem fuerunt compulſi. V. JUSTIN. L. VIII. c. 1. H.

(*b*) Nam, ut eſt apud CÆSAREM VII. de Bell. Gall. 26. *Plerumque in ſummo periculo timor miſericordiam non recipit*. H.

bore aliis liceret inſervire. Vid. Epheſ. IV. 26. Eſt porro ea dominii vis, ut dominus res ſuas ipſe poſſit diſpenſare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo conſequitur, quod res ab altero ſibi debitas non ſtatim ipſe quis involare queat, ſed dominum, ut ultro ſibi eas tradat, poſcere debeat. Quod ſi tamen iſte ultro obligationi ſuæ ſatisfacere tergiverſetur, haudquidquam ideo tanta vis domini ipſius erit, ut res alteri debita invito domino non poſſit eripi per auctoritatem judicis in civitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, ſi merum jus naturale reſpiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, utpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, ut alteri in extrema neceſſitate conſtituto rebus ſuis, quibus ipſe pari modo non indiget, ſubveniat; nihil tamen obſtat, quo minus per legem civilem in perfectam iſta obligationem evaleſcat. Uti apud Ebræos factum fuiſſe memorat SELDENUS L. VI. c. 6. de J. N. & G. ubi per forenſem ſententiam ad dandam eleemoſynam cogi poterat, qui quod ſibi erat præſtandum denegaret. Unde mirum non eſt, ipſos noluiſſe pauperes ſuos quidquam ex alieno ſibi ſumere, ſed rogando tantum accipere a privatis, aut a publicis eleemoſynæ exactoribus. Adeoque ſubreptionem alieni per extremam neceſſitatem apud ipſos pro furto aut rapina habitam. Quod ſi tamen in aliqua civitate pauperibus taliter cautum non ſit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas ſuppetat, ut pretio aut opera egeſtati præſenti quis ſubvenire poſſit (a), num ideo fame fuerit moriendum? Num ulli inſtituto humano tanta eſſe vis poterit, ut ſi alter officium facere negligat, mihi pereundum ſit potius, quam ab uſitato & regulari agendi modo diſcedendum? Igitur non judicaverim furti crimine ſe illum adſtringere, ſi quis præter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum neceſſariarum, aut quibus corpus contra ſævitiam frigoris munitur verſans, poſtquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus, neque pretio, neque oblata ſua opera, illas ut ultro ſibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas ſubducat; præſertim ubi intentionem habeat earum æſtimationem præſtandi, quando copioſior fortuna arriſerit. Cæterum quod ejuſmodi neceſſitas poſſit contingere fruſtra negatur (b). Quid enim, ſi quis in aliena regione inops, ignotus, amiciſque carens deſtituatur, naufragio ejectus; aut ſubducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium caſu perierit? Si nemo inveniatur, qui egenti ſubvenire, ejuſve operam conducere velit; aut, uti fieri ſuevit, ipſius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra neceſſitatem hunc ſtipem petere crediderint; an ideo miſero fame fuerit pereundum? Equidem Proverb. VI. 30. 31. fur vocatur, furti pœnæ obnoxius, qui res alienas ſurripit ad explendam famem ſuam. Sed accuratius inſpicienti patet, iſtum furem haudquidquam extrema neceſſitate, qualem nos ſupponimus, urgeri, aut iniquo fato citra ſuam culpam & deſidiam in famem incidiſſe. Nam utique innuitur, domum ipſum habere, & ſuppellectilem, quæ ſufficiat ad reſtituendum ſeptuplum (c), quam poterat vendere, aut oppignorare, inventurus utique emtorem aut creditorem temporibus copioſis & tranquillis. Neque enim apparet, ibi præſupponi, tempore belli, aut per annonæ caritatem id furti fuiſſe patratum. Et qui non amplius habebat, unde ſeſe aleret, debebat ſe in ſervitutem vendere. Vid. Levit. XXV. 39. SELDENUS L. VI. c. 7. Non obſtat Proverb. XXX. 9. Ab aliis quoque hoc exemplum ejuſmodi neceſſitatis adfertur. Verſatur quis in regione ignota & aliena, ab juſto invaſore impetitur, ſalutis via nulla eſt, niſi ut fuga arripiatur. Adeſt ad manum alienus equus, ſed cujus reſtituendi nullum medium apparet, cum

nec

(a) Non facile ita quiſquam judicabit. Imper. Valentin. Novell. XI. *Nihil eſt, ad quod non deſperatio ſalutis impellat. Nihil turpe, nihil vetitum credit eſuriens. Sola cura eſt, ut qualicunque ſorte vivatur.* Neceſſariam hanc neceſſitatem dixit TERTULLIANUS de corona militis. H.

(b) Quid etiam ſi Dardanarii annonam flagellent, & clauſis horreis frumentum ſupprimant, magiſtratibus officium facere negligentibus, aut cum illis colludentibus? H.

(c) Grotius in notis ad hunc locum contendit, ita eum reddi debere, *etſi* (fur) *ſepties in furto deprehenſus fuerit, ſepties reſtituere* (tantum) *cogetur*, id eſt, ſola reſtitutione delictum luet. In qua verſione tamen ipſa, ponitur, furi bona eſſe, quia ultra id, quod ereptum eſſet, reſtitui debebat. Vid. Exodi XXII.

nec dominus noſcatur, & equus longius ſit abducendus.

§. VI. GROTIUS L. II. c. 2. §. 6. eam difficultatem iſthoc modo expedire inſtituit. Eos, qui ab initio diſtincta rerum ſingularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem iſtis addidiſſe intelligi, quod dominii vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuique propriarum uſu, quando alter citra earundem uſum ſervari nequit; adeoque in ejuſmodi caſu neceſſitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus eſt, in communionem primævam rediiſſe cenſeri. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia diſtincta inſtituerunt, ſingulos cum ſingulis pactum iniviſſe, ut abs aliorum rebus, niſi quantum domini concedunt, manus abſtinerentur; ut tamen, ubi extrema urgeret neceſſitas, cujuslibet re, citra quam ſervari quis nequit, tanquam in medio poſita, uti ſit conceſſum. Cum enim in legibus ſcriptis ea ſit ſumenda interpretatio, quæ quam minimum ab æquitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conventiones introductis. Id autem eſſe æquiſſimum; ut cuique ſe conſervare indulgeatur ea re, quæ ipſi unica tunc occurrit. Enimvero hic non deeſt, quod in dubium revocari poſſit. Nam ſi in neceſſitate quis accipit jus aſſerendi ſibi res alienas, velut in medio iſtæ forent poſitæ; non apparet, quare quis eaſdem ipſi domino, qui pari neceſſita premitur, ubi viribus prævaluerit, non poſſit eripere. Id quod tamen GROTIUS non concedit (*a*). Deinde ejuſmodi rerum, quas velut in medio poſitas meo jure arripio, reſtitutio haudquidquam eſt facienda; quam tamen hic Grotius requirit. Et fuerat quoque diſtinguendum, utrum quis in eam neceſſitatem citra ſuam culpam, an vero per ignaviam aut negligentiam inciderit. Qua diſtinctione non poſita, jus videtur dari ignavis nebulonibus, qui per ſocordiam in egeſtatem inciderunt, ut alieno labore parta per vim ſibi queant uſurpare; adeoque per pigritiam continuata egeſtate, induſtriis neceſſitatem imponere ejuſmodi inutilia pecora ingratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, uti citra ſuam culpam calamitoſis merito ſubvenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicæ per hiemem cicadæ formica. Quo facit illud PLUTARCHI Apophthegm. Lacon. (pag. 223. C.) *Cum maritimus prædo incurſiones in agrum Laconicum feciſſet, eſſetque deprehenſus, ac diceret: ſe non habuiſſe, unde ſtipendia ſuis milititibus perſolveret, neque ſe ab habentibus potuiſſe impetrare, ultro ut darent; itaque veniſſe, ut vi auferret; Cleomenes dixit:* Σύντομος ἡ πονηρία· *compendioſa eſt hæc malitia*. Add. Pandulfus COLLENUTIUS Rer. Neapolit L. V. p. m. 373. Cum ergo liceat domino diſcrimen facere inter eos, qui fato, aut qui ſuo merito ſunt miſeri; patet ſane, jus eſſe domino in rem ſuam, etiam adverſus eum, qui in extrema neceſſitate conſtituitur, valiturum, haſtenus ſaltem, ut poſſit dijudicare, dignuſne ſit ille miſericordia, an minus; utque adeo materiam habeat opportuno beneficio egentem ſibi devinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere judicatur, ſi per id extrema fuerint diſpulſa. Atqui nullus eſt gratiæ locus, ſi quis alteri tribuat, quæ per vim jure ſuo & tanquam ſibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res iſthæc expeditur ex noſtra ſententia, ſi dicamus, eum, qui eſt locuples, teneri ſuccurrere innocenter egenos ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet; ſed tamen, ſi ſumma urgeat neceſſitas, id eam efficere, ut iſtud tantiſper eo modo vindicari queat, quo ea, quæ jure perfecto debentur, id eſt, ut extra ordinem adeatur magiſtratus, aut ubi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta re urgens neceſſitas diſpellatur. Nam ideo præcipue ad illa, quæ ex virtute humanitatis debentur; jus duntaxat imperfectum conceditur, ut alteri ſit occaſio oſtentandi animum officio explendo ultro pronum, ſimulque alios beneficio devinciendi ſit materia. Iſtud ubi quis inſuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis inhumanitas pre-

cibus

(*a*) Imo Grotius, habiles in hypotheſi ſua terminos voluiſſe videtur, ita nimirum, ut in dubio poſſidentis conditio melior cenſeatur, & tum demum jure communionis aliquid auferre liceat, ſi id alteri ſupervacuum.

cibus expugnari nequit? Quin potius & rem ſimul, & meritum perdat, qui ultro humanus eſſe noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas Grotius aſſertioni ſuæ ſubjungit. Nam cum inevitabilis tantum neceſſitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifeſtum eſt, prius omni modo tentandum, an alia ratione, quam per vim, aut clanculum neceſſitas poſſit evadi; puta adeundo magiſtratus, preces adhibendo, promiſſa reſtitutione, ubi fata mollius fluere cœperint, operam offerendo. Deinde huc deſcendi non poteſt, ubi dominus pari neceſſitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere præſupponimus. Id quod ulterius extendendum judicaverim, ne ſic quidem invito rem ſuam eripi debere, ſi manifeſtum ſit, eum mox in eandem neceſſitatem deventurum, ſi res iſta alteri ceſſerit. Hic enim ſibi quiſque proximus eſt. Facit quoque huc illud apud Herodotum Urania (p. 315. Ed. H. Steph.) cum Themiſtocles Andrios pecuniam poſceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela & Neceſſitate*: illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam & Impoſſibilitatem*. JCtorum regula, quam Grotius hic adducit, *in pari cauſa poſſidentis conditionem eſſe meliorem*, huc non videtur quadrare (*a*). Nam tunc tantiſper pro poſſeſſore pronunciatur, quando petitoris jus nondum liquidum eſt. Verum de domini jure hic nullum eſt dubium: cum hoc duntaxat quæratur; an per ſolam legem humanitatis ego tenear perire; ut alter ſervetur. Quod nemo adſeveraverit. Cæterum appoſite ad caſum propoſitum apud Curtium L. VII. c. 1. dicitur: *Melior eſt cauſa ſuum non tradentis, quam poſcentis alienum*. Denique & nos aſſerimus, reſtitutionem, ubi commode fieri poſſit, eſſe faciendam, in primis ubi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunæ non ferant. Quod ſi autem res ſit modica, quæque alterius facultates gravare nequeat, ſufficiet, ſi velut ex debito gratitudinis, ubi occaſio tulerit, oſtendamus, nos libenter ipſi beneficium fuiſſe debituros, ſi per ejuſdem tenacitatem licuiſſet. Sed quod Grotius quoque reſtitutionem fieri debere adſerit (*b*), id ipſius hypotheſi parum congruit. Nam ſi in caſu neceſſitatis primævæ communionis jus redibat, ſic ut quis ſuo jure rem alienam receperit, nulla erit facienda reſtitutio. Sed quia hæc fieri debet, apparet ſane, domini jus in rem ſuam non expiraſſe per alterius neceſſitatem, ſed ipſum ſponte eam alteri debuiſſe concedere, gratis, aut accepto pretio, aliave penſatione. Quod quia iſte negligebat, neceſſitas jus quidem dedit eam rem arripiendi, ſub iſto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum ut vel ad gratitudinem ipſum, vel ad æſtimationem refundendam obligaret.

§. VII. Super eadem quæſtione ac aliis non minus in diverſas partes diſceditur. *Cap. ſi quis X. de furtis* gloſſa intelligit duntaxat de modica, non autem de ſumma neceſſitate. Didac. Covarruvias de cap. Peccatum P. II. §. 1. num. 3. eandem fere cum Grotio fovet ſententiam. *Quod ob neceſſitatem extremam*, inquit, *liceat abſque furti vel rapinæ vitio res alienas accipere ad ſublevandam eam neceſſitatem, rationem eſſe, quia per hanc omnia ſunt communia. Siquidem natura ipſa inſtitutum eſt, ut res inferiores ſint ordinatæ, & deſtinatæ ad hominum neceſſitatem: Quamobrem diviſio rerum, quæ poſt inſtitutionem juris naturalis facta eſt, non derogat rationi naturali, quæ dictat ex rebus temporalibus ſubveniendum eſſe hominum neceſſitati extremæ*. Adducitur locus Ambroſii ex Gratiani *decreto c. ſicut hi. diſt.* 47. *Eſurientium panis eſt, quem tu detines; nudorum indumentum eſt, quod tu recludis*. Ant. Perezius *ad tit. Cod. de furtis* §. 3. pro eadem ſententia has affert rationes; quod vi majore quis id compellatur facere, nec præſumatur dominus invitus, quia conſentire, & ultro indigenti ſubvenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema neceſſitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inediæ tamen neceſſitate libe-

ratum

(*a*) Verum Grotius hac regula juris civilis tantum utitur per modum accommodationis.

(*b*) Utique vero ex principiis auctoris noſtri dubium hoc expeditius ſolvitur, quam quidem hypotheſi Grotiana; cui fruſtra ſuppetias ferre voluit van der MUELEN in Commentario P. II. p. 88. adhibita diſtinctione inter jus *uſus* & jus *proprietatis*.

ratum reſtituere debere, quæ accepit. Anton. Matthæus ad L. XLVII. *D. tit.* 1. §. 7. inter crimen & pœnam diſtinguendum arbitratur; ut crimen committi, etiam penuria urgente, fateatur, pœnam tamen propter neceſſitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam cenſeat. Quod autem omnino hic furtum committatur, hiſce rationibus probare inſtituit; quod utique lucri faciendi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri ſubtrahit. Ad quod reponi poteſt, vix videri lucrifaciendi cauſa rem alienam eripere, qui per eam extremæ ſuæ neceſſitati conſultum it, eo animo ac voto, ut eandem quam ocyſſime poſſit refundere. Deinde *fraudulenta contrectatio rei alienæ* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale jus, ut in præſenti caſu, quo commodiſſime fieri poterat modo, arripere poſſet. Præterea Idem jactat, *viro ſapienti atque bono nullam tantam vim inferri poſſe, ut ſciens aliqua ſe turpitudine contaminet; atque in ejuſmodi caſibus, ut* Cicero ſcribit de Offic. L. III. (cap. 5.) *ſuum cuique incommodum ferendum eſſe potius, quam de alterius commodis quidquam ſubtrahendum.* Enim vero ſpecioſe philoſophari extra neceſſitatem conſtituto in proclivi eſt. Vid. Oppianus Halieut. L. III. v. 197. ſeqq. Neque major in ejuſmodi facto, prout id a nobis fuit determinatum, turpitudo eſt, quam quod in fama ad ſordidos, & beſtiales cibos etiam ſplendidi homines interdum deſcendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui ejus rei jactura gravis non ſit, minuti quid ſubtrahitur, ne quis fame, aut per injurias æris pereat. Circa *L.* 2. §. 2. *ad L. Rodiam de jactu*, monet, *publica utilitate urgente, quod quiſque frugum domi flagellat, id eum ad annonæ ſubſidium proferre debere; non tamen ſingulis indulgendum, ut ſuo arbitratu auferant, quod ſibi deſit, aliis ſuperat. Id enim publica auctoritate magiſtratuum eſſe faciendum.* Sed an ideo fame moriendum, ubi a magiſtratu nullum eſt ſubſidium ſperandum? Denique quod aliqui addunt, *nullam hac in parte legis inveniri diſpenſationem*; id vanum eſt. Nam in ſuperioribus ſat rationum eſt allatum, quare non ſit præſumendum, legem de furtis ad præſentem caſum extendi debere.

§. VIII. Denique videtur & neceſſitas circa res noſtras verſans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut invadendi; cum hac tamen reſtrictione, ut citra noſtram culpam illud periculum rei noſtræ exstiterit, ut idem commodiore via diſpelli nequeat, ut ne pro viliori noſtra re alterius pretioſiorem perdamus, ut æſtimationem ejuſdem præſtemus, ſiquidem iſta alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, ſi alterius res una cum noſtra alias peritura erat, quæ nunc ſua jactura noſtram ſervat. Quo fundamento nititur æquitas *legis Rhodiæ de jactu*, qua *cavebatur, ut ſi levandæ navis gratia jactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt*. Vid. tot. titul. & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati ſunt. Sic funes & retia, in quæ navis mea impulſa eſt, diſcindere licebit, ſi aliter illa explicari nequit. Vid. *L.* 29. §. 3. *D. ad L. Aquiliam* (*a*). Ita tamen, ut ſi citra culpam meam factum id fuerit, damnum utrinque commune ſit (*b*). Sic orto incendio eoque meis ædibus imminente, licebit vicini ædes diſſipare, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo ſervatæ ſunt, id damnum ſarciant. Quanquam enim *L.* 7. §. 4. *D. quod vi aut clam.* ſtatuat (*c*), ubi incendium perveniſſet ad ædes, quæ dejectæ ſunt, eum, qui dejecit, eſſe abſolvendum: communis tamen ſententia æquitati magis accedit: (Add. *L.* 49. §. 1. *D. ad L. Aquil.*) ſi urgente incendio, domus aliqua diruta ſit cæterarum conſervandarum cauſa, id damnum eſſe ſarciendum a vicinis (*d*),

ad

(*a*) Ut variis edictis & judicatis rebus Belgarum probat GROENEWEGIUS ad d. L. 29. H.

(*b*) SENECA IV. Controv. 4. *Neceſſitas eſt, quæ ruinis incendia opprimit*. H.

(*c*) Niſi forte τὸ *perveniſſet* in d. l. ſignificat, *pervenire potuiſſet*: V. & *l.* 3. §. 7. *D. de incend. ruin. & naufrag.* H.

(*d*) Quod in applicatione ad caſus obvenientes maximis difficultatibus premi, recte monet TITIUS Obſerv. CXLV. Unde in bene ordinatis civitatibus quibuſdam jam eo decurritur, ut a ſingulis, quorum intereſt non fieri incendia, ſtatis temporibus in ſingulare aliquid conferatur ærarium, e quo deinceps ædificia combuſta inſtaurentur.

ad quos veriſimiliter ignis potuit pervenire, etiamſi ad domum, quæ diruta eſt, nondum perveniſſet. Id enim ſane durum nimis foret, cum per alterius rei deſtructionem rem meam ſervaverim, in illum ſolum devolvere damnum, me immuni (*a*) Ex iiſdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quæ a JCtis Romanis traduntur, *de damno infecto*, ubi poſſeſſor rei ruinoſæ, ex qua rebus meis periculum imminet, cavere adigitur de damno, ſi quod vitio operis contigerit, præſtando: ac ſi illud renuerit, per edictum prætoris ego immiſſionem in ruinoſas iſtas ædes obtineo (*b*). Uti & illud, quod interpretes juris Romani tradunt, ſi quis fundum, confinibus undique prædiis non ſervientibus circumdatum, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere a judice confinem, ut aditum concedat, ſaltem pro aliqua recognitione. Cæterum exinde quoque GROTIUS L. II. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato ſolo ſitum; ſi non imaginarium, ſed certum ſit periculum, ne hoſtis eum locum invadat & irreparabilia inde damna det; ſi nihil ſumatur, quod non ad cautionem ſit neceſſarium, puta, nuda loci cuſtodia, relicta domino juriſdictione, & fructibus; denique ſi id fiat animo reddendæ cuſtodiæ, ſimul atque neceſſitas illa ceſſaverit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, ut ipſe etiam atque etiam locum cuſtodiat, oblatis quoque ad eam rem ſumtibus, aut ſi malit, inutilem eundem ad præſidia recipienda faciat. Item, ubi ſumtus in ejuſmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, niſi ipſe utique eoſdem facturus erat; nec obtentu factorum ſumtuum ultra neceſſitatem iſti loco incumbendum; cum alter per eos ſumtus non iſtius locis meliorationem, ſed propriæ religionis defenſionem ſpectaverit. Recte tamen BOECLERUS ad d. l. Grotii monet, ex uſu omnium ſæculorum & populorum conſtare, neminem putare, ſe teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoſte timenti, occupationem loci, aut arcis ſuæ (*c*), ſi impedire poſſit. Adeoque ſi alter occupaverit, hoc ex iis eſſe, quibus facilior venia tribui poteſt, non ex iis, quæ juris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hoſtem ſuſpicio poſſit oriri, dominum loci cum altero clam in ipſum conſpirare; ſic ut hoc modo alieni belli moles facile in ipſum devolvi queat. Imo ſi vel maxime hoſtis intelligat, domino invito locum occupatum; tamen ſi is alterum inde exturbare inſtituat, belli calamitatibus iſte ſubjicitur, quas quovis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & neſcio quam parum conſultum eſt, plures in domum ſuam hoſpites recipere, quam quos commode iterum poſſis expellere, & quibus nolens amicus eſſe cogaris, quique tibi, ſi libido ſubegerit, ultro migrationem injungere queant.

(*a*) Et quod ob metum ſive periculum naufragii liceat jacere res alienas. Quanquam & tum ab illis, quorum res conſervatæ ſunt, contributionem (avariam vulgo vocant) pro rata fieri oporteat. Quo pertinet Lex Rhodienſium (de quorum eunomia v. STRABO L. XIV. Geograph. & Ubbo EMMIUS de Rep. Rhodior.) & *tot tit. D. de L. Rhodia de jactu*. H.

(*b*) Arg. *L. 12. D. de religioſ.* Conf. BRUNNEMANN. *ad l. final. de Servit. V. P.* MEVIUS Part. I. Dec. 28. Exemplis hiſce adde, quod frequens eſt inter populos, ut ob neceſſitatem alter alterius navibus, quæ adſunt, manum injiciat iiſque utatur. Ita Xenophon tempore neceſſitatis naves prætereuntes cogebat, ut exercitum ſuum abducerent. Quod ipſe pluribus memoravit L. V. Hiſtor. expedit. Cyri ab init. Bene vero hic monuit Xenophon, *conſiderandum, an æquum ſit, eos, quos cum navigiis ſubducturi eſſent, impenſo communi a ſe ali, quam quidem dno ipſorum cauſſa monſerint: atque num etiam merces vecturæ ſit eis danda, ut pro navata tam utili opera & ipſi commodum aliquod percipiant*. Quod comprobavit exercitus. Subjicit Xenophon: *Poſtea merces, quæ illis navibus vehebantur, eximebant, milites & cuſtodes conſtituebant, ut eæ ſalvæ dominis eſſent: navigiis ad vectionem utebantur*. Hujuſmodi exemplorum aliquot etiam adduxi Diſſert. de colliſione Legum Sect. 2. §. 23. H.

(*c*) Enimvero de his quæſtio non eſt, ſed de illis, qui propriis opibus urbes, oppida aut arces defendere haud poſſunt. Fœderati Belgæ apud H. GROTIUM L. IX. Hiſtor. Belgic. ad A. MDC. Cæſaris legatis, loca & damna Germanici ſoli repetentibus, reſpondebant: *Merito hoſti & damna imputari & occupato defenſioni loca, qui prior ſolo pacato intuliſſet exercitum. Id ſi Hiſpano condonaretur, os certe ſibi noxium eſſe non debere, quod ſuaſiſſet neceſſitor*. H.

S A-

SAMUELIS PUFENDORFII
DE
JURE NATURÆ
ET GENTIUM
LIBER TERTIUS.

Digitized by Google

Digitized by Google

CAPUT PRIMUM

UT NEMO LÆDATUR, ET SI QUOD DAMNUM FUIT DATUM, REPARETUR.

I. *Homo hominem, ejuſque res lædere non debet.*
II. *Damnum, ſi quod datum, reparandum.*
III. *Quid ſit damnum?*
IV. *Quinam damnum dent?*
V. *Quo ordine lædentes teneantur?*
VI. *Quot modis læſio fiat?*
VII. *De reparatione exemplum in homicida.*
VIII. *In eo qui mutilavit:*
IX. *In adultero:*
X. *In ſtupratore:*
XI. *In fure.*

Quin homini adverſus ſeipſum exercendum injungat lex naturalis, quantumque ei licentiæ, aut favoris circa conſervationem ſui, rerumque ſuarum eadem indulgeat, hactenus expoſuimus. Jam tranſeundum eſt ad illa præcepta, quibus officia adverſus alios homines obeunda continentur. Ea ſupra (*a*) diviſimus in *abſoluta & hypothetica*. In claſſe *abſolutorum*, quæ citra omne antegreſſum humanum inſtitutum omnes homines obligant, merito principem locum (his duobus) deferimus: (I.) *Ut ne quis alterum lædat, utque* (II.) *ſi quod damnum alteri dederit, id reparet* (*b*). Eſt quippe hoc omnium latiſſimum (*c*), omnes homines ut tales complexum; idemque facillimum, utpote nuda actionis intermiſſione conſtans, niſi qua obluctantes rationi libidines, quas inter non poſtremas tenet enormis propriæ utilitatis amor, quandoque compeſcendæ ſunt. Quin & maxime neceſſarium idem eſt, quod citra illud ſocialis hominum vita nullo modo conſiſtere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miſcet, cum eo tamen tranquille vivere poſſum, modo nulla ratione mé lædat. Imo a maxima mortalium parte nihil amplius quam iſthoc deſideramus: bona fere inter paucos invicem communicantur. Aſt cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice poſſim vivere? cum natura cuique tam tenerum amorem ſui rerumque ſuarum inſeverit, ut

(*a*) L. II. c. 3. §. ult.

(*b*) Imo præceptum Socialitatis, monente TITIO in Obſerv. CLI. in hæc tria ſpecialia commode reſolvi poteſt, (1) Neminem læde. (2) Melum ab aliis averte. (3) Bonis, quam potes plurimis, alios auge; e quibus innumera præcepta ſpecialia, pro objectorum varietate, veluti concluſiones elici poſſunt.

(*c*) Quæ duo officia junctim ab Auctore propoſita erant in editionibus antecedentibus, quum Lectoris intereſſet ea ſeparari; in primis quum hujus §. tractatio ad illud prius pertineat. Separavit ea PUFENDORFIUS ipſe in op. min. L. I. c. 6. §. 2. 3. 4.

ut non poſſit non omnibus modis repellere eum, qui iſtis noxam inferre aggreditur (*a*). Seneca de Ira L. II. cap. 31. *Neſas eſt nocere patriæ: ergo civi quoque; nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi univerſum venerabile eſt. Ergo & homini; nam hic in majore tibi urbe civis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? Ut omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſervari totius intereſt; ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus. Salva autem eſſe ſocietas niſi amore & concordia partium non poteſt* (*b*). Muniuntur autem hocce præcepto, & velut ſacroſancta eſſe jubentur non illa tantum, quæ immediate nobis ipſa natura conceſſit, uti eſt vita, corpus, membra, pudicitia, exiſtimatio ſimplex, libertas: ſed etiam ejuſdem præcepti vis ſeſe per omnia inſtituta ac conventiones, quibus aliquid homini adquiritur, diffundere intelligitur, tanquam ſine quo illa plane inutilia forent (*c*). Sic ut quocunque titulo aliquid noſtrum ſit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, uſibus noſtris ex toto, aut ex parte ſubtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis præceptis affirmativis virtualiter inſit, dum illa unum ponendo ipſius contraria removent. Quam manifeſte autem hujus legis neceſſitas quorumvis ſeſe animis ingerat, apparet ex Seneca de Benefic. L. IV. c. 17. *Dic cuilibet ex iſtis, qui rapto vivunt, an ad illa, quæ latrociniis & furtis conſequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui graſſari & tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis ſine nequitia frui malit* (*d*). Cicero Offic. III. (c. 5.) *Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo ſuum augere commodum, magis eſt contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. II. Ex hocce porro præcepto conſequitur, *ſi cui ab aliquo læſio ſit illata, damnumque datum ullo modo, quod ipſi recte poteſt imputari; id, quantum ejus fieri poteſt, ab eodem eſſe* (*e*) *ſarciendum* (*f*). Cum alias vanum ſit præcepiſſe, ne alter lædatur; ſi ubi de facto is læſus fuerit, damnum ipſi gratis ſit devorandum; & qui læſit, fructu ſuæ injuriæ ſecure, & citra refuſionem gaudere queat. Neque etiam (*g*) citra neceſſitatem reſtitutionis abs ſe invicem lædendis pravitas mortalium unquam abſtinebit; nec qui damnum paſſus eſt, ei facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu iſtius reparationem non obtinuerit.

§. III. Damnum etſi proprie ad res pertinere videatur, a nobis tamen ita laxe accipietur, ut omnem læſionem complectatur, quæ etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis ſpectat. Adeoque nobis

(*a*) Et LUCRETIUS L. V.

Circumretit enim vis atque injuria quemque:
Atque unde exorta eſt, ad eum plerumque revertit.
Nec facile eſt placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis. H.

(*b*) Add. SENECA Epiſt. XCV. pag. 464. & ſeqq. Edit. Lugd. Batav. 1672. & Epiſt. CIII.

(*c*) Læſionem autem illam ad tria vocabula Græci revocant, ὕβριν, βλάβην, θάνατον· *injuriam, damnum, cædem*. ARISTOTELES II. Pol. 6. H.

(*d*) Jam antea CICERO quoque de Finib. III. 11. monuerat, neminem eſſe, qui ſine ſcelere, quo tendat, pervenire non malit, etiamſi impune futurum videat factum. *Quis eſt enim*, inquit, *aut quis unquam fuit, aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipiſci ſcelere quovis velit, non multis partibus malit ad ſeſe, etiam omni impunitate propoſita, ſine facinore, quam illo modo pervenire.*

(*e*) Ut ad ſarciendum damnum datum obſtricti ſimus, neceſſe eſt, ut (1) damnum datum lege aliqua, naturali, vel poſitiva prohibitum ſit, (2) ut dolo, culpave noſtra id contigerit, (3) ut alteri id datum ſit invito. Quod ſi conſenſerit, adhuc reſtrictionibus opus eſt, quas ad L. I. c. 7. §. 17. not. 2. exhibuimus.

(*f*) Hæc verior eſt ratio, quam ARISTOTELIS V. Eth. 2. eam quærentis in contractu involuntario. Cæterum in argumento hoc diligenter ſeparanda, quod recte monuit H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 17. §. 22. vitioſitas actus ab effectu: illi pœna reſpondet, huic damni reparatio. Bene idem GROTIUS Prolegom. Hiſtor. Gothic. de Gothis: *Illud*, inquit, *ex ultima ſapientia petitum, quod in delictis duo ſpectabant, læſum jus privati, & læſam ſocietatem publicam. Itaque mulctæ duæ pendebantur (quod & Tacito notatum) altera ei, qui vindicatur: altera Regi aut civitati. Hoc freda dicitur, quia paci publicæ, qui peccavit, per eam reſtituitur. Illud Wedrigeldum, id eſt, pro talione datur.* H.

(*g*) Antea hic legebatur: *neque etiam*. Sed quum his verbis nova ratio, non ratio rationis proponatur, verſionem Cl. Barbeyraci ſequi maluimus, ipſo præeunte AUCTORE Op. min. L. I. cap. 6. §. 4.

Digitized by Google

nobis id notat omnem læſionem, corruptionem, diminutionem, aut ſublationem ejus, quod noſtrum jam eſt, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; ſive id datum ſit a natura, ſive accedente facto humano aut lege attributum; ſive denique omiſſionem aut denegationem alicujus præſtationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur (*a*). Huc quoque facit QUINTILIANI Declamatio 13. ubi late oſtenditur, damnum dediſſe, qui flores in horto ſuo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo conſiſtit; cum omnibus conſtet, apes eſſe genus animantis vagum, & quod nulla ratione adſuefieri poſſit, ut ex certo loco pabulum petat: igitur ubicunque illas habendi jus eſt, ibi quoque omnibus vicinis quamdam veluti ſervitutem injunctam intelligi, ut apibus paſſim citra ullius prohibitionem vagari liceat. Add. L. 27. §. 12. *L. 49. D. ad L. Aquil.* Hic tamen obſervandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta, vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum jus reſpondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad reſtituendum teneatur, non autem circa illa, quæ poſteriori modo debentur. Nam cum iſthæc ab altero ex ultroneo velut impulſu virtutis cujuſdam debeant præſtari, mihique non competat facultas ipſum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconveniens fuerit damni loco ducere, talia non accepiſſe, aut penſationem eorum poſtulare, quæ ab altero non niſi per modum beneficii ultronei poteram expectare. Ac uti illa, ad quæ habenda idoneus tantum ſum, inter mea numerare nequeo; ſic & illis interverſis ſuper damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem ARISTOTELES Nicom. V. cap. 4. *Πλεονεκτεῖ οὐδὲν (ὁ οὐ βοηθήσας) χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν. Non eſt locupletior, qui alteri pecuniis ſuis non ſuccurrit per tenacitatem.* Ergo alter, cui propter hoc vitium non ſuccurritur, non habet ἔλαττον ſeu minus. Quo etiam pertinet illud CICERONIS pro Cn. Plancio (cap. 4.) ubi contendit, quanquam forcaſſe Lateranenſis Plancium dignitate ſuperaverit, penes populum tamen fuiſſe, iſto præterito huic honores mandare, cum ad iſtos habendos neutri jus perfectum fuerit quæſitum (*b*). *Eſt conditio*, inquit, *liberorum populorum, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velint, cuique.* Et tamen IIDEM id, quod *debuit* populus facere, opponitur ei, quod *potuit*: vocabulo debendi ſumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cujusvis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa iſtud dictum GROTIUS L. II. cap. 17. §. 3. monet, cavendum eſſe, ne confundantur, quæ ad diverſum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores digniſſimis conferendos ex ſola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiſerit facultatem ſuo nomine munia aſſignandi; ubi hic indignos dignis prætulerit, qui prætereuntur de injuria, aut damno illato queri quidem non poſſunt. Populo tamen jus eſt, electorem iſtum rationem geſtorum damnique ex electione indigni in rempublicam redundantis penſationem poſcendi (*c*). Sic & civis, artibus ad munus aliquod gerendum inſtructus, etſi ad illud obtinendum haudquidquam jus habeat adverſus civitatem valiturum; jus tamen habet juxta alios prenſandi: in quo ſi per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, poſtulare poterit non quidem totius rei expetitæ, ſed ambiguæ

(*a*) Hoc ipſo autem officio velut muniuntur non illa tantum, quæ per ipſam naturam alicui adſunt, veluti vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; ſed & quæcunque, inſtituto aliquo & conventione humana ſunt quæſita. Sic ut quocunque legitimo titulo aliquid noſtrum ſit, hoc præcepto id auferri, corrumpi, aut uſibus noſtris ex toto aut parte ſubtrahi vetetur. Unde hoc ipſo interdicta intelliguntur quævis crimina, quibus alii noxa infertur, qualis eſt cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis directe, aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ ſunt ſimilia. AUCTOR de Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 6. §. 3.

(*b*) Alia itaque cauſſa fuit Caroli VIII. Regis Galliæ, Maximiliano Annam Britannicam præripientis, quum hæc Maximiliano jam per procuratorem deſponſata fuiſſet. Aderat enim jam mutuus in conjugium conſenſus, quamvis ſine intentione ſtatim cohabitandi, in aliud ſcilicet tempus dilata hac conſuetudine.

(*c*) Vid. Novella JUSTINIANI CXXVIII. c. 16. in fine, & CXXIV. Epitomes JULIANI c. 556. p. 193. quæ laudatur & commendatur a GRONOVIO ad Grotium.

guæ iſtius ſpei æſtimationem. Eſt & hoc circa æſtimationem damni obſervandum, quod ſub illam veniat non modo ipſa res noſtra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; ſed etiam fructus, qui ex ipſa re proveniunt, ſive jam ſint percepti (quanquam hi jam per ſe æſtimari poſſint tanquam peculiares res,) ſive adhuc ſperentur (*a*), ſi modo dominus eos percepturus fuerat; (vid. *L.* 62. §. 1. *D. de rei vindic.*) deductis tamen impenſis, quæ ad fructus percipiendos fuerunt neceſſarii; ne cum aliena jactura locupletiores fiamus. Æſtimatio autem fructuum ſperatorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut proprius a fine incerti proventus remoti fuerint. Sic minoris erit æſtimanda meſſis in herba perdita, quam quæ jam maturis flaveſcit ariſtis. Quin & civilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. Verbi gratia: Qui alterius ædes incenderit, non ſolum eas inſtaurare tenetur, ſed & reparare penſiones, quæ ex illis interea poterant percipi. Vid. *L.* 5. *C. de rei vindic.* Add. quoque *L.* 22. §. 1. *L.* 23. *princ. D. ad L. Aquiliam*. Ex Philone Judæo de victimis (pag. 653. Ed. Genev. 884. D. Ed. Pariſ.) conſtat, ſi quis ob damnum alteri datum pœnitentiam egerit, damnum id debuiſſe reſtituere, ſuperaddita quinta parte pretii, in ſolatium ejus, qui injuriam acceperat. Sed & illud manifeſtum, pro uno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali neceſſitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII. 6. *L.* 27. §. 8. *L.* 30. §. 3. *D. ad L. Aquil.* M. Seneca L. V. Excerpt. Controv. 5. Strabo L. XII. (pag. 371. Ed. Genev. Caſaub.) de Ariarathe rege refert, quod *anguſtiis quibuſdam obſtructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam lacu diluerit, atque inſulas quaſdam, tanquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi ſit moratus. Clauſura vero ad unum, rupta aqua, ſoluta eſt, intumefactuſque Euphrates magnam Cappadociæ partem traxit, & multas habitationes, & conſita delevit. Agrum Galatarum non parvo affecit detrimento* (*b*). *Quæ ex re XXX. talentorum damno multatus, ejus rei judicio Romanis commiſſo.* Libanius Progymn. (pag. 12. D. Ed. Pariſ. Morelli.) Τὸ παρέχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀκολουθέντων κομίζεται τὸν λόγον. *Id quod occaſionem præbuit, conſequentium omnium cauſam habet.* Add. *L.* 7. §. 7. *D. ad L. Aquil.* Lex Wiſigothorum L. VIII. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. IV. Circa illos, qui damnum dant, repetendum eſt ex L. I. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Poteſt quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per ſe; verum etiam per alios: poteſt & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque ejus reparatio ab iſto poſtulari, quia ad iſtius factum aliquid contulit vel faciendo, (quod non debebat (*c*)) vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem ut vel ipſe principalis cauſa habeatur, vel utrerque pari paſſu ambulet, vel idem acceſſorii, & cauſæ minus principalis loco ſit. De his igitur omnibus ſciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, ſi revera cauſa damni fuerint, ſeu momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejuſdem partem. Sæpe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, ut ſine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, iſtique adeo velut ſuperflui acceſſerint. Ubi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen præſentis damni nulla pars ab ipſis profluxit, reſtitutio ab iiſdem poſtulari nequit. Haudquidquam tamen audiuntur, qui obtendunt, ſi vel maxime ipſi operam aut conſilium non accommodaſſent, alios tamen non fuiſſe defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipſos damnum utique fuiſſe dandum. Sufficit enim ipſorum ope-

(*a*) (Vid. *L.* 62. §. 1. *D. de Rei Vindicat.*) Conf. *L.* 39. §. 1. *de Legat.* 1. *L.* 4. *C. Unde vi cap. gravis II. X. de reſtitut. ſpoliat.* Aliquando tamen reſpectus ad poſſeſſorem habetur, ſi ſcilicet is rem volente domino tenuit. V. *L.* 3. *C. de pignoratit. action.* H.

(*b*) Non injuſte. Vere enim & juri naturali convenienter ULPIANUS in *L.* 1. §. 22. *D. de aqu. & aqu. pluv. arcend: Semper hanc eſſe ſervitutem inferiorum prædiorum, ut natura profluentem aquam excipiant.* De quo fuſius dixi alio loco. H.

(*c*) Hæc verba inſeruimus, poſcente ea ſenſu verborum, ſequuti interpretem Anglum & Cl. Barbeyracum.

operam revera aliquid efficaciæ habuiſſe circa producendum damnum. Neque vero iſti alii immunes erant futuri, ſi & ipſi hic manus admoviſſent. Et videmur in univerſum hancce regulam dare poſſe circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe ubi quis ad ipſum actum, quò damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut ille ſuſciperetur, antecedenter effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit; is licet occaſione iſtius actus aliquo peccato obſtringatur, ad reſtitutionem tamen damni non tenebitur. Unde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negaverit, peccare, qui alienis calamitatibus per injurias aliorum hominum conciliatis lætantur, atque inſultant? Vid. Pſ. CXXXVII. 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui pravum aliqnod factum, ubi jam patratnm fuerit, laudant, excuſant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, ut fieret optant, aut dum fit, tacite lætantur, ac favent. Nam quod affertur ex CICERONIS Philippica 2. (c. 12.) *Quid intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum,* Non eſt ſeria aliqua ſententia, ſed refutandæ duntaxat alterius ineptæ objectioni reponitur. Nec ſi maxime ſeria eſſet, ad reparationis obligationem poſſet extendi. Unde & idem dictum Ciceronis minus appoſite videtur applicari ab Ammiano MARCELLINO L. XXVII. quando de Probo prætorii præfecto dicit: *Nunquam clienti vel ſervo agere quidquam juſſiſſe illicitum; ſed ſi eorum quenquam crimen ullum compererat admiſiſſe, vel ipſa repugnante juſtitia, non explorato negotio ſine reſpectu boni honeſtique defendebat.* Nam & iſtis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defenſione ſua impediebat, ne damni a ſuis dati reparatio fieret. (Ut proinde amplius aliquid adeſſet quam ſimplex approbatio aut apologia mali, quod aliis intuliſſent (*a*).) Quod autem attinet eos, qui conſilium dant, id quidem certum eſt, ſi quis modum damni inferendi ſuggerat, eum ad reparationem teneri. Sed ſi quis tantum in genere ſuadet alicui; ut verbi gratia ad latrocinia, ad furta ſe applicet, aut ſi quis deſtinationis jam certo (*b*) aſſentiatur; uti timidi Principum conſiliarii, aut adulatores ſolent, is ad reparationem haudquidquam teneri videtur. Conſ. Ant. MATTHÆUS de Crim. Proleg. c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos denique, qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, obſervandum; tunc demum ex ſua omiſſione ad reparandum damnum ipſos teneri, ſi omiſerunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant (*c*), non ſi quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quæ mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neque ſi intercipiantur ad reparationem agere potero (*d*). Quicquid contradicat ZIEGLERUS ad Grotii L. II. c. 17. §. 9.

§. V. QUOD ſi igitur plures ad unum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in præſtanda reparatione hic ordo ſervabitur, ut primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad neceſſitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. *L. 37. princ. ad L. Aquil. L. 2. L. 3. L. 4. princ. D. de noxal. action.* Lex VVISIGOTHORUM L. VII. tit. 3. c. 5. & L. VIII. tit. 1. c. 1. In ejuſmodi enim caſibus patrator facinoris, ſeu qui manus admovit, inſtrumentalis erit cauſa. Ubi citra neceſſitatem quis ad facinus acceſſit, ipſe primum tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut ſi a prioribus reparatio fuerit facta, poſteriores ab eadem ſint immunes; (etſi non a pœna.) Sed quid ſi a pluribus, in eadem cauſarum claſſe conſtitutis, idem actus profectus fuerit, an ſinguli tenebuntur in ſolidum: an vero pro rata duntaxat parte? GROTIUS d. l. §. 11. hic pronunciat, *in ſolidum teneri ſingulos, qui ad actum cauſam dederunt, ſi totus actus ab ipſis, etſi non ſolis proceſſit.* Quæ ſatis obſcura ſunt, niſi exemplo illuſtrentur; cui fini hoc quadrare

(*a*) Quæ verba ipſa quoque recte adjicit Cl. Barbeyracus in verſione ſua, quia ſine iis minus plena auctoris interpretatio videbatur.

(*b*) Qui locus mendò carere videtur: etſi Cl. Barbeyracus, reponat *deſtinatis*.

(*c*) Exempli gratia, ſi quis fundo ſuo alterius animalia expulerit, nec dominum eorum commonefecerit. V. *L. 29. §. 1. ad L. Aquil.* H.

(*d*) Nam licet detur, obligationem etiam imperfectam aliquos effectus producere; tamen inter eos non eſſe damni reparationem, facile liquet. H.

drare arbitramur. Tres ſunt, qui faces ſimul alicui domui injecerunt. Hic actus incenſæ domus totus videtur a ſingulis proceſſiſſe, etſi non a ſolis; cum æque domus fuerit conflagratura, licet unus tantum facem injeciſſet. At ſi plures aliquem fuſtibus invaſerint, quorum unus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excuſſerit, ſinguli non de tota læſione tenebuntur, ſed quiſque pro eo, quod ipſe fecit. Etſi ſæpe, quando unus elabitur, qui deprehenduntur, in ſolidum damnentur; præſertim ubi conſpiratum inter ipſos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, ſi diſtinguamus inter actus dividuos, & individuos. Hi ſunt, ad quos multi concurrunt, ſed ita, ut etiam ex unius opera integer actus fuerit ſecuturus, neque ſingulis certa velut pars illius queat aſſignari: uti eſt incendium, perfoſſio aggeris; & ſimiles. Nam damnum inde datum idem fuiſſet ſecuturum, ſi vel maxime unus tantum ei facinori manus admoviſſet; ſic ut definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis a ſingulis provenerit. Ad talem actum ſi plures concurrerint, ſinguli tenebuntur in ſolidum haſtenus, ut, ſiquidem omnes ſimul comprehendantur, æquales damni partes ſinguli ſarcire debeant; aſt ubi reliquis elapſis unus duntaxat ſit comprehenſus, ab ipſo ſolidum poſſit exigi. Nec minus, ſi ex deprehenſis aliqui non ſint ſolvendo, locupletes in ſolidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione pœnæ, quod ibi uno ſolvente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari æquum non ſit, (etſi per modum pœnæ id non raro fiat:) ſed ut ſolida pœna pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens eſt. Quo ſpectat caſus ille apud Quintilianum Inſtit. Orat. L. VII. c. 6. *Fur quadrupulum ſolvat, duo furripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadragena, illi poſtulant, ut vicena conferant.* Ubi contra fures videtur pronunciandum(a). Nam ex legibus Romanis actio furti ſive dupli ſive quadrupuli tantum ad pœnæ perſecutionem pertinebat. §. *ult. Inſtit. de oblig. quæ ex del. naſc.* L. 7. §. 5. L. 8. D. *de juriſdictione*. L. 6. *princ.* D. *arborum furtim cæſarum*. L. 34. D. *de injuriis*. Add. L. 11. §. 2. 4. D. *ad L. Aquil.* L. 51. §. 2. *ibid.* L. 15. §. 2. D. *quod vi aut clam.* L. 21. §. 9. D. *de furtis*. Hotomanus Illuſtr. Quæſt. 32.

§. VI. Cæterum ut aliquis a nobis lædatur, aut damno afficiatur, fieri poteſt vel dolo malo deſtinatoque conſilio, vel per ſolam culpam citra propoſitum quidem, non tamen abſque negligentia, eaque vel leviore, vel magis ſupina; vel denique per caſum fortuitum, ſic ut iſta læſio recte nobis imputari nequeat. Lysias Orat. XXX. (c. 3.) Οὐδενὶ οὐδὲν ἑκόντι δυςύχημα γίγνεται. *Nemini ſponte infortunium accidit*. Sed & apud nonnullos populos imputari ſolent non illa tantum damna, quæ cooperantibus nobis per alios data ſunt; Vid. Exod. XXI. 28. ſeqq. 33. ſeqq. & Grotius ad d. l. Quin ad reſtitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium eſſe non poteſt, & quidem ut exactiſſime omnia damnum id conſecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur, qui citra propoſitum per negligentiam, quam facile erat evitare, damnum intulerunt; cum hæc quoque non minima ſocialitatis pars ſit, ita circumſpecte agere, ut noſtra converſatio aliis non fiat formidoloſa, aut intolerabilis; & ſæpe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adſtringatur. Vid. L. 6. §. 7. L. 14. D. *de offic. præſidiis*, L. 27. §. 9. *in fin.* §. 29. 34. 35. L. 27. 29. §. 2. 3. 4. *ad L. Aquiliam*. Deut. XXII. 8. ex qua a paritate rationis vetari tradunt Judæi habere ſcalas fractas (b), & canes mordaces. Imo & leviſſima culpa ad reparationis neceſſitatem ſufficere poteſt (c), ſi modo negotii indoles exactiſſimam diligentiam non ultro velut adſpernetur;

(a) Secundum hos nimirum diſtinguebatur inter actiones rei perſecutorias & pœnales: in illis unius præſtatio alios non liberabat: ſecus in his. V. d. ll. Add. L. 14. §. *final.* & *ſeq.* D. *quet. met. cauſ.* L. 3. *Pr. ſi menſor falſ. mod.* L. 1. C. *de condict. furtiv.* junctin. L. 5. §. 3. D. *ne quis eum, qui in jus vocat*. H.

(b) Vid. CLERICUS ad h. l. qui aliud omne deſignare videtur, quam quod cenſet Auctor. Confer. idem CLERICUS ad Exod. XXI. 33. & XXII. 5. 6.

(c) Verbi gratia depoſitum, locatio conductio. Nam qui contractum init, diligentia, quam natura contractus deſiderat, contentum ſe fore reaple declarat. Licet non pauci aliter ſentiant. V. BRUNNEMANNUS *ad L. 44. D. ad L. Aquil. n. 3.* H.

netur, aut ſi non ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa verſetur, aut niſi magna perturbatio, vel negotii circumſtantia accuratam circumſpectionem non admittat (*a*); puta, ſi quis in fervore pugnæ, dum arma quatit, proxime ſibi adſtantem lædat. Sic apud ÆLIANUM V. H. L. III. c. 44. adoleſcenti, qui in ſocium enſem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia reſpondit: Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον, ἀμύνων, οὔ σ' ἐμίηνεν αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα. *Defendens ſocium verſo mucrone necaſti: purior es manibus nunc, quam prius eſſe ſolebas*. Add. EPICTETUS Enchir. c. 39. & SIMPLICIUS ad d. l. circa finem, nec non *L.* 44. *L.* 52. §. 4. *D. ad L. Aquil. & interpretes ibi*. Ex caſu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifeſtum eſt, ubi ſcilicet nulla alicujus culpa admixta eſt. Id porro (*b*) dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quæ ab ſuis animalibus per ſuam culpam, aut ſe inſtigante data ſunt; aut ſi ex naturali & uſitata ferocia animal ipſius alterum læſerit, aut per ordinarium inſtinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem cuſtodire, ne alteri damnum dare poſſent. Nam ubi a me nihil admiſſum eſt, quod imputari mihi queat, nulla ratio eſt, quare ego magis, qui invitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. *L.* 5. §. 2. *L.* 7. §. 3. *ad L. Aquil.* Quod ſi tamen pauper a locuplete per caſum fortuitum ſit læſus, liberalitati ipſius congruens erit, miſerum aliquo beneficio ſolari. Super actionibus autem noxalibus, & de pauperie GROTIUS quidem d. l. §. 21. cenſet, eas ex jure civili poſitivoque eſſe; cum dominus, qui in culpa non eſt, natura ad nihil teneatur. Alii tamen iſtas actiones naturali æquitati maxime congruere judicant, licet ita præciſe a jure naturali non diſtitentur (*c*). PLATO de LL. L. XI. (pag. 978. Ed. VVechel. Ficini, pag. 936. C. D. Ed. H. Steph. T. II.) *Si ſervus vel ſerva alienæ rei offecerit, ſive imperitia, ſive immoderato aliquo uſu id fecerit, nec qui damnum paſſus eſt, cauſam præbuerit, dominus ejus aut ſatisfaciat, aut ſervum ſervamque illi, qui damnum paſſus eſt, tradat*. Sicuti & antiquiſſimum in eam rem exemplum extat apud Sext. Aurel. VICTOREM de Orig. Gentis Romanæ, (cap. 6. Ed. Pitiſci) de Evandro, qui furacem ſervum Cacum Recarano Herculi noxæ dedidit, cujus ille boves furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis ſponte commoto, & citra domini culpam, læſus fuit, ratio hæc videtur; quod dominia rerum non præjudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primæva communione conſtitutis, mihi facultas fuerit, ubi ab aliquo animali læſus fuiſſem (*d*), quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quærendi (*e*); ea facultas per diviſa rerum dominia mihi præcluſa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem ſenſerim, reparatio autem damni longe ſit favorabilior (*f*), quam lucri adquiſitio: apparet recte a domino animalis poſtulari, ut damnum ab eo datum ipſe reparet, aut ſi tanti non ſit ipſi animal, illud noxæ dedat. Idque multo magis procedit in ſervo, qui utique naturaliter eſt obnoxius reparationi damni abs ſe dati. Sed cum ipſe nulla habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejuſque corpus domini ſit, æquum ſane eſt, ut dominus aut damnum reſarciat, aut iſtum dedat. Præſertim cum citra hoc ſervo daretur li-

centia

(*a*) Ita Henricus II. G. R. in haſtiludio, accepto a Mongomerio Comite vulnere, periit. V. THUANUS L. XXII. ad A. 1559. Adde CARPZONIUM Dec. illuſtr. 295. ubi de occiſo in athlatico certamine. H.

(*b*) Inſeruimus hoc loco duos verſus infra loco non ſuo poſitos, judicium ſequuti Cl. Barbeyraci.

(*c*) Imitatus, uti videtur, Solonem, qui, ut in ejus vita auctor eſt Plutarchus, ſcripſit & de pauperie a quadrupedibus data, canem, qui aliquem momorderit cubitorum quatuor vinculo alligatum, dedi jubens. Adde LL. Wiſigothorum, Longobardorum, Burgundionum, Saxonum, Bajoariorum in Codice Fr. LINDENBROGII. H.

(*d*) Et animal perſequendi, a nemine impediendus. H.

(*e*) Quoniam dominium alterius jus Vindictæ mihi auferre non poteſt. H.

(*f*) Adhæc dominus vitium animalis ſciviſſe præſumatur; & dum id retinet, nec damnum ab eo datum ſarcit, factum ejus approbare cenſetur. V. SCHILTERUS *Ex. ad D.* 19. §. 2. H.

Digitized by Google

centia omnes pro libidine lædendi, ſi neque ab ipſo, qui nihil, & ne ſeipſum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri poſſet. Nam ſi vel maxime verberibus ipſum aut carcere plectere ob læſionem dominus velit, læſo inde haudquidquam ſatisfieri poteſt. Vid. Interpretes juris Romani ad tit. *ſi quadrupes pauperiem*, *& ad L. Aquiliam.* & Coſtant. L'Empereur Baba Kama. Capitulare Caroli L. III. cap. 44. Huc etiam pertinet t. t. *D. de damno infecto*. Cæterum de reparationibus damni in univerſum obſervandum eſt, ſi per maleficium datum ſit damnum, eius reparationem pœnam non tollere. Vid. *L. 48. D. de furtis* (*a*). Etſi ultro eandem obtuliſſe reatum non parum minuat, tanquam certum pœnitentiæ ſignum. Luc. XIX. 8. (*b*) Notatu quoque dignus eſt locus apud Michaelem Glycam Annal. Tom. IV. de Michaele Paphlagone. *Cæterum Michael Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non deſinebat, ac Deum bonis operibus, monaſteriis condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuiſſent illi, ſiquidem abjeciſſet imperium, cujus gratia multus ea facinora fecerat: & adultera repudiata, privatus peccatum ſuum deploraſſet. Nunc ille nihil horum agens, ſed Zoæ conſuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in ſpeciem beneficia quædam præſtans, eoque pacto veniam ſe conſecuturum ſperans; numen divinum & mentis expers & injuſtum eſſe putabat, quod alienis opibus redimi pœnitentiam pateretur.* Valer. Maximus L. II. c. 8. §. 4. *Tantum intereſt adjicias aliquid, an detractum reſtituas; quantum diſtat beneficii initium ab injuriæ fine* (*c*). Verum iſtis illuſtrandis exempla, quæ a Grotio l. d. afferuntur, ſubjiciemus.

§. VII. Homicida injuſtus tenetur ſolvere impenſas, ſi quæ factæ ſunt in medicos (*d*); & iis, quos occiſus alere ex officio, obligationis perfectæ vim habente, ſolebat, puta parentibus, uxori, liberis, (non ſi quos ex miſericordia alebat, egenis,) tantum dare, quantum valebat illa ſpes alimentorum, habita ratione non tantum facultatum occiſi, ſed & ætatis tam hujus, quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet *L. 68. D. ad L. Falcidiam* (*e*). Sed quod Zieglerus ad Grotii d. l. arbitratur, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occiſus facere poterat, ſi diutius vixiſſet; quod utique iſtorum hæreditatem feciſſet.

opi-

(*a*) V. ſupra L. II. c. 5. §. 19. H.

(*b*) AUCTOR de Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 7. §. 13. *Sic igitur qui* DAMNUM *alteri* CITRA DOLUM MALUM *dedit, ultro reparationem debet offerre, teſtarique malitiam abs ſe abfuiſſe, ne læſus ipſum pro hoſte habeat, ac viciſſim hoſtilia intentet. Qui autem per* MALITIAM *alterum læſit, is non ſolum alteri reparationem damni debet offerre, ſed & pœnitentiam ſui facti oſtendere veniamque petere. Viciſſim læſus, reparatione obtenta, pœnitenti ac petenti* VENIAM DARE, *& cum ipſo in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & pœnitentia adquieſcere non vult, ſed vindictam utique manu ſibi quæſitum it, nihil aliud agit, quam ut acerbitati animi ſui obſequatur, adeoque ex cauſſa ſupervacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege* VINDICTA, *quæ nullum alium finem habet propoſitum, quam ægre facere iſtis, qui nos læſerunt, eorumque dolore noſtrum animum ſatiare. Eo promtiores autem mortales ad condonandas mutuas offenſas eſſe decet, quo frequentius ipſi ſupremi Numinis leges violant eoque & ipſi venia quotidie opus habeant.*

(*c*) Qui locus nihil ad rem facit, obſervante Cl. Barbeyraco.

(*d*) Hoc jus hodie, quicquid ex diſciplina juris Romani Interpretes tradant, in multis locis obtinet. Rationes explicat SCHILTERUS *Ex. 19. ad D.* §. 28. Plane ut hodie ex legibus quorundam populorum, ſi quis in miniſterio navis, aut conflictu cum piratis ab hoſtibus læſus, vulneratus vel occiſus fuerit, detrimenti hujus reparatio cum plena mercede, & vectura ſumptibuſque ſepulturæ computari, & communi contributione navis ac mercium ſarciri ſolet, ex arbitrio bonorum & peritorum virorum. Ut docet Joann. LOCCENIUS L. II. de Jure maritim. c. 8. §. 13. Bene Michael EPHESIUS ad V. Nicomachiorum: *Ὃ γὰρ ἡ γυνὴ, ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον, τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται. Nam quod uxor, aut liberi, aut propinqui occiſi accipiunt, id quodammodo ipſi datur.* Add. GROENEWEGIUM ad §. 1. *Inſt. de obligat. quæ ex quaſi delicto*: ubi obſervat, hodie computationem fieri ad redituum vitalium rationem. H.

(*e*) Cujus ſumma parum accurate ſiſtitur in commentario Brunnemanniano ad Pandectas. Rectius rationes ejus ſubduxit VOETIUS Comment. ad Pand. ad Legem Falcid. §. 7. Addatur TITIUS Obſerv. in Lauterbach. DCCCCXLVI. qui Obſerv. CLXX. ad Pufend. de Offic. Hom. & Civ. bene animadvertit, rem illam in vita civili non adeo magni eſſe uſus, quum ut plurimum eo nomine tranſigatur. Adjicimus, inſervire tranquillitati conſcientiæ, ſi damni reparatio deminutionem aliquantiſper excedat, quam ſi aleam ſubeamus, non penitus ſarciendi ejus: eo quod cauſſa perſonæ læſæ ſemper favorabilior eſt, quam ea ejus, qui damnum dedit.

opimiorem : id vix admittendum videtur. (*a*). Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona noſtra cenſeri queat, ac futurum tempus æque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de iſto lucro fuerat conſumturus occiſus, liquido conſtare queat. Eſt autem homicida injuſtus, qui occidit eum, cui ne ab iſto occideretur jus erat; cuique adeo dum occiditur, injuria fiebat. Quod jus eo ipſo, dum ſociale animal hominem natura eſſe, aque mutua læſione jubet abſtinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen juri, quantum in ſe, homo renunciare poteſt, ſaltem ne a certis ipſum perſonis lædi nefas ſit; idque tacite, aut expreſſe (*b*). Tacite quidem remittit jus illud, qui alterum ſine juſta cauſa per vim invadit. Hanc enim cum quovis modo abs ſeſe repellendi alter jus habeat, neminem præter ſelpſum poteſt accuſare, qui dum ſua vis injuſta repellitur, noxam accepit. Expreſſe autem eidem juri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto deſcendit. Belli enim lex eſt, ut cuique liceat, quantum poteſt, ad hoſtem opprimendum conniti. Quo ſpectat illud PLUTARCHI in Apophth. Lacon. (pag. 233. E. Edit. VVechel.) *Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componendæ gratia intervenerant, promitterent, ſe ultores fore, & percuſſorem interfecturos;* Μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν· οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. *Nolite, obſecro, inquit, fieret enim hoc injuſte. Idem enim ipſe facturus eram, ſi ſtrenuus fuiſſem & antevertiſſem.* Add. *L.* 4. *L.* 5. *L.* 7. §. 4. *L.* 51. §. 1. *D. ad L. Aquil.* Et quanquam in iſto bello fortaſſe contra caritatem ſit peccatum, illius tamen ſolius violatio ad obligationem penſationis non ſufficit. Cæterum liberi hominis vita æſtimationem non habet; & ſi haberet, non eſt, cui illa exſolvi poſſit. Nam ad propinquos ejus vita non pertinet, ſed intereſt tantum ipſorum, ut iſte vivat; adeoque eo quod intereſt præſtito, æſtimationem vitæ poſtulare hi nequeunt. Secus ſe res habet in ſervo; qui cum totus ſit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium utique habet, ipſoque occiſo eſt, qui ſuo jure id poſcere queat. Quod ſi durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, ſervum ad pecoris modum æſtimari; dicere licebit, non ipſius perſonæ, ſed quæ ab ipſo proficiſci poſſunt, operarum pretium poni. Cæterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per laſciviam, quæ dolo malo æqualis eſt, alterum occidunt. Vid. *L.* 4. §. 1. *D. ad L. Cornel. de ſicar.* & ibi GODOFREDUS *L.* 10. *D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & incircumſpecte cædem patrant (*c*); cujus exempla ponuntur in *Inſtitut. de L. Aquil.* §. 5. *ſeqq.* (*d*) ſimiles in alio loco (*e*) quam qui ad exercendum deſtinatus eſt, dum ſeſe exercet, aliquem trajecerit; aut ſi id paganus fecerit in loco, ubi exerceri milites moris eſt. Nam ſi a milite ibi quis non deſtinato conſilio trajectus fuerit, miles immunis erit, quia iſtius culpa eſt, qui eo ſe contulit; & hic in officio ſuo verſatus eſt. Add. L. 9. §. 4. *D. ad L. Aquil.* & ANTIPHONTIS Orat. VII. Item ſi putator ex arbore dejecto ramo ſervum tranſeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neque proclamavit. Si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam eſt puta-

(*a*) Vid. van der MUELEN in Comment. ad Grotium L. II. c. 17. §. 16.

(*b*) Et hoc locum habet, quantum attinet damni reparationem, licet qui invaditur, moderamen inculpatæ tutelæ exceſſerit, verbi gratia fugere potuerit. Nam volenti non fit injuria: & involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur. Ita ſæpius in Tribunalibus pronunciatum eſſe conſtat. V. CARPZOV. Part. IV. conſt. 10. def. 4. Conf. infra AUCTOR L. V. c. 4. §. 3. H.

(*c*) Add. aliud exemplum apud MEVIUM Part. I. Dec. 220. 221. Item ſi vehes fœni aut ſegetis, vel carrus onuſtus in tranſeuntem hominem vel obvium animal evertatur: Quo caſu olim in quibuſdam Germaniæ regionibus conſuetudo fuit, ut carrus cum equis cederet fiſco reprobata deinceps a Carolo V. Ordinat. Crim. Art. 218. H.

(*d*) Conferatur de his ſpeciebus omnibus elegans opuſculum Celeb. Ger. NOODT ad Legem Aquiliam.

(*e*) In Speculo Saxonico L. II. Art. 38. eſt: *Si quis ignoranter aliquem jacendo interfecerit, in Werigeldum, & non in mortem condemnatur.* Et jure Suetico mulctam eo nomine præſtari, forte quod non ſatis præviderit, teſtatur LOCCENIUS Synopſ. Jur. Suetic. Diſſ. 28. Quæſt. 1. Add. CARPZOVIUS Quæſt. Criminal. 27. n. 50. ſeq. H.

putator. Uti & ſi idem ſeorſim a via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit; quia in eo loco nulli extraneo jus fuerat verſandi. *L.* 31. *D. ad L. Aquil.* Add. Lex Burgundionum tit. 46. Item ſi medicus ægrum deſtituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. Vid. Plinius L. XXIX. cap. 1. Lex VVisigothorum L. XI. tit. 1. cap. 6. (*a*). Item ſi mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (ſcil. ſi ultro ad ejuſmodi munus ſeſe applicuerit, non ſi coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate proteſtatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. *L.* 5. §. 3. *L.* 7. §. 2. 5. 6. 8. *L.* 8. *L.* 9. *princ.* §. 3. *L.* 11. *princ. L.* 31. *L.* 51. §. 2. *D. ad L. Aqui.* conſ. *cap.* 8. 9. *ſeqq. X. de homicid.* In Alcorano cap. de uxoribus illi, qui per ignorantiam Muſulmanum occiderit, injungitur, ut propinquis præſtet damnum & id quod intereſt, & unum Muſulmanum ex captivitate redimat. Sic & iſtos, quibus lex divina Numer. XXXV. & Deuteron. XIX. aſyla indulgebat, ad ejuſmodi reparationem obligatos probabile eſt; cum is, cujus manubrio ferrum elapſum eſt, a culpa non penitus ſit immunis, cum illud melius munire debuiſſet. Quomodo tamen cum regulari ſtatu civili congruat, ut ejuſmodi homicidam involuntarium vindex ſanguinis (*b*), extra aſyli terminos deprehenſum, impune occidere potuerit, nondum ſatis diſpicimus, ni implacabili ejus populi genio aliquid indultum fuiſſe (*c*) dicamus (*d*). Conf. Tacitus Germ. cap. 21. Homerus Odyſſ. *o.* verſ. 272.

§. VIII. Qui mutilavit, ſimiliter tenebitur ad impenſas in vulnus curandum factas, & ad æſtimationem ejus, quod jam, qui mutilatus eſt, minus lucrari poteſt (*e*). Conf. *L.* 13. *princ. D. ad L. Aquil. L.* 7. *D. de his, qui dejec. vel effud.* Notatu dignæ ſunt hic Hebræorum leges, quæ referuntur a Conſtantino L'Empereur in Baba Kama cap. 8. §. 1. Qui proximum lædit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni*, *doloris*, *curationis*, *ceſſationis*, & *ignominiæ*. *Damnum* hoc modo æſtimatur. Si verbi gratia illius oculum excœcavit, manum amputavit, pedem fregit, eum conſiderant, ac ſi ſervus eſſet in foro vendendus, atque æſtimant, quanti antea valebat, & quanti jam valet. Nam ſi hic diverſitas conditionis & ſtatus perſonarum attenderetur, nullam fore putabant certam æſtimandi rationem; cum in ſingulis vitæ generibus, & perſonarum ſtatu diverſiſſimo ſemper quidpiam proferre poſſet læſus, cujus nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, ejuſque compenſationem augeri poſtularet. Itaque omnes læſos pro ſervis hac in parte cenſeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque ſi antea verbi gratia 50. ſiclis æſtimatus, poſtea 30. tantum vendi poſſet, lædens 20. ſiclos, quanti læſus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, verbi gratia, ſi quis hominem aduſſerit veru, aut clavo, etiam in ungue, ubi non ſit vibex; tum expendebant, quantum homo iſtius conditionis reportare vellet, ut tanto dolore afficeretur. Nam ſane hominem divitem & delicatulum invenias, qui grandi pecunia, ut vel modicum dolorem ſuſtineat, adduci non poſſit: viciſſim robuſtum quendam pauperem, laboribusque adſuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore æſtimando ita procedebant. Ponebant verbi gratia regem conſtituiſſe, ut iſtius conditionis homini manus amputaretur, expendebantque, quantum iſte daturus eſſet, ut manus ſibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum lædens læſo doloris nomine debebat ſolvere. Conf. *L.* 5. *princ. & §.* 1. *D. de injuriis*, ubi cum inter *verberationem* & *pulſationem*, hoc diſcriminis ſtatuatur, ut *verberare ſit cum dolore cædere*, *pulſare ſine dolore*; etiam dolorem æſtimari poſſe conſequi videtur. Circa

cura-

(*a*) Conſ. L. WISIGOTHIC. L. VIII. tit. 3. 4. LL. LONGOBARD. L. 1. tit. 19. c. 13. & 17. X. de homicid. H.

(*b*) Quo officio heredem, vel ſaltem proximum occiſi propinquum, functum eſſe, veriſimile eſt. Vid. CLERICUS ad h. l.

(*c*) Cui ſane promiſſioni, ſub Evangelio, locus amplius non videtur. Vid. interpretes ad Matth. V. v. 38. & ſeqq.

(*d*) Ejus generis complurium populorum mores protuli Diſſ. de herede occiſi vindice Sect. V. Tom. III. Comment. atqu. Opuſculor. H.

(*e*) Vid. Exodi XXI. 19. ibique notas Joannis CLERICI.

curationem hoc obſervabant; ſi curatione ſemel facta puſtulæ ſuccreſcerent, ſi quidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exſolvere; ſi non ex inflicta plaga, liber erat. Si ſubinde plaga ſanaretur, & recrudeſceret, iſte ad curationem ejus tenebatur; ſi in ſolidum ſemel ſanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque poſſet, lædentem teneri, ſi per ſe vulnus recruduerit; non autem ſi culpa læſi, aut per imperitiam medentis. In ſtatuenda æſtimatione *ceſſationis* ab opere, quam occaſione vulneris alter habuit, conſiderabant læſum tanquam ſi cucumeres cuſtodiret. Id quod doctores Hebræorum ita latius deducunt; ſcilicet ipſum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore æſtimationem a lædente accepiſſe. Itaque quid verbi gratia pede vel manu mutilatus, ſi manum vel pedem retinuiſſet, lucraretur, ſpectandum non eſſe contendunt; ſed quia jam pro manu & pede ſatisfactum eſt, quid damni durante morbo patiatur, operis reſpectu, quod licet mutilatus, tamen ſanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium ſingulis morbi diebus expetere poſſe cenſent, quod e ſervato cucumetario quotidie reportaret. Sed quia perinde non eſt, manu an pede quis ſit privatus; vulneratus ad tempus decumbat, & poſt ſanitatem ſine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde ſubtilius a Maimonide modus æſtimandi ceſſationem per certos caſus proponitur. Si membrum ejus mutilatum non ſit, ſed ægrotet; & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, ut tandem convaleſcat, alter ipſi ceſſationem uniuſcujuſque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere ceſſat, a quo ille abſtinet. Sin lædens eum membro mutilaverit, aut manum amputaverit, reddito manus valore, ſeu damno præſtito, quoad ceſſationem eum ut cucumerum cuſtodem conſiderant; atque expendunt, quanta ſit hujuſmodi cuſtodis merces quotidiana, quotquot dies ægrotaverit, ſupputant, tantumque ipſi rependitur. Similiter ſi pedem ipſi abſcidit, eum, ac ſi ad portas civitatis cuſtodem ageret, conſiderant. Si excæcaverit oculum ipſius; ac ſi in mola moleret, ſimiliterque ſimiles æſtimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione ejus, qui eam infert, & qui patitur, æſtimanda. Cum longe gravius ſit ignominiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illuſtri; & quæ contumelia ſordido homini levis eſt, honoratum acerrime afficiat. Ubi obiter addendum, quod de loco ſubjungitur: ſi quis de tecto decidens lædat prætereuntem, & ſimul ignominia afficiat, puta in lutum iſto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominiæ non item. Hæc ex legibus Ebraicis. Spectat quoque huc *L. ult. D. de his, qui effuderint vel dejec. & L. 3. D. ſi quadrupes* (*a*). Ubi obſervandum, quod cicatricum & deformitatis nulla æſtimatio eſſe traditur, id ad liberos duntaxat homines reſtringi debere (*b*). Nam cum luxurioſis Romanorum moribus formoſa mancipia magni æſtimarentur, penſatio utique locum habere poterat, ſi quis alicuius faciem per vulnera deformaſſet. Imo & recte æſtimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptæque fœminæ, cui ſæpe dotis inſtar eſt oris gratia. Ac in univerſum moleſta ſane eſt inſignis deformitas, noſque aliis reddit ingratos, jociſque ac contemtui petulantium exponit. Niſi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Servilii apud LIVIUM L. XLV. c. 39. ſub finem. Add. SENECA de Benefic. L. V. c. 24. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa penſationem mutilationis obſervandum; ibi non tam taxari & æſtimari ipſum membrum, quod eſt res inæſtimabilis pretio numario; ſed damna, ex uſu membri impedito aut ſublato emergentia, emen-

(*a*) Enimvero, ſi contumelia affectus apud Romanos æſtimatoria agere potuit, cur ob deformitatem ab alio factam actio non erat? Sane quod dicitur, corpus liberum non recipere æſtimationem, tantum eo pertinet, circa liberos homines non eſſe commercium. V. infra L. V. c. 1. §. 5. Et tamen in liberos etiam homines bello captos pretium ſtatui ſæpe videmus. H.

(*b*) *L. 7. D. de his, qui effud. vel deiec. Cum liberi hominis, corpus ex eo, quod dejectum effuſumque quid erit, læſum fuerit, judex computat mercedes Medicis præſtitas ceteraque impendia, quæ in curatione facta ſunt. Præterea operarum, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis factus eſt. Cicatricum autem deformitatis nulla fit æſtimatio: Quia liberum corpus nullam recipit æſtimationem.* Dolorum, per leges Juris Romani nulla quidem fit æſtimatio, ſed eorum quoque nomine in foro aliquid adjudicari ſolet Arg. Conſt. Crim. Art. 20.

tia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum verſatur judex, membris comparari tum ratione uſus, tum ratione dolorum, neceſſe eſt. BOECLERUS ad Grot. L. II, c. 1. §. 6.

§. IX. EXEMPLUM de adultero, & adultera, qui teneneur non tantum indemnem præſtare maritum ab alenda prole adulterina; ſed & legitimis liberis rependere, ſi quod damnum patiuntur ex concurſu ita ſuſceptæ ſobolis ad hæreditatem (a): ad eos pertinet, qui indirecte, & per conſequentiam actu ſuo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haudquidquam ad damnum pecuniarium ſpectat. Circa iſthanc rem ZIEGLERUS ad Grotii d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere præſtari. Sed an legitimis liberis ſit reſtituendum damnum, quod ex concurſu ejuſdem prolis in hæreditate ſentiunt, dubio non carere. Quæſtionem enim tantum eſſe de hæreditate materna; ad quam liberi adulterini venire non poſſint, niſi jubente lege. Igitur ſic ubi lex civilis adulterinos ſimul cum legitimis ad maternam hæreditatem vocat, damnum hic a lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortaſſe poſſet, ideo adulteros iſtis liberis ad reparationem non teneri, quia liberis ad bona parentum vivorum jus perfectum non competit, ex cujus duntaxat læſione neceſſitas reparationis oritur. Sicuti injuriam non facit parens liberis, ad ſecunda vota tranſiens, etſi iſtis exinde ſpes hæreditatis inſigniter minuatur. Enimvero in iſthoc exemplo apparet abſtrahi, tum a diſpoſitione legum civilium circa ſucceſſionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum a legibus pœnalibus in adulteros convictos ſtatutis; atque ejuſmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehenſis tum marito tum liberis genuinis deberi recte aſſeritur. Nam liberi ſaltem tale jus habebant, ne alius præter legitimum matris ſuæ maritum ipſis cohæredes conciliaret; (quod jus ex fine pacti matrimonialis ipſis quæſitum eſt.) Ex eodem quoque pacto marito jus erat, ne ab alio ſuppoſitos pullos pro ſuis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. X. QUI VIRGINEM imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris jam ipſi defloratæ valet ſpes nuptiarum. Eſt quippe non mediocris inſtar dotis flos virginitatis. De quo elegans eſt locus apud APULEJUM in Apologia: (pag. 102. Ed. Pricæi, cujus vide notas.) *Virgo formoſa, etſi ſit oppido pauper, tamen abunde dotata eſt. Adfert quippe ad maritum novam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipſa virginitatis commendatio jure meritoque omnibus maritis acceptiſſima eſt.* Igitur æquum eſt (b), ut, qui iſtum florem invitæ abſtulit, ſaltem id ipſi refundat (c), ut amplitudine dotis maritum invenire queat. Quanquam commodiſſimum ſit, ut niſi conditionis diſparitas, aut aliud quid obſtet, iſte ſtuprator defloratam ducat. Vid. Exodi XXII. 16. 17. Deuteron. XXII. 28. 29. Sed quæ ultro in meram libidinem conſenſit, habet quod ſibi imputet. Etſi regulariter major hic culpa maris, quam puellæ præſumatur (d). Quod ſi quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam utique tenebitur. Neque eſt, quod quis objiciat, pacta circa rem turpem invalida eſſe. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, ejuſque exſecutionem nullum requiratur intervallum; (vid. Tobiæ VII. 10. 18.) ſed tantum mo-

ribus

(a) Quo caſu jure civili maritus præterea innocens lucratur dotem, ab adultero illatam, & ex paraphernalibus portionem tantam, quanta eſt pars tertia dotis. *L. 8. §. 5. C. de Repud. Nov. 117. c. 8.* contra: uxor innocens dotem non tantum recipit, ſed etiam lucratur donationem propter nuptias & tantum ex reliqua mariti ſubſtantia capit, quanta eſt tertia pars iſtius donationis, *Nov. 117. c. 8. 9.*

(b) Aut pellacia. V. ſupra L. II. c. 5. §. 11. circa finem. H.

(c) Apud QUINTILIANUM Declamat. 252. in fine pater queritur: *Perdidi ſine dubio honorem, pretioſiſſimum pauperum cenſum. Perdidi Virginitatem filiæ meæ, & cui modo ſacerdotium ſpectabam, difficile inventurus ſum etiam maritum.* Apud EUNDEM Declam. 276. *graviſſima* dicitur *injuria, quæ puellæ virginitatem perdidit, quæ florem ætatis amiſit, quæ prima illa gratia apud maritum futura prærepta eſt.* H.

(d) Expendi hic meretur exemplum Henrici IV. G. R. qui Henrici Interaquii filiæ forma atque ingenii venuſtate pellectus, libita ut expleret, nuptias ſuas promiſerat, ſi marem pareret, ſcriptoque firmarat fidem. Quod & quæ inde ſecuta memoravit H. GROTIUS Hiſtor. Belgic. ad Ann. 1604. H.

ribus ac legibus civilibus; vid. GRATIANUS Cauſ. 27. Quæſt. 2. c. 39. Igitur iſto quidem jure turpis conditio non videtur; eris mihi uxor ſi ſtatim tanquam uxor corpus tuum mihi præbueris. Sed & ſi quid turpitudinis in ejuſmodi properatis nuptiis inſit, ob favorem matrimonii ad invaliditatem pacti non valere judicatur.

§. XI. FUR ET raptor tenentur rem ſubtractam reddere cum ſuo incremento naturali, & cum ſequente damno, & ceſſante lucro; etiamſi pœnam inſuper furti aut rapinæ nomine cogantur ſuſtinere. Nam læſus reparationem damni quærit; pœna autem ad uſum reipublicæ exigitur; quam ſane judex haudquidquam læſo imputare poteſt, ut ideo ipſe re ſua carere cogatur (*a*). Unde in quibuſdam locis abſurde judices rem furtivam ſibi retinent; læſum, ut ſeſe furis ſupplicio ſoletur, jubent. Vid. Caroli V. Ord. CRIMINALIS Art. 218. Add. *L.* 3. §. 12. *D. de peculio L.* 56. §. 1. *D. de furtis*. *L.* 7. *princ. D. de incendio, ruina*. Sicuti & illud juri naturali non congruit (*b*), ut ſumtus in ſupplicium furis faciendos læſus toleret; cum ad publicum magiſtratus officium ſpectet, ſcelera pœnis reprimere. Ad quod ſi requirantur ſumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, a publico debent expendi, non a læſo; cum preſertim ex aliis mulctis emolumentum in fiſcum redundet. Sicut verbi gratia, ſi bellum ſuſcipiatur a republica quod cives quidam ab aliquo injuria ſint affecti, non illi ſoli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli ſumtus tenentur conferre. Aliud autem eſt, ſi læſo a judice optio fuerit data, num malit res ſuas recipere, an furem ſuſpendi. Si enim poſterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etſi talem optionem judex non recte læſo permittat; cum ſupplicia noxiorum non libidini privatorum, ſed bono publico debeantur. Quod ſi autem res furtiva perierit, GROTIUS d. l. putat æſtimationem non ſummam, nec infimam ſed mediam præſtandam. Quod non ſine cauſa diſplicet ZIEGLERO ad h. l. Cur enim ullo favore hic furem proſequamur? & cum recte ſummum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui invito rem abſtulit, aliquid remittere debeam? Add. *L.* 9. *D. de in litem jurando*, *L.* 2. *Princ. D. ad L. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit*. *L.* 8. §. 1. *L. ult. D. de condict. furtiva*. Atque hoc caſu etiam reſtitutio debetur a fure, aut ejus hæredibus, (non tamen ultra vires hæreditatis,) (*c*) etiamſi fur corpore pœnas luerit. Haudquaquam enim iniquum, aut crudelitati proximum eſt, ut reus ultra pœnam mortis, aut corporis afflictivam, damnum quoque, & id, quod intereſt, reſarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *Mors omnia ſolvit*; ex Novella 22. c. 20. (*d*). Præſtationes perſonales ſolvit mors, non debita, quæ bonis velut inhærent, eaque ad quoſvis poſſeſſores comitantur. Quale eſt hoc debitum damni reparandi (*e*). De reliquis læſionibus facilis eſt ſubſumtio; & de nonnullis infra peculiariter ſuo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, ſeu pauperie late JCti Romani ad *tit. D. ſi quadrupes*.

(*a*) Nec probandum vetus Saxonum jus L. II. Specul. Saxon. Art. 25. & 31. quo licuit judici res furtivas in uſum ſuum vertere, ſi dominus intra annum & diem eas repetitum non iviſſet. Et vanus eſt color, quo jus illud velare voluit Cujacius, plectendam domini negligentiam. Quæ enim vigilantia par eſſe poteſt furum ſolertiæ? & quis domini negligentiam hic præſumeret? V. AUCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. in fine. H.

(*b*) Aliud dicendum de impenſis in rem furtivam. H.

(*c*) Jure vetere Saxonico & Alemannico diverſum obtinuit. Cujus rationes inquiſivit, & quam parum juſtitiæ regulis id congruat, erudite oſtendit Schilterus *Exercit. ad D.* 19. §. 76. H.

(*d*) V. ſupra L. I. c. 9. ult. H.

(*e*) Singulatim de damno adverſus exiſtimationem ſive honorem (non fundamentalem, ut ita loquar, ſed exhibitivum. V. AUCTOR infra c. 2. §. 7.) conſiderari meretur jus vetus Sueonum apud Joann. LOCCENIUM L. II. Antiqu. Sueo-Gothic. c. 7. H.

C A-

C A P U T II.

UT OMNES HOMINES PRO ÆQUALIBUS NATURALITER HABEANTUR.

I. *Homo ut naturaliter æqualis ab homine habendus.*
II. *Qualis ſit naturalis æqualitas?*
III. *Rationes pro eadem populares.*
IV. *Conſideratio æqualitatis reddit homines commodos.*
V. *Quomodo per eam res inter plures dividendæ?*
VI. *In eandem peccatur per ſuperbiam:*
VII. *Et contumeliam aliis illatam.*
VIII. *An ſervi natura dentur?*
IX. *Unde inæqualitas inter homines proveniat?*

Præter illum amorem, quo homo ſuam vitam, corpuſque ac res proſequitur, & per quem non poteſt non omnia, ad eorundem deſtructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipſius animo inſita tenerrima quædam ſui æſtimatio: cui ſi quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo ſæpe magis ſolet is commoveri, quam ſi corpori ac rebus noxa inferatur. Quæ æſtimatio licet ex variis cauſis intendatur; primum tamen ejus fundamentum videtur ipſa humana natura. In ipſo quippe hominis vocabulo judicatur ineſſe aliqua dignatio; & ultimum ſimul atque efficaciſſimum argumentum, quo aliorum inſolens inſultatio retunditur, iſthoc habetur; utique non canis aut beſtia, ſed æque homo ſum atque tu. Statius Thebaid. 12. (verſ. 556. & ſeqq.)

—— Hominum inclyte Theſeu
Sanguis erant, omnes eademque in ſidera, eoſdem
Sortitus animarum alimentaque veſtra creati.

Humana porro natura, cum omnibus hominibus æque competat, neque ſocialem cum iſto homine vitam degere quis poſſit abs quo non ſaltem ut homo æſtimatur; inde conſequitur, jure naturali præceptum eſſe: *Ut quiſque alterum hominem æſtimet atque tractet, tanquam naturaliter ſibi æqualem, ſeu ut æque hominem.*

§. II. Isthæc æqualitas (*a*) inter homines ut melius intelligatur, obſervandum eſt, quod Hobbesius de Cive c. 1. §. 3. & Leviat. c. 13. eandem reſtringat ad paritatem virium, & cæterarum facultatum humanarum; quibus homines in ætate adulta ſunt inſtructi, & exinde oſtendere velit, cauſam habere homines, quare naturaliter ſe invicem metuant. Quamvis (*b*) enim, viribus aliquis paululum ſit inferior altero, tamen dolo ſaltem aut adjuvante dexteritate ac teli habilitate etiam robuſtiſſimum neci dare poſſe, ita, ut quilibet adultus alteri inferre poſſit maximum malorum naturalium, quæ ab homine proficiſci poſſunt, mortem. Seneca de Ira L. I. c. 4. *Nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit: ad nocendum potentes ſumus.* Itaque cum ii, qui

(*a*) Quam ἁπλῶς ſive ſimpliciter talem vocitare poſſumus; Nam præterea eſt æqualitas, quæ fluit ex naturali ſtatu, de qua AUCTOR infra agit §. 9. eamque appellat *æqualitatem poteſtatis*; ut illam hic *æqualitatem juris*. Illa in omnes ſtatus ſe diffundit, quoniam ſocialitas, cui fundamentum ſubſternit, citra eandem intelligi nequit: hæc ita propria eſt Status naturalis, ut tamen ex eo emigrantes in alios Status, verbi gratia domum aut civitatem, reliquias ejus non paucas retineant. H.

(*b*) Parum dilucide in hoc paragrapho Hobbeſii ab Auctore proponebatur ſententia. Ejus cogitata, tanquam ſparſa Hippolyti membra collegit & ordinavit Cl. BARBEYRACUS, cujus verſionem proinde in hac editione ſequi malumus, quam ipſum auctoris contextum.

ii, qui æqualia ſibi invicem inferre poſſunt, ſint æquales, qui autem maxima inferre mala poſſunt, inferre etiam poſſint minora, ſequi homines natura invicem æquales eſſe. VIRGILIUS Æneid. X. (verſ. 376.) *Totidem nobis animæque manuſque*. Subjungit Hobbeſius, *inæqualitatem, quæ nunc eſt, a lege civili eſſe introductam*. Sed hæc inæqualitas non vires hominum, ſed ſtatum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe civilis non facit, ut unus altero ſit robuſtior, ſed ut unus alrerum dignatione antecedat. Itaque minus recte ratiocinatur, qui inæqualitatem, per legem civilem introductam, opponit naturali æqualitati virium humanarum. Neque liquidum videtur; quod HOBBESIUS Leviathanis c. 13. in facultatibus animæ æqualitatem majorem, quam in viribus eſſe, dicit. Ait equidem, *prudentiam omnem ab experientia eſſe*, & *omnibus æquali tempore in iis rebus, quibus ſe æqualiter applicant, æqualiter tribui a natura*. Atqui cernimus, unum altero conſequentias principiorum accuratius proſpicere, & dexterius prius obſervata applicare, caſuumque ſimilitudinem & diſſimilitudinem perſpicere. Unde ſæpe ex illis, qui iiſdem in negotiis æquali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius ſtuporem uſus rerum parum emendat. Neque vero quod homines diſpares prudentia videntur, ſolum eſt *ex opinione eorum, qui plus juſto ſe æſtimant: & quod unuſquiſque ſapientiorem ſe credat multo, quam quemlibet e vulgo, præter paucos, quos propter famam, vel propter conſenſum cum illis ſolet admirari*. Nam ea diſparitas non ſolum apparet; quando quis ſeipſum cum aliis comparat, ſed & quando alios inter ſe componit, quorum uter alterum emineat, ipſius nihil intereſt. Neque ſemper illi favetur, qui nobiſcum conſpirat, ſed quem opus & eventus commendaverit. Quanquam autem propter gloriæ cupiditatem quilibet indignetur, ſtoliditatem & imprudentiam ſibi exprobari, ac maxime infenſus ſit illis, qui prudentiam ſuam præ cæteris ipſi jactant; non tamen exinde ſequitur, neminem concedere, alium ſe prudentiorem eſſe. Quid enim ſi ex eodem periculo unus per dexteritatem ſeſe eripuerit, alter male multatus diſceſſerit; hic non agnoſcet, iſtum ſe fuiſſe prudentiorem? Propter æqualem tamen libertatem eſt, ut prudentior non poſſit ſuo jure imprudentioris regimen, niſi hic conſenſerit, ſibi vindicare; præſertim ſi hic ſua qualicunque dexteritate contentum ſeſe profiteatur eſſe. Enim vero quanquam virium æqualitas huc quoque poſſit facere, ut ne homo homini temere inſultet; quippe cum anceps ſit cum pari collidi, ac ſtultum æquali ſua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia eſt ſpecies æqualitatis (*a*), de qua hoc loco agitur, quam ſartam tectam ſervari generis humani quam maxime intereſt (*b*), & qua ſola ſibi juſta harmonia conſtat, in immenſa hac varietate graduum, ſecundum quos natura mortalibus bona corporis aut animi fuit admetita. Scilicet, quemadmodum in Rebuſpublicis bene conſtitutis alius civis alium dignitate aut opibus excedit, libertas autem omnibus in æquo poſita eſt: ita quantiſcunque quis animi corporiſve dotibus alios excellat, non minus tamen juris naturalis officia adverſus alios ei ſunt exercenda, ac ipſe ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiæ eidem conceditur alios injuriis afficiendi. Sicuti & neminem, parca in ipſum natura, aut tenuis fortuna per ſe ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris ſit, quam alii. Sed quæ unus ab altero poſtulare aut expectare poteſt, eadem alii quoque cæteris paribus, ab eodem poſſunt (*c*); & quod juris quis in alium

(*a*) Ducitur hoc loco argumentum ab inæqualitate bonorum naturæ & fortunæ. Ex eo æqualitatem naturalem ratione minus conſequa derivari contendit TITIUS in Obſ. CLXXIV. ad auctoria Officia Hom. & Civ. neque ſequi: *Homines quoad varia bona ſunt inæquales, ergo quoad humanitatem æquales*. Sed ſequitur id omnino, ſi ita fiat illatio. *Quicunque ratione bonorum naturæ & fortunæ ſunt inæquales, illi ratione imperfectionis ſunt æquales*. Neque illud miramur, quod potentes hac bonorum inæqualitate ad deglutiendos infirmos abutuntur: Hoc enim eſt facti. Et ſic non amplius inductio hæc, etſi ex ſolis verbis Auctoris repræſentata, hominis mente moti videbitur, qualem eam eſſe cenſet Cl. BARBEYRACUS, quum recta & proba in ea ſint omnia.

(*b*) V. ſupra L. II. c. 1. §. 7. H.

(*c*) Demea apud Terentium in Adelphis:

Num qui minus
Mihi idem jus æquum eſt eſſe, quod mecum eſt tibi?

Conf. ſupra L. II. c. 3. §. 13. H.

alium ſtatuit, eo ipſum uti maxime convenit (*a*). Igitur probari non poteſt effatum illorum Americanorum, apud Montaigne L. I. c. 30. ex nova Francia temporibus Caroli IX. advenarum, qui interrogati, quid ſibi ſingulare in primis in Gallia videretur, inter alia & hoc reſponderunt, quod cum *alii* in omnium rerum abundatia eſſent conſtituti, alii oſtiatim ſtipem quærerent, hi non iſtos invaderent, & bona iiſdem eriperent. Alios autem in ſua quidem lingua, *ſui dimidium* appellabant. Nam uti qui bonis animi, corporis aut fortunæ præpollent, tenuioribus inſultare non debent, ita nec hi illis invidere aut bona ipſorum ſubverſum ire. Atque iſthanc poſſumus vocare *Æqualitatem juris*; quæ exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam ſocialem omnes homines æqualiter ſtringat, quippe cum eadem humanam naturam, ut talem, comitetur. Obſervandum tamen eſt, tolli vinculum obligationis hujus certis caſibus. Inter obligationes certe a ſuperiore injunctas, & eas, quæ ex mutua conventione oriuntur, id adeſt diſcriminis, quod hæ quidem ſtatim aliquem ſtringere deſinant, quando alter prius ab iiſdem diſceſſit; illæ autem adhuc tenere poſſint ad quid præſtandum, licet alter in officio mutuo reſpondere deſierit; idque quia per auctorem obligationis penſari poteſt, quod iſte minus juſto habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda adverſus alterum officia juris naturalis, utut a ſupremo Numine injuncta, convenit cum obligatione ex quavis conventione orta (*b*), quod ubi unus ab ea diſcedat, idem ab altero illa officia poſtulare amplius nequeat, & præterea jus accipiat, iſtum, per vim ac ſatisfactionem adigendi. Etſi iſthanc licentiam, ſtatui naturali adhærentem, in civitatibus temperari, iſtius ſocietatis indoles exegerit.

§. III. Sunt & aliæ rationes, ad populum valde plauſibiles, quæ ad æqualitatem iſtam meditandam, atque illuſtrandam non parum faciunt. Quas inter non poſtrema eſt, quod ad eandem ſtirpem quidquid eſt mortalium originem ſuam referat. Unde Boethius de Conſolat. philoſ. L. III. (metr. 6.) inſolentiam nobilium caſtigat; *Quid genus & proavos ſtrepitis? Si primordia veſtra, Autoremque Deum ſpectas, Nullus degener extat, Ni vitiis pejora fovens Proprium deſerat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuſcula noſtra conſtent, fragilia & per infinitos caſus deſtrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras uteri coaleſcimus, nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quam plebejus aliquis. Vid. Sapient. VII. 5. Eodem modo adoleſcimus, nutrimurque, in eandem fœditatem apud omnes ciborum retrimenta convertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors æquo pede pulſat pauperum tabernas, regumque turres.* (Θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα. *Morti omnes debita turba ſumus*; inquit incertus Poeta in Antholog.) ac in eandem tabem aut pulverem omnium corpora reſolvuntur. Claudianus L. II. in Rufinum: (verſ. 473.) *Huc poſt emeritam mortalia ſecula vitam Deveniunt, ubi nulla manent diſcrimina*

na

(*a*) Inſeruerat hic Auctor loca quædam Auctorum, quæ, ne lectoris animus nimia diſtrahatur, hoc loco cum Cl. BARBEYRACO exhibere maluimus. Seu uti PHÆDRUS L. I. Fab. 27. loquitur: *Sua quiſque exempla debet æquo animo pati.* Diodorus SICULUS L. XIII. c. 30. *Æquum eſt, ut quam quis in alios legem ſtatuit, eandem non gravatim & ipſe ſubeat.* Quo referri poteſt & illud QUINTILIANI Declam. 3. *Cogitare certum eſt, id uemque, cum judicat, probare, quod in re ſimili ipſe feciſſet.* SENECA de Ira L. I. c. 14. *Neque æquus judex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa ſententiam fert.* Add. CUMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 7. SENECA Epiſt. 30. *prima pars æquitatis eſt æqualitas.* EURIPIDES Phœniſſis v. 538. Κεῖνο κάλλιον, τέκνον, Ἰσότητα τιμᾶν, ἣ φίλους ἀεὶ φίλοις, Πόλεις τε πόλεσι, ξυμμάχους τε ξυμμάχοις συνδεῖ. *Illud multo melius eſt, o fili, Æqualitatem colere, quæ ſemper amicos amicis, Urbes urbibus, & ſocios ſociis colligat.* Inde probari ſane nequit illud CICERONIS Offic. III. (c. 6.) *Lex ipſa naturæ, quæ utilitatem hominis conſervat & continet, decernit profecto, ut ab homine inerti atque inutili ad ſapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad vivendum neceſſariæ: qui ſi occiderit, multum de communi utilitate detraxerit.* (CICERONIS autem regula non generalis eſt, ſed loquitur is de caſu neceſſitatis, cui ab ipſo auctore noſtro tot privilegia tribuuntur in capite ſequenti. De reliquo placitum Ciceronis adeo adſtrictum eſt regulis juſti, ut neque honeſtiſſimo mortalium, ſi extra caſum neceſſitatis fame prematur, ſola dignitatis ratione permittat, vel viliſſimo cuivis eripere bucculam panis. Sancta igitur hoc loco eſt Philoſophia ſummi oratoris Romani, quem non minus, quam Juvenalem, inter reliquos morum magiſtros paganos, imo & Chriſtianos complures extare, obſerves.)

(*b*) V. ſupra L. II. c. 5. & 6. §. 2. H.

na fati, Nullus bonor, vanoque exutum nomine regem Proturbat plebejus egens. Phocylides; Πάντες ἴσοι νέκυες. *Omnes vita functi æquales.* Lucianus Dial. Nerei & Therſitæ (T. I. p. 313. Ed. Amſtel.): Ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾅδου, καὶ ὅμοιοι ἅπαντες. *Apud inferos æqualitas eſt, pareſque ſunt omnes.* Cicero de LL. L. II. (c. 23. in fine.) *Maxime e natura eſt, tolli fortunæ diſcrimen in morte.* Et Statio Theb. X. (verſ. 712.) *tituli in morte latentes* dicuntur. Add. Sirac. X. 9. ſeqq. Identidem quoque a ſapientibus inculcatur, quod variis caſibus, fortunæque ludibrio omnes ſimus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de ſtabili & inconcuſſa ſelicitate, & conſervatione præſentis ſtatus caverit, ſed pro occulto conſilio providentiæ ſuæ diverſos per diverſa caſuum genera raptet. *Valet*, imo & ſolet *ima ſummis mutare, & inſignem attenuat Deus, obſcura promens.* Horatius L. I. Od. 34. *Quid quiſque vitet numquam homini ſat cautum eſt in horas.* Idem II. 13. *Fortuna læto ſæva negotio, & ludum inſolentem ludere pertinax Tranſmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna.* Idem III. 29. Manilius Aſtron. L. III. (verſ. 521. & ſeqq.) *Tanta eſt rerum diſcordia in ævo, Et ſubtexta malis bona ſunt, lacrymæque ſequuntur Vota, nec in cunctis ſervat fortuna tenorem. Uſque adeo permixta fluit, nec permanet uſquam; Amiſitque fidem variando cuncta per omnes.* Add. Seneca Conſol. ad Marciam c. XI. Huc quoque facit illuſtris locus apud Senecam Thyeſte: (v. 597. & ſeqq.)

Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuere gentes,
Anxius ſceptrum tenet, & moventes
Cuncta divinat, metuitque caſus
Mobiles rerum, dubiumque tempus.
Vos, quibus rector maris atque terræ,
Jus dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidoſque vultus;
Quicquid a vobis minor extimeſcit,
Major hoc vobis dominus minatur.
Omne ſub regno graviore regnum eſt.
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.
Nemo confidat nimium ſecundis:
Nemo deſperet meliora lapſis.
Miſcet hæc illis, probibetque Clotho
Stare fortunam: rotat omne fatum.
Nemo tam divos habuit faventes,
Craſtinum ut poſſet ſibi polliceri.
Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat. - - -

Huc quoque poteſt facere illud apud Arrianum Epicteto L. I. c. 19. *Sutorem quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil utilis eſſet, vendidit. Poſt ille caſu quidam a Cæſariano emtus. Cæſaris factus eſt ſutor. Vidiſſes ut eum coluerit Epaphroditus.* Ex religione quoque Chriſtiana plurima, quæ huc faciunt, afferri poſſunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, ſed pietatis ſinceritate æſtimentur, ac in extremo judicio, præmiiſque ac pœnis poſtumis nulla ſit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales præ aliis ſeſe efferunt.

§. IV. Ex posita iſthac æqualitate aliqua profluunt præcepta, quorum obſervatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conſervandam. Ac illud initio manifeſtum eſt, eum qui aliorum opera ad ſuum commodum uti vult, viciſſim quoque in eorundem ſeſe uſus diſpenſare debere. *Manus manum lavat*, eſt in proverbio. Nam is utique alios ſibi inæquales æſtimat, qui illos quidem, ut ipſi inſerviant, poſtulat, ipſe contra immunis ſemper eſſe cupit. Et qui ejuſmodi animum præ ſe fert, non poteſt non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occaſionem præbere. Maſcule Caractacus apud Tacitum Ann. XII. (c. 37. num. 2. Ed. Rycquii.) *Non, ſi vos omnibus imperare vultis, ſequitur, ut omnes ſervitutem accipiant* (a). Lactantius Div. Inſtit. L. III. c. 22. *Nihil ſapienter fit, quod ſi ab omnibus fiat, inutile eſt, ac malum.* Et ſane uti contraria judicare de rebus, quæ inter ſe conveniunt, contradictionem implicat; ita etiam in caſu prorſus ſimili, meo & alieno, diſſimilia ſtatuere. Quin quia cuique ſua natura eſt notiſſima, & exinde aliorum hominum natura, ſaltem quoad generales inclinationes non minus nota, ſequitur illum, qui in ſimili alterius hominis jure ſtatuit aliter, quam in ſuo, ſibi in materia notiſſima contradicere, argumento animi non mediocriter ægrotantis. Nulla quippe

(a) Quod dictum melius alio loco poſitum fuiſſet, quoniam hic non agitur de jure aliis *imperandi*, ſed de jure *officium* ab iis *exigendi*.

quippe ratio idonea proferri poteſt, quare quod mihi ipſe fas duco, cæteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam ut illi ad ſocietatem quam maxime ſunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quæ ſibi (HORATIUS Sat. 3. (verſ. 73. & ſeqq.) *Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum Poſtulat; ignoſcat verrucis illius, æquum eſt Peccatis veniam poſcentem reddere rurſus*:) ita plane inſociabiles ſunt, qui dum aliis ſeſe ſuperiores exiſtimant, omnia licere ſibi ſolis volunt; omnia ſibi ignoſcunt, nihil aliis remittunt; & ante cæteros honorem ſibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio poſitis, ubi nullo præ reliquis jure eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo ædificio lapis, qui propter figuram anguloſam & aſperam plus loci cæteris aufert, quam ipſe implet, neque ob materiæ duritiem comprimi vel ſecari facile poteſt, nec ædificium compaginari ſinit, tanquam incommodus abjicitur: ita homines πλεονέκται, qui per ingenii aſperitatem, retentis ſibi ſuperfluis, neceſſaria aliis adimunt, neque præ affectuum contumacia corrigi poſſunt, moleſti & intolerabiles cæteris exſiſtunt. Hinc jure naturali præceptum intelligitur: *Ut ne quis, cui peculiare jus non eſt quæſitum, plus ſibi quam reliquis arroget, ſed alios æquo ſecum jure frui permittat*. Apud Dionyſium HALICARNASSEUM L. VII. (pag. 448. Edit. Sylb. c. 41. p. 431. Edit. Oxon.) ita tribunus plebis: Ἀγράφῳ καὶ ἀνομοθετήτῳ φύσεως δικαίῳ τῷδε ἀξιοῦμεν, μὴ πλεῖον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μεῖον. *Quod ad naturæ non ſcriptas nec promulgatas leges attinet, poſtulamus P. C. ut plebi non plus nec minus juris ſit quam vobis. Magiſtratus ſane, principatus, honoreſque virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: cæterum ab injuriis eſſe liberum, & ſi quis intulerit, in eum jure vindicari, omnibus in eadem republica verſantibus ex æquo commune ducimus*. LACTANTIUS Div. Inſtit. L. III. cap. 21. *Qui vult homines adæquare, arrogantiam, ſuperbiam, tumorem ſubtrahere debet: ut illi potentes & elati pares eſſe ſe etiam mendiciſſimis ſciant*. Add. SENECA de Ira L. II. cap. 28. Unde inſolentiam vehementer redolet illud LIVII L. III. cap. 53. *Satis ſuperque humilis eſt, qui æquo jure in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo*. Quaſi vero indignum ſit, privilegia nobilitatis non valere ad diſpenſationem æquiſſimæ iſtius legis; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. Huc pertinet ſatisfactio illa, quam dux JOINVILLI Mareſcoto dat, apud GRAMONDUM Hiſt. Gall. in fine ſane arrogantiſſima. Quo fundamento nititur illa laus, quam PLINIUS in Panegyr. (cap. II. num. 4. Ed. Cellarii) Trajano tribuit: *Unum ille ſe ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod unum ex nobis putat: nec minus hominem ſe, quam hominibus præeſſe meminit*. Scilicet ille, cum imperium ſuſciperet, promiſerat; talem ſe fore imperatorem erga privatos, quales ſibi imperatores privatus optarit. In quem ſenſum Galba ad Piſonem apud TACITUM H. I. 16. *Utiliſſimus idem*, inquit, *ac breviſſimus bonarum malarumque rerum delectus eſt, cogitare, quid aut volueris ſub alio principe, aut nolueris*. Et SENECA Epiſt. 47. *Hæc præcepti mei ſumma eſt: ſic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum ſuperiorem velles vivere*. Sed & ex dictis apparet intolerabilis inſolentia effati illius apud LUCANUM L. V. (verſ. 340. & ſeqq.) *Nunquam ſic cura deorum Se premit, ut veſtræ morti, veſtræque ſaluti Fata vacent. Procerum motus hæc cuncta ſequuntur. Humanum paucis vivit genus*. Qualem animi conditionem Giganteam vocat BACO de Verulamio L. VII. cap. 2. de Augment. Scient. *qua abripiuntur magni iſti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices & ærumnoſi ſint, prout ſibi fuerint amici vel inimici, atque ut mundus ipſorum velut imaginem præferat; quæ vera eſt Theomachia*.

§. V. EADEM quoque æqualitas oſtendit, quomodo quis ſeſe debeat gerere, ſiquidem jus inter plures ipſi ſit diſtribuendum; *ut* nempe *tanquam æquales eos tractet* (*a*), *& neutri quid præ altero indulgeat, niſi quantum peculiare jus illi quæſitum*

(*a*) Hinc ceremonias, quibus legati excipiuntur, æqualis etiam ſuo legato depoſcere poteſt. Habet enim jus perfectum ex conditione perſonæ. Amurathes IV. Turcar. Imper. cum intelligeret, apud Europæos diſcrimen eſſe inter legatum primi & ſecundi ordinis, quod Turcæ ignorant, illi præ hoc προεδρίας adjudicavit. Ut memorat RIGALTIUS in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIX. Aliud dicendum, ſi jus pluribus tantum ex permiſſu competat. Quo pertinet quæſtio, quam tractat AUCTOR infra c. 3. §. 14. H.

tum attribuerit. Qui enim uni præ altero indulgendo naturalem æqualitatem non obſervat, eum, qui poſthabitus eſt, contumelia ſimul, & injuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem a natura datam detrahit. LIVIUS L. XXXIV. cap. 4. *Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet*. Huic conſequens eſt, ut ſi res inter plures diſtribuenda diviſionem non admittat, eadem, ſi fieri poſſit, communiter uti debeant, qui æquale jus habent; idque ſi quantitas rei permittat, quantum quiſque velit. Sin res iſtud non ferat, ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non poteſt æqualitatem obſervandi. Quod ſi autem neque dividi res, neque communiter haberi poſſit, uſus ejus ſit vel alternus; (CURTIUS L. VII. c. 6. *Rex in tanto utriuſque partis certamine, & ſibi difficilem, & præteritis gravem electionem futuram ratus, invicem ſubire eos juſſit*;) vel ſi ne hoc quidem ſuccedat, & reliquis æquipollens aliquid præſtari nequeat, per ſortem uni erit illa adjudicanda. Nam in ejuſmodi caſibus commodius quam ſors, remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemtus removet, & cui non favet, de dignatione nihil detrahit. Proverb. XVIII. 18. Conf. HOBBESIUS de Cive cap. 3. §. 15. 16. 17. 18. Ubi ſortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem*. Quarum illa fit conſenſu contendentium, qui in eventum aut caſum alicujus rei compromittunt, quem per artem regere, aut prævidere nequeunt; ſic ut iſta ſors reſpectu hominum a mero caſu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem ſortem ipſe refert *primam occupationem*, qua res, quæ neque dividi, neque communiter haberi poteſt, cedit illi, qui primus manum eidem animo ſibi habendi injecerit: & *primogenituram*, cujus jure ex bonis paternis, quæ neque dividi, neque communiter haberi a pluribus liberis poſſunt, primogenito cedunt. Quanquam, ſi accurate velimus rem conſiderare, proprie nulla ſit ſors, niſi arbitraria. Nam nulla apparet ratio, quare ejuſmodi eventus, quem propriam per induſtriam nemo procurare poteſt alicui jus tribuat adverſus æquales valiturum, niſi hoc jus eidem eventui ex arbitrio, & conventione hominum foret aſſignatum. Unde occupanti cedit res, quæ nullius eſt; quia cum diſtincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conventio interveniſſe intelligitur; ut quæ res nemini peculiariter forent aſſignatæ, neque eas in medio ſemper relinqui generis humani intereſſet, cederent illi, qui primus eaſdem occupaſſet (*a*). Sicuti & jus primogenituræ conventioni, aut conſtitutioni humanæ natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iiſdem parentibus orti, deteriore eſſe conditione deberent ob id, quod præſtare penes ipſos non fuit? Inde ARITSOTELES Nic. VIII. cap. 12. Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. *Fratres æquales ſunt, niſi quod ætate differant*. Ideo autem iſta quandoque ſortis vocabulo veniunt, quia per humanam induſtriam dirigi, aut prævideri nequeunt; & quia ob iſta poſthaberi contumelia vacat (*b*). Verum de hiſce alibi latius.

§. VI. CONTRA iſthanc æqualitatem peccatur quoque per ſuperbiam, qua quis nulla de cauſa (*c*), aut non ſufficiente aliis ſeſe præfert, & velut inæquales eoſdem præ ſe deſpicit. Quæ quantopere abeat a vera generoſitate ſeu magnitudine animi, eleganter tradidit CARTESIUS de Paſſionibus Art. 152. ſeqq. Ubi cum poſuiſſet, præcipuam partem ſapientiæ eſſe, noſſe, quomodo, & qua de cauſa quiſque ſe æſtimare aut deſpicere debeat, dehinc oſtendit: juſtam cauſam nos æſtimandi unicam promanare ex legitimo uſu liberi arbitrii noſtri, & ex imperio, quod in noſtram voluntatem exercemus: quippe cum præter ſolas actiones ex iſto arbitrio pendentes nihil ſit, unde poſſumus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generoſitatem, quæ efficit, ut homo ſe æſtimet quantum poteſt legitime, in eo conſiſtere, quod norit, nihil revera ſuum eſſe, præter hancce liberam diſpoſi-

(*a*) Quod ex falſa hypotheſi duci, infra monebitur ad L. IV. c. 4. §. 4. n. 2.

(*b*) De ſorte diviſoria L. V. c. 9. §. 2. de jure primogenituræ L. VII. c. 7. §. 11. circa finem. H.

(*c*) Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 7. §. 5. *Nulla autem de cauſſa ſeſe efferre, revera ridiculum eſt vitium; quia & per ſe ſtultum, propter nihil ſe magni facere; & quia alios omnes pro ſtultis habet, quaſi ipſum citra rationem eſſent æſtimaturi*.

Digitized by Google

poſitionem ſuæ voluntatis, & quod ex ſolo iſtius recto aut pravo uſu laudari debeat, aut vituperari; quodque ſentiat in ſe conſtans propoſitum eadem bene utendi. Eos autem, qui hoc de ſe norunt & ſentiunt, facile ſibi perſuadere, ſingulos alios homines idem de ſeipſis ſentire; quoniam in eo nihil eſt, quod ab alio pendeat. Et idcirco eoſdem neminem unquam contemnere, ac ad excuſanda aliorum peccata eſſe pronos, quaſi magis ex errore, quam malitia ſint profecta. Ac uti non multo ſe inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod hæc tanti non eſſe judicent; ſic ubi eadem in ſe invenerint, haud ideo multo ſuperiores aliis, quos excellunt, ſe judicare. Inde in generoſis quoque deprehendi honeſtam humilitatem, quæ conſiſtit in reflexione, quam facimus ſuper infirmitate noſtræ naturæ, & erroribus, quos olim potuimus commiſiſſe, aut deinceps poſſumus committere, qui non minores ſunt iis, qui ab aliis committi poſſunt: per quam efficitur, ut nos nemini præferamus: reputantes pariliter cæteros æque bene ſuo libero arbitrio, ac nos, uti poſſe, quo æque pollent. Aſt qui bonam opinionem de ſeipſis concipiunt quacunque alia de cauſa, non pollere vera generoſitate, ſed tantum turgido faſtu; qui ſemper quidem vitioſus, verum eo magis, quo cauſa propriæ exiſtimationis fuerit iniquior. Omnium vero injuſtiſſimam ſuperbiæ cauſam eſſe ſuperbire abſque cauſa, id eſt, cum quis etiam nihil cogitat ſibi ineſſe meriti propter quod æſtimari debeat, ac gloriam in uſurpatione putans conſiſtere, credit eos, qui illius ſibi plus arrogant, ejuſdem quoque plus habere. Quod vitium tam abſurdum eſſe, ut vix credibile ſit dari, qui ita ſe proſtituerent, ni multi eſſent aſſentatores, qui vana ſua laude hebetiores in iſthanc ſuperbiam propellunt. Pindarus Olymp. Od. 9. (verſ. 58. 59.) Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν μανίαισιν ὑποκρέκει. *Gloriari intempeſtive furoribus conſonat*. Imo nec ſi quis ad honores & potentiam provectus ſit, cauſam habet, quare ſuperbiat. Quam ad rem inſigniter faciunt, quæ cum Agamemnone expoſtulat Menelaus apud Euripidem Iphigen. in Aulide. (verſ. 343. & ſeqq. *Scis, cum ſtudebas fieri dux Græcorum ad Ilium, Quam ſubmiſſus eras, omnem prehenſando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac ſalutans omnes ordine, etiamſi quis noluiſſet. His nimirum moribus quæritans honorem mercari e medio?* (Tacitus conciſe dixit, *omnia ſerviliter pro imperio*.) *Ubi vero imperio potitus es, ſtatim commutatis moribus Amicis prioribus non, ut antea ſolebas, te amicum exhibes*. Ἄνδρα δ' οὐ χρὴ τὸν ἀγαθὸν, πράσσοντα μεγάλα τοὺς τρόπους μεθιστάναι. *Sed non decet probum virum, cum ad honores provectus eſt, mores commutare. Sed tum maxime amicis eſſe firmum convenit, Quando juvare poteſt jam rebus lætis auctior*. Sed & præ oculis habendum illud Luciani de Imaginibus (pag. 14. T. II. Edit. Amſtel.): Οὐδεὶς ἂν φθονήσειε τῷ ὑπερέχοντι, ἢν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτὸν ὁρᾷ. *Nemo invidebit eminenti, ſi moderato animo ferre fortunam ipſum viderit*.

§. VII. Gravius adhuc contra iſthanc æqualitatem delinquitur, ſi quis contemtum adverſus alios oſtendat ſignis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, riſu, ac quacunque contumelia (*a*), quæ ſæpe quoque dono alicui incongruo aut vili ineſt. Add. *L. 5. §. 1. D. qui ſatiſdare cogantur*. Matth. V. 22. Quod peccatum eo deterius eſt cenſendum, quo aſperius per id aliorum animi in iras, ac ulciſcendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint periculo præſenti exponere, multo magis pacem adverſus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus ſeſe animus effert, cujuſque adeo tenerum valde ſenſum habet; gloria nempe & exiſtimatio, cujus integritate ac vigore omnis animi voluptas conſtat.

§. VIII. Ex dictis etiam colligitur, merito explodendam illam ſententiam ex Græcis antiquis hauſtam, qua quidam homines natura ſervi ſtatuuntur. Id quod, ſi ita crude accipiatur, adverſa fronte cum æqualitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate Strabo L. I. (in fine p. 66. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 116. B. Ed.

(*a*) Aut non facto, ſive omiſſione, verbi gratia denegationi debiti honoris aut tituli. V. Carpzovius Dec. Illuſtr. 219. Mevius Part. V. Dec. 258. H.

B. Ed. Amſtelod.) de illis judicat, qui Alexandro ſuaſerant, ut Græcis ſicut amicis, barbaris ſicut hoſtibus uteretur; *ſatius*, inquit, *hæc virtute atque malitia dividi. Complures enim Græcos malos eſſe, & barbaros urbanos*. Equidem id manifeſtum eſt, quoſdam homines ea ingenii felicitate pollere, ut non ſolum ſibimetipſis poſſint proſpicere, verum etiam regendis aliis ſufficiant (*a*): quoſdam autem per ingenii hebetudinem ad ſe ipſos regendos eſſe ineptos, quin prave, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atque impellantur: eoſque cum ſæpe natura robuſto corpore dotaverit, hujus miniſterio abs talibus multa commoda in reliquos poſſe redundare. Hi ubi prudentioris alicujus imperio ſubjecti vivunt, ſine dubio ſtatum nacti ſunt, indoli ſuæ convenientem. Unde ſi inter illos imperium ſponte ſit conſtituendum, naturæ eſt utique congruum, ut ſi in iſtos conferatur poteſtas jubendi; his autem neceſſitas obſequii injungatur; qua ratione utriſque conſultum erit. Atque in hunc ſenſum admitti poteſt illud Arisrotelis Polit. L. I. (c. 2. pag. 297. B. Ed. Pariſ.) Τὸ μὲν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον· διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. Quod ita παραφράζει Dan. Heinsius (*b*): *Nihil magis congruit naturæ, quam ut quæ natura ſic ſunt comparata, ut prudentia ac mente excellant, atque in longum omnia proſpiciant, reliquis, quæ minus his excellunt, imperent, ac dominentur. Contra vero, quæ ſic nata ſunt, ut corporis vigore ac robore ea queant exſequi, quæ a prudentioribus mandantur, ad parendum atque obſequium civile comparata a natura ſunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit ſervo, eademque utilitas eſt utriuſque atque commoditas*. Conſpirat Apulejus de Philoſophia: *Melius eſt talem, cui nec ex natura, nec ex induſtria recte vivendi ſtudium conciliari poteſt, regi, nec ipſum alios regendi habere poteſtatem: nec dominari, ſed ſubire ſervitium, impotem ipſum aliorum addici poteſtati, parendi potius quam jubendi officia ſortitum*. Enimvero longe abſurdiſſimum foret credere, ab ipſa natura ſtatim actu prudentioribus in hebetiores eſſe imperium datum, aut ſaltem tale jus, ut illi hoſce etiam invitos ad ſerviendum adigere queant. Nam ut actu conſtituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum ſtatim alicui dat imperium in eum, cui a natura ingenium eſt ſervitio aptum. Neque ſtatim, quod alteri eſt utile, id licet mihi per vim ipſi imponere. Nam homines naturali libertate ex æquo gaudent; cujus diminutionem ut patiantur, neceſſum eſt, ipſorum conſenſus expreſſus, vel tacitus aut interpretativus accedat, aut aliquod ipſorum factum, quo aliis jus fuit quæſitum eandem vel invitis eripiendi. Inde recte Quintilianus Declam. 13. *Quid non liberum natura genuit? Taceo de ſervis, quos bellorum iniquitas in prædam victoribus dedit, iiſdem legibus, eadem fortuna, eadem neceſſitate natos. Ex eodem cœlo ſpiritum trahunt; nec natura ullis, ſed fortuna dominum dedit*. Ulpianus *L. 4. D. de Juſtit. & Jure* tradit, *jure naturali omnes homines liberos naſci*. Id quod Grotius L. II. cap. 22. §. 11. dicit intelligendum de libertate κατὰ τίνα non de ea, quæ eſt κατ᾽ ἐνεργείαν, hoc eſt, ut natura quis ſervus non ſit, non ut jus habeat, ne unquam ſerviat; nam hoc ſenſu nemo liber eſt, ut ſervus fieri nequeat (*c*). Id quod etiam ſic poterat exprimi. Cum natura omnes homines æquales produxerit; ſervitus autem citra inæqualitatem intelligi nequeat; (nam ſervi utique eſt agnoſcere ſuperiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, ſed ſufficit, ſuperiori non eſſe ſubjectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegreſſum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, ſeu

(*a*) V. AUCTOR L. V. c. 3. §. 2. in fine. Elem. Pr. Civil. Part. 1. Sect. V. §. 10. H.

(*b*) Circumfertur epiſtola ejuſdem Dan. HEINSII, inſerta variis lectionibus Jani RUTGERSII L. IV. c. 3. qua oſtenditur, Ariſtotelem non loqui de conditione naturali eorum, quos ſervos natura appellat, ſed de ingenio & indole eorum ſervili, ſimulque pax tentatur inter hujus Philoſophi præcepta, & dicta veterum JCtorum, quibus ſervitutem naturæ contrariam eſſe ajunt. Vide quæ ab AUCTORE infra dicentur L. VI. c. III. §. 2.

(*c*) Et forte clarius hoc modo: alia eſt libertas in ſtatu naturali: alia in ſtatu adſcititio. In hoc etiam ſervus naſci poteſt, & ita libertas intelligitur in oppoſitione ad libertatem. H.

ſeu præſentia earum qualitatum, quæ ad ſtatum aliquem requiruntur, non confeſtim aliquem in iſto ſtatu collocat. Non ſtatim rex eſt, aut dux, qui imperio eſt dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque ſtatim ſuo ſibi jure faſces vindicare poteſt Lollius aliquis, quem deſcribit HORATIUS IV. Carm, 9. (verſ. 35. & ſeqq.) *Cui animus rerumque prudens, & ſecundis temporibus dubiisque rectus; vindex avaræ fraudis, & abſtinens ducentis ad ſe cuncta pecuniæ, conſulque non unius anni*. Nam quod eſt apud PLUTARCHUM in Pelopida, (pag. 290. Ed. VVechel. T. II.) quod iſte imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne ſucceſſorum ſocordia rem peſſundaret, extraordinarium exemplum eſt. Add. Cornel. NEPOS in Epaminonda cap. 7. 8. & LIVIUS L. XXVI. cap. 2. Hoc loco etiam interpretandum eſt illud Albutii apud SENECAM III. Controv. 21. *Neminem natum liberum eſſe, neminem ſervum: hæc poſtea nomina ſingulis impoſuiſſe fortunam*. Scilicet quamdiu adhuc omnes erant æquales, non poterant homines concipi velut diſtincti per talem ſtatum, qui naturali illi ſtatui æqualitatis opponitur. Verum cum poſtea, qui eo ſtatu exciderant, peculiari nomine ſervi vocarentur, qui naturalem ſtatum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res poteſt declarari. Quamdiu in civitate aliqua nullus exſiſtit miles, omnes cives æquali cenſentur ordine: ubi autem pars civium militiæ auctoratur, jam oppoſita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam ullus eſſet miles, nemo paganus poſſet dici. In quem ſenſum etiam capi poteſt illud, quod adducit, & rejicit ARISTOTELES Polit. L. I. c. 3. Νόμῳ τ̃ μὲν δοῦλον εἶναι, τ̃ δ' ἐλεύθερον. *E lege eſſe, ut alius ſit ſervus, alius liber*. Niſi enim ſervitus inſtituto hominum eſſet introducta, uniformis erat futurus hominum ſtatus, ſervuſque a libero nullo poterat diſcrimine internoſci, cum ille omnino non extaret. Prorſus uti eſt *Inſt. de Libertin. Cum uno communi nomine omnes homines appellarentur, Jure gentium tria hominum genera eſſe cœperunt; liberi, ſervi & libertini*. Quanquam & illud dictum ita poſſit explicari: jura libertatis ac ſervitutis, prout jam inter homines in civitatibus viventes conſiderantur, per leges civiles eſſe definita. Sed & alia ſunt, quæ ſententiam de ſervis natura, ita crude acceptam evertunt. Nam vix quiſquam eſt ingenio ita ſtupido, quin arbitretur; rectius aut commodius ſuo ſe ingenio vivere; quam ſi ad alterius arbitrium ſeſe componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abjecto eſt animo, ut non domeſtico regi imperio, quam aliis ſubiecta eſſe malit. Denique cum actu imperium a natura non ſit conſtitutum, ſervi vero natura, quos Ariſtoteles vocat; plerumque ſint robuſto corpore; anceps ſane inter prudentes, & hoſce certamen erit, in quo iſti certam adeo victoriam ſibi polliceri non poſſunt. Unde & explodendum eſt illud, quod refertur ab ARISTOTELE I. Polit. cap. 1. Διὸ φασὶν οἱ ποιηταί, Βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός· ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον ὄν. *Ideo dicunt Poëtæ, par eſſe, ut Græci barbaris imperent, quaſi natura idem ſit, barbarum & ſervum eſſe*. EURIPIDES Iphig. in Aulide: (verſ. 1400. 1401.) Βαρβάρων δ' Ἕλληνας εἰκὸς ἄρχειν, ἀλλ' οὐ βαρβάρους Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι. *Convenit Græcos barbaris imperare, non autem barbaros Græcis. Barbari enim ſunt natura ſervi, Græci vero liberi*. Hoc modo in proclivi eſſet, omnes populos a moribus noſtris diſſidentes barbarorum convitio notare, & ex ſolo iſthoc prætexto eoſdem invadere. Manifeſtum autem eſt, iſtas Græcorum ſententias proveniſſe partim inde, quod Græci tantopere libertate democratica gauderent, Perſæ autem addictiſſime uni parerent; partim ex odio, quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Unde ISOCRATES Paneg. & Panathen. Perſas Græcorum φύσει πολεμίους, *natura hoſtes* vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, *devotionibus obſtrictos* ait, *ſi quis civium Perſarum pacem aut amicitiam expetat*: Eumolpidas quoque & præcones in feſto Initiorum cæteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, ſacra interdixiſſe. Cæterum iſta ſic fortaſſe commodius proponi poſſunt, ſi dicamus, hanc mentem Ariſtotelis fuiſſe, dum ſervitutem quandam facit naturalem, aliam legalem; quod iſta ſit, quando homo hebes, ſed robuſtus ſervit alteri, qui ingenio ad imperandum apto eſt præditus; qua ratione uterque in ſtatu ſibi commodo vivit: legalis autem ſervitus ſit, quando per iniquitatem fortunæ, aut

propter

propter conditionem matris homo ingenio prӕditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori ſervire cogitur. Quod ubi fit, non poteſt non talis ſervus adverſus dominum odium ſovere. Contra ubi invicem comparantur ingenia, quӕ ipſa natura ad utrumque ſtatum idonea finxit, amicitia quӕdam inter ſervum & dominum exſiſtit. Id tamen fixum eſt ſemper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illi jus perfectum ad imponendam alteri ſervitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. IX. Addendum quoque hic paucis eſt de illa æqualitate, quæ conſectarium eſt ſtatus naturalis, quam poſſumus vocare *æqualitatem poteſtatis* ſeu *libertatis*. Per quam hactenus omnes homines naturaliter æquales intelliguntur, quod citra antegreſſum factum aut pactum humanum nemo poteſtatis quid in alterum habeat, ſed quilibet ſuarum actionum aut virium ſit moderator. Quæ æqualitas deinde per ſtatum civilem fuit ſublata, in quo, dum unus aut plures poteſtatem jubendi in alios acceperunt, reliquis neceſſitas obſequii fuit injuncta, maxima ſane inæqualitas inter imperantes & ſubjectos reſultavit. Sed cum in ſtatu civili inter ipſos quoque concives inæqualitas deprehendatur, non ſolum circa exiſtimationem & dignitatem (de qua infra L. VIII. cap. 4.) ſed etiam circa poteſtatem, quam quis in alterum obtinet: ſciendum eſt, partem iſtius inæqualitatis provenire (*a*) a ſtatu patrumfamilias, civitatem antegreſſo, in quo iſti poteſtatem, in uxores, liberos, ac ſervos quæſitam, ſimul in civitates intulerunt, ſic ut iſthæc inæqualitas haudquidquam a civitatibus originem duxerit, ſed iſtis ſit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data ſit a civitatibus, ſed relicta, etſi alicubi non citra inſignem limitationem & diminutionem. Enimvero ſi quid prӕterea inæqualitatis circa poteſtatem inter cives invicem deprehenditur, id ab ſummo imperio civili provenire in aprico eſt. Quippe cum, qui civitatem ſubierunt, omnem poteſtatem in ſe, quantum quidem ad naturam civitatis neceſſarium erat, in ſummos imperantes tranſtulerint. Ac proinde ſi quis ante civitatem conſtitutam quid poteſtatis in ſe jam in alium tranſtulerat, id tranſitione in civitatem vel extinguitur, vel iſtius ſupremæ diſpoſitioni ſubjicitur. Poſtquam autem quis ſummum imperium civile jam ſubiit, nullo modo poteſt alteri poteſtatis quid in ſe concedere, quod adverſus jus ſummo imperio quæſitum valeat; cum hac ratione duos dominos non ſubordinatos acciperet, quibus ſimul quis ſervire nequit. Quicquid igitur inæqualitatis inter cives poſt conſtitutas civitates exiſtere cœpit, illud oritur vel ex miniſterio publico, quo particulam aliquam imperii certis civibus in reliquos ſummus imperans exercendam delegat (*b*): vel ex certo privilegio per ſummum imperantem indulto. Ex opum autem diſparitate inter cives per ſe nulla inæqualitas oritur; niſi quatenus inſignes opes materiam præbent, de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiæ adrepere, iidemque ſe ſubmittere ſueverunt, vel ne noceant, vel ut commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. Lucius Antiſtius Constans de Jure Eccleſiaſticorum tit. 3. Verum iſta inæqualitas civilis nihil obſtat illis præceptis, quæ ex æqualitate naturali jam deduximus (*c*).

(*a*) E patribusfam. paulatim factos Reges, obſervavit PLATO in Politico. Idque verum eſſe evincunt tot parva regna, quæ in multis orbis partibus antiquitus fuere. H.

(*b*) Unde ſunt Nobiles, de quibus infra agitur L. VIII. c. 4. §. 26. ſeq. H.

(*c*) Igitur quum populi quoque omnes liberi, ideoque æquales ſint, facile apparet, nulli præ altero aliquid excellentiæ & juris prærogativi competere. Deficiunt enim hic limites, quibus in ſtatu civitatis privati ſortem inæqualem nanciſcuntur. Fruſtra proinde Principes, qui aliis præferri volunt, ad antiquitatem provocant regni, vel potentia nituntur, vel forma imperii. Neque ſolius ſolertia ingenii hic obtendi poteſt, aut obverti ſtupiditas, aut laudari religio, utpote quæ ipſa quoque, etſi diverſa, jure gentium eadem omnibus jura relinquit. Obſervantur tamen inter gentes quædam imminutæ gentium exiſtimationis exempla: quod ex neglectis apud eas juris naturæ præceptis originem trahit. Unde Turcæ, Mauri & gentes latrociniis vacantes, cum civitatibus pyraticis merito contemnuntur ac nihili fiunt. Vid. L. VIII. c. 4. §. 5. & quæ dicentur ad §. 25. ejuſdem capitis.

CAPUT III.

DE PROMISCUIS OFFICIIS HUMANITATIS.

I. *Homo hominis commoda promovere debet;*
II. *Idque vel indefinite:*
III. *Vel definite per vulgarem humanitatem.*
IV. *Ejus exempla minutiora.*
V. *De tranſitu per terras alienas concedendo perſonis,*
VI. *Et mercibus.*
VII. *An pro tranſitu exigi vectigal queat?*
VIII. *De acceſſu ad littus alienum.*
IX. *De admittendis hoſpitibus.*
X. *De ſede exteris concedenda.*
XI. *De foro præbendo.*
XII. *An aliena quis emere teneatur?*
XIII. *De concedendis matrimoniis.*
XIV. *An uni poſſit negari, quod promiſcue omnibus conceditur?*
XV. *De beneficentia.*
XVI. *De grato,*
XVII. *Et ingrato animo.*

ENIMVERO parum eſt, alterum non læſiſſe, aut æſtimationem debitam ei non detraxiſſe; per quæ juſta duntaxat odii cauſa removetur. Boni quoque aliquid in alterum eſt conferendum, ſiquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum ſunt coniungendi. Nec ſocialitatis debitum exhauſit, qui infeſto aliquo, aut ingrato facto me abs ſeſe non protelavit (*a*); ſed aliquid proficui præſtari debet, ut alios quoque naturæ meæ participes in hiſce terris degere gaudeam. Simulque neceſſitudo & cognatio, a natura inter homines conſtituta, mutuis officiis exercenda. SENECA Epiſt. XCV. *Quantulum eſt ei non nocere, cui debeas prodeſſe?* Egregie PLATO Epiſt. IX, quæ eſt ad Archytam Tarentinum: Ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὑτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι. Quod ita expreſſit CICERO Offic. I. (c. 7.) *Non nobis ſolum nati ſumus, ortuſque noſtri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum omnia creari; homines autem hominum cauſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe alius alii prodeſſe poſſint. In hoc naturam debemus ducem ſequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: Tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter ſe ſocietatem.* IDEM Offic. III. (cap. 5.) *Magis eſt ſecundum naturam omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſervandis aut juvandis maximos labores, moleſtiaſque ſuſcipere; quam vivere in ſolitudine non modo ſine ullis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus.* Add. quoque LACTANTIUS Divin. Inſtit. L. VI. cap. 10. 11. PHILO Judæus, quod Deus ſit immutabilis (p. 296. B. Ed. Pariſ.): *Abominandi ſunt omnes, qui propriam tantum utilitatem captant, contemtis cæteris: tanquam ſibi ſolis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnoſophiſtarum erat: Ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ περιιδεῖν. *In periculo verſantem animam ſemel ingreſſam humanum corpus nefas negligere*; apud HELIODORUM Æthiops L. II. (c. 6.) LIBANIUS Declam. 19. (pag. 497. D. Ed. Morelli) Ὅταν ἄνθρωπον εἴπω, ἔλεον λέγω, φιλανθρωπίαν λέγω. *Hominem cum dico, miſericordiam dico, benignitatem humanitatemque dico.* Add. PHILOSTRATUS de vita Apollon. Thyan. L. V. cap. 1. Marcus ANTONINUS L. III. §. 4. Συγγενὲς πᾶν τὸ λογικόν. καὶ κήδεσθαι μὲν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστίν. *Cognatum eſt rationale omne; & naturæ ipſius humanæ ratio ab unoquoque hoc exigit, ut hominum quorumvis curam habeat.* IDEM L. IV. §. 3. Τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἕνεκα γέγονε· *Homines alter alterius*

(*a*) Exagitavit, propulit.

vius cauſa nati ſunt. Add. Idem L. IV. §. 4. Seneca Epiſt. XCV. *Membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iiſdem, & in eadem gigneret. Hæc nobis amorem indidit mutuum, & ſociabiles fecit: illa æquum juſtumque compoſuit: ex illius conſtitutione miſerius eſt nocere, quam lædi: & illius imperio paratæ ſunt ad juvandum manus. Iſte verſus & in pectore & in ore ſit: Homo ſum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati ſumus. Societas noſtra lapidum fornicationi ſimillima eſt, quæ caſura, niſi invicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur*. Add. Baco Sermon. Fidel. cap. 13. Quanto fœdius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium in primis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit?

§. II. Promoventur autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, ut vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, ſi quis animum aut corpus ſuum probe excolat, ut ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut ſi ingenii per ſolertiam talia inveniat, quibus vita humana reddatur inſtructior. Quod illi demum rectiſſime præſtabunt, quibus cordi eſt illud Columellæ de re ruſtica L. XI. cap. 1. *In univerſa vita pretioſiſſimum eſt intelligere, quemque neſcire ſe, quod neſciat, ſemperque cupere quod ignorat addiſcere*. Unde apparet, in legem naturæ peccare illos, qui nulla honeſta arte ſeſe excolunt, ſibique ignavi, aliis graves animam pro ſale habent, ne putiſcant, numerus tantum & fruges conſumere nati. Quibus e republica extirpanpandis apud Ægyptios quondam receptum, ut univerſi nomina ſua apud magiſtratum profiterentur, indicantes ſimul, quo proventu & vitæ genere victum ſibi quiſquam compararet. Mentitus, aut injuſtum agitans quæſtum, mortis pœnam incurrebat. Diodor. Siculus L. I. cap. 7. (*a*). Similem legem apud Sardos recitat Ælianus V. H. L. IV. cap. 1. (*b*). In qua claſſe cenſentur & illi, qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs ſe ignaviæ litari credunt, quod aliorum induſtria jam ſit partum, unde victitent. Sicut & Virgilius Æn. VI. (verſ. 610. 611.) non immerito hoſpitium in tartaro aſſignat iis, *qui divitiis ſoli incubuere repertis. Nec partem poſuere ſuis*. Ad quem locum illuſtrandum facit lex apud Mileſios, qua cautum erat, *ut qui patrimonium conſumſerat, ſepulcro patris non dignus foret*. Diogenes Laertius in Democrito. (L. IX. Segm. 39.) Quales etiam deſcribit Manilius Aſtron. L. IV. (verſ. 535. & ſeqq.) *Ille patri natiſque reus, quas ceperit ipſe Non legabit opes, cenſumque immerget in ipſo. Tanta fames animumque cibi tam dira cupido Corripit, ut capiat ſemet, nec compleat unquam Inque epulas funus revocet, pretiumque ſepulcri*. Inde Apoſtolus inter cauſas, quare cuivis laborandum ſit, hanc quoque refert; ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι· *Ut poſſit impertiri, cui opus fuerit*. Epheſ. IV. 28. Et Horatius (L. II. Sat. 2. v. 103.): *Cur eget indignus* (paupertate) *quiſquam te divite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum inſtar neminem niſi morte ſua exhilarant. In quos luſit anonymus Poeta *in Antologia*: Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι· Χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς, Ἀπολλοφάνης. Ἂν μετέχῃς αὐτῶν, σοὶ τὰ γίνεται· ἂν δὲ φυλάττῃς κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Dives habere aliis, cum ſis, me judice, pauper; Uſus, Apollophanes, eſt quia teſtis opum. Nam ſi utare tuis, tua ſunt: hæredibus illa Si ſerves, jam nunc ſunt aliena bona* (*c*). Nec mea ſententia ab hac claſſe eximenda ſunt illa inutilia terræ pondera, quæ obtentu religionis non niſi multo diſtendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignaviam deglutiunt. De quibus recte Zosimus L. V. (ad ann. 403. c. 23. pag.

(*a*) Et Corinthiorum Diphilus, Græcus Comicus, in Mercatore apud H. GROTIUM in Excerpt. Poetar. Adde de Perſis Joannem CARTWIGTUM in Itinerario apud Joannem de LAET Deſcript. Perſiæ. H.

(*b*) Adde, quod Senatui Areopagi a Solone commiſſum erat, ut, qua ratione quivis vitam aleret, inquirerent, eoſque punirent, qui numerus tantum eſſent, & fruges conſumere nati. Ejuſdem Solonis lege filius patri alimenta præſtare non cogebatur, ſi is nulla eum arte imbui curaſſet, ex cujus exercitio vitæ ſuſtentandæ ſufficere poſſet. Vid. vita Solonis apud PLUTARCHUM T. I, p. 90. Edit. Wechel.

(*c*) Conf. ſupra L. II. c. 4. §. 4. H.

pag. 567. 568. Ed. Cellarii) (etſi homo alias profanus (α). *Monachi legitimis nuptiis abſtinent, & tam in urbibus, quam vicis, populoſa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum nec alium reipublicæ neceſſarium uſum idoneis, niſi quod via quadam progreſſi ab eo tempore in hunc uſque diem magnam agrorum partem ad ſe transtulerunt; & ſub prætextu quaſi cum pauperibus omnia communicent, omnes prope dixerim ad inopiam redegerunt (a)*. Quibus annumerare poſſis id genus mendicorum apud Chinenſes, qui tam diu capitibus in ſe mutuo arietant, quoad ipſis aliquid detur; aut qui minantur, manus ſe violentas ſibi illaturos, ni ſibi detur. De quibus vid. Neuhof. in Legation. p. 267. 268. Nec male commendat inſtitutum veterum Maſſilienſium Valerius Maximus L. II. cap. 5. §. 7. Maſſilia *omnibus, qui per aliquam religionis ſimulationem alimenta inertiæ quærunt, clauſas portas habet, & mendacem & fucoſam ſuperſtitionem ſubmovendam eſſe exiſtimans*. Add. Epiſtola Erasmi ad Servatium, quæ reperitur in vita iſtius, præfixa editioni epiſtolarum Londinenſi Ann. 1642. Contra maximis laudibus ſemper celebrati ſunt, qui utilia vitæ humanæ per ingenii ſolertiam excogitarunt, eaque non ſibi ſoli retinuere, ſed aliis quoque libenter communicarunt (*b*). Quippe cum *parum ſepultæ diſtet inertiæ celata virtus*. Horatius IV. Carm. 9. Sic Virgilius l. c. in campis Elyſiis locat, *inventas qui vitam excoluere per artes, Quique ſui memores alios fecere merendo*. Ad quæ verba Servius: *qui erudierunt, & ornaverunt vitam per inventa artificia; ſignificat autem philoſophos, qui aliquid excogitaverunt, unde vita coleretur*. Add. Lucretius L. V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adſcripti, quia utilibus inventis, aut ſalutaribus inſtitutis (*c*) vitam humanam reddiderunt inſtructiorem. De cauſis, quare Iſis & Oſiris apud Ægyptios divinos honores fuere ſortiti, vid. Diodor. Siculus L. I. cap. 13. 14. 15. Add. Idem L. I. cap. 43. Cicero de Finibus L. III. (cap. 8.) *Impellimur natura, ut prodeſſe velimus quam plurimis, imprimiſque docendo, rationibuſque prudentiæ tradendis*. Add. Plinius N. H. L. XXV. cap. 2. Seneca Epiſt. VI. *In hoc gaudeo aliquid diſcere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia ſit & ſalutaris, quam mihi uni ſciturus ſim. Si cum hac exceptione detur ſapientia, ut illam incluſam teneam, nec enunciem, rejiciam*. Sophocles Oedipo Tyranno (pag. 164. in fine Ed. H. Steph.): Ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν ἔχοιτο καὶ δύναιτο, κάλλιστος πόνων. *Homines juvare prout poſſis, præclariſſimus labor eſt*. Inde per omnia probandum non eſt epitaphium Similis, qui ſub Adriano præfectura prætorii abdicata, ſeptem ultimos annos ruri exegit: *Similis hic ſitus eſt, qui in vita fuit tot annis, vixit annos ſeptem*. Hiſce igitur & ſimilibus modis in univerſum, & indefinite aliorum commoda promoventur; ſeu ut nobis propoſitum ſit, non huic aut illi prodeſſe, ſed ut volut in medium per nos producta bona quiviſvis exponamus. Quo loco tamen quæri poſſet: an ſi quis verbi gratia inveſtigaſſet modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque ubivis obvia materia aurum conficiendi, argentumve, eam artem teneatur propalare (*d*)? Id quod negandum videtur, cum tali arcano evulgato commercia, patrimonia, opeſque (*e*) & omnis fere civilis vitæ ordo ſit perturbandus.

§. III. Magis definite quis aliis inſer-

(*a*) Quos ideo *lucifugas*, & *viva funera* RUTILIUS appellat Itin. v. 440. *Ignaviæ ſectatores*, Valens in *L. 63. C. Theod. de Decurion.* ad quam vide Jac. Gothofredum.

(*b*) Qualis inter recentiores fuit Flavius Gioja, civis Amalphitanus, qui circa annum MCCCXX. pyxidem nauticam invenit, docente Henrico BRENCMANNO, Diſſ. I. de Rep. Amalph. num. 22.

(*c*) Vide de artibus, quas a ſe inventas commemorat Prometheus, ÆSCHYLUM Prometheo vincto. H.

(*d*) Conf. BUDDEI Diſſertatio lectu digna: An Alchymiſtæ ſint in Republica tolerandi? §. 26.

(*e*) Et cogitandum foret de ratione materiæ, seu ex qua nummus fere æſtimatur. H.

(α) Loquitur Zoſimus de ſui temporis Monacis. Sed quænam Pagani hominis auctoritas, quam adeo præ ſe ferat Pufendorfius, ut omnibus obtrectet piis cæteroquin viris, qui in clauſtris vitam religioſam agunt? Niſi dicamus eum ſibi propoſuiſſe finem, impudentem quam maxime, communionis catholicæ Romanæ ſectatores injurioſe pro viribus, quum ſibi ſe ſe obtuliſſet occaſio, calumniari; neque profecto ſapientem virum decebat tot mordacibus inconſulto ſe ſe immiſcere obtrectationibus, ſed potius æqua lance prius omnia trutinari, ut veritas tandem ſibi illuxiſſet. A.

ſervit, ſi certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipſis utilitatem quampiam poſſit afferre. Id quod ſæpe citra noſtrum detrimentum, aut moleſtiam, laboremque fieri poteſt. Quale quid alteri denegaſſe aut invidiſſe, deteſtanda malignitas, & inhumanitas habetur. Ejuſmodi enim facultas, qua aliis emolumentum præſtare poſſumus, ut nobis nihil decedat, ni eam data occaſione exerceamus, fruſtranea eſt, ac in opprobrium domini ſui cedit. Et merito canibus ejuſmodi homines comparantur; qui fœno incubantes, quo veſci nequeunt, boves eodem acceſſuros morſu abigunt. Unde & in ejuſmodi rebus dandis nil niſi hominem, ſeu communem naturam allegare ſolemus. Quo pertinet illud Ariſtotelis apud Diogenem LAERTIUM L. V. (Segm. 17. & 21.) cum quidam reprehendiſſent, quod improbo ſtipem dediſſet: Οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἠλέησα. *Non mores, ſed hominem miſeratus ſum*: ſeu, ut alii efferunt, οὐκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ, *Non homini, ſed humanitati*. Sic quæ inhumanitas foret, ſi ego rem aliquam poſſidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia aſſervatio eius mihi moleſta eſt; eam non potius integram relinquere, ut aliis uſum præbere poſſit, quam eandem corrumpere? Etſi ſæpe in bello res, quæ ſervari nequeunt, perdantur, ne hoſtem contra nos ipſos inſtruant (*a*). Sic & lubenter aliis indulgendæ ſunt res, quæ vocantur, innoxiæ utilitatis. De quibus CICERO Offic. I. (cap. 16.) *Omnia communia hominum videntur ea, quæ ſunt generis ejuſdem, quod ab Ennio poſitum in una re, transferri per multas poteſt*. Ut homo qui erranti comiter monſtrat viam. Quaſi lumen de ſuo lumine accendit, facit: Ut nihilominus ipſi luceat, cum illi accenderit. *Una enim ex re ſatis percipitur, ut quicquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, ſi quis volit; conſilium fidele deliberanti dare*: (PLATONI Theage (pag. 122. B. Ed. H. Steph. T. I. p. 89. Ed. VVechel. Ficini.): Συμβουλὴ ἱερὸν χρῆμα, *conſilium ſancta res* dicitur:) *quæ ſunt illis utilia, qui accipiant, danti non moleſta. Quare & his utendum eſt, & ſemper aliquid ad communem utilitatem adferendum. Sed quoniam copiæ parvæ ſingulorum ſunt, eorum autem, qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda eſt ad illum Ennii finem*, nihilominus illi luceat; *ut facultas ſit, qua in noſtros ſimus liberales*. IDEM Off. III. *erranti viam non monſtrare Athenis exſecrationibus publicis ſancitum eſt*. Ejuſmodi rebus nemo eſt arcendus, niſi forte per immania ſcelera effecerit, ut merito pro inteſtabili ſit habendus. Hinc PLUTARCHUS libro de invidia & odio (pag. 537. 538. Ed. VVechel. T. II.) tradit: *Eos, quorum calumnia oppreſſus fuit Socrates, ut extreme malos ita oderunt, ita averſati ſunt cives, ut neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus reſponderent, neque in balneo aqua uterentur eadem, ſed quæ illi laviſſent, eam tanquam pollutam a miniſtro juberent effundi: donec illi impatientia odii ſeſe ſuſpenderunt*. IDEM de Callicrate & Andronida tradit POLIBIUS in Excerpt. Peireſcianis p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis convivium inibatur, aut communia ſacra celebra-

(*a*) Ex quo tamen principio jus perfectum non oritur, niſi is, cui hoc officium humanitatis debetur, eo non præſtito vel probabiliter periret (v. ſupra L. II. c. 6. §. 6.) vel jus ſibi perfecte competens ſine eo conſequi non poſſit. Finis enim pro menſura eſt in moralibus & hujuſcemodi in caſibus ceſſant rationes, quæ officiis quibuſdam, quo minus perfectum jus producant, obſtare dicuntur. Et ſi removere quacunque ratione poſſum, quicquid uſum aut defenſionem juris mei adverſus alterum impedit, tametſi tertius, a quo impedimentum oritur, jus agendi habeat (v. ſupra L. I. c. 5. §. 3.) quanto magis id valebit, ubi alter, ne me impediat, ex officio humanitatis obligatur? Sed nec dubitandum, poſſe ſummum imperantem lege lata efficere, aut etiam judicem interdum ſtatuere, ut hujuſmodi officia in jus perfectum coaleſcant. Quam in rem leges Hebræorum, Spartanorum & Athenienſium adducit AUCTOR hoc & ſequ. §. & ſupra L. II. c. 6. §. 5. In jure Romano eſt actio ad exhibendum. Ex eodem jure in alterius æmulationem ædificare in ſuo non licet. *L. 3. D. de operibus publicis*, & hypothecam ſpecialem cum generali habens illam prius excutere debet. *L. 2. C. de pignoribus*. Add. *L. 2. §. item Varus D. de aqu. & aqu. pluv.* & exemplum de condomino, qui in uſu rei communis impeditur citra cauſam, apud Joann. a SANDE L. III. Deciſ. Friſicar. tit. 8. Def. 1. H.

lebrabantur; uti ex Orat. Dinarchi contra Ariſtogitonem (pag. 69. Ed. VVech.) conſtat. Add. Sophocles Oedipo tyranno v. 244. ſeqq. Euripides Oreſte v. 46. & 513. Quando autem Seneca de Benefic. L. IV. cap. 29. ait : *Quis beneficium dixit , quadrum panis , aut ſtipem æris abjecti , aut ignis accendendi facultatem ?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi ; ſed impudens & ſordidum fore judicat , tam leve quid alteri velle imputare. Quanquam enim iſta quandoque plurimum proſunt ; vilitas tamen ſua , etiam ubi a tempore commendantur , quo minus in calendario ſcribantur , prohibet . Sicut apud Terentium Andr. (Act. II. Scen. 1. verſ. 33. 34.) dicitur : *Neutiquam officium liberi eſſe hominis puto , cum is nihil promereat , poſtulare id gratiæ apponi ſibi* . Sed nec gratiam quis inierit ejuſmodi donis , in quæ ludit Horatius I. Epiſt. 7. *Quo more pyris veſci Calaber jubet hoſpes ; Veſcere ſodes. Jam ſatis eſt , at tu quantum vis tolle . Benigne. Non inviſa feres pueris munuſcula parvis . Jam teneor dono , quam ſi dimittar onuſtus . Ut libet : hæc porcis hodie comedenda relinques . Prodigus & ſtultus donat , quæ ſpernit & odit* .

§. IV. Cæterum ad illuſtranda iſthæc munia humanitatis vulgaris facit illud Plutarchi Quæſt. ſympoſ. L. VII. Quæſt. 4. ubi diſputatur, quare antiqui Romani ſemper in menſa aliquid reliquerint , neque lampades extinxerint. Ejus moris inter alias hæc ratio adfertur : *Hunc morem condocefactioni ad humanitatem inſerviiſſe . Nam neque fas nobis eſt nutrimentum perdere , ubi affatim nos ſaturati ſumus , neque fontem obturare , aut occultare , quando aquæ ſatis bibimus , neque ſigna navigationis itinerisve abolere , poſtquam uſi ſumus iis . Sed relinquenda iſta ſunt , ut aliis etiam poſt nos uſui eſſe poſſint . Proinde indecorum etiam eſt , ob avaritiam ,* διὰ μικρολογίαν, *lumen lucernæ , quando ejus uſum porro nos non deſideramus , extinguere ; ſed conſervandum relinquendumve eſt , ſi quis forte veniat , cui eo etiamnum ardente , & ſplendente ſit opus . Quippe ſi fieri quiret , etiam viſum atque auditum , imo prudentiam quoque & fortitudinem aliis utendam dare debebamus ipſi dormituri , aut quieturi .* Idem Quæſt. Roman. de eadem conſuetudine ; *An hic mos docet , neque ignem , neque aquam , neque ullam rem neceſſariam , cujus copia nobis ſuppeditet , perdere nos debere , ſed aliis relinquenda eſſe , quibus uſus eſt iis, ubi nos non amplius indigemus ?* Theocritus Idyll. 26. Ἑρμᾶν φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴ κεν ὁδῷ ζαχρεῖος ἀντιάσῃ τιν ὁδίτην. *Mercurium cœlicolarum maxime ajunt iraſci , ſi quis via indigentem averſetur viatorem* . Sic apud Lucianum in Prometheo , hic deos invidiæ arguit , quod ſibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint ; cum tamen ille *nihilo fiat minor , ſi quis etiam cum alio communicet ; neque extinguatur , quia alius inde flammam tranſtulerit* : Quo ſpectat etiam ſcitum Pythagoræ apud Diogenem Laertium (L. VIII. Segm. 23. ubi videatur Menagius) : Φυτὸν ἥμερον μήτε φθείρειν, μήτε σίνεσθαι. *Mitem arborem neque corrumpendam , neque violandam* . Ad hoc genus pertinet uſus aquæ profluentis ad aquandum , aut lavandum. Etſi enim flumina poſſint eſſe publica , aut privata ; tamen ut aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hoſti indulgeatur , ipſa humanitas præcipit . Ita enim ſentire malumus , quam cum Grotio L. II. cap. 2. §. 12. dicere : *Flumen qua flumen* (*a*) *eſſe populi, qua aqua profluens dicitur , commune manſiſſe* . Minus quippe congrue videtur dici , eandem rem diverſo reſpectu propriam & communem eſſe ; quam , rei alicujus propriæ uſum ex humanitatis lege omnibus patere debere . Illud autem velle imputare , quod & alias fruſtra perit , & continuo fontium affluxu alitur , oppido quam ſordidum eſt . Plautus Trucul. (Act. II. Sc. 7. verſ. 11. & ſeqq.) *De fluvio , qui aquam derivat ſibi , niſi derivetur , tamen omnis ea aqua abeat in mare* . Ovidius (de Arte amandi L. III. v. 93. 94.) : *Quis vetet appoſito lumen de lumine ſumi , Atque cavum vaſtas in mare ſervet aquas ?* Sic etiam interpretandum illud Latonæ ad ruſticos Lycios apud Eundem Metamorph. VI. (v. 349. & ſeqq.) *Quid prohibetis aquas ? uſus communis aquarum eſt . Nec ſolem proprium natura , nec aera fecit : Nec tenues undas ; ad publica munera veni* . Nam aquam fonteſque in proprietatem poſſe venire , dubium non eſt . Inde aquam pro ſe & jumentis ab Idumæis pre-

(*a*) Quatenus ſcilicet & alveum , & aquam profluentem, continet.

pretio ſeſe empturos Iſraelitæ promittunt. Numer. XX. 19. conf. II. Paralip. XXXII. 3. Quanquam ubi aquarum ubertas eſt, profluentem alias undam cuivis, quod citra moleſtiam noſtram fiat, concedere debeamus. Add. Geneſ. XXVI. 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex Solonis de aquis apud PLUTARCHUM Solone (pag. 91. C. D. T. I. Ed. VVechel.) *Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes abunde ſuppeditant regioni, verum puteis manufactis utuntur fere, legem ſcripſit, ubi puteus publicus intra hippicum eſſet, eo uti ut eſſet jus: (hippicum ſpatium quatuor ſtadiorum erat:) ut privatam aquam pervestigarent, ubi majus interveniret intervallum. Quod ſi foſſa decem paſſus in altum depreſſa, aquam in ſuo non inveniſſent, tunc ut ſumerent a vicino, & ſex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiæ enim ſubveniendum, non alendam exiſtimabat ignaviam.* IDEM libro de vitando aere alieno in princ. (pag. 827. T. II.) *Plato in legibus vicinos alienæ aquæ participes fieri non ſinit, niſi ubi domi ſolo uſque ad terram ceramitidem ſeu argillam exhauſto, aquæ id ſterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt.* Sed & alia hujus generis officia legibus civilibus ſanciri non inuſitatum eſt. Vid. Levit. XIX. 9. 10. XXIII. 22. Deuteron. XXIV. 19. 20. 21. XXIII. 24. 25. JOSEPHUS Archæol. IV. 8. Conf. Matth. XII. 1. PLATO de LL. L. IIX. (pag. 916. B. Ed. VVechel.) *Peregrinus in ipſo itinere ſi tranſeat ſolus, aut cum uno tantummodo, fructus non reponendos, ſi velit, hoſpitali cum gratia guſtet.* Ex legibus Lycurgi Spartæ indigens poterat uti ſervo, jumento, ciboque alieno, XENOPHON de Republ. Lacedæmon. (pag. 396. 397. Edit. H. Steph. cap. 6. §. 3. 4. Ed. Oxon.) Add. Lex BURGUNDIONUM tit. 28. §. 1: It. SELDENUS L. IV. c. 6. Huc quoque pertinet illud PHOCYLIDIS: (verſ. 22. 23. 24.) Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει. Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. Χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. (& verſ. 134. 135.) Κτῆνος δ' ἢν ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλιτρονήσσ' ἀνυπεκλύξῃς. *Exulem in domum recipe, & cæcum duc. Naufragorum miſerere, quoniam navigatio incerta eſt* (a). *Manum lapſo porrige, virumque derelictum ſerva. Quod ſi inimici jumentum in via ceciderit, colleva. Errantemque hominem, marive volutatum ne devites.* DIPHILUS Ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς Ὅ τι ἐστὶν, εἴ τις μὴ φράσει ὀρθὴν ὁδόν; *An neſcis, quod in exſecrationibus quoque ſit, ſi quis rectam viam non oſtenderit.* Add. L. 10. D. de incendio, ruina. QUINTILIANUS Declam. V. *Voluit nos Deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro ſe timeret, aſſerere. Nondum hæc caritas eſt, nec perſonis impenſa reverentia, ſed ſimilium accidentium providi metus, & communium fortuitorum religioſus horror. In aliena fame ſui quiſque miſeretur. Sic cibos obſidio partitur; ſic inopiam pariter navigantium frequenter unius alimenta paverunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaveribus humum congerimus & inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida tranſcurrit, ut non quantulocunque veneretur aggeſtu.*

§. V. HUC QUOQUE a GROTIO L. II. cap. 2. §. 13. refertur conceſſio innoxii tranſitus per noſtras terras, fluminaque, & partes maris, quæ in proprietatem venere, ſi qui ob juſtas cauſas eo uti velint; puta, ſi qui finibus ſuis expulſi alias ſedes quærant, aut commercia expetant cum gente ſepoſita, aut quod ſibi debetur, juſto bello petant; vel etiam, ſi alio in loco verſantes patriæ ſuæ periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Hæc res tamen accuratiore indiget diſcuſſione. Sane ubi pauci aliqui & inermes tranſire, ſuoque ſumtu viſitare cupiant, quin tranſitus illis concedi debeat, dubitare non licet, ubi honeſtam aut neceſſariam ob cauſam eo velint uti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum eſt; cum ex tranſitu iſto juſtus nobis oriri metus poſſit, tum ab ipſis tranſeuntibus, tum ab iis, in quorum terras tranſitur. Equidem GROTIUS d. l. metu iſto non obſtante, tranſitum concedendum aſſerit, ob eam rationem; quod in diviſione rerum, qua communio primæva abolita, & dominia rerum diſtincta fuerunt introducta, univerſi intelligantur ſibi velut recepiſſe talem uſum vel

(a) SENECA I. Controv. 1. *Iniquum eſt, collapſis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani eſt.* H.

rei alienæ, qui indigentibus prodeſt, dominis non nocet: adeoque talem uſum, qui eo indigent, ſuo jure poſſe poſtulare. Quod ſi alicui iſthæc ratio diſpliceat, ſimplicius dici poſſet: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere uſum ſuæ rei innoxium; qui, ubi neceſſitas adegerit, etiam vi poſſit vindicari, ſiquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur (*a*). Quanquam prius ea venia ſit placide petenda, neque vi perrumpendum, antequam appareat, ex ſola inhumanitate, citra juſtam cauſam dominum ſoli eam denegatum ire. PLUTARCHUS Cimone, (pag. 479. C. T. I. Ed. VVchel.) cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxiſſet, priuſquam cives appellaſſet, Lachartus eum incuſavit; Καὶ γὰρ θύρας κόψαντας ἀλλοτρίας, οὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι· *Etiam qui januam alienam pulſet, non prius intrare, quam dominus juſſerit*. Sic & apud DICTUM Cretenſem (*b*) L. II. (cap. 2. Edit. Amſtelod. 1702.) recte Telephus incuſat Græcos, quod cum amicos ſe venire ferrent, *nuncium adventus ſui non præmiſerint*. Apud LIVIUM L. XXXIV. cap. 62. Maſſaniſſa, *quum Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur; precario a Carthaginenſibus iter per ipſorum agrum petiit*. Additur, quod non ſolus metus ex multitudine tranſeuntium ortus ad negandum tranſitum ſufficere videatur: cum plures æque ac pauci juris naturalis poſſint eſſe obſervantes. Etſi jus eadem nobis præbeat, ut a tranſituris cautionem exigamus ſuper damno non dando, aut eodem penſando. Nam quod occaſio furem faciat, in proverbii vicem jactatur, & imprudens eſt, qui tot hoſpites in ſuas ædes admittit, ut ab iiſdem ipſe queat ejici. Nec deſunt exempla urbium, quæ jugum ſubierunt; dum incaute multos armatos recepere. Præſertim cum pauci ſint duces, quibus id laudis poſſit tribui, quod Cn. Pompejo aſſignat CICERO pro lege Manilia (cap. 13.): *Ejus legiones ſic in Aſiam perveniſſe, ut non modo manus tanti exercitus, ſed ne veſtigium quidem peccato cuipiam nocuerit*. Unde Cæſar Helvetiis per provinciam Romanam tranſitum denegat, quod *memoria tenebat, L. Caſſium conſulem occiſum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulſum, & ſub jugum miſſum: neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio exiſtimabat*. CÆSAR de B. G. L. I. (cap. 7. 8.) (*c*). Cautiones autem variæ proponuntur; puta, ut poſitis armis tranſire jubeantur. Id quod tamen a viris militaribus vix impetraveris; a quibus poſtulare, ut arma deponant, ita fere accipitur, *quaſi manus abſcinderentur*, quod de Numantinis FLORUS dicit L. III. c. 18. Commodius fuerit, ſi diviſo agmine, ac per modicas catervas tranſmittantur copiæ; aut obſides accipiantur. Nam illa ſumtuoſa nimis cautio videtur, quæque multum requirit temporis, ut impenſa tranſeuntis is, qui tranſitum concedit, ſibi idonea præſidia conducat. Addunt denique, non ideo negandum tranſitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc prætextu ſi cæteri quoque uterentur, jus tranſitus plane interimeretur: ſed ſufficere, ſi abſque dolo malo tranſitus poſtuletur, qua proximum & commodiſſimum eſt (*d*). Nonnemo pro adſtruendo liberi tranſitus jure comminiſcitur, vias

regias

(*a*) Imo, quum tranſitus exercitus per regiones vicini a ſola hujus benevolentia pendeat, fruſtra injuriam dixeris, ſi is, quamvis innoxium petentibus, denegetur. Semper enim ille, ſine inani diffidentia, aut animi malignitate, denegari poterit, quum ſemper plenus ſit turbarum; incolis porro victus & annona ſemper eodem reddatur carior, & ſæpe, qui tranſitum petierat innoxium, perfide agens, provincias retinuerit occupatas. Adde, quod hoſtis tranſeuntis exercitus, eodem, quo ille jure utens, vicini plerumque inviti tractus ingreditur, iique ex pacatis eo fiunt vexati, bellique ipſius diſcrimina ſine cauſſa ſubeunt. Vid. Diſſert. Illuſtr. van BYNKERSHOECK de Dominio maris c. 4.

(*b*) Vid. SELDENUM in mari clauſo c. 20.

(*c*) Adde quas Mutinæ Dux ſuperiori ſeculo præſcripſit Urbano VIII. Romano Pontifici, per Mutinenſem ditionem in agrum Parmenſem tranſitum petenti, apud FORSTNERUM L. XII. Annal. Taciti c. 62. Et cautioni illi, quam ſuggerit Grotius, ut tranſitum petentis ſumtibus milites conducantur, ſimilis eſt illa, quam Mantuæ Dux, a Pontifice interpellatus, ut Mantuam ad Concilium habendum concederet, poſcebat, apud AUCTOR. Hiſtoriæ Concilii Tridentini L. I. p. 89. H.

(*d*) V. Adriani BEJERI Tr. an. & quatenus tranſitus pro exercitu per territorium alterius poſtulari & denegari poſſit. H.

regias eſſe generi humano communes, nec eſſe illorum proprias, quorum territoria percurrunt; perinde quaſi iſtæ viæ partes eſſent globi terreni, ab ipſo Deo in rerum initiis creatæ. Quod commentum inficetius eſt, quam ut refutari mereatur (*a*). Ex adverſo tamen non deſunt argumenta, quæ tranſitum mero jure naturali citra pactum aliquod aut conceſſionem non deberi evincant, eo præſertim caſu, quo quis vicino noſtro bellum illaturus per noſtras terras tranſire inſtituit. Sane enim vicinus vicino cumprimis amico, aut bene de ſe merito, id quoque debere videtur, ut ne alteri, qui ad ipſum oppugnandum venit, iter per ſuos fines concedat; ſiquidem id citra magnum ſuum incommodum poſſit prohibere. Inde ſtolida impudenſque Gallis Romanorum poſtulatio videbatur, *cenſere, ne in Italiam tranſmittant Galli bellum, ipſos id avertere in ſe, agroſque ſuos pro alienis populandos objicere. Cum neque Romanorum in ſe meritum ſit, neque Carthaginenſium injuria, ob quæ aut pro Romanis, aut adverſus Pœnos ſumant arma.* Livius L. XXI. cap. 20. Sicuti & hoc in fœderibus expreſſe ſolet conveniri, ne hoſtibus noſtris tranſitus concedatur. Vid. fœdus Romanorum cum Antiocho apud apud Livium L. XXXVIII. c. 38. ab initio. Et eorundem cum Ætolis apud Polybium Excerpt. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, ſi quis dicat: tranſitum eſſe dandum, ubi juſto bello alter petatur; negandum, ſi injuſtum ei fiat bellum. Nam neque iſta dijudicatio ſemper eſt ſatis expedita; & temerarium habetur, ultro ſe duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem ſuam facere. Accedit, quod conceſſo tranſitu in noſtris terris belli ſedes poſſit conſtitui. Quid enim, ſi alter hoſti ſuo, dum adhuc in noſtra eſt ditione, occurrat, eumque ſiſtat? Quod quomodo vitio illi ſit vertendum, non video, cum nequaquam teneatur eundem intra ſuos fines recipere, jut nos iſtius exercitu levemur. Tutiſſimum igitur fuerit, ubi citra magnum noſtrum incommodum fieri poſſit (*b*), tranſitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipſi eam per cauſam gravi bello ſimus implicandi, patientiam noſtram alteri obtentu neceſſitudinis facile excuſabimus. Notatu quoque dignum eſt, quod refert Plutarchus Lyſandro (p. 449. A.): Thebani eo tempore, quo Athenæ a XXX. tyrannis tenebantur, legem ſciverunt: Ἄν τις ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾶν τινὰ Θηβαίων, μήτε ἀκούειν. *Si quis Athenas ferret per Bœotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum.* Zieglerus ad Grotii d. l. itidem negat, naturaliter jus alicui competere eundi per terras alterius, niſi pacto id ſibi quæſiverit; uti nemini eſt iter per fundum privati, niſi ea ſervitus ipſi ſit conſtituta. Multoque magis, ſi ſit cauſa probabilis metus. Sic inter privatos jus tibi eſſe poterit ambulandi per prædium urbanum Titii; ſed ſi tu frequenter iveris cum flammis, & faculis, ut periculum ſit, ne damnum inferatur prædio Titii, jus quidem tuum metu Titii non tollitur, ſed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur jus taliter eundi. Ubi tamen notandum, in noſtra quæſtione iter aut tranſitum non accipi pro perpetua aliqua ſervitute, ſed pro momentaneo duntaxat rei alienæ uſu, ad quem arripiendum ingens nos utilitas, aut neceſſitas adigit, cui non ultro velificari alterum, inhumanum erat. Exempla parum ad iſthanc quæſtionem definiendam facere poſſunt (*c*). Nam fere prout cujuſque vires fuerunt, ita modeſte aut fidenter tranſitum poſtulavit, aut eundem poſtulanti annuit vel abnuit. Apud Plutar-

chum

(*a*) Enimvero amicitia ſola nihil poteſt efficere, ubi is, a quo petitur tranſitus, neutras partes ſequitur, & propterea utrique parti æquum ſe præbere debet. (V. H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 17.) Ipſe AUCTOR paulo poſt docet, ad petendum tranſitum ſæpe ingentem utilitatem aut neceſſitatem nos adigere, cui non velificari alterum inhumanum ſit. Adde quæ Rex Sueciæ dixit apud AUCTOREM L. VII. Rer. Brandenburg. §. 57. ad A. 1658. H.

(*b*) Aut potius diſſimulare, exemplo Electoris Brandenburgici apud AUCTOREM L. V. Rer. Br. §. 13. ad A. 1655. H.

(*c*) Exemplis his, quæ potius facti, quam Juris ſunt, opponi poſſunt complura alia, gentium talium, quibus tranſitus peregrini exercitus ſummo detrimento fuit. Vid. BUDDEI Exercitatio de expeditionibus cruciatis, quæ eſt inter ejus ſelecta Juris Nat. & Gent. §. 30.

chum Ageſilao, (pag. 604.) cum ab eo Tralles (in Apophth. Lac. ap. eund. legitur Troades) tranſitus mercedem poſcerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo ſtatim adſuerunt accepturi ea? Ita proceſſit, illoſque ſignis collatis fudit, & multos occidit. Iisdem tum mandatis miſit ad regem Macedonum legatos, qui cum reſponderet, deliberare ſe velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim tranſgrediemur. Hujus admiratus, & pavens rex audaciam, pacate petivit, ut tranſiret*. Præcipue hic allegari ſolet exemplum Iſraelitarum, tranſitum per Idumæam petentium hiſce legibus: ut via regia ambulent, in prata cultoſque agros non evagentur, utque præſentem pecuniam offerant, ſi qua re opus habuerint. Hic cum Idumæi armis tranſitum arcere inſtituerent, vi ſibi haudquidquam perrumpendum judicavere, ſed longo flexu iſtorum fines circumiverunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perſtringerent (*a*), non minus innoxium fecere tranſitum, utut idem antea fuiſſet ſatis inhumaniter denegatus. Vid. Deuter. II. 1. 2. 3. 4. Numer. XX. 14. Iidem cum a rege Amorrhæorum Sihone innoxium peterent tranſitum, iſque non ſolum hunc abnuiſſet, ſed & armatus illis occurreret, extra fines ſuæ ditionis, ut videtur; adeoque ultro eoſdem laceſſeret, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum pœnas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis ulciſci; cum Amorrhæi illi utique extra terram promiſſionis fuerint, cujus incolas Deus peculiari ex judicio internecioni deſtinaverat (*b*). Neque ſufficit, quod alii qui dicunt: *Juſtas conditiones offerentem non repellere, ſed de illis in effectum deducendis tractare debuiſſe, qui metum ſuum juſtum haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum a jure & æquitate alienum ſatis monſtraſſe*. Communi quippe mortalium jure læſa ſolius humanitatis lex ultima exempla non meretur.

§. VI. Ad res innoxiæ utilitatis, quæ cuivis libenter indulgeri debent, a Grotio d. l. quoque refertur, mercibus per terras noſtras tranſitum concedere. Ubi hunc Zieglerus contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quæque cum quavis gente ſepoſita commercium colat, impediendi nemini jus eſſe: & tamen d. cap. §. ult. concedit, pactum iniri poſſe cum gente ſepoſita, ut ſibi ſoli certi generis merces, alibi non naſcentes vendat. Ubi ſane vi hujus pacti impediuntur alii, quo minus cum iſta gente commercia exerceant (*c*). Quamquam Grotius excuſari poſſit, ſi priori ipſius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia conjunctum eſt (*d*). De cætero tamen iſta res non ita ad liquidum deducta eſt. Sane enim non videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum tranſitum aliis mercibus, quam quæ ad vitam aliorum ſunt neceſſariæ. Sed qui ejuſmodi apportant merces, quæ ad luxum inſtruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitæ ſubſidia, quam lucrum exuberans, & alimenta avaritiæ quæruntur, non video, quo jure velut debitum ſibi per noſtras terras tranſitum prætendant. Equidem fateor, vix probabilem inveniri poſſe prætextum, ut quis negare velit iter navibus inermibus per apertum mare, ditioni noſtræ ſubjectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potiſſimum ſpectant teſtimonia auctorum, quæ magno numero hic adduci ſolent. Sed ut merces ſiſtantur in terra noſtra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri poteſt. Nam præterquam quod frequens commeatio peregrinorum noſtræ civitati quandoque noxia, aut ſuſpecta eſſe queat (*e*); quid impedit, quo minus noſtri cives id lucrum vindicent, quod peregrini tranſeuntes capiunt? Quippe cum illis utique magis fa-

vere

(*a*) Qui quidem Idumæam plane non ingreſſi ſunt, ſed prope confinia iter facientes, victum ab Idumæis emerunt. Vid. CLERICUS ad Deuteron. II. 29.

(*b*) Vid. CLERICUS ad Geneſin X. 16. & Numer. XXI. 22.

(*c*) Vel ſi §. 13. exaudiatur de regula §. ult. de exceptione, qua jus illud commerciorum reſtringitur. H.

(*d*) Quæ diſtinctio Auctoris ſupervacua eſt, ſi Grotium, in priori loco, tranſitum mercium *immediate* in poſteriore, *mediate*, concedere animadvertamus. Conf. GRONOVIUM ad priorem locum Grotii.

(*e*) Id ſane, quod tranſeunti, merces jam in manibus tenenti, lucrum ex iis ſperatum, invito eo, in nos derivare non poſſumus. H.

vere poſſumus; quam hiſce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, ſi iſtis mercibus eriam gratis tranſitum concedamus; neque injuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille jus habeat nos ab iſto lucro excludendi, quare non proximi nobiſmet ipſi ſimus, & lucrum illud in nos avertamus? Id quod fieri poteſt, ſi merces iſtæ non niſi interventu noſtrorum civium inter duos populos, quibus nos interjecti ſumus, commeent. Ac ſane niſi hæc ratio admittatur (*a*), non video, quomodo excuſari poſſint ſtapulæ (*b*), quam vocant, & alia jura, quibus merces ſiſtuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter ſe, ſed interventu civium commercia exercere conceditur.

§. VII. Ex dictis quoque dependere videtur quæſtio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex tranſeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis, noſtræ ditioni ſubjectis? Nam non niſi pretio vendere licentiam, quam iſta lex quibuſvis indulgeri jubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quæ terreſtri itinere tranſvehuntur, aliquid vectigalis poſſit exigi, rario in aprico eſt. Nam & agris per oneraria plauſtra quandoque detrimentum infertur, & ſumtu opus eſt ad vias muniendas, ac dominus territorii ſecuritatem tranſeuntibus præſtat (*c*). Ubi autem pontes ſunt ſtruendi, manifeſta eſt vectigalis pro recuperandis impenſis æquitas. Sicut & contra qui ejuſmodi vectigal exigunt, utique ad conſervandos ac reparandos pontes tenentur. Sic Grotius ad I. Reg. X. 29. notat, equos, qui ex Ægypto venientes tranſibant per Judæam in Syriam aut ad Hethæos, vectigal pro tranſitu magnum pependiſſe Salomoni, ſicut & pro thuris tranſitu vectigal dabatur. Favorabilia quoque ſunt vectigalia, ubi per induſtriam difficultas terreſtrium itinerum velut in compendium fuit miſſa. Sicut hodie multis in locis foſſæ ſunt depreſſæ ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic ſi quis quondam perfoſſo Iſthmo Jonium, & Ægæum mare conjunxiſſet, a lubentibus ſane vectigal modicum potuiſſet exigere, dum brevi, & ſecura via liceret defungi. Quanquam & citra ejuſmodi foſſam pronunciet Strabo L. VIII. (pag. 378. Edit. Caſaub. Pariſ. pag. 580. Ed. Amſt. 1708.) *Aſiaticis, Italicisque mercatoribus gratiſſimum fuiſſe, omiſſo ad Malcam curſu, Corinthum divertere, advectis eo mercibus: ubi & importatarum, & exportatarum e Peloponneſo rerum vectigalia pendi contingebat.* Alii adjungunt, multitudine tranſeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa æquitatem vectigalis terreſtris accedit & hæc; quod civitas modicam ſaltem recognitionem poſſit exigere a mercibus peregrinorum eo nomi-

(*a*) Enimvero, etſi rationem Auctoris non admittamus, nihil vetat, quo minus ſtapulæ juri locus ſit, vel inter cives ejuſdem reipublicæ, vel ſi exteri in civitatem noſtram merces ſuas importare valint. V. DEMOSTHENEM oratione contra Phormionem, ubi memorat legem Athenienſium, quæ extremum illi exitium minitabatur, qui Athenis habitans alio quopiam, quam in Atticum mercatum, frumentum vexerit. Joannem MEURSIUM Hiſtor. Danic. ad A. MDXVI. de Haffniæ emporio, quod Chriſtiernus Rex conſtituit. Joannem LOCCENIUM L. V. Hiſtor. Suecan. ad A. MDII. de jure ſtapulæ quod Steno Sturius Holmiæ conceſſit, & L. IX. ad MDCLII. de Gothoburgo, quod Chriſtina jure ſtapulæ donavit. Aſt ut exteri, qui merces aliunde petitas domum, vel domi natas factaſve ad alium populum tranſportare volunt, nec aliunde quicquam præter tranſitum innoxium ſibi vindicant, ad merces illas venundandas adigantur, quo jure defendi queat, profecto non videmus. Atque hoc majoris cautionis cauſa A. MDXCVI. conſtitutum in fœdere Gallorum & Belgarum: *Naves in prætervectione aut appulſu retentare, onus ut exponatur, venumve eas ſubigere quenquam, ne liceat.* Apud H. GROTIUM L. V. Hiſtor. Belgic. ad d. A. Niſi forte civitas domi inopia aliava neceſſitate laboret. Quam ob cauſam Byzantini naves Atticorum frumentarias ad ſe traxerunt, & ut frumentum exponerent venum compulerunt, teſte ARISTOTELE II. Oeconomicor. Et Batavi A. MDLXXXVII. ut neceſſario ob delandas a Daniæ Rege naves penuriæ periculo ſubornarent Gallicas Anglicaſque naves, mari Cimbrico venientes, ad portus Batavos & mercatum pertraxere: ut memorat GROTIUS L. V. Annal. Belgic. ad h. A. H.

(*b*) Cui voci origo eſt a vocabulo Germanico *ſtapelen*, coacervare. Vid. MENAGII Dictionarium Etymologicum, & MARQUARDUS de jure Mercatorum L. II. c. 6.

(*c*) Quibuſdam in regionibus his viocuris adeo ſecuritas viarum publicarum commendata erat, ut, ſi perdiu alicui via bonorum inferretur raptorum, penſare damnum hoc cogerentur. Anceps fama eſt, perdurare hunc morem in quibuſdam M. Britanniæ, Italiæ imo ipſius Germaniæ ſuperioris regionibus. Vid. le Dictionaire de FURETIERE voce Peage & Leges SAXONUM L. II. Art. 27.

Digitized by Google

nomine, quia patitur eos per ſuam ditionem immediate a tertio populo merces iſtas petere, ex quibus, erecta ſtapula, cives ſui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi ſolita id quoque addi poteſt, tum illa arroſionibus & inundationibus vicinos agros ſæpe non mediocriter infeſtent, ſæpe quoque aggeribus ſint coercenda; non inique velut in ſolatium iſtorum damnorum modici quid ſolvi ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in Capitul. Caroli L. III. cap. 12. telonium in fluminibus vetatur exigi, *in quibus nullum adjutorium præſtatur itinerantibus*; (add. Lex Longobardorum L. III. tit. 1. L. 21.) Sed id conſtitutum videtur in favorem civium ejuſdem reipublicæ. Quod ad exteros quoque extendi non eſt neceſſarium. Circa æquitatem vectigalium, quæ in fretis exiguntur, difficilior eſt inſpectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod ſumtibus a domino factis reſpondeat, ubi ſigna ſunt conſtituenda, notandis brevibus, aut ſcopulis, aut ubi ignes alendi, dirigendo navium nocturno curſui, aut ubi mare a piratis purgandum (*a*). Sed eorum, quæ præter haſce cauſas capiuntur, titulum tueri non ita in proclivi eſt; cum utique tranſitus navium inermium plane ſit res innoxiæ utilitatis. Niſi quod hic non adeo abſurde dici videtur; nemini vitio vertendum, ſi commoditate ditionis rite utatur, & uti alii ex terris, ita ipſe ex aquis ſuis proventum quærat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat ſubditus, poſſe naves exterorum, & noſtrum fretum tranſeuntes, adigi, ut noſtris civibus primum emendi copiam faciant. Id ſi ipſis remittatur, eo nomine modici aliquid poſſe exigi. Et quanquam ſtapula in freto iſto inſtitui non poſſit, quod illi, ad quos profectio inſtituitur, navigandi uſum non habeant, neque noſtris civibus facultas ſit ſuis navibus iſtorum merces in fretum apportandi; non invideri tamen nobis debere, ſi in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendioſam aliorum per noſtras aquas navigationem non impediamus. Fatendum tamen eſt, cum ejuſmodi vectigal maritimum, neſcio qua ratione, longe odioſius ſit, quam quod pro terreſtri tranſitu exigitur, id moderate, & citra avaritiam tractandum; & facile unum vel alterum tales afferre rationes poſſe (*b*), unde ſe ab iſto vectigali exemtum prætendat. Puta, ſi iſtius terræ ſupra & infra fretum attingant; aut ſi ab ejuſdem uſu omnia ipſius cum exteris commercia, & ex hiſce ſalus prope reipublicæ ſuæ dependeat. Ubi ſane iniquum fuerit, iſtum propter innoxium uſum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, ſi

ſub

(*a*) Apud AUCTOREM L. XII. Rer. Brandenb. §. 36. ad An. MDCXL. Sveci dicebant: *Danos in freto vectigal capere, ubi nec littore nautæ utantur, non plus rationis habere, quam ſi aut Anglus in freto Britannico, aut Hiſpanus in Gaditano idem exigere inſtituat.* Quæ deinceps bello exorto inter Chriſtianum IV. Dan. Reg. & Chriſtianam Sueciæ Reginam A. MDCXLV. circa hanc rem tranſacta, legantur in inſtrumento Pacis Art. 3. H.

(*b*) Studio Suecorum, indeque manante odio Danorum, hæc ſcripſiſſe Auctorem noſtrum, quum Lundini in Scania, quæ tum Suecorum erat, Profeſſor eſſet, admodum veriſimile eſt. Profuerit igitur, ſine partium ſtudio, argumenta ipſius diluiſſe. Igitur I. terræ populi vicini, ſupra & infra fretum attingentes, libertatem ei a vectigalibus conciliare non poſſunt. Eſt enim ei integrum, exercere commercia *terreſtria*, nec proinde minus jure ab eo vectigal exigitur, quam a reliquis gentibus: primo in compenſationem ſumtuum, qui fiunt in ſecuritatem, & facilitatem navigationis; tum ad penſationem lucri, quod capiunt ejus gentis mercatores, dum iis via panditur, qua brevius fiat iter eorum, & magis affluentia ſint commercia. Haberent hæc locum, etiamſi nulla eis alia conſtaret ratio, exercendi ea. Et alias omnes populi, qui terras, aliorum regionibus cinctas, tenent, quales verbi gratia ſunt incolæ Comitatus Avenionenſis, & olim fuerunt inhabitatores Principatus Arauſionenſis, in Galliis, liberum & immunem commeatum per regiones vicinas petere poſſent. Præterea II. non apparet, quare itinera maritima, ullo hic præ terreſtribus aut fluviatilibus privilegio gaudere debeant, cum freta maris per ea, quæ ab ipſo AUCTORE dicuntur L. IV. c. 5. §. 8. non minus ad ſummam poteſtatem pertineant, quam viæ publicæ, quæ terris ipſius continentur. Vid. Diſſertatio Dn. Cornelii van BYNCKERSHOEK de dominio maris c. 4. Ad conditionem autem III. tributariam populus vicinus non magis ejuſmodi vectigalibus redigitur, quam quidem peregrinus quilibet, dum, pontem tranſiens, vel in flumine prætervehens, vectigalis nomine aliquid ſolvit. Neque IV. Jure Romano, ſi quis ſepulchrum habeat, aliter ei, quam juſto pretio *iter* præſtatur, per *L. 12. Pr. D. de religioſ. & ſumt. fun.* Eadem hæc ceterum obverti etiam poſſunt auctori Anglo, puta MOLESWORTHIO dans ſes Memoires p. 86. ſeqq.

ſub odioſo ejuſmodi prætextu alterum duriter ſibi incumbentem, quovis modo amoliri conetur. Neque eidem præjudicium adferre poteſt, quod in illud vectigal aliæ quoque nationes conſenſerint, quarum ſalus uſui iſtius freti, non ita eſt implicita; quibuſque adeo facile eſt, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non invidere. Sicuti diſpar longe conditio eſt ejus, qui per fundum meum iter petit, quo citra iſtud ab aliorum hominum conſortiis velut in ſolitudine ſeparatus degat, ſuique agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat ſui cauſa alieno prædio ſervitutem imponere vult. Poteſt ad hæc illuſtranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyſſinorum, quod quondam tributum aliquod ab Ægypto prætenderit obtentu Nili, qui in ipſius regione ortus terram Ægyptiam fœcundam reddit. Et cum poſtea Mahummedani eam regionem occupaſſent, & Chriſtianos duriter habuiſſent, eundem tentaſſe alveum Nili in mare rubrum derivare, ſed fruſtra. Quam prætenſionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque ſat accurate illi, qui omnem hanc rem ex pactis conventis dijudicandam cenſent. Nam nihilominus inquiri adhuc poteſt, quæ ratio fuerit iſtorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis tranſitum negare potuerit, quouſque iſti in talia cum ipſo pacta deſcenderent. Etſi ubi pactum vitio naturaliter firmitatem ipſi detrahente carens, ſit initum, utique ipſo ſtandum fuerit; ſic ut neque tranſeuntes vectigal, in quod conſenſerunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. Boeclerus ad Grotii L. II. cap. 2. §. 14. Apud Nicephor. Gregoram L. IV. memoratur, Sultanum Ægypti ab Imperatore Conſtantinopolitano ſtipulatum, ut Ægyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret trajicere. Quæ res, cum initio parvi momenti videretur, conceſſa fuit. Sed cum progreſſu temporis conſtitiſſet, qualis & quanta eſſet, jam prohiberi non potuit, conſuetudine confirmata atque inveterata. Quod ſi autem quis populus ad alteram freti ripam terras poſſideat, ita ut vel fretum utrique ſit commune, vel utriuſque ditionis confinia in eodem medio ſint, etiamſi forte alter ex pacto aut conceſſione ſolus a reliquis tranſeuntibus vectigal exigat, iſte tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in ſuo pelago naviget.

§. VIII. Ad res innoxiæ utilitatis, quæque adeo cuivis ſint præſtandæ, refertur quoque a Grotio L. II. cap. 2. §. 15. ut liceat prætervehentibus ad littus paulisper accedere, ibique morari, valetudinis, aquandi, aut alia juſta de cauſa. Hinc apud Maronem I. Æneid. (v. 643. & ſeqq.)

Quod genus hoc hominum? quæve hæc
tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur
arenæ:
Bella cient, primaque vetant conſiſtere
terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
At ſperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Ubi tamen obſervandum, quod præmiſerat:

Non nos aut ferro Lybicos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas.

Quo ipſo oſtenditur, ejus qui admitti petit, iter debere innoxium eſſe, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut ejuſdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido:

Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & late fines cuſtode tueri.

Scilicet conſtare prius oportet, hoſtis an amicus quis adveniat; ſimulque quam faciem ipſa claſſis, aut quæ in terram exſcendere vult manus præ ſe ferat. Nec minus, an a contagioſis morbis immunes ſint advenæ. Add. Petitus N. H. L. XXVI. c. 1. Horum poſtquam nihil obſtiterit, uti innoxium acceſſum denegare ſumma inhumanitas foret, ita iſthoc conceſſo conſequens fuerit id quoque indulgere, ut liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque noſtro ad idem juri quidquam decedit. Nam id rationis eſt, ne quis permanens ædificium in litore extruat citra conceſſionem ſummi imperantis, præſertim ubi id cum aliorum incommodo fiat (a). Vid. L. 40. D. de

(a) Conf. NOODTII Probabilia L. IV. c. 1.

D. *de adq. rer. dom.* Neque ſequitur; circa acceſſionem ad litora & portus inter aliquas gentes exſiſtunt pacta, ideo iſthoc officium jure naturali non deberi. Cum multa, quæ ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus civilibus (*a*), & pactis (*b*) ſanciri frequentiſſimum ſit. Præterquam, quod noſtra aſſertio potiſſimum de eo caſu agat, quando quis contra ſuam intentionem per vim majorem litoribus alienis appulerit; pacta autem, quæ inter gentes hic iniri ſolent, de continuo acceſſu diſponant. Unde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In iſto autem caſu tam leve alienæ calamitatis ſolatium imputare velle, valde ſordidum fuerit (*c*). In fœdere tamen inter Romanos & Carthaginienſes apud Polybium L. III. (pag. 177. Ed. Caſaub. Francof.) ita conventum fuit: *Ne navigatio Romani Romanorumque ſocii ultra pulcrum promontorium: extra quam ſi tempeſtatis aut hoſtium vi fuerint compulſi. Si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quidquam, præter neceſſaria reficiendis navibus & ſacris faciendis, jus ei ne eſto. Intra diem quintum qui navem applicuerint abeunto.* In altero fœdere (ibid. pag. 179.) ita habetur: *In Sardinia & Africa neque negotiator quiſquam Romanorum, neque urbem condito: neve eo appellito, niſi commeatus accipiendi gratia, vel naves reficiendi. Si tempeſtas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. IX. Inter officia quoque humanitatis refertur, peregrinos admittere, & viatores tecto hoſpitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem uſque ſeſe jactarunt: ſicuti iidem judicabant, ſanctiſſimum aliquod neceſſitudinis & amicitiæ jus ex hoſpitio oriri. Aristoteles Magn. Moral. L. II. cap. 11. Βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλιῶν ἡ ξενική· ὁ γὰρ ἔστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινόν, ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς πολίταις. *Amicitiarum hoſpitalitas validiſſima videtur. Nec enim ullus eſt, de quo ambigatur, communis finis, ut inter cives.* Homerus Odyſſ. ζ. (verſ. 207. 208.) Πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε. *Ab Jove ſunt omnes hoſpites & pauperes.* Idem Odyſſ. θ. (verſ. 246.) Ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνος θ' ἱκέτης τε τέτυκται. *Ante fratrem hoſpes & ſupplex habetur.* Apud Lucianum de dea Syria (pag. 660. in fine T. II. Ed. Amſt.) delicta ob quæ homines per diluvium Deucaleonis fuerunt extincti, hæc referuntur: Ἀθέμιστα ἔργα ἔπρηττον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. *Injuſta opera agebant. Neque enim juramenta obſervabant, neque hoſpites ſuſcipiebant, neque ſupplices admittebant* (*d*). Add. quoque Plato de LL. L. XII. (pag. 989. & ſeqq. Ed. VVech. Ficin.) ubi officia erga peregrinos deſcribit. De humanitate Indorum adverſus peregrinos vid. Diodorus Siculus L. II. cap. 42. Ælianus V. H. L. IV. cap. 1. hanc legem Lucanorum recitat: *Si ſub occaſum ſolis venerit peregrinus, voluerit que ſub tectum alicujus divertere, & is hominem non ſuſceperit, mulctetur, & pœnas luat inhoſpitalitatis.* Add. Lex Burgundionum Tit. 30. §. 1. (*e*). De antiquis Slavis Helmoldus Chron. Slavorum L. I. c. 82. *Si quis, quod rariſſimum eſt, peregrinum hoſpitio removiſſe deprehenſus fuerit, hujus domum vel facultates incendio conſumere licitum eſt, atque in id omnium vota pariter conſpirant.* Philo Judæus de vita Moſis (pag. 608. A. Ed. Pariſ. 472. B. Ed. Genev.), *hoſpitibus eadem, quæ ſupplicibus jura deberi* tradit (*f*). Ut tamen iſthoc officii jure naturali debeatur, requiritur, ut alteri honeſta ſit, aut neceſſaria cauſa, quare a domo ſua abſit. Tum ut ipſe probus ſit, & unde domui noſtræ nullum periculum, aut dedecus immi-

(*a*) Vid. ſupra §. 4. & L. II. c. 6. §. 5.

(*b*) Vid. infra L. IV. c. 2.

(*c*) Simile pactum fuit Hiſpanorum & fœderatorum Belgarum in induciis A. MDCIX. Art. 10. H.

(*d*) Et EURIPIDES Medea ubi Ægeus inter alia ait:

Πειράσομαί σε προξενεῖν δίκαιος ὤν.
Conabor te hoſpitio excipere, quia ſum juſtus. H.

(*e*) Et de veteribus Germanis Julius CÆSAR VI. de B. G. *Hoſpites violare fas non putant.* Conf. TACITUS c. 22. de M. G. §. 3. Addatur de antiquis Sueonibus Adamus BREMENSIS libro de ſitu Daniæ. H.

(*f*) Adde CICERONEM de Offic. L. III. c. 11. ab initio, ibique Græviun. Joannem CLERICUM ad Exodi XXI. 21. & annotationem primam PERIZONII ad Ælianum V. H. L. IV. c. 1. ut & SIMPLICIUM ad Epictetum c. 37. p. 210. Edit. Lugd. Batav. 1640. & Jo. SCHILTERUM de Jure hoſpitii Diſſert. II.

immineat. Præterea ut pretio hoſpitium conducere nequeat. Inde major quondam iſtius humanitatis neceſſitas, ubi publica diverſoria nondum in uſu erant, aut vilia viroque honeſto indecora habebantur, quam hodie in pleriſque Europæ partibus, ubi & ad uſum, & ſplendorem iſta paſſim inſtructa reperiuntur. Enimvero etſi paſſim inhoſpitalitatem, tanquam certum ſpecimen barb ræ inhumanitatis, traduci videas, dubium tamen moveri poteſt circa illos potiſſimum, qui curioſitatis duntaxat cauſa alienas regiones adeunt, an iſtis ipſo naturali jure admiſſio debeatur. Sane Spartanis, ut peregrinos ſua civitate arcerent (a), hæc ſufficere ratio judicabatur; ne patrii mores illorum converſatione corrumperentur, aut evileſcerent. Paria fere inſtituta circa peregrinos apud Chinenſes. Vid. Neunof. gener. deſcript. Chinæ. cap. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quæ apud nos, aut deteriora, quæ apud exteros uſu recepta ſunt. Si quid melius apud hos inveniatur, abſurdum fore, ideo id adſpernari, quod peregrinum ſit. Canum eſſe, etiam viliſſimis vernarum adulari, alienos, utut præſtantiſſimos viros, allatrare. Neſcio quid horridi, & inculti iſtis adhærere, qui nunquam patriis ſedibus pedem extulerunt. Sic & apud Livium L. XLI. c. 24. decretum Achæorum, quo finibus ſuis interdixerant Macedonibus, *exſecrabilis velut deſertio juris humani* vocatur. Apud Plutarchum in Convivio (p. 151. A. Ed. Wech.) Periander ait: Ἐγὼ τοι ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον, ἔπειτα πολίταις χρηματίζουσι. *Ego civitates magiſtratuſque laudo, qui priori loco hoſpitibus, deinde civibus reſponſa dant*. Hic igitur certum videtur, ſi noſtri cives peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeſte denegare non poſſe. Sicut contra, qui noſtros arcent, ſui ut a nobis recipiantur impudenter poſtulant. Verum ſi aliqua gens exteros adire non curet, non apparet, quo jure ipſa teneatur admittere illos, qui citra neceſſariam, ac gravem cauſam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in ædibus aut hortis ſuis rari quidpiam poſſidet, ſe ulla obligatione ad quoſvis eius ſpectatores admittendos adſtringi; ſed admiſſis iſthoc velut indebitum officium imputari moris eſt. Præſertim cum facile aliqua ſuſpicio accedere poſſit, quare nimis curioſos rerum noſtrarum arbitratores procul habendos judicemus. Inde multis ſuam ſententiam non approbat Franciſcus a Victoria Releſ. 5. Seſt. 3. ubi agit de idoneis titulis, ex quibus Hiſpani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem ſocietatem & communicationem; circa quam iſtiuſmodi format propoſitiones. I. *Hiſpanos habere jus peregrinandi in illas provincias, & illic degendi, ſine tamen aliquo nocumento barbarorum; nec poſſe ab aliis prohiberi*. Ubi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus ſuper uſu rerum ſuarum aliis communicando dominus ſtatuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare jus apud nos peregrinandi, & degendi, non conſiderato, quo numero, aut quo fine iſti veniant; item innoxie tranſeuntes, regionem alienam luſtrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut ſuo jure apud nos velint degere. Ejuſmodi hoſpitia qui aliis velit aſſignare, merito tanquam aſperum nimis metatorem repudiandum. II. *Licere Hiſpanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos a principibus ſuis poſſe prohiberi*. Hic, qui moderatius ſibi philoſophari videntur, nondum poſſunt diſpicere talem negotiandi licentiam, quam, in ſubjectis ſuis principes, ſi uſus reipublicæ poſtulaverit, reſtringere nequeant: multo minus talem, quæ exteros quoque nobis invitis & reluctantibus obtrudat. III. *Si quæ ſint apud barbaros communia tam civibus quam hoſpitibus, non licere barbaris prohibere Hiſpanos a communicatione, & participatione illorum, verbi gratia, ſi licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hiſpanis licere*. Quo loco aliqui conſiderandum judicant, an tale quid aliis fuerit permiſſum

(a) PLUTARCH. Inſtit. Lacon. p. 238. E. T. II. Ed. Wechel. p. 238. D. L. II. Ed. Wech. Ἀπεδήμουν δ' οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετέχωσι. Καὶ ξενηλασίας δ' εἰσηγήσατο, ὅπως οἱ παρεισρέοντες μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος τοῖς πολίταις ὑπάρχωσι. Add. POTTERI Archæologia Græca L. IV. c. 21.

ſum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quæ nemini perfecte debeo, liberali ſane magis adverſus unum, quam alterum eſſe mihi licere. Deinde an illi, qui poſt accedunt, parem modeſtiam ſint adhibituri cum prioribus, qui citra noſtrum incommodum re quapiam uſi fuerunt; nec alium ſibi finem, quam iſti, habeant propoſitum. Si uni vel alteri vicinorum meorum conceſſerim facultatem, quoties velit, hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, ubi alius poſt irruperit, qui arbores confringere, & in ipſo horto, me expulſo, hoſpitium figere inſtituat, puto oſtium mihi claudere fas erit. Addatur quoque reſponſum, quod quidam Americanorum dederunt Hiſpanis apud Mich. MONTAIGNE Eſſais L. III. cap. 6. p. m. 189. Sed ſuper hac controverſia alii viderint. Pleriſque tutiſſimum videtur dicere: cuilibet civitati ex uſu ſuo licere ſtatuere ſuper admiſſione exterorum, qui ex cauſis neceſſariis, aut commiſerationem merentibus non accedunt. Niſi quod pacifice accedentes promiſcue ſævire ſine dubio barbarum ſit. Vid. Diodorus SICULUS L. I. c. 67. (a). Legatorum autem admiſſio ex peculiaribus fundamentis deducitur (b). Add. ZIEGLERUS ad Grot. L. II. c. 2. §. 23. Admiſſos tamen ſemel hoſpites & peregrinos ſine probabili cauſa ejicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. LIVIUS L. II. cap. 37. 38. Quin & quod probabilis iſtos expellendi cauſa fames ſit, civitatem urgens, AMBROSIUS de Offic. L. III. c. 7. & cum eo GROTIUS d. l. §. 19. negat. Id quod hactenus admittimus, ſi adſint media, quantumvis paulo duriora, ad iſtos ſimul cum civibus conſervandos, ſique iidem nobis quondam utiles fuerint, aut deinceps eſſe poſſint. Nam de hiſce proprie loquitur Ambroſius. Verum ſi peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis ſtatim, ubi a nobis ſint expulſi pereundum fuerit; non apparet, quare cives in illorum gratiam cum anguſtiis annonæ conflictari debeant. Vid. SUETONIUS Auguſto c. 42. & BOECLERUS ad d. l. Grotii.

§. X. IN HANC quoque officiorum claſſem a GROTIO L. II. c. 2. §. 16. 17. refertur conceſſio perpetuæ habitationis exteris, qui ſedibus ſuis expulſi receptum quærunt. Quibus tamen neceſſum ſit, imperium in illis locis jam conſtitutum agnoſcere, atque ita ſe componere, ne factionibus, & ſeditionibus præbeatur materia. EURIPIDES Medea (verſ. 222.) Χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει (c). *Decet peregrinum, ut ſe valde accommodet civitati.* Sicuti & inter pacis leges ab Ænea hæc dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium ſolenne ſocer*, apud VIRGILIUM Æneid. XII. (verſ. 192. & ſeqq.) Enimvero humanitas quidem eſt, paucos quoſdam, ſedibus ſuis non ſceleris cauſa expulſos, recipere; præſertim ſi induſtria aut opibus polleant, nec ſacra noſtra, aut inſtituta ſint turbaturi. Sicuti etiam multas civitates immenſum creviſſe cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter receperint (d): alias contra, quæ hos averſati ſunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicoſa, velut ex debito recipienda ſit, nemo temere aſſeruerit; cum præſertim vix fieri poſſit, ut veteribus incolis ab iſtis periculum non immineat (e). Ergo quantum

hic

(a) V. ſupra L. II. c. 3. §. 23. Adde de legatis aſſiduis, qui vulgo Reſidentes vocantur, H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 18. §. 3. in fine. H.

(b) Vide quæ infra dicetur L. VIII. c. 9. §. 12. not. 1.

(c) Et ÆGEUS apud eundem alloquens Medeam:

Ἀναίτιος γὰρ καὶ ξένοις εἶναι θέλω.
Inculpabilis enim etiam apud hoſpites eſſe volo:

ANTIPHANES Prætore:

Ἐν Λακεδαίμονι [illegible]
Γέγονας; ἐκείνων τοῖς νόμοις μαθητέον. [illegible]
Si Lacedæmone [illegible]
Degas, Laconum vivas opus eſt moribus.

Hebræorum eſt proverbium apud Chriſtoph. CARTWIGTUM in mellificio Hebraico: *Intraſti urbem, ambula juxta ritum ejus.* Et Habeſſinorum apud Job. LUDOLFUM commentar. ad hiſtor. Æthiopicam: *Cum profectus fueris in regionem alienam, non ſit ſicut tu; eſto ſicut illi.* H.

(d) Conf. PARRHASIANA T. 1. p. 265. ſeqq. & BUDDEI Diſſertatio de conſcribendo milite inter ejus Selecta Jur. Nat. & Gent. §. 78.

(e) H. GROTIUS ad Exodi I. 10. notat, triplicem eſſe metum a peregrinis, ubi multum eorum increſcit multitudo, ne conſpiratione indigenas opprimant, ne hoſtibus ſe adjungant, ne vi exitum quærant. Adde de Minyis, quos Lacedæmonii receperunt, HERODOTUM L. IV. Hiſtor. H.

hic indulgendum, ſit, quælibet civitas ex uſu ſuo conſtituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea ſit agri noſtri fertilitas, ut commode omnes poſſit alere; an nimis anguſte ſimus habitaturi, iſtis receptis; ſolers, an ignava ſit turba, quæ recipi petit; an ita advenæ iſti poſſint diſtribui & locari, ut civitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane ubi & iſti miſeratione digni ſunt, & civitatis noſtræ rationes non repugnaverint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis oneroſum, nec nobis pœnitendum conferre. Alias merito ita temperatur miſericordia, ne mox nos aliis evadamus ipſi miſerabiles. Cum porro quicquid a nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipſis imputare poſſimus: inde conſequitur, ut non ipſi, quæ placuerint, ſibi rapere, aut ſi quid forte vacui loci apud nos jacuerit, velut jure ſuo occupare poſſint, ſed quæ nos aſſignaverimus, iis contenti eſſe debeant. Add. Boecler. ad d. l. Grotii. Ad quæ illuſtranda iſthæc exempla facere poſſunt. Apud Virgilium Æneid. XI. (verſ. 316. & ſeqq.) Latinus Trojanis hanc conditionem offert:

Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Hæc omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum. - - -

Ubi Servius ex Catonis originibus annotat; eum agrum habuiſſe jugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuiſſe liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique ſerunt*, e ſuperioribus ſubaudiendum eſſe *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuiſſe tanquam ſtipendiarium, aut ei colendo quaſi regi operas dediſſe. Idem factum prolixius memoratur a Dionyſio Halicarnasseo L. I. (cap. 56. & ſeqq.) Trojanos, cum ex certis ominibus cognoviſſent, illam ſibi fatis deſtinatam ſedem, ſtatim venia non impetrata novam urbem moliri cœpiſſe, atque non citra ruſticorum indignationem, ferrum, ligna, inſtrumentumque ruſticum abſtuliſſe. Qua re commotum Latinum in advenas iſtos cum exercitu moviſſe, expoſtulantem prius cum Ænea: cur, cum licuiſſet ei quæcunque petiiſſet moderata, amice a lubentibus incolis impetrare, ea violato jure gentium, (κοινῶν ϑεῖν τῶν ἀνϑρώπων δικαίων) turpius quam honeſtius per vim ſibi uſurpare maluiſſet? Quæ jure agnoſcens Æneas reprehendi, priora facta ut condonentur rogat, multis ſe officiis id penſaturum pollicetur, ſuamque operam contra hoſtes effert. Inde Trojanis Aborigines agrum dedere; illi hiſce in bello contra Rutulos ſuppetias tulerunt. Apud Florum L. III. c. 3. Cimbri a ſenatu Romano petunt: *ut Martius populus aliquid ſibi terræ daret, velut ſtipendium: cæterum, ut vellet, manibus atque armis ſuis uteretur; ſed quas daret terras populos, agrariis legibus intra ſe dimicaturus?* Aliena porro condonari citra injuriam qui poterant? Tam validum autem populum ultro recipere intutum videbatur iis, queis tam multa erant, quæ cupiditatem egenorum ſtimulare poſſent. Apud Cæsarem de B. G. L. IV. (c. 7.) Tencheri & Uſipetes jactabant: *Veniſſe invitos, ejectos domo: ſi ſuam gratiam Romani velint, poſſe eis utiles eſſe amicos: vel ſibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis poſſederint*. Quibus reponebat Cæſar: (cap. 8.) *Haud verum eſſe, qui ſuos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præſertim multitudini ſine injuria poſſint*. Etſi alia adhuc ſubeſſet cauſa, quare iſtos hoſpites nimis vicinos ſibi nollet Cæſar. Apud Tacitum An. XIII. 55. Anſibarii ſedis inopes, cum agros inſediſſent trans Rhenum ſitos, uſibus Romanorum ſepoſitos, non adeo abſurde dicebant: *Quotam partem campi jacere, in quam pecora & armenta militum aliquando tranſmitterentur? Servarent ſane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vaſtitatem & ſolitudinem mallent, quam amicos populos. Sicut cœlum diis, ita terras generi mortalium datas; quæque vacuæ, eas publicas eſſe*. Quo iure etiam Utopienſes uti tradit Th. Morus Utopiæ L. II. Quibus utique molliora erant reſpondenda, quam quæ regerebat Avitus, intolerabilem ſane ſuperbiam redolentia: *Patienda meliorum imperia. Id Diis, quos implorarent, placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios*

alios judices quam ſeipſos paterentur. Imperator Probus *centum millia Baſtarnarum in ſolo Romano conſtituit, qui omnes fidem ſervaverunt. Sed cum & ex aliis gentibus pleroſque pariter tranſtuliſſet, id eſt, ex Gepidis, Gautunnis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis* (*a*) *Probo, per totum pene orbem pedibus & navigando vagati ſunt, nec parum moleſtiæ Romanæ gloriæ intulerunt*. Flav. VOPISCUS in Probo. (cap. 18.) Sic apud Ammianum MARCELLINUM L. XXXI. (cap. 4.) Gothi metu Hunnorum, deſertis ſuis ſedibus, a Valente petunt, ut cis Iſtrum in Thracia ſibi locus daretur, polliciti, ſe quiete victuros, & daturos, ſi res flagitaret, auxilia. Mox alii quoque barbari acceſſere, idem petentes, queis & ipſis Valens annuit, ſperans inde militem ſine magno ſumtu lecturum. Quod ipſi tamen mox exitio vertit: uti prolixius d. l. memoratur. Add. SOCRATES Hiſt. Eccleſ. L. IV. c. 28.

§. XI. SUB ISTO quoque officiorum genere comprehendit GROTIUS d. l. §. 18. 19. quod quiſque debeat alteri concedere, ut ea ſibi comparet pretio, opera, permutatione, aliove contractu licito, quæ vitam hancce commodiore apparatu inſtruunt: idque non impediat vel lege lata, vel illicita aliqua conſpiratione, aut monopolio. Præterquam enim quod in omnes populos ex commerciis inſignis redundet utilitas, quippe quæ velut parſimoniam telluris, non ubique in omnia æque feracis, ſupplent, & efficiunt, ut quod genitum eſt uſquam, apud omnes natum videatur; (LIBANIUS Orat. 3. *Non omnibus partibus cuncta impertivit Deus; ſed munera juxta regiones diviſit, ut ad ſocietatem homines opis mutuæ indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, ut communem fruitionem eorum, quæ apud quoſdam naſcuntur, ad omnes proferat*;) inhumanum valde eſſe, terrigenam velle invidere uſum eorum bonorum, quæ communis omnium parens profudit, ubi per id noſtrum jus, quod ad iſta peculiariter quæſivimus, non redditur deterius. Hinc apud PLUTARCHUM Pericle, (pag. 169. B. Ed. VVechel.) cum Athenienſes Megarenſibus interdixiſſent omnibus emporiis & portubus ſuis, iſti queruntur id fieri παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, *præter jus gentium*. Quanquam iſthæc aſſertio multas admittat reſtrictiones. Nam ut cum aliis communicemus res ſupervacuas vitæ humanæ, aut voluptarias, nullo videmur jure obſtringi. Et ſi nobis ipſis rerum penuria metuatur, recte nobis ſolis iſtas ſervamus. Unde ſi Joſephus perſpexiſſet, non ſupereſſe frumentum Ægyptiis tolerandæ ſeptem annorum fami, recte potuiſſet vetare, ne ad exteros id exportaretur. QUINTILIANUS Declam. 12. *Ubi vicinis civitatibus vendimus, & undecunque affulſit lucrum, ſine reſpectu ſalus publica addicitur, in vacuam poſſeſſionem fames venit*. Sicut & apud Athenienſes capitis pœna ſancitum erat, ne quis civis Athenienſis frumentum alio, quam Athenas vendendum veheret. LYCURGUS Orat. contra Leocratem. (pag. 120. Ed. VVechel.) Præterea ſi noſtris terris inſigne lucrum decedat, aut indirecte licet, aliquod malum poſſit inde conciliari; recte abs commerciis ejuſmodi rerum excludimus, quæ abſolute ad vitam agendam non ſunt neceſſariæ. Verbi gratia, cum alibi pulcherrimi equi proveniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi poſſit, ne exportentur, qui ad genus faciendum ſunt idonei. Iſti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat periturum, ſi paſſim ſimiles equi naſcerentur. Et luxuriæ potius, quam neceſſitati iſti inſerviunt. Apud LIVIUM L. XLIII. c. 5. legatis Gallorum petentibus datum, *ut denorum æquorum iis commercium eſſet, educendique ex Italia poteſtas fieret*. Sic in *tit. C. quæ res exportari non debeant*, ſub capitali pœna vetatur, ne quis vinum (*b*) &

oleum

(*a*) Dicebantur autem tunc tyranni, qui contra Imperatorem legitimum rebellaverant, ſeque per milites ſuos Auguſtos proclamari juſſerant. Vid. SALMASIUS ad Trebellii Pollionis XXX. tyrannos.

(*b*) Quo in numero apud Romanos etiam erat Sericum *L. 2. C. quæ res ven. non poſſ.* (2) frumentum publici canonis, *L. 3. 2. C. eod.* vel quod ad exercitum mitteretur *L. ult. C. eod.* Vid. HEINECCII Diſſertatio de navibus ob merces illicitas commiſſis. De vino, oleo & armis notabilis *L. 1. & 2. C. quæ res exportari non debent. Ad Barbaricum jus transferendi vini, olei & liquaminis, nullam quiſpiam habeat facultatem: nec guſtus quidem cauſſa, aut uſus commerciorum. - - - - - Si quis aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis noſtræ interdicta ubicunque vendiderit: Bona ejus univerſa protinus fiſco addici, ipſum quoque capitalem pœnam ſubire decernimus*. Vid. BRISSONIUS Select. Antiquit. Jur. Civilis. L. IV. c. 4.

oleum (*a*), itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hiſce illecebris moti imperium Romanum invaderent. Sane enim apud Livium L. V. c. 33. Aruns Cluſinus, ut in Italiam Gallos adliceret, *vinum ad eos advexiſſe* ſcribitur. Add. Numer. XIII. 14. Judith X. 20. Denique non prohibetur civitas, quo minus circa exportationem mercium plus faveat civibus, quam exteris; puta, ut majus veſtigal ab his, quam ab illis exigat, aut ut iidem habeant jus πρωτωνήσεως, ſeu præ exteris ad emendum admittantur.

§. XII. Verum ut quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo jure conſtitui tradit Grotius d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum ſit, quid adquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi cauſa præbeatur, ſi alter rebus ipſius æquo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod civitati poſſit oriri, vel ut noſtrorum hominum induſtria excitetur, neve opes noſtræ ad exteros migrent. Plato L. VIII. de LL. (pag. 847. B. C. T. II. Ed. Henr. Steph. pag. 917. E. Ed. VVechel.) *Thus cæteraque hujuſmodi, quæ diis incenduntur, peregrinaque ſunt, purpuram ſimiliter & colores alios, qui a regione non producuntur, omnia denique peregrina, niſi neceſſaria ſint, nemo adducat: nec rurſus aliquid, quod regioni neceſſarium ſit, exportet.* Cæsar de B. Gall. L. II. (cap. 15.) de Nerviis tradit: *Nullum aditum ad eos eſſe mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relangueſcere animos, eorumque remitti virtutem exiſtimarent.* Idem L. IV. (c. 2.) de Suevis: *Jumentis importatis non utuntur. Vinum ad ſe omnino importari non ſinunt; quod ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde ſine dubio falſum eſt, quod diſputat Franc. a Victoria; *Jure gentium fas eſſe cuique negotiari in alienis provinciis, importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, merceſque alias, quibus illi abundant.* Atqui ſi ego domeſticis copiis ſim contentus, qua fronte quis alienas mihi invito obtruſerit? Nam quod alicubi verbi gratia quilibet paterfamilias certam ſalis menſuram in ſingulos annos emere cogitur, id oritur ex poteſtate illa, quæ principi in cives competit, & habet iſta emendi neceſſitas aliquod inſtar tributi. Sicut etiam per ſummum imperium civibus injungi poteſt, ut ſi quid ultro velint emere, non niſi abs certo aliquo emant. Qualia, ubi uſus reipublicæ admiſerit (*b*), non inique in civitatibus ſanciri poſſunt. Sicuti & hoc ſat frequenter ſubditis injungitur, ut in tempore frumentum, & alias res neceſſarias etiam in locis remotis coemant: quando penuria, imminente præcipue obſidione, metuitur, aut ut eo laxior ſit annona. Verum ut alterum in quem mihi non eſt imperium, ad merces meas emendas cogere inſtituam, id vero nulla ratio admiſerit. Quo jure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum arrogem auctoritatis, ut ipſi præſcribere ſuſtineam, quid, & in quæ erogare, & unde neceſſitati aut voluptati ſuæ conſulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut ſi omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes diſtrahere vult, quo minus neceſſaria, quibus caret, inde ſibi comparare queat. Add. Boeclerus ad d. l. Grotii.

§. XIII. Ejusmodi officii genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis præſertim, apud nos matrimonia ambiendi & contrahendi, ubi iſtis apud ſe copia fœminarum defuerit. Puta, ſi populus virorum aliunde expulſus alibi conſederit, aut cœtus virorum novam condere civitatem velit. Nam ſine fœmina ætatem agere ne-

(*a*) *Ut brunias*, id eſt loricas, *foras exportandas nullas vendat*, eſt in Capitulat. Caroli M. A. DCCLXXIX. Add. Capit. III. A. DCCCV. c. 7. & 9. & L. III. Capitul. 6. ubi etiam de armis & locis, quæ mercatores exteri adire debeant. Plane ut Romani etiam certa commerciis loca ſtatuebant, extra quæ exteris non licebat exercere negotiationem. *L. 4. & final. C. de commerc.* Et MENANDER in Eclogis ſcribit, fœdere inter Romanos & Perſas expreſſum fuiſſe, ut mercatores Saraceni ac Barbari certis tantum ac definitis itineribus ad vendendas merces in provincias Romani Imperii pergerent. H.

(*b*) Vid. infra L. V. c. 5. §. 7. H.

re repugnet: naturæ ſaltem plerorumque virorum; quippe cum cœlibatus, ubi vires corporis ſunt integræ, non niſi excellentibus animabus conveniat, & præter naturam remedia hic adhibere, fœdum. Et res unius duntaxat ætatis eſt, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut ſaltem excuſare volunt raptum Sabinarum, a Romulo patratum. Etſi ſuper eo non uno modo traditur. Dionyſi HALICARNASSEUS L. II. (cap. 30.) ait, Romulum per connubia voluiſſe vicinarum ſibi gentium amicitiam conciliare, quæ licet ab injuria inciperet, credidiſſe tamen eo hujuſmodi re quapiam, & malo ex principio magnam familiaritatem poſſe conſtari, poſtquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, ſi non contumeliæ cauſa, ſed neceſſitate id factum teſtaretur. Etſi ſat præpoſtera hæc ſit via amicitiam inſtituendi. Vid. TACIT. An. I. 55. de Segeſte: *Auctis privatim odiis, quod Arminius filiam ejus pactam rapuerat. Gener inviſus, inimici ſoceri; quæque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infenſos erant.* Alii ut occaſionem bellandi naniſcerentur contra vicinos, raptas mulieres ſcripſere; quod parum probabile videtur. Cæteri inopiam mulierum, adeoque neceſſitatem prætexunt. Prius tamen legatos circummiſſos, qui rogarent, ne gravarentur homines cum hominibus ſanguinem & genus miſcere. Qui poſtquam non ſine verborum contumelia rejecti fuerint, vim dolo miſtam fuiſſe adhibitam. Et erat eo ſeculo mos capiendi virgines non infrequens; quem DIONYSIUS (l. c.) ideo vocat: Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' ὃν συνάπτονται γάμοι ἐπιφανέστατον: *Græcum & antiquum morem, & modum jungendi connubio mulieres ſplendidiſſimum.* Add. Judic. XXI. v. 22. Etſi rariſſime accidat, ut non inveniantur, quæ viris, non plane erubeſcendis & abominandis, ultro jungi velint. Tales igitur amicitiam noſtram hoc modo ſimul quæſituros repudiare, aſperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in uxorem fœminam cauſa bello per ſe non præbeatur; idem tamen fit, ubi repulſæ addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti Dionyſio reſponderunt: *Se nullam præter lictoris filiam ipſi conceſſuros.* Vid. Diodorus SICULUS L. XIV. cap. 108. Et STRABO L. VI. (pag. 258. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 396. Ed. Amſtel.) Simile Exemplum exſtat apud M. Paulum VENETUM L. I. c. 52. Noſtras autem fœminas pro imperio adigere velle, ut talibus nubant, qui in ſe nihil habeant, quod amorem conciliare poſſit, inhumanum videtur; multoque magis, ſi diſpar quoque conditio acceſſerit. Conf. BOECLERUS ad d. l. Grotii §. 21. Quæ a Canulejo jactantur apud LIVIUM L. IV. cap. 3. *Connubium petimus, quod finitimis externiſque dari ſolet: & ut hominum numeroſimus:* ad præſentem quæſtionem non pertinet. Nam haudquidquam inopia mulierum plebejos tunc premebat, ſed iidem, ut patriciis exæquarentur, quærebant. De cætero in ubere fœminarum proventu per vim, bellumque ad nuptias graſſari ſupervacuum eſt. Invenies alium, ſi te hic faſtidit, Alexin. Leges civiles, quæ connubia cum exteris, aut inter diverſi ordinis homines prohibent, præſupponunt, cuique copiam eſſe dignam ſe conditionem inveniendi; & rationibus hiſce fere nituntur, ut vel certarum ſplendor familiarum conſervetur, vel noſtrates fœminæ facilius maritos inveniant (*a*), vel ne opes aut effectus noſtrorum in alias civitates per connubia transferantur.

§. XIV. DENIQUE GROTIUS d. l. §. 22. addit, jus omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus præſtandum, oriri ex ſuppoſitione; ſi nimirum quid promiſcue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim ſi unus excludatur, ei fieri injuriam. Cujus rei cauſa hæc videtur, quod cum contumelia ſit conjunctum, ſi quis citra peculiarem cauſam aliquem

(*a*) Vel etiam ne quis potentis alicujus exteri affinitate & opibus nixus civis modum egrediatur; vel retro, ne potens quis extraneus, affinitate alicujus civis adjutus, rempublicam ſibi ſubjiciat. Quod Locrenſi Reipublicæ accidiſſe obſervavit ARISTOTELES V. Polit. 7. cum Dionyſius junior uxorem Locrenſem duxiſſet; cujus affinitatis occaſione adjutus Rempublicam Locrenſem occupavit. Eodem loco Lacedæmonios notat. Hinc cum politiæ contrario uterentur inſtituto, idem ARISTOTELES III. Pol. 6. Ἐπιγαμίας dixit, εἶναι τῶν ἰδίων τῶν πόλεων κοινωνημάτων, *rem unam ex iis, quarum communicatio civium eſt propria.* Adde Nicol. BURGUNDUM Lib. II. Hiſtor. Belgic. ad Ann. MDLXIV. H.

quem velit excludere abs re, quæ omnibus promiſcue patet; quippe cum hic velut reliquis inæqualis habeatur. Unde concludit ille; ſi externis alicubi venari, piſcari, aucupari, margaritas legere, ſi ex teſtamento capere, ſi res vendere, ſi etiam extra penuriam fœminarum conjugia contrahere concedatur, uni id populo negari non poſſe, niſi delictum anteceſſerit. Verum iſthæc aſſertio adeo liquida non videtur. Ejuſmodi quippe conceſſionem factam oportuit vel expreſſe, vel tacite. Expreſſe conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promiſſionis perfectæ. Ut quis omnibus & ſingulis gentibus, notis æque ac ignotis, ſine fine & modo ad actum aliquem jure naturali indebitum, circa rem ſuam exercendum, jus perfectum contulerit; caſus nunquam credo datus ſuit, nec dabitur. Saltem enim noſſe quis volet, cui, & quantum det. Quod ſi quis omnibus ſibi notis ac amicis hactenus quid conceſſerit ſive per modum pacti, ſive precario; idem ſi quis ignotus ſuo jure prætendere velit, improbitatis & impudentiæ notam non effugiet. Quæ autem tacite duntaxat, & per diſſimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere judicantur. Quæ mutatis noſtris rationibus, aut propter immodeſtiam utentium (*a*) recte poſſunt revocari. Add. Boeclerus ad d. l. Grotii.

§. XV. Cæterum ſat vulgaris eſt humanitas, cujus intermiſſio fœdam animi malignitatem, & abjectionem involvit. Sublimior adhuc & ſplendidior ejus gradus eſt, ſi quis ex ſingulari benevolentia & propenſione, vel ex propria generoſitate; vel ex ſingulari affectu, vel ex commiſeratione conditionis alienæ, gratis quid in alterum conferat, impenſa aut opera laborioſa conſtans, quo ipſius neceſſitatibus ſubveniatur, aut inſignis quæpiam utilitas eidem concilietur. Atque talia κατ' ἐξοχὴν beneficia vocantur; quorum diſpenſationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus ſumma laudem adquirendi mortalibus materia patet, ſi magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio, & jactantia, & quidvis potius quam liberalitas exiſtimanda eſt, cui ratio non conſtat*. Plinius Panegyr. (cap. 38. num. 4. Ed. Cellarii.) Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis ſapientes paſſim præcepta inculcant. Cicero Offic. I. (c. 14.) *Beneficentiæ, qua nihil eſt naturæ humanæ accommodatius, multas habet cautiones. Videndum eſt enim primum, ne obſit benignitas, & iis ipſis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris: deinde, ne major benignitas ſit, quam facultas: tum ut pro dignitate cuique tribuatur* (*b*). Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum ut quiſque noſtræ opis maxime indiget. Sed & gradus conjunctionis inter homines obſervandi. Ubi latiſſime patet communis omnium hominum ſocietas: qua *propior eſt ejuſdem gentis, nationis, linguæ, interius eſſe, ejuſdem eſſe civitatis. Arctior colligatio ſocietatis propinquorum. Ubi prima ſocietas in ipſo eſt conjugio: proxima in liberis, ſequuntur fratrum conjunctiones: poſt conſobrinorum, ſobrinorumque: tum connubia, & affinitates. Præſtantiſſima autem, & firmiſſima ſocietas, cum boni viri, moribus ſimiles ſunt familiaritate conjuncti*. (Idem de Finib. I. 5. *In omni honeſto nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat,* quam

(*a*) Sane quibus aliqua permittuntur, jus ante permiſſionem non habebant; ergo ſi ab iis excludatur unus, is de inhumanitate quidem aliquando, ſed non de injuria queri poteſt. H.

(*b*) *Id enim eſt juſtitiæ fundamentum, ad quam hæc referenda ſunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obſit illi, cui prodeſſe velle videantur, non benefici neque liberales, ſed pernicioſi aſſentatores judicandi ſunt: & qui aliis nocent, ut in alios liberales ſint, in eadem ſunt injuſtitia, ut ſi in ſuam rem aliena convertant. - - - - Qui benigniores volunt eſſe, quam res patitur, primum in eo peccant, quod injurioſi ſunt in proximos. Quas enim copias his & ſuppeditari æquius eſt, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Ineſt autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per injuriam, ut ad largiendum ſuppetant copiæ. - - - - In quo* (delectu dignitatis) *& mores ejus erunt ſpectandi, in quem beneficium confertur, & animus erga nos, & communitas & ſocietas vitæ, & ad noſtras utilitates officia ante collata: quæ, ut concurrant omnia, optabile eſt: ſin minus plures cauſæ, majoreſque ponderis plus habebunt*. ubi ſupra. *Nullum enim officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. - - - - Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, ſi cetera paria ſint, hoc maxime officii eſt, ut quiſque maxime opis indigeat, ita ei potiſſimum opitulari*. IBID. Cap. 15. *Eſt enim primum* (principium communitatis & Societatis humanæ) *quod cernitur in univerſi generis humani Societate. - - - -*

quam conjunctio inter homines hominum, & quaſi quædam ſocietas & communicatio, & ipſa charitas generis humani; quæ nata a primo ſatu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus conjugio & ſtirpe conjungitur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis: poſt vicinitatibus, tum civibus, & iis, qui publice ſocii atque amici ſunt: deinde totius complexu gentis humanæ.) Videndum etiam eſt, quid cuique maxime neceſſe ſit, & quid quiſque nobiſcum vel ſine nobis aut poſſit conſequi, aut non poſſit. Ita non iidem erunt neceſſitudinum gradus, qui & temporum: ſuntque officia, quæ aliis magis quam aliis debeantur: Ut vicinum citius adjuveris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in judicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis (a). Senecæ libros de Beneficiis excerpere hic longum foret. Notabile eſt, quod de Pythagoreis tradit Plutarchus Sympoſ. L. VIII. cap. c. 7. eos ſociis præcepiſſe, μηδενὶ ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συμπεριβάζειν. *Ne quem onere levent, ſed in tollendo & ſubeundo juvent.* Ratio additur; ὡς μηδεμίαν χαλᾶν μηδὲ ῥᾳστώνην διαλεγομένους. *Scilicet omne otium, omnem ſegnitiem eo prohibentes.* Quanquam potior ratio ſit, quæ extat II. Corinth. VIII. 13. Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. *Non ut aliis remiſſio, vobis autem afflictio ſit, ſed ex æqualitate, &c.* Add. Ambrosius Offic. L. I. cap. 30. & ex eo Gratianus Diſt. 86. cap. 14. ſeqq. & cauſ. 1. Quæſt. 2. cap. 6. 7. Socrates apud Xenophontem Apomnem. L. I. (T. I. cap. 3. num. 3. Ed. Ox. pag. 421. init. Edit. Græcæ H. Steph.) *Erga amicos aut hoſpites, cæteramque vitam optimam eſſe hanc admonitionem ajebat* τὴν κὰδ δύναμιν ἔρδειν *ſecundum quod potes agas.* Modus quoque (*b*) dandi multum gratiæ beneficiis addit, ſi hilari fronte, prompte, & cum conteſtatione benevolentiæ demus.

§. XVI. Beneficentiæ ex adverſum reſpondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, oſtendit, id ſibi acceptum fuiſſe, dantique ob eam cauſam favet, & occaſionem quærit paria reponendi, quantum ejus fieri poſſit (*c*). Nam id haudquidquam neceſſarium eſt, ut præciſe tantum reddamus, quanti fuit, quod datum eſt; ſed ſæpe ſtudium & conatus obligationem explent. Ovidius de Ponto L. III. El. 8. *Sed qui, quam potuit dat maxima, gratus abunde eſt, Et finem pietas contigit illa ſuum.* Modo tamen nihil ſit, quod ei, qui beneficium ſeſe dediſſe prætendit, recte opponi poſſit. Vid. Phædrus L. I. Fab. 23. Nam (*d*) qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo ſi me in eas prius conjeeerat. Quanquam ſapientes monent, non nimis ſubtiliter inveſtigandum eſſe, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit; quod iſta ſubtilitas nunquam non ingratis prætextum poſſit præbere. Cæterum quo magis ad devinciendos animos hominum apta ſunt beneficia; eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere ſubigit jus naturæ. Saltem ne eum, qui fiducia noſtri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore eſſe conditione patiamur, neve beneficium accipiamus, niſi animo nitendi, ne dantem merito dati pœniteat. Nam ſi ob certam cauſam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra ſuſpicionem contemtus faciendum; cum alias in recuſatione beneficii, ultro oblati contumelia inſit. Et ſane abſque neceſſitate gratiæ referendæ ſi foret, contra rationem fecerit, ſi quis ſua temere jactaverit, & quod periturum proſpicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter eos quidquam gratuitæ opis, nec ullum gratiæ conciliandæ initium. Conf. Hobbesius de Cive cap. 3. §. 8. Aristoteles Nic. L. IX. c. 2. Τὰς μὲν εὐεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιτοπολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις· καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει.

(*a*) Add. Marcus ANTONINUS L. V. c. 6. ibique GATAKERUS & PLINIUS Lib. IX. Epiſt. 30. Inter philoſophos recentiores commendari meretur CLERICUS in libello Gallico, *Reflexions ſur ce que l'on appelle communement Bonheur & Malheur en matiere de Loteries*, excuſo Amſterodami 2696. cujus caput 12. præ reliquis huc pertinet.

(*b*) Adjicitur hæc periodus ex Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 8. §. 5.

(*c*) Qua regula etiam diſcipuli Zoroaſtris uſi ſunt. *Præceptum eſt, ut ſi aliquis beneficium facit alteri, tum alteri incumbit illud eadem quantitate rependere, quantum poterit.* In Sad-der Porta XCV. apud Thom. Hyde.

(*d*) Quod exemplum ipſum quoque ex Offic. Hom. & Civ. L. I. c. 8. §. 37. hic inſertum eſt. Vid. SENECA de Benefic. VI. 26.

καὶ ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. σχεδὸν μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δ' ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ πρὸς ταῦτ' ἀποκλιτέον. *Beneficia retribuenda ut plurimum magis ſunt, quam ſodali inſerviendum: & ſicut mutuum, cui debet quiſpiam, reſtituendum magis, quam ſodali dandum. In univerſum debitum eſt reddendum: ſed ſi datio honeſtate aut neceſſitate ſuperexcedat, ad hæc eſt declinandum.* Add. quæ Socrates circa amorem fraternum diſputat apud Xenophontem Memorabil. L. II. Cicero Offic. I. (c. 15.) *Nullum officium referenda gratia magis neceſſarium eſt. Quod ſi ea, quæ acceperis, utenda majore menſura, ſi modo poſſis, jubet reddere Heſiodus; quidnam beneficio provocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus offerunt, quam acceperunt? Etenim ſi in eos, quos ſperamus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos eſſe debemus, qui jam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis ſint, unum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in noſtra poteſtate eſt: non reddere bono viro non licet, ſi modo id facere poſſit ſine injuria.* Ubi obſervandum a Cicerone ad liberalitatem referri gratiæ relationem, quod neque hæc ita certis legibus ſit adſtricta, uti juſtitia, quæ præciſe jubet reſtituere, quæ ex contractu debentur. Add. Ambrosius Offic. L. I. c. 31. Gellius L. I. c. 4. Quanquam autem nec beneficium dare prorſus extra obligationem ſit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, ut benefactori ſe ſuo approbet. Etſi ſæpe contingat, ut benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cujus rei cauſas inveſtigat Aristoteles Nicom. IX. 7. Addatur quoque Hobbesius Leviathan c. 11. ubi rationem reddit, quare magna beneficia a majoribus accepta pariant amorem: a paribus aut minoribus non item, niſi ſpes ſit retribuendi. Cui innititur illud Taciti (Annal. L. IV. cap. 18. in fine) *Beneficia eouſque læta ſunt, quoad videntur exſolvi poſſe: ubi multum ſupra ſunt, odium pro gratia redditur.*

§. XVII. Porro licet in animo ingrato per ſe nulla ſit injuria, quippe cum non violetur jus aliquod proprie dictum: fœdius tamen, & magis odioſum ac deteſtabile habetur nomen ingrati, quam injuſti (*a*): quod cenſeatur animi valde abjecti & degeneris, ſeipſum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipſius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moveri poſſe ad concipiendum humanitatis ſenſum. Gregor. Nazianzenus: Ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν οὐκ ἐποίησεν ἥμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ; *Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus unquam emendaverit?* Lucianus in Antholog. (T. II. pag. 337. Ed. Amſt.) Φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετρημένος· εἰς ὃν ἁπάσας Ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας. *Vir nequam vas eſt pertuſum; gratia in illum Mox effuſa perit, fuſa ſimul fuerit.* Add. Xenophon Cyropæd. L. VIII. (c. 3. §. 19.) de Pheraulæ ſententia circa naturam hominis. Eleganter quoque Cartesius de Paſſionib. artic. 194. *Ingratitudo vitium eſt hominum brutorum & ſtolide ſuperborum, qui putant omnia ſibi deberi; aut ſtupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quæ accipiunt, aut imbecilliorum & abjectorum, qui ſentiunt infirmitatem & egeſtatem ſuam, demiſſe quærunt auxilium aliorum, quod ubi ſunt conſecuti, eos odio proſequuntur, quia deſtituti voluntate paria referendi, aut ſe id poſſe deſperantes, & ſibi fingentes omnes omnino ſecum venales & mercenarios eſſe, nihilque boni fieri niſi cum remunerationis ſpe, eos ſe decepiſſe arbitramur.* Sophocles Ajace flagel. (pag. 31. Ed. H. Steph.) *Decet virum memorem eſſe, ſi quid illi ſuave accidit; Gratia ſemper parit gratiam. Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neutiquam vir generoſus eſt.* Enimvero an in foro civili actio ingrati ſit danda, eruditi diſputant. Negat id Seneca de Benef. L. III. c. 6. ſeqq. hiſce potiſſimum rationibus: quod pars optima beneficiis pereat, ſi actio, ſicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, & locato detur; jam enim creditum eſſe incipere. Et cum res honeſtiſſima ſit referre gratiam, deſinere eſſe honeſtam, ſi ſit neceſſaria. Denique uni huic legi vix omnia fora ſuffectura. Themistius Orat. 3. ὁ Περσικὸς νόμος (cu-

(*a*) Rationem, qua ingrati adeo inviſi ſint, hanc reddit CICERO de Offic. L. II. c. 18. *Omnes enim immemorem beneficii oderunt, eamque injuriam in deterrenda liberalitate ſibi etiam fieri, eumque, qui faciat, communem hoſtem, tenuiorum putant.*

cujus meminit XENOPHON Cyropæd. L. I. Δίκας ἀχαριστίας δικάζουσιν, ὅτι μάλιστα ἐμποιοῦν μῖσος, ὅπῃ ἂν ᾖ. οὗ δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος, ἀναισθάνονται αὐτῆς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, οὐ δικάζονται δὲ, ἀλλὰ κρύπτουσι τὸ ἔχθος. *Perſicis legibus ingrati animi conſtituta pœna eſt, quod ubicunque ſit, maxime odium utque inimicitiam ingeneret. Ubi vero nulla lex eſt, quæ id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo ſeſe odio proſequuntur, nec litigant tamen, ſed occultas ſimultates exercent.* Add. M. ANTONIUS L. IX. §. 42. circa finem; & Valerius MAXIMUS L. II. c. 6. §. 6. 7. & L. V. c. 3. §. 5. inter externa (*a*). Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. BOECLERI Diſſertatio, quæ inſcribitur Actio ingrati (*b*). Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non ſtatim dari actionem, aut inſtar actionis in foro, velut juris naturæ, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidem ingratos pœnæ poſt mortem manent, per ſententiam divini tribunalis infligendæ. Merito quoque iidem exoſi & deteſtabiles reliquis hominibus ſunt, & indigni, quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob ſimplicem ingratitudinem, (quando quis acceptorum beneficiorum obliviſcitur, aut occaſione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro civili actione pulſari queat, ratio in aprico eſt. Nam ea ipſa de cauſa beneficium alteri dedi, id eſt, ejus, quod dedi, refuſionem mihi ſtipulatus non ſum, ut & alteri foret occaſio oſtendendi, ſe honeſti amore, non ex metu coactionis gratiam retuliſſe: utque ipſe lucri, ſed ſtudio humanitatis exercendæ videar erogaſſe, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Fortius philoſophatur Marcus ANTONINUS. L. IX. §. 42. *Quando (c) tanquam ingratum incuſas aliquem, in temet cenſuram converte. Peccatum enim procul dubio eſt tuum, quod non abſolute dediſti, nec tanquam qui totum actionis tuæ fructum jam ſtatim percepiſſes. Quid enim amplius velle debebas, ubi homini benefeceras? annon hoc ipſum tibi ſufficit? quod eſt naturæ tuæ congruum, ubi quid feceris, tum facti iſtius mercedem quæris?* Aſt ubi quis exercet ingratitudinem mixtam (*d*), ſeu quando non ſolum gratiam non refert, ſed & pro illa injurias & malefacta reponit; ubi cauſa belli, & actio proprie ex injuria data oritur; adjunctus autem ingratus animus fœdiſſimam ejuſdem labem arguens, efficit, ut & eo citius injuriæ exſecutio ſuſcipiatur,

& eo

(*a*) SENECA de Benefic. L. III. c. 7. *Primum omnium, pars optima beneficii periit, ſi actio, ſicut certa pecuniæ, aut ex conducto & locato, datur. - - - Deinde cum res honeſtiſſima ſit, referre gratiam, deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt. - - - Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix ſufficient.*

(*b*) Add. ÆLIANUS H. A. L. VIII. c. 3. & PETITUS de leg. Athen. L. II. Tit. 6. & L. VII. Tit. 8. Qui loci fugiſſe videntur BAYLIUM, quum, dans ſes Penſees ſur la comete p. 707. Edit. 3. ſcriberet, apud nullam gentem pœnas contra ingratos ſancitas eſſe, exceptis Medis. Laudat ea de cauſſa Xenophontem & SENECAM de Benef. L. III. c. 6. ſed in poſteriori loco editiones vulgatæ pro Medis Macedones exhibent, qua de re conferendus MURETUS Var. Lect. Lib. XII. c. 3. Vid. etiam BRISSONIUS de Regno Perſico L. II. pap. 198. 199. Edit. Sylburg. Apud Romanos quoque de officiis ſingularibus, qualia ſunt medicorum, advocatorum & præceptorum extra ordinem jus dicebatur, *L. 27. D. de Donat. L. 1. D. de extraord. cognit.* SENECA VI. de Benef. c. 15. *Iſto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam, dices: nec præceptori, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reverentia eſt. Adverſus hoc reſpondetur, quædam pluris eſſe, quam emuntur. Emis a Medico rem inæſtimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptore ſtudia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, ſed operæ, ſolvitur, quod deſervivnt, quod a rebus ſuis avocati nobis vacant. Mercedem non meriti, ſed occupationis ſuæ ferunt*, & dein. c. 16. *Quid ergo? quare Medico & præceptori plus quiddam debeo, nec adverſus illos mercede defungor? Quia ex Medico & præceptore in amicum tranſeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, ſed benigna & familiari voluntate.*

(*c*) Ὅταν ὡς ἀπίστῳ, ἢ ἀχαρίστῳ μέμφῃ, ἐπὶ σεαυτὸν ἐπιστρέφου. Πρόδηλον γὰρ σὸν τὸ ἁμάρτημα, εἴτε περὶ τοῦ τοιαύτην τὴν διάθεσιν ἔχοντος ἐπίστευσας, ὅτι τὴν πίστιν φυλάξει, εἴτε τὴν χάριν διδοὺς, μὴ καταληπτικῶς ἔδωκας, μηδὲ ὥστε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως εὐθὺς, ἀπειληφέναι πάντα τὸν καρπόν. Τί γὰρ πλέον θέλεις, εὖ ποιήσας ἄνθρωπον; οὐκ ἀρκεῖ σοι; κατὰ φύσιν τὴν σήν τι ἔπραξας, τούτου μισθὸν ζητεῖς, ὡς εἰ ὀφθαλμὸς ἀμοιβὴν ἀπῄτει, ὅτι βλέπει, ἢ οἱ πόδες, ὅτι βαδίζουσιν, ὥσπερ γὰρ ταῦτα πρός τόδε τι γέγονεν, ἅπερ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν ἐνεργοῦντα ἀπέχει τὸ ἴδιον· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πεφυκὼς, ὁπόταν τι εὐεργετικὸν πράξῃ, πεποίηκε πρὸς ὃ κατεσκεύασται, καὶ ἔχει τὸ ἑαυτοῦ.

(*d*) Quæ etiam *prægnans* appellatur, ſed in hac quoque in ingratum non animadvertitur, ſed in injuriam inferentem, quippe pœnas daturum, etiamſi hominem nullis ſibi beneficiis cognitum, injuria adfeciſſet.

& eo acriori pœna caſtigetur is, cujus pravitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Cæterum quatenus per ſubſequentem injuriam neceſſitas referendi beneficii tollatur docet SENECA de Beneficiis L. VI. c. 4. 5. & Epiſtola 81. (*a*).

(*a*) Ceterum beneficium ſæpe beneficii nomen amittit, quamvis non indigno conferatur. Hinc Corinthiorum beneficium riſit Alexander, offerentium jus ſuæ civitatis, quamvis ſe id præter Herculem nemini dediſſe gloriarentur. SENECA de Benef. I. 13.

CAPUT IV.

DE SERVANDA FIDE, UBI ETIAM DE DIVISIONIBUS OBLIGATIONUM.

I. *Non poſſunt non in ſocietate humana pacta exſiſtere*,
II. *Pacta ſervanda ſunt*.
III. *Obligationes ſunt vel congenitæ vel adventitiæ*.
IV. *Obligationi congenitæ repugnat atheiſmus*.
V. *Obligatio naturalis & civilis*.
VI. *Quæ utriuſque efficacia?*
VII. *Obligatio perpetua & temporaria*.
VIII. *Obligatio non mutua*.
IX. *Obligatio perfecte aut imperfecte mutua*.

QUÆ HACTENUS expoſita ſunt officia, ex communi illa cognatione, quam natura inter omnes homines conſtituit, invicem debentur, licet nullus inter ipſos actus antecesserit (*a*). Enimvero ſolo iſthoc ambitu circumſcribere officia, quæ inter homines mutuo ſunt exercenda, parum eſt. Nam neque quibuſvis ea eſt ingenii bonitas, ut omnia, quibus aliis prodeſſe queunt, ex ſola humanitate & caritate velint præſtare, citra exploratam ſpem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficiſci poſſunt, ejuſmodi ſunt, ut gratis eadem nobis exhiberi ſalva fronte poſtulare nequeamus. Sæpe quoque noſtram perſonam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non poteſt, ſæpe nos accipere nolumus, niſi alter paria a nobis recipias. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis noſtris inſervire queant. Igitur ut mutua inter homines offitia, qui fructus eſt ſocialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, neceſſum fuit, homines ipſos inter ſe convenire ſuper ejuſmodi rebus invicem præſtandis, quæ ex ſola humanitatis lege ſemper certo ſibi polliceri quis non poterat. Adeoque in anteceſſum determinandum fuit, quid alteri quis præſtare, quidque ab eo eodem iterum expectare; ſuoque jure exigere deberet. (Id (*b*) ipſum autem fit per promiſſa & pacta.) Denique (*c*) cum finita utique potentia hominis ad omnes ſimul pari modo ſeſe extendere nequeat; rationi ſane convenit, ut quæ actiones per priores obligationes nondum ſunt occupatæ, addicantur iis,

qui

(*a*) Vide ſupra c. 1. §. 1. n. 1. & nota ad c. 9. §. 8. hujus libri.

(*b*) Hæc verba, poſcente perſpicuitate, adjecimus ex Offic. Hom. & Civ. L. I. cap. 1. §. 2. præeunte Cl. BARBEYRACO. De reliquo, quæ ab Auctore dicuntur, eo tantum tendunt, opus eſſe pactis, ut obligationes novæ conſtituantur. Verum ſunt ea præterea neceſſaria, ut obligationes (1) bello abruptæ reſtituantur, (2) ut conſtitutæ tollantur, (3) ut imperfectæ & laxiores magis adſtringantur. TITIUS Obſerv. CXCVIII.

(*c*) Hanc periodum, quæ in editionibus anterioribus, nec excepta ea Anni 1706. loco non ſuo legebatur, huc rejecimus, ſequuti monitum Cl. BARBEYRACI, cui ea in margine, ab Auctore feſtinanter agente, poſita videtur.

qui per pacta prius jus ad eas ſibi quæſiverunt. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis ſeu caritatis differant ab illis, quæ ex jure proprie dicto exiguntur, quæque adeo juſtitia ſtricte dicta dirigit. Iſta quippe non ex pactis expreſſis aut implicitis debentur, ſed ex ſola obligatione per ipſam naturam quibuſvis hominibus injuncta. Sed quæ alteri ex pactis & conventionibus debeo, illa ideo debeo, quia novum ſibi jus iſte adverſus me ex proprio meo conſenſu quæſivit. Accedit, quod in conventionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere ſit neceſſarium, ut homines commode inter ſe degere poſſint, adeoque in ejus quoque commodum redundet, qui iſta exercuerit, dum paria ab aliis ſibi poteſt polliceri: hic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter ſeipſum, ſed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties privatum commodum ex beneficio quæritur, illico id nomen & indolem ſuam amittit. Sic igitur lex humanitatis ſive caritatis, & pacta hominum inter ſe officia, & præſtationes mutuo velut ſupplent, dum quæ ex caritate non ſolent, aut poſſunt proficiſci, per pacta procurantur; ubi hæc locum non habuerunt, caritas ſubit: Etſi autem, quæ & qualia pacta a ſingulis hominibus ineantur, in cuiſvis eſt arbitrio; ut tamen aliqua inter homines exſiſtant, in genere & indefinite jus naturæ hactenus præcepit; quatenus ſine illis ſocialitas, & pax inter homines ſervari nequit. Isocrates adverſus Callimachum (*a*) (pag. 647. Ed. Pariſ. In fœderibus & pactis *tanta vis eſt, ut pleræque res tum Græcorum, tum barbarorum ex pactis & conventis tranſiguntur. His enim freti convenimus, & commercia agitamus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc uno, tanquam communi bono, homines omnes uti non deſiſtimus.*

§. II. Si quæ autem inter homines ineuntur pacta, illa ſancte obſervanda eſſe, ſociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim ſi eſſet, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi ex communicatis invicem officiis enaſcitur. Aristoteles Rhetor. L. I. c. 15. Ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. *Sublatis pactis tollitur inter ſe uſus hominum*. Cicero Offic. II. (c. 11.) *Juſtitiæ tanta vis eſt; ut nec illi quidem, qui maleficio & ſcelere paſcuntur, poſſint ſine ulla particula juſtitiæ vivere*. Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoque promiſſa ſervandi neceſſitas foret, haudquidquam liceret rationes ſuas firmiter aliorum hominum ſubſidiis ſuperſtruere. Quin & ex decepta fide juſtiſſimæ querelarum, bellique cauſæ pullulare ſunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præſtiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera fruſtra periit. Sin vero nihil adhuc præſtiti, rationes tamen, & deſtinata mea turbari moleſtum eſt: cum alio rebus modo meis potuiſſem conſulere, niſi ille mihi ſeſe obtuliſſet. Et indignum eſt ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religioſiſſimum juris naturalis præceptum, & quod univerſæ humanæ vitæ decus, modum, atque rationem temperat habetur: (*b*) *Ut quilibet fidem datam ſervet*, ſeu promiſſa atque pacta expleat (*c*). Addantur, quæ Dionyſius Halicarnasseus L. II. (pag. 135. Ed. Sylb. c. 75. p. 129. Ed. Oxon.) de Fide a Numa inter Numina conſecrata

(*a*) Τοσαύτην δ' ἔχουσι δύναμιν (αἱ συνθῆκαι) ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου, καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς Βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζομεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα. καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. Τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι.

(*b*) Idem CICERO pro Roſcio Comœdo: *Perfidioſum & nefarium eſt fidem frangere, quæ continet vitam*. Ex II. de Officiis: *Nulla res vehementius rempublicam continet, quam fides*. A. Rhetoricor. ad Herennium L. II. *Pacta, quæ ſine legibus obſervantur ex conventu, juri præſtare dicuntur.* Add. H. GROT. III. de J. B. & P. cap. 19. §. 7. H.

(*c*) Adde, cujuſcunque conditionis, vel religionis is fuerit, quorum pacti ſimus. Quod præceptum diſcipulorum Zoroaſtris eſt, multo hac parte, monente Cl. Barbeyraco, honeſtiorum, quam quidam Chriſtiani. *Cum quocunque*, inquiunt, *pactum, feceris, id ne frangas. - - - - - Ne putes tecum dicere, quamvis pactum fregero, id tamen mihi non erit peccatum: & ſive ſit cum aliquo in Religione noſtra, ſive extra eam, res perinde eſt*. Apud Thom. HYDE, de Relig. veterum Perſarum &c. in Sad-der Porta XXVIII. memorabile exemplum Lyſidis, Philoſophi Pythago-

ta tradit (*a*). Euripides Heraclidis. Χρὴ ἀψευδεῖς εἶναι τοὺς γενναίους τρόπους. *Oportet generoſis verax os eſſe.*

§. III. Cæterum cum per pacta, expreſſa præſertim, obligatio nobis accedat, quæ alias per ipſam naturam, ſaltem ita definite, non aderat; conveniens videtur, hoc loco præcipuas obligationum diſtinctiones evolvere (*b*). Eſt igitur obligatio alia *connata*; alia *adventitia*. (Arriano in Epictetum L. III. c. 2. dicuntur σχετικὰ φυσικὰ & ἐπίθετα, *affectiones naturales & acceſſitæ*.) Illa eſt, quæ omnibus hominibus eo ipſo, quod prædita ratione animalia ſunt, inhæret; ſeu quæ ipſam naturam rationalem, ut talem, comitatur. Etſi cum omnes homines, ex aliorum conjunctione generati, infantes naſcantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantiſper intra actum primum deliteſcat; plene ſeſe exſerens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per ætatem ejus vim intelligere cœperint. Ex eo tempore effectus illa ſuos producit, ſi vel maxime per ſocordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Unde etiam ignorantia juris naturalis neminem adultæ ætatis excuſat, aut ſi dicat, ſibi numquam in mentem veniſſe cogitare, an de ea re jure naturali ſit diſpoſitum. *Adventitiæ obligationes* ſunt, quæ hominibus ex antegreſſo facto humano arceſſuntur, non citra ipſorum conſenſum expreſſum aut præſumtum.

§. IV. Inter *congenitas* obligationes præcipua eſt, quæ incumbit omnibus hominibus adverſus Deum, univerſi hujus ſummum arbitrum; cujus vi tenemur ipſum venerari, ejuſque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem ſi quis in univerſum abruperit, atheiſmi flagitio ſeſe alligat. Quod fit, ſi quis vel ipſum Deum exſiſtere neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quoad effectum moralem hæc duo æquipollent, & per utrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria frænandæ rudi plebeculæ rejicitur. Ambrosius Off. L. I. c. 26. *Nihil eſt, quod magis proficiat ad vitam honeſtam, quam ut credamus, eum judicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honeſta delectent*. Add. Lactantius de Ira Dei cap. 8. Inde merito rejiciendus eſt Hobbesius de Cive c. 14. §. 19. cap. 15. §. 2. qui atheiſmum inter peccata imprudentiæ ſeu ignorantiæ refert, veluti is peccatum proprie non foret, ſed error duntaxat, & ſtultitia, quæ jure puniri nequeat. Argumento utitur, quod *atheus nunquam voluntatem ſuam Dei voluntati ſubjecerit, ut quem ne eſſe quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non ſit ei noſtra conſenſu delatum. Adeoque cum atheus nunquam ſub regno Dei fuerit, legibus quoque ejus regni ipſum non obligari*. Enimvero falſiſſimum eſt, omne imperium conſtitui conſenſu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat eſt de imperio humano; ubi non extinguatur facultas noſtra reſiſtendi alteri, naturaliter nobis æquali, niſi noſtro conſenſu, & pacto. At quibus dixerit, Deo non eſſe jus imperandi ſuæ creaturæ, niſi illa ultro in ipſius imperium conſenſerit? Præſertim cum Ipse c. 15. §. 5. jus Dei regnandi, & puniendi in regno naturali a potentia irreſiſtibili deducat. Atheos autem potentiæ Dei reſiſtere poſſe nemo crediderit. Unde & athei haudquidquam proprie loquendo hoſtes Dei ſunt, (prout Hobbesius hoſtes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri ſubjiciuntur,) ſed rebelles ſubditi, quique adeo crimine læſæ majeſtatis divinæ ſe obſtrinxerunt; quod & Ipse diſerte tradit cap. 15. §. 19. Sicut juxta Eumdem crimen læſæ majeſtatis humanæ eſt, ſi quis in univerſum dicto, factove declaret, ſibi non eſſe amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commiſſum eſt ſummum civitatis imperium, obediendi; ſeu ubi quis ſimul & ſemel vinculum obſequii civilis abruperit. Ut non adeo obſcurum ſit, ad quodnam peccati genus referendus ſit atheiſmus. Sed & falſum eſt, atheos non aliter puniri poſſe, quam jure belli: quemadmodum contra Gigantes θεομάχους divos ſeſe in prælium accinxiſſe fabulantur Poetæ. Verum quæ in bello infliguntur hoſtibus

thagorei, fidem datam nimis religioſe obſervantis refert JAMBLICHUS de vita Pythag. c. 30. §. 185. Edit. Kuſt.

(*a*) IDEM Iphigenia in Tauris:

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulcrum lingua, cui praeſto fides. H.

(*b*) De qua ſupra L. I. cap. 6. §. 5. & ſeq. fuſa actum. H.

ſtibus mala, pœnas proprie dictas non eſſe, alibi oſtendemus. Neque ſtatim jure belli utitur, qui ſubditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipſum ſub jure imperii continetur, ad juſſa capeſſenda per violentiam poſſe adigere eos, qui ultro obſequi detrectant. Multo minus in juſtum hoſtem evadit, quique adeo jure reſiſtere poſſit, qui legitimum imperii vinculum abrupit. Nec excuſat Hobbeſium, quod in Pſalmo XIV. athei, qui *in corde ſuo dicunt, non eſt Deus, inſipientes* vocatur. Quaſi vero phraſi Sacræ Scripturæ illi ſolummodo ſtulti dicantur, qui in errore verſantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant. At quaſi non maxima ſit illa ſtultitia, per malitiam ſibi graviſſimam pœnam pro exigua aut nulla voluptate arceſſere. Deinde non ita difficile eſt, naturali ratione Deum inveſtigare, quemadmodum eſt invenire proportionem ſphæræ ad cylindrum; quo exemplo utitur Hobbeſius. Equidem fortaſſe artificioſam & philoſophicam de Dei exiſtentia demonſtrationem eruere aut capere non cuiuſvis idiotæ fuerit. Non tamen ideo cuipiam impune de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim univerſum genus humanum in perpetua velut poſſeſſione iſtius perſuaſionis fuerit; neceſſum erat, ſi quis eandem oppugnare velit, ut non ſolum omnia argumenta, quibus Deus eſſe probatur, ſolide deſtruat, ſed & plauſibiliores rationes pro aſſertione ſua proferat. Simulque cum generis humani ſalutem ea perſuaſione contineri hactenus creditum ſit, oſtendendum ipſi præterea eſt; generi humano per atheiſmum melius conſuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impoſſibile plane ſit, non in Deum duntaxat, ſed & in univerſum humanum genus athei delinquere ſunt cenſendi. Eoque minus venia proſequendi ſunt, quod illi demum conſenſum omnium populorum ac ſeculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perſpicaciam præ cæteris ſibi arrogant. Unde ſi in atheiſmum prolapſi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili verſantur; ſed quem non per imprudentiam aut ſimplicitatem, verum ex petulanti ſapientiæ perſuaſione contraxerunt. Conf. Jean d'Espaigne de Erroribus popularibus ſect. 1. c. 6. & Baco Sermon. fidel. c. 16. & de Augment. ſcientiarum L. III. cap. 2. Addatur etiam Plato de LL. L. IX. ſub finem, ubi atheorum genera diſtinguit, & quibus pœnis coercendi ſint (*a*), tradit. Haud difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus ſententiam Hobbeſii fulcire conatur Auctor Diſcurſus Theologico-Politici c. 16. qui cum hanc theſin præmiſiſſet: *Unumquemque qui rationis uſum non habet, in ſtatu naturali ex legibus appetitus ſummo jure naturæ vivere*; objectioni, hanc aſſertionem juri divino revelato repugnare, ita reſpondet: *Statum naturalem & natura & tempore priorem eſſe religione*; id quod ſaltem de religione naturali eſt falſiſſimum non minus, quam quod ſubjungit: *Neminem ex natura ſcire, ſe ulla erga Deum teneri obedientia, imo nec ulla ratione hoc aſſequi, ſed tantum ex revelatione ſignis confirmata*. Quod de religione naturali nullo modo admitti poteſt. Inde & fallit Ipſius illatio: *Ante revelationem neminem jure divino, quod non poteſt non ignorare, teneri*, ſi capiatur de jure divino naturali, non poſitivo: & *ſtatum naturalem abſque religione, & lege, & conſequenter abſque peccato & injuria concipiendum*. Pergit deinde, in naturali ſtatu a religione hominem eſſe immunem non ſolum *ratione ignorantiæ, ſed etiam ratione libertatis, qua omnes naſcuntur. Si enim homines ex natura jure divino tenerentur, vel ſi jus divinum ex natura jus eſſet, ſuper-*

(*a*) Utique pulcherrima ſunt, quæ ab Auctore noſtro in antecedentibus de religione diſputantur: aſt hic durius pleriſque philoſophari videtur, ubi Atheos etiam propter ſolum errorem puniendos eſſe ait. Quid enim errori cum crimine commune eſt, quid ignorantiæ intellectus cum pœnis & ſuppliciis? Demonſtrationibus potius & cohortationibus in eos utendum eſt, quam ſævo ferro & diris flammis. Neque enim erroris morbo, aut vitio alia medicina parata eſt, quam ſola convictio. Quodſi tamen error hic cum procacia eum propagandi conjunctus ſit, ſeditionis reus videri poſſit Atheus, utpote qui, dum religionem ſpernere docet, ſanctiſſimum ſocietatis humanæ vinculum rumpit, unde non minus puniri poteſt, quam qui doceat, licita eſſe furta, aut adulteria, aut a fide data recedi poſſe; etſi deinde ſceleri errorem obtendat. Cumque hac hominum, libenter & cum voluptate errantium, multitudine ſeculum noſtrum abundet, Reipublicæ intereſt, hic quoque interdum aliquid exemplo dari.

Digitized by Google

perſluum erat, ut Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & juramento eosdem obligaret. Atqui pacta illa inter Deum & homines interveniunt in religione revelata, non naturali, ad quam homo eo ipſo, quod animal rationale a Deo creatus eſt, tenetur. Inanis eſt igitur concluſio: *Jus divinum ab eo tempore incepiſſe, a quo homines expreſſo pacto Deo promiſerunt in omnibus obedire, quo ſua libertate naturali quaſi ceſſerunt, juſque ſuum in Deum tranſtulerunt, ſicuti in ſtatu civili fit*. Nimirum ad hanc theſim ſuſtinendam neceſſum eſt fingere, homines in ſtatu naturali exſiſtentiam ſuam non habere a Deo. Cæterum ex hacce obligatione, qua omnes homines tenentur ad obſequium Deo præſtandum, etiam promanat obligatio omnium hominum adverſus quoſlibet homines, qua tales, per quam agere vitam ſocialem invicem tenentur. Quæ quomodo cognoſcatur, alibi fuit oſtenſum.

§. V. Celebris eſt quoque diviſio obligationis in *naturalem & civilem*, ſed quæ a variis varie accipitur. Juxta Grotium L. II. c. 14. §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honeſtum eſt, quanquam non vere ſit debitum. Cujus rei exemplum adfert: legata integra ſine detractione Falcidiæ (*a*) præſtare, vicem beneficio rependere, ſolvere debitum, quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, ſeu cujus exactioni opponere quis poterat SCtum Macedonianum (*b*). Vid. Svetonius Veſpaſ. cap. 1. cui SCto ſimilis erat lex apud Lucanos: Ἐάν τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ. *Si quis luxurioſo mutuum dediſſe convictus fuerit, mutuo iſto multatur*, teſte Nicolao Damasceno de moribus gentium (*c*). (in Excerpt. Peireſc.) Quæ ubi ultro ſoluta ſunt, ceſſat condictio indebiti (*d*). Interdum naturalis obligatio ea dicitur, quæ vere nos obligat, ſive ex ea apud alterum oriatur jus perfectum ſive imperfectum duntaxat. Sic & *civilis obligatio* aliquando notat talem, quæ non in mero jure naturali fundatur (*e*) ſed ex jure civili (*f*) oritur (*g*): in cujus exemplum vulgo adducunt obligationem, quæ fit per literas (*h*): aliquando notat talem, quæ in naturali æque ac civili jure fundatur, & ex

(*a*) Hæc partem quartam hæreditatis afficit, quæ Jure Romano heredi ſalva eſſe debet, ita, ut, ſi minus habeat, ſingulis legatariis, fideicommiſſariis, Donatariis mortis cauſſa tantum detrahat pro rata, quantum quartæ deſit. *L. 73. §. ult. L. 51. §. 1. 2. D. ad Leg. Falcid.*

(*b*) Quo placuerit, ne cui, qui filio-familias mutuam pecuniam dediſſet, actio petitione daretur, *L. 2. Pr. D. de Sc. Macedoniano*. Cui non a fœneratore, ſed a filio-familias, Macedone dicto, nomen eſſe, veriſimiliter oſtendit HEINECCIUS Pand. P. III. §. 169.

(*c*) Diverſum hic alii non temere exiſtimant. V. Diſſert. de condiction. indebit. Civil. Deb. Natural. §. 21. ſeq. H. (Quorum ſententis concidit per *L. 1. 2. D. de Condict. indeb. Et quidem, ſi quis indebita ignorans ſolvit, per hanc actionem condicere poteſt: ſed ſi ſciens non debere ſolvit, ceſſat repetitio*, *L. 13. D. de R. J. Cujus per errorem dati repetitio eſt, ejus conſulto dati donatio eſt*.)

(*d*) Qua quis, quod nec naturaliter quidem debebat, ſolvendo, alterum, qui ex ignorantia accepit, ad reſtitutionem obligatum habere cenſetur. Vid. de ea *Tit. 6. Lib. XII. Digeſt.* Neque tamen ei locus eſt in Quarta Falcidia per verba *L. 1. §. 17. D. ad Leg. Falcid. Solutum vero non repetitur*, neque in mutuo filii familias *per L. 9. & 10. D. de Sc. Macedoniano. Quanquam autem ſolvendo non repetant, quia naturalis obligatio manet.*

(*e*) Sic verbi gratia, ſi pupillus mutuum ſumſerit ſine conſenſu tutoris, creditor nihil petere poteſt. Sed pupillus adhuc naturaliter obligatur ad reſtituendum mutuum. Vid. infra cap. 6. §. 4. not. 5.

(*f*) Apud Romanos ea potiſſimum ſanctiones leges appellabantur, quæ ſuffragiis populi, interrogante magiſtratu Patricio, ferebantur. Ab iis diverſa Plebiſcita, quæ Plebs a Patriciis diſcreta, plebejo magiſtratu rogante, veluti Tribuno plebis, conſtituebat. Hæ leges & hæc plebeſcita cum Senatuſconſultis & Conſtitutionibus Principum, Edictis porro Magiſtratuum & Reſponſis Prudentum Jus civile conſtituere dicuntur. Sed præterea Prætores, Magiſtratum ineuntes, edicere ſolebant, qua ratione Juriſdictionem explicaturi eſſent. Quorum Edictorum alia quidem Tralatitia erant, alia Nova. Illa, ex ſui quiſque Deceſſoris Edicto in ſuum totidem pæne verbis transferebat, hæc contra de ſuo veteri Edicto adſtruebat. Quod Jus *Prætorium* appellabatur, aut *honorarium*, ab honore Prætoria. Qua quidem ratione Prætores Jus civile ſæpe emendarunt, ſuppleruntt, correxerunt, *Vid.* §. 3. *& ſeqq. Inſt. d. J. N. G. & C.* De Reſcriptis imperatorum exſtat elegans Diſſertatio Antonii SCHULTINGII inter opuſcula ejus, excuſa, Franequeræ, An. 1716. 4.

(*g*) At plura ſunt in §. 1. *& ſeq. Inſt. de except.* H.

(*h*) Ut in *Princip. Inſt. de Obligat.* ubi Imperator Obligationem κατ᾽ ἐξοχήν, ſive præſtantiorem ejus ſpeciem definivit. H.

& ex qua etiam actio in foro civili oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere civilem, & mixtam. *Iſta* naturali æquitate nititur, ſed ut nulla actio jure civili eo nomine ſit. *Illa* oritur ex meris juris civilis apicibus, qua quis ita tenetur, ut ſummo jure in eum ſit actio, ſed quæ jure prætorio infirmetur (*a*), oppoſita perpetua exceptione (*b*). *Hæc* denique eſt, quam & naturalis ſuſtinet æquitas, & ſimul juris civilis firmat auctoritas. De quibus paſſim interpretes juris Romani.

§. VI. Nobis iſthanc diviſionem expendere placet, non tam prout originem obligationum, ſed prout earum efficaciam innuit, quam in vita communi obtinent. Sic ut naturalis obligatio nobis illa ſit, quæ duntaxat ex vi legis naturalis ſtringit; civilis vero, cui leges, imperiumque civile ſuccenturiantur. Utriuſque efficacia ſpectatur vel in eo, in quo hæret tanquam in ſubjecto, vel in altero, ad quem ſpectat. Priori conſiderandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc præcipue conſiſtit; ut conſcientiam hominis ſtringat, ſeu ut homo intelligat, ſe, ubi eidem non ſatisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui uti humanum genus ſuam debet originem, ita ad obſervandam ejuſdem legem teneri ſeſe deprehendit. Et quanquam ſanctiones pœnales in lege naturali non ita expreſſe definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile eſt, eandem omni plane ſanctione deſtitui, quodque ab ipſo legis auctore non ſit majus malum expectandum illi, qui obligationem violaverit, quam qui eandem impleverit. Id quod inter alia arguunt (*c*) morſus illi conſcientiæ, quibus carpuntur facinoroſi, etiam quibus ſpes eſt homines fallendi, pœnamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex ſenſu quodam imperii divini oriri, ſed ex mera tantum ſimplicitate, adſuetudine, metuve pœnæ humanæ provenire, nemini pio perſuadetur. Cicero pro S. Roſcio (cap. 24.) *Sua quemque fraus & ſuus terror maxime vexat, ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque afficit; ſuæ malæ cogitationes conſcientiæque animi terrent. Hæ ſunt impiis aſſiduæ, domeſticæque furiæ*. Add. Seldenus de J. N. & G. L. I. cap. 4. p. m. 47. ſeqq. Neque crediderim unquam, contra iſtos terrores aliquem ſolidam ſibi medicinam ab Atheiſmi impietate feciſſe, quin ad tempus exulans Numinis reverentia acrioribus demum motibus impiam mentem concuſſerit. Et ſane parci illi & infrequentes deorum cultores, qui aliquandiu inſipientis conſulti ſapientiæ errant, ut plurimum retrorſum demum vela dare, non ſine gravi conſternatione coguntur (*d*). Cæterum etſi primario obligationis naturalis ſit conſcientiam hominis ſtringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque civili communicatur, ſiquidem hæc verſetur circa objectum priori non repugnans (*e*). Adeoque & leges civiles, quæ naturali juri non repugnant, conſcientiam afficiunt. Deinde in hoc utraque obligatio convenit, quod homo ultro, & ex intrinſeco velut motu debeat implere ea, ad quæ per illam tenetur. In quo præcipue obligatio a coactione differt, quod in hac animus per ſolam externam violentiam contra intrinſecam inclinationem ad quid adigatur. Quæ autem ex obligatione facimus, illa ex intrinſeco animi motu, & velut proprio judicio approbata fieri debere intelliguntur. Sed quando hæ obligationes ſpectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; hic itidem utraque id commune habet, quod recte accipiatur, & poſſideatur, quicquid tanquam ex illa debitum præſtatur. Verum quando alter obligationis impletionem ultro offerre negligit, aut detrectat, diſcrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & civilem obligationem, & qui-

(*a*) Vid. §. 9. *Inſtit. de Except.*

(*b*) Quod in Reſtitutionibus in integrum corrigit. Quæ tamen naturali contemplatione reapſe ſupervacuæ ſunt: quod Jureconſulti Romani ipſi agnoverunt. *Nihil intereſt*, inquiunt, *ipſo jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur*. L. 112. D. de R. J. Vid. Celeb. NOODT. de forma emendandi doli mali.

(*c*) V. ſupra L. II. c. 4. §. 20. H.

(*d*) HORATIUS L. I. Od. 34. v. 1. & ſeqq.

Parcus Deorum cultor & infrequens
Inſanientis dum ſapientiæ
Conſultus erro; nunc retrorſum
Vela dare, atque iterare curſus
Cogor relictos. - - - -

(*e*) Fruſtra diſſentiente HOBBESIO Part. II. de corpore politico c. 6. §. 3. H.

& quidem prout aliquis vivit vel in naturali libertate, vel in ſtatu civili. Apud eos qui in naturali libertate vivunt, ex præceptis juris naturalis diſpar oritur obligatio. Quæ enim citra antegreſſum pactum lex naturalis alteri ultro exhibere jubet, uti ſunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis duntaxat modis exigi poſſunt, puta; monendo, rogando, obteſtando. Vim autem adverſus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, niſi forte ſumma neceſſitas urſerit (a). Cauſa hujus rei hæc videtur, quod ſic ſatis tranquilla ſocietas inter homines citra iſta quoque officia conſiſtere poſſit; adeoque natura eadem intelligatur ſepoſuiſſe, velut materiam peculiari benevolentia alios ſibi homines devinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeant, quæ vi poterant extorqueri, quam quæ citra metum licebat denegare. Verum quæ pacto interveniente debentur, ni ultro exhibeantur, per vim extorquere fas eſt. Sicut & vi defendi poſſunt bona quæcunque, a nobis poſſeſſa, ubi ab altero per injuriam impetuntur. Enimvero civiles obligationes, ſeu quibus a lege civili auctoritas acceſſit, actionem in foro civili pariunt, cujus vigore detrectantem ad magiſtratus trahere poſſum, qui iſtum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus civilis legis ſanctio deeſt, in civitatibus ſolo debitoris pudore, ac reverentia Numinis conſtant, neque circa eaſdem exigendas civibus vim adhibere licet. Cæterum quibus obligationibus vim ſuam accommodare lex civilis debeat, legiſlatores (b) ex facultate internam civitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur (c). Cujus uti pars eſt, non ob quævis negotioſa prætorem poſſe obtundere, ita eidem haudquidquam conſuluerint, qui Seres (d) imitari velint, de quibus STRABO L. XV. *Jus apud eos non reddi, niſi de cæde & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipſum non eſſe; uti penes quemlibet ſit cavere, ne in contractu decipiatur, diligenter conſiderato, cui fidem adhibeat.* Paria IDEM d. l. de Indiis: *Nec mandati, nec depoſiti actionem habent, nec teſtes adhibent, aut ſigilla, ſed ſimpliciter credunt.* Conf. ÆLIANUS V. H. L. IV. c. 1. Add. SENECA de Beneficiis L. III. c. 15.

§. VII. POTEST quoque obligatio dividi in *perpetuam & temporariam*. Illa eſt, quæ tolli nequit, quamdiu exſiſtit perſona, cui inhæret. Qualis eſt obligatio congenita adverſus Deum, cujus etiam exercitium nullo tempore ſuſpendi poteſt. Talis eſt etiam obligatio omnium hominum adverſus quoslibet homines, qua tales, quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis exſiſtit: etſi hæc interdum quoad exercitium, ſaltem ex parte ſuſpendatur. Id quod fit, quando cum altero in ſtatum belli devolvor. Eſt quippe iſthæc obligatio reciproca, ita ut ubi ab una parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hoſtilia reponantur, alteri quoque non amplius integrum ſit amice cum iſto agere, ſed ſalutem & jura ſua etiam cum ejuſdem læſione poſſit aſſerere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod ſtatim atque propriæ ſalutis ratio admittit, parati eſſe debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex adventitiis obligationibus inter perpetuas quoque ſolet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea quæ conjugibus intercedit, de qua alio loco pluribus (e). Temporariæ autem obligationes ſunt, quæ tolli poſſunt, vivis adhuc illis, quibus inhærent.

§. VIII. PORRO quia frequentiſſimum eſt, ut obligationes ſibi ex adverſum reſpondeant, igitur dividi eædem quoque poterunt in *mutuas & non mutuas*. Obligatio non mutua eſt, quando unus quidem alteri præſtare quid tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla ſit obligatio iſti reſpondens, & ad æquipollens præſtandum adſtringens. Talis eſt obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic abſolutum debent obſequium: ipſe vero nulla ratione iiſdem pro

hoc

(a) Vid. ſupra L. I. c. 7. §. 8. & L. II. c. 6. §. 5.

(b) Ita a Charonda conſtitutum fuit, ne quis actionem haberet, qui de pretio fidem habuiſſet. V. STOBÆUM Tit. de legibus. Similiter PLATO L. XI. de LL. venditori, qui rei venditæ pretio in creditum iverat, actionem negavit. Add. ARISTOTELEM VIII. Eth. 15. & IX. Eth. 1. in fine. H. GROTIUM II. de J. B. & P. c. 18. §. 10. H.

(c) Vid. L. VIII. c. 1. §. 1.

(d) Vid. infra Lib. V. c. 11. §. 3. ubi eadem ab Auctora referuntur.

(e) Vid. Lib. VI. c. 1. & 2.

Digitized by Google

hoc obſequio ad quid præſtandum, tanquam vi obligationis extrinſecus accedentis (*a*), tenetur. Ex obligationibus autem, quæ homines utrinque reſpiciunt, ſi pauculos contractus μονοπλεύρους excipias, nulla hujus generis eſſe videtur. Idque quod naturali hominum æqualitati repugnet, unum ita obligari alteri, ut hic iſti nulla prorſus ratione viciſſim teneatur. Sociabiles etiam (*b*) illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo non connectuntur, & inter quos mutua non eſt communicatio, ſed quorum unus ita eſt propter alium, ut ab hoc in illum viciſſim nihil debeat proficiſci. Neque vero homines, dum diſpares ſtatus introduxerunt, tale jus eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioque reliquis mortalibus præſtando eximeretur (*c*).

§. IX. Obligationes mutuæ ſunt quæ ſibi invicem reſpondent, ita ut in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia ſit obligatio, quæ illius intuitu viciſſim alteri præſtare quid jubeat (*d*). Hæ iterum dividuntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illæ ſunt, quæ ſibi invicem reſpondent inæqualiter, ita ut ad unam referatur alia, quæ eſt alterius generis, aut non æque efficax. Id quod duplici potiſſimum ex cauſa videtur contingere; vel quia inter perſonas, quæ ſibi invicem obligantur, eſt inæqualitas, ut uni competat jus imperandi, alteri neceſſitas obſequii incumbat; vel quia aliqui, cætera æquales, ſe ſe ultro pari obligationis genere noluerunt adſtringere. Diſparis quippe efficaciæ ſunt obligationes, dum quædam in eo, quem ſpectant, producunt jus perfectum, ex quo naſcitur actio adverſus nos in foro humano, bello aut pro tribunali perſequenda, prout quis in libertate naturali aut in civitate vivit. Reliquæ autem imperfectum duntaxat jus generant, ex quo alter vi ad præſtandum adigi nequit. Cæterum ex priori cauſa imperfecte mutuæ ſunt obligationes (*e*) inter principes & ſubditos, inter civitates & cives, dominos & ſervos, patres & liberos; de quibus ſingulis ſuo loco. Sed ut ex poſteriori cauſa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potiſſimum in promiſſionibus gratuitis, earumdemque impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id præſtandum (*f*), ſic ut iſte ſuo jure id me poſcere queat. Verum quia ab eodem æquipollens mihi non ſum ſtipulatus (*g*), inde ex lege duntaxat gratitudinis iſte mihi tenetur; cujus multo laxior & liberior ad exſolvendum eſt neceſſitas, quam ſi quid ex pacto debeatur. Nam in ejuſmodi velut illimitata obligatione rationes noſtras fundare nequidquam ſolemus: adeoque ſi maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepiſſe nos judicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato repoſcendi jus perfectum naturam dediſſe, etiamſi complures gentes eo nomine actionem in foro ſuo denegaverint. Neque enim ſequitur; major eſt neceſſitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur hic imperfectum eſt: cum poſſint eſſe gradus in eiuſdem generis obligationibus, inprimis ubi inter ſe comparanda ſunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. Boeclerus ad Grotii L. I. c. 1. §. 4.

(*a*) Quæ obligatio extrinſecus accedens, virtutibus Dei ab Auctore opponitur. Vid. ſupra L. II. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 5.

(*b*) Quam vocem hic recte illi, *enim*, quæ erat in editionibus anterioribus, ſubſtitui jubet Cl. BARBEYRACUS.

(*c*) Hoc enim conſtitutioni humanæ naturæ repugnaret. Quod probe notandum eſt, quum de juribus ſummæ poteſtatis quæritur, quæ ita ſemper intelligenda ſunt, ut nihil a ſubditis petatur, quod ii primo pacto civitatis concedere vel noluerint, vel non potuerint. Vid. not. ad Lib. VII. c. 8.

(*d*) Item in mutuas ab, initio & ex poſtfacto, V. AUCTOR L. V. c. 2. §. 5. H.

(*e*) Ob defectum executionis. V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 14. §. 6. n. 2. H.

(*f*) SENECA de Benef. VI. 14. *Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium eſt, quod qui dat, non computat, cui, ſed quanti daturus ſit, quod undique in ſe converſum eſt: Vendit mihi aliquis frumentum, vivere non poſſum, niſi emero: ſed non debeo vitam, quia emi. Nec quam neceſſarium fuerit, æſtimo, ſine quo victurus non fui: ſed quam gratuitum, quod non habuiſſem niſi emiſſem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii allaturus eſſet mihi, ſed quantum lucrum ſibi. Quod emi, non debeo.*

(*g*) V. ſupra c. 3. §. 17. H.

CA-

Digitized by Google

CAPUT V.

DE NATURA PROMISSORUM ET PACTORUM IN GENERE.

I. *Obligationes adventitiæ unde proveniant?*
II. *Quid ſit tranſlatio juris Hobbeſio?*
III. *Jus in omnia Hobbeſianum non datur?*
IV. *In quo revera conſiſtat translatio juris.*
V. *Aſſertio nuda non obligat.*
VI. *Promiſſio imperfecta obligat, ſed alteri jus non dat.*
VII. *Promiſſio perfecta.*
VIII. *Verba de futuro jus non transferunt.*
IX. X. XI. *An vis obligandi inſit nudis pactis?*

DISPICIENDUM jam ulterius eſt, qua ratione obligationes, quæ homini non ſunt congenitæ, deinceps eidem ſuo aliquo actu proveniant. Quo ipſo & in aliis enaſcitur jus aliquod, quo antea ipſi deficiebantur. Ita enim iſthæc duo ſe mutuo conſequuntur, ut quando in uno oritur obligatio, in alio jus eidem reſpondens enaſcatur; cum intelligi non poſſit, me obligari ad quid præſtandum, niſi exſiſtat, qui illud exigere, aut ſaltem a me rite acceptare queat. Etſi non ſemper vice verſa, ubi jus eſt in uno, in altero ſtatim eſt obligatio, verbi gratia, in imperantibus eſt jus ad exigendam pœnam (*a*), ſed non eſt obligatio in reo. Niſi velimus dicere, ſi jus preſſe accipiatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei ſemper reſpondere obligationem in altero; ſed non ſemper, ſi idem noter facultatem ad aliquid agendum. Provenire igitur obligationes adventitias conſtat ex actu vel μονοπλεύρῳ, vel διπλεύρῳ (*b*), quorum ille promiſſio gratuita, hic pactum eſt.

§. II. CÆTERUM cum apud omnes in confeſſo ſit, per promiſſa & pacta jus in alios transferri, prius ſententiam HOBBESII de Cive cap. 2. §. 3. ſeqq. ſuper translatione juris examinabimus. Is igitur, cum ex poſito ſtatu ſuo naturali deduxiſſet, naturaliter quemlibet habere jus in quælibet; ac præterea oſtendiſſet, ex uſurpatione iſtius juris reſultaturum bellum omnium in omnes, ſtatum minime idoneum conſervandis hominibus: inde concludit, dum ex eo ſtatu in pacem ratio jubeat homines concedere, quæ pax cum jure omnium in omnia ſtare non poſſit, itidem jubere eandem, ut homines parte quadam iſtius juris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de ſuo jure tradit, ſi vel illi ſimpliciter *renunciet*, id eſt, ſi idoneis ſignis declaret, velle ſe non licitum ſibi amplius fore certum quid facere, quod jure antea feciſſe poterat: vel ſi idem jus in alium *transferat*. Id quod fiat, ſi ſignis idoneis declaret illi alteri, id jus volenti ab eo accipere, velle ſe non licitum ſibi amplius fore ipſi reſiſtere certum quid agenti, prout ei reſiſtere jure antea poterat. Inde concludit, *juris translationem conſiſtere in ſola non*

(*a*) Imo ipſe AUCTOR §. 3. docet, concedentem in alterius ditionem aut jus ſe obligare, quod ultro ad implendam ejus voluntatem velit conniti, ſimulque poteſtatem ei dare tergiverſantem metu mali adigendi. H. (Vid. quæ dicentur ad L. VIII. c. 3. §. 4. 5. Equidem THOMASIUS Fundament. Jur. Nat. & Gent. L. III. c. 7. §. 10. contendit, juri non ſemper obligationem reſpondere, exemplo duorum utens, eidem in naufragio tabulæ inſidentium, utpote quorum ſinguli jus habeant alterum deturbandi, etſi neuter id pati teneatur. Sed hoc illud tantum probat, dari caſus, in quibus jus quod nobis competit, inutile fiat per conflictum juris ſimilis, alii perſonæ competentis, non autem fallere regulam, certiſſimo tibicine fultam.)

(*b*) Nimis ſtricto pacti ſignificatu utitur AUCTOR & contra Latinorum morem. V. *L.* 1. §. 2. *D. de pactis L.* 3. *D. de pollicitat.* Sane promiſſio ſub pacto continetur, eique, ſive reciprocum ſit, ſive non, ineſt ut pars ſuo integro. H.

non reſiſtentia: ſeu qui in ſtatu naturali jus in alterum transfert, non dare alteri novum jus, quod prius non habuerit, ſed tantummodo abdicare ſe jure ſuo reſiſtendi alteri, jus ſuum exercere volenti. Id quod ex ſua hypotheſi ita probat; quia ante translationem juris is, in quem jus transferri dicitur, jam tum habebat jus in omnia; unde novum jus ei dari non potuit. Sed juſta transferentis reſiſtentia, propter quam alter jure ſuo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicunque in ſtatu naturali jus adquirit, id tantum agit, ut ſecure, & ſine juſta moleſtia jure ſuo primævo frui poſſit, exempli gratia, ſi quis in ſtatu naturali fundum ſuum alteri vel venum, vel dono dederit, ſibi ſoli jus in fundum, non item aliis adimit; ſeu declarat, ſe non velle alteri reſiſtere, aut eundem impedire, fundo iſto frui volentem: quo ipſo tamen cæteris omnibus nihil præjudicatur, qui primævum jus ad illum fundum retinent.

§. III. Enimvero quemadmodum ſupra oſtendimus, ſtatum illum Hobbeſianum haudquidquam eſſe naturalem homini, ad ſocialem vitam deſtinato; ita neque conſequens iſtius agnoſcimus, ejuſmodi jus, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod ut penitius intelligatur, ſciendum eſt; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie jus eſſe (*a*), ſed illa demum, quæ effectum aliquem moralem involvit apud alios, qui ejuſdem mecum ſunt naturæ. Sic, uti eſt in fabulis, facultatem naturalem habebat equus paſcendi in prato, habebat eandem & cervus; neuter tamen jus habuit, quod illa utriuſque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res ſenſu deſtitutas, aut bruta in uſum ſuum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; ſiquidem illa præciſe conſideretur in ordine ad res, & animantes, quibus utitur, citra reſpectum ad alios homines. Sed quæ tunc demum in juris propriæ dicti naturam evaleſcit, quando in cæteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipſo invito ad eaſdem res uſurpandas concurrere. Ineptum quippe eſt, eam facultatem juris nomine inſignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari jure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad uſus ſuos adhibendi res quaſvis ſenſu carentes ut & bruta. Verum ea facultas, ita præciſe conſiderata, jus proprie vocari nequit, tum quia in iſtis nulla eſt obligatio ipſius ſeſe uſibus præbendi; tum quia propter æqualitatem naturalem hominum inter ſe non poteſt unus cæteros ab iiſdem rebus recte excludere (*b*), niſi ex eorum conſenſu expreſſo aut præſumto id ſibi peculiariter comparaverit. Quod ubi factum eſt, tunc demum recte jus ſe ad eam rem habere dicere poteſt. Conciſius dixeris; jus ad omnia, quovis facto humano anterius, non eſſe intelligendum excluſive, ſed tantum indefinite, id eſt, non quod unus omnia ſibi excluſis cæteris poſſit, ſed quod naturaliter non ſit definitum, quænam portio rerum ad hunc, quæ ad alterum pertineat, antequam ipſi ſuper diviſione & aſſignatione inter ſe convenerint. Multo minus autem eadem hominum æqualitas admittit, ut naturaliter homo in quemlibet hominem jus ſibi prætendere poſſit. Quid potius nemini jus ad regendum alterum erit, niſi peculiariter id ex ipſius conſenſu aut alio facto antegreſſo quæſierit (*c*); uti ſuo loco pluribus oſtenſum.

§. IV.

(*a*) V. ſupra L. I. c. 6. §. 10. & L. II. c. 2. §. 3. H.

(*b*) Hac hypotheſi, quaſi ad originariam dominii acquiſitionem opus ſit aliorum hominum conſenſu, ſæpe AUCTOR utitur L. IV. c. 4. §. 4. c. 5. §. 9. c. 6. §. 2. & c. 13. §. 3. & 5. Ego vero ad fundandum dominii jus eo minime opus eſſe arbitror, ut infra pluribus oſtendam. Hic tantum dico: Deum ſingulis hominibus jus occupandi res, quæ nullius ſunt, non dediſſe ad certam menſuram. Equidem fateor, ſi plures in unius rei occupatione ſimul concurrant, inter eos opus eſſe pactione. At citra huncce caſum, ſi unus renunciaverit facultati ſuæ in aliquam rem, cæteros non renunciantes ab ejus uſu excludi haud poſſe, quod AUCTOR §. 3. tradit, ſi concedatur, turbas in humano genere concire erit idoneum. H. (Vid. notæ ad L. IV. c. 4. Illud conſtat, ante bonorum proprietatem nemini jus fuiſſe reliquos in perpetuum ab uſu rei alicujus excludendi. Finito enim uſu alicujus res, ad priſtinam communionem redibat, ceſſura denuo primo occupanti, quemadmodum nos eodem occupationis titulo ea uſi eramus).

(*c*) L. VII. c. 2. §. 9. 10. 11. H. (Et ſupra c. 2. §. 7. hujus Libri & L. I. c. 6. §. 12. L. VI. c. 2. 3.)

§. IV. In quo igitur proprie conſiſtat translatio, & adquiſitio juris, planius fiet, ſi præmittatur, quod quædam jura reſpiciant homines, quædam res, quodque hoc jus in res ſit vel originarium, vel derivatum. In homines adquiritur jus, ſi alter expreſſe aut tacite conſentiat, ut ipſi, quid agere, pati aut omittere debeat, poſſim præſcribere: per quod ſimul ſe obligat quod ultro ad implendam meam voluntatem velit conniti; ſimulque poteſtas mihi conceditur tergiverſantem metu mali adigendi. Jus originarium in res hoc modo alicui quæritur, dum cæteri omnes expreſſe aut tacite renunciant facultati ea re utendi, quam antea æqualem cum ipſo habuerant. Verum originario jure ſemel conſtituto, per quod primæva ad res facultas ademta fuerat, in transferendo jure adimitur, quod ipſe habebam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde apparet incongrue dici, translationem juris conſiſtere in ſola non repugnantia; cum hocce vocabulum negativum haudquidquam exprimat vim obligationis ex translatione juris ortæ, quæ proprie continet inclinationem intrinſecam ad conventa expedienda. Etſi ex conſequenti, qui paret obligationi, non reſiſtat. Exemplum autem ob Hobbeſio ſubjunctum ad rem non quadrat. Præterquam enim, quod abſurdum ſit venditionem vocare, ubi ego ſolus ad aliquam rem ceſſero meæ prætenſioni, quam alii omnes ſalvam retinent: etiam ex ipſius mente proprietas rerum cœpit ab imperio civili (*a*), & poſt ſublatum ſtatum naturalem. Ergo in ſtatu naturali ſuum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero ſtatu naturali non magis ad hunc, quam illum res pertinerent, igitur ſi quis aliqua re ſolus vellet frui, neceſſum erat, ut alii uſui ejuſdem rei renunciarent. Id ſi facerent gratis, habebat id negotium inſtar donationis, ſin cum aliquo onere, contractus innominatus erat (*b*). Verum licet unus renunciaret facultati ſuæ in iſtam rem, reliquis tamen nihil præjudicabatur, adeoque (*c*) deinceps ſolus iſte, qui renunciaverat, non autem cæteri ab uſu ejus rei poterant excludi.

§. V. Videamus porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & jus in alterum conferat, ex promiſſo ſuo gratuito. Ejus natura & effectus ut recte percipiatur, initio notandum; nos diverſo poſſe modo loqui de re quapiam alteri præſtanda, quæ jam eſt in noſtra poteſtate, aut fore putatur. Uno quidem modo (*d*), ſi nude explicemus animum noſtrum, qui nunc eſt, de futuro, ita tamen ut nullam nobis adferre neceſſitatem velimus in iſta voluntate perſeverandi. Uti ad Sejanum ſcribit Tiberius apud Tacitum Ann. IV. (cap. 11. num. 9. Ed. Rycquii): *Ipſe quid intra animum volutaverim, quibus adhuc neceſſitudinibus immiſcere te mihi parem, omittam ad præſens referre.* Ex tali aſſertione neque mihi obligatio, neque alteri jus naſcitur. *L.* 108. §. 1. *D. de verb. obligat.* (*e*). Et ut iſta vitio careat, nihil aliud requiritur, quam ut veritas cogitationis adſit pro præſenti tempore, ſeu ut revera talis nobis ſit animus, qualem profitemur; neve mendacio alteri illudamus. In ea autem deſtinatione perſeverare non tenemur (*f*): quippe cum animus humanus habeat non tan-

(*a*) Vid. HOBBESIUS de Cive c. 6. §. 16. & c. 14. §. 10. & quæ infra ab AUCTORE dicentur L. VIII. c. 1. §. 2.

(*b*) Explicatur hæc vox L. V. c. 2. §. 7.

(*c*) Quod ipſum quoque falſa illa ſententia nititur, cujus mentio facta in nota 1. ad paragraphum præcedentem. Quodſi ex vero hæc æſtimentur, res, quam quis uſus cauſſa occupaverat, tantiſper ipſius erat, donec eam derelinqueret, ita ut a nemine de poſſeſſione ejus dejici poſſet. Unde ſi eam alteri de manu in manum traderet, alter idem jus adipiſcebatur, & omnes pariter ab uſu rei excludebat, donec eam redire ſineret in priſtinam communionem, vel etiam alteri traderet.

(*d*) Uti fieri conſuevit in tractatibus, quos vocant, ineundarum conventionum. Hinc a tractatu ad contractum argumentari non licet. V. COTHMANNUS 4. Reſponſ. 16. BESOLDUS Conſ. 168. MEVIUS Part. 4. Dec. 333. Part. 7. Dec. 203. Conſ. 52. n. 154. Adde de teſtamentis infra L. IV. c. 10. §. 2. H.

(*e*) *Nulla promiſſio poteſt conſiſtere, quæ ex voluntate promittentis ſtatum capit.* L. 108. D. d. V. O.

(*f*) SOPHOCLES Oedipode in colono:

Καὶ πνεῦμα ταὐτὸν οὔποτ᾽ οὔτ᾽ ἐν ἀνδράσι
Φίλοις βέβηκεν, οὔτε πρὸς πόλιν πόλει.
Τοῖς μὲν γάρ, ἤδη, τοῖς δ᾽ ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ
Τὰ τερπνὰ πικρὰ γίνεται, κἆυθις φίλα.

Homines nec inter ſingulos iidem diu,
Nec civitates inter affectus manent:
His citius, illis tantulo poſt diſplicet.
Quod ante placuit, quoque diſplicuit, placet. H.

tantum naturalem potentiam conſilium mutandi, ſed etiam jus, ut recte id facere poſſit, ubi nulla obligatio neceſſitatem adfert; in ſententia ſemel declarata perſiſtendi. Quanquam reprehendi poſſint ejuſmodi mutationes voluntatis, ſi prior ſententia, abs qua diſceſſum eſt, altera fuit melior; aut ſi alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo applicari poteſt quod Valer. MAXIMUS L. VII. c. 8. n. 5. 6. de Q. Cæcilio, & T. Mario Urbinate memorat. Etſi quandoque corvorum hiantium impudentia ejuſmodi ludibrium mereatur(*a*). Vid. PLINIUS II. epiſt. 20. Conf. GROTIUS L. II. c. 11. §. 2.

§. VI. PROMISSIONEM imperfectam poſſumus vocare, quando quis voluntatem ſuam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præſtandum, cum ſigno ſufficiente ad indicandam perſeverandi neceſſitatem; ſeu ut ſatis declaret, ſe velle obligari, ut tamen alteri nullum jus proprium conferatur ad eam rem exigendam. Uti etiam in debito reponendæ gratiæ contingit; ubi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter ſuo jure exigere non poteſt. Enimvero ejuſmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex jure naturæ proveniat, quidam non ita facile inveniri poſſe autumant. Affertur quidem promiſſum principis abſoluti factum ſubjecto, domini factum ſervo, patris factum filio ſub poteſtate conſtituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen jus ad exigendum ideo videtur deeſſe, quod forum deficiat, ubi actionem iiſdem intentere queant. Verum quod ejuſmodi promiſſiones velut mancæ videantur, id non oritur ex intrinſeca ipſarum invaliditate, ſed quia accedens paciſcentibus qualitas externum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt ſtipulationis mutilæ, ubi per leges civiles promiſſa per certas ſtipulationum formulas ſunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promiſſo non datur. Ubi cenſent, ſiquidem paciſcentium intentio fuerit perfectam obligationem contrahere, & per errorem duntaxat, aut imprudentiam ſolennia in lege præſcripta fuerint omiſſa, promiſſorem ex naturali æquitate ad promiſſum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro civili actionem non habere. Aſt neque in hoc exemplo promiſſionis imperfectio ex ratione juris naturalis, ſed ex lege poſitiva reſultat, quæ præter legis naturalis morem iſtius effectum a certis formulis ſuſpendit. Igitur promiſſionis imperfectæ tale exemplum aptiſſimum videtur, ſi eam ita concipiam: ego ſerio deſtinavi hoc vel illud tibi præſtare, & peto, ut id mihi credas. Quo caſu promiſſor ad præſtandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam juſtitiæ; ſcilicet quia in ſe voluit quidem eſſe obligationem, ut tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoſo animo; qui malunt videri propriæ virtutis impulſu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Quo referendæ ſunt pollicitationes virorum potentum aut gratioſorum, quibus alicui non per verba honoris (*b*), ſed ſerio ſuam commendationem, interceſſionem, promotionem, aut ſuffragium ſpondent; quæ tamen haudquidquam velut jure aliquo abs ſeſe volunt exigi, ſed in ſolidum ſuæ humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem me naturali quidem jure aliquis cogi poſſe videtur, cum, ne id fieret, ſibi tacito reſervaverit; ut officii ſui gratia eo major foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. VII. PERFECTA denique promiſſio fit, quando quis non ſolum voluntatem ſuam pro futuro tempore determinat circa præſtandam alteri rem quampiam; ſed etiam ſimul indicat, ſe jus in eundem conferre, ut rem promiſſam plene poſcere ipſum queat. Cum autem promittamus, vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promiſſio eſt vel via ad alienationem rei noſtræ, vel quaſi alienatio particulæ cujuſdam de noſtra libertate, ut nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio applicare, in eo nunc præſcriptum noſtri promiſſi ſequi debeamus. Monendum autem eſt, iſthæc pertinere ad promiſſa inter homines concepta. Nam (*c*) etſi impoſſibile ſit, divina promiſſa fallere; nimis tamen ſuperbum videtur dicere, mortalem ſibi ex promiſſo adverſus Deum jus quærere. Add. GROTIUS d. l. §. 2. 4.

§. VIII.

(*a*) Vid. infra L. IV. c. 10. §. 3.
(*b*) Vid. infra. §. 10.

(*c*) Vid. ſupra L. II. c. 2. §. 3.

Digitized by Google

§. VIII. Observanda porro hic ſunt, quæ tradit (*a*) Hobbesius de Cive c. 2. §. 6. ſeqq. *In jure relinquendo ſeu transferendo ſi ſigna nulla extiterint præter verba, iſthæc de præſenti aut præterito tempore eſſe debere*: ſeu jus ad rem promiſſam in alterum transferri duntaxat per verba de præſenti aut præterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro ſic dicit: cras dabo, cras donabo, aperte ſignificat, ſe jam non dediſſe. Itaque toto hodierno die jus, quod in rem ſuam habet, immotum ipſi manet, uti & craſtino die, & deinceps, niſi per novum promiſſum jus tranſtulerit, aut actu interea dederit. Quod ſi tamen præter verba alia quoque ſigna adſint, ſufficentia ad declarandam voluntatem transforendi jus in præſenti tempore; eum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impedient. Verum ubi talia ſigna deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, ut iſta etiam ad præſentem translationem juris valeant. Cum enim bona noſtra plerumque non ſoleamus transferre in alios, niſi boni alicujus adquirendi cauſa, quod bonum in donatione gratuita non ita liquido apparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere præſumendum, niſi quantum expreſſa voluntatis ſigna oſtendunt. Præſertim cum frequens ſit, ejuſmodi verbis nudum duntaxat, & ſaltem in præſens inefficacem affectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare cenſetur, intra quod tempus & affectus ipſius, & meritum alterius mutari poteſt, vel etiam caſus intervenire, quare quis re ſua commode carere nequeat. Quemadmodum teſtator in teſtamento haudquaquam jus de præſenti in heredem transfert, ſed ſemper ejuſmodi clauſulam in animo reſervaſſe cenſetur; hic hæres meus eſto, niſi antequam obiero, voluntatem mutavero. Etſi levitatis notam non effugiat, qui inani ſpe alios ne quidquam lactat. Aliter vero ſe res habet, ſi ita dicam: dono vel donavi tibi aliquid cras habendum. Id enim eſt; hodie jus dare rem cras habendi, ſeu hodie jus ad rem in aliquem transferre, cujus traditio craſtina die fieri debeat. Neque obſtat his, quæ diximus, quod communi loquendi uſu pleræque promiſſiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui ſolemus, etiam quando ſtipulata manu, aut jurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri ſuevit, quia traditio rei promiſſę plerumque ex intervallo ſequitur. Imo vix promiſſio dici poteſt, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipſa exhibetur; quippe cum hic vel nulla adfuiſſe obligatio, vel ſtatim atque fuerit contracta, iterum expiraſſe videatur. Tunc demum vero vulgus habere ſe quid dicit, quando ejus poſſeſſionem nactum fuit. Unde talium verborum ſicubi in promiſſione perfecta occurrant, (v. g. intra dies ſex C. dabo,) hic proprie eſt ſenſus: jam tibi jus do habendi & exigendi a me C., ſimulque me obſtringo, quod intra præfixum diem eadem tibi ſim traditurus. Brevius res ita poteſt efferri, quod verba futuri temporis in promiſſionibus, ac præcipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipſa, neque jus ad eam rem transfertur; vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam jus jam transfertur, aut translatum fuit: quo in caſu illa promiſſionis perfectioni nihil obſtant.

§. IX. Hoc Loco etiam excutienda erit vexatiſſima quæſtio; utrum naturali jure aliqua vis obligandi inſit nudis pollicitationibus, uti & nudis pactis, quamdiu intra terminos ſimplicis conventionis ſtant, nec ullum in ſe negotium aut συνάλλαγμα (*b*) con-

(*a*) Et in Leviathan. c. 14. *Verba de futuro, ut dabo, concedam, continent quidem transferendi juris promiſſionem, ſed nondum quicquam transferunt: nam ſignificant nondum dediſſe*. Quæ quatenus admitti poſſint, recte docet AUCTOR. Ex iis autem judicari poteſt, quam vim habeant pacta contráctuum præparatoria, quæ vocant. Exempli gratia pactum de pecuniis mutuis, dandis vel ſumendis (*v. L. 30. D. de reb. creditis*) de vendendo vel emendo, de locando. Etenim cum contractus quiſque ſuam habeat peculiarem indolem, & varia pacta recipiat, circa ea nova erit opus conventione, ut contractus ad maturitatem perveniat. Ante ergo quam hæc ſequantur, licebit pœnitere. Quanquam ſint, qui a pœnitente intereſſe præſtari velint. Quod tum admittendum cenſeo, ubi illius dolus intereeſſerit. H. (Adde HERTII parœmias Juris Germanici L. I. c. 8. §. 5.)

(*b*) Vide quæ dicentur L. II. c. 12. §. 2. 3.

continent (*a*). Id quod ſibi præcipue negandum ſumſit Franc. CONNANUS Comment. Jur. Civil. L. V. c. 1. quem GROTIUS L. II. c. 11. §. 1. aliique refutatum ivere. Et ſane fidem verbis datam eſſe ſervandam, ac poſſe aliquem ſolis verbis ſibi conciliare neceſſitatem aliquid præſtandi, ſi vel maxime nondum aliqua res interceſſerit (*b*), apud omnes haſtenus ſapientes in confeſſo fuit. CICERO Off. I: (c. 7.) *Fundamentum juſtitiæ eſt fides, id eſt, dictorum, conventorumque conſtantia, & veritas, eaque de cauſa fidem appellatam, quia fiat, quod dictum eſt.* Et ULPIANUS in L. 1. D. *de pactis: Quid tam congruum fidei humanæ quam ea, quæ inter eos placuerunt, ſervare?* Improbe faceta eſt cavillatio reguli illius Javanici, qui cum reprehenderetur, quod promiſſa ſua non ſervaret, reſpondit: *Linguam ſuam non eſſe ad oſſis inſtar rigidam* (*c*). Hoc an ita crude oppugnatum iverit Connanus, excuſſis ipſius argumentis, patebit. Primo igitur ait, *non minorem eſſe culpam ejus, qui temere nulla de cauſa pollicenti credit, quam ejus, qui vanitatem adhibuit promiſſionis*. Hic dextre eſt explicandum, quid ſit *nulla de cauſa* polliceri. Si enim iſte eſt ſenſus: talia polliceri, quæ ubi non præſtentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt ei, cui promiſſa ſunt, & quæ illi, qui præſtiterit, damnum aut moleſtiam ſunt allatura; admitti ſane poteſt, promiſſa nulla de cauſa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut ſuo jure poſtulare velit, ut eo fatiger, aut ſumtus faciam, ſi ea res ipſi non eſt profutura? Et contra rationem eſt actionem ſuſcipere, ex qua nihil boni, ſed potius mali quid eſt proventurum. Sic verbi gratia ſi tu a me ſtipulatus eſſes, ut per quatriduum cibo abſtinerem; nulla apparet ratio, quare id ſervare debeam, ſi mea valetudo per tale jejunium eſt affligenda, nec aliqua utilitas exinde ad te redit. Et in hoc caſu æque vanitatis eſt damnandus, qui talia promittit, quam qui ejuſmodi ex promiſſo jus, ſerio vindicandum, quæſitum ſibi arbitratur. Præterea cum promiſſa ſint gratuita, adeoque unam duntaxat partem onerent, regulariter cenſenda eſt illis ineſſe hæc limitatio; quantum citra magnum meum incommodum poteſt fieri. Neque vero alter, cui promiſſio facta eſt, tam erit impudens, ut poſtulaturus ſit, meum beneficium mihi valde eſſe damnoſum, aut ut cum inſigni meo detrimento velit locupletari (*d*). Quo facit illud CICERONIS Off. I. (cap. 10.) *Incidunt ſæpe tempora, ut promiſſum non ſervare ſit juſtum. Referri enim decet ad fundamenta juſtitiæ; primum, ut ne cui noceatur; deinde ut communi utilitati ſerviatur. Ea cum tempora commutant; commutatur officium, & non ſemper eſt idem. Poteſt etiam accidere promiſſum aliquod & conventum, ut id effici ſit inutile* (*e*) *vel ei, cui promiſſum ſit, vel ei, qui promiſerit. Nam ſi, ut in fabulis eſt, Neptunus, quod Theſeo promiſerat,*

(*a*) Conf. L. 1. *Comment.* c. 6. Eſt tamen qui æſtimat, Connanum minus recte in partes vocari, quippe qui loquatur de pactis nudis intuitu Romani fori conſideratis. Diſtinguendas enim duas propoſitiones: ex promiſſis oriri obligationem naturalem: & obligationem, quæ ex promiſſis oritur, naturalem non producere obligationem civilem: & hoc fundamentum naturale habere propter jus præcipiendi ſummo imperanti competens. Enimvero argumenta, quibus utitur Connanus, ſatis oſtendunt, ipſum negare, ex promiſſo oriri obligationem, quæ vi ſua & naturaliter citra legem civilem efficax ſit, ut pariat jus perfectum. H. (Proinde CONNANUS L. V. c. 1. n. 5. non loquitur de pactis *nudis*, de quibus diſſerere ſolent Legiſtæ, ſed de pactis *in genere* conſideratis, contenditque, obligationem ex pactis imperfectam tantum naſci. Merebatur proinde omnino diſertiſſimus Jureconſultus refutari a Grotio & Pufendorfio, qui ſummi viri laterem lavaſſent, ſi Connanus de pactis tantum nudis locutus eſſet. Unde concidit excuſatio, quam BUDDEUS Element. Philoſ. pract. II. P. c. 4. Sect. 4. §. 9. Connano parat.)

(*b*) Accedit, in promiſſo ſimul eſſe juris tranſlationem, ut jam demonſtravit AUCTOR. Sicut ergo rei corporalis dominus eam poteſt in alium transferre ſigno aliquo voluntatis, ita etiam jus ipſum, quod quis habet in actus ſuos aut res ſuas, poteſt in alium transferre, vel in ſolidum, vel pro parte definite. Quod jus alteri ita quæſitum eidem invito auferri haud poſſe, facile liquet. H.

(*c*) Simile exemplum Mediolanenſium, qui increpati de perjurio, reſponderunt: *Juravimus quidem, ſed juramentum attendere non promiſimus.* Quod refert RADEVICUS de geſtis Friderici I. L. II. c. 25. *Digna*, inquit, *reſponſio, ut moribus oratio conſonaret, &, qui prave ac perfide vivere & facere conſueverunt, aliter ac perfide & prave loqui non potuiſſent, ut vitam flagitioſam ſermo inſolitus comitaretur.*

(*d*) Quod Juri Naturæ repugnare, jam ipſi veteres JCti obſervarunt. *Jure Naturæ æquum eſt*, inquiunt, *neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem*, L. 206. D. *de* R. J.

(*e*) Vid. Not. 1. ad §. 7. c. 3. L. 1.

rat, non feciſſet, Theſeus filio Hippolyto non eſſet orbatus. Ex tribus enim optatis, ut ſcribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optavit (*a*). *Nec promiſſa igitur ſervanda ſunt ea, quæ ſint iis, quibus promiſeris, inutilia. Nec ſi plus tibi noceant, quam illi proſint, cui promiſeris. Contra officium eſt, majus damnum anteponi minori: ut ſi conſtitueris te cuipiam advocatum in rem præſentem eſſe venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non ſit contra officium non facere quod dixeris: magiſque ille, cui promiſſum ſit, ab officio diſcedat, ſi ſe deſtitutum queratur.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod ISTE Offic. III. (cap. 24.) tradit: *Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento unquam poſtea uteretur, ſi eo medicamento ſanus factus fuerit: & annis aliquot poſt inciderit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, ut iterum eo liceat uti, quid faciendum ſit, cum ſit is inhumanus, qui non concedat uti, nec ei quidquam fiat injuriæ? Vitæ & ſaluti conſulendum eſt.* Quod ſi vero in Connani ſententia, *nulla de cauſa* polliceri, idem ſit quod gratuito; tunc manifeſtum eſt, per eam tolli omnem materiam beneficentiæ & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum ſuas facultates noſſet, gratis me ab ipſo exſpectare quid juſſit, quod deinceps eundem amandi & colendi cauſam haberem? Et cum poſſet mihi impune non promittere; cur me juſſit rationes meas ipſius fidei ſuperſtruere, ſi perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla eſt injuria, quamdiu ad illud dandum ſola humanitatis lege quis adſtringitur; non ubi poſtea per promiſſum jus alteri ad id quæſitum fuit.

§. X. ULTERIUS urget Connanus: cum hujuſmodi promiſſa ab oſtentatione potius, quam a voluntate proficiſcantur; aut ut non ſimulate, ſed bona fide fiant, leviter tamen & parum conſiderate jactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, ſi quocunque dicto aut promiſſo homines teneantur. Ex quo fundamento fortaſſe eſt, quod antiquis creditum ſuit, amatoriis juramentis nullam vim ineſſe, eaque tranſgreſſis deos ignoſcere; quod iſta animo per amorem occœcato ſuſcipiantur. PLATO in Convivio, (Tom. III. pag. 183. Ed. H. Steph.) & Poetæ paſſim. Enimvero fruſtra tantum hic periculum metuitur. Nam non niſi ſeriis promiſſis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus (*b*). Jocularia pro ſeriis accipere ruſticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode præſtare queas, uti reprehenſione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Apud Flav. VOPISCUM (cap. 35.) Aurelianus cum populo coronas bilibres promiſiſſet, ſi victor rediret, & hi aureas ſperarent, ipſe coronas de panibus fecit (*c*). Deinde ſeparanda ſunt verba honoris (*d*), & quibus affectum noſtrum indefinite in aliquem teſtamur, ab illis promiſſis, quibus peculiariter ad certi quid nos obſtringimus. Sæpe enim humani viri amplis valde verbis benevolentiam ſuam exprimunt; puta, dum totos ſe alicui addicunt, ſe ipſos, ſuaque omnia alterius miniſteriis offerunt. Uti apud VIRGILIUM, Æn. L. I. (v. 76. 77.) Æolus:

> —— *Tuus, o regina, quod optes*
> *Explorare labor: mihi juſſa capeſſere fas eſt* (*e*).

Hic impudens valde ſuerit, iſtiuſmodi verba preſſe accipere. Vid. I. Regum XX. 3. ſeqq. Etſi illum locum aliter interpretetur JOSEPHUS Archæol. L. VIII. cap. 8. GRO-

(*a*) Vid. EURIPIDES Hippolyt. verſ. 1315. & ſeqq.

(*b*) VARRO L. V. de Lingua Latina: *Non ſpondet ille ſtatim, qui dixit: ſpondeo, ſi jocandi cauſſa dixit.* H.

(*c*) Evidentem hic verborum cavillationem adfuiſſe, putat THOMASIUS Juriſprud. Div. L. II. c. 12. §. 176. quamvis neque populus a ſtultitia excuſari poſſit, quod ſperaverit coronas aureas. Jure tamen, adjicit Cl. BARBEYRACUS, populus exſpectabat coronas, ab *Imperatore* promiſſas, non de panibus confectum iri.

(*d*) *Ea autem ſola dicta, ſive promiſſa admittenda ſunt, quæcunque ſic dicuntur, ut præſtentur, non ut jactentur L. 19. D. de Ædilit. Edict.* Vid. HERTII Parœmiæ Jur. German. L. I. c. 10.

(*e*) ULPIANUS *L. 13. §. 3. D.* de Ædilitio edicto: *Ea ſolum promiſſa admittenda ſunt, quæcunque ſic dicuntur, ut præſtentur, non ut jactentur.* Eodem pertinet vulgatum illud: Verba honoris ſive aulica non obligare. Quod pluribus illuſtravi L. I. Parœm. Jur. Germ. 10. H.

Grotius ad d. l. ait, Achabum verba iſta intellexiſſe ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. Polybius Excerpt. Legat. XIII. & Livius L. XXXVI. (c. 28.) de Phanea, Ætolorum legato. Igitur talia etiam ſerio prolata ad nihil certi obligant, ſed benevolum duntaxat animum, ſtudiumque erga alterum exprimunt. Add. Fern. Vasquius Controv. Illuſtr. L. I. c. 10. §. 20. ſeqq. Sed promiſſa illa, quæ certi & determinati quid alterum a nobis exſpectare jubent, uti ideo ſunt neceſſario implenda, quia alter fidem noſtram ſecutus rationes ſuas ad iſta attemperavit: ita ſi vel maxime unus aut alter diſſoluto animo, atque ad agnatos & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis ſe ſuis everteret, non ideo obligatio promiſſorum ex vita humana penitus fuerit proſcribenda. Sicuti fidejuſſiones non ſtatim damnantur, quia non pauci earum occaſione in noxam inciderunt. Inde quia promiſſum cadit in debitum, cauti eſſe homines debent, ne plura promittant, quam commode poſſint præſtare. Nec vitio caret illa frontis teneritas, quæ nemini quidpiam negare audet, etiam impudenter procanti. Quam in rem Terentius, Andr. act. 4. ſc. 1. (verſ. 5. & ſeqq.)

Id eſt genus hominum peſſimum,
In denegando modo quis pudor paululum adeſt:
Poſt ubi jam tempus eſt promiſſa perfici,
Tum coacti neceſſario ſe aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare:
Ibi tum eorum impudentiſſima oratio eſt:
Qui tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus
Proximus ſum egomet mihi: attamen ubi fides,
Si roges, nihil pudet. Hic, ubi opus eſt,
Non verentur: illic, ubi nihil opus eſt, ibi verentur.

Apud Plutarchum Bruto, (pag. 986. D. Ed. VVech.) de hoc ita refertur: Τὴν ὑπὸ τῶν ἀναισχύντως λιπαρούντων ἧτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἴσχιστον ἀνδρὶ μεγάλῳ ποιούμενον, εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι. *Impudenter obſecrantibus ſuccumbere turpiſſimum magno viro ducens, dicere ſolebat, eos, qui nihil denegare valerent, parum ſibi videri honeſte ætatis florem collocaſſe.*

§. XI. Reliqua, quæ Connanus adfert, parum habent difficultatis. Dicit, perquam juſtum fuiſſe aliquid honeſtati cujuſque & liberalitati relinquere, nec omnia ad neceſſitatem obligationis revocare & exigere. Augeri enim probitatis in nobis & conſtantiæ ſtudium, cum relinquitur, ubi virtutes iſtæ elucere poſſunt: quod fieri vix poſſet, ſi promiſſa omnia omnes facere cogerentur. Nunc præſtare, quod ſemel pollicitus ſis, aut alio quovis modo oſtendiſſi, te facturum eſſe, præclarum & glorioſum eſt, ſed eo tamen glorioſius, quo minus eſt neceſſarium. Enimvero ſatis adhuc materiæ relinquitur liberalitati, dum alteri exigendum abs te offers, quod impune ipſi negare poteras. Et cum tam frequentia promiſſa inter homines mutua opera indigentes occurrant, magis intereſt rerum humanarum, minore cum gloria fidem ſuam exſolvere homines, quam plurimos per inconſtantiam aliorum decipi. Sic ut alter alteri commodet, quantum citra inſigne ſuum detrimentum poſſet facere, ſane lex naturæ præcipit. Arctior tamen redditur ea obligatio, ſi quod natura indefinite tantum præceperat, ultro quis conſenſu ſuo deſignet; alterumque certo id exſpectare jubeat. Unde non ſequitur; etſi non promiſiſſem, erat tamen viri boni & juſti indigentiæ aliorum ſuccurrere; ergo ideo tantum laudabile eſt ſtare conventis, quia indiges, non quia ego promiſi. Quod autem iſte concedit, ſi quis ex alicujus promiſſo non ſecuto damni quid fecerit, teneri eum ipſo naturali jure ad id, quod intereſt, (puta ſi quis fidem alterius ſecutus aliunde ſuis neceſſitatibus proſpicere neglexerit:) ex eo recte infertur; exigi poſſe promiſſum, & alterum id implere debere, ne iſte detrimenti quid capiat. Periculoſum vero eſt admittere iſthanc conſequentiam: cum deteriore conditione non ſis, quando promiſſum non præſtiterim, quam ſi omnino non promiſiſſem; igitur re integra mihi ſemper licebit pœnitere. Et magis contra naturam fore haſce promiſſiones exigere, invitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quæras tuum; quam iſtos eadem revocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimvero non in hoc ſolo humanitatis officium abſolvi-

Digitized by Google

ſolvitur, ne alteri noceas, ſed & alterius commoda pro virili ſunt promovenda. Ergo ſi ad hoc te peculiariter adſtrinxiſti, pœnitere ob hanc ſolam cauſam, quod alter nihil detrimenti inde ſit paſſurus, perinde foret, ac ſi indignum eſſet, alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiſerit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα ineſt, recte reſiliri, quando per pœnitentiam noſtram alterius conditio non redditur deterior, ſed duntaxat non melior. Et bene quoque monet Grotius ex Connani ſententia, ita crude accepta, ſecuturum, inter reges & populos diverſos, pactorum (*a*), quamdiu ex iis nihil eſt præſtitum, vim fore nullam, præſertim illis in locis, ubi nulla certa forma fœderum ac ſponſionum reperta eſt. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis ſemper manibus omnia forent gerenda. Quod ipſum ſæpiſſime conditio hominum, quibus inter ſe negotium eſt, non admittit. Quod denique Romani non niſi ex illis promiſſis actionem voluerunt dare, quæ ſtipulatione interpoſita fierent, non ea cauſa fuit, quia ſeria promiſſa jure naturali non obligarent (*b*); ſed ut adhibito formularum carmine homines admonerentur (*c*) mature, an rebus ſuis expediat promittere, quod revocari amplius nequeat. Tum ut eo liquidius res promiſſæ exprimerentur, earundem obſcuritas cavillationibus anſam præberet. Add. *L. 15. D. præſcript. verbis*.

(*a*) De quibus infra agetur Lib. VIII. cap. 8. & 9.

(*b*) Et ut diſcerni poſſet, an promiſſio temere effuſa, an conſulto concepta eſſet; præſertim cum antea apud Romanos uſuveniret, quod eſt apud PLAUTUM Aulularia: *Scio, quo pacto ſoleant perplexarier. Pactum non pactum eſt: non pactum pactum eſt, cum illis lubet*. H.

(*c*) Vid. infra L. V. cap. 2. §. 3. Quod, ut omnia humana negotia, duplici ratione, in bonam ſcilicet & malam partem, conſiderari poteſt. Quid ambitioni Patriciorum per has formulas licuerit, exponit THOMASIUS in Nævis Juriſprud. Rom. L. I. p. 12. & ſeqq. & Juriſprud. Div. L. II. n. 11. §. 60. in not. Benignius alii pacem inter Plebem & Patricios conſtare nequiiſſe obſervant ſine horum auctoritate; auctoritatem autem ſalvam eſſe non potuiſſe, niſi ſibi ſolis Patricii retinerent poſſeſſionem ſcientiæ Juris Civilis, quæ formulis continebatur. In his autem, utut arbitrariis, omnia ſancta, & ad exactiſſimam juſtitiæ normam adtemperata, ut docet BRISSONII æternum opus de formulis. Rem omnem cæterum prodit Pomponius, in *L. 2. §. 6. & 35. D. de O. I. Deinde ex his legibus* (duodecim Tabularum) *eodem tempore fere, actiones compoſitæ ſunt, quibus inter ſe homines diſceptarent: quas actiones, ne populus, prout vellet, inſtitueret, certas ſolenneſque eſſe voluerunt, &c. - - - - Et quidem ex omnibus, qui ſcientiam* (Juris Civilis) *nacti ſunt ante Tiberium Coruncanium publice profeſſum neminem traditur: Ceteri autem ad hunc vel in latenti Jus Civile retinere cogitabant, ſolumque conſultatoribus* (*vacare*) *potius, quam diſcere volentibus, ſe præſtabant*.

C A-

CAPUT VI.

DE CONSENSU CIRCA PROMISSA ET PACTA ADHIBENDO.

I. *In promiſſis & pactis requiritur conſenſus.*
II. *Conſenſus ſignificatur expreſſe vel tacite.*
III. *Conſenſus ſupponit uſum rationis:*
IV. *Quem impedit magna ebrietas.*
V. *De minorennibus.*
VI. *De errore circa promiſſa.*
VII. *De errore circa pacta & contractus.*
VIII. *De dolo malo.*
IX. *An ſuſpicio deceptionis pacta reddat invalida.*
X. XI. XII. XIII. *Metus promiſſa & pacta reddit invalida.*
XIV. *Quomodo convaleſcant invalida promiſſa.*
XV. *De conſenſu acceptantis.*
XVI. *De ſignis & monumentis conſenſus.*

Cum per promiſſa & pacta regulariter libertas noſtra [conſtringatur, nobiſque aliquod onus concilietur, dum neceſſario jam eſt præſtandum, quod antea in noſtro erat arbitrio poſitum, facere an omittere vellemus; nulla propior ratio eſt, quare quis de ejuſmodi onere deinceps ſuſtinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud ultro conſenſit, ſuoque ſibi arbitrio arceſſivit, quod repudiare penes ipſum erat (*a*).

§. II. Iste conſenſus etſi regulariter per ſigna (*b*), puta voces, literas, nutuſque exprimi ſoleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra ejuſmodi ſigna ex ipſo negotio, & aliis circumſtantiis colligatur (*c*). Sicuti etiam quandoque abſentia ſignorum, ſive ſilentium (*d*), cum certis circumſtantiis conſideratum, loco ſigni conſenſum exprimentis valet. Euripides (*e*) Iphigen. in Aul. (verſ. 1142.) Ἀυτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογοῦντός ἐστί σου. *Hoc ipſum ſilere te confiteri arguit*. Ubi tamen neceſſum eſt, præſentem rerum conditionem ita eſſe comparatam, ut ex omni parte ad præſumendum conſenſum velut conſpiret, nec ulla occurrat probabilis conjectura, quæ in diverſum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quovis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie

(*a*) Quod belle Salomo expreſſit hac ſententia: *Fili mi, ſi quid ſpopondiſti alteri, defixiſti externo volas tuas*, (id eſt manum tuam vinctam alieno tradidiſti) *illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui*: Proverb. VI. 1. 2. Inde quoque eſt, quod promiſſa Hebræis vincula dicuntur. Vid. Numer. XXX. 5. & GROTIUS L. II. c. XI. §. 4. n. 1.

(*b*) QUINTILIANUS Declam. 247. *Neque unum promittendi genus eſt. Voluntas hominum non tantum voce ſignata eſt*. In univerſum dici poteſt, ſigna illa declarari verbis, vel factis. Ad hæc pertinent nutus (v. *L.* 52. §. *final. D. de Obligat. & act.*) ſymbola (ut porrectio dextræ.) SOPHOCLES Philoctete:

Ἔμβαλλε χειρὸς πίστιν.
Cedo dextram fidei teſtem.

(v. H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 13. §. 22. ubi TESMARUS in not. Add. l. III. c. 21. §. 5.) & alia, de quibus egi Differt. de ſocietate facto contracta. H.

(*c*) *Labeo*, ait, *convenire poſſe vel re, vel per epiſtolam, vel per nuncium: inter abſentes quoque* (poſſe) *ſed etiam tacite conſenſu convenire intelligitur L.* 2. *pr. D. de Pactis*. Conventiones etiam tacitæ valent, *L.* 4. *D. eod. L.* 13. §. 2. *in fin. D. Commodati*.

(*d*) *Qui tacet, non utique fatetur, ſed tamen verum eſt, eum non negare*, L. 142. *D.* de R. J. Vid. Num. XXX. 5. ibique CLERICUS & HERTII Paroemiæ Jur. German. c. 7.

(*e*) Apud eundem Oreſtes ait in ejus nominis tragoedia: σιγῶν ἐπαινεῖν, *tacens affirmat*. CICERO I. de Inventione: *Taciturnitas imitatur conſenſionem*. Add. Numer. XXX. 4. Quod imprimis verum eſt, ubi illius, qui obligari debet, actus poſitivus non deſideratur. H.

prie conſiſtat natura *pacti taciti*; nempe quando conſenſus non per ejuſmodi ſigna, quæ regulariter in commercio hominum recepta ſunt, exprimitur, ſed quando idem ex negotii natura, aliiſque circumſtantiis liquido colligitur (*a*). Frequentius tamen eſt, ut quando principale pactum conſenſu expreſſo fuit initum, ex ipſa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde uſitatum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones ſint ſubintelligendæ. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti eſſe poteſt, v. g. ſi quis peregrinus in civitatem aliquam, exteros amice tractare ſolitam, amica ſub ſpecie accedat, etſi numquam expreſſe fidem dederit, tacite tamen & ex ipſo acceſſionis actu fidem dediſſe cenſetur, quod pro ratione ſtatus ſui velit ſeſe legibus ejus civitatis attemperare; poſtquam norat, eam legem in univerſum dictam eſſe omnibus, qui intra territorium eius civitatis verſari cupiunt. Unde & ipſe iterum ab eadem defenſionem ſui temporariam, & adminiſtrationem juſtitiæ tacite ſtipulatus eſt (*b*). Sic quando abſentis negotia citra expreſſum mandatum geruntur, pactum exiſtit tacitum, quo poſtquam unus operam ſuam rebus alterius utiliter accommodavit, alter eandem penſare una cum ſumtibus factis tenetur. Utique enim præſumitur, alterum, ſi ſciviſſet; in hoc expreſſe conſenſurum. Sic qui in diverſorio ad menſam accedit, etſi nullum cum hoſpite verbum citra pretium ſibi commutet, ex ipſo tamen actu ſuo ad id ſolvendum conſenſiſſe intelligitur; quod notorium ſit, nemini gratis hic cibum præberi. Sic & obligatio, quæ inter tutorem & pupillum verſatur, ex contractu tacito originem ſuam trahit. Add. Grotius L. III. c. 24. Pactorum autem acceſſoriorum hæc poſſunt eſſe exempla, v. g. Si quis cum altero paciſcatur de tuto acceſſu in aliquem locum (*c*), etiam de reditu conveniſſe judicatur, etſi de hoc expreſſe mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto conſentit, ut exteri foro ſuæ civitatis utantur, etiam conſentire intelligitur, ut quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam abſurdum foret, verbi gratia vendere alicui agrum; non autem concedere velle, ut eundem in eo loco poſſideat, ſed poſtulare, ut in alium locum ipſum tranſportet. Sic qui cubiculum in ædibus ſuis alicui locat, conceſſiſſe etiam judicatur uſum earum partium, quibus ille carere nequit, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt, ſaltem hactenus, ut foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla paſſim occurrunt. In univerſum autem obſervandum, omnium quæ tacite conveniuntur aut excipiuntur, ſtrictam eſſe faciendam interpretationem, nec ulterius eadem valere poſſe, quam quo liquida conſenſus conjectura ducit. Add. *L.* 24. *D. de Pro-*

(*a*) Conſenſus *tacitus* factis declaratur, verbi gratia nutu, redditione vel laceratione chirographi. Diſtinguitur ab eo conſenſus *præſumtus* vel *fictus*, veluti quando JCti Romani præſumunt, aut fingunt, pupillum, in cunis vagientem, conſentire in negotium, quod ejus nomine gerat tutor, vel abſentem conſentire in rem, quam negotiorum geſtor, ipſius nomine ſuſceperit. Hic conſenſus fictus, vel præſumtus in *quaſi-contractibus* adeſſe dicitur JCtis Romanis. Poſſunt autem obligationes, inde naſcentes, etiam ſine conſenſu, ex ſolis officiis humanitatis abſolutis, deduci. Sed ſic de ſolo nomine lis eſt, quum nemo diffiteri poſſit, ingenioſe ſatis a veteribus excogitatam eſſe quaſi contractuum denominationem arbitrariam.

(*b*) Equidem H. GROTIUS aſſerit, actionem negotiorum nullum earum fundamentum habere, ex quibus natura obligationem inducit. Verum perperam, & recte id refutavit AUCTOR L. IV. c. 13. §. 13. EURIPIDES Andromacha.

Τῶν γὰρ ἐνδήμων φίλων
Δεῖ τοὺς κατ' οἶκον ὄντας ἐκπονεῖν τύχας.
Nam abſentium amicorum
Fortunas curare debent ii, qui domi ſunt.

Ecquis vero his, ubi expenſas fecerunt, repetitionem negaret? aut ſi negligenter in amici abſentis negotio verſati ſunt, eoſdem non teneri affirmabit? ſimilis ratio eſt illorum, qui ſumtus in alienum funus fecerunt. Bene iterum EURIPIDES Phœniſſis:

Τοῖς γὰρ θανοῦσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα
Τιμὰς διδόντα, χθόνιον εὐσεβεῖν θεόν.
Fas namque poſcit, mortuis non mortuos
Officia facere Manium reverentia.

Quare hi ſumtus repeti poterunt ab illis, ad quos ea cura pertinebat. Sane actio funeraria Romanorum nihil erat aliud, quam actio negotiorum geſtorum, qualitatibus quibuſdam novis a Prætore aucta. H.

(*c*) H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 2. §. 15. Add. Diſſert. de liter. comm. pro pac. §. 13. H.

Probation. Cum alias facile invito moleſta obligatio impingi poſſit; & ubi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta ſubverti aut eludi queant. JCti Romani exemplum taciti pacti adducunt in *L.* 2. *D. de Pactis*: *Si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos tacite conveniſſe, ne peterem.* Ubi tamen ex ſimplicitate juris naturalis non videtur neceſſarium, pactum tacitum in hoc caſu ſtatuere; cum planiore modo dici queat (*a*) redditione cautionis intelligi debitum remiſſum, adeoque actionem plane ſublatam. Juri autem Romano ambages hic, & pactum de non petendo comminiſci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo conſenſu tolli videretur. Sic in caſu, qui proponitur in *L.* 51. *princ. D. Locati*, non neceſſarium videtur ſtatuere, *ſilentio conveniſſe, ne quid præſtaretur, ſi ampliore pecunia fundus eſſet locatus.* Cum citra fictionem pacti taciti ſimpliciſſime dicatur; dictam illi contractui legem haudquidquam eo uſque extendi poſſe, ut conductori quoque proſit, cum nullo utique favore dignus ſit, qui ex lege agrum non coluit (*b*). Add. quoque *L.* 2. *C. de Pactis*. *L.* 6. §. 2. *L.* 18. *L.* 53. *D. Mandati*. *L.* 13. *in fine*. *L.* 14. *D. Locati*.

§. III. Ut autem quis ſerio (*c*) & liquido conſentire poſſit, ante omnia requiritur uſus rationis haſtenus ut præſens negotium intelligat, an ſi conveniat, & abs ſe præſtari queat, eoque perpenſo conſenſum ſuum ſufficientibus ſignis exprimere poſſit. Ex quo conſequitur, promiſſionem infantis (*d*), furioſi item (*e*), & amentis nullam eſſe. Circa furioſum autem peculiariter obſervandum, non niſi durante furoris tempore actiones ipſius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis intervallis (*f*) diſtinguitur, nihil impedit, quominus ſeſe valide poſſit obligare ad id uſque tempus, quo per morbum ipſi rationis uſus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per ſe agendi & præſtandi ſuſpendit, quouſque actiones ſuas arbitrari iterum poſſit. Unde vulgatum illud JCtorum: *furor ſuperveniens nullum negotium antea rite geſtum perimit*; intelligendum eſt de negotiis, quæ ſimul & ſemel abſolvuntur. Quale eſt Teſtamentum (*g*), quod ſemel rite conditum ſubſiſtit, quouſque ſufficienti contrariæ voluntatis declaratione fuerit ſublatum; qualis in furore dari non poteſt. Verum ubi obligatio aliqua ſit explenda per diſtinctas actiones, uſum rationis requirentes, patet ab interveniente furore eandem ſuſpendi. Si qui operam mihi ſuam ad certum tempus addixit, ubi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui jam ab illo ſatisfieri amplius nequit. Etſi propter ſpem recuperandæ ſanitatis ſæpe tam obligatio, quam poteſtas & jus penes furioſos quoad actum primum durare intelligatur, cujus exercitium tantiſper per alios obitur. Sed ſi quis incurabili furore laboret, is merito civiliter pro mortuo habetur (*h*). Vid. *L.* 8. *D. de his, qui ſui vel al. jur. ſunt*. *L.* 14. *D. de Offic. præſidis*. *L.* 2. *D. de Procuratoribus*. *L.* 5. §. 2, *D. ad L. Aquiliam*.

§. IV. Cæterum quouſque in pueris duret

(*a*) Atqui hoc revera eſt pactum liberatorium. Add. infra L. V. c. 10. §. 7. H.

(*b*) Et *L.* 13. *Commodati*. ubi POMPONIUS ait: *Plerumque accidit, ut extra id, quod agitur, tacita obligatio naſcatur: veluti cum per errorem indebitum ſolvendi cauſa datur.* H.

(*c*) Veritas autam conſanſus æſtimatur (1) ex facultate conſentiandi *Phyſica*, (2) ex facultate conſentieodi *Morali*, ac (3) ſerio ac libero facultatis illius axercitio. Hic de prima coonſentiantia qualitate agitur: de duabus inſequentibus autem deinceps agetur. TITIUS Obſerv. CCVII.

(*d*) *Infans, & qui infantiæ proximus eſt, non multum a furioſo diſtant* §. 9. *Inſt. de inutil. ſtipulat.*

(*e*) *Furioſus nullum negotium gerere poteſt: quia non intelligit, quod agit.* §. 8. *Inſt. eod. Furioſi - - - nulla voluntas eſt.* *L.* 40. *D. de R. I.*

(*f*) Quam varn incautum ſit, ex uno opere, vel ſermone, ſanum homioem referente, de his dilucidis intervallis judieare, indicat *L. I.* §. 9. *D. de Ædilit. Edicto*, quam jucundis duobus exemplis illuſtrat Tuſſaous da la RUE. Amœn. jur. obſarv. Dec. II. c. 6. Thaſ. Juris Otton. V. c. 1520.

(*g*) *Nam neque teſtamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte geſtum, poſtea furor interveniens perimit*, §. I. *Inſt. Quib. non eſt permiſſ. fac. teſtamentum* *L.* 9. *C. Qui teſtamenta facere poſſunt.*

(*h*) Mors civilia appellatur, quando quis capitis damnatur, aut deportatur, aut aliam pœnam ſubit, qua caput ejus de civitate eximebatur, ita, ut non amplius ſupereſſe cenſeretur. Quales apud Romanos erant, qui libertatem amittebant. *Intereunt autem homines quidem maxima, aut medio capitis deminutiane, aut morte*, L. 63. §. 10. D. pro Socio. Add. tit. *Inſt. de capitis deminutione*.

duret imbecillitas rationis (*a*), contrahendam obligationem impediens, in univerſum adeo accurate definiri nequit, cnm in quibuſdam citius, in aliis tardius judicium matureſcat. Sed reſpiciendum hic eſt in ſingulis ad quotidianas ipſorum actiones (*b*), tum etiam quid legibus poſitivis in civitatibus ſit conſtitutum, quæ fere certum temporis terminum hic deſignarunt, prout indolem ſuæ nationis ſolertem, aut hebetiorem deprehenderunt (*c*). Sicuti apud Hæbræos valebat promiſſio, quam feciſſet adoleſcens, qui annum ætatis decimum tertium, puellæ, quæ duodecimum impleſſet. Quia tamen tenera ætas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerumque inconſulto impetu fertur, ac in promiſſa eſt facilis, ſpei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitioſe colendas prona, & diffidere neſcia; ideo in multis civitatibus ſalutariter inſtitutum, ut aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere neceſſum haberent juniores in contrahendis obligationibus, quouſque inconſultus ille juventæ impetus deferbuiſſe cenſeretur. Inde alicubi quæ abs talibus propria auctoritate geruntur, ipſo jure nulla ſunt: alicubi per reſtitutionem in integrum (*d*); ſicubi læſi fuerint, ipſis ſuccurritur. Vid. *L.* 11. §. 3. *ſeqq. L.* 24. §. 1. *L.* 45. *F. de Minoribus*. Id quod jure poſitivo conſtitui, naturalis ratio non obſcure ſuadebat. Præſertim cum dolo vix careat, qui iſtius ætatis facilitati imminet, & aliorum diſpendiis locupletari vult, quæ iſti per judicii imbecillitatem prævidere (*e*), aut æſtimare non norunt (*f*). Lex Attica hac in parte minorennibus æquiparabat fœminas, quibus non concedebat contractum inire, *niſi uſque ad hordei modium*; Διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές. *propter conſilii infirmitatem*, uti eſt apud Dionem CHRYSOSTOMUM Orat. 25. de Incredulitate; & ISAEUM Orat 9. (*g*) Sed & ipſum jus naturale præcipit, ut ſicubi ejuſmodi ſtatuta in civitatibus extent, illa obſerventur, non ſolum ſi cives inter ſe, ſed & ſi cum peregrinis paciſcantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam ſubditus temporarius tan-

(*a*) Præmiſimus hunc paragraphum, cum Cl. BARBEYRACO paragrapho inſequenti. Quum enim Auctor, in antecedentibus de iis ſermonem habuiſſet, qui uſu rationis deſtituuntur, proximum erat, loqui de infantibus, nec apte filum orationis interrumpitur tractatione de conventionibus hominum ebriorum, utpote quæ claſſem ſingularem conſtituunt; quum ebrietas ſit vitium mentis breve, inſania contra, & inſantia per tempus ſatis diuturnum durent.

(*b*) Quibus ſi ætas, intra quam paciſci liceat, fuerit definita, ceſſat jus illud naturale, ex obſervatione actionum quotidianarum dijudicationem fieri volens: quippe quæ valde difficilis & anceps eſt. Hinc recte JCti Romani pupillos nec naturaliter obligari dicunt. H.

(*c*) Quæ ætas tamen diverſa eſt pro diverſitata contractuum. Dantur enim ejuſmodi conventiones, quæ ab adoleſcentibus quatuordecim annorum iniri poſſunt, quales ſunt, quibus res mobiles minoris momenti alienantur, quum ad alios ætas XXV. annorum exigatur, veluti quibus bona immobilia, vel mobilia majoris momenti diſtrahuntur. Vid. interpretes ad Tit. Pandect. *de Rebus eorum, qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis vel ſupponendis*.

(*d*) *Quod eſt redintegrandæ rei, vel cauſſæ actio.* PAULLUS Rec. Sent. L. VII. 1. Vid. tit. Pand. *de in integrum reſtitutionibus*, & quæ ad eum dixerunt Ger. NOODT, Anton. SCHULTINGIUS, & Nicol. Hieron. GUNDLINGIUS in commentariis ſuis. Addantur his TITII obſervationes in Compend. Jur. Lauterbach. qui regulas Juris hac parte Naturalis, ſollicite ſeparavit a placitis Arbitrariis Juris Civilis.

(*e*) Imo vir bonus ne quidem abuteretur ſimplicitate hominis ætate XXV. annorum majoris. Nam ſi vel is, negotium, de quo agitur, non ſatis intelligat, parcendum eſt ſtupiditati ipſius, neque eum eo in præjudicium ejus contrahendum, qua in re ſenſus magis legum, quam verba, inſpicienda. Quum autem porro quæritur, *utrum minor ex contractu, durante minorennitate inito, conſcientiæ ſaltem præceptis tenetur?* diſtinguendum videtur (1) an alter, quo cum contraxit, de damno vitando certet, quod utique a Minore faciendum videtur. (2) An contractus bona ab altero fide initus ſit. Nam ſi prævidebat, adoleſcentem rem ita gerere, ut perditurus eſſet quod ex contractu quæſiiſſet, merito jure ſuo excidit, qui fomenta libidini juvenili exhibuit: quum contra dilapidationis ignarus utique indemnis ſervandus ſit, etiamſi adoleſcens rem male abſumſerit. Vid. AUCTOR L. V. c. 2. §. 11.

(*f*) V. & MEURSIUM L. II. Themid. Attic. c. 9. Jure Lubecenſi L. III. tit. 6. art. 13. Uxor nihil aliud, quam linum & telam ad uſum rei domeſticæ comparandi facultatem habet. Jure Suetico maritus, ſi uxor ultra unum ſolidum abſque ejus conſenſu emerit, contractum reſcindere poteſt, ut notat Joann. LOCCENIUS Synopſ. Jur. Suetic. addend. ad Diſſ. 15. quæſt. 1. ubi ſubjicit ex LL. Norvegicis: Patrisfam. uxorem ad unius aſſis æſtimationem mercari. H.

(*g*) Ridiculum errorem interpretis, qui Iſæum Latinitate transſcripſit, hic notat Clariſſ. BARBEYRACUS. Add. ARISTOPHANES in Eccleſ. verſ. 1017. ibique Interpretes.

tantiſper ſubjiciatur (*a*): quam quia actionem ſolet denegare civitas ex illis negotiis, quæ ipſius legibus non ſunt conformia. Niſi civitas expreſſe oſtenderit], ſe in jure peregrinis dicundo merum jus naturale ſecuturam (*b*). Atque idem fuerit obſervandum, ſi per literas contractus ſit initus inter diverſarum civitatum cives, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo ſtare abnuit, ſit inſtituenda. Nam licet contrahens nunquam ſe, ne temporarie quidem, alterius civitati ſubjecerit; ſi tamen ejus fori ſubſidio uti velit, ad leges civiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoſcit, puta in vaſto Oceano, aut deſerta inſula, promiſſio aut pactum fiat inter duos, qui eidem civitati ſubjiciuntur; ad leges civiles tamen ſe attemperabunt; ſi ex illis jus perfectum & actionem in foro ſuæ civitatis velint quærere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus civilibus ſuperiores ſunt, obſervandum, alio loco monebimus (*c*).

§. V. Porro (*d*) cum uſum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus ſopiat, quæritur: an ebrius intra tumulentiam illam promittendo aut paciſcendo ſe ſe poſſit obligare? Id quod nobis negandum videtur, ſi jam ebrietas eouſque proceſſerit, ut per vinum ratio plane ſit obruta. Nam pro vero & deliberato conſenſu haberi nequit, ſi quis vel maxime momentaneo & inconſulto impetu in aliquid inclinet, aut ſigna quædam edat conſenſum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promiſſum velle exigere, ubi imprimis ejus impletio cum inſigni onere eſt conjuncta. Quod ſi vero quis ebrietatem eam captavit, & obſervata alterius facilitate, promiſſum aſtute elicuit, ne abs doli quidem, fraudiſque crimine immunis erit. Aſt qui, diſcuſſa crapula, ubi dicta ſua in mentem ipſi fuerint revocata, eadem rata habuerit, utique obligabitur, ſed non ex eo, quod ebrius, ſed quod ſobrius egerat (*e*). Paulo largior tamen invitatio, & quæ non tam rationem obfuſcat, quam ad hilaritatem provocat, obligationem contrahendam non perimit, præſertim ubi illa a ſobriis renovetur. Quo facit illud Taciti de Mor. German. (cap. 22.) *De reconciliandis invicem inimicis, & jungendis affinitatibus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conviviis conſultant; tanquam nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida, aperit adhuc ſecreta pectoris, licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens poſtera die retractatur: & ſalva utriuſque temporis ratio eſt. Deliberant, dum fingere neſciunt; conſtituunt, dum errare non poſſunt* (*f*). Paria de Perſis refert Herodotus (L. I. cap. 133.) Athenæus L. IV. cap. 10. Curtius L. VII. cap. 4. (n. 1.) Add. Plutarchus Sympoſiac. quæſt. L. VII. cap. 9. & 10. (*g*) Equidem id manifeſtum eſt, delicta ob ebrietatem, per quam patrata ſunt, ideo a pœna haudquaquam immunia eſſe. Aristoteles Nicom. L. III. cap. 7. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσι (οἱ νομοθέται,) ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. *Nam ob ignorationem etiam puniunt legislatores, ſi ſibi ipſe ignorationis cauſa quiſpiam fuiſſe videatur. Unde ebriis duplices pœnæ inſtitutæ ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt; cum ſui quiſque in eo dominus ſit, ut non.*

(*a*) Hæc ratio vera non eſt. Non raro enim civitas ſequitur alterius civitatis leges, ubi v. g. pactum eſt initum, aut res ſita, aut paciſcentium unus habet domicilium. Ut fuſius demonſtravi *de colliſion. Legum ſect.* 4. H.

(*b*) H. GROTII Sententia, contractum huncce ſolo jure naturæ regi aſſerentis, mihi potior videtur. V. *d. ſect.* 4. §. 56. & *de commeatu literarum* §. 18. *ſequ.* H.

(*c*) Vid. L. VIII. c. 10.

(*d*) Hic Paragraphus in Anterioribus Editionibus quartus eſt. Vid. nota 1. ad paragraphum præcedentem.

(*e*) Regula hæc generalis eſt, convaleſcere, per ratihabitionem, ceſſante impedimento factam, conventiones antea invalidas. Quare contractus quoque, a minore initus, quem is major factus ratihabuit, convaluiſſe dicendus eſt, perinde, ac ſi major eum iniiſſet. Vid. *L.* 5. §. 2. *D. de auctoritate & conſenſu tut. Tutorum & Curatorum & Tit. Cod. ſi major factus ratum habuerit.* Adde quæ infra ab Auctore dicentur §. 14.

(*f*) Conf. Diſſertatio THOMASII de hominibus propriis & liberis Germanorum §. 12.

(*g*) Add. Maxim. TYRIUS ſerm. XII. p. 128. ed. Daviſ. Cantabr. & POTTERI Archæologia Græca *L.* IV. c. 20. p. 776. 777. ut & BRISSONIUS de Reg. Perſ. Lib. II. p. 218. 219. Ed. Sylburg.

Digitized by Google

non inebrietur: id quod ignorationis eſt cauſa. Solonis lex ita dictitabat: Τὸν ἄρχοντα, ἐὰν μεθύων ληφθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. *Principem, ſi ebrius deprehenſus ſit, morte multandum*. Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admiſſum duplici pœna plectebatur (*a*). Diogenes Laertius L. I. (§. 57.) Scilicet quanquam forte in ebrietate ipſa quis ignoret, quid agat; tamen ubi quis ultro voluit uſurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, cenſetur etiam in ea conſenſiſſe, quæ inde erant conſecutura. Enimvero exinde non ſequitur, promiſſa quoque ebriorum obligare (*b*); cum diverſa ſit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia abſolute eſt interdictum, delicta admittere, ideo vitandæ quoque ſunt homini occaſiones, quæ probabiliter in delicta poſſunt pertrahere. Quid autem ebrietas deſignet, vix eſt, ut ignorare quis poſſit. Et cum ipſa ebrietas eo præcipue nomine ſit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem diſponit; non poteſt ex peccatorum numero eximi, quod in ſe eſt peccatum ideo, quia peccato ſuam debet originem. At vero cum in noſtro ſit arbitrio ſitum, novas obligationes adſciſcere nobis velimus, nec ne; non poſſumus quoque teneri ad vitandas occaſiones, quæ conſenſum noſtrum liquidum erant intercepturæ. Perinde atque non tenemur evitare ſomnum, ideo quod nutando poſſimus videri per ludibrium quid a nobis ſtipulanti annuiſſe. Quam ad rem facit joculare ſcelus Caligulæ, de quo eſt apud Svetonium Calig. cap. 38. *Nota res eſt*, (loquitur de actione ab ipſo propoſita.) *Aponio Saturnino inter ſubſellia dormitante, monitum a Cajo præconem, ne prætorium virum crebro capitis motu nutantem ſibi præteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H. S. nonagies ignoranti addicerentur*. Unde ſi nihil aliud pravi ebrietas efficeret, quam quod ſigna, conſenſum alias teſtantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus poſſent elici, eo ſolo nomine inter vetita haudquidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promiſſo vel pacto requiratur conſenſus contrahentis, in præſenti tempore negotium quod geritur intelligentis: inde conſenſus alicujus non poteſt præſumi ex eo, quod quis conſenſit in uſurpandam rem, quæ uſum rationis erat impeditura. Præſertim cum plerique, qui vino ſe obruunt, non id ſpectent, ut uſus rationis tollatur, ſed ut eodem ad lætitiam excitentur: prior autem fere præter intentionem obrepat, dum huncce nimis incaute perſequuntur. Addi & hoc poteſt, cum per delictum alicui malum inferatur, per promiſſum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odioſum magis ſit lædi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius eſſe, ut per ebrietatem nullum declaretur promiſſum, quam delictum. Denique quod quis teneatur ſolvere, verbi gratia pretium vini, quod per temulentiam obtuſo jam palato invergit, & quod bibiturus non fuerat, ſui ſi compos fuiſſet; illud eſt ex contractu, initio compotationis inito, quo is ad tantum vini ſolvendum ſe obſtrinxit, quantum guttur hauſerit, etiamſi per eandem viam iterum ſit ejiciendum (*c*). Quod ſi quis per vinolentiam quid effudit, ſi vaſa fregit, ſi in complementum hilaritatis feneſtras pertudit; tenetur ex communi illa lege de penſando damno, quod ſua culpa alteri dedit.

§. VI. Consensum porro, qui ad validitatem promiſſorum & pactorum requiritur (*d*), quam maxime impedit *error* (*e*), per quem contingit, ut intellectus a vero promiſſi pactive objecto deviet,

(*a*) Vid. loci ARISTOTELIS relati ſupra L. I. c. V. §. 10. not. 3. 4. & MENAGIUS ad locum Diogenis Laertii, ab auctore laudatum.

(*b*) In Flandria ab obligationibus, in taberna potoria inter pocula celebratis, alterutri contrahentium poſtridie ante meridiem recedere licet, teſte Nicolao BURGUNDO Prologo ad conſ. Flandr. Add. CARPZOVIUS Part. 2. Conſt. 25. def. 39. H.

(*c*) Nam & damnum culpa datum ſecundum jus naturæ reſarciri debet. V. ſupra c. 1. §. 6. H.

(*d*) Tertium requiſitum veri conſenſus, de quo ſupra dictum fuit in nota 1. ad §. 3. deficit (1) in iis, qui per *jocum* vel *verba honoris* aliquid promittunt, vid. ſupra L. III. c. 5. §. 10. (2) *errantibus*. (3) in *doloſe deceptis*. (4) in *metu coactis*. Vid. TITIUS Obſerv. CCXII. & ſeqq.

(*e*) Modo is efficax ſit, & conſenſum adtingat, eumque confodiat, ſeu promiſſio in eo fundata ſit; ad quem metum referenda dicta veterum: *Non videntur, qui errant, conſentire*. L. 116. §. 2. D. de Reg. Jur. 9. L. 76. D. de Juriſdictione & illud Senecæ de Benef. L. IV. c. 36. *Demens eſt, qui fidem præſtat errori*.

vict, adeoque voluntas revera in illud non conſentiat. Diſtincte autem fuerit diſpiciendum, utrum error evenerit circa promiſſum, an vero circa pactum. De promiſſis ita videtur pronunciandum; ſi promiſſio fundata ſit in præſumtione alicujus facti, quod ita ſe non habebat, ſeu ubi in promiſſione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius ſuppoſuerim, citra cujus intuitum promiſſurus non fueram, naturaliter promiſſionis nullam fore vim; modo ipſa negotii natura, liquidæque circumſtantiæ oſtendant, promiſſorem unice ex illo facto, eave qualitate tanquam ex conditione conſenſum ſuſpendiſſe. Ratio eſt, quia promiſſor conſenſit in promiſſum non abſolute, ſed præſumtionem ejus facti qualitatiſve tanquam conditionem ſuppoſuit; quæ cum non exiſtat, ruit quoque & evaneſcit, quicquid ipſi fuerat ſuperſtructum. *L. 15. D. de Juriſdict.* Sic verbi gratia ſi aliquo nuncio fuerim perſuaſus, mea negotia abs te bene fuiſſe geſta, eoque nomine (*a*) tibi quid promiſerim, non tenebor, ubi falſum id deprehendero. Inde etiam petenda eſt deciſio quæſtionis, quæ exſtat apud Ciceronem de Oratore L. I. (cap. 38.) *Venerat de morte militis cujuſdam falſus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater teſtamentum mutat, & quem ſibi viſum fuit hæredem facit, ac poſt moritur. Miles domum revertitur, ac lege agit in hæreditatem paternam. Cauſa ad centum viros defertur.* Add. Valerius Maximus L. VII. cap. 7. §. 1. (*b*) Pro milite adferebatur ratio ex jure civili deprompta, quo irrita declarantur teſtamenta patris (*c*), in quibus filius neque hæres foret ſcriptus, neque nominatim exhæredatus; id quod hic factum non fuerat. Etſi ſcriptus hæres excipere poſſet; legem illam ſupponere, patri conſtitiſſe, filium adhuc ſibi ſupereſſe; id quod in hoc caſu pater ignoravit. Enimvero ex naturali jure ſimplicius dicitur, patris teſtamentum fuiſſe fundatum in perſuaſione de morte filii; quam cum falſam eſſe pateat, voluntatem patris nullam fuiſſe; cum conſtet, iſtam ſolam fuiſſe rationem, quare is teſtamentum mutaverit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid ſit reſpondendum ad quæſtionem, plus juſto curioſam, quam proponit Thom. Brovvne de Religione Medici ſect. 20. Liceretne illi, quem hæredem Lazarus ſcripſerat (*d*), bona ejus obtinere, an ipſe jam in vitam redux facultates ſuas jure repetere poſſit? Quorum poſterius ſine dubio aſſerendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios devolvantur, eſt, quia ipſi rebus humanis eximuntur, eoque iſtis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti ſeponitur, ſacerdotibus aut pauperibus eroganda, in uſum animæ iſtius. Alicubi quædam cum mortuis ſepeliuntur, aut comburuntur, ad uſus alterius vitæ. Cæterum ſi promiſſor fuit negligens in re exploranda, in qua conſenſum ſuum fundavit, tenetur reſarcire, ſi quod damnum ex inani iſto promiſſo alter accepit. Verum ſi promiſſio præſentiam aut abſentiam alicujus qualitatis tanquam conditionem præ ſe non tulerit, licet fortaſſe ea facta non fuiſſet, ubi de illa promiſſori conſtitiſſet; promiſſio nihilominus valida erit. Quodſi promiſſio

pro

(*a*) Quod, quia contemplatione utilitatis promittitur, per ſe conditionis vice fungi videtur, ut perinde ſit, ac ſi promittens dixerit, donatum hoc tibi volo, ſi nuntius vera retulerit tuque bene rem geſſeris. Aliter THOMASIUS Juriſprud. Div. L. II. c. 7. §. 43. qui tum demum *promittentem* obligari putat, ſi conditio expreſſe adjecta fuerit.

(*b*) Add. oratio SCHULTINGII de Juriſprud. M. T. Ciceronis p. 260. & ſeqq. Equidem caſum de milite huc pertinere negat THOMASIUS d. l. §. 44. quoniam ultimarum voluntatum, quoad interpretationem, alia ſit ratio, quam promiſſionum; partim (1) quia ex teſtamento non ſtatim jus alteri naſcatur, uti ex promiſſo, partim (2) quia in teſtamentis neceſſaria non ſit acceptatio. Accedere (3) putat, quod in teſtamentis etiam reſpiciendum quandoque ſit ad leges & ea potiſſimum, quæ iis in favorem liberorum diſpoſita ſint. Sed facile apparet, Auctori ſermonem tantum eſſe de deciſione quæſtionis hujus ſecundum Jus naturæ ſolum, & alio loco oſtendetur, teſtamento jus heredi inſtituto tribui, etſi id irrevocabile non ſit.

(*c*) *Inter cetera, quæ ad ordinanda teſtamenta neceſſaria deſiderantur, principale jus eſt de liberis heredibus inſtituendis, vel exheredandis: ne præteritis iſtis teſtamentum rumpatur.* L. 30. D. de Liber. & poſt. hered. Inſtit.

(*d*) Prodiit, obſervante Cl. BARBEYRACO Anno MDCCV. liber, in quo quæſtio hæc ſerio, & data opera pertractatur. Titulus ejus hic eſt: Henrici VERDUYN. diſquiſitio juridica de teſtamento atque hereditate Lazari bis mortui, aliorumque bis mortuorum. In ordinem redegit & auxit Tobias Boel, Junior JCtus. Summam ejus exhibet le Journal des Savans de Paris 1705. p. 1267. & ſeqq. Ed. Holl.

pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; niſi forte partium promiſſi una alteri inſit per modum conditionis, aut non niſi conjunctim omnes partes poſſint præſtari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. VII. Circa errorem autem, qui in pactis contingit, diſtinguendum videtur, utrum ad paciſcendum quis per errorem fuerit motus, an vero error citra rem, de qua pactum initum eſt, verſetur (*a*). Circa prius itidem putaverim diſpiciendum, an res ſit adhuc integra, an vero minus (*b*). Si ex errore ad paciſcendum aut contrahendum fuerim impulſus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit præſtitum, deprehendero; æquum ſane fuerit, ut facultas pœnitendi mihi concedatur; præſertim ubi præ me tulero, dum ad paciſcendum accedo, quæ me cauſa ad hoc impellat (*c*). Verum ubi res non amplius eſt integra, & ubi error patuerit, quando jam pactum eſt impletum ex toto aut ex parte; qui erravit reſciſſionem contractus urgere non poterit, niſi quantum alter ex humanitate velit indulgere, verbi gratia, Patrifamilias peregre verſanti falſus nuncius adfertur, equos ipſius domi periiſſe. Hoc ille præ ſe ferens circa alios emendos contractum inivit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium iſtum falſum comperit. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum ſciente venditore iſtum nuncium tanquam conditionem ſuppoſuerit. Etſi ad id quod intereſt, aut ſaltem ad penſandum damnum, ſi quod fecit venditor, per æquitatem obligetur. Verum ubi pecunia & equi jam mutuo fuerint traditi, etiamſi iſti equis deinde opus non ſit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, niſi expreſſe hæc lex contractui dicta ſit. Aſt ubi error contigerit circa ipſam rem, de qua convenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit ſatisfactum (*d*). Quippe cum in pactis ipſa res, de qua convenitur, ejuſque qualitates cognitæ debeant eſſe, citra quam cognitionem liquidus conſenſus intelligi nequit. Unde defectu deprehenſo, qui lædendus foret vel a contractu reſilire poteſt (*e*), vel alterum ad ſupplendum defectum adigere (*f*), vel etiam ad præſtandum id quod intereſt, ubi ipſius fraus aut culpa intervenerit. Idque fieri poterit non ſolum, ubi defectus ſtatim fuit deprehenſus, ſed etiam, ſi poſt intervallum. Quod intervallum, ubi leges civiles deficiunt, arbitrio boni viri eſt definiendum, ut neque alterius fraudi, neque hujus ſupinæ negligen-

(*a*) Quod a ſimilitudine doli depromtum eſt, qua is, in Jure civili, in dolum contractui *cauſſam dantem*, & *incidentem* dividitur.

(*b*) Imo hæc diſtinctio ſolido fundamento deſtitui videtur. *Traditio* enim, qua res integra eſſe deſinit Auctori, eſt Actus *phyſicus*, qui conſiderationi Morali nihil addere aut demere poteſt: plane ut is, qui pecuniam indebite ſolvit, propter actum ſolutionis *phyſicum* pecuniam ſolutam repetere minime impeditur. Quare non dubitandum eſt, quin in exemplo mox ſubjecto, pater-familias, cui peregre verſanti falſus nuntius allatus ſit, equos ipſius domi periiſſe, ad complendum contractum adigi poſſet, niſi diſerte hoc nuncio pro conditione uſus ſit. Poſſit enim alias culpæ reus videri, qui domi de caſu equorum percunctari neglexerit, adeoque nimis præceps fuerit in emendis aliis. Simpliciſſime dicemus errorem nocere erranti, ſi conſenſum attingat, & vitium intellectus in errante ſit voluntarium, ſaltem vincibile, adeoque culpabile, non ſi ita comparata res ſit, ut & prudentiſſimum fallere poſſit, veluti (1) ſi de diverſis perſonis rebuſve ſenſerint ſtipulator & promiſſor; vel ſi (2) alteruter circa perſonam vel rem ipſam, vel (3) circa eas circumſtantias erraverit, quæ non facile ſciri potuerunt, & quarum, ſi conſcius fuiſſet promittens, nunquam ita pactus eſſet.

(*c*) *Modo alter*, adjicit AUCTOR de offic. hom. & civ. L. I. c. IX. §. 12. *nullum ex mea pœnitentia detrimentum patiatur, aut id penſare ego paratus ſim*. Quam conditionem ab eo hic in mente ſervari, ex exemplo manifeſtum eſt, quod mox ſubjicitur. Sed videatur nota ſequens.

(*d*) Veluti ſi emtor perinde ac Venditor lancem argenteam crediderint, quæ eſſet ſtannea. Error enim communis, utriuſque contrahentis non impedit, quominus emtor argentum exigat. Vid. L. 14. D. *de contrah. emtione*. Aliud dicendum videbitur, quando de ea rei qualitate, quæ nunc petitur, tempore contractus non quæſitum fuerit, veluti ſi quis lancem ſimpliciter emerit, & ſtannea fuerit, quum argenteam eam eſſe crederet. Error enim in dubio nocet erranti, quamvia & hoc caſu ratio humanitatis eam partem pretii reſtitui ſuadeat, quæ verum lancis valorem excedit.

(*e*) Si falſus ſit in eo, quod *præcipue* & principaliter intendebat, veluti ſi ſtannum emerit pro argento.

(*f*) Si ſcilicet non in eo quidem titubatum ſit, quod errans *præcipue* & principaliter intendebat, ſed tamen in alia re falſus ſit, quam aliter ſe habere mallet, veluti ſi fundum ſervitutibus obnoxium emerit, quem optimum maximum, id eſt ab omni ſervitute liberum eſſe, crediderat.

gentiæ in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius eſt concedendum, ſi vitium exteriori aſpectu, aut niſi a peritiſſimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa eſſentialia pacti id vitiare; (Vid. *L. 47. D. de Obligat. & act.*) non eum, qui eſt circa accidentalia; illud ita interpretandum, ut per eſſentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus eſſentia phyſica rei, de qua pactum initur, conſtat; (*a*) ſed etiam illæ qualitates rei, quas paciſcens præcipue ob oculos habuit. Sæpe enim contingit, ut in paciſcendo qualitas rei imprimis æſtimetur: ipſa autem ſubſtantia rei phyſica in loco neceſſarii anteceſſorii habeatur. Vid. *L. 34. princ. D. de contrah. emtione.* Cicero pro Q. Roſcio (c. 10.) de Panurgo ſervo: *Quid enim erat Fannii? corpus. Quid Roſcii? diſciplina. Facies non erat, ars erat pretioſa. Ex qua parte erat Fannii, non erat* (*H. S.*) ꟾↄↄↄ, *ex qua parte erat Roſcii, amplius erat* (*H. S.*) ccꟾↄↄↄ. *Nemo enim illum ex trunco corporis ſpectabat, ſed ex artificio comico æſtimabat. Nam illa membra merere per ſe non amplius poterant duodecim æris: diſciplina, quæ erat ab hoc tradita, locabat ſe non minus* (*H. S.*) ccꟾↄↄↄ. Unde non ſolum vanus erit contractus, ſi ab altero Davum emi, & ille mihi Syrum tradiderit: ſed etiam ubi profeſſus ſum, me ſervum quærere coquendi peritum, ubi ejus artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. *L. 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. D. de contrab. emtione.*

§. VIII. Multo magis autem vitiatur promiſſio aut pactum, ſi alterius malitioſa fraudulentia, doluſque eum in promittente aut paciſcente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciſcendumve acceſſit. Circa doli effectum quæ diſputantur, perſpicue nos arbitramur expediri poſſe, ſi diſtinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis eſt, an ab alio. Deinde an dolus dederit cauſam (*b*) promiſſo pactove, ita ut citra illum id omiſſuri fuerimus; an idem negotio duntaxat inciderit, ita ut ſuſcipere illud quidem conſtituerimus, verum in objecto, ejuſque qualitatibus, & harum æſtimatione nobis ſit impoſitum. Ubi dolus a tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciſcimur, nec aliquod in re ipſa deprehendatur vitium, negotium erit firmum, ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non eſſe deceptos. Qui dolo ſuo malo cauſam dedit, ut ipſi quid promitterem, cum eoque paciſcerer, ei ex iſto actu haudquidquam obligor. Vid. Diodorus Siculus L. II. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipſam rem, aut qualitatem rei, ad præſens negotium ſpectantem, hactenus pactum erit vitioſum, ut in arbitrio decepti ſit illud penitus diſſolvere, aut læſionis penſationem exigere (*c*). Quæ ad eſſentiam negotii non faciunt, nec expreſſe fuerint deſignata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciſcitur, tacite cogitavit (*d*). Quid juris ſit, ſi in

(*a*) V. AUCTOR infra L. VI. c. 1. §. 26. de ducta in matrimonium, quæ ſe pro virgine ferebat, & poſt deflorata fuerit deprehenſa. Addendum hic de errore circa perſonam, cum tum demum vitiare pactum, ſi quis liberaliter in alium quid contulit, aut ſingularem perſonæ induſtriam artemve ſpectavit. H.

(*b*) Adoptat hic AUCTOR diſtinctionem Juris civilis, qua dolus diſpeſcitur in dolum, contractui *cauſſam dantem* & *incidentem*, ita, ut contractus bonæ fidei, ſi dolus eis *cauſſam dediſſet*, nulli eſſent, quum contra dolus purgaretur actione ex contractu ordinaria, ſi *incidiſſet* L. 7. pr. D. de Dolo malo, L. 12. §. 1. D. de Jure dotium L. 13. §. 5. D. de actione emti, quamvis ſtricti juris negotia, ſive dolus contractui *cauſſam dediſſet*, ſive *incidiſſet*, ipſo jure ſubſiſterent. Sed neutri, id eſt, neque dolo *cauſſam danti*, neque, *incidenti* favere videtur Jus Naturæ, cum ſtricte loquendo, etiam *incidenter* decipiens Jure acceptandi deſtitui videatur, quia adhuc deeſt alterius conſenſus, utut is magis deficiat, ubi actus contractui *cauſſam dedit*. Quare Gerardus NOODT de forma emend. doli mali c. III. & VII. contendit, omnes contractus bonæ fidei etiam apud Romanos fuiſſe ipſo jure nullos, ſive dolus iis *cauſſam dediſſet*, ſive *incidiſſet*. Sed diſerte huic ſententiæ repugnat *d. l. 7. pr. D. de Dolo malo* & *d. l. 12. D. de jure dotium*, ex quarum priori duo commata ejicere ſpecie emendationis cum viro clariſſimo *de juriſdictione* l. 14. & *de forma emend. Doli mali* c. 14. illud quidem vis eſt non impunis futura per Legem Juliam. Leniori emendatione utitur GUNDLINGIUS ad D. III. de Dolo malo §. 7. verum ſuffecerit commoda interpretatio, qua, ut dictum eſt, utique plus peccat, qui aliquem ad contrahendum pellicit, quam qui ad contrahendum paratum circumſcribit, utpote qui occultas habere debet manus.

(*c*) *L. 30. C. de Tranſaction. Tranſactione finita: quum ex partibus tuis magis dolum interceſſiſſe, quam eorum, contra quos preces fundis, confiteris, inſtaurari grave, nec non crimineſum tibi.*

(*d*) *Licet*, adjicit AUCTOR de officiis hom. & civ. L. I. c. 9. §. 13. *Alter de iis, dum paciſcitur, facile cogitavit, aut ejus opinio aſtu fuit confirmata.*

Digitized by Google

ſi in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. IX. Diſpiciendum jam eſt de metu, quouſque ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Ejus duæ hic potiſſimum ſpecies expendendæ veniunt. Quarum una oritur ex vitio aut alia quapiam diſpoſitione, hærente in eo, cui quis ſeſe eſt obligaturus, vel etiam ex maligna ejuſdem voluntate, ſat perſpicue ſignificata, unde oritur probabilis ſuſpicio imminentis ab ipſo deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato majore malo, ni promiſſum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus ſpeciem id quidem certum videtur; ſi aliquem videam, qui in univerſum nihil penſi habeat quoſvis promiſcue decipere, ac *ridendo fidem fallere*; aut circa præſens negotium animadvertam, eundem inſidias mihi tendere: ſtolide me facere, ſi data ab ipſo fide confiſus, ludibrio me ejuſdem ac fraudi exponam. Qui enim in caſſes præviſos ultro ruit, etiam miſerationem conſumſit (*a*). Sic quis fidem adhibeat ejuſmodi hominum generi, quale deſcribit Plautus Curculione (Act. V. Scen. III. verſ. 27. 28.) Ch. Qu. *Promiſi* Ph. *lingua*: Ch. *Eadem nunc nego: dicendi, non rem perdendi gratia hæc nata eſt mihi*. Et Rudente (Act. V. Scen. III. v. 15. ſeqq.): *Quæ hæc factio eſt? non debes? non tu juratus es mihi?* Leno. *Juratus ſum, & nunc jurabo, ſi quid voluptati eſt mihi: jusjurandum rei ſervandæ, non perdendæ conditum eſt*. (Et Scen. II. v. 68.) *Meus arbitratus eſt lingua quid juret mea*. Aut prout delineat Græcos ſuos Polybius L. VI. (pag. 498. A. Ed. VVechel. Caſaub.) *Qui publicam pecuniam tractant apud Græcos, ſi vel unum duntaxat talentum eis fuerit creditum, decem reſcriptionibus adhibitis, ſigillis totidem, teſtibus autem duplo pluribus, fidem tamen ut ſervent, impetrare nequeas*. Sed an ejuſmodi metus, aut ſuſpicio deceptionis pactum jam initum reddat invalidum, eumque qui decipi timet, abs neceſſitate præſtandi abſolvat, patebit, ubi ſententiam Hobbesii de Cive c. 2. §. 11. examinaverimus. Iſte igitur tradit, *pacta mutuæ fidei, neutro quidquam ſtatim præſtante, in ſtatu naturæ fruſtra eſſe & invalida, ſi juſtus ex utravis parte metus oriatur*. Quæ aſſertio admitti non poteſt, niſi poſt pactum initum ex alterutra parte juſtus oriatur metus fore, ut ubi unus pactum impleverit, alter paria haudquidquam ſit facturus. Juſtum autem vocamus metum, qui liquidis indiciis & argumentis eſt ſubnixus. Nam magnæ inſtar injuriæ eſt, probatam antea alicujus fidem mox nulla nova cauſa damnare. Hinc & ipſe Hobbesius in Annotatis addit: *Niſi metus cauſa nova exſiſtat, ex facto aut alio ſigno voluntatis non præſtandi a parte altera; metus juſtus cenſeri non poteſt. Cauſa enim, quæ impedire non poterat, quin paciſceretur, impedire non debet, quin pactum præſtet*. Scilicet etiamſi ante pactum initum alicui fuerit oborta ſuſpicio, fore, ut ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipſo, dum cum illo paciſcitur, huic metui velut renunciat, & non ſufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuiſſet actum. Ab initio tamen hæc videtur fuiſſe Hobbesii ſententia, quod etiam citra ejuſmodi metum, poſt pactum obortum, idem ſit irritum. Id quod apparet tum ex ipſius opere *de corpore politico*, Gallice (*b*) conſcripto, ubi reſtrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex ſubjuncta ratione: *Quod ille, qui prior præſtat, propter pravum ingenium maximæ partis hominum, commodo ſuo jure & injuria juxta ſtudentium cupidini ſe probat illius, quicum contrahit. Rationis autem non eſſe, ut aliquis præſtet prior, ſi veriſimile non ſit, alterum eſſe præſtiturum poſt*. Ubi apparet, ipſum cauſam ſuſpicionis ex communi hominum pravitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta declarabitur, quicum pacta iniri poſſint; quin in univer-

(*a*) Prætermittit hic AUCTOR eam ſpeciem conventionis metu initæ, quæ cum eo facta ſit, quem ſuſpicio premebat, fore, ut a ſe deciperemur, quia ejuſmodi vitium animo ipſius inhærebat, ut malignam voluntatem ſuam ſat perſpicue hac parte ſignificaverit; ſed ſuppletur hic caſus de offic. hom. & civ. L. I. cap. 9. §. 15. ubi hæc de eo regula ponitur: *Qui confidit illius promiſſis & pactis, cui fides religio in univerſum nihil ſit, imprudenter quidem facit, ſed eam ſolum ob cauſſam pactum non reddit irritum*. Cujus regulæ ratio in aprico eſt. Poterat enim abſtinere a contractu, ſi indigna ſe videretur conventio cum tali homine.

(*b*) Imo *Anglice*. Quod, obſervante Cl. BARBEYRACO, ex ipſa etiam præfatione verſionis Gallicæ facile intelligi poteſt. Prodiit hæc Leidæ, 1652. ſub titulo: *Le Corps Politique, où les elemens de la loi morale & civile*, typis repetita anno ſequenti, apud Joannem & Danielem Elzevirios. Locus, ad quem provocatur, præſto eſt in c. II. §. 10.

verſum fides proſcribetur inter eos, qui eidem judici non ſunt ſubjecti. Cum enim de conſtantia alicujus hominis falli neſcia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in prava ſit inſigniter proclivis, & vero in ſtatu naturali quilibet proprio ex judicio de negotiis ſuis diſponat, ac ipſe de metus ſui probabilitate judicet; jam vana quoque ſuſpicio ad abrumpendum pactum erit ſufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra civitatem erit uſus. Deinde durum nimis fuerit, univerſo mortalium generi tantam malitiam impingere, ut in eorum animis reverentiam Numinis & fas fidei, & vim ſanæ rationis, remota lege civili, tam parum valere judicemus. Cum illud potius indelebilem fidei ſenſum, omnium animis plane inſitum arguat, quod vix quiſquam reperiatur, qui perfidum ſeſe aperte fateatur; ſed nemo non graves ob cauſas a pactis diſceſſiſſe videri velit. Imo & qui fidem cum una gente violat, ſtatim ſe ad fidem alterius gentis confert, ac fœdere, fideque data illam ſibi adjungere ſtudet; ac quod ob violatam fidem ſibi malum imminebat, opera fidei diſpellere nititur. Quare & recte præſumitur, quemlibet quod juſtum eſt facturum, donec prava per facta contrarium fuerit oſtenſum. Quo poteſt & applicari illud Luciani in Philopſeude (pag. 337. Tom. II. Edit. Amſtel) (a): *Γελοῖα ποιεῖς ἀπιστῶν ἅπασιν, ridicule facis omnibus diffidens*. Ex quibus concluditur, metum illum violandæ fidei, ortum ex ſola generali pravitate ingenii humani, non eſſe ſufficientem ad detrectandam pacti impletionem (b). Hinc frivolus valde erat prætextus Mitylenæorum, quem abrupto cum Athenienſibus fœderi obtendebant, apud Thucydidem L. III. (c. 12. pag. 154. Ed. Oxon.) *Ipſi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipſis in pace idem præſtabamus. Et cum aliis benevolentia ſtabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam benevolentia nos: quam timor in ſocietate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ii etiam primi ſocietatem rupturi erant* (c). Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur (d), non tamen ideo ſtatim fides data ipſi non eſt ſervanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic utut quis ſit proclivis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per ſe non obſtat, quominus in ſervanda fide conſtantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitiis, ad fidei firmitatem convellendam ſpectantibus, puta, ſi in ipſo appareat deſultoria animi levitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quæ apud multos omni affectu potentior eſt: tamen ne hæc quidem in ſe ſufficiunt, ut quis fidem ejuſmodi homini datam detrectet implere. Nam & ſæpe poteſt contingere, ut ex peculiari affectu quis in alterum ſit injurius, qui ſancte mecum vivit. Et eo ipſo dum paciſcor cum altero, cujus animum novi, declaro, ea vitia non ſufficere, quominus fides ipſi a me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quæ ex ipſius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuiſſet actum, ſi quis ab initio ſibi voluiſſet reſervare aliquid, per quod pro lubitu negotium poſſit reddere irritum (e). Etſi ubi quis cum eo, a quo ſemel fuit deceptus, denuo paciſcatur citra peculiarem cautionem, imprudenter ſane faciat. Sic ut apud aliquos in proverbium abierit: qui ſemel me deceperit, dii me perdant. Add. Seneca de Benefic. L. IV. c. 27. in fine. Quin & ubi poſt pactum initum certa appareant indicia, ipſum

(a) Quod dictum tamen a LUCIANO omni alio ſenſu adhibetur, quum incredulo ibi id oggerat homo ſuperſtitioni paganæ nimium addictus. Præſtiterit proinde adtuliſſe dictum SENECÆ Epiſt. p. 7. Ed. Amſterodamenſis 1672. *Utrumque enim vitium eſt, & omnibus credere & nulli! ſed alterum honeſtius dixerim vitium, alterum tutius*. Add. HESIODUS O. & D. verſ. 372. editionis Jo. Clerici.

(b) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 3.

(c) *Καὶ οἱ μὲν ἡμᾶς ἐν τῷ πολέμῳ δεδιότες ἐθεράπευον, ἡμεῖς δ' ἐκείνους ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τὸ αὐτὸ ἐποιοῦμεν. ὅ, τε τοῖς ἄλλοις μάλιστα εὔνοια πίστιν βεβαιοῖ, ἡμῖν τοῦτο ὁ φόβος ἐχυρὸν παρεῖχε· δέει τε τὸ πλέον ἢ φιλίᾳ κατεχόμενοι, ξύμμαχοι ἦμεν, καὶ ὁπότεροι θᾶσσον, παράσχοι ἀσφάλεια θάρσος οὗτοι πρότεροί τι καὶ παραβήσεσθαι ἔμελλον.*

(d) Apud TERENTIUM eſt in Adelphis:

Leno ſum, fateor, pernicies communis adoleſcentium:
Perjurus, peſtis: tamen tibi a me nulla orta eſt injuria. H.

(e) CICERO de Offic. L. III. c. 39. *Nam illud quidem:*

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam:
Idcirco recte a Poeta: quia tum tractaretur Atreus, perſonæ ſerviendum fuit. Sed ſi hoc ſibi ſumunt, nullam eſſe fidem, quæ infideli data ſit, videant, ne quæratur latebra perjurio.

ipſum id agere, ut me decipiat, ſumma foret ſtoliditas alterius ſeſe fraudolentiæ ultro præbere. Cicero de Invent. L. I. (c. 39.) *Summa amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Primo quidem decipi incommodum eſt: iterum ſtultum: tertio turpe*. Inde apud Homerum Iliad. γ. (v. 105. 106.) Menelaus: Ἄξετε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὅρκια τάμνῃ Αὐτὸς, ἐπεί οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι. *Adducite huc Priamum, ut fœdera feriat ipſe, quoniam ejus filii fœdifragi ſunt & infidi*. Add. Polybius L. VIII. c. 1. 2. L. X. c. 34. Quo ſpectat etiam illud Ciceronis in Verrem L. I. (c. 15. p. 447. Edit. Græv.) *Omnium eſt communis inimicus, qui fuit hoſtis ſuorum: nemo unquam ſapiens proditori credendum putavit*. Idem pro Rabirio Poſtumo (c. 13. p. 66.): *Ubi ſemel quis pejeraverit, ei credi poſtea, etiamſi per plures deos juret, non oportet*. Add. Seneca de Beneficiis L. IV. c. 27. in fine. Id tamen fatemur, ſi qui aperte profiteatur, ſe religionem fidei floccifacere, aut ſi talia foveat dogmata, ex quibus neceſſario idem conſequitur, in ejuſdem promiſſis pactiſve nullam locandam eſſe fiduciam, niſi quatenus a nobis per vim cogi poſſit, ſi tergiverſetur, aut manifeſta ipſius utilitas ſubegerit conventis ſtare. Ex quo genere ſunt athei, qui vel Deum eſſe vel divinam providentiam abnuunt; a quibus non longe abeunt, qui animas corporibus ſuperſtites negant. Hi enim non poſſunt non omne jus utilitate, ad judicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre poſſis, quorum vitæ genus apertam flagitii profeſſionem habet; quales ſunt piratæ, latrones, ſicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, queis pejeraſſe inter ludrica habetur (*a*). Tacitus A. L. XI. (c. 19.) *Nec degeneres inſidiæ fuere adverſus transfugam, & violatorem fidei* (*b*). Sed & illud negari nequit, etſi ratio Hobbesii ſupra adducta omnem vim pactorum in ſtatu naturali non elidat: haſce tamen prudentiæ regulas inde colligi: ut ne quis magnam in fœdere fiduciam collocet, niſi ubi videat, alterius utilitatem non minus ac noſtram in eo verſari, ut iſtud ſervetur, & certum iſti malum & incommodum imminere, graviuſque, quam quod fidem ſervatam comitatur, ni pacto ſteterit. Item ut qui cum ſuperiore eſt contracturus, ita contrahat, ut non ipſe, ſed ſuperior conventa prius præſtet. Nam inferior ſi prius præſtiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad poſtulata Artaxerxis ita ſubjungebat Socrates Achæus: *Nimis vecorditer nobiſcum Rex agit. Quæ enim a nobis auferre cupit, ſtatim ſibi tradi poſtulat; quæ contra referenda ſunt, precando dehinc obtinere jubet*, apud Diodorum Siculum L. XIV. c. 24. Item, quod ſalutem ſuam periculo exponat, qui pactum præſtando ſeipſum debilitat, & alterum confirmat, ſperans fore, ut hujus viribus ipſe poſtea juxta promiſſum adjuvetur. Nam rem pro verbis, ſcripturis, & ſigillis permutare ſtolidum fuerit, ubi nihil aliud eſt præter religionem fidei, quod avaritiæ ac dominandi libidini opponatur. Andr. Maurocenus hiſt. Venet. L. V. (p. 193.) *In fœdere certum rebus noſtris præſidium collocare non auſim; cum ea ſit ſocietatum ratio, ut variis rerum eventibus interturbari, ac præpediri queant; atque alii ſæpius ſociorum fines animos & vires in diverſa trahant, ac dum quiſque ſuis rebus conſulit, commune bonum negligatur; ſubſidia neque paria, neque eodem tempore, uti conſtitutum eſt, ſubmittantur: inde ſuſpiciones, animorum alienationes, ex his diſſidia, ex diſſidiis denique leges fœderum vi latæ ac deſertæ, qui minores reliquis ad obſiſtendum afferre poſſunt, prædæ loco non hoſtibus modo, verum etiam ſocii fuere*. Uno verbo, *facilior ſperatur fides ex pari*. Quintilianus Declam. 312. (*c*)

§. X. Sequitur, ut diſpiciamus de illo metu, quem cominus intentatum grave malum incutit, de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur hic, voluntatem noſtram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipſi apparet. Non minus autem voluntati bonum atque appetibile apparet malum imminens effugere, quam abſens bonum adquirere; & quæ ad utrumque finem faciunt media eliguntur, utut alias ipſa in ſe non ſint appetibilia. Non minus enim ob conſequendum aliquod bonum adhibentur moleſta, & per ſe ingrata media, quam ad effugiendum malum. Etſi

(*a*) Vid. tamen infra §. 11. eo loco, ubi ſententia CICERONIS de offic. III. 29. ſubducitur. Conf. etiam L. VIII. c. 4. §. 5.

(*b*) Qui locus apud TACITUM in aliam omnem ſententiam dicitur.

(*c*) Qui locus Quintiliani, paullo ante ab AUCTORE relatus ſede non ſua, commode huc rejicitur a Cl. BARBEYRACO.

Etſi ſpes boni conſequendi moleſtiam mediorum magis abſtergat, quam ſollicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem Aristoteles Nicom. III. c. 1. illas duntaxat actiones, quæ ob declinandum malum ſuſcipiuntur, mixtas vocavit; quarum exemplum tritiſſimum eſt in jactu mercium, naufragio imminente. Etſi non molliora ſuſtinuerunt verbi gratia athletæ; qui coronæ per certamina reportandæ ſeſe præparabant. Vid. Epicteti Enchirid. c. 35. Enimvero quanquam actiones, metu majoris mali ſuſceptæ, inter ſpontaneas ſint referendæ, & minus malum, quod tunc eligimus, pro præſenti conditione revera (*a*) a nobis appetatur (*b*): id tamen nondum ſufficit: ut ex illis obligatio aliqua adverſus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio ſemper referatur ad alium, cui quid eſt præſtandum; adeoque illi reſpondeat in altero jus, cujus vi exigere queat obligationis impletionem; non ſufficit ad eandem generandam, ut in uno ſint principia obligationem producentia; ſed in altero quoque requiruntur principia ad jus quærendum idonea. Citra jus quippe obligationi reſpondens nulla intelligi poteſt obligatio. Et nihil debeo, ſi nemo jure me poſcere quid poteſt (*c*). Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipſum reddit ad jus adquirendum. Quod vitium eſt injuria; quæ ſane id efficere non poteſt, ut per eam producatur id, cui ipſa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturæ jubeat præſtare id, ad quod alteri jus eſt; abſurdum utique videtur, per injuriam, id eſt, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipſa lex naturalis firmitatem communicet, utque adeo ipſa ad ſui deſtructionem inſerviat. Sane quæ furtum prohibet lex, inter juſtos adquirendi modos utique furtum referre non poteſt.

§. XI. Est tamen omnino prius conſiderandum, quiſnam metum incuſſerit, utrum ille, quicum nobis eſt negotium, an vero alius. Et deinde an quis poteſtatem habuerit terrorem oſtentandi, an minus (*d*). Id enim dubium non habet, quin tenear; ubi me obſtrinxi propter effugiendum metum a tertio incuſſum, non iſtigante, aut colludente eo, cui promiſſio fuit facta. Nam in illo nullum reſidet vitium, quod adquiſitionem juris adverſus me impediat; & is merito, quæ mihi præſtitit,

(*a*) CICERO de offic. L. I. cap. 10. *Jam illis promiſſis ſtandum non eſſe, quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiſerit? quæ quidem pleraque Jure Prætorio liberantur, nonnulla legibus*. PLUTARCHUS pag. 90. A. Edit. VVechal. Ἐν τῷ καὶ προσοικειοῦντας τὸ πεισθῆναι πρὸς τὸ βέλτιστον, οὐδὲν ἡγούμενον τοῦ βιασθῆναι διαφέρειν, ἀλλ' εἰς ταὐτὸ τὴν ἀπάτην τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τοῦ πόνου τὴν ἡδονὴν θέμενον, ὡς οὐχ ἧττον ἐξιστᾶσαν λογισμὸν ἀνθρώπου δυνάμενον.

(*b*) Nimirum certum eſt, in promiſſionibus coactis deficere voluntatem. ULPIANUS L. 116. de Reg. jur. *Nihil conſenſui tam contrarium eſt, quam vis & metus*. TERTULLIANUS libro de velandis virginibus: *Ubi coactio, illic neceſſitas; ubi neceſſitas, illic infirmitas*. Quod vero delicta quædam, etiamſi quis metu ad patranda illa compulſus fuerit, morales actiones cenſeantur, eſt propter legem. *V. ſupra* L. I. c. 4. §. 9. At quis hic imputabit? non ſane lex; *metum enim comprobare contra bonos mores eſt*, ait iterum ULPIANUS d. l. non promiſſarius; quippe jus cogendi non habens, & propterea odio magis & pœna, quam favore dignus. Vere igitur CICERO I. de Officiis: *Illis promiſſis ſtandum non eſſe quis non videt, quæ coactus quis metu, quæ deceptus dolo promiſerit?* Moraliſtæ dicunt, contractus gratuitos, liberales & non mutuos, quales ſunt promiſſio & donatio, ſi fiant ex metu injuſte illato, jure naturæ non valere ac irritos eſſe. Apud CAMDENUM ad An. MDLXVII. memoratur, cum Regina Scotiæ, terrore mortis injecto ceſſiſſet regnum filiolo, vix tredecim menſes nato, Throcmortonum Reginæ Angliæ legatum dediſſe ei conſilium: *Ceſſionem in carcere, qui juſtus eſt metus, extortam, plane irritam eſſe*. Et ad An. MDLXVIII. latam ſententiam declaratoriam, unanimi conſenſu omnium Nobilium Scotiæ, qui frequentes convenerant, *ceſſionem a Regina in carcere metu extortam, ab initio nullam fuiſſe*; Regina ipſa, eandem extortam fuiſſe, jurejurando confirmante. Conf. THUANUS L. XLII. hiſt. ad d. A. H.

(*c*) Igitur (1) præcipua ratio, qua ei, qui vim injuſtam adhibuit, nihil debetur, in eo ſita eſt, quod vim inferens omni jure accipiendi deſtituitur. Accedit, (2) quod non liber eſt conſenſus promittentis, qualem tamen deſiderat natura & indoles juſtæ conventionis. Plane jure naturæ neceſſe eſſe non videtur, ut metus, ob quem reſciſſio conventionis petitur, majoris ſit malitatis, ſeu, qui cadat in virum conſtantem, qualis eſt metus mortis, verberum, vinculorum: ſufficit, metum eſſe injuſtum, quamvis ſit mali levioris, modo metu ejus commotus ſit is, cui aliquid extorquebatur. Diverſi enim gradus malorum diverſis ingeniis flectendis ſufficiunt: neque minor quam major injuſtitia plus juris tribuere poteſt nefario invaſori. Merito tamen excipitur metus vanus. Terroris enim Panici utique nulla ratio habenda. Leges Civiles, quando ob vim tantum majorem contractum reſcindunt, noxiæ litium multitudini obviam eunt.

(*d*) Pertinent huc, quæ eleganter dixiſſe Pomponium, ſcribit ULPIANUS in L. metum 9. §. 7. *D. quod metus cauſ.* H.

ſtitit, imputare poteſt, quod ipſius auxilio ad diſcutiendum præſens periculum fui uſus. Sic ſi aliquem conduxero, ut iter facienti contra latrones mihi adſiſtat, ſine dubio pactum ſervandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non ſolum perfidiæ crimen contrahit, qui in rebus anguſtis conſtitutus largis promiſſis alios in auxilium ſollicitat, poſt ubi eorum ope periculum evaſit, moras nectere inſtituit. Sed & validum eſt promiſſum tertio factum, ſi quis ad illud pro imperio, & metu pœnæ fuerit adactus ab eo, cui tale quid injungendi poteſtas erat. Nam neque in promiſſario aliquod vitium hæret, & ſibi ipſi imputet, qui metu ſe urgeri voluit ad illud ſuſcipiendum, quod ultro ſuſcipere debebat. Sic ſi princeps aliquis milites ſuos extraneo cuipiam velit præſidii cauſa adjungere, & ad majorem ſecuritatem compellat eos iſti quoque fidem dare; non potuerunt hi promiſſa eludere obtentu metus ſibi injecti, utpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi jus erat. Sic ſi ponamus patrem filiæ etiam invitæ ſponſum dare poſſe, ubi ea metu paterni imperii ſponſo inviſo fidem dederit, haudquidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in ſponſo nihil hæret vitii, quare ſibi ex eo promiſſo jus non potuerit quærere; & debebat filia ultro patris juſſa capeſſere (*a*). Atque hactenus intereſt, quiſnam metum incuſſerit. De cætero recte pronunciant leges Romanæ, nihil intereſſe, quis metum incuſſerit, ubi ſcilicet nemini jus fuit metum intentandi, & quando metus cauſam, non nudam occaſionem, promiſſo aut pacto dedit. Vid. *L.* 14. §. 3. *D. quod metus cauſa*. Seneca L. IV. Controv. 27. *An, ſi eſt in re vis & neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quæ per vim & neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis & neceſſitas a paciſcente adhibita eſt? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, ſi non a me cogeris, meam culpam oportet eſſe, ut mea pœna ſit. Non, inquit; neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit: & iniquum illi videtur, id ratum eſſe, quod aliquis non quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt. Nihil autem refert, per quem illi neceſſe fuit. Iniquum enim quod reſcinditur, facit fortuna ejus, qui paſſus eſt, non perſona facientis.* Idem Excerpt. controv. L. IV. cap. 8. *Non mea, inquit, ſed aliena vis fuit. Æque dignus eſt pœna, qui ipſe vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum ſuum utitur.* Enimvero invalida judicamus illa pacta & promiſſa, ad quæ ab illo ipſo, cui promittit, aut quicum paciſcitur, injuſta ejuſdem vi quis compellitur. Cum enim jure naturali, qui per injuſtum metum alteri quid extorſit, id reſtituere teneatur, adeoque tantum debeat penſare, quantum iſti per tale pactum decedit, per compenſationem velut tolli obligatio intelligitur, ſi non ſolvitur id, quod ſtatim reſtitui debebat (*b*). V. *L.* 8. *D. de Doli except.* Ac ſtolidum foret ſponte, quod ob vim promiſſum fuit, ſolvere, ubi jam quis in loca tuta evaſerit, ac deinceps damni ſui penſationem velle repetere. Martialis L. IX. Epigr. 59.

Quid ſi me tonſor, cum ſtricta novacula ſupra eſt,
Tunc libertatem divitiaſque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonſor,
Latro rogat, res eſt imperioſa timor.
Sed fuerit curva cum tuta novacula theca,
Frangam tonſori crura manuſque ſimul.

Præſertim cum eo ipſo, quod promiſſum a me exigit, aut acceptat, ſatis profiteatur, ſe damnum mihi datum ultro nolle ſarcire. Inepta præterea eſt ad quærendum ſibi jus hæc velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & abſurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto graviter peccaturus fueras. Inde recte Cicero Philip. II. (cap. 3.) negat ſe Antonio debere beneficium, quod ab ipſo Brunduſii non fuerit interfectus. *Quale beneficium eſt*, inquit, *quod te abſtinueris nefario ſcelere? quod eſt aliud beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint.* Horatius L. I. Epiſt. 15.

Nec furtum feci, nec fugi, ſi mihi dicat
Servus: habes pretium, loris non ureris, ajo.
Non hominem occidi. Non paſces in cruce corvos.
Cum bonus atque frugi, renuit, negat atque Sabellus.

Idem

(*a*) Add. infra de pacto pacis ob metum hoſtilem inito. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

(*b*) Quod placitum Juris civilis nimis Arbitrarium & Civile eſt, unde præſtitiſſet, AUCTOREM adductione ejus abſtinuiſſe, imprimis quum ipſe id rejiciat in fine §. 12. hujus capitis.

Digitized by Google

Idem de Arte. *Vitavi denique culpam, Non laudem merui*. Add. *L. 7. §. 3. D. de Pactis*. Seneca L. II. Controv. 13. *Non eſt beneficium ſcelus non facere*. Quintilianus Declam. 330. *Non inter beneficia duco injuriæ finem* (*a*). Neque magis videtur is teneri, qui in ejuſmodi caſu pro altero fidejubet, etſi hic ex proprio ſe metu non obliget. Cum enim fidejuſſio ſit velut firmamentum acceſſorium negotii principalis; abſurdum fuerit ſaltem de jure naturali, acceſſorio plus ineſſe efficaciæ, quam primario negotio, aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejuſdem obligationem velut in ſubſidium ſuſcepturum ſe promiſit. Secus tamen videtur dicendum, ſi tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem ſuccenturietur, cum latrone contrahat (*b*), puta, ſi quis miſericordia ductus latroni quid promittat, ut in ipſius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus injuſtus eſt illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari poteſt; quia non iſtius, ſed proprio nomine ſe obligavit, nec ſuam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, ſuperſtruxit. Et digna eſt res, ob quam aliquid præſtetur, innocentis vitam conſervaſſe; & ſibi eximiam humanitatis laudem circumpoſuiſſe. Quod ſi vero obſides dederit (*c*), aut de ſociis quoſdam in latronum poteſtate reliquerit captus, quoad promiſſa repræſententur: tenetur non ex pacto cum latronibus, ſed ex eo, quod ipſi cum obſidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibuſdam in partibus Africæ, Chriſtiani captivi univerſi pro ſingulis de non capeſſenda fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per urbem ambulare poſſunt. Quod ſi unus eorum aufugerit, cæteri ejus pretium perſolvere coguntur. An autem per juramentum tale promiſſum ſolidetur, infra erit diſpiciendum. Atque hactenus admittimus, quod Cicero Offic. III. (c. 29.) tradit: *Si prædonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus eſt. Nam pirata non eſt ex perduellium numero definitus, ſed communis hoſtis omnium. Cum hoc non fides eſſe debet, nec jusjurandum commune*. Scilicet quæ talibus per metum ſunt promiſſa, præſtari neceſſum non eſt. Sed ratio quam Is ſubjungit, multis non eſt ad palatum, præcipue ſi extendatur ad illa quoque promiſſa & pacta, quæ nulla vi compulſi cum iſtis inimus. Etſi enim moribus gentium aliter tractatur juſtus hoſtis, aliter latro & pirata, (quo applicari poteſt illud apud Heliodorum Æthiop. L. I. (c. 3. pag. 5.) Οὐ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ λῃσταῖς ἔληξε πόλεμος, οὐδὲ ἐν σπονδαῖς ἔσχε τὴν τελευτήν. *Neque enim unquam pactis bellum inter prædones compoſitum eſt, neque fœderibus finitum*: Non ideo tamen is ſtatim omnia jura hominis amiſit, ſaltem ubi humano adhuc modo cum quibuſdam agit. Nam quando mecum extra metum paciſcitur, ſane non ut latro, ſed ut quivis alius homo agit. Communis autem hoſtis latro vocatur, quod non inſtar aliorum hoſtium certo alicui bellum indicat, ſed omnibus promiſcue, qui in manus ejus inciderint, hoſtilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coercendum non indicto bello, aut ſingulari militum aut oratione opus eſt, ſed cuilibet contra hunc licentiam militiæ ipſa natura indulget. Nihilominus dici poteſt, quemadmodum, fatente Cicerone, ſtatus hoſtilis non obſtat, quo minus fides hoſti data ſit ſervanda, ſic nec communem illam latronis hoſtilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita ſint ſervanda, præſertim cum actus hoſtilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & ſatisfacit ſuæ objectioni Grotius L. III. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici ſunt, neque pars ſunt ullius civitatis, hi poſſunt abs quovis homine puniri, ſi jus naturæ reſpicimus*, (quæ hypotheſis tamen alio loco a nobis examinabitur). Aſt qui puniri poſſunt, ut vitam amittant, his & res & jura ſua auferri itidem poſſunt. Inter jura autem illa eſt quoque hoc jus ex promiſſo quæſitum; poterit igitur & hoc in pœnam ei auferri. Enimvero qui ultro cum latrone paciſcitur,

(*a*) ULPIANUS L. 14. §. 6. *D. Quod met. cauſ*. Labeo ait: *Si quis per metum reus ſit conſtitutus, & fidejuſſorem volentem dederit, & ipſe fidejuſſor liberatur*. H.

(*b*) Conf. H. GROTIUM L. III. cap. 9. §. 4. Ego ſubſiſto, niſi manifeſtus donandi animus in promittente appareat. Ipſe AUCTOR infra c. 7. §. 9. hujuſmodi promiſſionem metu extortæ æquiparat. Equidem promittens proprio nomine ſe obligavit, ſed propter alterius injuſte oppreſſi ſalutem. Alia eſſet quæſtio, an ſolventi promiſſum actio negotiorum geſtorum contra redemtum competat? De qua Pomponius apud ULPIANUM L. 9. §. 1. *D. Quod met. cauſ*. H.

(*c*) Cujuſmodi exemplum eſt in *L. 22. D. de Negot. geſtis*. H.

Digitized by Google

tur, quem talem novit, eo ipſo cenſetur renunciaſſe exceptioni illi, quam ex perſona ipſius petitam validitati promiſſionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuiſſet actum. Unde ſi latro me errantem in rectam viam promiſſa mercede deduxerit, non dubium mihi eſt, quin eam perſolvere debeam. Sicuti & *L.* 31. §. 1. *D. Depoſiti* tradit, latroni depoſitum eſſe reddendum, ſiquidem non appareat is, cui ea res a latrone erepta fuit, ſi modo depoſitarius malitiam deponentis ignoraverit. Nam ſi quis & iſtum latronem, & hæc ſpolia alteri detracta noverit, non video, quomodo eorum cuſtodiam recipere poſſit, ut inde crimen non contrahat.

§. XII. Sunt tamen plurimi, qui promiſſis pactiſque per vim extortis virtutem obligandi ineſſe contendunt. Aliqui ad autoritatem juris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta læſis beneficio reſtitutionis in integrum (*a*) ſuccurrat, utique videtur ſupponere; ſtricto jure ejuſmodi negotiis vim obligandi ineſſe, verum ejus juris rigorem æquitate Prætoris temperandum (*b*). Sed legibus Romanis facile ſua conſtat ratio. Cum enim non præſumatur, in civitate degenti vim eſſe illatam, atque ea exceptio dubiam poſſit habere diſceptationem; conveniens erat utique erat ejuſmodi pactum tantiſper ſuſtineri, donec a judice ſuper metu illato poſſet cognoſci. Ex quo tamen non conſequitur, ejuſmodi pacto, ut & aliis negotiis, præ per exceptionem peremtoriam poſſunt elidi, intrinſecam vim obligandi ineſſe; cum iſtæ exceptionum ambages magis ad uſum fori civilis, quam ſimplicitatem juris naturalis pertineant, ſaltem ubi agitur inter eos, qui communem judicem non agnoſcunt (*c*). Grotius L. II. cap. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promiſit, obligari, quia conſenſus adfuit, & quidem abſolutus, poſita iſthac rerum conditione*, (Eſt quippe ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμοτέρα, *homini anima omnibus rebus pretioſior*. Heliodorus Æthiop. L. V.) etſi malo illo non imminente in tale quid conſenſurus non fuerat. Enimvero uti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit jus ipſi reſpondens: ita non ſufficit, ut in me ſint requiſita ad obligationem producendam neceſſaria, ſed ab altero quoque abeſſe vitia debent, quæ juris in ipſo adquiſitionem intercipiant. Adeoque non ſtatim ſi in me facultas eſt aliquid transferendi, in altero eſt facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex adverſum jus non reſpondet, inanis ſit, non eſt credendum, ex ſolo meo conſenſu obligationem naſci, ubi alter per jus naturæ prohibetur acceptare. Id quod hoc caſu omnino fit. Quæ enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex iſto metu jus adquirere, lucrumve facere prohibet. Incongruum autem eſt, quod ſubjungit; *ſi is, cui promittitur, metum intulit, quamvis levem, atque inde ſecuta fuerit promiſſio, eum teneri ad liberandum promiſſorem, ſi promiſſor velit, non quod inefficax fuerit promiſſio, ſed ob damnum injuria datum*. Atqui ſi obligatione liberari poſſum meo arbitrio, citra præſtationem alicujus rei, jam actu liber ſum. Quid ergo opus hiſce ambagibus, tu debes me liberare obligatione, ſi ipſe velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegiſti, nihil tibi debeo, & fruſtra a me illud exigis, quod ubi præſtitero, tu ſtatim reſtituere teneris. Add. Seneca Controverſ. IV. 26.

§. XIII. Hobbesius de Cive c. 2. §. 16. pro hac ſententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine eſſe invalida, quod ex metu ſint profecta: alias enim ſequeretur, pacta ea, quibus in vitam civilem homines congregantur, & leges condunt, eſſe invalida*: (*procedit enim a metu mutuæ cædis, quod alter alterius regimini ſe ſubmittit*:) *neque cum ratione eum facere, qui captivo paciſcenti pretium redemptionis ſuæ fidem adhibet*. Verum in priori argumento ambiguo ſenſu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis eſt

metus,

(*a*) Erat tamen huic reſtitutioni in ſolis contractibus *ſtricti Juris* locus, non in contractibus bonæ fidei: Vid. nota 2. ad §. 8. Unde juſto latior eſt AUCTORIS loquutio, de omnibus & ſingulis id adfirmantia.

(*b*) Et tamen Romani quoque actionem quod metus cauſa geſtum eſt adverſus tertium dederunt, manifeſto argumento geſtum hujuſmodi naturali jure non ſubſiſtere. Iidem negotia quædam propter metum adhibitum irrita eſſe pronunciaverunt, verbi gratia, manumiſſionem. *L.* 9. *pr.* & *L.* 16. *D. Qui & a quibus manumiſſ.* dotis dationem. *L.* 21. §. 3. *D. Quod metus cauſa*. H.

(*c*) Perſuaſus ille fuit, actionem ex illo volendi genere, quod mixtum vocat Ariſtoteles, in negotiis licitis eſſe moralem. Quam hypotheſin ſupra deſtruximus. H.

metus, ob quem homines in civitates congregantur, quam is, de quo hic agimus (*a*). Ille enim eſt cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite poteſt accidere. Hic autem eſt terror ex cominus intentato gravi malo, cuique repellendo ipſe non ſufficio, ortus. Igitur longe diverſæ indolis ſunt pacta, quibus mutuum auxilium paciſcimur, ne ſinguli a communi hoſte opprimamur; & quibus quid promittimus, ut effugiamus malum, ab altero injuſte nobis intentatum. Circa poſterius argumentum facile concedimus, ſtulte latronem facere, qui per injuriam promiſſum extorſit, & poſt fidem alteri adhibet, velut jure cum ipſo egiſſet. Ut enim idem ſceleratus ſit, & ſtolidus, nihil repugnat; juxta illud Menandri apud Stobæum Sermone 2. ἀβουλία γάρ ἐστ᾽ ἡ πονηρία. *inconſiderata res eſt malitia*. Quin contra ego dixerim, haudquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo injuſte conciliato ereptus ultro latroni pretium ſui flagitii perſolvit. Huc facit illud Dionyſii Halicarnassei L. VIII. (p. 509. Ed. Oxon.) *Quicquid neceſſitas pro tempore vel privatis hominibus, vel civitatibus extorquet, tantiſper durat, donec ceſſet ea neceſſitas*. Addit: *univerſaliter verum eſſe, obligare pacta, quando acceptum eſt bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum eſt. Licitum eſt autem & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni*. Atqui non poteſt bonum dici id, quod latro viatori præſtat, dum ei per injuriam vitam non adimit. Abſurdum eſt alicui tanquam bonum imputare velle intermiſſionem injuriæ. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contuliſſe, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel præſens conſervavimus, vel malum, quod præter noſtram culpam ipſi imminebat, depulimus. Sic ſtulte apud Herodotum Thalia (L. III. p. 112. Edit. Gr. H. Steph.) Polycrates, dum amicos juxta & inimicos nullo diſcrimine deprædatur, in excuſationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, ſi ei quæ abſtuliſſet redderet, quam ſi nihil ab initio abſtuliſſet*. Deinde non ſequitur; licitum eſt mihi promittere & dare latroni, Ergo etiam illi eſt jus id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite poſſumus facere, ad quæ nulla nos obligatio ſtringit. Licite poſſum res meas abiicere; ſed ut hoc faciam, non ſtatim ab altero poſſum obligari. Unde & falſa eſt regula, quam Idem proponit Leviath. c. 14. *Quicquid facere licitum eſt non obligato, idem licite paciſci poſſum propter metum. Quod autem licitum eſt non præſtare*. Addendum quippe fuerat; modo honeſte ab altero id exigi poſſit.

§. XIV. Hic denique & illa quæſtio ſubjungenda, cum quæ ex errore aut metu promittuntur, ſint invalida, ſi poſt errore diſcuſſo, aut metu depulſo quis utique dictis ſuis ſtare velit, qua ratione illa promiſſa convaleſcant? Nam quod ab initio invalidum fuit, ex poſt facto convaleſcere poteſt, ſi accedat cauſa nova, jus per ſe parere idonea, quæ hoc caſu eſt conſenſus liquidus & ultroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam ejuſmodi promiſſionem ſufficere ſolum animi actum internum, ſeu conſenſum liquidum & liberum in eam promiſſionem, etſi nullo is ſigno exprimatur. Jam enim externum conſenſus ſignum anteceſſiſſe. Accedenre ergo jam intrinſeca animi deſtinatione liquida & libera, nihil deeſſe, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis hæc ratio diſplicet, quod conſenſum internum, & actum exteriorem eodem tempore exiſtere oporteat, eoque actum externum antegreſſum non poſſe eſſe ſignum actus interni ſubſequentis, de quo fortaſſe antea cogitatum non fuerat. Igitur ut tale promiſſum valeat, requirunt novam verbis factam promiſſionem & acceptationem. Grotius L. II. c. 11. §. 20. mediam ſententiam ſequitur, quod omnino ſignis quibuſdam opus ſit ad declarandum conſenſum internum ſupervenientem, quia alias alter de jure ſuo certus eſſe nequit. Verum ut verbis hoc fiat, neceſſe non eſt, cum etiam alia hic ſigna ſufficere poſſint (*b*). Puta, ſi promiſſor, errore cognito, metuque depulſo; ultro præſtet, aut ſuper jam exhibita re controverſiam non moveat, cum commode poſſet, aut ſi poſt de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is jure poſſideat. Cui ſententiæ & nos ſubſcribimus.

§. XV.

(*a*) Sive conſideratio malorum, quæ naturalem ſtatum comitantur. H.

(*b*) Alexander Imp. L. 2. C. de his quæ vi metuſve cauſa. *Cum te non ſolum caviſſe, verum etiam ſolviſſe pecuniam confitearis: qua ratione ut vim paſſus reſtitui, quod illatum eſt, poſtules, perſpici non poteſt*. H.

§. XV. Cæterum & hoc addendum eſt, ut promiſſio ſit valida, requiri oon ſolum conſenſum ejus, qui promittit, ſed & ejus, cui promittitur, (L. 19. §. 2. *D. de Donation.*) & quidem per ſigna ſufficieotia expreſſum; ubi interdum nutus ſufficere poteſt, ſi vel ultro quid offeratur, vel id antea ſit petitum. Quaodo enim conſenſus alterius abeſt, ſeu oblatum promiſſum is acceptare recuſaverit, res promiſſa penes promiſſorem manet, (*a*) etiam ubi juramentum acceſſerit, quia & hoc ante acceptationem jus non transfert, ſed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipſius recuſatiooe conſtiterit. Scilicet qui alteri rem ſuam offert, oeque invito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. (*b*) Ergo ſi alter non acceptaverit, juri promittentis in rem oblatam nihil deceſſit. Quod ſi rogatio anteceſſit, cenſebitur ea durare, niſi expreſſe fuerit revocata, eoque caſu in anteceſſum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, ut rogationi reſpondeat oblatio. Nam v. g. ſi quis de minore ſumma, quam alter rogat, reſponderit, expreſſa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogavit, ſumma noo eſt conſultum: (*c*) alias non niſi in ſummam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud Plutarchi quæſt. ſympoſ. L. IX. c. 13. *potiorem eſſe, & majoris autoritatis orationem ejus, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, jus addendi aliquid non habere.* Scilicet quia promiſſario noo poteſt jus enaſci, quantum promiſſor conſenſerit. Quod ſi promiſſor alterius rogationi ſimpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita ceoſebitur. Add. Grotius L. II: c. 16. §. 32. *Ad. L. 3. de Pollicitat.* ex qua nonnulli concluſerunt, ad promiſſum valide contrahendum ſufficere ſolum promittentis actum, Grotius L. II. c. 11. §. 14. reſpondet: pollicitationem ſemel factam non eſſe revocandam, ut acceptari ſemper poſſit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur (*d*). Verum curatius inſpicientibus id docere videtur Ulpianus, pactum eſſe cooſenſum atque conventionem duorum, i. e. reciprocam promiſſionem: pollicitatiooem autem eſſe ſolius offerentis promiſſum. Quo ipſo non negatur, & hanc ab acceptione demum valeſcere. Et jam in anteceſſum civitas acceptationem ſignificavit, ſi pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recuſavit, quæ citra cauſam promittuntur. *Vid. L. 1. §. 1. d. t. l. 19. D. de Donat.* Sine cauſa autem tradita vindicari prohibeotur. *L. 3. §. 1. d. t.* quia traditio ſine acceptatione fieri oon potuit; adeoque quia revera dominium rei jam in municipium fuit translatum. Cæterum, quia in obligationibus quibuſvis in eo, quem illæ ſpectant, ſeu cui jus ex iis quæritur, conſenſus requiritur acceptandæ alterius obligationi, & juri per hanc translato, iſque vel proprius vel vicarius, expreſſus per ſigna animi ſenſum teſtantia, patet quoque, quid ſentiendum ſit de firmitate *votorum*, ſeu obligatiooum ſponte accerſitarum adverſus Deum. Scilicet non poſſunt ea valide ſuſcipi, (*e*) oiſi aut ipſe Deus revelaverit, ſe ea acceptaturum, aut aliquis ſit conſtitutus, qui vice Dei ſuper iſtorum validitate inter homines cognoſcat (*f*). Alias enim conſtare homini non poteſt, an Deus velit ipſum obligari an mious, ſeu placeat Deo votum ſervari, an diſpliceat. Præſertim cum vota circa ejuſmodi res debeant concipi, quæ Deus per modum præcepti antea a nobis, ſaltem definite, oon exigebat. (*g*) Nam & implicat, quod neceſſario alias faciendum erat, tanquam iodebite factum alteri velle imputare: & conſtare nobis noo poteſt, niſi ex revelatione divina, actum aliquem a Deo oon præceptum eidem gratum fore. Vota autem ſuſcipere, quæ Deo grata fore, non conſtat, inutile eſt. Sed an non licebit conſenſum & approbationem

Dei

(*a*) Secus ac viſum SETSERO L. I. de jurament. c. 25. n. 28. ſequ. & quos profert; jusjurandum enim talem vim natura ſua non habet, niſi lex eam tribuat. H.

(*b*) Non tamen neceſſarium eſt, ut acceptatio illa in continenti fiat ſemper. V. MEVIUS part. II. Dec. 241. H.

(*c*) Qua in re inſignis eſt differentia inter promiſſiones ex cauſa lucrativa & onerosa. Nam in his rogationi accurate debet reſpondere promiſſio: alias nihil actum cenſetur. *V. L. 9. pr. de contrah. emtion. L. 52. Locat. conducti.* Secus io illis. *V. L. 1. §. 4. de Verb. obligat.* H.

(*d*) Idem vidit LUGO Diſp. 23. de I. & I. n. 40. ſequ. H.

(*e*) TERTULLIANUS libro de jejuoiis: *Votum cum a Deo acceptatum eſt, legem in poſterum facit.* H.

(*f*) Qualis apud Judæos ſummus erat Sacerdos, qui ſignificare ſolebat, quæ Vota Deo grata eſſent.

(*g*) Qualia oon ſunt vota, quibus vovemus, fore, ut a furto, adulterio vel ſcortatione abſtineamus.

Dei præſumere? Id nos putamus poſſe fieri non niſi (*a*) in illis rebus, quæ indefinite legi naturali, adeoque voluntati divinæ congruunt, ſed in quibus applicatio ad perſonas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & judicio hominum eſt relicta. Unde recte arbitramur ſervari vota, quibus quis ad certam ſummam pecuniæ ſe obligat in pauperes, aut ad pias cauſas erogandam, ubi per talem erogationem alia officia neceſſaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum jejunia quis ſibi imperat, aut abſtinentiam a certo cibo potuve ſaltem intra certam quantitatem: item quibus genus ornamenti ſuperflui, puta, margaritas, gemmas, aurique geſtationem quis ſibi interdicit, & ſimilia, quæ ad virtutem aliquam referri poſſunt, licet certa ejuſmodi determinatio non ſit in præcepto. Aſt inepta arbitramur vota, quæ non niſi voventi moleſtiam pariunt, ac nullam aliis hominibus utilitatem generant; multoque magis, ſi iſtis alia officia intercipiantur. Movetur & illud hic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promiſſori innotuit, eam factam fuiſſe. Ubi certum eſt, promiſſionem poſſe concipi duplici modo; vel ſic, volo ut valeat, ſi acceptetur; vel ita, volo ut valeat, ſi acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præſumendum, utrum ſenſum ob oculos habuerit promiſſor: prior ſenſus magis præſumitur in promiſſione mere liberali, & pura, quia hic promiſſor ad ſeipſum obligandum velut properare videtur: poſterior in promiſſione, cui conditio poteſtativa aut mixta fuit adjecta. (*b*) Confer. GROTIUS L. II. c. 11. §. 15. (*c*)

§. XVI. SUPEREST, ut quædam ſubnectamus de ſignis, per quæ conſenſus exprimitur; quæ ſane ad producendam obligationem neceſſaria ſunt, quippe cum actum voluntatis, quamdiu ſignis non manifeſtantur, nullus inter homines invicem effectus eſſe queat. Sunt autem ſigna imperfectiora quidem geſtus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguæ invicem non intelliguntur; perfectiora autem verba utrinque intellecta. Vid. 1. Cor. XIV. 11. *Utrinque intellecta* dico. Unde forte eſt, quod Turcæ (*d*) non aliter pactis & fœderibus adſtringi ſe putent, quam quæ ipſorum lingua & charactere ſunt conſcripta. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 30. Hæc porro ut eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, inſtitutum eſt, tum ut pactis majoris momenti teſtes adhiberentur, ad quorum memoriam & conſcientiam provocaretur, ſi fors pactum ipſum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut ſcripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Græcos quædam teſſeræ aut σύμβολα ſupplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; ſcripta vero oblivioni aut perfidiæ haudquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per præcipitantiam, aut re non recte perſpecta fuerint prolata. Quam exceptionem ſcripta quoque excludunt, quippe quæ dum concipiuntur, clare admodum, & non ſine mora aliqua paciſcentis animo rem ſubjiciunt, ut ſiquidem hæc approbaverit, plene in rem ipſam conſenſiſſe omnino judicandus ſit, ſic ut poſtea ne quidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri ſcripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captioſe inſerta, quæ per celeritatem pronunciationis non animadvertebatur, totam ſententiam invertere poteſt, cui incom-

modo

(*a*) Sive quæ ex jure naturali, minus plenam obligationem producente, debentur. Exempla complura votorum ſunt in Romana hiſtoria apud Livium & alios. Solennitates quibus Romani vota ſuſcipere ſolebant, accurate explicat Janus RUTGERSIUS L. V. Var. c. 5. H.

(*b*) CARPZOVIUS Part. 2. conſt. 12. def. 21. ubi pronunciatum, valere donationem abſenti factam, epiſtola vel nuncio interveniente, licet a donatario expreſſe non fuerit acceptata. H.

(*c*) Imo in dubio ſemper intelligi debere videtur, non antea aliquem ex promiſſione teneri, quam poſtquam promittens recognoverit, factam eſſe acceptationem promiſſionis ſuæ. Quamdiu enim alter nondum acceptavit, adhuc aliquid perficiendum reſtat, quod impedit, quo minus pacta tranſacta omnia dici poſſint. Quod & uſus gentium ſervat, de quo Vide Corn. VAN BYNKERSHOECK Quæſtiones Juris publici L. II. cap. 7. pag. 232.

(*d*) Neque aliter Romani primis temporibus rationes ſubduxerunt, ſolam Latii linguam in ſtipulationibus admittentes.

modo ſcripta haudquaquam ita ſunt ſubjecta (*a*). Inde recte plus defertur fidei inſtrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatis, quam dictis teſtium: quippe cum validius habeatur, quod quis contra ſeipſum teſtatur, quam quod alius: & graviſſime accuſetur, qui ne ſuam quidem autoritatem declinare poteſt. Ita tamen ut omni exceptione majores teſtes audiantur, ſi inſtrumentum ſimulatum, ſuppoſitum, aut corruptum probabili modo arguerint. Cæterum etſi ab ejuſmodi ſcriptis ſeu inſtrumentis pactorum firmitas in ſe haud pendeat, quippe quæ etiam ſine illis recte contrahuntur, (L. 5. D. *de fide inſtrum.*) (*b*) & quantum ad jus naturæ perſiſtant, utut ſors illa caſu quopiam perierint. (*L.* 1. 4. 5. 7. 8. 10. *C. de fide inſtrum. L.* 20. 11. *C. de fide inſtrum. L.* 10. 21. *C. de probat.*) a judice tamen civili, cujus cognitio non niſi manifeſtiſſima ſequitur ſigna, hæc inſtrumenta quam maxime attenduntur. Ac niſi illa produci queant, regulariter rejicitur, niſi idoneis argumentis probaverit, eadem caſu quodam ſibi periiſſe. Hinc diligentius eſt hominis, ſyngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud PLUTARCHUM Perſeus cum mutuo pecuniam amico daret; ſolenni formula, & in foro cautum ſibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perſeu, inquit? Reſpondit Perſeus; ſcilicet ut amanter recipiam, nec legaliter poſcam. JUVENALIS Sat. XIII. (verſ. 75. 76.)

Facile & pronum eſt ſuperos contemnere teſtes.
Si mortalis idem nemo ſciat.

Apud APPIAN. Alexand. Mithridatico, (pag. 214. C. Ed. H. Steph.) cum Muræna bellum Mithridati inferret, iſtique legati Regis fœdera objicerent, negavit ſe videre ulla fœdera. οὐ γὰρ συνεγράψατο Σύλλας, ἀλλ' ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο. *Nulla enim Sylla conſcripſerat, ſed exſecutione pactorum contentus diſceſſerat.* Contra ita de moribus Turcarum Chriſt. RICHERIUS: *Tanta eſt iſtis hominibus dictorum conſtantia, tanta etiam de fide ſuorum ſecuritas, ut in conventis nulla unquam ſyngrapha, nulla obſignatione, nullo chirographo utantur: ſed ſolo promittentis verbo vel ipſa nominis ejus qui paciſcitur auditione fient omnia.* Paria de Peruanis refert GARCILASSUS de la Vega Comment. Reg. L. VIII. c. 16. Inde quoque eſt, quod ſi creditor obligationis inſtrumentum ſciens reſtituerit, aut conſcio debitore idem ſciens aboleverit, debitum ipſi condonaſſe cenſeatur. Nequaquam tamen, ſi quovis modo ſyngraphas debitor nanciſcatur, puta, furto ſubtractas, aut alia ratione extortas, obligatione ſolutus erit. Ex quibus & hoc apparet, a SENECA de Benef. L. VII. c. 10. *ſyngraphas* minus recte vocari *inania habendi ſimulacra* (*c*).

(*a*) V. infra L. V. c. 13. §. 9. Ex quo etiam judicari poteſt, quam parum cum principiis diſciplinæ hujus conveniat querela non numeratæ pecuniæ a Romanis introducta, per quam onus probandi pecuniam eſſe numeratam in creditorem, qui inſtrumentum tenet, rejicitur. Sane rarius uſu venit, ut chirographum ante rem vel pecuniam acceptam creditori tradatur; Leges autem de raro accidentibus ferri non convenit. Deinde ſi id fiat, habet debitor, quod ſuæ imprudentiæ imputet. Et quid ſi pecunia remotis arbitris numeretur, & malus debitor occaſionem fallendi inde arripiat? præſertim cum biennii tempus, intra quod queri licet, & creditor probare debet, numeratam a ſe eſſe pecuniam, nimis ſit longum. Hinc multi populi querelam hancce non admiſere. V. GRÆNEWEGUS ad rubric. Cod. de non numerat. pecun. H.

(*b*) V. infra L. V. c. 13. §. 8. H.

(*c*) Et POLYBIUS L. VI. hiſtor. c. 54. de Græcis notat, ſi vel unum talentum duntaxat fuerit eis creditum, decem reſcriptoribus adhibitis, ſigillis totidem, teſtibus autem duplo pluribus, fidem tamen ut ſervent, impetrari ab iis haud poſſe. H.

Digitized by Google

CAPUT VII.

DE MATERIA PROMISSORUM ET PACTORUM.

I. *Obligamur tantum ad ea, quæ fieri poſſunt.*
II. *Promiſſa circa impoſſibilia ſunt vana.*
III. *Impoſſibilitas circa pacta emergens.*
IV. *An ſummus conatus ſemper ſufficiat?*
V. *An quis obligetur ad ferenda mala humanam conſtantiam ſuperantia?*
VI. *In illicita non cadit obligatio.*
VII. *Pacta turpia, re integra non obligant:*
VIII. *Quin nec turpia opera jam præſtita.*
IX. *An turpiter data repeti poſſint?*
X. *Fruſtra promittuntur aliena;*
XI. *Et noſtra alteri jam obligata.*

Videndum porro eſt de materia promiſſorum & pactorum, ſeu ad quænam ultro nos promittendo & paciſcendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, ut rei aut actionis præſtandæ habeamus facultatem phyſicam, & moralem, ſeu ut id præſtare non ſit ſupra noſtras vires, neve idem patrare lege aliqua prohibeamur. Ubi enim quid intra vires meas poſitum eſt, deque eodem ſtatuendi facultas mihi relinquitur, nihil ſane obſtat, quo minus ad id exhibendum alteri neceſſitatem mihi ultro arceſſam, ubi uſus vitæ humanæ id tulerit. Ex adverſo circa ea, quæ vel vires noſtras excedunt, vel ſalva obligatione validiore nequeunt præſtari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quæ effectu ſuo directo & legitimo ſit caritura.

§. II. Ex hisce conſequitur, impoſſibilium nullam dari obligationem. Id quod etſi in ore vulgi verſetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem diſcrimen eſt ſtatuendum inter obligationes, quæ ſponte noſtra nobis arceſſimus, & quæ ab altero pro imperio nobis injunguntur. Qui ultro ſe ad impoſſibile, quod tale novit, vult adſtringere, ſine dubio mentis parum compos eſt. Vult enim id facere, quod a ſe fieri non poſſe prævidet. Non tamen ſemper ab omni neceſſitate præſtandi liber eſt, qui impoſſibilia promiſſo aut pacto in ſe recepit, etſi ipſam rem conventam præſtare nequeat. Equidem ſi quid alteri promiſerim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, ſed idem jam ſupra vires meas eſſe, aut intra præſtandi tempus fore, invincibiliter ignorem, neque ad rem promiſſam, neque ad id quod intereſt alteri teneri videor. Præſertim ubi idem expreſſe dictum fuit (*a*), aut ea conditio tacite utrinque præſuppoſita fuit. Vid. *L.* 2. §. 3. *ſeqq. D. ſi quis cautionibus* (*b*). Sic v. g. ſi cui promiſiſſem equum commodare, qui jam alio in loco eſt, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod intereſt teneor. Intelligor enim promiſſionem meam tacite huic conditioni ſuperſtruxiſſe; ſiquidem equus incolumis domum reverſus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non apparente, promiſſionis vis penitus expirat. Quod ſi uterque tam promiſſor, quam cui promittitur, rem noverit impoſſibilem, ac ſe id noſſe invicem norint, luſiſſe tantum, & nihil egiſſe cen-

ſen-

(*a*) SENECA IV. de Benefic. 39. *Ad cœnam quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit: non quidem, ſi nives cadant. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi: quamvis non concoxerim: ſed non, ſi febricitavero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non, ſi ſpondere in incertum jubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo. Si hæc ita ſunt, effice, ut idem ſtatus ſit, cum exigitur, qui fuit, cum promitterem: deſtituere levitas non erit, ſi aliquid intervenit novi. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata ſit, mutatum eſſe conſilium? Eadem mihi omnia præſta: & idem ſum. Vadimonium promittimus: tamen deſeritur. Non in omnes datur actio; deſerentem vis major excuſat.* H.

(*b*) Alia exempla v. in *L. domum* 57. *D. de contrah. emtion. L.* 69. *de verbor. obligat.* H.

ſentur. At vero ſi promiſſor duntaxat ſciverit rem eſſe impoſſibilem, alter idem ignoraverit, iſte huic utique tenebitur ad id quod intereſt, ne ita ſibi illuderetur. Ubi autem promiſſor fuerit negligentior in excutiendis ſuis viribus & rem ſibi jam impoſſibilem promiſit, quam talem ſcire poterat, ſi debita circumſpectione fuiſſet uſus; ipſa quidem obligatio erit nulla, quia promiſſor tanquam tacitam conditionem ſupponebat poſſibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri penſare, ſi quid ob inane illud promiſſum damni fecit; licet ſub damno non ſit reputanda ſpes lucri & emolumenti, ex inani promiſſo concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, ut qui per negligentiam aliquid impoſſibile fuit pactus, præſtando id, quod alteri inde nocitum fuit, liberetur: ita tamen, ut huic quoque id, ad quod ſe adſtrinxit, remittatur, aut ubi jam præſtitum id fuit, reſtituatur, vel pro eo æquipollens aliud reponatur.

§. III. Enimvero quando res eo tempore, quo promiſſio aut pactum ſuſcipiebatur, præſtitu fuit poſſibilis, poſt impoſſibilis facta, diſpiciendum, utrum caſu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori caſu evaneſcit pactum, ubi res adhuc ſit integra. Ubi quid præſtitum ab altero jam fuit, id reſtituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri poſſit, ſummus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis reſpicimus ad id, de quo expreſſe fuit conventum; ubi hoc obtinere non poſſumus, ſufficit æquipollens exhiberi; ſaltem ne damnum ſentiamus, omnimodo cavendum eſt. Ubi vero dolo quis ſibi ipſe vires implendi ademit, ad ſummum conatum tenetur, & velut in ſupplementum malo quoque poteſt multari. Ex hiſce fundamentis dijudicanda ſunt, quæ circa debitores obæratos diſputantur. Hi quippe ubi caſu fortuito & citra ſuam culpam ſolvendo eſſe deſierint, ſummum ſolvendi conatum debent. Ubi tamen æquitas & humanitas requirit, ut mora aliqua ipſis indulgeatur, circumſpiciendis & parandis ſolvendi mediis. Vid. Matth. XIIX, 25. 26. Sicuti & nefas fuerit, tales omni ſua ſubſtantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum perſonarum favori hoc dederunt leges Romanæ, ut non condemnarentur, niſi *quatenus facere poſſunt*. Vid. *L. 12. D. ſoluto matrimonio*. *L. 6. L. 16. 17. 18. 19. 20. 21. de Re judicata*. *L. 49. L. 50. d. t. L. 4. 6. 7. D. de Ceſſione bonorum*. Niſi tamen creditor, quas præſentes facultates excedunt, condonaverit, ad reſidua ſolvenda tenebuntur, quando in re lautiore eſſe cœperint (*a*). Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo poteſt coerceri; in quos demum illud tritum valet: (*b*) qui non habet in ære, luat in corpore. Vid. Gellius L. 20. c. 1. circa finem. Et quæ Appius diſſerit apud Dionyſ. Halicarnasseum L. VI. (pag. 330. ſeqq. Edit. Sylburgii c. 66. pag. 316. & ſeqq. Ed. Oxonienſ.) Add. tamen Livius L. VIII. c. 28. Conſiderandum præterea hic eſt, quam quis cauſam aut neceſſitatem habuerit debitum contrahendi. Prout enim hæc gravis aut levis fuerit, favor debitoris inopis aut miſeratio intenditur, aut remittitur. Unde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per caſum fortuitum ſolvendo eſſe deſierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam neceſſitate pecunias mutuo ſumere ſunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere ſubigit. Et cum ipſi artem diteſcendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non præcaverunt (*c*); puta, qui omnes ſuas fortunas uni caſui expoſuerunt. Secus ac tradit Plinius L. III. epiſt. 19. *Tutius videtur incerta fortunæ poſſeſſionum varietatibus experiri*. Et Justinus L. IX. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obſidet, in Scythiam quo-

(*a*) Decoctoris character eſt apud DIPHILUM Comicum Mercatore, vertente Grotio in Excerptis:
Quia te videmus, bone vir: obſonarier
Baſilice & longe ſupra civilem modum.
Per te piſciculum vix accipiunt cæteri.
Ita civitas compulſa ad vitam olitoriam eſt.
Pugnamus de apiis tanquam in certatu Iſthmico.
Tua præda eſt, ſi quis mœnia introvit lepus.
Perdices autem & turdos, ita me Di juvent,
Jam nec volantes licitum eſt conſpicarier.
Etiam intendiſti pretium vino exotico. H.

(*b*) GUNTHERUS L. VIII. Ligurin. circa extrem.
Cujus fortuna laborans
Non potis eſt auro venales ſolvere noxas.
Arctatur vinclis. H.

(*c*) Contra monitum GNOMOLOGI apud Gruterum:
Tua omnia uni nunquam navi credito.
Et TERENTII in adelphis; *Potius quam venias in periculum Sannio, ſervesne, an perdas, totum dividuum face.* H.

quoque prædandi cauſa profectus eſt, more negotiantium impenſas belli alio bello refecturus. Livius L. XI. c. 21. *Antigonus ſæva tempeſtate jactatus, cum in eadem nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, præcepiſſe liberis dicitur, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderent.* Apparet tamen, priſcos Romanos iſta diſcrimina parum æſtimaſſe. Ita enim Seneca de Benef. L. VII. c. 16, (*a*) *Quid tu tam imprudentes judicas majores noſtros fuiſſe, ut non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea abſumſit, & eum, qui incendio aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, ut homines ſcirent, fidem utique præſtandam. Satius enim erat a paucis etiam juſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari* (*b*). Sic & apud Moſcovitas non ſuperfunctorie vapulant, qui ſolvendo non ſunt debitores, & demum creditori ſervire coguntur.

§. IV. Hoc loco etiam eſt examinandum, quod Hobbesius de Cive c. 2. §. 14. nimis, ut apparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipſam, ſed ad ſummum duntaxat conatum obligare.* Scilicet quia ad impoſſibile non obligamur; ultra ſummum autem conatum nihil eſt in noſtris viribus: adeoque quod iſto attingere nequimus, nobis impoſſibile eſt, & ſic extra obligationem poſitum. Ubi tamen addendum, niſi culpa noſtra aut dolo vires id præſtandi corruperimus. Tunc enim per ſummum conatum obligatio non expletur, ſed quia expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur autem iſta aſſertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera præſenti operam aliquam noſtram futuram ſpondemus: in quibus per ſummum conatum obligationi ſatisfit. Quia enim futura illa intuitu humanæ providentiæ in incerto ſunt, adeo ut vel vires noſtræ aliquo caſu debilitari, aut occaſio converſione rerum intercipi, aut difficilior queat reddi; & quia præterea ſæpe humana perſpicacia in æſtimatione virium propriarum, ac difficultatis rei ſolet aberrare: ideo cenſendi hic quoque ſunt paciſcentes humanæ conditionis fuiſſe memores; adeoque in determinanda præſtatione actionum ſeu operarum futurarum tacitam conditionem ſuppoſuiſſe, ſiquidem vires & occaſio eædem permanſerint, aut ni vires præſentes juſto amplius æſtimatæ ſint. In ejuſmodi caſibus recte dicitur officio ſuo ſatisfeciſſe, qui quantum in ſe eſt fecit; cumprimis ubi etiam in ipſa operatione aliquid, a noſtris viribus non dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et quod in talia duntaxat pacta valeat Hobbesii aſſertio, etiam ex ſubjectis ab ipſo argumentis apparet. Ait, *paciſcimur ſæpiſſime eas res, quæ poſſibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen poſt conſtat eſſe impoſſibiles;* (præſupponendum eſt, non fuiſſe facultatem ſpecimine aliquo vires explorandi;) *non ideo omni obligatione liberamur. Ratio eſt, quod is, qui futurum incertum promittit, bonum præſens ea lege accepit: ut mutuum redderet. Voluntas enim ejus, qui præſens bonum præſtat, pro objecto ſimpliciter habet bonum ſibi, quanti erat res promiſſa: ipſam autem rem non ſimpliciter, ſed ſi fieri poteſt.* Ego tamen potius contra dixerim, qui bonum præſens alicui præſtat, eum directe aſſequi velle illud bonum futurum, quod pacto expreſſum fuit. Et quidem æque in conventione dandi, quam in conventione faciendi (*c*). Nam in jure naturali non videtur fundari id diſcrimen, quod aliqui tradunt, ex conventionibus dandi præciſe aliquem obligari ad dandum, ſed ex conventionibus faciendi non præciſe ad faciendum aliquem obli-

(*a*) Nimirum apud Romanos ante Auguſtum decoctoribus Equitibus, quamvis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet, lege Roſcia certus locus in theatro ignominiæ cauſa conſtitutus. H.

(*b*) Aliorum populorum leges & mores retuli L. I. *parœmiar. jur. Germ.* 89. §. 3. Add. Joann. LIMNÆUS Tom. 2. Addit. ad L. IV. I. P. c. 8. p. 306. ſeq. H.

(*c*) Hinc nec jure canonum, ſecundum multorum ſententiam, nec moribus multorum locorum id diſcrimen obſervatur. V. CHRISTIANÆUS Deciſ. Belgic. 323. VINNIUS & alii ad §. 7. J. de V. O. Ex ipſo etiam jure Romano limitationes non paucæ adferri ſolent. Videtur autem ejus diſcriminis ratio fuiſſe, quod Romani ſervitutis habere ſpeciem exiſtimarent, quem ad factum cogere. Hinc ULPIANUS L. 9. §. 10. D. de pœnis, *inciviles vocat pœnas, invitum hominem jubere facere, quod facere non poteſt.* H.

obligari, ſed præſtando intereſſe eum liberari poſſe. Enimvero ubi quod conventum fuit obtineri nequeat, eundem detrimento evitando velle præſtari, quod tantidem eſt. Quod ſi autem ne hoc quidem obtineri queat, neque reſtitutionem admittat id, quod acceptum jam eſt, defungetur quis ſua obligatione, qui præſtat id, quod vires admittunt. Enimvero in contractibus mutui, & qui ejuſdem ſunt indolis, falſum eſt, per ſummum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, præſertim non ex neceſſitate extrema, creditor ſane ſupponit, debitorem velle & poſſe ſolvere; & idem quoque debitor præ ſe fert; ac ſuper hac hypotheſi contractus initur. Quod ſi igitur tempore ſolutionis faciendæ tantum non ſit in bonis debitoris, impoſſibile quidem eſt, in præſens plura exſculpere, ut tamen obligatio remaneat, in futurum reſidua ſupplendi. Vid. Matth. XVIII. Cæterum in ſimplicibus promiſſis, quibus aliquid pollicemur, cujus eventum præſtare abſolute penes nos non eſt, ſemper debet ſubintelligi hæc reſtrictio, ſi fors faverit, ni ex tranſverſo quid intercurrerit, aut ut Chriſtiani magis pie: ſi Deo placuerit. Vid. Jacobi IV. 15. Quanquam ejuſmodi futura incerta velut abſolute jurare cum magna temeritate, & præſumtione impia ſit conjunctum (a). Ex quo genere eſt illud juramentum Labieni & reliquorum Pompejanorum, qui jurarant, *ſe niſi victores in caſtra non reverſuros*, apud CÆSAREM de Bello Civili L. III. (c. 87. n. 6.) Add. Actor. XXIII. 21. & SELDENUS de J. N. & G. L. IV. c. 7.

§. V. EST QUOQUE hic excutienda quæſtio ſat ſpinoſa, quam HOBBESIUS de Cive c. 2. §. 18. proponit (b): An quis ſe pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter ſuperantia? verbi gratia *an quis pacto ſuo poſſit obligari, mortem & vulnera inferenti non reſiſtere?* Accuratius autem rimanti ſatis apparet, quo fine quæſtio iſta negetur; nempe ut oſtendatur, ſecuritati hominum non ſatis caveri per ſola pacta; nec ſufficere, ſi quis pacto ſe obliget, quod ultro velit pœnam ſufferre, ſiquidem ab ipſo injuria fuerit perpetrata; ſed neceſſarium eſſe conſervandæ inter homines paci, ut imperia conſtituantur, quæ etiam invitos ad pœnam peccantes poſſint trahere. Id quod veriſſimum eſt, & de eo plura ſuo loco dicentur. Operæ pretium tamen fuerit, argumenta Ipsius preſſius conſideraſſe. Dicit: *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo ſuis pactis quibuſcunque obligatur non reſiſtere. Eſt enim in unoquoque gradus timiditatis ſummus, per quem malum, quod infertur, apprehendit ut maximum, ideoque neceſſitate naturali quantum poteſt fugit, intelligiturque aliter facere non poſſe. Ad talem gradum metus ubi perventum fuerit, non eſt expectandum, quin vel fuga vel pugna ſibi conſulat. Cum igitur nemo teneatur ad impoſſibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda ſatis conſtantes ſunt, ea ferre non obligantur.* Hic obſervandum, non videri abſolute rem humana conſtantia majorem, mortem citra reluctantiam admittere (c). Inde ſi Deus præceperit, mortem potius ſubire, quam certam actionem ſuſcipere, non eſt dubium, quin ad iſtud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum ut plurimum ea res conſtantiam mortalium vulgarem ſuperet, non præſumi hominem ultro per pactum ſuum ſeſe ad tale quid voluiſſe adſtringere. Quippe cum non minus leges humanæ ferri, quam pacta iniri debeant cum ſenſu humanæ imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad diſſolvendum rigorem diſciplinæ militaris, quaſi liceret militi ſtationem deſerere, ſi præſens periculum vitæ videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem ſubeundam, tanquam impoſſibile aliquid, non teneatur. Negamus

(a) Et Romanorum militum, apud LIVIUM L. II. cap. 45. ſequ. & Arcananum apud eundem L. CXVI. c. 25. Addatur BOCCALINUS ad L. II. Annal. Taciti, verb. *repertis inter ſpolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant.* H.

(b) Huc etiam pertinent quæſtiones: An quis ad quæſtiones ſubeundas ſe poſſit obligare? (V. COLERUS Deciſ. 184. & part. 2. de Proceſſ. execut. c. 6. n. 44. ſequ.) An ſub pœna amittendæ exiſtimationis? (V. TABOR de Obſtagio c. 6. n. 9.) An ad carcerem? quam multi negant, ſed perperam. V. ARNISÆUS Relat. Politic. 3. ſect. 6. n. 46. GAIL. 2. Obſerv. 45. ZASIUS l. 2. Singular. 8. BERLICHIUS Part. 2. concl. 27. 28. H.

(c) Vide, quæ notavimus in nota 8. ad L. I. c. 5. §. 9. & ſeqq.

mus enim humana conſtantia, ſaltem quæ in viros cadit, ſuperius eſſe, probabile mortis periculum ſubire, cum poteſtate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim caſum credo dari, ut in bello quoſdam hoſti objicere neceſſum ſit, adempta pugnandi, aut dolos miſcendi poteſtate. Inde ex fine conſervandarum civitatum, & uſu omnium gentium apparet, ſiquidem res ita poſtulet, recte militi a duce poſſe injungi, ut loco aſſignato in hoſtem ad extremum uſque ſpiritum pugnet, etſi contingat in veſtigio eſſe occumbendum; ac ignaviam ſtationes deſerentium morte expiari. Nam qui militiæ nomen dat, timiditatis naturalis excuſationem perdit, obligaturque non modo prælium inire, ſed & invito ſuo ductore non fugere. Neque viro eſt abſurdum pœnæ genus, occidere, quia occidi noluiſti. Gravius enim eſt, a carnifice per ignominiam jugulari, quam cum gloria ad inſtar viri fortis ab hoſte occumbere. Add. *L.* 1. §. 28. *D. de SCto Silaniano*. Sed & illud eſt addendum, ſi cui peculiaris ſit animi mollities, ut ad ea quoque defetiſcatur, quæ intra communem hominum firmitatem ſunt, per animi ſui vitium haudquidquam iſtum obligatione liberari. Pergit Hobbesius: *Cum ei, qui pacto tenetur, credatur, ad ſupplicium autem qui ducuntur, vinculis conſtringantur, aut ſatellitibus cuſtodiantur, ideo non videri illos pactis ad non reſiſtendum ſatis obligatos eſſe.* Quod in hoc ſane caſu verum eſt; etſi alias etiam illis, qui revera pactis tenentur, non ita abſolute credatur, quin violenta quoque præſidia caute diſponantur prohibendæ iſtorum perfidiæ. Quo ſpectat illud Senecæ Thyeſte (verſ. 643. & ſeqq.): *Arx urbem premit, & contumacem regibus populum ſuis habet ſub ictu*. Subiungit, *inutile fore tale pactum. Equidem ſic frequenter pacta iniri, niſi conſtituta die hoc fecero, interfice;* id eſt, jus habebis capitale ſupplicium a me exigendi, niſi hoc fecero. *At tale pactum, niſi fecero, interficienti non reſiſtam, iniri & inuſitatum eſſe, & inutile.* Id quod ſic probat. Tale pactum ineunt aut civitas cum cive, aut cives ejuſdem civitatis inter ſe, aut duo, qui in naturali libertate vivunt. Ut civitas cum cive tale pactum ineat, inutile eſt. Sufficit enim, ut ipſa poſſit nocentibus pœnam infligere, ſi ſinguli cives fidem dent, quod non velint eum, a quo ſupplicium ſumendum, per vim defendere. Cives inter ſe ita paciſci nequeunt, quia jus interficiendi in civitatibus privato concedi non poteſt. Iis, qui in libertate naturali vivunt, itidem tale pactum inutile eſt: quia ſi paciſcerentur de interficiendo, ni fecerint, intelligetur præceſſiſſe aliud pactum de non interficiendo ante diem præſtitutum. Nam ex Ipsius hypotheſi in ſtatu naturali ante pactum initum jus eſt cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non ſit præſtitum, redit jus belli ſeu ſtatus hoſtilis, in quo quidvis in alterum licet, & ſic etiam redibit jus reſiſtendi. Ego tamen hic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; ut non ſolum intrinſecam neceſſitatem adferant conventa præſtandi, ſed & utrique jus dent recuſantem vi compellendi malo aliquo ipſi intentato. Adeoque in hunc ſenſum pacta reſolvi: ſpondeo, me tibi hoc præſtiturum; ni fecero, habebis poteſtatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto ut aliud ſuperaddatur de non reſiſtendo illud malum intentanti, inutile eſſe & abſurdum. Hoc enim iterum alio pacto pœnali foret ſanciendum, hoc modo: ſi tibi vim inferenti reſtitero, tunc aliquo modo me multandi habebis poteſtatem. Atqui ſic manifeſte apparet, per alterum pactum primo pacto nihil eſſe additum. Nam ex eo licebat jam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate poſterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus eſt, unum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius ſit decem, quam unum perrumpere? Denique ita colligit Hobbesius: *Pacto non reſiſtendi obligaremur duorum malorum præſentium eligere illud, quod majus videbitur. Nam mors certa majus eſt malum, quam pugna. Sed duorum malorum impoſſibile eſt non eligere minus: Ergo tali pacto teneremur ad impoſſibile: id quod naturæ pactorum repugnat.* Enimvero regula illa de eligendo malo minore dextre eſt explicanda. Nam proprie illa locum habet in comparatione duorum malorum inutilium, ſeu quæ damnum adferunt, ut talium. Ubi lucri vicem obtinet, parte duntaxat damni inevitabilis poſſe defungi. Nequaquam autem illa eſt extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut unius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commiſſionis neutrum eſt eligendum. Etſi aliquando contingat, ut duobus præceptis affirmativis ſatisfieri nequeat; quorum intermiſſio

miſſio ſcorſim conſiderata cum peccato eſt conjuncta, ſed propter illorum præceptorum concurſum fit, ut unius eorum intermiſſio habeatur licita. Quo caſu utique ex duobus malis omiſſionis minus eſt eligendum, ſeu potius concurſus cum altero præcepto nobiliore oſtendit, in tali caſu omiſſionem præcepti ignobilioris non eſſe peccatum. Scilicet quia legibus ſubordinatis hæc ſemper limitatio ineſſe intelligitur; quatenus iis ſatisfieri queat, ſalva lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio civili, utrumque ſeorſim conſideratum malum eſt. Sed ſi contingat, utrique ſimul ſatisfieri non poſſe, puta, ſi imperium civile jubeat aliquid legi divinæ adverſum; eo caſu huic non obedire malum eſſe deſinit: quia legi de obſequio poteſtati civili præſtando, addita intelligitur limitatio; niſi quid præcipiatur legi divinæ adverſum. Sicut & mera exſecutio peccati alieni, ſeu cooperatio per modum inſtrumenti præferri poteſt inſigni malo damnoſo, aut moleſto. Qua de re alibi latius. Eodem modo non poteſt comparatio inſtitui inter malum moleſtum, aut damnoſum, & inter peccatum, neque hoc præ illo eligendum; puta, ut quis malit peccatum committere, quam lucro carere aut damnum facere, utut judicio per pravam libidinem corrupto illud præ hoc minus malum videatur. Hoc enim ſi fieret, efficacia obligationum abs cujuſvis judicio ſuſpenderetur; adeoque penitus evaneſceret, ſi ad illud non obligarer, cujus intermiſſio ob externum aliquem reſpectum appetibilis magis videtur, quam ejuſdem impletio. Sic furi nequidquam ad excuſationem ſui ſuffecerit, ſi dicat gravius ſe malum judicaſſe opus faciendo vitam tolerare; quam rebus alienis malum injicere. Imo vel hic maxime vim ſuam exſerunt obligationes, quod per illas intrinſeca neceſſitas gignatur aliquid præſtandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. VI. Requiritur præterea, ut ex promiſſo pactove oriatur obligatio, facultas moralis, quæ nobis inſit ad præſtandam rem, de qua convenitur. Ex cujus facultatis defectu ad rem in ſe illicitam obligare nos non poſſumus (*a*). Nam quævis promiſſio vim accipit ex poteſtate promittentis, neque ultra extenditur; ſeu nemo ſeſe poteſt valide obſtringere ulterius, quam eſt poteſtas. Aſt qui lege actionem prohibet, adimit ſane poteſtatem eam ſuſcipiendi, & de eadem præſtanda obligationem in ſe recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid neceſſario debere facere, quod per eaſdem leges eſt omittendum. Et voluntas noſtra legibus ſubjecta non poteſt ſolo ſuo actu earundem vim elidere. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; ſed bis peccat, qui eadem præſtat. Add. *L.* 15. *D. de Condition. inſtitutionum*. *L.* 35. §. 1. *L.* 123. *D. de Verb. obligat.* Ex quibus etiam hoc conſequitur, non ſervanda eſſe promiſſa, quæ alteri, cui fiunt, noxæ ſunt futura: cum generali naturalis juris præcepto vetetur, ne quis ſciens volens alteri, etiam ſtolide volenti, malum inferat. Sed & ex eo ipſo, quod circa illicita non poſſit contrahi obligatio valida, conſequitur: regulariter actus, qui contra leges ſuſcipiuntur, eſſe invalidos ipſo jure, vel præcedente magiſtratus cognitione tales declarari. Lex Wisigothorum L. II. tit. V. c. 7. (*b*). Etſi & aliquando, actu contra leges ſuſcepto, multa quidem aliqua imponatur eundem ſuſcipientibus, ipſe autem actus non reſcindatur; ideo quod major indecentia in actu, quam in effectibus conſpiciatur; & ſepe incommoda, quæ reſciſſionem ſequuntur, majora ſint, quam incommoda ipſius actus, ſi validus relinquatur. Sicut apud Apollonium Rhodium Argon. L. IV. Alcinous inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: ſi Jaſon cum Medea non concubuiſſet, ut ea reſtitueretur Patri; ſi concubuiſſet, maneret, penes Jaſonem. Idem habetur apud Hyginum fab. 23. Apollodorum L. I. (§. 25. Edit. T. Gal.) Bibliothecæ, & Orpheum in Argonauticis.

§. VII. Cæterum hic diſtinctius quæri poteſt, primo, an obligatio ad præſtandum turpe factum ſit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit præſtitum? Hic certum eſt, neutra ex parte ex turpi ejuſmodi conventione obligationem exiſtere,

ſed

(*a*) De effectibus horum pactorum illicitorum vide late agentem Celeberrimum virum, Joannem BARBEYRAC, in nota 2. ad hunc paragraphum.

(*b*) V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 5. §. 14. n. 4. & §. 16. AUCTOR ſupra L. II. c. 6. §. 14. H.

ſed utrumque ab eadem reſilire debere (*a*). Seneca Hercule Oetæo. (verſ. 480. 481.) *Præſtare fateor poſſe me tacitam fidem, ſi ſcelere careat: interim ſcelus eſt fides*. Add. *L. 26. 27. D. de Verb. oblig.* Unde ſi verbi gratia ſicarium mercede quis conduxerit ad faciendam cædem, ſicarius ſane, ſi pœnitentia ductus obire facinus recuſaverit, a conductore ad implendum pactum compelli non poteſt. Et contra, ſi conductor pœnitens ſicario denunciaverit, ut ne cædem patret; neqnaquam hic alterum adigere poteſt ad perſeverandum in propoſito, quo ipſe mercedis adipiſcendæ locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poſcere, quaſi per ipſum ſteterit, quo minus ſcelerata iſta opera fuerit. Imo ſi poſt factam revocationem ſicarius nihilominus perſeveraverit cædem abſolvere, conductor cædis non erit reus: ſed in id duntaxat condemnari poterit, quanti eſt, propoſitum habuiſſe cædis, ſed quod mox per pœnitentiam fuit emendatum. Grotius L. II. c. 11. §. 9. ideo promiſſionem ſeu mercedem ſponſam, verbi gratia, homicidii cauſa vitioſam eſſe tradit, quia ad hoc adhibetur, ut alter ad malum facinus impellatur (*b*). Exemplum non ſervati ejuſmodi pacti extat apud Philostratum L. III. de vita Apollonii Thyanæi, (cap. 24. pag. 114. Ed. Lipſ.) ubi cum hic promiſiſſet, ſeſe navem mercibus onuſtam in piratarum manus deducturum, eos aliorſum converſo curſu eluſit.

§. VIII. Secundo quæritur: an ſi turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea ſolvendam teneatur? Quod Grotius d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quæ labes peracto crimine ceſſet, ideo quod illex mali eſſe deſierit. Enimvero nobis ſecus videtur. Nam tantum abeſt, ut pactum tale turpe eſſe deſinat, peracto flagitio, ut potius ad plenum turpitudinis gradum pervenerit, obtento ſuo fine. Niſi vero minus turpe ſit furatum eſſe, quam furari velle, aut accipere mercedem ſceleris, quam ſperare, ſolvere quam promittere. Imo ſi promiſſio eſt turpis, quia eſt illex mali (*c*), etiam impletio promiſſionis erit turpis, quia eſt penſatio ſceleris, & ad plura ſuſcipienda invitatio. Inde labes quoque aliqua ejuſmodi mercedem comitari judicatur, etiam quando in tertium juſto titulo tranſiit; quod ipſa ex ſcelere parta ſit. Sic & in divina lege interdictum eſt, ne in domum Dei inferretur pecunia ex proſtitutione corporis quæſita. Deuter. XXIII. 18. Josephus Archæol. IV. 8. Et ſacerdotibus religio erat; mercedem proditionis a Juda pro derelicta habitam ærario ſacro inferre. Tritum quoque eſt, de male partis tertium hæredem non gaudere (*d*). Inde probare non poſſumus, quæ Grotius d l. tradit: *Uſque ad tempus impleti ſceleris efficaciam turpis promiſſionis eſſe pendentem, quemadmodum eſt efficacia promiſſionum conditionalium*, donec conditio extet; aut promiſſio rei in præſens impoſſibilis, quæ tamen poſſibilis futura ſperatur, quouſque intra vires noſtras eſſe cœperit. *Crimine autem perpetrato jam obligationis vim exſeri, quæ ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus conſenſus,) ſed ab accedente vitio fuit impedita*, ideo quod ad malum ſuſcipiendum aliquid contulit. Enimvero ſi hoc admittatur, irrita foret prohibitio juris naturalis de non ineundis circa illicita pactis,

(*a*) Chorus apud EURIPIDEM Helena:
Καλῶ γε προδοσίαν δίκαια δρᾷν.
Honeſta certe proditio, facere juſta. H.

(*b*) Et aliud apud H. GROTIUM L. I. Hiſt. Belgic. ad A. MDLXXXVIII. duorum caſtelli alicujus traditionem Parmenſi promittentium, cumque Præfecti conſilio eludentium. H.

(*c*) Et abſurda merito cenſeri debet actio, quæ ſe fundat in injuſtitia, & pretium ſceleris petit. H.

(*d*) Quod proverbium, jam monente Cl. BARBEYRACO, parum facit ad inſtitutum AUCTORIS. Cujus obſervationis ſumma, mutatis, quæ nobis mutanda videntur, continetur his tribus Regulis: I. Si de delicto perpetrando conventio inita ſit, re adhuc integra neuter obligantur, quia hic fidem ſervare ſcelus eſt: uterque vero Contrahentium propter conatum vitioſum puniri poteſt. II. Delicto perpetrato, merces promiſſa peti non poteſt, uti contra GROTIUM L. II. c. 11. §. 9. docet Auctor h. l. Quamvis enim illex mali ceſſet, quæ labe ſua obligationem impediebat, non tamen ceſſat turpitudo, ſed ad ſummum perveniſſe videtur gradum. III. Si præmium eſt ſolutum in pari turpitudine potior eſt ratio dantis, quam accipientis, quia alias (1) accipiens ex ſua improbitate lucrum conſequeretur, & (2) incongruum eſſet, ſolum dantem non etiam accipientem puniri. Jure Romano, quod meretrici datum eſt, repeti non poteſt, *L. 3. D. de Condict. ob turp. cauſſ.* quia (1) quum apud eos tolerarentur mulieres quæſtuariæ, mercedem etiam accipere iis integrum eſſe debere viſum fuit, (2) quia incivile habitum eſt, propriam fateri turpitudinem, eo quod judicia haberentur in publico, haberentur in Foro.

ctis, ſi poſt ſcelus obitum pactum illud jure naturali eſt ſervandum. Quid prodeſt prohibuiſſe, ne furtum fieret, ſi furto facto res furtiva citra vitium poteſt retineri? Et falſum eſt, vim intrinſecam obligandi pacto turpi non defuiſſe, ſed tantum ab accedente vitio fuiſſe ſuſpenſam, quouſque ad crimen allicere deſierit. Nam ut pacto vis obligandi intrinſeca inſit; non ſufficit conſenſum utrinque adfuiſſe; ſed & idem debet verſari circa rem, de qua in utramque partem diſponendi libera eſt homini poteſtas. Alias ſi ſatis foret ad producendam obligationem, utrinque conſenſiſſe, facile omnes leges ſubverterentur, inito ſuper iis violandis pacto; adeoque ipſum jus naturæ ad ſui deſtructionem inſerviret. Arbitramur igitur, per legem naturæ neque exſecutorem facinoris pactam mercedem tanquam ex jure proprie dicto poſtulare poſſe, neque conductorem ex intrinſeca, & conſcientiam afficiente obligatione ad ſolvendam eam mercedem teneri. Adeoque juri naturæ curæ non eſſe, ne quis gratis ſcelus patraverit. Equidem ſi quis, qui verbi gratia ſicarium conduxit, & mox cæde patrata mercedem ſolvere abnuit, ab ipſo male multetur, nemo eſt, qui injuriam ipſi factam dicat. Verum hic obſervandum, etſi turpia pacta vi intrinſeca obligandi deſtituantur, neque ad actionem pariendam apta ſint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa conſenſerit, iiſdem ſtare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis jure queri poſſit, ſi ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non ſervata malo afficiatur. Vetat enim lex naturæ ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non præſtitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe conſenſit, eo ipſo favori hujus legis renunciavit, dum quantum in ſe fuit, alteri rem in ſe indebitam exigendi poteſtatem fecit. Atque malum, cui quis culpa ſua cauſam dedit, non immerenti accidere judicatur (a). Exempli gratia; jus naturæ vetat virginis invitæ pudorem imminuere. Verum ubi ipſa conſenſit, jacturam quidem facit rei irreparabilis, de injuria tamen ſibi facta queri non poteſt. Etſi ſæpe circa talem iſtud OVIDII Heroid. ep. (VI. 137. 138.) locum inveniat: *Ipſo Crimine dotata eſt, emeruitque virum.* Sic in civitatibus, ubi duella ſunt prohibita, provocatus ab altero haudquidquam in arenam deſcendere tenetur etiam ubi id jam promiſit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de injuria ſibi facta queri, aut vulnerantem impenſas curationis poſcere nequit. Ad exemplum Judæ *Gen.* XXXVII. qui circa exſolvendam Thamari concubitus mercedem ſolicitus erat, reſpondet SELDENUS L. V. cap. 4. de Jur. nat. & gent. *creditum fuiſſe eo tempore, licere innuptæ & ſolutæ fœminæ corporis ſui uſum concedere alteri ſine conſenſu in vitæ communionem, idque vel gratis, vel pro mercede; adeoque validam obligationem ex iſtiuſmodi conventione, tanquam circa rem, ſaltem civiliter licitam, potuiſſe contrahi.* Quanquam & hoc obſervetur, non paucos neſcio quid generoſitatis in eo oſtentare, ſi non gratis libidinem expleverint. Fortaſſe etiam de pignore reluendo erat ſolicitus. Huc quoque pertinet *L. 4. §. 3. D. de Cond. ob turp. cauſ. Quod meretrici datur, repeti non poteſt, ſed nova ratione, non ea, quod utriuſque turpitudo verſatur, ſed ſolius dantis. Illam enim turpiter facere, quod ſit meretrix: non turpiter accipere, cum ſit meretrix.* Scilicet etſi Romæ extra pœnas legum civilium erat publice corpus proſtituere, ejuſque quæſtus fœditatem apud ædiles profiteri; tale tamen vitæ genus inire ab honeſtis hominibus merito turpiſſimum habebatur. Electo tamen ſemel eo vitæ genere, nulla nova erat turpitudo, ſi mercedem pro uſu corporis acciperet meretrix, atque *cava pretium flagitaret uſque manu*. TIBULLUS L. II. (Eleg. 4. v. 14.) Perinde ac ſi dicerem; turpe eſt quidem homini ingenuo carnificinam exercendam ſuſcipere: verum digeſto ſemel eo pudore, mercedem pro iſta opera accipere turpitudine vacat. Conciſius poſſis dicere; cum Romæ ſtatus meretricius fuerit toleratus, valida quoque judicata in eo foro fuiſſe pacta, quæ illum ſtatum comitabantur. Quanquam ex alio capite iſta pacta iniquitatis accuſet OVIDIUS Amor. I. Eleg. 10. (verſ. 29. & ſeqq.)

Sola viro mulier ſpoliis exultat ademtis.
Sola locat noctes: ſola locanda venit.
Et vendit quod utrumque juvat, quod uterque petebat,
Et pretium quanti gaudeat ipſa facit.

Quæ

(a) De his exemplis agit *ſupra c.* 1. §. 7. & 10. H.

Quæ venus ex æquo ventura eſt grata duobus,
Altera cur illam vendit, & alter emit?

Iſtud tamen patet, ſi ſcelus in alterius uſum ipſo volente ſit ſuſceptum, eum recte eidem iraſci non poſſe. Apud Ovidium Heroid. epiſt. XII. (verſ. 131. 132.) Medea Jaſoni:

Ut culpent alii, tibi me laudare neceſſe eſt,
Pro quo ſum toties eſſe coacta nocens.

Apud Eundem Metamorph. L. VIII. (v. 130. 131.) Niſa Minoi: *Scelus hoc patriæque patrique; Officium tibi ſit.* Apud Senecam in Medea: (verſ. 500. 504.) *Cui prodeſt ſcelus, is fecit. Tibi innocens ſit, quiſquis pro te eſt nocens* (*a*). Etſi inter principes cumprimis non infrequens ſit, ut fructum alieni ſceleris quidem capiant, ſcelus tamen ipſum puniant, ne id exemplo ſibi deinceps noxium evadat. Sic apud Paulum Orosium L. V. c. 18. ſervum, qui Sulpicium herum ſuum, a Senatu hoſtem judicatum, quod hoſtem indicaverat manumitti, quod vero dominum prodiderat, ſaxo Tarpejo dejiei conſules decreverunt. Add. Zonaras Tom. III. in Theophilo ab initio.

§. IX. Tertio denique quæritur; an merces pro turpi opera data poſſit repeti? Ad hanc quidem repetitionem jus naturale nullum videtur prætextum ſuppeditare, ſi neque dolus alterius, neque enormis læſio intervenerit. Nam utique volente domino res alteri tradita fuit eum intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quæ ipſi tanti fuit æſtimata. Atqui etiam ubi gratis alteri res datur, repetitio ceſſat. Neque obſtat, quod adquiſitio ſit facta titulo non juſto, & modo, & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non poteſt, qui dedit; quippe qui & ultro pactus eſt turpem operam, eaque exhibita æquipollens quid convento pretio ſibi exhibitum judicavit (*b*); nec ſuper flagitio queri poteſt, quod ipſe fecit. Id tamen efficit illegitimum adquirendi medium; ut ſuperior quod datum fuit vel per modum pœnæ auferre queat, vel danti iterum addicere (*c*). Quod ſi tamen, verbi gratia, illecebroſa aliqua meretrix incautum adoleſcentem magna argenti ſumma munxerit, recte eadem videtur repeti poſſe; cum etiam inter eos, qui ob turpia ſociantur, ſpecies quædam juſtitiæ, adeoque & leges contractuum utcunque ſoleant obſervari. Cæterum eum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non niſi accepta mercede velle præſtare, ulterius quæritur; an ſi quid promiſſum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti poſſit (*d*); Reſpondent aliqui ſimpliciter, valere tale promiſſum, ſi jus naturale ſpectemus; eum etiam id valeat, quod citra ullius cauſæ intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorſionem datum eſſe ſarciendum. Clarius res expedietur, ſi diſtinguatur, utrum quid fuerit debitum ex imperfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promiſſum fuerit, præſtandum erit, neque repetitioni hic locus apparet. Sic verbi gratia etſi viam erranti monſtrare lex humanitatis jubeat; ſi quid tamen pro eo officio, utut mihi non moleſto, paciſcar, & exigere id licebit, nec ſolutum alter repetere poterit. Niſi forte dolo, & confictis terriculamentis ipſum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promiſſa valent, quibus alium incitare inſtituo, ut eo alacrius

(*a*) V. de Piſone TACITUM III. Annal. 16. & quæ ad hunc locum de Philippo II. Hiſp. Rege, qui Eſcovedi cædem Perezio mandaverat, ex Thuano & Perezii ipſius relationibus narrat FORSTNERUS. Conf. eundem ad XIV. Annal. Taciti 62. H. GROTIUS L. II. Hiſtor. Belgic. ad A. 1592. ait de eodem Philippo: *Pereſium, Scovedanæ cædis quondam miniſtrum, ſubtracta auctoritate communi facinori reum ſubdebat*. Add. de Eliſabetha Angliæ Regina, Daviſonum puniente, CAMPEDENUM ad A. 1587. p. 537. edit. Elzeviriav. H.

(*b*) Adde etiam operam reſpectu ejus, qui illam pactus eſt, non injuſtam, ſed tantum turpem eſſe & ex vitio. Virtutes autem & vitia non producere actionem, nec continere neceſſitatem præſtationis, ſed alios inde effectus ſequi, præmium puta vel demeritum. Quod ſi objicias, accipientem titulum retinendi idoneum non habere: reſponderi poteſt, traditionem factam eſſe ex cauſa; & quamvis illa ſit turpis, tamen de voluntate domini, rem ſuam transferre volentis, conſtare ac proinde cum turpis cauſa plus operetur quam nulla, meliorem eſſe cauſam poſſidentis. H.

(*c*) Adde de injuſto judice AUCTOR. L. IV. c. 13. §. 16. H.

(*d*) H. GROTIUS L. II. de J. B. & P. c. 10. §. 12. H.

ctius & accuratius officio ſuo ſatisfaciat. Illa enim velut ex ultronea liberalitate facta judicantur. Verum ubi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet, non niſi promiſſa alia re velit præſtare, putaverim idem dicendum, quod de iis promiſſis, quæ metu aut dolo eliciuntur. Si enim quiſpiam in naturali libertate conſtitutus debitum præſtare abnuat, indicio eſt, virium ſuarum fiducia ipſum id facere; quod credat, penes me non eſſe, vi ipſum ad præſtandum debitum adigere. Igitur ubi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra novum velut ſupplementum, ſtatim mihi juſta in ipſum bellandi cauſa naſcitur. Quod ſi autem res meæ non ferant bello jam certare, ſed duris licet conditionibus tranſigere ſuadeant (*a*), læſionis iſtius penſationem poſt licebit petere, niſi ultro eandem ipſi condonavero. Aliud tamen eſt, ſi ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter læſum ſe oſtendere queat. Verum in civitatibus, qui pacto ſatisfacere ſine novo augmento detrectat, per judicem facile compelli poterit. His addenda ſunt, quæ Interpretes juris Romani tradunt *ad titulum D. de Condict. ob turp. cauſam*. Ubi diſtinguunt, an turpitudo ſit ſolius dantis, an utriuſque. Priori caſu condictionem concedunt, poſterioribus non item. LIBANIUS orat. V. *Si quæ a legibus evenire mihi poſſunt, ea percipio, quomodo hoc adhuc gratia eſt? Certe qui gratiam accepit, remunerationem ei debet, qui dedit? Atqui judici, qui legibus eſt addictus, gratia non debetur, quæ enim ei ex neceſſitate erant agenda, egit*.

§. X. FACULTAS moralis quid præſtandi, aut ad præſtandum quid nos obligandi nobis quoque deeſt circa res & actiones alienas: quippe quæ non noſtro, ſed alterius arbitrio ſunt ſubjectæ. Ex quo conſequitur, nos de illis non poſſe promittere aut paciſci, ut alter actu noſtro jus ad illas adquirat, aliumque iſtas velut ſuo jure poſcere queat. Unde & JCti Romani docent ad §. 3. *Inſtit. de inutil. ſtipulat.* qui alium daturum aut facturum promiſit, neque ipſum obligari, neque alium, cujus factum promiſit, obligare. Id quod verum eſt, ſi ſtricte velimus inhærere verbis ejuſmodi promiſſionis. Quia tamen inconveniens eſt, actus alicujus ſerio ſuſcepti nullum eſſe effectum (*b*); inde facile eſt, ut eam promiſſionem ſic interpreremur; illum curaturum, ut alter det vel faciat. Quod ſi autem expreſſe ita concepta ſit promiſſio, me operam daturum, ut tertius certam rem aut actionem ipſi exhibeat, tunc teneor omni modo moraliter poſſibili laborare, ut ad eandem exhibendam alter permoveatur. *Moraliter poſſibili* dicimus, i. e. quantum alter honeſte a me poſtulare poteſt, & quantum vitæ civilis ratio fert. Unde ſi ex mea parte nihil intermiſero, & tertius tamen facere abnuat (*c*), ad id quod intereſt haudquidquam tenebor; niſi hoc expreſſe receperim (*d*), aut ex negotii natura recepiſſe intelligar. LIVIUS L. II. c. 31. *Velut perſoluta fide, quoniam per eum non ſtetiſſet, quin præſtaretur* (*e*). Quod ſi vero ita promittam, ni tertius præſtet, me certi quid daturum; manifeſtum eſt tertio non præſtante, meum promiſſum committi. Cui ſimile fere id, quod legibus Romanis erat conſtitutum, ut ſi quis rem alienam legarit, quam alienam ſciebat, heres eam redimere cogeretur, & præſtare, aut ſi eam redimere nequiret, æſtimationem ejus dare. Certum tamen eſt, ex qualicunque meo promiſſo tertium non obligari, aut alterum jus nanciſci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum,

(*a*) Ego ſubſiſto: Nam qui in novam pactionem deſcendit, cedit jure ſuo: & ſi pactum poſt bellum valet, cur pactio, ut declinetur bellum, erit inefficax? H. (vid. infra L. VIII. c. 8. §. 2.)

(*b*) Hinc Jus Romanum mores hac in parte in quibuſdam locis non admiſerunt. V. quæ dixi *Differt. de Obligat. alium dat. facturumve ſect.* 2. §. 2. H. (Regulam quoque oppoſitam, *de non quærenda alteri obligatione, in foro*, haud obſervari teſtatur MEVIUS IV. deciſ. 112. n. 5. CHRISTIANÆUS Vol. IV. dec. 177. & 209. & BRUNNEMANNUS ad L. 3. C. de inut. Stip.)

(*c*) Nimirum, ut SENECA ait de benef. 23. *Quædam ejus conditionis ſunt, ut effectum præſtare debeant. Quibuſdam pro effectu eſt omnia attentaſſe*. H. (*Si omnia fecit, ut ſanaret: peregit Medicus partes ſuas. Etiam damnato reo, oratori conſtat eloquentiæ officium, ſi omni arte uſus eſt. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, ſi & prudentia & induſtria, & fortitudo muneribus ſuis functa eſt*. Idem d. l.)

(*d*) Puta in negotiis oneroſis. H. GROTIUS L. III. de J. B. & P. c. 25. §. 30. Conf. AUCTOR infra L. V. c. 2. §. 8. Quod compluribus exemplis illuſtravi dicta diſſert. ſect. 2. §. 5. & ſeq. H.

(*e*) Pœnæ loco. Diſſentiunt hic non pauci, ſed perperam. Vid. dicta Diſſert. ſect. 2. §. 17. ſeq. H.

Digitized by Google

rum, in quos nobis eſt imperium, quouſque iſthoc ſe extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere poſſum, adeo ut non ſolum ipſe tenear præſtare promiſſum, ſed & alter, cujus factum ſpondeo, ex vi poteſtatis mihi in eum competentis, ad repræſentandum promiſſum obligetur, ubi mea ipſi voluntas innotuit. Et ſi regulariter a principali promiſſore ſit poſtulandum, ut ipſe ſibi ſubjectum ad præſtandum adigat, & ſi hic pertinaciter detrectaverit, non ipſe immediate, ſed iſte conveniendus erit; niſi hic omne ſuum jus in alterum tranſtulerit.

§. XI. Denique nec ſuper rebus meis aut actionibus, in quas jam alteri jus fuit quæſitum, tertio valide poſſum promittere, niſi forte alter iſte ſuo jure velit cedere. Nam qui prioribus promiſſis aut pactis jus ſuum jam in alium tranſtulit, ipſe utique, ullum amplius tale jus reliquum habet, quod in tertium poſſit conferre. Ac nullo negotio omnia promiſſa & pacta hac ratione irrita reddi poſſent, inito alio, in quo contraria priori diſponerentur, aut quicum prius ſimul expleri nequiret. Unde hoc in caſu poſterius pactum redditur irritum per prius: vel potius prius oſtendit, poſterius nullum eſſe poſſe (*a*). Hinc & irrita ſunt omnia pacta ſubditorum inter ſe, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt (*b*). Gramondus Hiſt. Gall. L. X. *Qui ſub Rege naſcitur, primitus fidem Regi debet, quam ſi quis alius a Rege ſibi arrogat, rei alienæ temerarius contrectator eſt, nec ſtandum pacto, quod contra leges ſit, & jura regni. Fide ſolutus eſt, qui contra Regem ſuum fidem dedit.* Quo ſpectat & illud tritum: (*c*) *qui prior tempore, potior jure.* Scilicet non quod ipſum tempus in ſe aliquid juris conferat, ſed quia priori in eam rem jus jam fuit quæſitum, quod impedit, quominus ad eandem rem poſteriori jus adquiri potuerit. Inde etiam eſt, quod ſervus alii operam ſuam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipſius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis ſervus domino ſuo non poſſet obligari, (præter generalem illam obligationem, quæ ipſius ſtatum comitatur,) inde eſt, quod jam antea domino in omnes ipſius res, & actiones utiles jus competebat. Quod ſi quis tamen rem alienam, aut ſuam jam obligatam alteri promittendo ipſum deceperit, ac fruſtra habuerit, huic ad id quod intereſt tenebitur; & ſæpe etiam criminis ſtellionatus eſt reus.

(*a*) Vide infra de jurejurando L. IV. cap. 2. §. 24. H.

(*b*) Qui videatur etiam L. II. Hiſt. Gall. ad A. MDCXVI. de controverſia inter Nivernum & Viavillium. H.

(*c*) Quæ regula in hypothecis maxime procedit: hæ enim ſecundum jus Romanum ſola conventione conſtituuntur. V. *L.* 10. *L.* 11. *pr. D. qui potior in pignor.* At in aliis conventionibus non ſemper valet. Hinc re duobus vendita, qui poſterior rem accepit, præfertur alteri prius ementi. Nimirum per traditionem facultas moralis abiit a venditore: quod non fit per ſolam promiſſionem. V. H. GROTIUM L. II. de J. B. & P. c. 12. §. 15. n. 2. & cap. 15. §. 13. n. 4. Adde de locatione rei, quæ poſteriori conductori tradita, GOMEZIUM II. var. reſolut. 2. n. 20. Si quis tamen duobus operas locavit, priori conductori ſatis ante fieri oportet. *L.* 26. *locati conducti*. MEVIUS P. II. D. 379. H.

Digitized by Google

CAPUT VIII.

DE CONDITIONIBUS PROMISSIONUM.

I. *Quotupliciter fiat promiſſio?*
II. *Conditio quid?*
III. *Conditio an referatur ad tempus præſens aut præteritum?*
IV. *Conditio caſualis, poteſtativa, mixta.*
V. *Conditio impoſſibilis & turpis.*
VI. *Adjectio loci.*
VII. *Adjectio temporis.*
VIII. *Diſcrimen inter pacta, & promiſſa conditionata.*

Circa contrahendas promiſſiones id quoque obſervandum, quod quædam fiant *pure* (*a*), quædam *ſub conditione* (*b*), ſeu quod aliquando abſolute ad quid præſtandum nos obligemus, aliquando obligationem a conditione quapiam ſuſpendamus.

§. II. Est autem conditio adjectio aliqua ad actus, jus vel obligationem parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem eventum, a caſu, aut arbitrio humano pendentem (*c*). Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum ut eventus ille, ſeu quod pro conditione ſupponitur, nondum extet, aut ſit incertus ſaltem quoad noſtram notitiam.

§. III. Ex his concluditur, adjectiones illas non eſſe proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quæ referuntur ad tempus præſens aut præteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta ſunt, præſentium autem & præteritorum liquida habetur ſcientia, ac proinde illis ineſſe nequit vis ſuſpendendi conſenſum. Unde in §. 6. *Inſtit. de verb. oblig.* traditur, conditiones, quæ ad præſens vel præteritum referuntur, (puta, ſi Titius conſul fuit, ſi Mævius vivit, dabo,) vel ſtatim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre, ſed puram facere (*d*). Si enim ea, quæ tanquam conditiones adjiciuntur, ita ſe non habeant, nulla contrahitur obligatio: ſin ita ſe habeant, ſtatim valet promiſſio, & pure obligare incipit. Ubi tamen monendum, recte promiſſioni poſſe adjici conditionem, quæ referatur ad tempus præſens aut præteritum, ſiquidem de illius exſiſtentia utrique aut alterutri, quibus invicem negotium eſt, non conſtiterit. Quæ tamen promiſſio videtur continere adjectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid poteſt, quam promittenti liquido fuerit oſtenſum, conditionem illam revera extitiſſe: ad quod utique aliquantum temporis requiritur, verbi gratia, poteſt imperitus aliquis hiſtoriarum ita promittere, dabo tibi decem, ſi dictator Cæſar olim Rhenum tranſiit. Hic ſane neceſſum fuerit, priuſquam decem peti

(*a*) Suſpenſiva ſc. quam vocant. Nam reſolutiva conditio, qua actus jam perfectus ſub futuro aliquo eventu reſolvitur, v. g. lege commiſſoria & interdum addictione in diem (infra L. V. cap. 5. §. 4.) non facit, quo minus pura ſit conventio. Notandum præterea non tantum conditione, ſed & die, qui differendæ ſolutionis gratia adjicitur, pacta non pura fieri. Aliud dicendum de modo, qui eſt cauſa finalis, propter quam aliquid fit vel præſtatur; is enim obligationem non ſuſpendit. V. *L. 41. pr. de contrah. emtion.* In dubio autem contrahentis conditionem potius quam modum adjeciſſe cenſetur. TIRAQUELLUS tr. Ceſſante cauſas limit. & 1. n. 48. MEVIUS P. IV. Dec. 172. n. 2. & ſeqq. H.

(*b*) Solet conventionibus præter Conditionem, Modus etiam adjici; quando finis exprimitur, quem contrahentes intendant, veluti in hac formula: *Fundus tibi emtus erit, ut eum intra decimas Kalendas liberes.* Similiter locus interdum adjicitur, veluti, Emtus tibi erit fundus, cujus pretium Capuæ ſolves. Dies quoque interdum adjici ſolet, veluti, Fundus tibi CC. aureis venditur, ſolvendis intra decimas Kalendas. Inter conditionem autem & modum illud in Jure Civili intereſt, quod Conditio actum ſuſpendit, qui non ſuſpenditur a Modo.

(*c*) Contrario autem eventu reſolvitur.

(*d*) Vid. Corn. van BYNKERSHOEK L. IV. Obſerv. c. 15.

Digitized by Google

ti poſſint, ut alteri id prius auctoritate ſcriptorum fide dignorum demonſtretur. Sic ubi ita promiſero: ſi Mævius, qui peregre abiit, adhuc vivit, decem dare ſpondeo; tunc demum alter petere poteſt; quando de ipſius vita mihi conſtiterit; Quodſi tamen accuratius velimus inſpicere, ejuſmodi promiſſionum ex conditione præſentis aut præteriti temporis ſuſpenſarum, hic proprie ſenſus eſt: dabo tibi decem, ſi probaveris mihi, Cæſarem tranſiſſe Rhenum, aut Mævium peregre profectum adhuc vivere; adeoque veras eſſe conditionales (*a*), ſed in quibus conditio non ſit exſiſtentia illius actus præteriti aut præſentis, ſed ejuſdem probatio alteri facienda. Id igitur certum eſt, ſi utrique conſtiterit, talem conditionem extitiſſe, & ſerio res inter ipſos agatur, pura erit promiſſio. Sin uterque eam non extitiſſe ſciverit, jocularis erit promiſſio, quæ nullam obligationem parit. Quodſi autem adjiciatur quidem aliquid futurum, ſed quod certo eventurum præſcitur, verbi gratia, ſi eras ſol oriatur, talem adjectionem itidem pro conditione non habendam communiter ſtatuitur; eo quod obligationem non differat, cum de exſiſtentia futura illius adjectionis certo conſtet. Quia tamen non facile præſumitur, inaniter tale quid eſſe adjectum; videndum, num forte voeula *ſi* poſita ſit pro vocula temporis *quando*, ita ut ejuſmodi promiſſiones non ſint conditionales, ſed in diem conceptæ, quaſi diceres, cras orto ſole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, ſaltem alterutri eorum, quos inter negotium verſatur, & quouſque ea aut extiterit, aut extitiſſe probata fuerit (*b*), in ſuſpenſo manet obligatio (*c*). Conditione autem apparente jam pure contrahitur oligatio: eadem non apparente, hæc quoque evaneſcit.

§. IV. Solent autem conditiones diſtingui in *poſſibiles*, & *impoſſibiles*. Illæ ſunt, quæ obligationem ſuſpendunt ex eventu, qui phyſice aut moraliter contingere poteſt. Et iterum diſtinguuntur in *caſuales* ſeu ſortuitas, *poteſtativas* ſive arbitrarias, & ex utriſque *mixtas*. Vid. *L. un.* §. 7. *C. de caducis tollendis*. Caſualis conditio eſt, quæ ex arbitrio alicujus tertii nobis non obnoxii, aut ex mero caſu & fortuna, quantum ad nos, dependet; verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Cajus duxerit Titiam, ſi intra triduum non pluet. Poteſtativa eſt; cujus eventus & exſiſtentia dependet ab ejus arbitrio & viribus, cui ſub ea quid eſt promiſſum, quæ etiam dicitur *promiſcua* in *L. 11. D. de Condit. & demonſtrat.* At vero inutilem eſſe ab initio promiſſionem ſtatuunt, quando conditio eſt collata in arbitrium rei promittendi, ſeu ejus, qui promiſit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi mihi placuerit. Senſus enim ejuſmodi promiſſionis hic eſt: jam tibi nihil pure promitto, ac in poſterum erit in meo arbitrio, utrum tibi velim pure promittere, nec ne. Unde alteri nullum naſcitur jus, niſi denuo promiſſum fuerit. Nam ejuſmodi conditio in perpetuum a promittente poteſt inhiberi & eludi. Unde recte dicitur; quod in noſtra poteſtate eſt, in caſum conferri non oportet. Vid. *L. 7. princ. D. de Contrah. emptione L. 8. D. de Oblig. & action. L. 17. L. 108. §. 1. D. de Verb. oblig.*

(*a*) Hoc loco ſupervacua, quod pace viri eximii dictum ſit, videtur animadverſio Cl. BARBEYRACI: quum AUCTOR idem plane illud dicat, quod ipſi in mentem venit, ſcilicet, *Conditionem non ineſſe facto, ſed probationi*...

(*b*) QUINTILLIANUS Declamat. 336. *Quacunque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt.* Hac in parte Romani juris auctores differentiam ſtatuunt inter pacta ſub conditione, & in diem, ſive ad diem inita. In illis nihil deberi ante exiſtentem conditionem: in his vero ante diei lapſum actu quidem primo debitum ſubeſſe, ſed non actu ſecundo, ſive, ut ipſi loquuntur, cedere diem, ſed non venire aſſerunt. *L. 213. de Verb. ſignif.* Hinc inferunt: ſolutum per errorem ante exiſtentem conditionem condictione indebiti repeti poſſe; ſed non æque ſolutum ante diem, qui nondum venit. *L. 10. L. 16. L. 17. L. 18. D. de Condict. indeb.* Mihi vero ſecundum jus naturale hæc non videntur rationem habere: nam utrobique etiam ſecundum jus Romanum ante conditionem exiſtentem aut diem venientem non licet pœnitere, & obligatio ad hæredes tranſmittitur: utrobique iiſdem in caſibus agere non licet. In hoc ergo tantum differunt, quod conditio aliquando non exſiſtat; dies vero certus, aut incertus quando, moraliter non poſſit non exſiſtere. Quare etiam ſecundum jus naturale verius eſt, conditiones tacitas, quæ propter naturam vel legis diſpoſitionem tacite inſunt, & in diem reſolvuntur, verbi gratia, pactum futurorum fructuum, aut pactum præſtandæ dotis, a conditionibus proprie dictis non differre. De quo alio loco fuſius. H.

(*c*) Sive ſecundum jus Romanum retrotrahitur. Qua tamen retrotractione in diſciplina hac non videtur opus, quoniam pacto conditionali ineſſe obligationem ſaltem actu primo jam oſtendimus. H.

Digitized by Google

oblig. Quod ſi tamen conditio ſit quidem in promittentis arbitrio poſita, ſed quam tamen is in perpetuum eludere non poſſit, aut velit, conditio adjectionem temporis habebit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi novos calceos induero, ſi uxorem duxero, id eſt, quando. Ex dictis explicanda quoque ſunt, quæ tradit Grotius L. II. c. 11. §. 8. *Si res promiſſa nunc non ſit in poteſtate promittentis, ſed eſſe aliquando poſſit, promiſſio erit in pendente efficacia, quia tunc promiſſio facta cenſeri debet ſub conditione, ſi res in poteſtatem venerit.* Id quod admitti poteſt, ſiquidem alteri cognitum erat, in præſens rem non eſſe in poteſtate promiſſoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & præſenti promiſſione ſubjicere eam, quæ in diem concipitur. Subjungit: *Si conditio, qua res promiſſa in poteſtatem promiſſoris pervenire poſſit, ipſa quoque ſit poteſtativa, tenebitur promiſſor facere, quidquid moraliter æquum eſt, ut ea impleatur.* Senſus eſt, ſi quid tibi promittam, quod in præſens præſtitu mihi ſit impoſſibile, mea tamen opera fieri poſſet, ut deinceps poſſibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, ut promiſſi præſtandi facultas a me comparetur. Exemplum tale eſſe poſſit: ſi ſtudioſus legum adhuc imperitus alteri ſic promittat: omnes tuas cauſas agam in foro, ſi peritiam legum mihi comparavero (*a*). Hic ex mente Grotii tenebitur hic ſedulam operam ſtudio juris navare, quo agendis cauſis reddatur idoneus. Id quod non niſi tunc admittitur, quando expreſſe quis promiſit, aut probabilibus ex conjecturis promiſiſſe intelligitur, ſeſe circa vires præſtandi ſibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Eſt quoque præterea notandum, Grotium vocabulo *conditionis poteſtativæ* aliter, atque ea ſupra definita eſt, uti pro ea, quæ ut exiſtat in poteſtate eſt promittentis. Mixta denique conditio eſt, cujus impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim a caſu dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Mævium uxorem duxeris. Nam id non in tuo ſolum arbitrio eſt, cum & illa te ſponſum renuere, & ante nuptias fato fungi poſſit. Denique & hoc addendum (*b*), conditionem pro impleta haberi, ſi per alterum ſtet (*c*), quo minus conditio impleatur. Vid. *L. 50. D. de contrah. emt.*

§. V. Conditiones porro impoſſibiles ſunt vel phyſice tales, vel moraliter (*d*): ſeu quædam per rerum naturam fieri non poſſunt, quædam per leges fieri non debent. Ejuſmodi conditiones adjectæ, ſi naturalem interpretandi ſimplicitatem ſequamur, præſertim ubi uterque impoſſibiles eas ſcivit, negantem, adeoque nullam faciunt promiſſionem. Vid. *L. 1. §. 11. L. 31. D. de Oblig. & act.* Et quidem, ubi negotium ſit inter eos, qui in libertate naturali vivunt, planum eſt nihil agi, adjecta conditione naturaliter impoſſibili; etſi hoc modo alicui petita denegare ſpeciem contumeliæ habeat, quæ ſimplici negationi non videtur ineſſe. Et huc pertinet

net

(*a*) Aut, Ducam te, ſi Doctor factus fuero, de qua conditione conferendus, THOMASIUS Juriſprud. Div. L. II. c. 7. §. 112.

(*b*) Quæ regula jure Romano ſæpe inculcatur *L. 39. L. 161. L. 174. D. de R. J.* Conf. *L. Julius 81. §. 1. de condit. & demonſtr. L. 24. eod.* Aliud dicendum, ſi quis conditionem poteſtativam caſu implere impediatur. Addenda alia regula: Impleta ſemel conditione, ſufficere, ſi illud, per quod ea complementum accepit, ſemel extet, nec requiri, ut perduret; niſi hoc paciſcentes intendiſſe liquido appareat. Quod exemplis declarant CARPZOV. L. VI. Reſponſ. Elect. 23. BRUNNEMANN. Cent. II. Dec. 17. & ad *L. 10. D. de in rem verſo, n. 4.* FRANTZKIUS Reſolut. 1. n. 531. ſequ. H. (In *L. 24. D. de Condit. & demonſtr.* HOTMANO Obſ. IV. 28. legendum videtur: *Cujus intereſt, conditionem non impleri.* Sed quæ emendatio non probatur JAUCHIO de negationibus Pandectis adjectis, p. 208.)

(*c*) Potius, ſi per adjicientem ſtet. *L. 50. D. de Contrah. emtione. Labeo ſcribit, ſi mihi bibliothecam ita vendideris, ſi Decuriones Campani locum mihi vendidiſſent, in quo eam ponerem, & per me ſtet, quo minus id a Campanis impetrem, non eſſe dubitandum, quin præſcriptis verbis agi poſſit. Ego etiam ex vendito agi poſſe puto, quaſi impleta conditione, quum per emtorem ſtet, quo minus impleatur.*

(*d*) Imo hæ proprie conditiones non ſunt, quum eventum non ſuſpendant, nec quicquam in conventione mutent, ſed promiſſio ſub iis facta, vel ab initio abſoluta, aut nulla ſit, ſaltem prohibeatur, quo minus exiſtat. Sed ſeductus a JCtis veteribus videtur AUCTOR, qui nomine impoſſibilis conditionis improprie uſi ſunt. Ceterum formula conditionis impoſſibilis non tantum adfirmativa eſſe poteſt, qualem exhibet AUCTOR, ſed etiam negativa, veluti: *Niſi parricidium vel adulterium feceris.* Confer. de conditione impoſſibili THOMASIUS in diſſertatione *de filio ſub conditione, ſi ſe filium probaverit, herede inſtituto c. 2.* Eſt ea X. inter Thomaſii Diſſertationes Lipſienſes.

net reſponſio Lemniorum Miltiadi data, apud Cornel. NEPOTEM cap. 1. Inde cum poſt Miltiades verba cavillaretur, recte judicatur; *Lemnios non dicto, ſed ſecunda fortuna adverſariorum captos*. Id quod etiam in conditione moraliter impoſſibili, ſeu turpi deprehenditur (*a*). Huc pertinet, quod de Eſdiguerii promiſſo, Maphæo Barberino circa ſuſcipiendam religionem Pontificiam facto, refert GRAMONDUS *Hiſt.* Gall. L. XVI. p. m. 708. Quod ſi quis tamen turpem conditionem impleverit, an & quatenus promiſſum exigi poſſit (*b*), ex illis colligitur, quæ cap. præced. §. 6. tradidimus. In civitatibus autem per leges civiles conſtitui poteſt, ut promiſſio cum conditione impoſſibili, præſertim quam talem promiſſarius ignoraverat, pro non adjecta habeatur; nec huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promiſſa, quibus turpes conditiones adjectæ, recte per leges civiles irritæ declarantur; ne privatorum pacta ad leges publicas ſubvertendas aliquid valere credantur. Sic & in teſtamento leges Romanæ adjectas conditiones impoſſibiles, turpes, aut ludicras pro non adjectis declararunt; quod abſurdum videretur, in tali actu, quem maxime ſerium, gravemque conveniebat eſſe, ita petulanter per inanes clauſulas hominibus illudi. Apud PETRONIUM (ſub finem Satyric:) Eumolpus teſtamento ſuo ita cavet: *Omnes qui in teſtamento meo legata habent, præter liberos meos, hac conditione percipient, quæ dedi, ſi corpus meum in partes conciderint, & adſtante populo comederint*. Apud HORATIUM Serm. L. II. Sat. 5. (v. 84. & ſeqq.) Tireſias ita dicit: *Me ſene, quod dicam, factum eſt. Anus improba Thebis ex teſtamento ſic eſt elata. Cadaver Unctum oleo largo nudis humeris tulit hæres; Scilicet elabi ſi poſſet mortua, credo, Quod nimium inſtiterat viventi*. Ad quem locum Scholiaſtes: *In teſtamento præcepit, ut ſic efferretur, nimirum ut nuda & oleo uncta a captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humeris ejus elaberetur, cujus viva captationem evadere non potuerat*. Qua de re latius agunt JCti Romani ad tit. D. *de Condition. inſtitutionum*. Vid. quoque *L. 8. §. 1. D. de Uſu & habit*.

§. VI. ADDENDUM & hoc; ſiquidem in promiſſionibus loci mentio ſit inſerta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum impletioni promiſſionis indulgeri, quoad commode poſſit perveniri in locum, ubi promiſſio eſt præſtanda. Vid. *L. 73. princ. L. 137. §. 2. D. de Verbor. obligat.*

§. VII. TEMPUS autem definitum adjectum facit (*c*); ut effectus obligationis non niſi illo elapſo exſeratur, ſeu ut niſi præſtituta die peti nequeat.

§. VIII. EST DENIQUE hic explicanda differentia inter promiſſa conditionata, & pacta. Quæ quidem in hoc conveniunt, quod uti illa, conditione non poſita, haudquidquam ſtringunt; ita nec hæc alterum obligant, ubi ab uno legibus conventionis non fuerit (*d*) ſatisfactum (*e*). Inde tralatitium eſt; ſingula capita conventionum ineſſe ſingulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, niſi conditio forte ſit inutilis, tantum ob decorum, & tanquam complementum, ut ita dicam, adjecta. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda præcipua pacti capita porrigatur; & quia non præſumitur inutiles clauſulas pactis inſeri. Apud GRAMONDUM Hiſt. Gall. L. XVI. de articulis ſecretis

pacto

(*a*) *Generaliter novimus, turpes ſtipulationes nullius eſſe momenti, veluti ſi quis homicidium vel ſacrilegium ſe facturum promittat*. L. 26. 27. D. de V. O. *Item, quod leges fieri prohibent* - - - - *veluti ſi ſororem (ſuam) nupturam ſibi aliquis ſtipuletur*, L. 35. §. 1. D. eod. Iidem JCti bene adjiciunt, perinde eſſe, ſi ex poſtfacto res turpis licita fiat, quia ex eo tempore de promiſſione judicium fieri debeat, quo facta ſit. *Nullius momenti fore ſtipulationem, perinde ac ſi ea conditio, quæ natura impoſſibilis eſt, inſerta eſſet; nec ad rem pertinet, quod jus mutari poteſt, & id quod nunc impoſſibile eſt, poſtea poſſibile fieri: non enim ſecundum futuri temporis jus, ſed ſecundum præſentis æſtimari debet ſtipulatio*. L. 137. §. 6. D. eod.

(*b*) Quod ſcilicet penitus negandum videtur. Omnis enim promiſſio, ſub tali conditione facta, per ſe nulla eſt, ut proinde nihil ex ea exigi poſſit. Alia quæſtio eſt, utrum repeti poſſit datum contemplatione promiſſionis factæ ſub conditione jam exiſtente, de qua vid. Cl. BARBEYRAC in not. 2. ad §. 6. capitis præcedentis.

(*c*) Alias verum eſt quod SENECA dixit III. Controv. 5.

Quotiens tempus non adjicitur, præſens intelligitur. H.

(*d*) Confer. quæ dicentur infra ad L. V. c. 2. §. 9.

(*e*) V. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. cap. 21. §. 11. AUCTOR infra L. V. cap. 10. §. 9. H.

Digitized by Google

pacto matrimoniali inter Carolum VValliæ Principem, & Henriettam Borboniam adjectis pronunciatur, *adjecta, quo magis decorum ſervaretur; eo facto a Chriſtianiſſimo Rege aulæ Romanæ affectatam gratiam, neutrique partium creditum adjici illud pactum, ut ſervaretur*. Sed & promiſſa cum pactis conveniunt, quod utrinque alteri aliquid præſtandum ſit, ſiquidem promiſſum aut conventum velit exigere. Verum in hoc iſthæc duo differunt, quod in promiſſo ſub conditione poteſtativa promittentis nihil videatur intereſſe, utrum ea impleatur vel minus; ſaltem ad eam implendam promiſſarium non vult obſtringere, ſed in ipſius arbitrio id relinquit. Aſt in pacto utique ego præſtandum quod recepi intuitu ejus, quod ab altero eſt præſtandum; & ſic altero non præſtante non ſolum ipſe præſtare nihil teneor, ſed & eundem ad conventa præſtanda adigere poſſum.

CAPUT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONUM CONTRAHENDARUM IN GENERE.

I. *Promittere & paciſci etiam poſſumus per alium.*
II. *Mandata quotuplicia?*
III. *Quid ſi internuncius moriatur, re infecta?*
IV. *Differentia inter nuncium & mediatorem.*
V. *Quatenus quis pro altero poſſit acceptare.*
VI. *Ab heredibus non poteſt acceptatio fieri.*
VII. *De onere promiſſo adjecto.*
VIII. *De onere pactorum.*

FREQUENTISSIMUM eſt, ut promiſſa & pacta ſanciantur aliorum hominum interventu. Hic igitur quid obſervari debeat, jam explicandum eſt. Certum igitur eſt hominem obligari, non ſolum quando immediate alteri conſenſum ſuum declarat, cui vult obligari; ſed & quando eundem ſignificat per alium hominem, quem conſenſus ſui interpretem atque internuncium conſtituit. Is in iſto negotio ſe habet ad modum inſtrumentalis cauſæ, dum non ſolum omnia gerit alterius auctoritate; ſed & quia non ſibi jus adquirit, aut obligationem contrahit ad iſtum ſpectantem, qui ut agat eſt deſtinatus; verum illi, cujus negotium gerit, jus adquirit, (a) & eidem ad negotium rite gerendum obſtringitur. Illæ quippe actiones alterius in nobis quoque obligationem producunt, nobiſque jus pariunt, adeoque pro noſtris cenſentur, ad quas gerendas alium auctoritate inſtruximus, eaſque pro noſtris nos agnituros palam profeſſi ſumus. Sed cum tali ut efficaciter poſſit alter agere, neceſſum eſt, ut ipſi conſtet, ſerio hunc a nobis electum, ut voluntatis noſtræ ſit interpres, noſque ab ipſo geſta pro noſtris habitura. Et ex hiſce fundamentis deducenda ſunt pleraque, quæ in legibus Romanis ſuper *actione exercitoria*, & *inſtitoria* traduntur D. *quod juſſu*.

§. II. PORRO deſtinare ſolemus alterum ad paciſcendum loco noſtri vel ſub generali formula, ut ſtatuat, quicquid ipſi maxi-

(a) Quod igitur Romani juris auctores mandanti per mandatarium actionem non comparari, niſi certis in caſibus, ſtatuerunt, *L. 126. §. 2. de V. O. C. per quas perſon.* HOTOMANN. L. III. obſ. 31. etiam ſi magiſter navis aut inſtitor fuerit *L. 1. §. 18. D. de exercit. action. L. 1. de inſtitor. action.*; id ſimplicitati juris in natura poſiti non convenit, nec uſu hodie obtinet. Quid enim obſtat, quo minus per alium hominem quem conſenſus noſtri interpretem atque internuntium elegimus, quique, ut Cicero pro Cæcina loquitur, *quaſi quidam pene dominus eſt*, obligario nobis acquiratur? Conf. H. GROTIUM L. III. de J. B. & P. c. 6. §. 9. H.

maxime ex re noſtra videbitur eſſe; vel ut expreſſe quo modo, & quid paciſci debeat, præſcribamus. Si prius factum fuerit, tenebor illo, quodcunque is bona fide circa præſens negotium concluſerit. *Bona fide* dicimus. Nam haudquidquam me obligabit, quod iſte mala fide egit, & ubi per nefariam fraudem me circumvenit. Quippe cum in auctoritate illi conferenda utique bonam ipſius fidem conditionis loco ſuppoſuiſſe intelligar. Quin & hoc includit bona fides, ut quod ab iſto geſtum eſt, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, ſaltem prout præſentia tempora ferunt. Iſtud enim ignorare ſocordia eſt dolo æquiparanda. Atque idem etiam ſentiendum de chartis puris, nomine noſtro inſcriptis, (*a*) quas ſæpe mandatariis noſtris committimus, ut ipſi in eadem inſtrumentum obligationis deſcribant. Quæ haudquidquam nos obligabunt, ſi quid illis deinceps inſertum fuerit, quod a natura commiſſi negotii fuit alienum, & in quod conſenſiſſe præſumi non poſſumus. Memorabile eſt exemplum fraudis, per ejuſmodi chartam puram commiſſæ, apud Zonaram tom. III. & Glycam tom. IV. in Romano Lacapeno de Tryphone patriarcha, qui ut oſtenderet, ſe literarum rudem non eſſe, (de quo ipſum argui fingebant,) nomen ſuum chartæ inſcripſit. Cui deinde Cæſarienſis adjunxit, quaſi iſte patriarchatum reſignaret. Ex quo Imperator occaſionem arripiebat eo munere iſtum eiiciendi. Apud Gunterum L. VI. (verſ. 656. & ſeqq.) abuſus iſtarum chartarum reprehenditur: *An pulcrum ſatis eſt, & ſummo præſule dignum Impreſſas ſigno vacuas emittere chartas. Quas poſſit lator variis inſcribere nugis, Cum volet, & miſeris falſas affingere culpas.* Cui autem certi fines ſunt præſcripti, ultra illos obligare me non poterit. Quod ſi autem alicui dentur duplicia mandata, manifeſta, ſeu quæ exhibeat illi, qui cum eſt contrahendum, & arcana, quæ internuncium duntaxat inſtruant, & quoſque progredi debeat, præſcribant; quæſtio exſurgere poteſt, an auctorem ſuum obliget internuncius, ſi arcana mandata excedat, ita tamen ut intra id ſubſiſtat, quod manifeſta præſeferunt? Id quod affirmandum eſt. Nam manifeſtis obſtringo me tertio, quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo geſta. Per arcana autem mandata obſtringo internuncium, ne ab iis diſcedat; quæ ubi tranſgreſſus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat a mandato meo non fuiſſe diſceſſum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab iſto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto poſſet agi; cum ſemper metuendum eſſet, ne ab apertis mandatis arcana diſcreparent; nec facilior prætextus foret, omnia per internuncium concluſa ſubvertendi, alioſque inanibus tractatibus illudendi. Vid. Auctoris Anonymi Memoires touchant les Ambaſſadeurs p. 582. 583. 588. Præſupponitur autem hic quoque, (*b*) internuncium non mala fide ab arcanis mandatis diſceſſiſſe.

§. III. Quod si autem in promiſſo alteri deferendo internuncium adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri noſtra voluntas per eum fuerit ſignificata, & is eandem acceptaverit, revocari promiſſum poſſe patet. Nam expreſſe promiſſor voluerat intervenientibus hujus verbis obligationem contrahere. Unde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc iſti, ad quem deſtinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipſe obligor. Nam neque ego ex alterius iſtius verbis volui obligari, & idem iſte non adeo liquidam habet voluntatis meæ notitiam, ut de ea ſatis alteri confirmare queat. Secus autem ſeſe res habet in tabellario, cui literæ voluntatem meam

expri-

(*a*) Quæ vulgo chartæ blancæ dicuntur. Ubi tamen exiſtimo verius, illum qui chartam talem dedit, ex ea deinceps ab alio impleta obligari alteri, ſi modo hic fraudis per eandem commiſſæ conſcius haud fuerit. Imputet enim facilitati ſuæ & imprudentiæ, qui dedit. Finge Titius Cajo chartam hujuſmodi dedit, ut mille aureos ſumeret mutuo. At hic bis mille, fide chartæ a ſe impletæ, accepit fraudulenter. Ecquis negabit, Titium ad integram ſummam ſolvendam obligari? V. CARPZOV. Part. 1. Conſt. 17. def. 42. FINCKELTHAUS. obſ. 8. CASAUBON. epiſt. 310. HOEPINGK. de jure Sigillor. c. 6. §. 2. n. 68. ſeqq. Ubi hujuſmodi chartarum uſum antiquiſſimum, ſed ſimul periculoſum eſſe docet. H.

(*b*) Et hoc tum admittendum eſſe cenſeo, ſi alter contrahens cum tali colluſerit, & fraudis particeps fuerit. Id quod pluribus exemplis demonſtravi Differt. de obligat. mandant. & mandat. contempl. tertii §. 11. H.

exprimentes ad alterum deferendæ dantur. Hic enim etſi ante literas redditas moriatur, æque per alterum poſt traditæ ſint, nihil inde obligationi contrahendæ decedit. Nam tabellarius non eſt proprie cauſa inſtrumentalis obligationis contrahendæ, ſed eſt duntaxat perlator inſtrumenti obligatorii, ſeu literarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam intereſt. Conf. GROTIUS L. II. c. 11. §. 17.

§. IV. SED ET in aliis caſibus multum intereſt (*a*), utrum quis interveniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator ſententiæ ab alio conceptæ, an vero tanquam mediator, & qui judicium ſuum aliquo modo interponat. Quod GROTIUS d. l. ita effert: *Utrum quis miniſter ſit electus, qui promiſſionem ſignificet, an vero ut ipſe promittat*. Priori caſu, ſi ego promiſſum revocem, antequam ab altero acceptatum fuerit (*b*), revxcatio valebit, & ſi ea miniſtro non innotuerit, ſed his ob revocationis ignorantiam voluntatem antea ſignificatam indicare perrexerit. Conf. L. 4. *D. de manumiſſis vindicta*. Sed ubi quis poſteriori modo alterius negotio intervenerit (*c*), nlſi revocatio ipſi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori naſcitur, ſi iſte commiſſum negotium exſecutus fuerit. Quia ſcilicet auctor conſtituerat, ut oblatio ſui promiſſi innoteſceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis uſus judicii, non ſolum miniſterium corporale, requirebatur. Quo applicant JCti *L. 15. D. Mandati*. Conſ. *L. 17. D. de Offic. præſ. & Coſtalius ad L. 65. D. de procuratoribus cap. un. de renunciatione in Clementinis*. Eandem diſtinctionem locum quoque habere judicant in ea quæſtione; an donatio valeat, mortuo ante acceptationem donatore. Id quod affirmant (*d*), ſi internuncius fuerit ex priori genere: quippe cum ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, ſi ex poſteriori genere; quia a vivo donatore donatio nondum erat plono facta, ſed tantum mandata fieri, ſeu quia nondum obtulerat quid, ſed juſſerat tantum offerri. Cont. tamen ZIEGLERUS ad Grot. L. II. c. 11. §. 17, ubi putat, poſſe acceptari donationem, ſi ea donatore adhuc vivo a mandatario fuerit jam expoſita. Ubi tamen nondum liquet, quo obtentu expoſita donatione circa acceptationem alter moras nectat. Ex eodem etiam fundamento GROTIUS l. d. judicat decidendam controverſiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impenſis, quæ in exſequendum mandatum factæ ſunt poſt mortem mandantis (*e*). Qua ſuper re actionem dediſſe M. Druſum Prætorem, negaſſe Sext. Julium refert AUCTOR librorum ad Herennium. L. II.

§. V. CÆTERUM uti per internuncium alteri conſenſum noſtrum poſſumus declarare; ita ulterius quæritur: an tertius poſſit promiſſionem alteri factam ipſius loco acceptare? Ubi non eſt ſermo de illo, qui ſuper acceptatione noſtro nomine facienda eſt a nobis mandato inſtructus. Nam per talem quod facimus, ipſi judicamur feciſſe: & velle cenſemur, quod in alterius voluntate poſuimus, ſi ille velit. Sed de illis quæritur, qui ejus rei mandatum a nobis non acceperunt. Ubi GROTIUS d. l. §. 18. judicat, diſtinguendum eſſe inter promiſſionem mihi factam de re danda alteri, & inter promiſſionem collatam in ipſius nomen, cui res danda eſt: id eſt, utrum promiſſio ita ſit concepta, promitto tibi, me Sejo daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teſte, me Sejo daturum. Priori caſu is videtur naturalis eſſe ſenſus ejuſmodi promiſſionis, ut quando eam acceptavi, jus adquiram efficiendi (*f*) ut ad alterum res perveniat, ſiquidem & is acceptaverit, ita ut intermedio

tem-

(*a*) Nimirum, mandatarii, procuratores, magiſtri, inſtitores, & his ſimiles curate diſcernendi ſunt a nunciis aut tabellariis. Hi enim ſunt merum *ὄργανον*. Atque ut tabellarius miniſterio ſuo functus eſt, cum literas pertulit; ita nuncius nihil eſt aliud, quam epiſtola loquens. H.

(*b*) Quæ acceptatio a cautioribus ſolet fieri coram Notario & teſtibus. V. de Adriano, in Romanum Pontificem electo, SLEIDANUM L. III. Hiſtor. ad A. 1522. H.

(*c*) Diverſum tamen ſtatuit Pontifex in cauſa matrimoniali. Vid. *cap. final. de procurator. in 6to*. H.

(*d*) Hactenus etiam vera eſt illa Dd. *in L. admonendi D. de jurejur.* ſententia, nihil probare epiſtolam, ſi ab eo, ad quem miſſa eſt, accepta non fuerit eo vivo, qui ſcripſit: cum non poſſit haberi pro conſenſu & contractu. V. Scip. GENTILIS ad Apuleii Apolog. n. 600. H.

(*e*) Vid. NOODT. Obſerv. L. II. c. 1. 2. 3. 4.

(*f*) Errant qui ex ſtipulatione alteri facta naturalem obligationem oriri negant. Ecquis enim in dubium vocabit, valere pactiones, non infrequentes ſane in fœderibus populorum, quæ de jure ter-

tempore a promiſſore promiſſio revocari nequeat. Ego tamen, cui immediate facta eſt promiſſio, eam poſſim remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic ut eo fere redeat hæc promiſſio: ego Sejo dabo, ſi tibi placuerit. Hic ſane in tuo videtur eſſe arbitrio, derivare id promiſſum velis in Sejum, an vero recuſando id intercipere, ſaltem ne illud per te ad ipſum perveniat. Nam ſi omnino dare velim, licebit id ſine interventu tuo facere. Sed ſi tu oſtenderis, oblatum tibi arridere, mihi pœnitendi non concedetur facultas, priuſquam Sejo meum promiſſum fuerit indicatum. Quod ubi & ipſe acceptavit, promiſſio jure naturali valida erit. Et ſi leges Romanæ inutiles declarabant ſtipulationes citra adiectam pœnam conceptas, in uſum duntaxat tertii tendentes; ratione addita, quod ſtipulationes ſint inventæ, ut unuſquiſque adquireret ſibi, quod ſua intereſſet; ceterum ſi alii detur, nihil intereſſe ſtipulatoris. At per ſtipulationem pœnalem, verbi gratia niſi Sejo des centum, mihi pœnæ loco ſolves octoginta, ſaltem mihi jus fuit quæſitum, ut ſi prius non præſtetur, meo nomine LXXX. poſſim petere. Enim vero videtur hoc conſtitutum poſitiva ex ratione (*a*) ad præſcindendas litium multitudines. Poterat quippe judex non injuria queri ſuper importunitate litigatoris, quod ſibi aliiſque negotium faceſſeret, cum ipſius nihil intereſſet. Et quanquam non omnino nihil noſtra interſit, ſi per nos in alium beneficium derivetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem adverſus nos obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoque actionem dari, ut de alieno quis alium ſibi devincire poſſet. At vero altero caſu, quando ita eſt concepta promiſſio; promitto ſeu aſſevero, te teſte, me Sejo daturum, ſi quidem mandato deſtituaris pro Sejo promiſſum acceptandi, utut verbis iſtis annueris, neque tibi jus quæſiviſti, neque Sejo, qui actionem tuam pro ſua non agnoſcit. Unde nihil intereſt, utrum interveniens teſtis promiſſo annuat vel non; quippe quod in ipſius perſonam non fuit collatum. Et promiſſor, quia per acceptationem Sejo jus non eſt quæſitum, revocare promiſſum poteſt citra injuriam, etſi non ſemper citra violationem conſtantiæ & veracitatis.

§. VI. Sed et illud conſtat, ſi quid vivo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is antequam acceptaverit, moriatur, acceptationem ab heredibus ipſius fieri non poſſe; adeoque tale promiſſum recte poſſe revocari. Nam promiſſor acceptationem contuliſſe videtur in arbitrium iſtius mortui, non in heredum. Nec præſumitur, ipſum de caſu mortis cogitaſſe, ut etiam ea interveniente promiſſum voluerit perficere. Sæpe quippe volumus quid alteri dare (*b*), quod ad heredes quoque tranſmittere poſſit, quod tamen immediate ipſius heredibus dare nolumus: cum multum interſit, quis beneficium a nobis accipiat. Vid. *L. 191. D. de reg. juris*.

§. VII. Denique & hoc addi poteſt; an quis promiſſioni ſuæ onus aliquod adjicere queat poſt eandem jam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit conditiones addere poſſit, dubio caret. Id igitur fieri poteſt, quando ea per acceptionem nondum eſt completa, aut fide interpoſita immutabilis & irrevocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri jus nondum eſt quæſitum, adeoque uti promiſſori hic totum licet promiſſum revocare, ita & onus eidem adjicere. Sed perfecta donatio conditiones non amplius capit. Vid. *L. 4. C. de do-*

re tertii agunt, v. g. ut is in fœdus recipiatur, ſi velit. Et A. MDC. inter Gallum & Sabaudum pace facta convenit, *ut pro Salucia Breſciæ comitatus in Seguſianorum finibus, in quo pons Rhodani, Gallo traderetur, addita exceptione, ut Hiſpano copias in Sequanos Belgicamque trans eum pontem ducere liceret*, ut memorat H. GROTIUS L. IX. Hiſtor. Belgic. in fine. Diſſentientes fruſtra opponunt, ad obligationem omnem requiri conſenſum obligantis & obligati. Etenim utriuſque conſenſum hic habemus: quamvis tum complementum accipiat obligatio, ſi & tertii conſenſus acceſſerit. Hinc moribus quorundam locorum etiam ubi jus Romanum in uſu eſt, hujuſmodi ſtipulationi vis tribuitur. Vid. CHRISTIN. vol. III. Dec. 34. n. 11. GROENEWEG. ad §. 15. Inſt. de inutil. ſtipul. GRYPHIAND. L. I. Oeconom. legal. cap. 10. n. 25. & de inſul. c. 9. n. 18. MEVIUS P. 4. Dec. 112. n. 5. H.

(*a*) Quot enim hic ſunt ambages? promiſſario obligatio primum acquiritur: tertio res tradenda eſt, aut factum præſtandum. Et quid ſi promiſſor nolit promiſſo ſatisfacere? Quid ſi tertius rem aut factum acceptare renuat? H.

(*b*) Hinc recte GROTIUS dixit, d. L. II. c. 11. §. 16. *Aliud eſt, velle dare huic jus ad heredes tranſitorium: aliud velle dare heredibus*. Adde CARPZOV. L. V. Reſponſ. Elect. 62. H.

de donat. quæ ſub modo. Sed quid ſi onus illud ſit adjectum in commodum tertii? puta, ſi ita dixero, dabo tibi centum, ſi Sejo ſumtus ſtudiorum per annum dederis. Hic dicimus, poſſe hoc onus a promiſſore revocari, quamdiu a Sejo non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipſi jus competere poteſt.

§. VIII. Generaliſſima pactorum diviſio hæc videtur eſſe (*a*), ut per quædam conſtituatur aliquod jus, in univerſi generis humani uſum redundans; per quædam certis duntaxat hominibus profuturum jus naſcatur. Scilicet ſimplex valde futura erat hominum vita, & inculta, ni ad illud, quod natura dederat, ipſorum quoque inſtituta acceſſiſſent, per quæ & inſignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere præcipua ſunt *ſermo, dominium rerum, earumque pretium & imperium*, quæ univerſale aliquod pactum præſupponunt (*b*), tacitum aut expreſſum, quo certa forma illis fuit aſſignata; quæ introduci ratio, poſita generis humani multiplicatione, ſuadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem ejuſdem maxime facientia. Igitur poſtquam in genere de pactorum natura vidimus, iſta jam inſtituta contemplabimur, quibuſque pactis illa nitantur, & quænam ex iiſdem juris naturalis præcepta, quæ hypothetica ſupra vocavimus, promanent (*c*).

(*a*) Non minus late patens eorum partitio eſt in æquatoria & rectoria. Illa in ſtatu naturali hæc in domuum & civitatum conſtitutione locum habent. H.

(*b*) Pactum hocce in dominio commentum eſſe, infra in loco oſtendam. Sicut enim pacto non eſt opus, ut liceat paciſci, ita nec ut liceat occupare res, quæ nullius ſunt. H.

(*c*) Hoc loco notandum eſt, non omnes obligationes, de quibus loquuturus eſt Auctor, ex conventione manare. Ejuſmodi ſunt 1. Officia ſermocinantium, in quibus AUCTOR parum appoſite pactum *tacitum* fingit. 2. Proprietas bonorum, quæ ipſa quoque perperam ab Auctore ex conventione repetitur, ut pluribus patefiet ex nota 2. ad c. 4. L. IV.

FINIS TOMI PRIMI.

ANT 13 17751

XVII
6
9

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

8234

Digitized by Google